RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

6

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

ALTINCI CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 6

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki sûrelerin tercüme kontrolü, sayın
Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

FURKÂN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 77 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

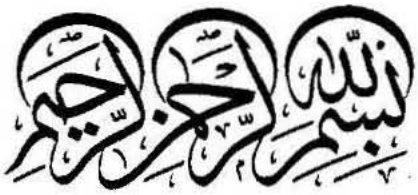

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ
نَذِيرًا ﴿١﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ
لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾ وَاتَّخَذُوا
مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ
لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾

1-2. Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan, hiç evlât edinmeyen, mülkünde ortağı bulunmayan ve her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mahlukatın mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.

3. Onu bırakıp hiçbir şey yaratmayan, aksine kendileri yaratılmış olan, bizzat kendilerine bile ne zarar, ne de fayda verebilen, öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.

1-2. «Âlemlere uyarıcı», insanları ve cinleri Kur'an'la uyarıcı, Allah'ın azabı ve O'nun gazabının sonuçlarıyla korkutucu **«olsun diye kuluna»** yüce Habibi ve seçkin dostu Muhammed Mustafa'ya **«Furkân'ı indiren...»** *Furkân*, iki şeyin arasını ayırmak demektir. Kur'an, hakkı bâtıldan ayırdığı için Furkân adını almıştır. *Nezîr* kelimesi munzir anlamındadır ve uyaran, ya da uyarıcı demektir. Müjdeleyene de *beşîr* veya mübeşşir denir. Bu kökten gelen inzar, korkulu haber vermek, tebşir de sevindirici haber vermek anlamındadır.

Âyet-i kerimede Hz. Peygamber, mutlak kullukla şereflendirilmiş, bütün Peygamberlerden üstün olduğu vurgulanmış ve Hristiyanların yanlış düşüncesine cevap olarak Peygamberin bizzat Allah'ın kulu olduğu konusunda bir uyarı yapılmıştır.

«Göklerin ve yerin hükümranlığı» sadece **«kendisine ait olan...»** *Mülk*, emretme ve yasaklama tasarrufudur. Yüce Allah Yahudi ve Hristiyanlara cevaben de şöyle buyurmuştur: Mülküne vâris olması için **«hiç evlât edinmeyen,»** Çünkü O, diridir, asla ölmez. Göklerin ve yerin **«mülkünde»** O'na karşı gelecek veya yaratmada kendisine yardım edecek, **«ortağı bulunmayan ve her şeyi»** bütün varlığı **«yaratıp ona bir nizam veren»** birtakım güçler ve özellikler sağlayan **«ve mahlukatın mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir.»** Hayır ve bereketi pek çoktur. Yani Allah, insana idrak, anlayış, yaşama ve gelecekle ilgili plan yapma kabiliyeti takdir ettiği gibi, her canlıya kendine uygun, dilediği özellik ve hareket imkânı sağlamıştır.

3. Müşrikler **«O'nu bırakıp»** bütün bu şeyleri yaratana ibadet etmeyi aşarak **«hiçbir şey yaratmayan,»** kesinlikle bir şey varetmeye güçleri yetmeyen, **«aksine kendileri»** diğer mahlukat gibi **«yaratılmış olan, bizzat kendilerine bile ne zarar, ne de fayda verebilen,»** zararı gidermeye ve fayda sağlamaya gücü yetmeyen birisinin başkaları için bunu sağlamaya nasıl gücü yeter? **«Öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen»** putlardan **«ilâhlar edindiler.»**

O tanrılar, hayvandan bile âcizdirler. Çünkü bazan hayvan, zararı gidermeye ve fayda sağlamaya güç yetirebilir. O halde, bu durumda olan bir varlığın ilâhlıkla ilgisi olamaz. Çünkü tanrı, öldükten sonra tekrar diriltme ve ceza verme gücüne de sahip olmalıdır. Âyet-i kerime, aynı zamanda bu hususu da vurgulamıştır.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ ٱفْتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ
عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَآءُو ظُلْمًا وَزُورًا ۖ ﴿٤﴾ وَقَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ
ٱلْأَوَّلِينَ ٱكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾
قُلْ أَنزَلَهُ ٱلَّذِى يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ
غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦﴾

4. İnkâr edenler: "Bu, olsa olsa onun uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir," dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.

5. Yine onlar dediler ki: "Bu, eskilerin masallarıdır. Onu yazdırmış. O, sabah akşam kendisine okunuyor."

6. De ki: "Onu, göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."

4. «İnkâr edenler: 'Bu,» Kur'an **«olsa olsa onun»**, Hz. Muhammed'in kendi başına **«uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre»** yani Yahudiler **«de bu hususta»** onu uydurması konusunda **«kendisine yardım etmiştir.' dediler.»** Yahudiler Hz. Peygamber'e, geçmiş milletlerle ilgili bazı haberler anlatıyorlar, o da bu haberleri kendi ifade tarzıyla dile getiriyordu, diyorlar.

«Böylece onlar» her yönüyle mûcize olan Kur'an'ı uydurulmuş, yalan sayarak **«hiç şüphesiz»** büyük bir **«haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır.»** Çünkü onlar, Hz. Peygamber'e, onun ilgisi bulunmayan şeyler atfetmişlerdir.

5. «Yine onlar» Kur'an hakkında **«dediler ki: 'Bu, eskilerin masallarıdır.»** Geçmiş insanların ona yazdırdığı hurafe ve asılsız şeylerdir. **«Onu yazdırmış.»** kendisi için yazılmasını emretmiş. Çünkü kendisi yazmasını bilmiyordu. **«O»** masallar, **«sabah akşam»** her zaman **«kendisine»** Muhammed'e **«okunuyor.'»** İletiliyor, ezberlemesi için kendisine okunup duruyor. "*Esâtir*" masal anlamındaki "ustûre" kelimesinin çoğuludur. *Kamus*'un yazarı, "*Esâtir*"in asılsız sözler olduğunu söylemiştir.

6. Ey Muhammed! Onlara cevap vermek ve hakkı gerçekleştirmek üzere **«de ki: 'Onu, göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri»** gaybı **«bilen Allah indirdi.»** Çünkü O, fesahatı yani söz üstünlüğü ile sizi âciz bırakmış ve sadece esrarı bilenin bilebileceği birtakım haberleri içermektedir. Ona nasıl öncekilerin masalları diyebilirsiniz.

«Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.'» Yani Allah, devamlı olarak bağışlamakta ve merhamet etmektedir. Bu nedenle, azaba maruz kalmanızı haketmenizle birlikte söylediğiniz şekilde O, sizi cezalandırmaz.

Kuşkusuz Yüce Allah Kur'an'ı, mutlu kimseler Kur'an sayesinde hidayete ersinler ve bahtsız kimseler de sapsın ve Kur'an'ın uydurma ve yalan olduğunu ileri sürsünler diye, insanların yararını gözetmek üzere sonsuz hikmetine uygun olarak indirmiştir. Nitekim Allahü Teâlâ onlar için şöyle buyurmuştur: "*...Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için, bu eski bir yalandır, diyeceklerdir.*" (Ahkâf: 11)

Kur'an, ancak iman nuruyla anlaşılır. Küfür ise karanlıktır. Bu nedenle kâfirler, nurlu Kur'an'ı karanlık görerek onu beşer sözü saymışlardır.

وَقَالُوا مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ
وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ۝٧
أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا

وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾ انظُرْ كَيْفَ
ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾
تَبَارَكَ الَّذِي إِن شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّن ذَٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَل لَّكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾

7. Onlar şöyle dediler: "Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor. Ona, kendisiyle birlikte uyarıcı olarak bir melek indirilmeli değil miydi?

8. Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" O zalimler: "Siz, olsa olsa büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız." dediler.

9. Senin hakkında bak ne biçim örnekler verdiler de saptılar. Artık bir daha yolu bulamazlar.

10. Allah'ın şanı yücedir. O, dilerse sana daha iyisini, alt tarafından ırmaklar akan cennetler verir ve senin için saraylar ihsan eder.

7. «**Onlar**» yani müşriklerin ileri gelenleri «**şöyle dediler: 'Bu ne biçim Peygamber ki,**» bizim yediğimiz gibi «**yemek yiyor ve**» geçimini temin etmek için tıpkı bizler gibi «**çarşılarda dolaşıyor.**» Bu âyet-i kerimede, müşriklerin Hz. Peygamber'i küçük düşürmek için kullandıkları ifadelere yer verilmiştir. *"Peygamber"* diye adlandırılması da alaylı bir tavrın ifadesidir. Yani, "Peygamberliğini iddia eden bu adama ne oluyor?" demektir. Böylece onlar Peygamber'in bir melek veya bir kral değil de normal bir insan olmasını kabullenememişlerdir. Nitekim melekler yemez ve içmezler; krallar da ihtiyaçlarını karşılamak üzere pazara çıkmaz ve diğer normal insanlar gibi serbestçe dolaşmazlar.

Öte yandan inkârcılar, basiretlerinin yokluğu ve dar görüşleri dolayısıyla Peygamber'in kendileri gibi olmasını tuhaf karşılamışlardır. Aslında Peygamberleri diğer insanlardan farklı düşünmek, bedenleriyle ilgili değil, ancak iç âlemleriyle alâkalı olan durumlarda mümkündür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde şöyle denilmiştir: "Allahu Teâlâ, kâfirlerin sağır, dilsiz, kör olduklarına ve düşünemediklerine işaret etmiştir. Çünkü onlar, Peygamber'e hayvanî duygular taşıyan bir anlayışla bakmışlardır. Aslında kendileri, ruhânî ve rabbânî his ve duygulardan uzaktırlar." Bu nedenle, Hz. Peygamber'in peygamberliğini ve elçiliğini anlayıp, "*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Ancak o, Allah'ın rasûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur.*" (Ahzâb: 40) âyetini kavrayamamışlardır. İşte bu yüzden Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*...Onların sana baktıklarını görürsün, oysa onlar görmezler.*" (A'raf: 198)

«Ona, kendisiyle» Peygamberle **«birlikte uyarıcı olarak»** uyarmada ona destek olacak **«bir melek»** insan ve cin suretinde değil de, kendi şekil ve sûretinde **«indirilmeli değil miydi?»**

8. «Yahut kendisine» gökten, destek göreceği ve geçimini temin etmeye ihtiyaç duymayacağı **«bir hazine verilmeli veya içinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?'»** Yani ona bir hazine atılmış olmasa bile, en azından servet sahibi kişilerin sahip olduğu gibi, bir bahçesinin olması gerekirdi. **«O zalimler:»** mü'minlere **«'Siz, olsa olsa büyüye tutulmuş»** sihir yapılarak aklı alınmış **«bir adama uymaktasınız,' dediler.»**

9. Rasûlüm! **«Senin hakkında bak ne biçim örnekler verdiler»** akla uymayan bu tuhaf sözleri nasıl söylediler ve gerçekleşmekten uzak, kural dışı olan bu durumları sana nasıl yakıştırdılar? Kuşkusuz onların bu tutumu, halini bilmediklerinden ve güzelliğini idrak edemediklerinden kaynaklanmaktadır. Böylece **«de saptılar. Artık bir daha yolu bulamazlar.»**

10. «Allah'ın şanı yücedir.» Hayır ve bereketi pek çoktur. **«O, dilerse sana»** dünyada bunlardan yani hazine ve bahçe vermekten **«daha iyisini, alt tarafından ırmaklar akan cennetler verir.»** Fakat Allah, bu lütfunu âhirete bırakmıştır. Çünkü o, daha hayırlı ve daha devamlıdır. **«ve senin için»** tıpkı âhiretteki gibi, dünyada da **«saraylar ihsan eder.»** Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Rabbim bana, Mekke'nin vadisi dolusu altın lütfetmeyi teklif etti. Bunun üzerine ben: "Ey Rabbim! dedim. Bir gün aç kalır ve bir gün de doyarım. Aç kaldığım gün Sana yakarır ve Sana duâ ederim. Doyduğum gün*

ise, Sana hamdeder ve Seni överim." dedim."

Hz. Peygamber'in, kendisi için fakirliği tercih etmesinin üç hikmeti vardır:

a- Zengin olsaydı, ona dünyayı şiddetle arzu eden bir zümre yönelirdi. Allahu Teâlâ Peygamberi için fakirliği tercih etmiştir ki, ona yönelen âhireti arzu ederek yönelmiş olsun.

b- Allahü Teâlâ, fakirlerin kalplerini dikkate alarak Rasûlüllah için fakirliği tercih etmiştir. Bu nedenle zengin, malı ile teselli bulduğu gibi, fakir de fakirliği ile teselli bulsun.

c- Onun fakirliği, Allahü Teâlâ'nın yanında dünyanın değersiz olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Allah nezdinde dünyanın bir sinek kanadı kadar değeri olsaydı, oradan kâfirlere bir yudum su bile vermezdi.*"[1]

Müşrikler, Peygamber (s.a.v.)'in sahip olmasını düşündükleri mala sahip olmamasından dolayı onu kınamışlardı. Şu bir gerçek ki Yüce Allah'ın bu malı ona vermeye gücü yettiği gibi, çok daha değerli olanını da vermeye elbette gücü yeter. Fakat Allah, kullarına menfaatlerine göre ve dileğine uygun olarak lütufta bulunur. Hiç kimse O'nun işine itiraz edemez. O, dilediği kuluna marifet ve ilim kapılarını açar ve aynı kişiye dünya kapılarını kapatır, başka birine de tam aksini yapar. Şâir ne güzel söylemiş:

Yüksek altın dağlar, Onun olmak istedi.
O ise buna karşı büyüklük gösterdi.
Dünyaya önem vermediği için zaruret ölçüsünden fazlasını istemedi.
Zaruret de canını koruyacak kadarı geçmez.

بَلْ كَذَّبُوا

بِٱلسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَن كَذَّبَ بِٱلسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا

1- Hadisi Tirmizî, *Zühd* bölümünde, Sehl b. Mes'ud'dan tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/507.

رَأَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أُلْقُوا
مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾
لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾
قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ
جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ
عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ﴿١٦﴾

11. Onlar üstelik, o saati (kıyameti) de yalanladılar. Biz ise o kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladık.

12. O, uzak bir mesafeden onları görünce, onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.

13. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman, orada yok oluvermeyi isterler.

14. Bugün bir kere yok olmayı istemeyin. Aksine birçok defalar yok olmayı isteyin.

15. De ki: "Bu mu daha iyi, yoksa takva sahiplerine vaadedilen ebedî cennet mi? Orası, onlar için bir mükâfattır ve bir varış yeridir."

16. Onlar için orada, ebedî kalıcılar olarak diledikleri her şey vardır. Çünkü bu, Rabbinden yerine getirilmesi istenen bir vaaddir.

11. «Onlar üstelik, o saati de» yani kıyameti, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve Allah'ın huzurunda toplanmayı da **«yalanladılar. Biz ise o kıyameti yalanlayanlar için alevli»** büyük **«bir ateş hazırladık.»**

12. «O» ateş, görünebilecek en **«uzak bir mesafeden onları görünce»** ve aynı hizada karşılarında belirince, **«onun»** kendilerine karşı **«müthiş kaynamasını»**, öfkeyle dolu sesini **«ve uğultusunu işitirler.»** Âyet-i kerimede alevli yanan ateşin uğultusu, öfkeli birinin hiddetinden neredeyse kalbinin fırlama noktasına geldiği anda çıkardığı kükreme sesine benzetilmiştir. *"Uğultu"* anlamına gelen *"zefîr"* kelimesi, kaburgalar şişecek kadar nefes alıp verme deyiminden alınmıştır.

13. «Elleri boyunlarına» zincirle **«bağlı olarak onun»** yani ateşin **«dar bir yerine atıldıkları zaman...»** Burada kötü halin, darlıkla birlikte arttığı ifade edilmektedir. Nitekim, aşırı darlıktan ibaret olan ceza, bedenle çekilen cezaya eklenmektedir. Bu ceza, dünyada kalplerinin imana yer kalmayacak kadar daralmasından kaynaklanmaktadır. **«Orada»** o korkunç yerde ve feci halde **«yok oluvermeyi isterler.»** Yok olup gitmeyi temenni ederler ve yüksek sesle şöyle haykırırlar: "Ey yok olma, helâk olma! Neredesin yetiş!"

14. Onlara şöyle denilir: **«Bugün bir kere yok olmayı istemeyin.»** Bir kere yok olmayı istemekle yetinmeyin. **«Aksine birçok defalar yok olmayı isteyin.»** Çünkü içinde bulunduğunuz azap, her an bu isteği tekrar etmeyi gerektirmektedir.

15. «De ki: 'Bu mu» yani azap mı **«daha iyi, yoksa takva sahiplerine vaadedilen ebedî cennet mi?»** Âyetin metninde yeralan *"Cennetu'l-huld"* terimi, nimetleri kesintiye uğramayan cennet demektir. Eğer, âyet-i kerimede geçen iki şeyden hangisinin hayırlı olduğundan şüpheye düşülebilir mi? Akıllı bir insanın, "Şeker mi daha tatlı, yoksa acı bir ot mu?" demesi doğru mudur?" denirse, cevap olarak şöyle denir: "Bu metod, alay etmek, küçümsemek ve kaybedilene pişmanlık vermek için uygulanır."

«Orası,» yani cennet **«onlar için»** Allahu Teâlâ'nın bilgisi doğrultusunda, hakedildiğinden değil de, cömertliğin gereği olarak amellerine karşılık **«bir mükâfattır ve»** dönüp gidecekleri **«bir varış yeridir.'»**

16. «Onlar için orada, ebedî kalıcılar olarak diledikleri her şey» türlü nimetler ve hazlar **«vardır. Çünkü bu,»** belirtilen cennete giriş ve orada ebedî kalış **«Rabbinden yerine getirilmesi istenen»** istenmesi ve talep edilmesi hak edilen **«bir vaaddir.»**

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هَٰؤُلَاءِ أَمْ هُمْ
ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنبَغِي لَنَا أَن نَّتَّخِذَ
مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا
الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُم بِمَا تَقُولُونَ
فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ
نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

17. O gün Rabbin, onları ve Allah'tan başka taptıklarını toplayıp der ki: "Şu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa onlar mı yoldan saptılar?"

18. Onlar: "Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat Sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular." derler.

19. İşte (o taptıklarınız) söylediklerinizde sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azabı) geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden kim zulmederse, ona büyük bir azap tattıracağız.

17. Ey Muhammed! Kavmine **«O gün Rabbin, onları»** kâfirleri **«ve Allah'tan başka taptıklarını»** yani melekleri, İsa ve Uzeyr'i **«toplayıp»** bir araya getireceği günü hatırlat! Allah, o taptıklarına hitaben **«der ki: 'Şu kullarımı»** size kulluk etmeye çağırarak ve ibadet etmelerini emrederek **«siz mi**

saptırdınız, yoksa onlar» hakkı ihlâl ederek ve öğüt veren mürşitten yüz çevirerek kendi başlarına **«mı yoldan saptılar?'»** Bu tarz ifadenin faydası, kulları kınamaktır. Nitekim Hz. İsa için şöyle buyurulmuştur: *"Sen mi insanlara, 'Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh olarak benimseyin' dedin?"* (Mâide: 116)

Allah'tan başka edinilen tanrılara soru sorularak doğru cevap aldığında kulların pişmanlık ve şaşkınlıkları artar, o tanrıların kendilerini yalanlamalarıyla da susturulurlar.

18. «Onlar: 'Seni tenzih ederiz...» Bu ifade, ya kendilerine söylenenden dolayı hayret için, ya da doğrudan doğruya Allah'ı ortaklardan tenzih etmek maksadıyla getirilmiştir. **«Seni bırakıp da başka dostlar»** ibadet edeceğimiz ilâhlar **«edinmek bize yaraşmaz.»** Bu, doğru ve isabetli olmaz. **«Fakat Sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki...»** Yani, biz onları saptırmadık; fakat Sen, onların ve atalarının uzun ömür nimetinden bolca yararlanmalarını sağladın da sonunda kötülüklere daldılar ve onlara dadandılar. **«Sonunda»** seni **«anmayı»** ve kendilerine verilen öğüdü **«unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular.' derler.»**

19. Yüce Allah şöyle buyurur: Ey kâfirler! **«İşte söylediklerinizde»** taptıklarınızda **«sizi»** yani onların tanrı olduklarına ilişkin sözünüzü **«yalancı çıkardılar. Artık»** hiç bir şekilde **«ne»** azabı **«geri çevirebilir, ne de»** gerek kendinizden ve gerekse taptığınız tanrılarınızdan **«bir yardım temin edebilirsiniz.»** Oysa siz, onların gerçekten azap edilmenize engel olacaklarını ve size yardım edeceklerini sanmıştınız.

Ey mükellefler! **«İçinizden kim zulmederse,»** yani şirk koşarsa, **«ona büyük bir azap tattıracağız.»** Cehennemde ebedî olarak kalacaktır.

وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّآ
إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِى ٱلْأَسْوَاقِ ۗ وَجَعَلْنَا
بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ
أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا ﴿٢١﴾
يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ
حِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٢٢﴾ وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ
هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾

20. Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphe yok ki, istisnasız yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı. Sizin bir kısmınızı, diğer bir kısmınıza imtihan kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir.

21. Bize kavuşmayı ummayanlar: "Bize ya melekler indirilmeliydi, ya da Rabbimizi görmeliydik, değil mi?" dediler. Andolsun ki onlar, kendi içlerinde kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

22. Melekleri gördükleri gün, işte o gün, günahkârlara hiçbir sevinç haberi yoktur ve: "(Sevinmek) yasaktır, yasaklanmıştır" derler.

23. Onların yaptıkları her işin önüne geçeriz ve onu saçılmış toz zerreleri haline getiririz.

20. Yüce Allah bu âyetten sonra onların, "Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor" demelerine karşılık şöyle buyurur:

Rasûlüm! **«Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphe yok ki, istisnasız yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.»** Bu durum, onların Peygamberliğine engel olmadı.

Ey insanlar! **«Sizin bir kısmınızı, diğer bir kısmınıza imtihan»** vesile-

si **«kıldık.»** Yani Biz, fakirleri zenginlerle, hastaları sağlıklı kişilerle, avamı seçkinlerle ve zayıfları kuvvetlilerle denedik. Bakalım **«sabredecek misiniz?»** Âyetin bu bölümünde, onların denendikleri şeye sabretmelerine teşvik vardır. Nitekim Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "İfade, her ne kadar soru şeklindeyse de, emir niteliği taşımaktadır ve 'sabredin' denmektedir." Yüce Allah, başka bir âyetinde: "*Onlar Allah'a tevbe etmezler mi?...*" (Maide: 74) buyurmaktadır ki bu, "Tevbe etsinler" demektir.

«Rabbin her şeyi » -sabredenleri ve sabırsız olanı- **«hakkıyla görmektedir.»**

İmam Gazali şöyle demiştir: "Basîr, toprak altındaki şeyleri bile görebilecek derecede hassas bir görme özelliğine sahip olan demektir. Kulun görme ile ilgili durumu ortadadır. Ancak onun görmesi zayıf ve kısıtlıdır. Çünkü insan, gizli olan şeyleri değil, sadece açık ve ortada olan şeyleri görebilir. İnsanın görmesinin dini açıdan iki hedefi vardır:

a- Gözün, âyetlere, insanın aklına durgunluk verecek şeylere ve göklere bakmak için yaratıldığını bilmesi. Bu bakış kuşkusuz bir ibret niteliği taşır. Nitekim Hz. İsa'ya, 'İnsanlardan senin gibi olan var mıdır?' diye sorulduğunda: 'Kim ibret için bakar; düşünmek için susar ve Allah'ı anmakla meşgul olursa, benim gibi olur' diye cevap vermiştir.

b- Yüce Allah'ın kendisini gördüğünü ve sözünü işittiğini bilmesi. Yaratan'ın onu görmesi ve kendisinden haberdar olmasını basite almamalıdır. Kim, Allah'tan gizleyemediğini başkasından gizlemeye kalkışırsa, Allah'ın bakışını hafife almış olur. Bu tarz bir gözetim ve denetim altında bulunmak, imanın meyvalarından birini oluşturur. Şu halde, Allah'ın kendisini gördüğünü bile bile günaha dalan ne kadar cesur, görmediğini sanan da ne kadar inançsızdır." [2]

21. «Bize kavuşmayı ummayanlar:» Bunlar Mekke kâfirleridir. Allah'a kavuşmak, kıyametten ve O'na ulaşmaktan ibarettir. Bu kavuşma, aynı zamanda Allah'tan başka hiçbir otoritenin ve hakimin bulunmadığı yere dönüş demektir. **«'Bize»** peygamber olarak **«ya melekler indirilmeliydi, ya da Rabbimizi»** açıkça **«görmeliydik, değil mi?'»** Yani kâfirler: Eğer Muhammed'i tasdik etmemiz istenseydi, Allah melekler gönderir veya bizzat kendisi bize görünür ve bize ona uymayı emrederdi. Bu olmadığına göre, Allah onun

2- İmam Gazali, Şerhu'l-Esmai'l-Hüsnâ.

doğrulanmasını istemiyor demektir, **«dediler. Andolsun ki onlar, kendi içlerinde kibire kapılmışlar ve»** kendilerine kıymet ve değer vermişlerdir. Nitekim onlar, kendileri için meleklerden Peygamber gönderilmesini istemişler ve Yüce Allah'ı görmeyi arzu etmişler, böylece de **«azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.»** Zulüm ve azgınlıkta haddi aşmışlardır. Çünkü onlar, büyük mûcizeleri gözleriyle görmüşler, fakat onlardan yüz çevirmişlerdir. Aynı zamanda onlar, melekleri ve Yüce Allah'ı görmek gibi, kendileri için uygun olmayan bir teklifte bulunmuşlardır. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.)'tan başka, ümmetlerden hiçbir fert ve peygambere, Allah'ı dünyada görmek nasip olmamıştır. Hz. Peygamber ise O'nu dünya sınırını aştıktan sonra görmüştür.

22. Fakat azap **«melekleri»**ni **«gördükleri gün,»** -inanmayanların melekleri görmeleri, kendi istekleri doğrultusunda olmadığını, aksine alışılagelmiş bir tarzda olduğunu bildirmek üzere âyette bu ifade kullanılmış, bu nedenle, "meleklerin indiği gün" şeklinde buyrulmamıştır. **«İşte o gün, günahkârlara hiçbir sevinç haberi yoktur.»** Yani, o gün suçlular müjdelenmez. Âyette suçlular, inkârcı olmalarından dolayı suçları tescil edilmek için, zamirle değil, açık olarak ifade edilmişlerdir. Âyetteki *"o gün"* sözü de pekiştirmek için tekrarlanmıştır.

Bu mesajda Yüce Allah, onların arzu ettiklerini bulacaklarını fakat hoşlanmadıkları şeylerle karşılaşacaklarını açıklamıştır. Çünkü kendilerine hiçbir müjde haberi yoktur. Aksine korkutma ve azap etme uyarısı vardır. Ama mü'minler için böyle bir durum sözkonusu değildir. Nitekim melekler kendilerine iner ve "Korkmayın ve üzülmeyin!" sözleriyle onları müjdelerler.

«Ve» suçlu kâfirler melekleri gördükleri vakit: Size sevinmek **«'Yasaktır, yasaklanmıştır,' derler.»** Burada "yasak" anlamına gelen *"hicr"* kelimesi, "engel oldu" anlamındaki "hecere" kelimesinin mastarıdır. *"Mehcûr"* ise, yasaklanmış demektir. Sözkonusu kişiler *"hicr mehcûr"* deyimini, düşmanla karşılaştıkları zaman ve kötü bir hücum anında kullanıyorlardı.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Onlar, kendilerine meleklerin inmesini arzu ediyorlar ve onu öneriyorlar. Fakat melekleri kıyamet günü gördüklerinde kendileriyle karşılaşmayı hiç arzu etmezler. Bu arada onlar, meleklerle karşılaşmalarına kesinlikle engel olunmasını, hoşnut olmadıkları şeyin uzaklaştırılmasını ve kendilerine yaklaşmamasını isteyerek bu sözü söylerler."

23. «Onların yaptıkları her işin önüne geçeriz ve onu saçılmış toz

zerreleri haline getiririz.» Burada âyette geçen "*hebâ*" kelimesi, güneş ışınları arasında görülen toz zerreciklerdir. Allah Teâlâ inkârcıların durumlarını ve dünyada, gerek akrabayı ziyaret etmek, darda kalanların imdadına koşmak ve gerekse ikramda bulunmak ve buna benzer güzel davranışlar sergilemek suretiyle yaptıkları iyi amellerini, devlet başkanına karşı gelen ve ona isyan eden, dolayısıyla da evleri, yurtları yerle bir edilen ve malları ellerinden alınan bir zümrenin durumuna benzetmiştir. Yani Biz, onların iyi işlerine yöneldik ve bu işlerin geçersiz olduğunu ortaya koyduk. Çünkü onlar, amellerin kabul edilme şartı olan imandan mahrum bırakılmışlardır.

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ
مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ
تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾ الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى
الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾

24. O gün cennetliklerin kalacakları yer, çok daha iyi, dinlenecekleri yer çok daha güzeldir.

25. O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir.

26. İşte o gün, gerçek hükümranlık Rahman'ındır. Kâfirler için ise o, çok çetin bir gündür.

24. Sözkonusu edilen şeylerin gerçekleştiği **«o gün cennetliklerin»** yani mü'minlerin **«kalacakları yer,»** dünyada bolluk ve zevk içinde olan müşriklerin yerinden **«çok daha iyi...»** Eğer: "Balın sirkeden daha tatlı olacağının söylenmesi mümkün olmadığı gibi, cehennemde de hiçbir iyilik sözkonusu değilken, cennetliklerin yeri cehennemliklerin yerinden daha iyidir gi-

bi bir karşılaştırmaya nasıl gidilebilir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: "Bu söz, tehdit etme ve küçümseme türünden bir ifadedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Bu mu daha iyi, yoksa ebedî cenneti mi?*" (Furkân: 15) Sonra, âyetteki üstünlükten, mutlak üstünlük de kastedilmiş olabilir. Yani, onlar en iyi yerdedir, demektir. Zaten âyetin devamı da bu kıyasa göredir. Âhirette **«dinlenecekleri yer»** kâfirlerinkinden **«çok daha güzeldir.»** Onlar, en güzel yerde dinleneceklerdir.

Burada "dinlenecekleri yer" anlamındaki "*mekîl*" kelimesi, "kaylûle"nin yapıldığı yer demektir. "Kaylûle" ise, aşırı sıcaktan dolayı gün ortasında dinlenmek, uyumaktır. Âyetteki "*mekîl*" (dinlenme yerin) den maksat, hanımlarla birlikte dinlenmek, onlarla oynaşmak ve konuşmak üzere konaklanılan yerdir. Doğal olarak cennette aşırı sıcaklık olmadığı gibi, uyku da yoktur. Orada, gaflet olmadan ve hiçbir duygu kaybolmadan, mutlak dinlenme vardır. Oysa cehennemde kâfirler için hiçbir dinlenme ve uyku yeri yoktur. Aksine sürekli azap ve devamlı acı vardır.

25. «O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak...» "*Ğamâm*", bulut demektir; güneş ışığını örttüğünden dolayı bu adı almıştır. Yani gökten bulutların doğması sebebiyle demektir. Buradaki bulut, şu âyet-i kerimede bahsi geçen buluttur: "*Onlar, ancak buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini beklerler.*" (Bakara: 210) Denilmiştir ki bu bulut, sis gibi ince ve beyaz bir buluttur.

Ebu'l-Leys, bu konuda şunu söylemektedir: "Ğamâm, beyaz bulut gibi yedi göğün üzerinde bulunan birşeydir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Mazlumun duâsı ğamâmenin üzerine yükseltilir.*" **«Ve melekler bölük bölük»** bilinmedik bir şekilde ve şaşılacak bir halde **«indirilecektir.»** Yani o gün, gök parça parça olur ve melekler, kulların amel defterleriyle inerler.

26. «İşte o gün, gerçek hükümranlık» mutlak otorite ve bütünüyle idare **«Rahman'ındır. Kâfirler için ise o»** gün **«çok çetin bir gündür.»** Allah'ın lütfu ile mü'minlere kolay olur. Hadis-i şerife göre "*Kıyamet günü mü'mine rahat gelir. Hatta dünyada kılmış olduğu bir farz namazından bile daha rahattır.*" [3]

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Saîd el-Hudrî'den tahric etmiştir. Peygamber Efendimiz yukarıdaki hadisi, Ebû Said el-Hudrî: *"Ya Rasûlallah, bugün ne uzundur?"* diye sorunca söylemiştir.

Kısacası kâfirler, o günü cehenneme girmelerinden ve cenneti kaçırmalarından duyacakları pişmanlıktan dolayı çok zor bir gün olarak görürler. Bunun yanında mü'min olup çalışan ve gayret gösterenler ise, cennet nimetlerine ve Allah'a kavuşmalarından dolayı o günü rahat görürler.

Yahudilerden biri, dumandan siyahlaşmış eski bir elbise ile Sehl'in huzuruna çıkmış ve ona hitaben: "Siz dünyayı mü'min için hapishane ve kâfir için cennet olarak görmüyor musunuz? O halde sen hangi hapishanedesin ve ben de hangi cennetteyim?" demiş. Bunun üzerine Sehl: "Allah'ın azabına ulaştığın zaman bu senin cennetin, ben de Allah'ın nimetine kavuşunca bu da benim hapishanem olur." demiştir. Sehl'in bu sözü çok beğenilmiştir.

Şiblî'ye: "Dünyada birtakım meşguliyetler ve âhirette de korkular vardır. O halde kurtuluş ne zaman?" diye sorulduğunda Şiblî: "Âhiretteki korkulardan emin olmak için dünyadaki oyalayıcı şeyleri terket." demiştir.

وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ
يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ
فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ
وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِلْإِنسَٰنِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ وَقَالَ ٱلرَّسُولُ يَٰرَبِّ
إِنَّ قَوْمِى ٱتَّخَذُوا۟ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا
لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا مِّنَ ٱلْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

27. O gün zalim kimse ellerini ısırıp: "Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım," der.

28. "Yazıklar olsun bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim.

29. Andolsun ki o beni, bana zikir geldikten sonra saptırdı. Şeytan, insanı yapayalnız ve yardımcısız bırakır."

30. Peygamber dedi ki: "Ey Rabbim! Doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş bıraktılar."

31. İşte Biz böylece, her peygamber için günahkârlardan bir düşman kıldık. Hidayet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

27. «O gün zalim kimse ellerini ısırıp:» Elleri ısırmak, pişmanlık ifadesidir. Nitekim insanlar, genelde kusurları ve eksikliklerinden dolayı pişmanlık duyduklarında bunu yaparlar. Âyetteki "*zalim*" kelimesi, belirli bir zalimi değil, sınıf olarak zalimleri ifade etmektedir ki, Ukbe b. Ebi Muayt da bunun içindedir. Ukbe, âdeti üzere seferden döner dönmez bir ziyafet hazırlar ve Mekkelilerden dilediğini bu ziyafete davet ederdi. O, Hz. Peygamber'in sohbetine çok katılır ve sözünden hoşlanırdı.

Günlerden bir gün yine seferden dönmüş ve bir ziyafet hazırlayarak Hz. Peygamber'i yemeğe davet etmiştir. Hz. Peygamber bu davete katılmış, Ukbe'nin onu yemeğe buyur etmesine karşılık şöyle demiştir: *"Kelime-i şehadet getirinceye kadar yemeğinden yemem."* Oysa Ukbe, davetlilerden birinin hiçbir şey yemeden yanından ayrılmasından sıkılırdı. Bu yüzden Hz. Peygamber'e yemesi için ısrar etmiş, fakat o, yemeği kabul etmemişti. Bunun üzerine Ukbe, kelime-i şehadet getirmiş, Rasûlüllah da yemeğinden yemişti. O sırada Ukbe'nin yakın dostu ve arkadaşı Ubey b. Halef, Mekke'de değildi. Döndüğünde kendisine Ukbe ile Hz. Peygamber arasında geçen olay anlatılmış, bunun üzerine Ukbe'ye gelerek: "Ey Ukbe! Atalarının dininden ayrılarak yeni dine mi girdin?" diye sormuş, Ukbe de: "Hayır. Yemin olsun ki, dinden dönmedim. Fakat adam bana geldi ve kelime-i şehadet getirmediğim sürece yemeğimden yemeyi reddetti. Bunun üzerine ben, yemeğimi yemeden evimden ayrılıp gitmesinden duyacağım utançdan dolayı kelime-i şehadet getirdim, o da yedi," cevabını vermişti. Bunun üzerine Ubey: "Gidip yüzüne tükürmediğin ve ona hakaret etmediğin sürece asla senden hoşnut olmam." demiştir. (Allah'a sığınırız.) Bu tahrik üzerine Ukbe Hz. Peygamber'e gelmiş ve onu secde halinde bulmuştu. Allah Rasûlü Ukbe'ye hitaben: "*Seni Mekke'nin dışında gördüğümde kılıçla kafanı koparacağım,*" buyurmuştur. Ukbe, Bedir

Savaşı'nda esir düşmüş ve Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye onu öldürmesini emretmiştir.

«**'Keşke o peygamberle**» yani Hz. Muhammed ile «**birlikte**» dünyada uçurumlardan kurtulacak «**bir yol tutsaydım'**» ona uyar ve onunla birlikte İslâm'a bağlı kalırdım «**der.**»

28. «**'Yazıklar olsun bana! Keşke falancayı dost edinmeseydim.**» Buradaki dosttan maksat, kendisini dünyada saptıran kişi demektir. Bu nedenle, daha önce zikredilen Ubey de bu kapsamın içindedir.

29. «**Andolsun ki o beni, bana zikir geldikten sonra**» yani ona göre amel etme imkânına kavuştuğum, bütün iyi ve kötü şeyleri belirten Kur'an'dan «**saptırdı. Şeytan,**» yani Peygambere aykırı davranmaya ve Kur'an'ı terketmeye yönelten İblis, kendisine itaat eden «**insanı**» helâke sürükleyip terkederek ve ona fayda vermeyerek «**yapayalnız ve yardımcısız bırakır.'**»

Bu âyet, Yüce Allah'a karşı gelmek konusunda biraraya gelen sözkonusu iki dostu kapsamaktadır. Gerçek dostluk ise dindeki dostluktur. Nitekim hadis-i şerifte: "*Kişi dostunun dinindendir. Bu nedenle herbiriniz kiminle dostluk yaptığına baksın.*" [4] buyrulmuştur. Başka bir hadis-i şerifte göre Hz. Peygamber; "*Mü'minle dostluk kur ve yemeğini de takva ehli kimse yesin.*" [5] buyurmuştur.

Malik b. Dinar ise şöyle demiştir: "İyilerle taş taşıman, kötü kimselerle hurma tatlısı yemenden çok daha iyidir."

Bazı müfessirler, âyetteki kötü arkadaştan maksat şeytan olduğunu, sapan ve saptıran olması nedeniyle şeytan adını aldığını söylemişlerdir. Allah'a yönelmeyen kimse, şeytanın kölesidir. O, tıpkı hayvanlar gibidir ve hatta daha da sapıktır.

30. «**Peygamber**» Hz. Muhammed, iman etmeyenlerin aşırı azgınlıklarını ve sınırsız taşkınlıklarını müşahade ettikten sonra durumu Rabbine ileterek «**dedi ki: 'Ey Rabbim! Doğrusu kavmim**» Kureyş «**bu Kur'an'ı**» bütünüyle «**terkedilmiş bıraktılar.'**» Ona iman etmeyerek ondan yüz çevirdiler.

4- Hadisi Ebû Dâvud, *Edeb*, Tirmizî de *Zühd* bölümünde tahric etmişlerdir. Hadisin isnadı hasendir.

5- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/16.

Âyet-i kerimede, mü'minin Kur'an'la haşîr neşir olması gerektiğine işaret edilmiştir. Bu nedenle, Kur'an'dan bir âyet veya bir sûre öğrenip sonra onu unutması büyük günahtır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bu kalpler, tıpkı demirin pas tuttuğu gibi pas tutar. 'Onun cilâsı nedir?' diye sorulduğu zaman, Kur'an okumak ve Allah'ı zikretmektir."* [6] buyurdu.

31. Rasûlüm! **«İşte Biz böylece,»** kavminin suçlularından Ebû Cehil ve onun gibilerini sana düşman yaptığımız gibi, daha önce gelip geçen peygamberlerden **«her peygamber için»** kavimlerindeki **«günahkârlardan bir düşman kıldık.»** Tıpkı Nemrut'u Hz. İbrahim'e, Firavun'u Hz. Musa'ya ve Yahudileri Hz. İsa'ya düşman ettiği gibi. O halde onların sabrettikleri gibi sabret ki, başardıkları gibi başarasın.

Âyet-i kerime, Hz. Peygamber'i hem teselli etmekte ve hem de onu, daha önceki peygamberlere uymaya yöneltmektedir.

Seni bütün arzularına erdirmesi bakımından **«hidayet verici ve»** düşmanlarına karşı sana yardım etmesi bakımından da **«yardımcı olarak Rabbin yeter.»** Bu nedenle, sana düşmanlık edene aldırma.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ
كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ
بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ
عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

32. İnkâr edenler: "Kur'an ona, bir defada topluca indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk.

6- Hadisi Hakim et-Tirmizî, İbn Adi, *"Kâmil"* de şu lâfızla tahric etmişlerdir: *"Kalplerin, tıpkı demir pası gibi pası vardır. Kalplerin cilası ise bağışlanmayı dilemektir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/412.

33. Onların sana getirdiği her misale karşı mutlaka Biz sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz.

34. Yüzükoyun cehennemde toplanacak olanlar var ya, işte onlar yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

32. «İnkâr edenler: 'Kur'an ona,» tıpkı Tevrat, İncil ve Zebur gibi **«bir defada topluca indirilmeli değil miydi?' dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek»** ve kalbini kuvvetlendirmek **«için böyle yaptık.»** İnkârcıların kınadıkları gibi parça parça indirdik. Nitekim Kur'an'ı ezberlemek, manasını anlamak, hükümlerini kavramak ve o hükümleri uygulamak bu usulle kolay hale getirilmiştir. Tevrat'ın bir defada indirilmiş olduğunu ve Yahudilerin onu uygulamada zorluk çektiklerini görmüyor musun? Oysa Hz. Peygamber'e her olay ve durum karşısında vahyin gelişiyle âyetin inmesi, kalp ve basiret gücünü artırmış oluyordu.

Özetle, Kur'an'ın bölüm bölüm indirilmesi -diğer peygamberlerden farklı olarak- Hz. Peygamber'e mahsus bir üstünlüktür. Kur'an'ın indirilmesinin amacı, onun nurlu kalbinin Kur'an ahlâkıyla ahlâklanması, onun nuruyla güçlenmesi ve Kur'an hakikatleri ve ilimleriyle beslenmesidir. Bu faydalar, ancak Kur'an'ın kısım kısım indirilmesiyle sağlanmıştır. Ne dersin! Eğer su, gökten birden inseydi, o suyla ekinleri yetiştirmek mümkün olur muydu? Ekinler ancak yağmurun azar azar yağmasıyla kendini gösterir ve kuvvet bulur.

«Ve onu tane tane» ağır ağır, yirmi veya yirmi üç yıl içinde **«okuduk.»**

33. «Onların sana» karşı **«getirdiği her misale»** yani onların, senin ve Kur'an'ın getirdiği gerçeğin yanlışlığını ortaya koyma isteklerine dayalı olan tuhaf soru ve şaşılacak sözlerine **«karşı mutlaka Biz sana gerçeği»,** söyledikleri sözü hükümsüz kılan doğru cevabı **«ve en güzel açıklamayı»** doğruyu, gerçeği ve hikmet gereği daha çok açık olan şeyi **«getiririz.»**

34. «Yüzükoyun» sürüklenerek **«cehennemde toplanacak olanlar var ya, işte onlar»** iki gruptan **«yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.»** Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"İnsanlar kıyamet günü üç grup halinde toplanırlar: Bir grup binek üzerinde, bir grup yaya ve diğer bir grup da yüzükoyun olurlar. Bunun üzerine: "Ey Allah'ın Nebisi! Onlar yüzükoyun nasıl olurlar?" diye soruldu. Hz. Peygamber: "Onları ayakları üzerinde yü-*

rüten, yüzü koyun da yürütebilir." [7] buyurdu.

Âyet-i kerimede sözkonusu olan ayırımı yapan, kuşkusuz Allahu Teâlâ'dır. Nitekim O, şöyle buyurur: "*Ayrılın bir tarafa bugün ey suçlular!..*" (Yâsin: 59)

Kâfirler, kibirlenip büyüklük taslayarak Yüce Allah'a secde etmeyince, Allah onları yüzükoyun toplamaya hükmetmiştir. Mü'minler ise alçak gönüllü oldukları için Allah onları seçkin kulların seviyesine yükseltmiştir. Şu halde aksi davranışlardan uzaklaşıp uyumla hareket eden kurtulmuş ve bunun tersini yapan helâk olmuştur.

Ahmed b. Ebi'l-Cevârî şöyle demiştir: "Birgün bir odada oturuyordum. Birdenbire küçük bir kız kapıyı çaldı. Ben: "Kim var kapıda?" diye seslendim. Kız: "Yol göstermeni isteyen bir cariye," dedi. "Kurtuluş yolu mu, yoksa kaçış yolu mu?" dedim. Kız: "Münasebetsiz! Sus bakalım! Kaçış için yol var mı? Kul nereye kaçarsa kaçsın, Mevlâ'nın kontrolündedir. Ancak akıllı olan, dünyada iyi bir yere kaçar ki, âhirette kötü yerden kurtulmuş olsun," dedi.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَا مَعَهُۥٓ أَخَاهُ هَٰرُونَ
وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا ٱذْهَبَآ إِلَى ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا
فَدَمَّرْنَٰهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾

35. Andolsun Biz, Musa'ya Kitab'ı verdik. Kardeşi Harun'u da ona vezir yaptık.

36. "Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin," dedik. Sonunda onları yerle bir ettik.

7- Hadisi Tirmizî, *Tefsir* bölümünde tahric etmiş, "Bu, hasen hadistir." demiştir. Hadisin devamında: *"Onlar yüzlerini diken gibi zararlı şeylerden sakınırlar."* denilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/427.

35. «Andolsun Biz, Musa'ya Kitab'ı» Tevrat'ı **«verdik.»** Bir süre sonra ona Tevrat'ı indirdik. **«Kardeşi Harun'u da ona»** davet ve dini yüceltme konusunda ona yardımcı olması için **«vezir yaptık.»**

36. O zaman o ikisine: **«'Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin,' dedik.»** Bu kavim, Firavun ve onun kavmi olan Mısırlılardır. Sözü edilen âyetler ise, Hz. Musa'ya verilen dokuz mûcizedir. **«Sonunda»** yola gelmedikleri için **«onları yerle bir ettik.»** Âyette geçen *"yerle bir etme"* anlamındaki "*tedmîr*" kelimesi, bir şeyi yok etmek; "*demâr*" ise yok ederek kökünü kazımaktır.

Âyetin anlamı şudur: "Musa ve Harun, Firavun ve kavmine gittiler ve onlara bütün mûcizelerimizi gösterdiler. Fakat onlar, bu ikisini ısrarlı bir şekilde yalanladılar. Bu inatçı yalanlamanın ardından onları, asıl yüzünü kimsenin anlayamayacağı bir biçimde, şaşılacak bir helâkle yokettik."

وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ
وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً ۖ وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾
وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾
وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ ۖ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ
أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۚ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا ۚ
بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾

37. Nuh kavmini de, peygamberleri yalanladıklarında, onları da suda boğduk ve kendilerini insanlara bir ibret yaptık. Zalimler için acı bir azap hazırladık.

38. Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha

birçok nesilleri de (yok ettik.)

39. Onların hepsine misaller getirdik. Hepsini helâk ettik.

40. Andolsun ki onlar, belâ yağmuruna tutulan o beldeye uğramışlardır. Peki, onu görmüyorlar mıydı? Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.

37. «Nuh kavmini de,» Nuh ve ondan önceki önceki Şit ve İdris gibi **«peygamberleri»** veya sadece Nuh'u **«yalanladıklarında,»** yok ettik. Çünkü onu yalanlamak, aynı zamanda diğer bütün peygamberleri yalanlamaktır. Çünkü onların hepsi tevhid inancında ve İslâmda birleşmişlerdir. **«Onları da»** tufanla **«suda boğduk ve kendilerini»** boğulmaları ve başlarından geçen olaylarla **«insanlara»** bütün gören ve duyan kimselerin ders alacağı büyük **«bir ibret yaptık. Zalimler»** yani boğulanlar **«için»** başlarına gelen dünyadaki cezadan başka, âhirette **«acı bir azap hazırladık.»**

Burada "onlar" zamiri yerine, açık olarak *"zalimler"* kelimesinin kullanılması, haksızlıklarını tescil etmek, inkâr ve yalanlamada haddi aştıklarını bildirmek içindir.

38. «Âd'ı,» yani Hud (a.s.)'ı yalanlayan Âd kavmini, Sâlih (a.s.)'ı yalanlayan **«Semûd'u, Ress halkını...»** *"Ress"*; kuyu, etrafı taş ve tuğla ile örülmeyen çukur demektir.

Bu kelimeyle ilgili olarak Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*'nde şöyle demiştir: "Ress, etrafı örülmemiş ve onarılmamış kuyudur." Ress halkı putlara tapan bir toplumdu. Allahu Teâlâ, onlara Şuayb Peygamber'i göndermiş, fakat onlar onu yalanlamışlardı. Bu toplum, birgün Ress'in yani içtikleri ve davarlarını suladıkları kuyularının başında bulunuyorlardı. Bu arada kuyu aniden çökmüş, Allah onları, yurtlarını, davarlarını ve mallarını yerin dibine geçirmiş, böylece hepsi yokolup gitmiştir."

«Ve bunlar» yani bu gruplar ve ümmetler **«arasında»** sayılarını ancak Allah'ın bildiği **«daha birçok nesilleri de...»** yok ettik. Burada "nesiller" olarak tercüme ettiğimiz *"kurûn"*, aynı dönem içinde yaşayan toplum, nesil demek olun *"karn"* kelimesinin çoğuludur. *Kamûs*'ta "karn" kelimesiyle ilgili olarak "Doğrusu o, yüz yıldır." denmiştir.

39. «Onların hepsine» yani yok edildiği belirtilen ümmetlerden her bi-

rine hatırlatarak ve uyararak **«misaller getirdik.»** Peygamberler vasıtasıyla, kendilerini içinde bulundukları küfür ve isyandan alıkoyacak ibretli kıssalar anlattık. **«Hepsini»** yani yalanlama ve direnmelerinin ardından her birini **«helâk ettik.»** Korkunç bir şekilde yok ettik....

40. «Andolsun ki onlar,» yani Kureyş, ticaret dolayısıyla Şam'a uğrayıp **«belâ yağmuruna tutulan o beldeye»** yani Lût kavminin en büyük kasabası olan ve üzerine yağan taşlarla yerle bir olan Sodom'a **«uğramışlardır.»** Sodom halkı, çirkin bir iş yapıyor, erkek erkeğe cinsî ilişki kuruyordu.

Bu beldenin özellikle belirtilmesi, Kureyşin uğrak yeri olması dolayısıyladır. Nitekim onlar, oraya uğradıklarında yerin altüst edilmiş olduğunu görüyor, fakat ibret almıyorlardı.

«Peki, onu görmüyorlar mıydı?» Oraya uğradıklarında bundan korkarak niçin ibret almıyor ve iman etmiyorlardı? **«Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ummuyorlardı.»** Onlar, yeniden dirilmeyi beklemeyen kâfir kimselerdir. Bu dirilmeyi ardından da âhirette ceza görmeyi inkâr ediyorlardı.

Şüphesiz olarak bil ki, tekrar dirilmeyi, kâfirden başkası inkâr etmez. İlkbahar, yeniden dirilmeye benzer. Çünkü bahar, tohumların ekilme zamanıdır. Çiftçinin kalbi bu vakte bağlıdır. Ektiği çıkacak mı, çıkmayacak mı? Aynı şekilde mü'min de itaat ve ibadet için çaba harcar. Onun kalbi de, korkuyla ümit arasında asılı durmaktadır. Yüce Allah bunu kabul eder mi, etmez mi? Hep bunu düşünür.

Öte yandan, ekin bitip yetişince biçilir, harman yapılır, un haline getirilir, hamur yapılır ve sonra da ekmek olur. Tandırda pişirildikten sonra sofraya getirilmeye uygun bir hale gelir. Eğer yanarsa, çiftçinin çektiği bütün emek boşa gider. Kul da namaz kılar, zekât verir ve hacca gider. Ölüm meleği gelip ruhunu aldıktan ve kabre konulduktan sonra, kıyamet kopuncaya kadar orada kalır. Kıyamet günü yeniden dirilerek kabirden çıkar ve mahşerde toplanır. Bu arada sırattan geçmekle ilgili emir fermanı gelir. Eğer sıratı emin olarak geçerse, kazançlı çıkmış, kurtulmuş; aksi halde helâk olmuş olur. Buna göre akıllı insanın, tekrar dirilmeyi ve işlerin sonunu düşünmesi gerekir.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ
إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا
عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ ۖ أَفَأَنتَ
تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ
أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

41. Seni gördüklerinde: "Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği" diye, seni hep alaya alıyorlar.

42. "Eğer onlar üzerinde sebat etmeseydik, neredeyse bizi ilâhlarımızdan saptıracaktı" (diyorlar.) Azabı gördükleri zaman, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.

43. Arzusunu ilâh edinen kimseyi gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?

44. Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten işittiklerini, yahut düşündüklerini mi sanıyorsun? Gerçekten onlar hayvanlar gibidir. Hatta onlar, gidişce daha sapıktırlar.

41. Ey Muhammed! Kureyş **«seni gördüklerinde: 'Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği'»** Allah'ın, aleyhimizde delil olmak üzere, peygamber olarak bize gönderdiği kimse bu mu, **«diye, seni hep alaya alıyorlar.»** Küçümsüyor ve basit görüyorlardı. Yani onlar, iman etmemekle yetinmiyor, ayrıca Peygamber'i hafife alıyor ve onunla alay ediyorlardı.

Âyet-i kerimede ifade edilen bu söz, Ebû Cehil'in Ebû Süfyan'a söylediği: "Bu, Abd-i Menaf oğullarının peygamberidir." sözüdür.

42. «'Eğer onlar üzerinde sebat etmeseydik,» onlara inanmakta kararlı davranmasak ve ibadette direnmeseydik **«neredeyse»** Muhammed **«bizi ilâhlarımızdan»** uzaklaştırmak suretiyle, onlara tapmaktan bütünüyle **«saptıracaktı.'»** diyorlar.

Bunun üzerine Yüce Allah, onlara cevap olarak şöyle buyurmuştur: İnkârları karşısında kendilerine verilecek **«azabı»** kıyamet günü gözleriyle **«gördükleri zaman, kimin yolunun sapık olduğunu»** gecikmiş bile de olsa **«bileceklerdir.»** Burada inkârcılar, "saptırma" adı altında Rasûlüllah (s.a.v.)'a sapıklık isnad etmişlerdir. Çünkü bir kimsenin başkalarını saptırabilmesi, her şeyden önce kendisinin sapıklığına bağlıdır.

43. «Arzusunu ilâh edinen kimseyi gördün mü?» Âyetteki "*gördün mü?*" anlamını verdiğimiz "*eraeyte*" kelimesi, bazan bir şeyi bildirmek ve bazan da bir şeyi sormak için kullanılırsa da, burada hayret ifadesi için kullanılmış ve tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Buna göre mânâ: Ey Muhammed! Delillere kulak vermekten yüz çevirerek kendi arzusunu ilâh edinen, böylece ona itaat edip dinini onun üzerine bina eden kimseyi görmedin mi? Arzusunu ilâh edinip, karşı koymaksızın ona boyun eğen kişiye şaşar mısın? Ona bak ve hayret et!"

Ebû Süleyman (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Nefsini arzusuna tabi kılan, gönlünü öldürmeye çalışmaktadır. Çünkü gönlün canlılığı zikirle; ölüm ve öldürülmesi ise gafletle olur. Nefis gaflete dalarsa, yersiz isteklere uyar. Bu isteklere boyun eğince de ölüler gibi olur."

«Ona sen mi vekil», şirk ve günahlarına engel olacak koruyucu **«olacaksın?»** Yani sen, onu korumaya vekil tayin edilmedin. Sen, sadece bir uyarıcısın.

44. «Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten» kendilerine okunan âyetleri hakkıyla **«işittiklerini, yahut»** onlardaki öğüt ve güzellikleri **«düşündüklerini mi sanıyorsun?»** Ki, durumlarına önem veriyor ve aşırı bir şekilde iman etmelerini arzu ediyorsun.

«Gerçekten onlar» azapla ilgili âyetlerin kulaklarını çınlatmasından etkilenmemeleri ve gördükleri delilleri düşünmemeleri yüzünden, gaflette ör-

nek ve sapıklıktan sembol sayılan **«hayvanlar gibidir.»**

et-Te'vîlât en-Necmiyye'de şöyle denmiştir: "Onların yemek, içmek ve nefsin hazlarını yerine getirmekten başka bir arzuları yoktur. Tıpkı yemekten ve içmekten başka hiçbir arzusu olmayan hayvanlar gibi."

«Hatta onlar, gidişçe» hayvanlardan **«daha sapıktırlar.»** Çünkü hayvanlar, bakıcılarına boyun eğer, kendilerine iyilik edeni tanır, kendilerine fayda verene yaklaşır, zarar verenden de sakınırlar. Bu insanlar ise Rablerine boyun eğmezler, iyiliğini tanımazlar, menfaatlerin en büyüğü sayılan sevabı arzu etmezler ve zararların en kötüsü olan cezadan korkmazlar.

Şüphesiz olarak bil ki, Yüce Allah, melekleri akıllı yaratmıştır. Hayvanları yaratmış ve onlara şehvet vermiş, insanı da yaratıp ona hem akıl, hem de şehvet vermiştir. Bu nedenle aklı şehvetine yenik düşen, hayvanlardan daha kötüdür. Bunun için Yüce Allah: "*Hatta onlar gidişçe daha sapıktırlar.*" buyurmuştur. Ancak, aklı şehvetine galip gelen, Allah'ın emirlerine karşı gelmeyerek buyruklarını hakkıyla yerine getiren kimse, meleklerden daha hayırlıdır. Bu tıpkı Yüce Allah'ın: "*Varlıkların en hayırlıları işte onlardır.*" (Beyyine: 7) buyurduğu gibi.

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۖ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا
ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا
يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا
وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا
بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۚ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ
بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾

45. Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra Biz, güneşi ona delil kıldık.

46. Sonra da onu, yavaş yavaş kendimize çektik.

47. O, geceyi sizin için elbise, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılıp çalışma zamanı yaptı.

48. O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderdi. Biz gökten tertemiz bir su indirdik.

49. Ki onunla, ölü bir beldeyi canlandıralım ve yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlayalım.

45. «Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?» Buradaki hitap Rasûlüllah (s.a.v.)'adır. Görmek, gözle olan görmedir. Yani Allah'ın varettiği eşsiz şeylere bakmadın mı? demektir.

"*Zıll*", güneş gibi bizzat doğrudan, ya da ay gibi dolaylı olarak ışık veren bir cisimden kaynaklanan gölgedir. "*Zıll*", yine gölge anlamındaki *"fey"* den daha geneldir. Nitekim, "Gecenin gölgesi ve Cennetin gölgesi" denirken "*zıll*" kelimesi kullanılır. Aynı zamanda güneş ışınlarının ulaşmadığı her yer için de gölge denmiştir. "*Fey*" ise, güneşin tam tepe noktasından batıya meyletmesiyle ortaya çıkan gölgeye verilen addır. Yani güneş, doğuşundan itibaren tepe noktasına gelinceye kadar gölgeyi azar azar yok eder. Fakat bu andan itibaren gölge artmaya başlar ve güneşin batışına kadar uzar gider.

Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Allah, güneşin doğuşundan itibaren gölgeyi -hangi şeyin gölgesi olursa olsun; ister dağın, ister binanın ve isterse ağacın gölgesi olsun- nasıl var edip uzatmıştır?" Âyet, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini ve hikmetini açıklamaktadır.

«Eğer» bu gölgenin hareketsiz olmasını **«dileseydi onu elbet hareketsiz»** sabit **«kılardı.»** Bu bölümde, gölgenin hareket etmesinin ve hareketsiz kalışının asıl sebebinin normal sebepler değil, aksine ilâhî dilek ve kudret olduğu vurgulanmaktadır.

«Sonra Biz, güneşi ona delil kıldık.» Yani Biz güneşi, aralarında herhangi bir sebep ve etki olmaksızın, onun hareketiyle gölgenin durumlarına

delil gösterilebilecek bir işaret kıldık.

46. «Sonra da onu, yavaş yavaş» güneş yükseldikçe **«kendimize çektik.»** Yani o gölgeyi meydana çıkarıp uzattıktan sonra, onu yok ettik veya güneş ışınlarının, yerine gelmesiyle sırf kudret ve dileğimizle onu kaybettik. Buna göre güneş yükseldikçe ona paralel olarak gölge batı yönünde azalır. Eğer Allah gölgeyi birden kaldırsaydı, onun ve güneşin faydaları yok olurdu. Bu nedenle her ikisinin faydasının ve dolaylı yararlarının devam etmesi için, gölgeyi ortadan yavaş yavaş kaldırmaktadır.

"Gölgeyi nasıl uzattığını" ifadesinin, "Gölgeyi tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar uzattı." anlamına geldiği söylenmiştir. Çünkü güneşin henüz doğmadığı o vakit, en hoş vakittir. Zifiri karanlık, insan fıtratının nefret duymasına sebep olmakta, güneş ışınları ise hem havayı ısıtmakta, hem de gözü kamaştırmaktadır. Bu itibarla fecrin ve güneşin doğması arasında bu olumsuzlukların hiçbiri bulunmaz. Onun için Allahu Teâlâ, cennetin niteliği hakkında *"Yayılmış gölgeler"* (Vâkıa: 30) buyurmuştur.

47. O,» yani yalnızca Allah **«geceyi sizin için»** tıpkı bir giysi gibi, karanlığıyla örten **«elbise»** kıldı. Burada gecenin karanlığı, elbisenin örtmesine benzetilmiş ve insanı çirkin olan şeylerden örten her şey elbise diye tanımlanmış, hatta şu âyet-i kerimede koca, hanımın elbisesi olarak nitelendirilmiştir. Çünkü koca, hanımının kötülük yapmasına engel olmaktadır: *"...Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz..."* (Bakara: 187) Yine Allahu Teâlâ örnek ve benzetme yoluyla, takvayı da bir elbise kıldığını şöyle açıklamıştır: *"... Takva elbisesi daha hayırlıdır..."* (A'râf: 26)

«Uykuyu» meşguliyetlerin ve işlerin sona ermesiyle bedenler için **«dinlenme, gündüzü de»** insanların, geçimlerini sağlamak ve rızık aramak üzere **«yayılıp çalışma zamanı yaptı.»** Burada uyku ve uyanıklık halinin ölüm ve dirilmeye örnek olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim Lokman (a.s.)'ın, oğluna şöyle söylediği nakledilmektedir: "Oğlum! Tıpkı uyuyup uyandığın gibi, ölür ve yeniden dirilirsin."

Zünnûn-i Mısrî (Allah ona rahmet etsin) de şöyle demiştir: "Şu üç şey kulluğun göstergelerindendir: Gece ibadetinde bulunmak için geceyi sevmek, insanlar uyurken namazla başbaşa kalmak ve fitne korkusuyla amellere koşmak." Öte yandan hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kul uyuduğu zaman, şeytan onun başına üç düğüm atar: Oturup Yüce Allah'ı zikredince bir düğüm çözülür. Abdest alırsa diğeri çözülür ve iki rekât namaz kılarsa düğüm-*

lerin hepsi çözülür. Bu durumda zinde, güçlü ve rahat; aksi halde tembel ve huzursuz bir halde kalkar." [8]

48. «O,» yani sadece Allah **«rahmetinin önünde...»** Burada istiare yoluyla "yağmurun önünde" denmek istenmiştir. Çünkü önce rüzgâr, sonra bulut ve sonra da yağmur gelir. **«Rüzgârları müjdeci olarak gönderdi.»** Çünkü Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi rüzgâr, yağmurun müjdecisidir: *"Rüzgârları müjdeci olarak göndermesi de O'nun âyetlerindendir."* (Rûm: 46)

Gönderme işi, rüzgârın gönderilmesi gibi, bir şeye boyun eğdirmek için olur. *"Rîh"*, hareket eden hava, rüzgâr demektir. Rüzgâr kelimesi rahmet için çoğul halde riyâh; azap için de tekil halde rîh şeklinde kullanılmıştır. Çünkü rîh, arkası olmayan, yani akamete uğrayan ve çiçekleri aşılamayan rüzgârdır. Onun için Hz. Peygamber şöyle duâ etmiştir: *"Allah'ım! Bize (azap olan) rüzgâr değil, (rahmet olan) rüzgârları lütfeyle!"*

«Biz» azametimizle **«gökten tertemiz»**, temizlikte çok üstün **«bir su indirdik.»** Bu su, kendisi temiz olduğu gibi, başkalarını da kir ve pislikten (hades ve necasetten) temizler.

"Tahûr", buradaki "tertemiz su" ifadesinde geçtiği şekilde sıfat olarak geldiği gibi, Hz. Peygamber'in, *"Toprak, mü'minin temizlik aracıdır."* [9] ifadesinde de isim olarak gelmiştir. Aynı zamanda bu kelime taharet, yani temizlenmek anlamına da gelir. Nitekim, "Güzel bir şekilde temizlendim, abdest aldım." anlamında, "Tatahhartu tahûren hasenâ" denmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in *"Namaz, ancak abdestle olur."* [10] sözü de buna örnektir.

49. «Ki onunla,» yani gökten indirdiğimiz tertemiz suyla, ağacı, meyvesi ve yeşilliği bulunmayan **«ölü bir beldeyi canlandıralım.»** Kuşkusuz yeri canlandırmak, bitki bitirmekle mümkündür. Âyet-i kerimedeki *"belde"* den maksat, bakımlı ve bakımsız olan arazi parçasıdır. **«Ve»** o tertemiz suyla, vadilerden akıtarak, yahut havuzlarda, kaynaklarda ve kuyularda toplayarak **«yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlayalım.»**

8- Hadisi Buhârî, Müslim Ebû Dâvûd ve Nesâî tahric etmişlerdir. Nesâî'nin lâfzı şöyledir: *"Şeytan, içinizden biri uyuyunca başının arka tarafına üç düğüm atar..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/69.

9- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Nesâî'nin lâfzı şöyledir: *"Müslüman, on yıl su bulamazsa bile temiz toprak onun temizlik aracıdır."*

10- Hadisi Ebû Dâvud ve Nesâî, *"Abdestsiz namaz olmaz."* ifadesiyle tahric etmişlerdir.

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: "*Sekya* ", içmesi için su vermek, "*iskâ*" ise dilediği şekilde kullanması için su vermek demektir. Buna göre "*iskâ*", "*seky*" kelimesinden daha fasihtir. Çünkü "*iskâ*", ifade edildiği gibi kullanmak ve içmek üzere başkasına su vermektir. Dolayısıyla mana: "Biz onların içmelerine ve hayvanlarını sulamalarına imkân verdik." şeklinde olur.

"*En'âm*" hayvan demek olan "*ne'âm*" kelimesinin çoğuludur. Bu isim, genelde develer için kullanılır. "*Enâsî*", filolog Sîbeveyhe göre, "insan" kelimesinin çoğuludur. Ancak Ferrâ ve Zeccâc, "*enâsî*" nin, "*insî*" kelimesinin çoğulu olduğunu ileri sürmüşlerdir, fakat bu görüş zayıftır. Âyet-i kerimede geçen *"insanlar"* dan, çölde yağmur sayesinde yaşayan bedeviler kastedilmiş ve özellikle onlar dile getirilmiştir. Çünkü şehir halkı, nehir kenarlarında ve kaynak sularının bulunduğu yerde ikamet ederler, dolayısıyla su verilmesine ihtiyaç duymazlar.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا
(٥٠) وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا (٥١) فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ
وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا (٥٢)

50. Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için aralarında çeşit çeşit şekillerde anlatmışızdır. Ama insanların çoğu nankörlük edip diretmiştir.

51. Eğer dileseydik, her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik.

52. O halde kâfirlere boyun eğme ve bununla onlara karşı büyük bir cihad et.

50. «Andolsun bunu,» yani bu sözü, gerek Kur'an'da ve gerekse diğer semâvî kitaplarda, **«insanların öğüt almaları»** sonsuz ilâhi kudreti tanımaları ve Allah'a hakkıyla şükretmeleri **«için aralarında»** önceki ve sonraki dönem insanlarına **«çeşit çeşit şekillerde anlatmışızdır. Ama insanların çoğu**

nankörlük edip diretmiştir.» *Tezekkür*, öğüt almak, düşünmek; *ibâ*, direnmek ve *küfûr* de, nimete nankörlük etmek ve ona önem vermektir. Oysa nimetin hakkı, o nimeti düşünmek ve onu yaratanın varlığına, gücüne ve lütfuna delil göstermektir.

Müfessirlerin çoğu âyetteki "bunu" diye ifade edilen *"sarrafnâhû"*daki zamirin, daha önceki âyette geçen yağmur yerine kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Biz, yağmuru bazı bölgelere ve yerlere zaman zaman yağdırmak suretiyle aralarında dağıtmışızdır. Fakat insanların çoğu nimete nankörlük ederek ve Allah'ı inkâr ederek direnip durmuşlardır." Nitekim onlar, müneccimlerin söylediği gibi, "şu veya bu yıldızın kaymasıyla yağmura kavuştuk," diyorlardı.

Zeyd b. Halid el-Cuhenî (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) Hudeybiye'de, geceleyin yağan yağmurun ardından sabah namazını kıldı ve namaz bittikten sonra insanlara yönelerek şöyle buyurdu: *"Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?* Onlar: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." dediler. Hz. Peygamber: *"Allah şöyle buyurdu: "Kullarımdan bana inanarak ve inanmayarak sabaha çıkanlar vardır. 'Allah'ın lütfu ve O'nun rahmetiyle yağmura kavuştuk.' diyen bana inanmış ve yıldızları inkâr etmiştir. Fakat, 'Şu veya bu yıldızın kaymasıyla yağmura kavuştuk' diyen de beni inkâr etmiş ve yıldızlara tapmıştır."* [11]

51. «Eğer dileseydik,» isteseydik **«her kasabaya»** ülke ve kente **«bir uyarıcı gönderirdik.»** Böylece senin peygamberlik yükünü hafifletirdik. Fakat Biz, şanını yüceltmek, ecrini artırmak ve diğer peygamberlerden üstün tutmak için, seni bütün kasabalara peygamber olarak gönderdik ve bu işi sana tahsis ettik.

52. «O halde» ilâhlarına tapınma, atalarının dinine uyma ve davetlerine olumlu cevap verme konusunda **«kâfirlere boyun eğme.»** Davetine devam et ve hakkı ortaya koy. **«Ve bununla»** yani Kur'an'la, Kur'an'da öğüt içeren âyetleri okuyarak ve inkârcı ümmetlerin durumlarını hatırlatarak, gevşeklik göstermeden **«onlara karşı büyük bir cihad et.»** Çünkü ahmak kimselere karşı delille mücadele etmek, düşmana karşı kılıçla savaşmaktan daha zordur.

11- Hadisi Buhârî, *İstiskâ*; Müslim, *İman*; Ebû Dâvud, *Tıb* bölümünde ve Nesâî de *İstiskâ* bölümünde tahric etmişlerdir. Hadis *Muvatta*'da da yeralmıştır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/576.

"*Cihad*" ve mücahede; var gücüyle düşmana karşı koymaktır. Cihad, dil ve elle olur. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Müşriklere karşı mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihad edin.*[12] Hadis-i şerifteki "*dilinizle cihad edin*" sözünün anlamı şudur: "Onlara, hoşlarına gitmeyen şeyleri duyurun." Kınanmaları ve ağır söz duymaları zorlarına gider. *"Müşrikler"* ifadesiyle de riyakârlara ve bid'at ehli kimselere işaret edilmiştir. Bu nedenle, doğru yolda olan kimselerin, bâtıl yolda olan kimselerle sürekli olarak ve özellikle korku galebe çaldığı zaman mücadele etmesi gerekir. İşte bu mücadele, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi, en faziletli cihaddır. Nitekim Hz. Peygamber: *"Cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında hakkı söylemektir."*[13] buyurmuştur.

وَهُوَ ٱلَّذِى مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ
هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا
مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ مِنَ ٱلْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُۥ نَسَبًا وَصِهْرًا
وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ
وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ ٱلْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِۦ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

53. Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici; diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan O'dur.

54. Sudan bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet akrabalıklarına dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.

55. Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da vereme-

12- Hadisi Almed b. Hanbel, Ebû Davud, Nesâî ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/62.

13- Hadisi İbn Mâce, "Sünen"inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/208.

yen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı olan kimse, Rabbine karşı gelenin (şeytanın) destekçisidir.

53. «Birinin suyu tatlı ve» tatlı oluşundan dolayı **«susuzluğu giderici; diğerininki tuzlu ve acı iki denizi»** birbirine karışmayacak şekilde yataklarına **«salıveren...»**

Bazı müfessirler şöyle demiştir: "Allahû Teâlâ, deniz suyunu içilemeyecek kadar acı yaratmıştır. Oysa, kuyu, nehir ve kaynak suları tatlıdır. Buna göre bu suyu gökten yağdıran kim?"

«Ve aralarına» iki deniz arasına **«bir engel,»** kudreti sayesinde görülemeyecek bir perde ve **«aşılmaz bir sınır koyan O'dur.»**

Müfessirler âyette geçen iki denizin, Hazar Denizi ve Karadeniz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu denizler okyanusta birleşmektedir. Bu birleşme yeri aynı zamanda Kehf sûresinin 60. âyetinde belirtilen, *"İki denizin birleştiği"* yerdir. Buna göre birinci denizin tatlı, ikincisinin tuzlu olması gerekir. Oysa, bu müfessirler, tatlı denizin olmadığını söylemektedirler. Ancak, tatlı deniz, nehirlerden birine yorumlanabilir. Çünkü *"Muhtâru's-sıhâh"* isimli eserde belirtildiği gibi büyük nehir, aynı zamanda deniz hükmündedir. Dicle Nehri buna örnektir. Bu nehir İran Denizi'ne dökülür. Uzun bir mesafe katetmesine rağmen, tadı değişmemektedir.

54. Basit **«sudan»** veya meniden **«bir insan yaratıp onu»** yani bu insanı **«nesep ve sıhriyet akrabalıklarına döhüştüren O'dur.»** *"Beşere"*, cildin gözüken kısmına verilen addır. Cildin, kıllar arasından gözükmesinden dolayı insana "beşer" adı verilmiştir. Fakat koyun, keçi ve deve gibi hayvanların derileri yün, kıl ve tüylerinden dolayı genelde gözükmez. Bu nedenle hayvanların derisine "beşere" denmez. Âyet-i kerimede geçen *"nesep"* den, nesep sahibi yani, falancanın oğlu falan ve filancanın kızı filan denilerek kendilerine nispet edilen erkeklerdir. Bu hususu şâir şöyle belirtmiştir:

İnsanların anaları, içine emanet konulan kaplar gibidir.
Çocuklar, babalara aittir.

"Sıhr" kelimesinden de, evlilik dolayısıyla kendileriyle bağ kurulan hanımlar kastedilmiştir. Aynı zamanda sıhr, damat ve enişte anlamında da kullanılır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ondan (meniden) de iki eşi, yani er-*

kek ve dişiyi yaratmıştır." (Kıyamet: 39)

«Rabbinin her şeye gücü yeter.» Çünkü O, tek bir maddeden çeşitli organlara ve değişik özelliklere sahip bir insanı yaratmayı ve o insanı, dişi ve erkek olmak üzere farklı iki sınıfa ayırmayı takdir etmiştir. Bazan da bir maddeden, biri erkek, diğeri de kız olarak ikizler vareder.

55. Durum böyleyken müşrikler **«Allah'ı bırakıp kendilerine fayda da zarar da veremeyen şeylere»** yani putlara **«kulluk ediyorlar.»** Putlara ibadet etselerde etmeselerde kendilerine bunların ne faydaları, ne de zararları dokunur.

«İnkârcı olan kimse,» Allah'a eş koşması ve hakka düşmanlığı dolayısıyla onu nimetleriyle yetiştiren **«Rabbine karşı gelenin»** şeytanın yardım eden bir **«destekçisidir.»** Buradaki *"destekçi"* anlamını verdiğimiz *"zâhir"* kelimesi, yardımcı demektir. Âyette geçen *"kâfir"* den, yani inkârcı olan kimseden amaç da, belirli bir kimse değil, tür olarak kâfirlerdir.

وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ
إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَن شَآءَ أَن
يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱلْحَىِّ ٱلَّذِى لَا يَمُوتُ
وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِۦ ۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾

56. Biz seni ancak, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

57. De ki: "Buna karşılık sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında, herhangi bir ücret istemiyorum."

58. Sen, ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. O'nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter.

56. «Biz seni» başka bir şey için değil, **«ancak,»** mü'minlere cennet ve merhameti müjdeleyen bir **«müjdeci ve»** kâfirleri de cehennem ve ilâhî gazapla **«uyarıcı olarak gönderdik. »**

57. Onlara **«de ki: 'Buna»** yani peygamberliği tebliğe **«karşılık sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı»**, O'na iman ve itaatle yaklaşmayı **«dileyen kimseler»** olmanız **«dışında, herhangi bir ücret istemiyorum.'»** Bu nedenle, davetine karşılık malımızı istiyor, onun için ona uymayız, demeyin. Ben, sizden Allah'a iman ve itaat etmenizden başka bir şey istemem. Diğer bir ifadeyle mana şöyledir: "Malınızdan bana bir ücret tayin etmenizi istemem. Ancak dileyen, Allah'ın rızasını kazanmak için Allah yolunda harcamada bulunabilir. Ben böyle yapan bir kimseye engel olmam."

Görüşümüze göre vâiz, insanlara vaaz etmesinden dolayı ücret alabilir. Fakat almaması daha iyidir. Bunun açıklaması şöyledir: Allah'a davet makamı, her peygamberin Allah'a daveti esnasında *"Benim ücretim ve mükâfatım Allah'a aittir,"* demelerinden anlaşılacağı üzere, bir ücreti zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla peygamberler, davetlerine karşı bir ücret tesbit etmişler, fakat bu ücreti kullardan değil, Allah'tan istemeyi seçmişlerdir. Son dönem fıkıh mütehassısları ezan okumak, kamet getirmek, vaaz etmek, ders vermek, hacca gitmek, cihad etmek, Kur'an ve fıkıh dersleri vermek ve okumaktan dolayı ücret alınmasında bu alandaki ilginin azalmasına dayanarak bir sakınca görmemişlerdir. Eğer ücret isteği farz bir ibadetten dolayı olursa -tıpkı bir yörede tek cenaze yıkayıcısının olması, ondan başkasının olmaması gibi- bu işe karşılık ücret istemesi caiz olmaz.

58. «Sen,» kötülüklerinden kurtulmak ve ücretlerinden müstağnî olmak için **«ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan.»** Çünkü gerçekten güveni hakeden O'dur, ölümlü olan insanlar değildir. Nitekim insanlar ölünce buna paralel olarak onlara güvenenlerin güveni de yok olur.

«O'nu hamd ile tesbih et.» Allah Teâlâ'yı kemal sıfatlarla överek noksan sıfatlardan, hayale gelen şüphe ve tereddütlerden tenzih et. Konu ile ilgili olarak hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim, hergün yüz kere 'sübhânellah ve bihamdih' (Rabbim! Noksanlıklardan münezzehsin, sana hamdederim) derse günahları -deniz dolusu da olsa- bağışlanır."* (14)

14- Hadisi Tirmizî, *Daavât* bölümünde tahric etmiş ve hadis için "Hasen, sahih" demiştir. Bu hadis, Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadisten bir bölümdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/381.

«Kullarının» açık ve gizli **«günahlarından haberdar olarak O yeter.»** Yani ölümsüz ve devamlı diri olan, sana yeten O'dur ve onların cezasını tastamam verir.

الَّذِي
خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمٰنُ فَسْئَلْ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا
لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾
تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَ
قَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ
أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

59. Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a yerleşen (ona hükmeden) Rahman'dır. Bunu bir bilene sor.

60. Onlara: "Rahman'a secde edin." dendiği zaman: "Rahman da neymiş? Senin bize emrettiğine secde eder miyiz hiç!" derler. Ve bu emir onların nefretini artırır.

61. Gökte burçları vareden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay yapan Allah, yüceler yücesidir.

62. İbret almak veya şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.

59. «Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri» varlıkları ve insanları dünya günlerinden **«altı günde yaratan...»** Altı günde demek, o kadar süre içinde demektir. Çünkü o zaman güneş ve ay yoktu. Allah Teâlâ bir anda yaratabilmesine rağmen kulların, işlerde teenni ile hareket etmelerinin müstehap olduğunu bilmeleri için yaratma işi bu kadar bir sürede tamamlanmıştır.

«Sonra Arş'a yerleşen (ona hükmeden) Rahman'dır.» Yani gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları yaratan Rahman'dır. "*İstivâ*", bir yere yerleşmek demektir. Âyetteki "*istivâ*" dan maksat, Allah Teâlâ'nın gerek Arş ve gerekse onun dışında bulunan şeylerde tasarrufunun geçerliliğini ortaya koymaktır. [15] Arş, cisimlerin en büyüğü olması sebebiyle özellikle o zikredilmiştir.

«Bunu bir bilene sor.» Yani zikredilen yaratma ve istiva ile ilgili hususları bir bilene sor. Kuşkusuz Allah, işlerinden ve sıfatlarından haberdardır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "*...Her şeyden haberdar olan Allah'tan başka hiç kimse sana haber veremez.*" (Fâtır: 14)

60. «Onlara,» bu müşriklere: **«'Rahman'a»** rahmetiyle varlıkları yoktan varedene **«secde edin.'»** Namaz kılın **«dendiği zaman:»** Burada namaz, secde ile ifade edilmiştir. Çünkü secde, namazın en büyük rükünlerinden biridir. **«'Rahman da neymiş?»** Kimmiş? **«Senin bize emrettiğine»** secde edilecek şeyin mahiyetini bilmeden **«secde eder miyiz hiç!' derler.»** Yani secde etmemizi emrettiğin Rahman'a secde etmeyiz **«ve bu emir»**, Rahman'a secde emri **«onların»** imandan **«nefretini artırır.»** "*Nufûr*", uzaklaşmak, nefret etmek demektir. Âyet-i kerimenin bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "*Davetim, ancak kaçmalarını arttırır.*" (Nûh: 6)

Süfyan es-Sevrî (Allah ona rahmet etsin) bu âyeti okuduğu zaman, başını göğe kaldırarak şöyle duâ edermiş: "Allah'ım! Düşmanlarının nefretini arttırdıkça benim bağlılığımı arttır!"

Tilâvet secdesinde tekbir getirmek sünnettir. Secdeyi, okuma anında değil de daha sonra yapmak, Ebû Yusuf'un ifadesine göre, kaza hükmüne geçer. Tahavî de bunu yani tilâvet secdesini geciktirmenin mekruh olduğunu kaydetmiştir ki, tercih edilen görüş de budur.

15- Bu konuda en doğrû görüş, selefin görüşüdür: "Allah Teâlâ arş üzerine, ululuğuna yaraşır bir şekilde herhangi bir benzetme ve örneği olmadan yükseldi. O'nun benzeri yoktur; O, her şeyi işitir ve görür."

Allah Teâlâ'nın: "*Rahman'a secde edin*" sözü, Allah'tan başkasına secde edilmediğini vurgulamaktadır.

Nitekim İmam Serahsî şöyle demiştir: "Allah'tan başka birine tazim göstermek niyetiyle secde etmek küfür, âlimlerin huzurunda toprağı öpmek haram ve devlet başkanına veya başka birine eğilmek ise mekruhtur. Çünkü tokalaşmadan sonra kendi elini öpmek mecusilerin âdeti olduğu gibi, eğilmek de Yahudilerin âdetidir."

Öte yandan müctehidler, lütfedilen nimetlerden dolayı yapılan şükür secdesi konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed bu secdenin ibadet sayıldığını ileri sürmüşlerdir. İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel de şükür secdesinin sünnet olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu secdenin hükmü, tıpkı tilâvet secdesinin hükmü gibidir ve fakat namaz esnasında yapılmaz. Tahavî'nin kaydettiğine göre İmam Ebû Hanife, şükür secdesi için: "Bir sakıncası yoktur." demiştir.

Diğer taraftan Ebû Bekir er-Râzî şükür secdesi için, vacip değil, sünnet değil; aksine mübahtır, bid'at değildir. Fakat İmam Muhammed ise bu secdeyi mekruh görmüştür. er-Râzî sözüne devamla şöyle demiştir: "Ancak biz onu, nimetlere kavuşmak veya bir kötülüğü uzaklaştırmaktan dolayı duyulan sevince karşılık müstehap sayarız."

Konu ile ilgili olarak İmam Şafiî şöyle demiştir: "Kişi, kıbleye yönelerek tekbir alır ve secdeye varır. Secdede Allah Teâlâ'ya hamdeder, O'na şükreder ve sübhânellah der; sonra tekbir getirerek başını kaldırır. Sebepsiz şükür secdesi yapmak, ibadet sayılmazsa da mekruh olmaz. Ancak, namazın sonunda yapılan secde ise mekruhtur. Çünkü cahil kimseler, o secdenin sünnet veya farz olduğunu sanırlar. Bu şekil bir anlayışa iten her mübah şey mekruhtur."

Hülasa, fetva şöyledir: Şükür secdesi caizdir, hatta müstehaptır. Bu secde, vacip değilse de mekruh da değildir. Nitekim *Şerhu'l-Münye* isimli eserde de böyle geçmektedir.

61. «Gökte burçları» sonsuz kudretiyle **«vareden,...»** Bu burçlar, koç burcu, boğa, ikizler, yengeç, arslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık burcu olmak üzere on iki burçtur. Aynı zamanda yüksek köşklere de "burç" denmiştir. Âyette geçen "*burûc*" aslında yüksek köşkler demektir. Çünkü yüksek köşkler, içinde oturanlar için ne ise, burçlar da gezegenler için aynen öyledir.

Diğer taraftan, Hasan Basrî ve Mücahid şöyle demişlerdir: "*Burûc*, venüs, jüpiter ve merkür gibi gezegenlerdir. Aydınlıklarından ve ışığı yansımalarından dolayı "burçlar" diye adlandırılmıştır."

«Onların içinde» gökte **«bir çerağ (güneş)»** ışık veren her şey "*sirâc*" diye ifade ediliyorsa da burada güneş kastedilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, "... *Güneşi de bir kandil yaptı.*" (Nûh: 16) buyurmuştur. Görüldüğü gibi güneş ve büyük yıldızlar, aydınlatmada ve ışık vermede kandil ve lambalara benzetilmiştir. **«Ve nurlu»** geceyi aydınlatan **«bir ay yapan Allah, yüceler yücesidir.»** Lütufları pek çoktur. Hilâlin üç günden sonraki şekline "*kamer*" denir ve aydınlığından dolayı bu adı almıştır. Âyet-i kerime, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini göstermektedir. Çünkü sözü edilen bu büyük kütleler O'nun kudretinin eseridir.

Bil ki, Allah Teâlâ gönlünün semasında his burçlarını dikmiş ve orada, rûhânî nurlarla aydınlık veren ruh kandilini ve kalp ayını yerleştirmiştir. O halde, nurlarına hazırlanman ve heveslerin tutsaklığından kurtulman için benliğini nurlandırmaya ve kalbini nefsanî karanlıklardan kurtarmaya gayret sarfetmelisin. İşte o zaman sen, fanilikten sonra ebediliğe kavuşur ve fakirlikten sonra da tam bir zenginliğe erersin. Böylelikle her şeye gücü yeten ve mutlak hakim olan Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini müşahade etme imkânına kavuşursun.

62. «İbret almak» isteyen, Allah'ın nimetlerini hatırlayan ve mahlukatı düşünen, böylece her varlığın eşsiz bir yaratıcısının ve esirgeyen bir varedicinin olması gerektiğini bilen **«veya»** lütfettiği nimetlerden dolayı Allah'a itaat etmek suretiyle O'na **«şükretmek isteyen kimseler için»** üstün hikmeti sayesinde **«gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur.»** İnsanlar, yılların sayı ve hesabını bilmeleri için gece ile gündüz birbirini izler durur; gece gelir gündüz gider, gündüz gelir gece gider.

Bu âyette, Allah Teâlâ'nın nimetleri hatırlatılmakta ve O'nun üstün hikmet ve kudreti vurgulanmaktadır.

Şükür üç çeşittir: Nimeti düşünmekten ibaret olan kalbin şükrü, nimeti övmek ve sena etmekten ibaret dilin şükrü ve gereği kadar nimetin karşılığını vermekten ibaret olan diğer organların şükrüdür.

Bil ki âyet-i kerime, virdin (alışkanlık haline getirilen zikrin) zamanında yapılamaması halinde kaza edildiğine işaret etmiştir. Bu zikrin kazası, vacip

değil müstehaptır. Virde devam etmek, vuslata vesiledir. Nehrin ancak devam eden yağmurlar ve dağlardaki karlar vasıtasıyla denize ulaştığını görmez misin? Yardım kesilirse maksat hasıl olmaz. Bu nedenle ibadetle meşgul olan insanlar, gece gündüz kendilerini zikre vermişler, gece yapamadıkları virdi gündüz ve gündüz yapamadıklarını da gece telâfi etmişlerdir. O halde sen de sabah akşam virde devam etmelisin. Çünkü bu, geçmişteki sâlih kulların âdetiydi. Buna göre virdden habersiz, gaflet içinde olmaktan sakın. Gaflet ise, şeytanın aldattığı günahkâr insanların âdetidir.

Anlatıldığına göre İblis, Yahya b. Zekeriya (a.s.)'ya gözükmüş. Yahya (a.s.), İblis'in üzerinde çeşitli madalyalar görünce ona şu soruyu yöneltmiştir: "Üzerinde gördüğüm bu madalyalar neyin nesi?" İblis: "Bunlar, insanoğlunun tutkun olduğu boş arzulardır." Yahya: "Onların içinde bana ait bir şey var mı?" İblis: "Sen doymuşsun ve bu yüzden sana namaz ve zikri ağır gösterdim." Yahya: "Bundan başka var mı?" İblis: "Andolsun ki hayır." Yahya: "Midemi, yemekle asla doldurmamam gerekir." İblis: "Allah'a borcum olsun, ben bir Müslümana bir daha öğüt verirsem," demiştir. Bu hikâye *Âkâmi'l-Mercân* isimli eserde anlatılmıştır.

Hayatını ibadetle geçiren bir kul ölmek üzere iken şöyle demiştir: "Benim üzüntüm, keder, hata ve günah diyarından ayrıldığımdan dolayı değildir. Benim üzüntüm uyuduğum gece, oruçsuz geçirdiğim gün ve Allah'ı zikretmekten habersiz kaldığım saatleredir."

Allah Teâlâ'dan bizleri uyanık, hazır ve her müşahadede Allah'ın cemalini seyretme derecesine ulaşan kimselerden kılmasını diliyoruz.

وَعِبَادُ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلَّذِينَ يَمْشُونَ
عَلَى ٱلْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلْجَٰهِلُونَ قَالُوا۟ سَلَٰمًا ﴿٦٣﴾
وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَٰمًا ﴿٦٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَا ٱصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا
لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

63. Rahman'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler kendilerine lâf attığında "selâm!" derler (geçerler.)

64. Onlar, gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.

65. Onlar, şöyle derler: "Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav. Doğrusu onun azabı gelip geçici bir şey değildir.

66. Orası, cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır."

67. Ve onlar, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimri davranırlar. İkisi arasında orta bir yol izlerler.

63. «**Rahman'ın**» has «**kulları onlardır**» dünyada şeytana ve arzularına tapanlar değillerdir. Çünkü onlar, şeref ve üstünlük taslayan kişiler olmayıp olgun kullardır «**ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler.**» "*Meşy*", isteyerek bir yerden başka bir yere intikal etmek, "*hevn*" ise, ağırbaşlılık ve tevazu demektir. İnsanın, zillete sebep olmayacak derecede alçak gönüllü olmasıdır. Buna göre anlam şöyledir: "Onlar övünerek, böbürlenerek, çalımlı ve gösterişli değil, ağırbaşlı ve tevazu ile yürürler." Çünkü o mü'minler, Allah'ın ululuğuna ve heybetine vakıf olmuş, O'nun büyüklüğünü ve yüceliğini idrak etmiş, dolayısıyla ruhları ürpermiş, gönül ve bedenleri itaate koyulmuştur. Nitekim nakledilen bir haberde şöyle denmiştir: "Mü'min, tıpkı bağlandığı zaman boyun eğen ve bir taşın üzerine çökertilmek istendiğinde çöken deve gibidir."[16]

«**Ve kendini bilmez**» ahmak «**kimseler kendilerine lâf attığında**» kötü söze karşılık «**selâm! derler (geçerler.)**» Yani biz, sizden kurtulmak

16- Bu haberi kaynaklarda bulamadım. Anlamı hoş ve güzel bir ifadedir.

istiyoruz veya biz sizin günahınızdan kurtulduk.

Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: "Yani biz, size cahillik etmeyiz, sizinle aramızda artık hayır ve şer sözkonusu değil, aksine mütâreke, sulh sözkonusudur."

Müfessirlerin çoğu âyetteki "*selâm*" kelimesinin, ifadede yer almayan "söz" anlamındaki "*kavl*" kelimesinin sıfatı olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Sıkıntı ve günahtan emin olacakları doğru bir söz söylemişlerdir."

Yine müfessirlerin çoğuna göre bu âyet, muhkem bir âyettir. Nitekim, kendini bilmez kişiye karşı hilim ile davranmak, menduptur. Ahmak kimseye aldırmamak da edebe, kişiliğe ve dine göre güzel kabul edilen bir davranıştır ve maksada daha uygundur. Kaydedildiğine göre Allah Teâlâ mahlukatı kıyamet günü topladığı zaman bir tellâl şöyle seslenir: "Fazilet sahibi kimseler nerede?" Bunun üzerine azınlık bir grup kalkarak hızlıca cennete doğru hareket etmeye koyulurlar. Bu arada melekler onları karşılayarak şöyle derler: "Görüyoruz ki hızla cennete gidiyorsunuz, öyle mi?" Onlar da: "Evet, fazilet sahibi kişiler biziz." Melekler: "Faziletiniz ne idi?" Onlar: "Biz, kendisine haksızlık edildiği zaman sabreder, kötülüğe uğradığımız zaman aldırmaz ve ahmaklık edildiği zaman da karşılık vermezdik," derler. Bunun üzerine onlara: "Girin cennete! Amel edenlerin ecri ne güzeldir!" denir.

Âlimlerden biri de Rahman'ın kullarının özelliği hakkında şöyle demiştir: "İbadet onların süsü, fakirlik kerametleri, Allah'a itaat zevkleri, Allah'ı sevmek hazları, takva azıkları, Kur'an sözleri, zikir süsleri, kanaat malları, ibadet kazançları, şeytan düşmanları, gündüz ibretleri, gece ibret almaları ve âlemlerin Rabbini gözetmek ise amelleridir."

64. «Onlar, gecelerini» kendi zevkleri için değil **«Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.»** Âyet-i kerimede âyet sonlarının uyumu için secde, kıyamda durmaktan önce zikredilmiştir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Kulun, Rabbine en yakın olduğu an secde halidir.*"[17]

Âyetin anlamı şöyledir: "Onlar secde ederler ve kıyamda dururlar, yani bütünüyle geceyi veya bir kısmını namazla ihya ederler." Nitekim Allah Teâlâ takva ehli kimseler için şöyle buyurmuştur: "*Geceleri pek az uyurlar-*

17- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud, ve Nesâî, "*...O halde secdede çok duâ ediniz.*" ifadesinin ilâvesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/144.

dı." (Zâriyât: 17)

Âyet-i kerimede gece vakti vurgulanmıştır. Çünkü gece ibadet etmek daha zor ve gösterişten daha uzaktır. Özellikle Said İbnü'l-Müseyyeb, Fudayl b. İyaz, Ebû Süleyman ed-Darânî, Malik b. Dinar ve Rabia el-Adeviyye geceyi ihya etmekle meşhur olmuş kimselerdir. Bunlardan Rabia, bütün gece namaz kılar, sabaha karşı biraz uyur ve sonra kalkarak şöyle duâ edermiş: "Ey nefis! Ne kadar uyuyor ve ne kadar uyanıksın? Bir kere uyuyup kıyamet sabahına kadar uyanamayacağın vakit yakındır." İşte Rabia'nın ölünceye kadar hali böyle idi.

Tembelliği , gevşekliği ve haline aldanışı dolayısıyla geceyi ihya etmekten mahrum olan kimse kendine ağlasın. Çünkü o, pek çok hayır yollarını kendine kapamıştır. Gecenin ihyasına, dünya işlerine fazlasıyla önem vermek, dünya ile çok meşgul olmak, bedeni yormak, çok yemek, boş şeylerle ilgilenmek, öğle uykusunu ihmal etmek engel olmaktadır. Bu konuda muvaffak olan ise, vaktini değerlendiren, tedavisini, hastalığını bilen ve ihmalkar olmayan, dolayısıyla ihmal edilmeyendir.

Şayet Rasûlüllah'ın "*Yatsı namazını cemaatle kılan, gecenin yarısını, sabah namazını cemaatle kılan da bütün geceyi ibadetle geçirmiş sayılır.*" [18] sözü hakkında ne dersin? Ki, bu söz gece ibadetine ihtiyaç kalmadığını belirtiyor" dersen şöyle derim: "Hz. Peygamber'in bu ifadesi, cemaate teşvik etmekte, kolaylığı ortaya koymakta ve niyetin etkisini belirtmektedir. Nitekim yatsı vaktinde, sabah namazını cemaatle kılmaya niyet eden kimse, o namaz için mescidde bekleyen kimse gibidir. Gerçekten nice yüksek idealler hareketin önünde seyreder. Fakat niyetle birlikte amel, soyut niyetten daha üstündür. Azimet de ruhsata tercih edilir."

Öte yandan Sehlü't-Tüsterî şöyle demiştir: "Kul, farzları tamamlamak için devamlı beş vakit namazın farzlarından önce ve sonra kılınan sünnetlere muhtaçtır. Sünnetleri tamamlamak için nafile ibadetlere ve nafile ibadetleri tamamlamak için de adaba ihtiyacı vardır. Dünyayı terketmek ise edepten sayılır."

Ma'dân b. Talha da şu hususu dile getirmiştir: "Allah Rasûlü'nün dostu

18- Hadisi Müslim *el-Mesâcid*, Ebû Dâvud ise *salât* bölümlerinde tahric etmişlerdir. Müslim'in ifadesi şöyledir: "*Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa gecenin yarısını ibadetle geçirmiş sayılır.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/409.

Sevban ile karşılaştım ve ona: "Bana, Allah'ın beni cennete koymasına vesile olacak bir amel söyler misin?" dedim. Sevban: "Bunu ben de Rasûlüllah'a sordum ve bunun üzerine o şöyle buyurdu: "*Allah için çok secde etmen gerekir. Çünkü Allah, kendisine her secde ettikçe sana bir derece verir ve bir günahını bağışlar.*" (19)

Bil ki, her amelde aslolan niyeti gerçekleştirmek ve samimiyeti doğrulamaktır.

65. «**Onlar**» namazlarının sonunda yahut her zaman «**şöyle derler: 'Rabbimiz! Cehennem azabını üzerimizden sav.**» Rabbimiz! Bizi kurtar ve şiddetli ızdırap veren cehennem azabını bizden uzaklaştır. «**Doğrusu onun azabı gelip geçici bir şey değildir.**» Sürekli kötü, devamlı yok oluştur ve onunla azap edilen ayrılıp uzaklaşamaz.

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: "'*Ğarâm*', Arapların, 'Kadınlara tutkun' anlamı için kullanılan '*muğrem*' kelimesinden türemiştir. Yani o, alacaklının borçluyu bırakmadığı gibi, kadınları bırakmaz."

66. «**Orası,**» cehennem «**cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır.'**» Âyet-i kerimede, mü'minlerin muhalefette bile iyi davrandıkları, Hakka ibadet etmeye gayret sarfetmekle birlikte azaptan korktukları ve Allah'a, o azabı kendilerinden savması için niyazda bulundukları açıklanmaktadır. Cidden onlar, gayret etmekte ve bütün güçlerini kullanmaktadırlar. Hesabın görülmesi anında ise, günahkârların seviyesine inerek ve özür dileyenlerin safında yer alarak uygun bir dille söz söylerler. Nitekim bir beyitte şöyle denilmiştir:

Kendimi zelil bir kulun yerine koymadıkça,
Onun huzuruna girmek istemedim.

Neher Cevrî şöyle demiştir: "Kulun, samimiyetindeki eksikliğini, zikirlerindeki gafletini, doğruluğundaki noksanlığını, mücadelesindeki gevşekliğini ve fakirliğine önem vermediğini görebilmesi, Allah'ın ona, amelleri konusunda destek verdiğinin bir işaretidir. Böyle bir durumda halinden hoşnutsuz kalır ve bu yüzden Allah'a olan ihtiyacı artar, nihayet Allah'tan başka her şeyi terkeder."

19- Hadisi Müslim, Tirmizî ve Nesâî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/396.

Âyet-i kerime duâya ve özellikle namazların ardından yapılan duâya işaret etmiştir. Kuşkusuz duâ, ibadetin özüdür.

67. «Ve onlar, harcadıkları zaman ne israf ederler,» cömertlik sınırını aşarlar **«ne de cimri davranırlar.»** Cimrinin kıstığı gibi kısarlar, **«İkisi»** yani israf ve cimrilik **«arasında orta bir yol izlerler.»**

"*Katr*", ve "*taktîr*", israfın zıddı olan kısmadır, cimrilik etmektir. "*İsraf*" ise harcamada sınırı aşmaktır. "*Kavâm*" da orta yol, itidal demektir ve israfla cimriliği dengelemektir. Bu âyetin bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "*Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, hasretini çeker kalırsın.*" (İsrâ: 29)

Harcama, övülen ve yerileni olmak üzere iki kısma ayrılır: Kişiye itidal davranışı kazandıran, zekât ve ailenin nafakası gibi dinin öngördüğü harcama, övülen harcamadır. Nitekim Hasan Basrî bu konuda şöyle demiştir: "Kişinin, israf ve cimriliğe kaçmadan, ailesine yaptığı harcama, Allah yolunda yapılan harcama sayılır."

Yerilen harcama ise iki çeşittir: Biri, saçıp savurmak ve israf etmek, diğeri de kısarak ve cimrilik ederek yapılan harcamadır. Her iki türünde de kemiyet ve keyfiyyet dikkate alınır. Kemiyet açısından, saçıp savurma yani durumun gerektirdiğinden fazla vermek, keyfiyet açısından ise harcamanın yerinde yapılmamasıdır. İsrafta, kemiyetten ziyade keyfiyete önem verilmelidir. Çünkü binlerce dirhem parasından bir dirhem harcayan, günah işlemek üzere birine bir dirhem veren veya içki satın alan gibi, israf etmiş ve bu harcamadan dolayı zalim ve müsrif sayılırken parasız kalacak şekilde binlerce dirhem parasını yerinde sarfeden de orta yolu izlemiş, dolayısıyla bu harcamadan dolayı övülmüştür. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in durumu, son duruma örnek teşkil etmektedir.

Rivayete göre Hz. Ebû Bekir, Tebuk Savaşı için bütün malını vermiş ve bunun üzerine Allah Rasûlü kendisine: *"Ey Ebû Bekir! Çoluk çocuğuna ne bıraktın"* demiş, Ebû Bekir de: "Allah ve Rasûlünü," demiştir.

Hikmet sahibi (bilge) birine sorulmuş: "Az harcama ne zaman israf ve çok harcama ne zaman normal sayılır?" Bilge: "Az harcama bâtıl yolda ve çok harcama hak yolda olduğu zaman" diye cevap vermiştir.

Öte yandan Mücahid'in bu âyet hakkında söylediği söz de bu konuya ör-

nek teşkil etmektedir. Mücahid şöyle demiştir: "Bir insanın Ebû Kubeys dağı kadar altını olsa ve o altını Allah'a itaat için harcasa o insan müsrif sayılmaz ama Allah'a isyanda bir dirhem de sarfetse müsrif sayılır."

Yine âyetle ilgili olarak Yezid b. Hubeyb şöyle demiştir: "Âyet-i kerimede sözü edilenler Hz. Muhammed'in yakın dostlarıdır. Nitekim onlar, lezzet ve haz duymak için yemek yemiyor ve yakışıklı olmak için elbise giymiyorlardı. Aksine onlar, yemekle açlıklarını gidermeyi ve Rablerine ibadet etme gücüne kavuşmayı, elbise ile de avret mahallerini örtmeyi, sıcak ve soğuktan korunmayı gaye edinmişlerdir."

Hz. Ömer de: "Kişinin her arzu ettiğini satın alıp yemesi, israf olarak yeterli görülür," demiştir.

İsraf, aşırılık sadece malda olmaz. Bilakis yerinde yapılmayan her şey israftır, taşkınlıktır. Allah Teâlâ'nın Lût kavmini taşkınlıkla ve aşırılıkla nasıl nitelediğini görmüyor musun? Nitekim Allah Lût kavmi ile ilgili şöyle buyurmuştur: "*Çünkü siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz. Bilakis siz, haddi aşan, taşkınlık gösteren bir kavimsiniz.*" (Ârâf: 81) Yine Allah, Firavun'u da aynı israf ve aşırılıkla nitelendirerek şöyle buyurmuştur: "*Çünkü o, haddi aşanlardan bir zorba idi.*" (Duhân: 31) Kibir, mütevazi insanlar için israf ve taşkınlık ve kibirli insanlar için itidalliktir.

وَٱلَّذِينَ
لَا يَدْعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ
إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَٰعَفْ
لَهُ ٱلْعَذَابُ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِۦ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَن تَابَ
وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ

وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ
إِلَى ٱللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

68. Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan günahı(nın karşılığını) bulur.

69. Kıyamet günü onun azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır.

70. Ancak tevbe ve iman edip iyi amellerde bulunanlar hariç. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.

71. Kim tevbe eder ve iyi amel yaparsa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.

68. «Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya», puta **«yalvarmazlar»** ibadet etmezler, Allah Teâlâ'ya ortak koşmazlar.

Şirk üç çeşittir: Birincisi, Allah'tan başkasına kulluk etmek; ikincisi, birine, emrettiği günahı işlemek suretiyle boyun eğmek ve üçüncüsü ise Allah rızası dışında amel etmektir. Buna göre birincisi küfür, diğerleri de günah addedilmiştir.

«Allah'ın» almayı **«haram kıldığı cana haksız yere»** öldürmeyi meşru sayan birşey olmadan **«kıymazlar ve zina etmezler.»** Ancak, birini öldürdüğü zaman kısas tatbik etmekle veya evli iken zina ettiği zaman recm edilmekle ya da dinden döndüğü, yahut yeryüzünde hak düzeni bozmaya çalıştığı zaman öldürülmek suretiyle o kişinin canına kıyılabilir. (Yani, hakim bu durum karşısında ölüm cezasına hükmeder.)

Âyet-i kerimedeki Allah'ın haram kıldığı candan maksat, mü'min veya can emniyeti sağlanması taahhüt edilen kişidir.

"*Zina*", dini nikâh olmadan kadınla cinsi ilişki kurmaktır.

Bil ki, Allah Teâlâ has kulların, tevazu, kötülüğe karşı iyilik etme, geceyi ihya etme, duâ etme ve harcamada orta yolu izleme gibi itaatlerini dile getirdikten sonra başkasına kulluk etmek, haksız yere cana kıymak ve zina gibi büyük günahlardan kaçındıklarına işaret etmiş, imanlarının olgunluğunu ortaya koymuştur. Çünkü iman, ancak faziletlerle süslenmek ve rezaletlerden arınmak suretiyle olgunluğa erişir.

Rivayete göre Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: "Ben Rasûlüllah'a sordum: "En büyük günah hangisidir?" Allah Rasûlü: *"Allah seni yarattığı halde O'na eş koşmandır."* buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. Allah Rasûlü: *"Çocuğunu, seninle birlikte karnını doyurur endişesiyle öldürmendir."* buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. Allah Rasûlü: *"Komşunun hanımıyla zina etmendir."* buyurdular. [20]

«Bunları» zikredilen işlerden birini **«yapan günahı»** nın karşılığını **«bulur.»**

69. «Kıyamet günü onun azabı kat kat olur.» Ragıp İsfahanî'nin belirttiği gibi *"mudâ'afe"*, birbirine denk iki miktarın birleştirilmesidir. Ona, aynısını veya daha çoğunu kattım anlamında "ed'aftu'ş-şey'e ve dâ'aftuhû" denir. Yani, onun azabı günahlarının küfrüne ilâvesiyle artar durur.

«Ve orada» azap içinde **«alçaltılmış»** zelil, hakir, bedeni ve ruhî azabı kendinde toplamış **«olarak temelli kalır.»**

70. «Ancak» şirkten, cinayetten, ve zinadan **«tevbe ve iman»**, Allah'ın birliğini tasdik **«edip iyi amellerde bulunanlar hariç.»** Âyet-i kerimede, tevbe edenler istisna tutulmak suretiyle bahis konusu günahları işleyenlerin, zikredilen azaba maruz kalacakları haber verilmektedir. **«Allah onların kötülüklerini»** tevbe, iman ve iyi ameller sayesinde övülenlerin dünya hayatında İslâm dini ile ilgili fenalıklarını kıyamet günü **«iyiliklere çevirir.»**

Kötülüklerin iyiliklere çevrilmesi, her kötülüğe karşı bir iyiliğin ve her cezaya karşı bir mükâfatın verilmesi sayesinde olur. Nitekim Ebû Zer (r.a.)'in ifadesine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kişi, kıyamet günü getirilir ve büyük günahları gizli tutularak: 'Küçük günahlarını ona arzedin bakalım' denir ve kendisine hitaben de: 'O gün, şu gün şöyle şöyle yaptın' denir. O ise, büyük günahlardan korktuğu halde günahlarını inkara kalkışmaksızın itiraf*

20- Hadisi Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud İbn Mes'ud'dan tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/285.

eder. Bu arada: 'Yaptığı her kötülüğe karşılık ona bir iyilik verin.' denir. Bunun üzerine o: 'Birtakım günahlarımı burada neden göremiyorum?' der. Ebû Zer diyor ki, "Yemin olsun ki (bu arada) Rasûlüllah'ın azı dişleri görünür bir halde gülerken gördüm. [21] Daha sonra ise şu âyeti okudu: "*İşte Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.*" (Furkân: 70)

Zeccâc da şöyle demiştir: "Bizzat kötülüğün kendisi iyiliğe dönüşmez. Bunun izahı şöyledir: "Kötülük tevbe ile silinir ve tevbe ile birlikte de iyilik yazılır."

«**Allah çok bağışlayıcıdır,**» onun için kötülükleri iyiliklere çevirmekte «**engin merhamet sahibidir.**» Bu nedenle iyiliklerden dolayı mükâfat vermektedir.

71. «Kim tevbe eder ve» bütünüyle günahları terkederek, pişmanlık duyar, onlardan yüzçevirir ve ihmal ettiğini telâfi ederek **«iyi amel yaparsa, şüphesiz o, tevbesi kabul edilmiş olarak»** tam bir tevbe ile Allah'ın hoşnutluğunu kazanacak bir dönüşle **«Allah'a döner.»**

Ragıp İsfahânî şöyle demiştir: "*Metâb*" tam bir dönüş demektir ve bu dönüş, kötü olan şeyi terketmek ve iyi olanı da araştırmakla tahakkuk eder.

Dinimize göre tevbe, kötü birşey olan günahı terketmek, kusurlu davranıştan pişmanlık duymak, kötü alışkanlıkları terketmede kararlı olmak ve ihmal edilen amelleri mümkün olduğu kadar telâfi etmeye çalışmaktır. Bu dört husus bir araya gelince tevbenin şartları tamamlanmış olur.

İbn Ata şöyle demiştir: "Tevbe, yerilen davranıştan dönüş ve övülen davranışa yöneliştir. Bu, has kulların tevbesidir. O halde, tevbe ve af dilemeye yönel. Çünkü tevbe, günahlar için sabun hükmündedir. Günahlara ısrar etmek ise, şirke ve İslâm'dan başka bir dine mensup olarak ölmeye sevkeder."

Ebû İshak da şöyle demiştir: "Yüzünün yarısı kapalı bir adam gördüm ve ona bunun sebebini sordum. Adam da bana şunu söyledi: 'Ben kabirleri açıp kefen soyan biriydim. Kefen hırsızlığı yapmak üzere bir gece bir kadının kabrini açtım. Bu yüzden kadın beni tokatladı.' Adamın yüzünde parmak izle-

---

21- Hadisi Müslim *İman* bölümünde ve Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde tahric etmişlerdir. Müsned'de hadis-i şerifte şu ifadeler yeralmaktadır: "*O kişi şöyle der: 'Ey Rabbim! Bazı şeyler yaptım ve fakat onları burada neden göremiyorum?' Bunun üzerine Rasûlüllah azı dişleri görünecek şekilde güldü.*" Bkz. *Muhtasar İbn Kesîr*, 2/640.

ri vardı. Ebû İshak diyor ki, ben bu durumu Evza'i'ye yazdım ve o da bana mektubunda: 'Ona sor bakalım, kabirlerde bulunanları nasıl bulmuş?' diye yazmıştır. Bunun üzerine ben, o adama bu durumu sordum ve bana cevaben: 'Çoğunu kıbleden başka yöne çevrilmiş bir halde buldum!' dedi. (Alınan bu cevap karşısında) Evza'i şöyle demiştir: 'O, küfre sevkeden ısrarlı davranışlarından dolayı İslâm'ın dışında başka bir dine mensup olarak ölmüştür." Bu durumdan Allah'a sığınırız.

وَٱلَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ ٱلزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِٱللَّغْوِ
مَرُّوا۟ كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ رَبِّهِمْ
لَمْ يَخِرُّوا۟ عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا
مِنْ أَزْوَٰجِنَا وَذُرِّيَّـٰتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَٱجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾
أُو۟لَـٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ ٱلْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا۟ وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَـٰمًا ﴿٧٥﴾
خَـٰلِدِينَ فِيهَا ۚ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾

72. Onlar, yalan yere şahitlik etmezler, faydasız bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.

73. Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.

74. Ve onlar: "Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl." derler.

75. İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.

76. Orada ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel bir konak ve ne güzel bir makamdır.

72. «Onlar, yalan yere şahitlik etmezler.» *"Zûr"* yalan sözdür. Başka bir ifade ile zûr, aslı olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek üzere yaldızlı ifadede bulunmaktır.

Mezhep imamları, yalancı şahidin cezalandırılması konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Nitekim İmam Malik, "Yalancı şahit camilerde, çarşılarda ve diğer umumî yerlerde teşhir edilir" demiştir. Ahmed b. Hanbel de o kişi için, "Teşhir edilebilecek yerlerde dolaştırılır ve: 'Bu adam yalancı şahitlik etmiştir, bundan sakının' denir." demiştir. Hz. Ömer ise, "Yalancı şahide kırk sopa atılır; yüzü karalanır ve pazarlarda dolaştırılır" demiştir.

Diğer taraftan bazı kimseler oyun, eğlence, yalan, ağıt ve kötü anlamlı şarkılarda yalancı şahitliği gibi sayılır, demişlerdir.

Rivayete göre Muhammed İbnü'l-Münkedir şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın kıyamet günü şöyle buyuracağı bana iletildi: 'Kendilerini ve kulaklarını boş söz ve şeytanın çalgılarından uzak tutanlar nerede? Onları, misk kokulu bahçelere koyun.' Sonra meleklere şöyle buyurur: 'Kullarıma, hamdedilmemi, övülmemi ve tazim edilmemi dinlettirin ve onlara, hiçbir korkuları olmadığını ve üzülmeyeceklerini bildirin."

Oruçlunun, dilini yalandan, gıybetten, gereksiz sözlerden, sövmekten, koğuculuktan, şakadan, haksız olarak övmekten müzik ve şiirden uzak tutması orucun sünnetlerinden sayılmıştır.

Müzikten maksat, kalpte şeytanın arzuladığı şehvet ve sadece varlık sevgisini harekete geçirmekten ibaret bâtıl sayılan sözleri terennüm etmektir. Fakat eğlence söz konusu olmadan Allah'a iştiyakı harekete geçiren sözleri terennüm etmek ise *"İhya"* isimli eserde olduğu gibi tasvip edilen müzik addedilmiştir.

Öte yandan, Kur'an'ı makamla okuma hususunda değişik görüşler ileri sürülmüş, İmam Malik, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel, Kur'an okunurken duyulan huşu ve manayı anlamaya engel olduğu için bunu mekruh saymışlardır. Bu görüş ışığında *Kâdıhân* isimli eserde şöyle denmiştir: "Teravih namazında değişik usul ve makamlarla okuyanlar değil, iyi okuyanlar öne geçmelidir.

Çünkü İmamı güzel sesli olunca, onun sesi huşu duymaya düşünmeye ve tefekkür etmeye engel olur."

Ebû Hanife ve Selef'ten bir grup ise, bazı hadisleri dikkate alarak makamla Kur'an okumayı mübah saymışlardır. Çünkü makamla okuma, *Fethu'l-Karîb*'de ifade edildiği gibi haz duymaya ve Allah korkusunu harekete geçirmeye sebep olur. *Usûlü'l-Hadis*'te şöyle denmiştir: "Muhaddis, hadis dersi için oturunca önce güzel sesli bir okuyucunun biraz Kur'an okumasından sonra derse başlar."

Şu halde itidal sınırını aşmamak kaydı ile okurken sesi güzelleştirmek ve makam yapmak müstehap, fakat şarkıcıların yaptığı gibi uzatıp durmak ve nameler yapmak ise haramdır.

«Faydasız bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.» "*Lağv*", faydasız, alıp atılması ve terkedilmesi gereken şeydir. Aynı zamanda lağv, günah ve anlamsız her sözü ve işi kapsamaktadır. "*Kirâm*" ise vakar, onurlu demek olan kerîm kelimesinin çoğuludur. Biri, kendini lekeleyen bir davranıştan, sözden uzaklaştığı zaman "tekerreme fülânün" denilir.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Boş şeye aldırış etmeksizin ondan yüzçevirirler."

Rezilliklerden uzak durmak, günahlara yaklaşmamak ve açıkça ifade edilmesi müstehcen sayılan sözleri kinaye yoluyla dile getirmek, âyet-i kerimede ima edilen kişilerin niteliklerinden sayılmıştır. Gerçekten o mü'minler, cinsî ilişkiyi ve avret yerlerini dile getirmek istedikleri zaman kinaye yoluyla maksatlarını ifade ederlerdi. Nitekim âyet-i kerimedeki "*kerem*" kelimesi, aynı zamanda kinaye ve dolaylı anlatımı ihtiva etmektedir. Şu âyet de bu hususu vurgulamaktadır: "*...Her ikisi de yemek yerlerdi...*" (Mâide: 75) Buradaki yemek yeme, su dökünme ve büyük abdest bozmadan kinayedir.

Diğer taraftan Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de kinaye ile cinsî ilişkiyi, örtmek, nikâhlamak, fısıldamak, gelmek, haşir neşir olmak, ilişmek, dokunmak, birleşmek, birlikte olmak ve yaklaşmak kelimeleriyle dile getirmiştir. "Yaklaşma" ile cinsî ilişkinin kastedildiği âyet-i kerimede: "*... Temizlenince-ye kadar onlara yaklaşmayın...*" (Bakara: 222); "dokunma" ile aynı anlamın ifade edildiği âyette ise: "*Bunlara, onlardan önce ne bir insan, ne de bir cin dokunmamıştır.*" (Rahmân: 74) buyrulmuştur.

73. «Kendilerine Rablerinin» öğüt ve hükümleri ihtiva eden **«âyetleri**

hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar.»

"*Harre*", ses duyulacak şekilde yukarıdan hızla düştü demektir. "*Summ*" , işitme duyusunu kaybeden anlamında "*esam*" kelimesinin çoğuludur. Hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen kimse sağır kimseye benzetilmiştir. "*Umyân*" ise, görme duyusunu kaybeden kişi demek olan "*a'mâ*" kelimesinin çoğuludur.

Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Onlar, âyetlere karşı işitmeyen sağırlar ve görmeyen körler gibi davranmamışlardır. Aksine onlar, algılayan kulaklarla duyan ve yine algılayan gözlerle gören kimseler olarak âyetlere yönelmiş ve onlardan yararlanmışlardır."

74. «Ve onlar: 'Rabbimiz!» İtaat ve faziletlerde başarılı kılmak suretiyle **«bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla...»**

"*Hibe*", bir şeyi başkasına karşılıksız vermektir. "*Ezvâc*" ise, eş anlamındaki zevc kelimesinin çoğuludur. Birbiriyle eşleşen her şeye de zevc denir. Fakat zevce kelimesi, *Müfredât*'ta olduğu gibi galat bir kelimedir. "*Zürriyyât*" da zürriyyet kelimesinin çoğuludur. Aslında küçük çocuklar için kullanılan zürriyyet, daha sonra örfen büyükler için de kullanılmıştır.

Kuşkusuz mü'min, Allah'a itaat etme konusunda ailesi kendisine destek olduğu zaman, gönlü hoş ve gözü aydın olur. Çünkü mü'min, Allah Teâlâ'nın vaadettiği şekilde ailesiyle cennette buluşmanın gerçekleşmesini gözönünde bulundurmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*...İşte Biz, onların nesillerini de kendilerine kattık...*" (Tûr: 21) Maksat, onun kalbin hoşnut kalacağı kişilerle karşılaşması, başkalarına bakmak sûretiyle gözünün aydın olması ve bunun ötesinde bir tutkusu olmamasıdır. Bir beyitte şöyle denilmiştir:

Allah'ın kulları üzerindeki nimetleri çoktur.
Bunların en değerlisi iyi evlâttır.

«Ve bizi takva sahiplerine önder kıl.' derler.» Yani bizleri, ilim vererek ve amelde başarılı kılmak suretiyle dinî merasimlerin icra edilmesi sırasında takva sahiplerinin bize uyması için önder kıl.

Bu âyet-i kerime, dinde önder olmaya talip olmanın övgüye lâyık bir davranış olduğunu göstermektedir.

75. «İşte onlar,» detaylı bir şekilde nitelikleri belirtilenler **«sabretmelerine karşılık»** zorluklara sabretmeleri, boş arzuları terketmeleri ve mücadelelerinde tahammül göstermelerinden dolayı **«cennetin en yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar...»** "*Ğurfe*", yüksek makam ve yerler demektir. Bu kelime burada cins ismi olarak kullanılması nedeniyle çoğul anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ bu kelimenin geçtiği başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "*...Onlar, yüksek makamlarda güven içindedirler.*" (Sebe': 37)

Oruç, hangi oruç olursa olsun, tahammül örneklerinden biridir ve Allah'ın düşmanını alteden bir güçtür.

Şeytana imkân veren, şehevî arzulardır. Şehevî arzular da yemek ve içmekle azar. Bu nedenle Hz. Peygamber, "*Şeytan, insana kanın dolaştığı damarlardan sirayet etmektedir. O halde onun nüfuz edeceği yerleri açlıkla daraltın.*" buyurmuştur.[22]

«Orada» en yüksek makamlarda, melekler tarafından **«hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.»** Yani melekler onları selâmlarlar ve kendilerine uzun ömürler dilerler ve afetlerden emin olmaları için niyazda bulunurlar.

"*Tahiyye*", duâ etmek ve uzun ömürler dilemek; "*selâm*" ise, kurtuluş ve güven dileğinde bulunmaktır. Gerçek güven ve kurtuluş da ancak cennettedir. Çünkü orada fanîlik yok, ebedîlik var; fakirlik yok, zenginlik var; zillet yok, izzet ve üstünlük var; hastalık yok, sağlık vardır.

76. «Orada ebedî kalacaklardır.» Ölmezler ve o yüksek makamlardan çıkarılmazlar. **«Orası ne güzel bir konak ve ne güzel bir makamdır.»**

Bu âyet, "*Orası cidden ne kötü bir uğrak ve ne kötü bir konaktır!*" (Furkân: 66) âyetinin karşıtıdır.

O halde akıllı olan, sözkonusu yüce makamlara, ifade edilen faziletli amellerle hazırlanması gerekir. Yoksa bu yerler, sadece emel ve arzularla elde edilmez. Çünkü boş emeller ölüm gibidir.

22- Hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned'inde ve Ebû Dâvud ise Sünen'inde tahric etmişlerdir. Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/308.

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي
لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

77. De ki: "Yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?" Kesinkes yalan saydınız; onun için azap yakanızı bırakmayacaktır.

77. Ey Muhammed! Bütün insanlara **«de ki: 'Yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?'»** Âyetteki *"mâ ya'beu"*, değer ve kıymet vermez demektir. Yani Allah'a ibadet ve itaatiniz olmasa O, size ne diye değer versin ve durumunuzla ilgilensin? Çünkü insanın şeref ve kıymeti, Allah'ı bilmesi ve O'na itaatiyle olur. Aksi halde insanla diğer canlılar arasında fark kalmaz.

Zeccâc da âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'ya ibadetiniz olmasa O'nun katında ne değeriniz ve kıymetiniz olur?"

Ey kâfirler! Size haber verdiğimizi **«kesinkes yalan saydınız;»** çünkü o mesajlara muhalefet ettiniz ve Allah katında sizin için değer ve kıymet ifade eden şeylere karşı geldiniz. **«Onun için»** yalanlamanızın cezası **«azap yakanızı»** asla **«bırakmayacaktır.»** Sonunda onları yüzüstü cehenneme atacaktır.

Ragıp İsfahânî şöyle demiştir: "İnsan, bu dünyada Ali b. Ebî Talib'in söylediği gibidir: 'İnsanlar yolcu, dünya da uğrak yeridir, istikrar yeri değildir. Anne karnı, sefer başlangıcı, âhiret ise son duraktır. Hayatının müddeti, o insanın yolculuk süresi; seneleri, menzil; ayları, fersah; günleri, mil ve nefesleri, adımları olmaktadır. Ve insan, geminin yolcularıyla birlikte seyir halinde olduğu gibi o da seyir halindedir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Gördüm ki dünyalık peşinde koşan kimse mukîm de olsa,
Nereye gittiğini bilmeyen devamlı yolcudur."

Allah'ım! Bizleri hakkıyla gören ve ibret alanlardan eyle! Bizleri cehen-

nem azabından kurtar ey azîz, ey çok bağışlayıcı ve ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım!

Allah'ın yardımıyla Furkân Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

ŞUARÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 227 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

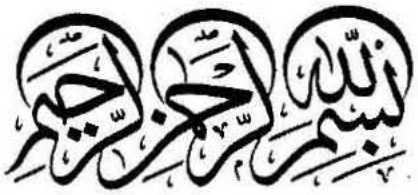

طسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ
نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٣﴾ اِنْ نَّشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ
السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خٰضِعِيْنَ ﴿٤﴾ وَمَا يَاْتِيْهِمْ
مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ﴿٥﴾
فَقَدْ كَذَّبُوْا فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٦﴾

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

3. (Rasûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye âdeta kendine kıyacaksın.

4. Biz dilersek onların üzerine gökten bir mûcize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.

5. Rahman'dan onlara hiçbir yeni uyarı gelmez ki, mutlaka

ondan yüzçevirmiş olmasınlar.

6. Üstelik yalan saydılar; fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir.

1. «Tâ. Sîn. Mîm.» Sûre başlarında bulunan, "Hurûf-u Mukattaa" adıyla tanınan bu harfleri, "sirri husaynün kata'a kelâmehû" sözcükleri kapsamaktadır. Hurûf-u Mukattaa hakkında müfessirlerin söylediği en uygun söz "Allah, maksadını en iyi bilendir." sözüdür. Çünkü bu harfler, gizli sırlardan sayılmıştır. Nitekim Hz. Ebû Bekir Sıddîk şöyle demiştir: "Her kitabın bir sırrı vardır ve Kur'an'ın sırrı da Huruf-u Mukattaa'da bulunmaktadır." [1]

2. «Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.» Yani bu sûre, i'câzı açık olan ve Allah'ın kelâmı olduğu kesin olan Kur'an âyetleridir. Böyle olmasaydı inkârcıların onun bir benzerini meydana getirmeye güçleri olurdu.

"*Mubîn*" kelimesi, ya "bâne" ve "zahara" açık oldu, belli anlamındaki "ebâne" kelimesinden türemiş veya "beyyene-açıkladı" anlamındaki "ebâne"den türemiştir. Birinci duruma göre âyetin manası yukarıda verilmiştir; ikinci duruma göre ise: "Bunlar, şer'î hükümleri ve buna bağlı meseleleri açıklayan kitabın âyetleridir." demektir.

3. «(Rasûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye», Kureyş bu apaçık Kur'an'a iman etmiyorlar diye üzülerek **«âdeta kendine kıyacaksın.»** "*Beha'a nefseh*" üzüntüden canına kıydı demektir. Yani kendine acı ve üzüntüden dolayı anlamsız yere canına kıymaktan kork!

Âyet, Peygamber Efendimizi üzüntüyü terketmeye teşvik etmekte ve tesellî etmektedir. Çünkü korku ve üzüntü, iman etmeyeceğine dair Allah'ın daha önce hüküm verdiği kişinin iman etmesine fayda vermez. Bu sebeple aldırma, şüphesiz sen gereken tebliği yaptın.

4. «Biz dilersek onların üzerine gökten» melekleri indirmek gibi imana yönlendiren **«bir mûcize indiririz de, ona»**, o mûcizeye **«boyun eğmek zorunda kalırlar.»** Fakat Biz bunu yapmayız. Çünkü zora ve baskıya dayalı imanın bir anlamı yoktur.

5. «Rahman'dan» peygamberlerine vahyetmek suretiyle **«onlara hiç-**

1- Huruf-u Mukattaanın Kur'an'ın i'câzına dikkati çekmek ve bu gibi hecâ harflerinden meydana geldiğini belirtmek için olduğunu daha önce belirtmiştik.

bir» tekrar hatırlatmak ve değişik usulde ifade etmek üzere indirilen **«yeni uyarı»**, Kur'an öğütlerinden bir öğüt veya Kur'an'dan inen bir bölüm **«gelmez ki, mutlaka ondan yüzçevirmiş olmasınlar.»** Bu öğütten uzak durmayı tekrarlamasınlar ve inkârlarında ısrar edip durmasınlar. Âyet-i kerimede geçen "*Rahmân*" ismi, öğüdün Allah Teâlâ'nın kullarına olan merhametin eseri olduğnu göstermektedir.

6. «Üstelik» öğüdü, bazen sihir, bazen şiir ve bazen de efsane addederek **«yalan saydılar; fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri»** kendilerini yalanlamaya ve alay etmeye sevkeden aldırmazlıkları sebebiyle ceza **«yakında onlara gelecektir.»** Âyet-i kerimede tehdit sözkonusudur. Çünkü "*nebe*" kelimesi, arkasından büyük bir olayın olduğu ciddi bir haber için kullanılır.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾

7. Yeryüzüne bir bakmadılar mı ki, orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirmişiz?

8. Şüphesiz bunda bir işaret vardır; ama çoğu iman etmezler.

9. Kuşkusuz Rabbin mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

7. «Yeryüzüne» kendilerini yaptıklarından alıkoyacak ve yüzçevirdikleri şeylere yönelmeye sevkedecek fevkalade şeylere **«bir bakmadılar mı ki,»** yani âyetleri yalanlayanlar, onlardan yüzçevirenler ve o âyetlerle alay edenler yeryüzüne bakmadılar mı? **«Orada her güzel çiftten»** insanların ve hayvanların yediği diğer faydalı **«nice bitkiler yetiştirmişiz?»**

Şa'bî şöyle demiştir: "İnsan, yeryüzünün nebatından sayılır. Cennete giren kerîm -değerli, cehenneme giren de leîm- değersizdir."

8. «Şüphesiz bunda» bitkileri yetiştirmede, o bitkileri yetiştiren Allah'ın sonsuz kudretini, sınırsız ilmini ve engin rahmetini gösteren büyük **«bir işaret vardır; ama»** Rasûlüllah'ın kavminin **«çoğu»** buna rağmen, küfür ve sapıklıklarındaki aşırı ısrarlarından dolayı **«iman etmezler.»**

9. «Kuşkusuz Rabbin» kâfirlerden intikam almaya gücü yeten **«mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.»** Onun için onlara mühlet vermekte ve hemen yakalarına yapışmamaktadır.

وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ
أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ
رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ
لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ
﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّا ۖ فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا ۖ إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ
﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ
مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٧﴾

10-11. Hani Rabbin Musa'ya seslendi: "Zalim olan o kavme, Firavun'un kavmine git. Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?"

12. Musa şöyle dedi: "Rabbim! Onların beni yalancılıkla itham etmelerinden korkuyorum.

13. Benim göğsüm daralır, dilim dönmez; onun için Harun'a da elçilik ver.

14. Hem onların bana isnat ettikleri bir suç vardır. Bundan dolayı beni öldürmelerinden korkuyorum."

15. Allah buyurdu: "Hayır, hayır! İkiniz âyetlerimizle gidin. Kuşkusuz Biz, sizinle beraberiz, işitiyoruz.

16. Haydi Firavun'a gidip deyin ki: 'Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.

17. İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.' "

10-11. «Hani Rabbin Musa'ya seslendi:» Ey Musa! Küfür ve isyanla İsrailoğullarını köleleştirmek ve çocuklarını boğazlayarak öldürmek suretiyle **«'Zalim olan o kavme, Firavun'un kavmine git.»** Yani ey Muhammed! Kavmine, Musa'nın Medyen'den döndüğü zaman ağaç ve ateşi gördüğü gece Allah Teâlâ'nın kendisine seslendiğini ve onunla konuştuğunu anlat; onlara Musa'yı yalancı saymalarından dolayı kavminin başına gelenleri hatırlat ve başlarına gelenin benzeri, kendi başlarına gelmemesi için onları uyar.

«Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?'» Yani onlar, Allah'tan korkup iman ve itaatle O'nun cezasını kendilerinden savmaya çalışmazlar mı?

12. «Musa şöyle dedi: 'Rabbim! Onların beni yalancılıkla itham etmelerinden», Peygamberliğimi ve söyleyeceklerimi inkâr etmelerinden **«korkuyorum.»**

"Recâ", zannedilen veya bilinen bir işarete dayanarak sevimli bir şeyin tahakkuk etmesini beklemektir. "H*avf*" da, zannedilen veya bilinen bir işarete dayanarak hoş olmayan bir şeyi beklemektir.

13. «Benim göğsüm daralır,» nitekim Musa'da hiddet yani sinirlilik ve öfke vardı. **«Dilim dönmez;»** *"Lisân"*, ağızdaki dil ve konuşma kabiliyeti demektir. Allah Teâlâ yine Hz. Musa ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Dilimin bağını çöz -konuşmamdaki engeli kaldır.-"* (Tâhâ: 27) Çünkü bağ, dil organında değil, bizzat konuşma kabiliyetindeki engeldir. **«Onun için»** Cebrâil'i **«Harun'a da»** göndererek **«elçilik ver.»** Ki, tebliğde bana yardımcı olsun. Çünkü Harun, hem Musa'dan daha düzgün konuşuyordu ve hem de onun büyük kardeşiydi.

Bil ki yalanla itham edilmek, kalbin daralmasına sebep olmakta, kalbin daralması da dili tutuk olana konuşma sıkıntısı vermektedir. Bu sebeple Hz. Musa söze, yalancılıkla itham edilme endişesiyle başlamıştır. Hz. Musa, ikinci olarak göğsünün daralmasını dile getirmiş ve üçüncü olarak da rahat konuşamamaktan yakınarak kardeşi Harun'un kendisine yardımcı kılınmasını istemiştir. Çünkü Harun, ona destek olmasaydı Musa'nın gönderilmesiyle plânlanan faydanın gerçekleşmesinde bir gecikme olurdu. Hz. Musa'nın dilindeki düğüm ise, Firavun'un kendisini denemeye tabi tutması anında, ağzına aldığı bir korun, yakmasından kaynaklanmıştır.

14. «Hem onların», Firavun'un kavminin **«bana isnat ettikleri bir suç»** Mısırlının öldürülmesinden kaynaklanan suçun cezası **«vardır. Bundan dolayı»** onlara yalnız gidersem, Peygamberlik görevini gereği gibi yerine getiremeden önce, öldürülen şahsa karşılık **«beni öldürmelerinden korkuyorum.'»**

Bil ki bu, Musa (a.s.)'nın duraklaması ve Allah'ın emrine uymayı geciktirmesi demek değildir. Aksine beklenen bir sıkıntının, meydana gelmeden önce önlem alınmasını istemektir. Açıkçası Hz. Musa Rabbinden güç kazanmak için gönlündeki karışıklığı ortaya koymuş, Allah da ona güven sağlamış ve kendisinden her türlü zorluğu gidermiştir.

15. «Allah buyurdu: 'Hayır, hayır!» Onlar asla seni öldüremezler. Çünkü Ben, onları sana musallat etmem, tam tersine seni onlara hakim kılarım. **«İkiniz»**, sen ve talep ettiğin Harun **«âyetlerimizle»** güç simgesi ve Peygamberlik belgesi sayılan dokuz mûcizemizle **«gidin. Kuşkusuz Biz, sizinle beraberiz.»**

Âyet-i kerimede Hz. Musa ve Harun, koruma ve yardım garantisiyle teselli edilmişlerdir. "*Sizinle*" ifadesinden de Musa, Harun ve Firavun kastedilmiştir. Allah, Musa ve Harun'a yardım ve destek sağlamak, Firavun'a da güç ve baskı uygulamak suretiyle onlarla birlikte olmaktadır.

Sizinle onun arasında cereyan edenleri **«işitiyoruz.»** Böylece Allah, yardım vaadini pekiştirerek dostlarına destek sağlamakta ve onları düşmanlarına karşı galip getirmektedir.

16. «Haydi Firavun'a gidip deyin ki: 'Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.» Firavun'un adı Velid b. Mus'ab, künyesi ise Ebu'l-Abbas'tır ve dört yüz altmış yıl yaşamıştır.

Âyet-i kerimede "iki elçi" değil, sadece *"bir elçi"* diye ifade edilmiştir. Çünkü Musa, kendi başına müstakil bir Peygamberdi. Harun ise Peygamberliğine tabi olmuş ve onu tasdik eden bir yardımcısı idi.

17. «İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.' '» Yani Şam'a gitmeleri için onları kendi hallerine bırak. Çünkü orası, ecdatlarının yurtları idi. Firavun ise İsrailoğullarını dört yüz yıl köleleştirmişti. O zaman bunların sayısı altı yüz bin kişi kadardı.

Musa Harun'la birlikte Mısır'a hareket etmiş ve oraya varınca gece vakti Firavun'un kapısına gitmiş ve asâsıyla kapıya vurmuştur. Bunun üzerine kapı bekçileri korkuya kapılarak: "Kim var kapıda?" demişlerdir. Musa: "Âlemlerin Rabbinin elçisiyim." Bekçilerden biri hemen Firavun'a giderek ona: "Kapıda âlemlerin Rabbinin elçisi olduğunu iddia eden biri vardır." demişti.

es-Süddî'nin söylediği gibi Firavun, ya Musa ve Harun'un hemen girmelerine müsade etmiş, ya da sabaha kadar bekletmiş, sonra onları huzuruna çağırmış ve onlar da Allah'ın elçiliğini yerine getirmişlerdir. Tabiatiyle Firavun, Musa'yı, evinde büyüdüğünden onu tanımada güçlük çekmemiştir.

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ
عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنتَ مِنَ
الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾
فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي
مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾

18. (Firavun) dedi ki: 'Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Ömrünün birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?

19. Sonunda o yaptığını yaptın. Sen nankörün birisin!"

20. Musa: "Ben o işi, o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım" dedi.

21. "Sizden korkunca da aranızdan hemen kaçtım, sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni Peygamberlerden kıldı.

22. O, nimet diye başıma kaktığın ise İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir."

23. Firavun şöyle dedi: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir ki?"

24. Musa şöyle dedi: "O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer doğru bir bakışla tahkik eden kişiler olsanız."

18. Firavun Musa'ya iyiliklerini başına kakarak **«dedi ki: 'Biz seni çocukken himayemize alıp»** kucağımızda ve evimizde **«büyütmedik mi? Ömrünün birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?»** *"Ömür"*, az olsun, çok olsun bedenin hayatla imar edilmesi süresine verilen addır.

Rivayete göre Hz. Musa, aralarında otuz yıl kalmış, sonra Medyen'e gitmiş ve orada on yıl kadar kalmıştır. Daha sonra tekrar onlara dönmüş ve kendilerini otuz yıl Allah'a davetle uğraşmış; Firavun ve ordusunun boğulmasından sonra da orada elli yıl daha kalmıştır. Buna göre Hz Musa yüz yirmi sene yaşamıştır.

19. «Sonunda o yaptığını yaptın.» Musa, Firavun'un fırıncısı olan Mısırlıyı öldürmüştü. Firavun Musa'ya, kendisini yetiştirmek ve büyütmek konusundaki iyiliklerini sayıp durduktan sonra fırıncısının öldürülmesi mesele-

sini gündeme getirmiş ve hadiseyi büyütmüştür.

Âyet-i kerimede öldürme olayının açıkça zikredilmeyip kapalı geçilmesi, bu hadisenin önemini pekiştirmektedir. «**Sen**» nimetimi görmeyen ve seni yetiştirmiş olmamın hakkını inkâr eden «**nankörün birisin!**'» Çünkü sen, bana yakın olan adamlarımdan birine kastederek onu öldürdün.

20. «**Musa: 'Ben o işi, o anda**», şahsı öldürdüğüm zaman «**sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım' dedi.**» Yani tıpkı kuşa ok atıp da insana isabet ettiren birisi gibi şaşırdım ve kasıt olmadan hataya düştüm. Musa'nın maksadı o adamı öldürmek değil, terbiye etmekti.

21. «'**Sizden**» bana zarar vermenizden ve cinayetimden dolayı haketmediğim cezayı vermek suretiyle beni hesaba çekmenizden «**korkunca da aranızdan hemen kaçtım,**» kendimi korumak için aranızdan Medyen'e gittim. «**Sonra Rabbim bana**» Medyen'den dönünce «**hikmet**», ilim ve hüküm «**bahşetti ve beni**» size göndermek suretiyle «**Peygamberlerden kıldı.**»

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Allah Teâlâ insanlardan birini ulu makamlara erdirmek istediği zaman ona korku salar ve nihayet o kişi insanlardan kaçarak O'na sığınır. Bunun üzerine Allah ona özel bir takım sırlar açar. İşte Hz. Musa'ya da böyle yapmıştır. Sonra seçkin kulların günahları, diğer kulların günahları gibi değildir. Çünkü seçkin kullar, günahlara tabii şehvet ve istekle dalmazlar, aksine bu günahlar hata ve yanılgıdan kaynaklanır. Kuşkusuz onlar, bilerek günah işlemezler."

22. «**O, nimet diye başıma kaktığın**» *"Seni büyütmedik mi?"* sözü ile üzerinde durduğun o büyütme işi «**ise**» her ne kadar görünürde bana lütufta bulunmuş idiysen de aslında o bir belâ ve «**İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir.**'» Benim, yanınızda bulunuşumun ve himayenizde yetişmemin sebebi de buydu. Yani Firavun, İsrailoğullarına baskı yapıp oğullarını boğazlayarak öldürmeseydi Musa'nın annesi onu büyütür, yetiştirir, denize atmaz, böylece Firavun'un himayesinde yetişmezdi. Buna göre Firavun'un ortaya çıkardığı sıkıntı Musa'ya nasıl lütuf olabilir?

Hz. Musa Peygamberliğine dil uzatarak kendisini azarlayan Firavun'a aldırış etmedi. Daha sonra o, Firavun'un nimet diye sayıp durduğu şeylere temas etti. Fakat bunları üstü kapalı dile getirdi. Çünkü Musa, davasında dil uzatmayan doğru sözlü biriydi.

Bazı müfessirler de şöyle demiştir: "Firavun, düşük kimseler gibi söze başlamış ve Allah'ın Peygamberine yedirdiği şeyleri başına kakmıştır."

23. «Firavun şöyle dedi: 'Âlemlerin Rabbi dediğin nedir ki?'» Yani elçisi olduğunu iddia ettiğin âlemlerin Rabbi nasıl bir şeydir? Özelliği nedir? Hangi türdendir O? Firavun bu soruları, kendisinden başka âlemlerin Rabbi olduğunu inkâr ederek sormaktadır.

24. «Musa» Allah'ın sıfatlarını belirterek **«şöyle dedi: 'O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer»** görünen şeyleri düşünüp anlayan **«doğru bir bakışla tahkik eden kişiler olsanız.'»** Âlemin o âlemleri yaratanla bilindiğini, o âlemlerin Rabbinin bizzat o âlemleri yaratan, orada bulunanlara rızık veren ve işleri plânlayan olduğunu anlardınız. Bu, Rabbin tarifi ve sorunuzun cevabıdır.

Hz. Musa burada bir taraftan âlemlerden neyi kastettiğini ortaya koyarken diğer taraftan da Firavun'un bu yerleri kendi mülkünden saymasına imkân vermemektedir.

Âyet-i kerimede "*küntüm*" (olsanız) ifadesiyle, Firavun ve kavminin ileri gelenlerinden yanında bulunanlara hitap edilmiştir.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُۥٓ
أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ ءَابَآئِكُمُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾
قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ ٱلَّذِىٓ أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ ٱلْمَشْرِقِ
وَٱلْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَآ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ
ٱتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِى لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ ٱلْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ
بِشَىْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِۦٓ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣١﴾

25. Etrafındakilere: "İşitmiyor musunuz?" dedi.

26. (Musa) şöyle dedi: "O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir."

27. Firavun: "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir." dedi.

28. (Musa devamla) şöyle dedi: "O, doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Eğer aklınızı kullansaydınız."

29. Firavun: "Benden başkasını tanrı edinirsen andolsun ki seni zindana kapatılmışlardan ederim!" dedi.

30. Musa: "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" dedi.

31. Firavun şöyle dedi: "Doğru söylüyorsan, haydi getir onu!"

25. Firavun Musa'nın cevabını dinleyince halkının kalplerine etki eder, dolayısıyla Musa'ya bağlanırlar korkusuyla **«etrafındakilere:»** Kavminin ileri gelenlerine, Mısırlılara hitaben onun söylediklerini **«'işitmiyor musunuz?'»** Onu dinleyin ve ona hayret edin **«dedi.»**

26. Musa, açıklamaya devamla ve Firavun'u ilâhlık mertebesinden indirerek **«şöyle dedi: 'O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.'»**

Dendi ki Firavun, kendi döneminde halka ilâhlığını iddia etmiş, Hz. Musa da bu âyetle ilâhlığı hakedenin her asrın ve her dönemin Rabbi olduğunu ortaya koymuştur.

27. «Firavun» basitliğinden ve kavminin hakkı kabul etmesinden korktuğundan: **«'Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir'»** söylediğini akıllı kişiler söylemez **«dedi.»** Firavun, "*elçi*" ifadesini alay için kullanmıştır. Aynı zamanda "*elçiniz*" sözünü muhataplarına atfederek kendini hariçte tutmuş, böylece elçiye ihtiyacı olmadığını ima etmiştir.

28. «(Musa» onun seviyesizliğine cevap vermekle meşgul olmayarak hakkı daha fazla tanıtmaya **«devamla) şöyle dedi: 'O, doğunun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Eğer aklınızı kullansaydınız'»** eser-

den hareketle o eseri meydana getiren müessiri anlardınız.

Burada Firavun ve kavminin akıl dairesi dışında hareket ettikleri ve Musa'yı itham ettikleri deliliğin, aslında kendi vasıfları olduğu ortaya konmuştur. Âyette doğu ve batının zikredilmesi, âlemde aydınlık ve karanlık gibi meydana gelen değişikliklerin bunları meydana getiren ilim ve hikmet sahibi bir yaratıcıya muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır.

29. «Firavun» münakaşada acze düşünce aşırı taşkınlığından dolayı ki, kendisiyle tartışılıp da mağlup olanın hali böyledir. **«'Benden başkasını tanrı edinirsen andolsun ki seni zindana kapatılmışlardan ederim!' dedi.»** Yani seni zindanımda durumlarını bildiğin kişilerden ederim. Nitekim Firavun, insanları derin bir çukura atar ve onları orada ölüme terkederdi. İşte bu cezaya işaretle Musa'ya "Seni mutlaka hapsedeceğim" dememiş ve onu ölünceye kadar zindanda bırakmayı hedeflemiştir.

30. «Musa: 'Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?' dedi.» Yani sana davamın doğruluğunu ortaya koyan bir şey, bir mûcize getirsem de mi bunu bana yaparsın?

31. «Firavun» davanın doğruluğunu ortaya koyan bir delilin varlığı konusunda **«şöyle dedi: 'Doğru söylüyorsan, haydi getir onu!'»**

Musa'nın elinde asası vardı. Firavun'a hitaben: "Elimdeki bu şey nedir?" dedi. Firavun: "Asâ," diye cevap verdi.

فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ
بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾
قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ
بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾

32. Bunun üzerine Musa asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan oldu.

33. Elini de çıkardı; o da seyredenlere bembeyaz oluvermiş!

34. Firavun çevresinde bulunan ileri gelenlere: "Bu, doğrusu çok bilgili bir sihirbazdır," dedi.

35. "Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?"

36. Dediler ki: "Onu ve kardeşini eğle ve şehirlere toplayıcılar gönder.

37. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler."

32. «Bunun üzerine Musa asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan» görünüşte kocaman bir yılana benzer bir şey **«oldu.»** "*Su'bân*", yılanın büyüğüne verilen addır. Firavun, aşırı korkusundan dolayı Musa'ya: "Ey Musa! Seni gönderenin hakkı için onu almanı istiyorum," der. Hz. Musa da o koca yılanı alır almaz tekrar asâya dönüşmüştür.

33. «Elini de» koynundan **«çıkardı; o da»** Musa'yı **«seyredenlere bembeyaz oluvermiş!»** Nitekim Musa elini çıkardı ve Firavun'a hitaben: "Bu nedir?" diye sorunca Firavun: "Elin" dedi. Bunun üzerine Musa elini koltuğunun altına soktu ve çıkardı ki eli, nerede ise gözleri alacak ve ufku kaplayacak derecede ışınlar saçıyordu.

34. «Firavun çevresinde» toplu halde **«bulunan»** kavminden **«ileri gelenlere: 'Bu»** Musa, **«doğrusu çok bilgili bir sihirbazdır,' dedi.»** Sihir ilminde çok üstündür. *Sihir*: Gerçekle ilgisi olmayan hayalî şeyler göstermektir.

Bu âyetle, "*Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki...*" (A'râf: 109) âyeti şöyle birleştirilir: Bu âyete göre sözü söyleyen Firavun'dur. Firavun sözü yanında bulunanlara söylemiş; diğer âyetin ifadesine göre de orada bulunanlar sözü, bulunmayanlara aktarmışlardır.

35. «'Sizi sihriyle yurdunuzdan» Mısır diyarından **«çıkarmak»** ve size hakim olmak **«istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?'»**

Keşfu'l-Esrâr isimli eserde şöyle denmiştir: "Âyette geçen *"te'mürûn"* kelimesi, emir kökünden değil. Yani onu savmak ve ona engel olmak konusunda bana ne önerirsiniz, demektir."

Böylece mûcizenin sultanı Hz. Musa, onu altetmiş ve şaşkına çevirmiş, nihayet görüş ve plân yapmada bağımsız iken, ilâhlık davasında kul-köleleriyle istişare eder duruma düşürmüştür.

36. «Dediler ki: 'Onu ve kardeşini eğle» yani Musa ve kardeşi Harun'un işini geciktir ki durumlarını görelim bakalım ve yalanları ortaya çıkmadan da onları öldürmeye acele etme **«ve şehirlere»** bölgelere ve ülkenin her tarafına **«toplayıcılar»** bir grup güvenlik güçlerini **«gönder»** ki, insanları toplayıp bir araya getirsinler.

37. «Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.'» Aynı sihirle Musa'ya karşı koysunlar ve yalanını herkes anlayınca da onu öldürürsün.

فَجُمِعَ ٱلسَّحَرَةُ لِمِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾
وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنتُم مُّجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُوا
هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالُوا۟ لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا
إِن كُنَّا نَحْنُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾
قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا۟ حِبَالَهُمْ وَ
عِصِيَّهُمْ وَقَالُوا۟ بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾

38. Böylece sihirbazlar, belli bir günün bildirilen vaktinde biraraya getirildi.

39. Halka: "Siz de toplanıyor musunuz? (Haydi çabuk

olun)" denildi.

40. "Üstün gelirlerse herhalde sihirbazlara uyarız." dediler.

41. Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a: "Şayet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret vardır, değil mi?" dediler.

42. Firavun cevap verdi: "Evet, o taktirde gözde kimselerden olacaksınız."

43. Musa onlara: "Ne atacaksanız atın!" dedi.

44. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve: "Firavun'un hakkı için elbette biz galip geleceğiz," dediler.

38. «Böylece sihirbazlar, belli bir günün bildirilen vaktinde» özel günleri olan bayram günlerinin belli saatleri tayin edilince ki, onlar her yıl o gün süslenip toplanıyorlardı, **«biraraya getirildi.»** Yani Firavun, emniyet güçlerini sihirbazları toplamak üzere görevlendirmiş, koşuyor gibi görünen iplerinin ve değneklerinin çokluğundan anlaşılacağı üzere yetmiş bin kişi toplamış ve Taberî'nin naklettiğine göre de İskenderiye'de biraraya gelmişlerdir.

Rivayete göre İbn Abbas, sözkonusu günün, "Nevruz Günü" denilen senenin ilk günü, Cumartesi günü olduğunu ileri sürmüştür. Hz. Musa, şahitler huzurunda hakkın ortaya çıkması, bâtılın ortadan kalkması ve bu durumun ülkenin her tarafına yayılması maksadıyla onlara bu iş için kuşluk vaktini tayin etmiştir. Nitekim bu konuda şöyle buyrulmuştur: "*Musa, buluşma zamanımız bayram günü kuşluk vaktinde, insanların toplanması (zamanı) olsun, dedi.*" (Tâhâ: 59)

Firavun da, Musa'nın yalanı, büyük bir kalabalığın huzurunda ortaya çıksın diye aynı vakti tercih etmiştir.

39. «Halka», Mısır halkına ve onlardan başka gelebilenlere Firavun hitaben: **«'Siz de toplanıyor musunuz? (Haydi çabuk olun)' denildi.»** Bu ifade ile halkın yavaş hareket etmelerine karşılık acele etmeleri talep edilmiştir.

40. «'Üstün gelirlerse herhalde sihirbazlara uyarız,' dediler.» Onların maksatları, gerçekten dinlerine uymak değil, mesele Hz. Musa'ya uymamaktır. Fakat onlar, mücadeleye önem kazandırmak ve ciddiyetle yönlendirmek için sözlerini bile kinaye yoluyla söylemişlerdir.

41. «Sihirbazlar geldiklerinde Firavun'a: 'Şayet» Musa değil de **«biz üstün gelirsek, muhakkak bize»** büyük **«bir ücret vardır, değil mi?' dediler.»**

42. «Firavun cevap verdi: 'Evet, o taktirde» Musa'yı altettiğiniz zaman hiç şüphe etmeyin; o ücretle birlikte katımda **«gözde kimselerden»** huzuruma ilk giren ve yanımdan son ayrılanlar siz **«olacaksınız.'»** Bu onlara göre en üst rütbelerden biriydi.

43. «Musa onlara: 'Ne atacaksanız atın!' dedi.» Görünürde bu bir emir niteliği taşırsa da aslında işi önemsememek, onlara ve işlerine aldırış etmemektir.

44. «Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve:» atış anında yeminle **«'Firavun'un hakkı için elbette biz»** Musa ve Harun'a karşı **«galip geleceğiz,' dediler.»** Sihirbazlar, kendilerine aşırı güvenlerine ve getirilmesi mümkün olabilen en üstün bir sihir getirmelerine dayanarak galibiyetin kendilerine ait olacağına dair Firavun'un kudretine yemin etmişlerdir.

فَأُلْقِيَ

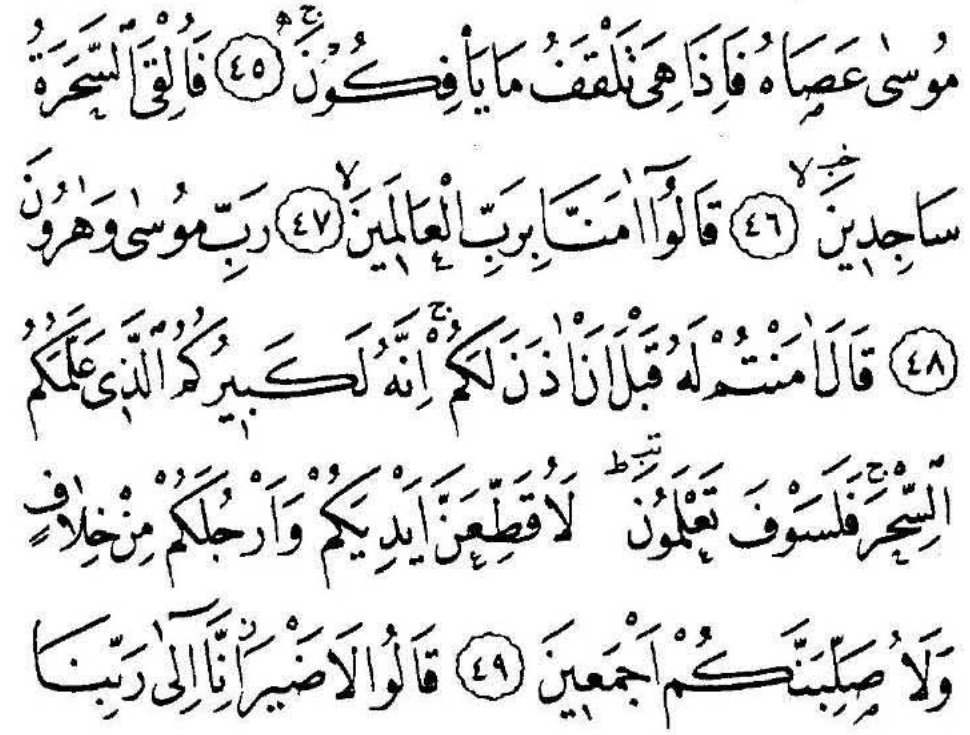

مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا
أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

45. Ardından Musa asâsını attı, bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuyor!

46. Sihirbazlar secdeye kapandılar.

47-48. "Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik." dediler.

49. Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! Doğrusu size sihiri öğreten büyüğünüzmüş o! Ama şimdi bileceksiniz. Andolsun, ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve hepinizi astıracağım!"

50. "Zararı yok," dediler. "(Nasıl olsa) biz Rabbimize döneceğiz.

51. Biz ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını umarız."

45. «**Ardından Musa**» ilâhî emirle «**asâsını attı, bir de ne görsünler, onların**» ip ve değneklerinden «**uydurduklarını**» hızla «**yutuyor!**»

46. «**Sihirbazlar**» bu durumu görür görmez Allah Teâlâ'ya derhal yüzleri üstüne «**secdeye kapandılar.**» Çünkü onlar bunun, sihrin sınırları dışında Hz. Mûsâ'nın Peygamberliğini tasdik etmek üzere onun elinde ortaya çıkan ilâhî bir emir olduğunu anlamışlardır.

47-48. «'**Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman etik,**' **dediler.**» Bakınız onlar sihirbazlar olarak nasıl sabahlayıp iyi mü'minler ve Müslümanlar olarak akşamladılar?

Âyet-i kerimede, Firavun'un arzusu istikametinde bir anlayışı ortadan kaldırmak için "*Âlemlerin Rabbi*" ifadesinden, "*Musa ve Harun'un Rab-*

bi"nin kastedildiği vurgulanmıştır. Çünkü cahil kimseler Firavun'u, "Âlemlerin Rabbi" diye adlandırmıştır. Şayet sihirbazlar -âyette belirtildiği gibi- "*Âlemlerin Rabbi*" deyip geçselerdi o taktirde Firavun: "Âlemlerin Rabbi benim; onlar beni kastetmişlerdir," derdi. Bu nedenle onlar, sözlerine, "*Musa ve Harun'un Rabbi*" ifadesini de ekleyerek yanlış anlamaya fırsat vermemişlerdir.

49. «Firavun» sihirbazlara **«dedi ki: 'Ben size izin vermeden»** tarafımdan izniniz olmadan **«ona»** Musa'ya **«iman ettiniz ha! Doğrusu size sihiri öğreten büyüğünüzmüş o!»** O, yaptığınızı tasvip etmiş, siz de onu tasvip ettiniz.

Bu ifadesiyle Firavun, sihirbazların akıllarını kullanarak hakkın ortaya çıkmasıyla iman ettikleri kanaatinin halkta uyanmaması için meseleyi, kavmine karşı bulandırmak istemiştir.

«Ama şimdi» yaptığınızın vebalini **«bileceksiniz.»** Firavun daha sonra onları tehdit ederek şöyle dedi:

«Andolsun, ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama» sağ elinizle sol ayağınızı **«kestireceğim ve hepinizi astıracağım!'»** Böylece Firavun onları hem kestirmeye ve hem de astırmaya karar vermiştir. Rivâyete göre sihirbazları hurma dallarına astırmış, böylece ölüp gitmişlerdir.

50. Mü'min sihirbazlar: Bizce **«'zararı yok,' dediler. '(Nasıl olsa) biz Rabbimize döneceğiz.»** Dolayısıyla senin bize yaptığına sabretmemizden dolayı O, bizi mükâfatlandırır ve dinde sebat etmemizden de bize iyi muamele eder.

Âyet-i kerime gösteriyor ki, insan ölümden korksa bile hakkı ortaya koyması gerekir.

51. «Biz» Firavun'un avanesi içinde **«ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin»** şirk ve diğer geçmiş **«günahlarımızı bağışlayacağını umarız.'»**

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُم
مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ حَٰشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ
لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ
حَٰذِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَٰهُم مِّن جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَٰهَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٥٩﴾

52. Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz." diye vahyettik.

53. Firavun da şehirlere toplayıcılar gönderdi.

54. "Esasen bunlar, küçük bir azınlık, bölük pörçük bir cemaattir.

55. (Böyle iken) artık kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir.

56. Biz ise, elbette uyanık, koca bir toplumuz."

57-58. Ama (sonunda) Biz onları bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık.

59. Böylece onları, İsrailoğullarına miras bıraktık.

52. «Musa'ya: 'Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz.'» Firavun ve ordusu sizi izleyecak **«diye vahyettik.»**

"*İhâ*", gizlice bildirmek; "*isrâ*" ise geceleyin yürümek demektir. Yani Biz vahiy yoluyla Hz. Musa'ya: "Ey Musa! İsrailoğullarını geceleyin götür ve onları Kızıldeniz'e ulaşıncaya kadar yürüt ve emrim sana orada gelecektir." buyurduk.

53. «Firavun da» onların geceleyin gideceklerini haber alınca **«şehirlere toplayıcılar»** , kendilerini takip etmek üzere asker toplayan bir grubu **«gönderdi.»**

54. «'Esasen bunlar, küçük bir azınlık, bölük pörçük bir cemaattir.» Onların sayısı altıyüzbin kişi idi. Fakat Firavun, kendi ordusuna oranla onları azınlık görmüştür. Çünkü kendi ordusu sayılmayacak kadar çoktu.

55. «(Böyle iken) artık kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir.» "*Ğayz*", aşırı derecede öfkelenmektir. Yani onlar, dinimize muhalefet etmek suretiyle bizi kızdıracak ve öfkelendirecek işler yapıyorlar.

56. «Biz ise, elbette uyanık, koca bir toplumuz.'» Firavun İsrailoğullarını, azınlık ve güçsüz addederek, onlara aldırmadığını ortaya koymakta ve şöyle demektedir: "Biz uyanık, dikkatli ve temkinli koca bir kitleyiz."

57-58. «Ama (sonunda) Biz onları» Firavun ve kavmini Nil'in her iki tarafında uzanan **«bahçelerden, pınarlardan,»** akarsulardan **«hazinelerden»** altın, gümüş vs. gibi belli mallardan **«ve şerefli makamlardan çıkardık.»**

59. «Böylece» yani bu fevkalâde usul ve tarzda onları çıkardık.

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Böylece, yani Bana isyan edeni işte böyle yaparım."

«Onları, İsrailoğullarına miras bıraktık.» Yani o bahçeleri, pınarları, hazineleri ve makamları miras kalan mallar gibi onlara verdik. Onlar, sahipleri yerlerini terkedip ayrılınca o yerlere sahip olmuşlardır.

فَأَتْبَعُوهُم
مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٰٓءَا ٱلْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَٰبُ مُوسَىٰٓ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ
﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّآ ۖ إِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ

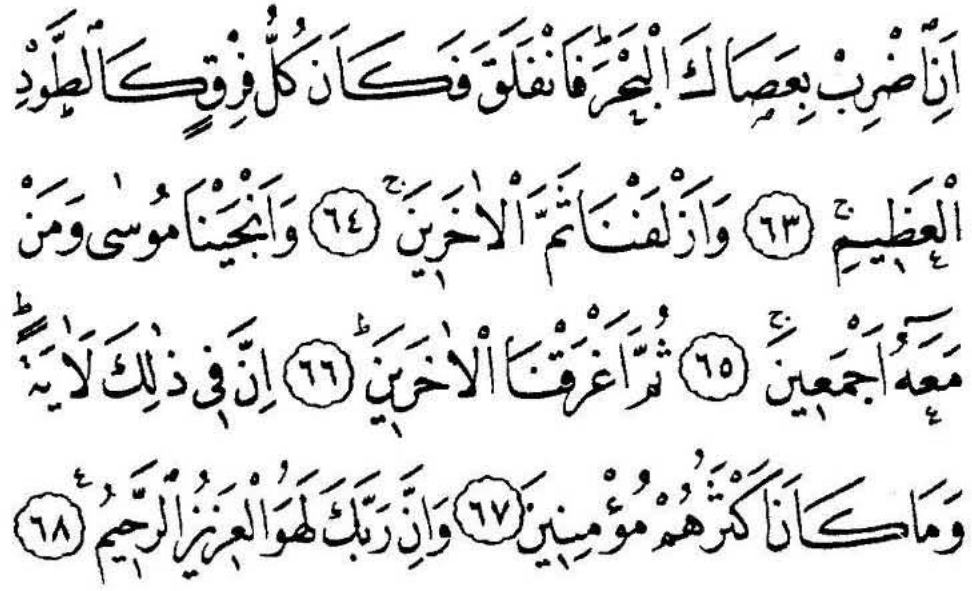

60. Derken (Firavun ve adamları) gün doğumunda onların ardına düştüler.

61. İki topluluk birbirini görünce Musa'nın adamları: "Ey-vah, yakalandık!" dediler.

62. Musa: "Asla!" dedi. "Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir."

63. Bunun üzerine Musa'ya: "Asan ile denize vur!" diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal ayrıldı. Her parça koca bir dağ gibi oldu.

64. Ötekilerini de buraya yaklaştırdık.

65. Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.

66. Sonra ötekilerini suda boğduk.

67. Bunda, şüphesiz bir ibret vardır, ama çokları iman etmiş değillerdir.

68. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve çok merhametlidir.

60. «Derken (Firavun ve adamları) gün doğumunda» güneş doğunca **«onların ardına düştüler.»** *"Etbe'a"*, bir şahsın, ikinci bir şahsın ardından yetişmek istemesidir. Yani Firavun ve ordusu yola çıkmış, Hz. Musa ve ona tabi olanlara yetişmişlerdir.

61. «İki topluluk» Hz. Musa ve Firavun tarafından oluşturulan iki ayrı grup **«birbirini görünce Musa'nın adamları: 'Eyvah, yakalandık!'»** arkadan bize kavuştular, Firavun'un kavmine gücümüz yetmez ve geçit vermeyen bu deniz önümüzde **«dediler.»**

62. «Musa: 'Asla!' dedi.» Böyle söylemeyin, onlar size kavuşamaz. Çünkü Allah Teâlâ size, onlardan kurtulmayı vaadetmiştir. **«'Rabbim şüphesiz»** koruması, yardım etmesi ve gözetmesiyle **«benimledir, bana yol»** elbette onlardan bütünüyle kurtuluş yolunu **«gösterecektir.'»**

63. «Bunun üzerine Musa'ya: 'Asan ile denize vur!' diye vahyettik.» Âyet-i kerimede sözü edilen deniz Kızıldeniz'dir. Bugün orada Süveyş kanalı vardır. Bu deniz, karanlık, vahşî ve pek hayrı bulunmayan bir denizdir. Sahilinde ise harap halde olan Medyen şehri bulunmaktadır. Aynı zamanda orada Hz. Musa'nın, Hz Şuayb'ın koyunlarını suladığı kuyu vardır. Bugün bu kuyu kullanılmaz haldedir.

«(Vurunca deniz)» suyu **«derhal ayrıldı.»** İsrailoğullarının kolları sayısınca on iki yol açıldı. **«Her parça»** yerinde durup göğe doğru yükselen **«koca bir dağ gibi oldu.»**

64. «Ötekilerini » Firavun ve kavmini **«de buraya»** denizin ayrıldığı yere, İsrailoğullarına **«yaklaştırdık.»** Nihayet Hz. Musa ve adamlarının ardından onlar da denizde açılan yollara girdiler.

65. «Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.»

66. «Sonra ötekilerini suda boğduk.» Yani inkârcı olmaları, Allah'ın mûcizelerini yalan saymaları ve mü'min kullara eziyet etmelerinin cezası olarak onları denizde boğduk.

67. «Bunda,» bütün açıklamalarda **«şüphesiz»** ders alanlar için büyük **«bir ibret vardır, ama»** Firavun'un taraftarlarının **«çokları iman etmiş değillerdir.»**

68. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» Firavun ve kavmi gibi düşmanlarından intikam alan **«mutlak galip ve»** Hz. Musa ve İsrailoğulları gibi dostlarına da **«çok merhametlidir.»**

Fakir (müellif), yukarıdaki tefsir konusunda şöyle demektedir: "Böyle bir anlamı sözün gelişi gerektirmektedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "*Bunda şüphesiz bir ibret vardır, ama çokları iman etmiş değillerdir*" âyeti, bu

sûrede sekiz yerde geçmektedir.

Biricisi; Hz. Peygamber ve kavmi ile, ikincisi; Hz. Musa'nın kıssasıyla ve sonra İbrahim, Nuh , Hud, Sâlih, Lût ve Şuayb peygamberlerle ilgilidir. Bu kıssalardan herbirinin ardından sözkonusu ifadenin getirilmesi gösteriyor ki âyet-i kerimede geçen "*çokları*"ndan maksat, adları zikredilen herbirinin kavminden iman etmeyenlerdir.

Bazı müfessirler de sözkonusu âyetteki "*çokları*" kelimesiyle Hz. Peygamber'in kavminin kastedildiği görüşünü tercih etmişlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Zikredilen kıssada, ders alanlar için bir ibret vardır, ama Mekke halkından Hz. Musa ve Firavun'un kıssasını dinleyenlerin çoğu gereği gibi düşünmedikleri ve ders almadıkları için iman etmiş değillerdir. Bu sebeple Firavun'a tabi olanların başına gelen felâketin bir benzerinin başlarına gelmesinden sakınsınlar.

وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا تَعْبُدُونَ
﴿٧٠﴾ قَالُوا۟ نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَٰكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ
إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ بَلْ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا
كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾

69. (Rasûlüm!) Onlara İbrahim'in haberini de naklet.

70. Hani o, babasına ve kavmine: "Neye tapıyorsunuz?" demişti.

71. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz." diye cevap verdiler.

72. İbrahim: "Peki," dedi, "Yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?

73. Yahut size fayda veya zararları olur mu?"

74. Şöyle cevap verdiler: "Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."

69. «**(Rasûlüm!) Onlara**» Arap müşriklerine, Mekke halkına «**İbrahim'in**» önemli «**haberini de naklet.**»

70. «**Hani o, babasına**» Âzer'e «**ve kavmine**» Babil halkına «**'Neye tapıyorsunuz?' demişti.**» Nitekim Hz. İbrahim onların putlara taptıklarını bildiğinden sapıklıkları sebebiyle kendilerini uyarmak ve tapmakta oldukları şeylerin ibadete lâyık olmadıklarını göstermek için onlara bu soruyu yöneltmiştir.

Bâbil, Irak topraklarında bulunan bir yerdir ve büyünün kaynağı burasıdır.

71. «**'Putlara tapıyoruz.**»

Keşfu'l-Esrar'da kaydedildiğine göre bunlar altın, gümüş, demir, bakır ve odundan olmak üzere yetmiş iki puttan ibaretti.

«**Ve onlara tapmaya devam edeceğiz.' diye cevap verdiler.**» Böylece onlar putlara tapıyoruz demekle yetinmemişler, hareketlerine sevinerek ve öğünerek cevaplarını uzatıp durmuşlardır. *"Sanem-put"* taş ve diğer şeylerden yapılmış insan suretindeki şekillerdir.

72. «**İbrahim: 'Peki,' dedi, 'Yalvardığınızda onlar sizi**», yakarışınızı «**işitiyorlar**» ve size cevap veriyorlar «**mı?**»

73. «**Yahut size**» onlara tapınmanıza karşılık «**fayda veya**» tapmayı terketmenizden dolayı «**zararları olur mu?'**» Çünkü ibadette fayda temin etmek ve zararı gidermek sözkonusu olmalıdır.

74. «**Şöyle cevap verdiler: 'Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.'**» Yani "Onlardan fayda ve zarar görmedik, ama babalarımızı, onlara taptığımız şekilde tapar bulduk ve biz de o yüzden kendilerine uyduk" demişlerdir. Böylece Hz. İbrahim'in kavmi, putların, işitme, fayda ve zarardan yoksun olduklarını itiraf ederek taklitten başka bir dayanakları olmadığını ortaya koymak zorunda kalmışlardır.

قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ
ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾ ٱلَّذِى
خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾
وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾
وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِى
حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ
فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجْعَلْنِى مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغْفِرْ
لِأَبِىٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِى يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾
يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

75-76. İbrahim dedi ki: "İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın olsun, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü?

77. İyi bilin ki, onlar benim düşmanımdır, ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur.)

78. Beni yaratan ve beni doğru yola ileten O'dur.

79. Beni yediren, içirendir.

80. Hastalandığım zaman bana şifa verendir.

81. Benim canımı alacak, sonra diriltecek olandır.

82. Hesap günü, hatamı bağışlayacağını umduğumdur.

83. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat!

84. Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle!

85. Beni, nimeti bol cennetinin vârislerinden kıl.

86. Babamı da bağışla! Çünkü o, sapıklardandı.

87. (İnsanların) diriltilecekleri gün, beni mahçup etme!

88. O gün, ne mal, ne evlât fayda vermez.

89. Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler (kurtuluşa erer.)"

75-76. «İbrahim» putlardan uzak durarak **«dedi ki: 'İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın olsun, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü?»** Çünkü bâtıl, mensupları çok ve eski bir âdet olmakla hakka dönüşmez.

77. «İyi bilin ki, onlar benim düşmanımdır...» Yani bilin ki putlar, kendilerine tapanlara düşmandır. Çünkü onlar, putlardan dolayı kişinin, düşmanından gördüğü zarardan daha çok zarara uğramaktadır.

Âyet-i kerimede putlar, cansız oldukları halde istiare yoluyla *"düşman"* diye adlandırılmıştır. Ferrâ da bu konuda şöyle demiştir: "Aslından bunun anlamı, 'Kuşkusuz ben onların düşmanıyım.' demektir. Çünkü kime düşman olursan, o da sana düşman olur."

«Ancak âlemlerin Rabbi » böyle değildir. Aksine O, dünya ve âhirette **«(benim dostumdur.)»**

Sehnûn şöyle demiştir: "Varlıklar âlemine ve varlıklara düşman gözüyle bakmayanın muhabbeti geçerli değildir. Gerçek Allah sevgisi, ancak Allah'ın dışındaki bütün şeylerden ilgiyi kesmekle mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ'nın dostu İbrahim'den bahisle nasıl buyurduğunu görmüyor musun? *"İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır, ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur.)"* O halde yaratanı memnun etmek için mahlukattan bir anlamda

yüzçevirmek gerekir. Şâir ne güzel söylemiş:

Yaratıklardan uzak ol,
Dost olarak Allah'a razı ol.
Yaratıkları dilediğin gibi evir-çevir.
Onları akrepler gibi bulursun.

78. «Beni» yalnız başına **«yaratan ve beni doğru yola ileten»** devamlı olarak dünya ve âhiret saadetini gösteren **«O'dur.»** İnsana göre hidâyetin başlangıcı, ceninin ana rahminde âdet kanını emmesi içgüdüsünün verilmesi, sonu ise cennet yoluna ve cennet lezzetlerinden yararlanmaya yönlendirilmesidir.

79. «Beni» hangi yemek olursa olsun, tek başına **«yediren, içirendir.»** Yani, o beni rızıklandırandır. Yememi, içmemi ve bütün ihtiyaçlarımı kim karşılar? Onun dışında nimet veren ve rızık veren hiç kimse yoktur.

Âyet-i kerime tevekküle, rıza göstermeye, teslimiyete, işi Allah'a havale etmeye, sebeplere bağlanmayarak bütünüyle Allah'a yönelip O'nun dışındaki şeylerden yüzçevirmeye işaret etmektedir.

80. «Hastalandığım zaman bana şifa verendir,» beni hastalığımdan kurtaran O'dur, doktorlar değildir.

Âyet-i kerimeye göre Hz. İbrahim, hastalık verenin aynı zamanda şifa veren olduğunu bildirmiştir ki o da Allah Teâlâ'dır. Fakat Hz. İbrahim, hastalığı kendine atfetmiş, kulluktaki edebe riâyet ederek "Beni hasta ettiği zaman" dememiş, şifayı ise Allah Teâlâ'ya atfetmiştir. Oysa her kisi de Allah'tandır. Nitekim Hızır (a.s.) da şöyle demiştir: *"... O gemiyi kusurlu yapmak istedim..."* (Kehf: 79) Öte yandan cinler de aynı edebi göstererek *"Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murad edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi."* (Cin: 10)

Âyetteki *"hastalandığım zaman"* ifadesi, sağlık ve hastalığın genelde aşırı yemek ve içmekten kaynaklandığına işaret etmektedir. Nitekim tıka basa yemek, hastalık ve ağrıları meydana getirir; perhiz ise rahatlığın ve güvenli oluşun kaynağıdır.

Hikmet sahibi kimseler şöyle demişlerdir: "Ölülerin çoğuna, 'ölümünüzün sebebi ne idi?' diye sorulsaydı, 'çok yemekten meydana gelen rahatsızlık' derlerdi."

Yine bu konuda: "Mide rahatsızlığı için açlıktan daha yararlı bir şey yoktur," denmiştir.

81. Dünyada ecelim gelince **«benim canımı alacak, sonra»** âhirette amelimin karşılığını vermek için **«diriltecek olandır.»**

82. «Hesap» ve ceza **«günü, hatamı bağışlayacağını umduğumdur.»** Böylece Hz. İbrahim, edeben "*ummâ*" lâfzıyla duâ etmiş, yani "hatamı bağışlayacağını umduğum" demiş, hatamı bağışlayandır diye kesin bir ifade kullanmamıştır.

Yine o, Allah Teâlâ'nın, varoluşundan yeniden dirilme gününe kadar olan değişik lütuf ve ihsanlarını dile getirdikten sonra Allah'a yakarışa ve O'na duâya yönelerek şöyle demiştir:

83. «Rabbim! Bana hikmet » ilim ve amelde olgunluk **«ver ve beni iyiler arasına»**, iyilikte karar kılmış olgun kişiler zümresine **«kat!»** Yahut beni cennetteki mükâfatta onlarla beraber et.

84. «Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle!» Yani, etkisi dünyada hesap gününe kadar devam eden bir mertebe ve iyi bir nam sağla.

Hz. İbrahim'in bu duâsı kabul edilmiş, dolayısıyla her ümmet ona sevgi besleyerek onu övmüştür.

85. «Beni, nimeti bol cennetinin varislerinden kıl.» Âyet-i kerimede Allah Teâlâ cenneti, mûrisin ölümünden sonra varisin hakettiği mirasa benzetmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Varisin, mûrisin malını hakedip ondan yararlandığı gibi beni de nimeti bol cenneti hakeden ve o cennetten yararlananlardan kıl."

86. «Babamı da bağışla!» Müşrik olanlar için bağış dilemek, iman etmeleri için Allah'tan muvaffakıyyet ve hidâyet talep etmektir. **«Çünkü o, sapıklardandı,»** doğru yolu şaşıranlardandı. Hz. İbrahim'in bu duâsı, babasının Allah'ın düşmanı olduğu ortaya çıkmasından önce idi.

87. Bütün **«(insanların) diriltilecekleri gün, beni mahçup etme»** ve perdemi yırtma! Hz. İbrahim, Allah'ın kendisini rezil etmeyeceğini bildiği halde bu sözü, kulluğunu ortaya koymak ve başkalarını Allah'a yönelmeye teşvik etmek için söylemiştir. Öte yandan mahçup edilmeme ise, insanların diriltilecekleri güne atfedilmiştir. Çünkü dünya Allah'ın settâr isminin

tecelligâhıdır.

88. «O gün, ne mal, ne evlât» hiçbir kimseye **«fayda vermez.»**

89. «Ancak Allah'a temiz bir kalple» samimi, küfür ve münafıklık illetinden emin bir gönül ile **«gelenler (kurtuluşa erer.)'»** Kâfirlerin, *"Biz mal ve evlât açısından çoğunluktayız."* (Sebe': 35) demelerine karşılık Allah Teâlâ, kalplerinin dünyada selim olmaması sebebiyle o gün mal ve evlâtlarının fayda vermeyeceğini bildirmiştir.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾
وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ
يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ
وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا
يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُمْ
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ
شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

90. (O gün) cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır.

91. Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir.

92-93. Onlara: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız hani nerede? Size yardım edebiliyorlar mı, veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?" denir.

94. Artık onlar, o azgınlar tepetakla oraya atılırlar.

95. İblis'in orduları, hepsi de.

96. Onlar orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:

97. "Vallahi biz, gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.

98. Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.

99. Bizi, ancak o günahkârlar saptırdı.

100-101. Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var, ne de yakın bir dostumuz.

102. Ah keşke bir kere daha dönebilsek de mü'minlerden olsak!"

103. Bundan (alınacak) bir ibret vardır, oysa çokları iman etmiş değillerdir.

104. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

90. «**(O gün) cennet, takva sahiplerine**» durdukları yerden görebilecekleri şekilde «**yaklaştırılır.**» Gerçekten takva ehli kimseler cennetteki değişik güzellikleri görürler ve cennete götürülecekleri için mutlu olurlar.

91. «**Cehennem de azgınlara**» iman ve takva yolundan sapanlara «**apaçık gösterilir.**» Oradaki çeşitli korkunç azap şekillerini görürler, gam ve kederleri artar.

92-93. «**Onlara:**» Azgınlara melekler tarafından azarlamak üzere: «'**Allah'ı bırakıp da**» dünyada «**taptıklarınız hani nerede?**» Yani dünyada iken âhirette size şefaat edeceğini ve Allah'a yaklaştıracağını iddia etmiş olduğunuz tanrılarınız hani nerede? «**Size**» azabınızı kaldırmak suretiyle «**yardım edebiliyorlar mı, veya**» o azabı defetmekle «**kendilerine yardımları dokunuyor mu?' denir.**»

Bu soru, cevapsız bırakma ve muhatabı susturma sorusudur. Bu sebeple böyle soruya cevap beklenmez. Nitekim devamındaki âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

94. «Artık onlar,» putlar ve putlara tapan **«o azgınlar tepetakla oraya atılırlar.»** "*Kebkebe*", bir şeyi tepetakla atmak ve bu işlemi tekrarlamaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Onlar, başları üstüne ters çevrilerek cehenneme atılırlar ve nihayet o şekilde cehennemin dibini boylarlar."

95. «İblis'in orduları,» şeytanları, yani azgınlaştırdıkları, kalplerine şüphe ve tereddüt soktukları ve putlara tapmayı kendilerine süslü gösterdikleri nesiller, **«hepsi de.»**

96. «Onlar orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:» Yani putlara tapanlar hatalarını kabullenerek cehennemde taptıkları putlarıyla söz düellosuna girişerek şöyle derler:

97. «'Vallahi biz, gerçekten» gizliliği bulunmayan **«apaçık bir sapıklık içindeymişiz.»** Allah Teâlâ'nın, putlara konuşma ve anlama gücü vermek suretiyle onları çekişebilecek uygun hale getirmesi uzak görülmez.

98. «Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk.» Yani vallahi biz onları, ibadete lâyık olma noktasında âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutarken aşırı derecede sapıklık içindeymişiz.

99. «Bizi, ancak o günahkârlar», liderler ve büyükler **«saptırdı.»** Başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: *"Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler."* (Ahzâb: 67)

100-101. «Şimdi artık bizim» mü'minlerin, meleklerden ve peygamberlerden şefaatçileri olduğu gibi **«ne şefaatçilerimiz var, ne de»** onların dostları olduğu gibi **«yakın bir dostumuz.»**

102. «Ah keşke» dünyaya **«bir kere daha dönebilsek de mü'minlerden olsak!'»** Bu söz, üzüntü ve hasret ifadesidir. *"...Eğer onlar, (dünyaya) geri gönderilseler yine menedildikleri şeylere döneceklerdir..."* (En'âm: 28) Dünyadaki ümmetleri görmüyor musun? Allah Teâlâ bu ümmetleri defalarca sıkıntı ve zararlarla dener, sonra bu durumu onlardan kaldırır ve fakat bu, onların sadece ısrarlarını artırmaktadır.

103. «Bundan», zikredilenlerden **«(alınacak) bir ibret vardır, oysa çokları»** İbrahim'in kavminin çoğu, tıpkı Kureyşlilerin çoğu gibi **«iman etmiş değillerdir.»**

104. «Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.» Nitekim Allah Teâlâ, iman etmeleri için Kureyşlilere mühlet tanıdığı gibi mühlet tanır ve fakat ihmal etmez. Bu nedenle amel eden her insana amelinin karşılığını vermek gerekir. Onun ameli iyi ise mükâfatlandırılır, kötü ise cezalandırılır.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ
الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ
رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾

105. Nuh kavmi de peygamberleri yalancılıkla itham etti.

106. Hani kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: "Allah'tan korkmuyor musunuz?

107. Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

108. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

109. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

110. O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

105. «Nuh kavmi de peygamberleri» Nuh'u **« yalancılıkla itham etti.»** Kavim, erkek ve kadınlardan oluşan toplumdur.

Âyet-i kerimede "peygamber" yerine "*peygamberler*" şeklinde çoğul getirilmesi, bir peygamberi yalancılıkla itham eden, aynı zamanda bütün peygamberlere aynı ithamı yapmış sayıldığından kaynaklanmaktadır. Çünkü bütün peygamberler, tevhid inancında birleşmişlerdir.

106. «Hani kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: 'Allah'tan korkmuyor musunuz» da başkasına tapıyorsunuz? "*Kardeşleri*"nden maksat, nesep bakımından kardeşleri demektir. Doğruluğunu ve dini durumunu bilmeleri için Allah, Nuh'un kavmine kendi içlerinden birini peygamber olarak göndermiştir.

107. «Bilin ki ben, size» Allah tarafından **«gönderilmiş güvenilir»**, aranızda güvenilirliğiyle tanınmış **«bir elçiyim.»** Dünya ile ilgili işlerde güvenilir olan kimse, vahiy ve peygamberlikte de güvenilir olur.

108. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana» tevhidle ve Allah'a itaatle ilgili size emrettiklerimde **«itaat edin.»** Kuşkusuz ben, size hainlik etmem ve kötülük yapmak istemem.

109. «Buna», peygamberlik görevini yerine getirmeye **«karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.»** Peygamberler, ücret istemedikleri vakit daha çabuk tasdik edilir ve töhmetten uzak olurlar. **«Benim mükâfatımı»** sizi dine davet etmemin sevabını **«verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Allah için çalışan Allah'tan başka birinden ücret talep etmez.

Aynı zamanda peygamberlerin vârisleri olan âlimler, peygamberlerin edebiyle edeplendiklerinden, ilim yaymalarından dolayı insanlardan bir şey talep etmezler.

110. «O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin.[3]»

قَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ لَكَ وَٱتَّبَعَكَ ٱلْأَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِى بِمَا
كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّى ۖ لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾
وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا۟

لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ يٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِيْنَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ
اِنَّ قَوْمِيْ كَذَّبُوْنِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِيْ وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَّنَجِّنِيْ وَمَنْ
مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٨﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ
﴿١١٩﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِيْنَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٢١﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٢٢﴾

111. Şöyle cevap verdiler: "Sana hep düşük seviyeli kimseler tabi olmakta iken, biz sana hiç iman eder miyiz?"

112. (Nuh) dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında bilgim yoktur.

113. Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Anlasaydınız!

114. Ben, iman eden o kimseleri kovacak değilim.

115. Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım."

116. Dediler ki: "Ey Nuh! Vazgeçmezsen, iyi bil ki taşa tutulanlardan olacaksın."

117. Nuh: "Rabbim" dedi, "Kavmim beni yalancılıkla itham etti.

118. Artık benimle onların arasında Sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar."

119. Bunun üzerine Biz onu ve beraberindekileri yüklü geminin içinde kurtardık.

120. Sonra da geri kalanları suda boğduk.

121. Doğrusu bunda bir ders vardır, ama çokları iman etmiş değillerdir.

122. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

111. Nuh kavmi **«şöyle cevap verdiler: 'Sana hep düşük seviyeli kimseler tabi olmakta iken, biz sana hiç iman eder miyiz?'»** Yani sana iman etmeyiz.

"Erzelûn", düşük kimseler demek olan *erzel* kelimesinin çoğuludur. *"Rezâle"* ise, hakir ve düşük olmak demektir. Yani onlar, düşük kimselerin sana tabi olmasının anlamı yok, demişlerdir. Çünkü onlar, iyi düşünen ve görüşü isabetli kişiler değildir.

112. İnkârcıların, kendilerine düşük kimselerin içtenlikle iman etmediklerini söylemelerine karşılık Nuh **«dedi ki: 'Onların yaptıkları hakkında bilgim yoktur.»** Yani yaptıklarını samimiyetle mi, yoksa samimiyetsizce mi yapmışlardır, bilemem. Çünkü iç âlemlerini teftiş etmek ve kalplerini yarıp bakmak benim görevim değildir.

113. «**Onların**» iç âlemlerinin **«hesabı ancak Rabbime aittir.»** Çünkü gizliliklere O vakıftır. **«Anlasaydınız»** bunu bilecektiniz! Fakat siz, bilmiyorsunuz ve bilmediğinizi söylüyorsunuz.

114. «**Ben, iman eden**», Rabbime yönelen **«o kimseleri kovacak değilim.»** Âyette geçen *"tard"* kovmak ve uzaklaştırmak demektir.

115. «**Ben, ancak apaçık bir uyarıcıyım.'»** Yani ben ancak ister üstün ve isterse düşük kimseler olsun mükellef olanları uyarmak üzere gönderilen bir peygamberim. Böyle iken, zenginlerin hakka uymalarını talep etmek uğruna fakirleri kovmak bana nasıl yakışır?

116. Kavminden büyüklük taslayan inatçı kimseler **«dediler ki: 'Ey Nuh!»** Davet ve uyarıdan **«vazgeçmezsen, iyi bil ki taşa tutulanlardan»**, en kötü şekilde öldürülenlerden **«olacaksın.'»** Onlar, -Allah onları mahvetsin,- bu sözü davetin sonunda söylemişlerdir.

117. «**Nuh: 'Rabbim' dedi, 'Kavmim beni yalancılıkla itham etti.»** Bu ithamda ısrar edip durdular ve davetim ancak kaçışlarını artırdı.

118. «**Artık benimle onların arasında**» içimizden herkesin hakettiği ölçüde **«Sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri »** azaptan ve kâfirlerin eziyetinden **«kurtar.'»** Bu ifade ile Nuh, inkârcılara azabın indirilmesiyle ilgili hükmün verilmesini istemiştir.

119. «**Bunun üzerine**» duâsına uygun olarak **«Biz onu ve beraberin-**

dekileri yüklü», kendileri ve bütün hayvan türleri ile dolu **«geminin içinde kurtardık.»**

120. Onları kurtardıktan **«sonra da geri kalanları»**, kavminden gemiye binmeyenleri **«suda boğduk.»**

121. «Doğrusu bunda» Nuh'un kavmine yapılanda, daha sonrakiler için **«bir ders vardır, ama çokları»** Nuh'un kavminin çoğu **«iman etmiş değillerdir.»** Nitekim Nuh'un kavminden erkek ve kadınlardan sadece seksen kişi iman etmiştir.

122. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» kâfirlerden dilediğini cezalandırmada **«mutlak galip ve»** tevbe edene veya azabı geciktirmekle **«engin merhamet sahibidir.»**

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ
أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ
﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ
لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾
أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾

123. Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla itham etti.

124. Hani kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: "Sakınmaz mısınız?

125. Bilin ki ben size güvenilir bir elçiyim.

126. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

127. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

128. Siz her yüksek yere bir alâmet bina edip eğlenip duruyor musunuz?

129. Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?

130. Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalarsınız?

131. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

132. Size, bildiğiniz şeyleri veren Allah'tan korkun.

133-134. O, size hayvanlar, oğullar, bahçeler, pınarlar ihsan etti.

135. Doğrusu sizin hakkınızda muazzam bir günün azabından endişe ediyorum."

123. «Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla itham etti.» *"Âd"* bir kabile olup en büyük babalarının ismiyle anılmaktadır. Âd kavmi, bütünüyle yok olmuş ve nesilleri tükenmiştir.

124. «Hani» nesep itibariyle **«kardeşleri Hûd,»** İbn Şâleh b. Sâm b. Nuh **«onlara şöyle demişti:»** Allah Teâlâ'dan **«'sakınmaz mısınız?»**

125. «Bilin ki ben size» Allah tarafından gönderilmiş **«güvenilir»** aranızda güvenilir olmakla tanınan **«bir elçiyim.»**

126. «Artık Allah'a karşı gelmekten», azabından **«sakının ve bana»**, Haktan size emrettiklerime **«itaat edin.»**

127. «Buna» peygamberlik görevini yerine getirmeye **«karşılık siz-**

den» bazı kıssacıların istediği gibi **«hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Çünkü beni gönderen O'dur, dolayısıyla benim mükâfatım da O'na aittir.

Bu âyet gösteriyor ki, Hûd Peygamber, basit arzulara ve dünyevî isteklere tenezzül etmemiştir.

128. «Siz her yüksek yere bir alâmet» diğer binalardan farklı yüksek bir **«bina edip»** yaptığınızla **«eğlenip duruyor musunuz?»** Çünkü gereksiz olan bir bina ile uğraşmak eğlence sayılır.

Celâleyn tefsiri'nde şöyle denmiştir: "*Âyet*, kuş sarayları ve burçları demektir. Hûd, onların boş yere kuş sarayları inşa edip çocuklar gibi onlarla oyalanmalarını hoş görmemiştir."

Öte yandan bazı müfessirler de âyet-i kerimenin anlamı hakkında şöyle demişlerdir: "Size uğrayan kişilerle eğlenip duruyorsunuz, demektir. Çünkü onlar, gelip geçenleri seyredip onlarla alay etmek ve eğlenmek üzere yüksek yerlerde binalar inşa ediyorlardı. "*Rî*" yüksek yer demektir.

129. Dünyada **«temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar»** muazzam yerler, köşkler, kaleler ve büyük su mahzenleri vs. **«mı ediniyorsunuz?»** Yani ebedîliği uman kimsenin yaptığı gibi mi yapıyorsunuz? Bu nedenle, sözkonusu binaların inşaatını sağlam yapıyorsunuz.

Böylece Hz. Hûd, onları öncelikle mallarını, faydasız boş yere sarfettiklerinden; ikinci olarak da uzun emel ve gaflet imajını verecek tarzda sağlam yapılar inşa etmelerinden dolayı kınamıştır.

130. «Yakaladığınız zaman, zorbalar» acımasız ve uslandırma niyeti olmadan, zalimler **«gibi mi yakalarsınız?»** "*Cebbâr*" öfke ile vurup öldüren kişi demektir.

131. «Artık Allah'tan korkun» yüksek binalar inşa etme plânınızı ve haksız yere yakalamayı terkedin **«ve»** sizi davet ettiğim tevhid, adalet, insaflı olma, boş emeli bırakma vs. ile ilgili şeylerde **«bana itaat edin.»** Çünkü bana itaat etmeniz sizin için daha yararlıdır.

132. «Size, bildiğiniz şeyleri veren», çeşitli nimetler ve sayılmayacak kadar türlü türlü ikramlarda bulunan **«Allah'tan korkun.»**

133-134. «O, size davarlar,» etleri yenen hayvanlar, **«oğullar,»** çocuk-

lar ve torunlar , **«bahçeler,»** bağlar, **«pınarlar»**, akarsular **«ihsan etti.»**

135. «Doğrusu» bu nimetlerin şükrünü eda etmezseniz **«sizin hakkınızda»** dünya ve âhirette **«muazzam bir günün azabından endişe ediyorum.'»** Çünkü nimete karşı nankörlük etmek azabı gerektirir.

قَالُوا سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَوَعَظْتَ
أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ ٱلْوَٰعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا خُلُقُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾
وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى
ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

136. Dediler ki: "Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da, bizce birdir.

137. Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.

138. Biz azaba uğratılacak da değiliz."

139. Böylece onu yalancı saydılar, Biz de kendilerini yok ettik. Doğrusu bunda bir ibret vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

140. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

136. «Dediler ki: 'Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da, bizce birdir.» Gittiğimiz yoldan asla dönmeyeceğiz. "*Va'z*" korkutma ile karışık bir teşvik, mükâfat ve cezayı hatırlatarak kalbi yumuşatan sözlerdir.

Bu konuda Halil de şöyle demiştir: "*Va'z*" kalbin yumuşamasına sebep olacak bir iyiliği hatırlatmak demektir.

137. «Bu,» bize getirmiş olduğun şu din **«öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.»** Yani "Onlar senin için, bu tür yalanları uydurup kaydettiriyor veya şu yaptıklarımız, bizden önce gelip geçenlerin âdetinden başka bir şey değildir, dolayısıyla bu âdeti senin sözünle terketmeyiz," diyorlar.

138. «Biz» yapmakta olduğumuz ameller ve âdetlerden dolayı **«azaba uğratılacak da değiliz.'»**

139. «Böylece onu yalancı saydılar» ve bunun üzerine ısrar edip durdular. **«Biz de kendilerini»** yalan saymaları sebebiyle uğultulu bir fırtına ile **«yok ettik. Doğrusu bunda»** Âd kavminin yok olmasında **«bir ibret vardır; ama çokları»** Âd kavminin çoğu **«iman etmiş»** peygamberlerini doğrulamış **«değillerdir.»**

140. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» zorbaların yaptığı gibi yapan ve öğüt kabul etmeyenlerden intikam alan **«mutlak galip ve»** dostlarına karşı **«engin merhamet sahibidir.»** Âyet-i kerime, bu ümmeti Âd kavminin yolunu izlememeleri için korkutmaktadır.

Denmiştir ki: "İnsana verilen en iyi şey, kendini frenleyecek akıldır. Bu akıl yoksa onu kötülüklerden alıkoyacak utanma hissidir, bu his yoksa onu frenleyecek korkudur, korku yoksa onu mutlu edecek maldır, malı da yoksa onu yakacak bir yıldırımdır. Böylece o insandan insanlar ve ülke rahata kavuşur."

Buna göre akıllı insanın ibret alarak Allah Teala'nın azabından korkması, yersiz âdetlerle tutkularını terketmesi, emirlere ve yasaklanan şeylere muhalefette ısrar etmemesi gerekir. Allah Teâlâ Âd kavmini, çok güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen rüzgâr gibi en hafif bir şeyle helâk etmiştir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ
أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ
أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ﴿١٤٦﴾
فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾
وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۖ
﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾

141. Semud (kavmi) de, peygamberleri yalancılıkla itham etti.

142. Hani kardeşleri Sâlih, onlara şöyle demişti: "(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?

143. Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

144. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

145. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

146-148. Siz burada bahçelerin, pınarların içinde, ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında güven içinde bırakılacak mısınız?

149. Dağlarda mahir ustalar olarak köşkler oyuyorsunuz.

150. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

151-152. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyen bozguncuların emrine uymayın."

141. «Semud (kavmi) de, peygamberleri» Sâlih ve ondan önceki peygamberleri veya sadece Sâlih'in kendisini **«yalancılıkla itham etti.»** Buna göre âyetteki "*Peygamberler*" ifadesi, peygamberlerden birinin yalancılıkla itham edilmesi bütün peygamberlere yapılmış bir itham sayıldığından dolayı çoğul olarak getirilmiştir. Çünkü bütün peygamberler tevhid inancında birleşmişlerdir.

Semud'un baba ve dedeleri şöyledir: Semud b. Ubeyd b. Avs b. Sâm b. Nuh'tur.

142. «Hani» nesep itibariyle **«kardeşleri Sâlih,»** Sâlih b. Ubeyd **«onlara şöyle demişti: '(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?»**

143. «Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.»

144. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.» Çünkü benim, aranızda güvenilir olmakla tanınmam, Allah'tan korkmanızı ve sizi davet ettiğim esaslar konusunda bana itaat etmenizi gerektirmektedir.

145. «Buna», öğüt ve davete **«karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum.»** Çünkü ücrette, iffetli kimseler için bir töhmet sözkonusudur. **«Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Beni gönderen O olduğuna göre mükâfatım da O'na aittir.

146-148. «Siz burada» dünyada nimetler içinde **«bahçelerin,»** bağların, **«pınarların»**, nehirlerin **«içinde,»** türlü türlü **«ekinlerin, salkımları sarkmış»** hoş **«hurmalıkların arasında güven içinde bırakılacak mısınız?»** Ve cezalandırılmak için hiçbir yerin olmadığını mı sanıyorsunuz?

Bazı kimseler şöyle demişlerdir: "Semud kavmi, kışın kuyuları ve yazın nehirleri bulunan bir kavim idi. Onlar yaz aylarında villalarına ve nehirlerin bulunduğu yerlere gidiyorlardı."

Âyet-i kerimede "*nahl (hurma)*" kelimesi, bahçe içinde bulunan ağaçlardan olmasına rağmen, diğer ağaçlardan üstün olması dolayısıyla ayrıca zikredilmiştir. "*Tal'*" ise, hurma salkımı demektir.

149. «Dağlarda mahir ustalar olarak köşkler oyuyorsunuz.» Âyette

geçen *"fârihîn"* kelimesi el-ferâhetü kökünden gelmektedir. Ferâhe, faal olmak, maharetli olmak anlamındadır. "Ferihîn" şeklinde de okunmuştur ki o zaman manası, şımarık, böbürlenen demek olur.

Hûd kavminde ağır basan, hissî lezzetlerdir. Bunlarda yükselme, temelli kalma, süper olma ve büyüklenme isteğidir.

Sâlih kavminde ise ağır basan, yemek, içmek ve güzel meskenlere sahip olma arzusundan ibaret hissî duygulardır.

150. «Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.»

151-152. «Yeryüzünde» küfür ve zulümle **«bozgunculuk yapıp»** iman ve adaletle **«dirlik düzenlik vermeyen bozguncuların emrine uymayın.'»**

قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ
مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هَـٰذِهِۦ
نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟
نَـٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً ۖ وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

153. Dediler ki: "Sen olsa olsa iyice büyülenmiş birisin.

154. Sen de ancak bizim gibi bir insansın, eğer doğru söyle-

yenlerden isen haydi bize bir mucize getir."

155. Sâlih: "İşte (mucize), bu dişi devedir; su içme hakkı onundur, belli bir günün içme hakkı da sizin," dedi.

156. "Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azabı yakalayıverir."

157. Onlar ise deveyi kestiler, fakat pişman da oldular.

158. Bunun üzerine onları azap yakaladı. Doğrusu bunda bir ders vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

159. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

153. «**Dediler ki: 'Sen olsa olsa iyice büyülenmiş**» aklı bozulmuş ve görüşü isabetsizleşmiş «**birisin.**»

154. «**Sen de ancak bizim gibi**» yiyip içen «**bir insansın,**» kral değilsin. «**Eğer**» peygamberlik davanda «**doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir.'**»

155. «**Sâlih: 'İşte (mucize), bu dişi devedir; su içme hakkı onundur,**» o hergün su içecektir. «**Belli bir günün içme hakkı da sizin,'**» Dolayısıyla içme hakkınızla yetinin ve o deveye içmesi anında sıkıntı vermeyin «**dedi.**»

Âyet-i kerime sözleşme ile menfaatleri bölüşmenin caiz olduğunu göstermektedir. Bu da, kişilerin bir işte karşılıklı anlaşmaları ve mutabakata varmalarıyla mümkündür. Bu ruhsata göre iki ortak, biri üst katta ve diğeri de alt katta ikamet etmek üzere bir evin ortak menfaatini taksim etmeleri caizdir.

156. «**'Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azabı yakalayıverir.'**» Muazzam gün, o günde meydana gelen hadisenin büyüklüğüne oranla muazzamdır. Bu büyük olay, burada Cebrâil'in çığlık atışıdır.

157. «**Onlar ise deveyi kestiler,**» Rivayete göre Kudar b. Salif adındaki şahıs, deveyi mahallenin dar bir yoluna sürerek bir ok darbesiyle yere düşürmüş, sonra yanına gelerek ona vurmuş ve deve ölmüştür. «**Fakat**» tevbeye yönelmek için değil de azabın inmesinden korkarak deveyi kesmekten dolayı «**pişman da oldular.**» Bu sebeple pişmanlık kendilerine fayda vermez.

158. «Bunun üzerine onları» vadedilen **«azap yakaladı.»** Bu azap, Cebrâil'in çığlığıdır ve hadise Cumartesi günü olmuş ve toptan yokolmuşlardır. **«Doğrusu bunda»**, Semud kavmine inen azapta, azabın inkârdan kaynaklandığına dair **«bir ders vardır; ama çokları»**, Semud kavminin çoğu **«iman etmiş değillerdir.»** Sâlih Peygamber, Hûd Peygamberden yüz yıl sonra gönderilmiş ve iki yüz yirmi yıl yaşamıştır.

159. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» Semud kavminden dilediği intikamı almada **«mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.»**

Dişi deve, Sâlih (a.s.)'in peygamberlik işareti idi. Bu yüzden ona saygı göstermeleri gerekirken onu kesmeleri yüzünden pişmanlığın fayda vermediği anda pişman olmuşlardır.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ
أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ
﴿١٦٣﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ ٱلذُّكْرَانَ مِنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ
لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَٰجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾

160. Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla itham etti.

161. Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: "Sakınmaz mısınız?

162. Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

163. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

164. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir.

165-166. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış bir kavimsiniz."

160. «Lût kavmi de» Sedûm halkı ve onlara tabi olanlar da **«peygamberleri»** Hz. Lût'u **«yalancılıkla itham etti.»**

161. «Hani kardeşleri Lût,» Lût b. Haran **«onlara şöyle demişti:»** Şirk ve isyandan dolayı Allah Teâlâ'nın azabından **«'sakınmaz mısınız?»**

162. «Bilin ki ben size» Hak tarafından **«gönderilmiş güvenilir»**liği ile tanınan **«bir elçiyim.»**

163. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.» Çünkü güvenilen kişinin sözü, itimada şayandır.

164. «Buna», tebliğ etmeye ve öğretmeye **«karşılık sizden hiçbir ücret»**, dünyevî bir karşılık **«istemiyorum.»** Çünkü böyle bir ücret istemek, Allah adına tebliğde bulunan için bir töhmettir. **«Benim mükâfatım»**, sevabım **«ancak âlemlerin Rabbine aittir.»** Dolayısıyla sadece Allah Teâlâ'dan talepte bulunur, O'nun için çalışır ve O'ndan mükâafat ve sevap beklerim.

165-166. «Rabbinizin sizler» yararlanmanız **«için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?»** *"Zukrân"* dişinin zıddı yani erkek demek olan zeker kelimesinin çoğuludur. Yani siz, erkeklere yaklaşıyor, onlarla cinsî ilişki kuruyor ve sizden başka kimsenin yapmadığı işi mi yapıyorsunuz?

«Doğrusu siz» bütün kötülüklerde **«sınırı aşmış bir kavimsiniz.'»**

Homoseksüele verilecek ceza ile ilgili olarak mezhep imamları, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanife, homoseksüel, zinada uygulanan hadd cezası ile değil, tazir cezası ile cezalandırılır, demiş; İmam Malik ise işi yapan ve yapılan kişilerin her ikisinin -bekâr olsun, evli olsun- recm edilmelerinin lâzım geldiğini belirtmiştir. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf ile İmam Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise homoseksüelin hükmü zinanın hükmü gibidir.

قَالُوا لَئِنْ
لَّمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ
مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ
أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ
﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾

167. Onlar şöyle dediler: "Ey Lût! Vazgeçmezsen iyi bil ki, sürülenlerden olacaksın!"

168. Lût: "Doğrusu" dedi, "ben sizin bu işinize çok kızanlardanım.

169. Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapmakta olduklarından kurtar."

170-171. Bunun üzerine onu ve geride kalan yaşlı bir kadın dışında bütün ailesini kurtardık.

172. Sonra diğerlerini helâk ettik.

173. Üzerlerine de yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötü idi!

174. Elbet bunda bir ibret vardır; fakat onların çoğu iman etmiş değillerdir.

175. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

167. «Onlar» tehditle **«şöyle dediler: 'Ey Lût! »** İşimizi kötülemekten ve bizi kınamaktan **«vazgeçmezsen iyi bil ki, sürülenlerden»**, sürgünle ve kentten çıkarılmakla tehdit edilenlerden **«olacaksın!'»**

168. «Lût: 'Doğrusu' dedi, 'ben sizin bu işinize» homoseksüelliğinize **«çok kızanlardanım»**, öfkelenenlerdenim. *"Kâlîn"*, Kaly kökünden gelmektedir. Anlamı şiddetli buğz demektir. Lût Peygamber, belki onlarla birlikte olmayı hoş görmediğini ve kötü muhitlerinden kurtulmayı talep ettiğini ortaya koymak istemiş, bu nedenle kendileriyle tartışmaktan vazgeçmiş ve Allah'a yönelerek şöyle demiştir:

169. «Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapmakta olduklarından» kötü işlerinin uğursuzluğundan ve azabından **«kurtar.'»**

170-171. «Bunun üzerine onu ve geride kalan yaşlı bir kadın» Lût'un hanımı **«dışında bütün ailesini»** azabın inmesine yakın bir zamanda **«kurtardık.»** Lût'un ailesinden istisna edilen hanımı Valihe kâfir idi. Onun da azap içinde kalanlardan olması takdir edilmiştir. Çünkü o, homoseksüellerin yaptığı işe rıza gösteriyordu. Yolda kendisine bir taş isabet etmesi üzerine ölüp gitmiştir.

172. «Sonra diğerlerini» feci şekilde **«helâk ettik.»** Allah, ülkelerini altüst etmiştir.

173. «Üzerlerine», ülkelerinden çıkanların üzerine **«de yağmur»** alışılmamış bir şekilde şiddetli taş yağmuru **«yağdırdık. Uyarılanların»** buna rağmen iman etmeyenlerin **«yağmuru ne kötü idi!»**

174. «Elbet bunda» Lût kavmine yapılan bu şeyde, daha sonrakiler için **«bir ibret vardır;»** O halde onların kötü işlerinden sakınsınlar ki, Lût kavminin başına gelen felâket kendilerinin başına gelmesin. **«Fakat onların çoğu iman etmiş değillerdir.»**

175. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» düşmanlarını perişan etmede **«mutlak galip ve»** dostlarına yardım etmede de **«engin merhamet sahibidir.»**

كَذَّبَ أَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ ٱلْمُرْسَلِينَ ۚ
(١٧٦) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۚ (١٧٧) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٧٨)
فَٱتَّقُوا ٱللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۚ (١٧٩) وَمَا أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ
إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۖ (١٨٠) أَوْفُوا ٱلْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ ٱلْمُخْسِرِينَ ۚ
(١٨١) وَزِنُوا بِٱلْقِسْطَاسِ ٱلْمُسْتَقِيمِ ۚ (١٨٢) وَلَا تَبْخَسُوا ٱلنَّاسَ
أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۚ (١٨٣) وَٱتَّقُوا ٱلَّذِي
خَلَقَكُمْ وَٱلْجِبِلَّةَ ٱلْأَوَّلِينَ ۖ (١٨٤)

176. Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla itham etti.

177. Hani Şuayb onlara şöyle demişti: "Sakınmaz mısınız?

178. Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

179. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

180. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.

181. Ölçeği tam ölçün, eksiltenlerden olmayın.

182. Doğru terazi ile tartın.

183. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

184. Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratandan korkun."

176. «Eyke halkı da peygamberleri» Şuayb'ı **«yalancılıkla itham etti.»** *"Eyke"*, yumuşak ağaç bitiren ormanlık demektir.

177. «Hani Şuayb onlara şöyle demişti:» Allah'ın azabından **«'sakınmaz mısınız?»** Allah Teâlâ âyet-i kerimede "Kardeşleri Şuayb" diye buyurmamıştır. Çünkü o, Şuayb b. Tüveyb b. Medyen b. İbrahim'di.

178. «Bilin ki ben size gönderilmiş» elçiliğine **«güvenilir bir elçiyim.»** Ben sadece durumunuzun iyi olmasını istiyorum.

179. «Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve» size emrettiğim hususlarda **«bana itaat edin.»** Çünkü benim emrim, haddi zatında Allah'ın emri ve bana itaat ise gerçekte O'na itaattir.

180. «Buna» peygamberliği yerine getirmeye ve tebliğe **«karşılık sizden bir ücret»**, mükâfat **«istemiyorum. Benim mükâfatımı»** amelimin sevabını ve hizmetimin karşılığını **«verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.»** Nitekim O, herkese ve özellikle kendisi tarafından görevlendirilen kişilere lütuf ve ihsanda bulunmaktadır.

181. «Ölçeği tam ölçün,» eksik ölçmek suretiyle insanların hakkını **«eksiltenlerden olmayın.»** "Eksilttim" anlamında "hasertu" ve "ahsertu" denir.

182. Tartılacak şeyleri **«doğru»** düzgün **«terazi ile tartın.»** *"Vezn"*, bir şeyin miktarını bilmektir.

183. «İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde» öldürmek, yağmacılık yapmak, yol kesmek suretiyle **«bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.»**

184. «Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratandan», Allah'tan **«korkun.»**

قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٨٧﴾

قَالَ رَبِّيٓ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ
يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾

185. Onlar şöyle dediler: "Sen olsa olsa iyice büyülenmiş birisin.

186. Sen de bizim gibi bir insandan başkası değilsin. Bil ki biz seni ancak yalancılardan sanıyoruz.

187. Şayet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten parçalar düşür."

188. Şuayb: "Rabbim yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir," dedi.

189. Hülâsa, onu yalancı saydılar da, kendilerini o gölge gününün azabı yakalayıverdi. Gerçekten o, muazzam bir günün azabı idi.

190. Doğrusu bunda bir ibret vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

191. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

185. «Onlar şöyle dediler: 'Sen olsa olsa iyice» defalarca **«büyülenmiş birisin.»**

186. «Sen de bizim gibi bir insandan başkası değilsin.» İki âyet arasında *"ve"* anlamında *"vav"* harfi getirilmiştir. Bununla büyülenmenin ve insan olmanın (zanlarınca) peygamberliğe uymadığına ve peygamberi yalancı saymada aşırı tavır takınıldığına işaret edilmiştir. Oysa Semûd kıssasının geçtiği âyette bu "vav" terkedilmiştir. Çünkü o âyette sadece "büyülenme" anlamı kastedilmiştir.

«Bil ki biz seni ancak» peygamberlik davasında **«yalancılardan sanıyoruz.»**

187. «Şayet» peygamberlik davasında **«doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten parçalar düşür.'»**

188. «Şuayb: 'Rabbim yapmakta olduğunuzu» inkâr ve isyanınızı ve bu sebeple hakettiğiniz azabı **«en iyi bilendir,' dedi.»**

189. «Hülâsa, onu yalancı saydılar da,» yani delilin ortada olması ve şüphenin yok olmasından sonra onu yalancı saymaya devam ettiler de, **«kendilerini»** teklif ettikleri ölçüde **«o gölge gününün azabı yakalayıverdi.»** Allah onları aşırı bir sıcaklığa maruz bıraktı. **«Gerçekten o»** gölge gününün azabı, **«muazzam bir günün azabı idi.»** O günün muazzam olması, o günde meydana gelen azabın büyüklüğünden kaynaklanmaktadır.

Rivayete göre Şuayb (a.s.) önce Medyen, daha sonra da Eyke halkına olmak üzere iki ümmete gönderilmiştir. Medyen halkı, korkunç bir ses ve depremle; Eyke halkı ise, gölge gününün azabı ile helâk edilmiştir.

190. «Doğrusu bunda» anlatılan Şuayb'ın kavminin kıssasında akıllı kimseler için **«bir ibret vardır; ama çokları»** Eyke halkının çoğu **«iman etmiş değillerdir.»**

191. «Şüphesiz Rabbin, işte O,» her şeye gücü yeten **«mutlak galip ve»** mühlet vermekle **«engin merhamet sahibidir.»**

Bu kısım, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı teselli etmek ve Kureyşten kendisini yalancılıkla itham edeni tehdit etmek üzere dile getirilen yedi kıssanın sonuncusudur. Yani zikredilen yedi kıssanın yer aldığı Kur'an, Allah Teâlâ tarafından indirilmiştir. Nitekim bu tür kıssalardan haber vermek ancak vahiy yoluyla mümkündür.

وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾
عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُۥ

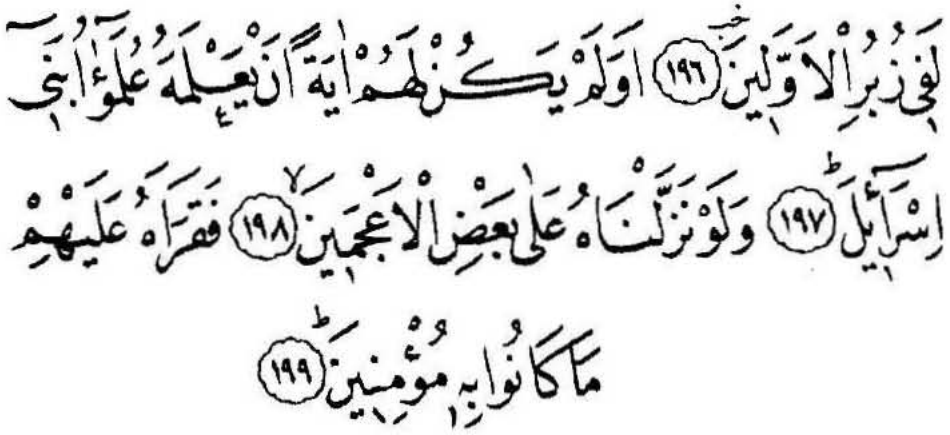

192. Gerçekten o, âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir.

193-195. Onu Rûhu'l-Emin, uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.

196. O, daha öncekilerin kitaplarında da vardır.

197. İsrailoğullarının bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?

198-199. Biz onu Arapça bilmeyenlerin birine indirseydik de bunu onlara o okusaydı yine de ona iman etmezlerdi.

192. «Gerçekten o» ki buradaki zamir (bizzat zikredilmemiş olsada) bilindiğinden dolayı Kur'an'a yöneliktir. **«Âlemlerin Rabbinin indirmesidir.»** Mânâ şöyledir: Bahsi geçen dokuz kıssanın yer aldığı Kur'an Allah Teâlâ tarafından indirilmiştir. Çünkü bu gibi kıssaları bildirmek ancak vahiy yoluyla mümkün olabilir.

193-195. «Onu Rûhu'l-Emin,» Cebrâil **«uyarıcılardan»** azaba sebep olan fiil ve davranışlardan dolayı korkutanlardan **«olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.»** Kuşkusuz Cebrâil, vahiy konusunda güvenilirdir. Cebrâil, marifet ve itaat nuru ile mükellef olanların kalplerine canlılık vermesinden ve cisminin lâtif ve ruhanî olmasından "*Ruh*" diye de adlandırılmıştır. "*Lisân*" dil anlamındadır. Çünkü dil, konuşma vasıtasıdır. Yani onların herhangi bir özrü kalmaması için Kur'an'ı, manası açık, Arap diliyle indirmiştir.

196. «O,» Kur'an konusu **«daha öncekilerin kitaplarında da vardır.»**

Yani Allah Teâlâ, öncekilere ait kitaplarda Kur'an'dan ve onu, ahir zamanda gönderilecek olan peygambere indireceğini haber vermiştir.

197. «İsrailoğullarının bilginlerinin onu bilmesi, onlar» Kureyş müşrikleri **«için bir delil değil midir?»** Yani Abdullah b. Selâm gibi Benî İsrail âlimlerinin, kitaplarında geçen özellikleriyle Kur'an'ı bilmeleri onun, âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğine dair onlar için bir delil değil midir, onlar bundan habersiz midirler?

Rivayete göre Mekke halkı bir heyeti Muhammed (s.a.v.)'e ve onun gönderilmesi hakkında bilgi almak üzere Medine Yahudilerine göndermişlerdir. Yahudiler bu heyete: "Bu dönem, onun peygamberlik dönemidir, gerçekten biz Tevrat'ta onun nitelik ve özelliklerini görüyoruz," demişlerdir.

198-199. «Biz onu» Kur'an'ı eşsiz ifadesiyle **«Arapça bilmeyenlerin»**, konuşmayanların **«birine indirseydik de bunu onlara o»** çok düzgün bir şekilde **«okusaydı»** aşırı inatçı ve kibirli olmalarından dolayı bizzat Kur'an'ın kendisi mûcize olması yanında okunuşu da mûcize olmasına rağmen **«yine de ona iman etmezlerdi.»**

كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُم
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾
أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾
ثُمَّ جَاءَهُم مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا

يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾
ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

200. Böylece onu günahkârların kalplerine soktuk.

201. Acıklı azabı görmeden yine de ona iman etmezler.

202. İşte bu onlara, kendileri farkında olmadan ansızın geliverecektir.

203. O zaman şöyle diyeceklerdir: "Bize mühlet verilir mi acaba?"

204. Hâlâ Bizim azabımızı mı acele istiyorlar?

205-206. Ne dersin! Eğer Biz onları yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak, sonra kendilerine vadedilen (azap) gelse!

207. Edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.

208-209. Biz hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere uyarıcıları olmaksızın yok etmemişizdir. Biz zalim değiliz.

200. «**Böylece onu**» Kur'an'ı «**günahkârların**» Kureyş müşriklerinin «**kalplerine soktuk.**» Onlar da onun anlamını ve mûcize olduğunu anladılar.

201. İmanın fayda vermediği bir zamanda imana yönlendirecek «**acıklı azabı görmeden yine de ona iman etmezler.**»

202. «**İşte bu**» azap daha önce yapılan bir uyarı olmadan «**onlara,**» gelişinden «**kendileri farkında olmadan ansızın geliverecektir.**» Bu da insan için en zor ve en kötü bir şeydir.

203. «**O zaman**» iman etme fırsatını kaçırmalarından dolayı pişmanlık duyarak ve kendilerine mühlet verileceğini umarak «**şöyle diyeceklerdir:**

'Bize» iman etmemiz ve tasdik etmemiz için **«mühlet verilir mi acaba?'»** Allah Rasûlü, müşrikleri azapla tehdit ettiği zaman şöyle demişlerdir: "Ne zamana kadar bizi azapla korkutacaksın? Bu azap ne zaman? Bunun üzerine şu âyet inmiştir:

204. «Hâlâ Bizim azabımızı mı acele istiyorlar?» Nitekim onlar, bazen "Gökten üzerimize taş yağdır.", bazen de "Bizi korkuttuğun azabı getir." diyorlar. "Böylece onlar azabımızı acele mi istiyorlar?"

205-206. «Ne dersin! Eğer Biz onları» Kureyş müşriklerini helâk etmeden iyi bir yaşantı ile dünyada **«yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak, sonra kendilerine vadedilen»** azap **«gelse!»**

Görmek, bir şeyi haber vermede en güçlü ve en yaygın kaynak olunca "*Eraeyte*" lâfzı, "bana bildir, haber ver" demek olan "*Ahbirnî*" anlamında kullanılışı yaygınlaşmıştır. Buna göre âyetteki "*Eraeyte*" aslında "bana bildir" demektir.

207. «Edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.» Zevk içinde yaşamaları kendilerine hiç fayda sağlar mı?

Rivayete göre Meymûn b. Mehran, tavaf esnasında Hasan Basrî ile karşılaşmış. Zaten onunla görüşmeyi arzu ediyordu. Meymûn, Hasan Basrî'ye hitaben: "Bana biraz öğüt ver," demesine karşılık Hasan Basri ona yukarıdaki âyet-i kerimeyi okudu. Bunun üzerine Meymûn ona: "Bana tam bir öğüt verdin," dedi.

Yine rivayete göre Ömer b. Abdülaziz'in, her sabah makamına geçince hatırlamak ve öğüt almak üzere bu âyeti okuduğu belirtilmiştir.

Öte yandan, Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "En gafil insan, fani hayatına aldanan, geçici arzularına boyun eğen ve alışkanlıklarına meyleden insandır."

Harun Reşid, bir adamı hapsetmiş, adam da gardiyana: "Mü'minlerin emirine söyle! Senin nimetinle geçen hergün, sıkıntımı azaltmaktadır. Emir yakın, buluşma yeri sırat ve hakim ise Allah'tır," demiştir. Bu sözlerin Harun Reşid'e intikal etmesi üzerine bayılmış ve ayılınca adamı serbest bırakmıştır.

208-209. «Biz» helâk edilen **«hiçbir memleketi, öğüt vermek»** ve hatırlatmak **«üzere»** halkı uyaran **«uyarıcıları»** peygamberleri ve ona tabi olan yardımcıları **«olmaksızın yok etmemişizdir. Biz zalim değiliz»** ki, zalim

olmayanları helâk edelim.

Âyet-i kerime Allah Teâlâ'nın zulmetmekten uzak olduğunu ve O'ndan böyle bir şeyin meydana çıkmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾
وَمَا يَنبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَأَنذِرْ
عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى
الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي
السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

210. Onu şeytanlar indirmedi.

211. Bu onlara düşmez; zaten güçleri de yetmez.

212. Şüphesiz onlar, işitmekten uzak tutulmuşlardır.

213. O halde sakın Allah ile beraber başka bir tanrıya kulluk edip yalvarma! Yoksa azaba uğratılandardan olursun.

214. Önce en yakın hısımlarını uyar.

215. Sana uyan mü'minlere kanadını indir.

216. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: "Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak uzağım."

217. Sen O mutlak gâlip ve engin merhamet sahibine güvenip, dayan.

218. O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görür.

219. Secde edenler arasında dolaşmanı da (görür.)

220. Çünkü işiten, bilen O'dur.

210. «**Onu**» Kur'an'ı «**şeytanlar indirmedi.**» Aksine onu Rûhu'l-Emin indirdi.

211. «**Bu**» Kur'an'ı gökten indirmek «**onlara düşmez; zaten güçleri de**» buna asla «**yetmez.**»

212. «**Şüphesiz onlar,**» peygamber gönderildikten sonra meleklerin sözünü «**işitmekten uzak tutulmuşlardır.**» Çünkü onların üzerine kor atılır.

213. «**O halde sakın Allah ile beraber başka bir tanrıya kulluk edip yalvarma!**» Yani Ey Muhammed! Kâfirlerin halini anlayınca Allah'ın yanında başka tanrıya kulluk etme. «**Yoksa azaba uğratılandardan olursun.**» Burada Allah'a eş koşmanın çirkinliği ve kötülüğü dile getirilmekle birlikte, Hz. Peygamber'in azmini harekete geçirmek, samimiyetini artırmasına teşvik etmek ve diğer mükelleflere lütufta bulunmak üzere Allah Rasûlü'ne hitap edilmiştir. Allah'a eş koşması mümkün olmayan birine, eş koşma yasaklandığına göre, diğer insanlara nasıl yasaklanır, düşünün!

214. «**Önce en yakın hısımlarını**» azaptan dolayı «**uyar.**» En yakın hısımlarından maksat, Haşimoğulları ve Abdülmuttalipoğullarıdır. Hz. Peygamber'e en yakın hısım ve akrabalarını uyarmasının emredilmesi, onlarla ilgilenmenin daha önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Rivayete göre bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber Safa tepesine çıkmış, akrabasını kol kol çağırmış ve nihayet toplandıklarında kendilerine hitaben: "*Ben size, şu dağın arkasında düşman süvarisi var, desem bana inanır mısınız?*" demiş, onlar da: "Evet" demişlerdir. Hz. Peygamber: "*O halde ben sizi uyarıyorum, ileride çetin bir azap vardır,*" buyurmuştur.

215. «**Sana uyan mü'minlere kanadını indir.**» Onlara hoş muamele et, kötü durumlarına sabret ve onlarla iyi geçin.

216. «**Şayet**» hısımların «**sana karşı gelirlerse**» itaatten ayrılır ve sana

tabi olmazlarsa **«de ki: 'Ben sizin yaptıklarınızdan»** Allah'tan başkasına kulluk etmenizden **«muhakkak uzağım.'»** Yani onlara öğüt ve nasihatle güzel söz söyle. Bunun sonucunda belki onlar, sana itaat etmeye ve davetini kabul etmeye yönelirler.

217. «Sen» kendisini dost edineni küçük düşürmeyen, karşı geleni üstün getirmeyen ve düşmanlarını altetmeye gücü yeten **«O mutlak galip ve»** kendisine güvenene merhamet eden o **«engin merhamet sahibine güvenip, dayan.»** Kuşkusuz Allah, düşmanların kötülüğüne karşı yeterlidir.

218. «O ki,» gece namaza **«kalktığın zaman seni görür.»** Yani seni gören Allah'a güvenip dayan. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Farz namazın dışında en faziletli namaz gece namazıdır.*"[2] Hz. Âişe'nin naklettiğine göre Allah Rasûlü, gece namazını terketmiyordu. Hastalandığı veya halsiz olduğu zaman o namazı oturarak kılıyor, bir sancı veya bir ağrı dolayısıyla kılamadığı vakit de gündüz on iki rekât kılıyordu.

219. «Secde edenler arasında dolaşmanı da (görür.)» Yani Allah işin gerçeğini anlamak üzere gece ibadetinde bulunanların durumlarını kontrol etmek için dolaşmanı da görmektedir.

220. «Çünkü», kulların duâlarını ve yakarışlarını **«işiten,»** senin niyetini ve kulların yararını **«bilen O'dur.»**

Bazı müfessirler "*Secde edenler arasında dolaşmanı da görür,*" âyetine "Namaz kılanlara imamlık yaptığın zaman kıyamda durmak, rükû ve secde etmek, oturmak sûretiyle onlar arasındaki tasarrufunu da görür," anlamı vermişlerdir. "*Secde edenler arasında*" demek, "cemaatle namaz kılanlarla birlikte" demektir. Sanki âyetin anlamı şöyledir: "Allah, yalnız başına namaz kıldığın zaman seni gördüğü gibi cemaatle namaz kıldığın zaman da seni görür."

İbn Abbas (r.a.)'dan gelen rivayete göre Şuarâ sûresinin bu 219. âyeti hakkında şöyle demiştir: "Allah Âdem, Nuh, İbrahim ve ondan sonraki peygamberlerin sulbünden olmak üzere senin, bir peygamberin sulbünden diğer peygamberin sulbüne intikal ede ede nihayet annen seni doğurmasıyla nasıl bir nebî olarak çıktığını görendir." Ataları arasında peygamber olmayanların

---

2- Hadisi Müslim ve Sünen sahipleri "*Farz namazın dışında en faziletli namaz gece namazı ve Ramazan ayı dışında en faziletli oruç Muharrem ayının orucudur.*" lâfızlarıyla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/211.

bulunması buna ters düşmez. Çünkü sözkonusu ifadede, soyunda peygamberlerin olması kasdedilmiştir.

هَلْ أُنَبِّئُكُمْ

عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾

يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ

الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ

يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

221. Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?

222. Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkese inerler.

223. Bunlar, (şeytanlara) kulak verirler ve onların çoğu yalancıdır.

224. Şâirlere (gelince), onlara da azgınlar uyarlar.

225-226. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi?

227. Ancak iman edip iyi ameller yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar hâriç. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.

221. «Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?» Bu hitap Mekke kâfirlerinedir. Nitekim onlar: "Şeytanlar Muhammed'e inip durmaktadır," diyorlardı. Allah Teâlâ 210 uncu âyette şeytanların Kur'an'ı indirmelerinin mümkün olmadığını beyan ettikten sonra burada Hz. Peygamber'e de inmelerinin gerçekle ilgisinin bulunmadığını açıklayarak onlara şöyle cevap vermiştir:

222. «Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkese inerler.» Yani şeytanlar, Müseyleme ve Tuleyha gibi kâhinlerden ve peygamberlik iddiasında bulunanlardan iftira ve büyük günaha düşkün olan kimselere inerler. Çünkü onlar da şeytanlardan sayılırlar ve aralarında yalan, iftira ve saptırma gibi ortak noktalar vardır. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.), bu tür vasıflardan uzaktır, dolayısıyla şeytanların ona inmesi düşünülemez.

223. «Bunlar,» iftiraya düşkün olanlar **«(şeytanlara) kulak verirler»** de onlardan asılsız şeyler öğrenirler ve buna bâtıl düşüncelerine göre birtakım hurafeler eklerler.

«Ve onların» iftiraya düşkün olanların **«çoğu»** sözlerinde **«yalancıdır.»** Oysa Muhammed böyle değildir. Çünkü o, bildirdiği bütün gayb haberlerinde doğru söylemektedir. Çoğu anlamındaki "*ekser*" kelimesi burada "hepsi" anlamındadır.

224. «Şâirlere (gelince), onlara da azgınlar uyarlar.» Yani ne Kur'an şiirdir, ne de Muhammed (s.a.v.) şairdir. Şairlere şaşkınlar ve düşük kimseler uyarlar. Oysa, Muhammed'e tabi olanlar böyle değildir. Aksine onlar, olgun ve tercihe şayan kimselerdir.

Kâfir şairler Rasûlüllah (s.a.v.)'ı hicvediyorlar, İslâmiyeti ayıplıyorlardı ve bazı ahmak kimseler de onlara uyuyordu. Bu ahmaklar, ezberledikleri hicivleri, toplantılarda söyleyip gülüyorlardı.

İbnu'l-Hatip *Ravza* isimli eserinde şöyle demiştir: "Şairlerden bir grup halifeye gitmiş, asalağın biri de onların peşine düşmüştü. Halifenin huzuruna girdiklerinde herkes tek tek şiirlerini okuyarak ödüllerini almışlar, fakat asalak adam şaşırıp kalmış, kendisine: "Şiirini oku," denince şöyle demiştir: "Şair değilim. Ben ancak Allah Teâlâ'nın: *"Şairler (e gelince) onlara da azgınlar uyarlar."* (Şuarâ: 224) buyurduğu gibi şaşkın bir adamım. Halife buna çok gülmüş ve kendisine ikramda bulunulmasını emretmiştir.

Bazı müfessirlere göre göre de âyetin mânâsı: "Şâirler onlara uyarlar ve şairlerden hak yoldan sapanlar onlar gibi olurlar. Şâirlerin doğru yolda olanları ise onlar gibi olmaz."

225-226. «Onların» övme, yerme, hicvetme, yalan ve müstehçen şeyler söyleme, kınama, kıskanma ve şiirle ilgili kötü ahlâk türlerinden ibaret **«her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını...»** Yani onlar, kafalarına göre hareket ediyor, belli bir yol izlemiyor, dedikodu, vehm, hayal, azgınlık ve sapıklık vadilerinde şaşkın şaşkın dolaşıyorlar.

"*Vadi*" söz sanatlarıyla ilgili bir ifadedir. Şairlerin bu vadide şaşkın şaşkın dolaşmaları, bilmeden gelişigüzel, boş ve anlamsız söz söylemeleri, övme ve yermede aşırı gitmeleri demektir.

«Ve gerçekte yapmadıkları şeyleri» şiirlerinde **«söylediklerini görmedin mi?»** Nitekim şairler, cimrilikten nefret ettiriyorlar, kendileri cimrilikte devam ediyorlar ve insanları en küçük bir kusurdan dolayı kınıyorlar.

227. «Ancak iman edip iyi ameller yapanlar», gerçek mü'min şairler **«Allah'ı çok çok ananlar...»** Mü'min şairlerin şiirlerinin çoğu tevhid, Allah'a övgü, O'na itaate teşvik, hikmet, öğüt, dünyaya önem vermeme ve âhirete teşvik konusundadır **«ve»** hicivle **«haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar hariç.»** Yani kâfirler hicvetmeye başlayınca Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik ve Abdullah b. Revaha gibi Müslüman şairler de kendilerini savunmak gayesiyle hicivle karşılık vermişlerdir. Aynı zamanda onlar Hz. Peygamber'i savunuyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber, Hassan b. Sabit için mescid içinde bir minber koyuyor, Hassan bu minbere çıkarak Rasûlüllah'ı hicvedenleri hicvediyordu.

Ka'b b. Malik'in rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Onları hicvet. Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, hiciv onlara oktan daha etkilidir.*"

Kevâşî'de müellif şöyle demiştir: "Kuşkusuz şiir, sözden ibarettir. Güzeli güzel, kötüsü ise kötüdür. Eğer şiir dinî konuda olur, ya da cihad, ibadet, sıla-ı rahim gibi güzel ahlâka teşvik eder, veya gerçeğe uygun olarak Hz. Peygamber ve iyi kimseleri övmeye yönelik olursa o şiirin bir sakıncası yoktur."

Müctehidler, şiirin mübah olduğuna, yalan ve kötü ifadelerin yer aldığı şiirin ise hoş görülmediğine dair görüş beyan etmişlerdir. Şayet şiir, şairi Allah'ı anmaktan ve Kur'an okumaktan alıkoyar ve o derece meşgul ederse tas-

vip edilmez. Şiir, peygamberlere uygun düşen bir şey olmadığından Hz. Peygamber şiir kasdıyle şiir söylememiş, ancak, herhangi bir kasıt olmadan şiir söylediği olmuştur.

«Haksızlık edenler, hangi dönüşe (akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.» Yani kötü bir şekilde döndürülecekler ve fena bir halde dönmüş olacaklardır. Çünkü onların varacağı yer cehennemdir.

Rivayete göre Hz. Ebû Bekir, yaşamaktan ümidini kesince Hz. Osman'dan vasiyetini yazmasını istemiştir. Vasiyette şu husus kaydedilmiştir: "Bu, kâfirin bile iman etmek zorunda kaldığı bir halde iken İbn Ebî Kuhafe'nin mü'minlere vasiyetidir." Hz. Ebû Bekir bir ara kendinden geçmiş ve ayılınca şöyle demiştir: "Ben, Ömer İbnü'l-Hattab'ın size halife olmasını öneriyorum. Eğer âdil olursa -ki, benim onun hakkındaki kanaatim budur- yok eğer âdil olmazsa, *"... Haksızlık edenler, hangi akıbete döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."*

Allah'ın yardımıyla Şuarâ Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

NEML SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 93 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

طٰسٓ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ۙ﴿١﴾ هُدًى وَّبُشْرٰى
لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۙ﴿٢﴾ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ
اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ؕ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْعَذَابِ
وَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَّدُنْ
حَكِيْمٍ عَلِيْمٍ ﴿٦﴾

1. Tâ. Sîn. Bunlar Kur'an'ın ve apaçık kitabın âyetleridir.

2-3. (O), namaz kılan, zekât veren ve âhirete de kesin olarak iman eden mü'minler için bir hidayet rehberi ve müjdedir.

4. Şüphesiz Biz, âhirete inanmayanların işlerini kendilerine

süslü gösterdik de o yüzden bocalar dururlar.

5. İşte bunlar, kendileri için kötü bir azap bulunan kimselerdir, âhirette en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.

6. Şüphesiz ki bu Kur'ân, sana hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından verilmektedir.

1. «Tâ. Sîn.» Bu sûre, "Tâ sîn" diye adlandırılmıştır. **«Bunlar»**, şanı yüce olan bu sûre, ulu olduğu bilinen **«Kur'an'ın ve apaçık»** icâzı ve sağlamlığı açık olan **«kitabın âyetleridir.»** Âyette kitâbın *"mübîn"* olduğu belirtilmiştir. Bunun iki anlamı vardır. Birincisi "apaçık", ikincisi ise "açıklayan". Buna göre mânâ: "Kitabın içindeki hikmet ve hükümleri açıklayan" şeklinde olur.

2-3. «(O), namaz kılan, zekât veren» rükünlerine ve şartlarına riayet ederek namazlarını eda eden; zekâtı hakedenlere veren **«ve âhirete de kesin olarak iman eden»**, onun meydana geleceğini tasdik edip yakınen bilen **«mü'minler için bir hidayet rehberi ve müjdedir.»** Yani, onları doğru yola ileten ve müjdeleyendir. Zaten namaz kılan, oruç tutan kimseler doğru yolda olduklarına göre bunların doğru yola iletilmesinin anlamı, o yoldaki kararlılıklarını artırmak demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"... İman edenlere gelince (bu sûre) onların imanlarını artırır..."* (Tevbe: 124) Onlar için bunun müjdeleyici olmasına gelince, bu durum ise açıktır. Çünkü Kur'ân âyetleri onlara Allah'ın rahmetini ve hoşnutluğunu müjdelemektedir.

4. «Şüphesiz Biz, âhirete inanmayanların» öldükten sonra yeniden diriltilmeyi tasdik etmeyenlerin kötü **«işlerini kendilerine süslü gösterdik de...»** Yani Biz, onların kötü amellerini, insan tabiatının hoşlanacağı ve nefsin zevk duyacağı bir şekle getirdik. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Cehennem, cazip ve hoşgelen şeylerle kuşatılmıştır."* **«O yüzden bocalar»**, şaşırır **«dururlar.»** *"Ameh"* şaşkınlıktan dolayı bir işte tereddüt etmekdir.

5. «İşte bunlar,» küfür ve şaşkınlıkla nitelenenler, dünyada Bedir Savaşı'nda olduğu gibi öldürülmek ve esir edilmek sûretiyle **«kendileri için kötü bir azap bulunan kimselerdir.»** Sapıklığı hidayete tercih etmelerinden dolayı **«âhirette»** insanlar içinden **«en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.»** Bu nedenle onlar, cenneti ve cennet nimetlerini kaybetmişlerdir. *"Sû' (kötü)"*, insanı üzen ve kedere boğan her şeye denir.

6. Ey Muhammed! **«Şüphesiz ki bu Kur'ân, sana hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından»** inkârcıların iddia ettiği gibi kendinden değil, Cebrâil vasıtasıyle okunmak ve telkin edilmek sûretiyle **«verilmektedir.»** Bir kimse, bir şeyi birinin telâffuzundan ve ağzından bellediği zaman "telakkal-Kelâme min fulân" denir.

Allah Teâlâ, her şeyi bilme vasfına sahip olarak bazı bilgiler vermek üzere şöyle buyurdu:

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِۦٓ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا ۖ سَـَٔاتِيكُم
مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ ءَاتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾
فَلَمَّا جَآءَهَا نُودِىَ أَنۢ بُورِكَ مَن فِى ٱلنَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ
رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨﴾ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّهُۥٓ أَنَا ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾
وَأَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَآنٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ
يَٰمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّى لَا يَخَافُ لَدَىَّ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ
ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوٓءٍ فَإِنِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ
فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ ۖ فِى تِسْعِ ءَايَٰتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ
قَوْمِهِۦٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ ءَايَٰتُنَا

مُبْصِرَةً قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ
ظُلْمًا وَعُلُوًّا ۚ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

7. Hani Musa, ailesine şöyle demişti: "Gerçekten ben bir ateş gördüm. Size oradan bir haber getireceğim, yahut bir ateş koru getireyim, umarım ki ısınırsınız?"

8. Oraya geldiğinde şöyle seslenilmişti: "Ateşin bulunduğu yerde olan ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!

9. Ey Musa! İyi bil ki, Ben, mutlak gâlip ve hikmet sahibi olan Allah'ım!

10. Asânı at!" Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Dendi ki:) "Ey Musa! Korkma; çünkü Benim huzurumda peygamberler korkmaz.

11. Ancak, kim haksızlık eder, sonra yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirirse, bilsin ki Ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim.

12. Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git). Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır."

13. Âyetlerimiz onların gözleri önüne serilince: "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.

14. Kalpleri de bunlara tam bir kanaat getirdiği halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!

7. «Hani Musa, ailesine şöyle demişti:» Yani, ey Muhammed! Musa'nın, Tur vadisinde ailesine söylediği sözler var ya, işte o ânı kavmine hatırlat. Nitekim Musa, Medyen'de Şuayb'ın yanında on yıl kaldı, sonra hanımı

Şuayb'ın kızı ile Mısır'a hareket etti. Karanlık ve çok soğuk bir gecede yolunu kaybetti. Bu esnada hanımına doğum sancıları geldi. Derken Tur tarafından Musa'ya bir ateş gözüktü. Bunun üzerine Musa hanımına, "Burada kalın" dedi. **«'Gerçekten ben bir ateş gördüm.»**

Mukatil şöyle demiştir: "Buradaki ateş nur demektir ki, bu da Allah Teâlâ'nın nurundan ibarettir."

Gidip **«Size oradan»** yolla ilgili, yolun nerede kaldığına dair **«bir haber getireceğim, yahut»** orada bana yolu gösterecek birini bulamazsam o kocaman ateşten **«bir ateş koru»** alıp **«getireyim, umarım ki ısınırsınız.'»** Sıcaklığı ile soğuğu giderirsiniz. Âyette geçen *"şihab"* yanmakta olan ateşten yükselen alev, şu'le demektir. *"Kabes"* ise kor demektir.

8. «Oraya» ağaca **«geldiğinde»** Tur tarafından kendisine **«şöyle seslenilmişti: 'Ateşin bulunduğu yerde olan...»** O yer, Allah Teâlâ'nın şu ifadesinde belirtilen mübarek bir yerdir: *"... O mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından kendisine şöyle seslenildi..."* (Kasas: 30) **«ve»** bereketli olan Şam toprakları içinde yer alan bu yerin **«çevresindekiler mübarek kılınmıştır!»** Çünkü orası, peygamberlerin gönderildiği ve özellikle Musa'nın Allah'la konuştuğu bir yerdir.

Bazı müfessirler âyetteki, *"bûrik-mübarek kılınmıştır"* ifadesini "duâya" yorumlamışlardır; bir kısmı ise, ateşin çevresindekilerin melekler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre ortaya çıkan nur, hem o yeri hem de o nur içinde bulunan melekleri mübarek kılmıştır.

«Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden» sözü edilen işin fevkalâdeliğinden dolayı hayrete düşürmesi sebebiyle **«münezzehtir!»**

9. «Ey Musa! İyi bil ki, Ben, mutlak galip ve hikmet sahibi olan» güçlü, şüpheleri gidermeye muktedir ve yaptığını hikmetle eksiksiz bir plâna göre yapan **«Allah'ım!»**

10. «Asânı at!'» Yani, ateşin çevresindekiler mübarek kılınmıştır ve âsânı at diye seslenilmişti.

*"et-Te'vîlatü'n-Necmiyye"*de şu hususa işaret edilmiştir: "Hakk'ın duyurusunu işiten ve O'nun cemalinin nurlarını müşahade eden, Allah'tan başka dayandığı her şeyi zihninden atar ve sadece Allah'ın lütfuna ve keremine dayanır."

«**Musa (asâyı atıp) onu**» hafif ve hızlı «**yılan gibi deprenir**», çok çabuk hareket ettiğini «**görünce**» ki, Allah o büyük yılanı, hızlı hareket ve çeviklikte hafif ve sür'atli yılana benzetmiştir. Musa «**dönüp arkasına bakmadan**» geriye dönmeden «**kaçtı.**» Musa, bu işten bizzat kendisinin helâk edilmesinin kastedildiğini zannederek korkuya kapılmıştır.

Ona «**(dendi ki): 'Ey Musa!**» Bana güvenerek Benden başka birinden, ya da hiçbir şekilde «**korkma; çünkü Benim huzurumda peygamberler korkmaz.**» Kuşkusuz bu ifade, peygamberlerden her halükârda korkunun kaldırıldığını vurgulamaktadır. Çünkü onlar, tamamen Allah'ın buyruklarıyla meşgul olmaktadırlar. Dolayısıyle herhangi birinden korkmak hatırlarına gelmez.

11. «**Ancak, kim**» günah işlemek sûretiyle kendine «**haksızlık eder, sonra yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirir**» yani, günah işledikten sonra tevbe eder «**se, bilsin ki Ben**» tevbe edenleri «**çok bağışlayıcıyım,**» onlara «**çok merhamet edenim.**»

Âlimler, peygamberlerin günah işleyip işlememeleri konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Nitekim Fahreddin er-Razî şöyle demiştir: "Tercih ettiğimiz görüşe göre peygamberlerin, peygamberlikleri döneminde -küçük olsun büyük olsun- günah işlemiş olmaları söz konusu değildir. Onların, daha iyi olan bir şeyi terkedip iyi olanı yapmaları bizim küçük bir günahımız hükmündedir. Çünkü iyi kulların iyilikleri, has kulların kötülükleri mesabesindedir.

Bil ki, has kulların kötülükleri diğer insanların kötülükleri gibi tabiî arzu ve istekten kaynaklanmaz. Has kulların günahları ancak, yorum farkından doğan hata sonucu meydana gelir. Bunun izahı şöyledir: Allah Teâlâ, marifet sahibi birini muhalefete düşürmek istediği zaman ona yoruma girişmeyi süslü göstermek sûretiyle muhalefete düşmesine imkân verir. Çünkü marifet sahibi olan, yorum yapmaksızın, muhalefete düşmekten korkar. Ancak Allah Teâlâ, süslü gösterilmesinden, ya da yorumu sayesinde muhalefet durumuna düşene, kendisini bu duruma düşüren yorumun yanlışlığını gösterir. Nitekim Hz. Âdem de böyle bir duruma düşmüş ve yoruma girişmesinden dolayı günaha sürüklenen olmuştur. İşte böyle bir durumda marifet sahibi kendi aleyhine isyana hükmeder. Oysa, yorum şüphesinden dolayı bu duruma düşmeden önce günahkâr değildi.

12. «**Elini koynuna sok;**» Hz. Musa'nın, kol ve düğmeleri bulunmayan

yünden bir cübbesi vardı ve mübarek eli de açıkta idi. Allah Teâlâ, gömlek yerine giydiği cübbesinin içine elini sokmasını emretti. «**Kusursuz**» alaca hastalığı ve benzeri bir illet olmadan «**bembeyaz**» parlak ve güneş ışınları gibi ışınları olacak şekilde «**çıkacaktır.**» Yani, elini koynuna sokarsan bu özelliklerde çıkacaktır. «**Dokuz mucize ile**» ki, önceki âyette geçen asâ ve bu âyette belirtilen el de bunlara dahildir. Böylece dokuz mucize etmektedir. [1] «**Firavun ve kavmine**» Mısır halkına «**(git.) Çünkü onlar yoldan çıkmış**» küfür ve düşmanlığa meyletmiş «**bir kavim olmuşlardır.'**»

13. «**Âyetlerimiz**» Musa'nın getirmiş olduğu dokuz mûcize «**onların gözleri önüne serilince:**» Eli parlak bir halde ortaya çıkınca: «**'Bu, apaçık bir sihirdir'**» sihirli olduğu açıktır «**dediler.**»

14. «**Kalpleri**» ve gönülleri «**de bunlara**» sihir olmayıp Allah katından olduğuna «**tam bir kanaat getirdiği**», yakînen bildiği «**halde...**»

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Kalpleri, bu mûcizelerin doğruluğunu kabul etmiştir. Çünkü onlar, her mûcizeyi gördükçe Musa'dan imdat dileyerek kendisinden onu kaldırmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine Musa da o mûcizeyi kaldırmıştır. Böylece onun, Allah'tan olduğu kendilerince de kanıtlanmış oldu."

Nefsanî «**zûlüm ve**» şeytanî «**kibirlerinden ötürü onları**», ilâhi âyetler olduklarını «**bile bile**» dilleriyle «**inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!**» Bu son da, onları dünyada suda boğmak ve âhirette yakmaktan ibarettir. *"Cuhûd"* sırf inattan dolayı bile bile bir şeyi inkâr etmektir.

Âyet-i kerimede, Kureyş kâfirleri için bir temsil söz konusudur. Çünkü onlar da bozguncu ve kibirli idiler. Firavun'u helâk etmeye gücü yeten Allah, kuşkusuz onun gibi olanı helâk etmeye de gücü yeter. Buna göre akıllı insan, başkasının durumundan ibret alması, zulüm ve böbürlenmek gibi helâke götüren vasıtaları terketmesi gerekir.

1- Dokuz mûcize: Âsâ, beyaz el, Sina Dağı, tûfan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan ve denizin yarılmasıdır. Bkz. Â'raf, 7/107,108,133. âyetler ile diğer ilgili âyeler. (Mütercim).

وَلَقَدْ

آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَٰنَ عِلْمًا ۖ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ
مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُدَ ۖ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ
الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ
ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ
أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ
صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾

15. Andolsun ki Biz, Davûd'a ve Süleyman'a ilim vermişizdir. Onlar: "Bizi, mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun" dediler.

16. Süleyman Davûd'a vâris oldu ve dedi ki: "Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur."

17. Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları Süleyman'ın hizmetine toplandı; hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevkediliyordu.

18. Nihayet karınca vâdisine geldikleri zaman, bir karınca: "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezmesin!" dedi.

19. (Süleyman) onun sözüne gülümseyerek dedi ki: "Ey Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın iyi iş yapmamı gönlüme getir. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy."

15. «Andolsun ki Biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim vermişizdir.» Yani, onların her birine uygun dinî ilimler ve hükümlerden başka zırh yapımı, dağların tesbih etmesi, kuşlar ve hayvanların dilleriyle ilgili birtakım bilgiler verdik.

Şüphesiz Allah Teâlâ, yedi kişiye yedi şey öğretmiştir: Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini öğretmiş ve bu durum , Âdem'e secde edilmesine vesile olmuş; Hızır'a feraset ilmini öğretmiş, bunun neticesinde Hz. Musa ve Yuşa gibiler kendisine talebe olmuş; Hz. Yusuf'a rüya tabir edilmesi öğretilmiş ve bunun sonucunda ailesini ve ülkesini bulmuş; Hz. Davud'a zırh yapması öğretilmiş ve bu durum onun, liderliğe ve üstünlüğe ermesine vesile olmuştur. Öte yandan, Hz. Süleyman'a kuş dili öğretilmiş, bunun neticesinde Belkıs'ı bulmuş; Hz. İsâ'ya kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiş ve bu durum, kötülükle ilgili töhmetin kendisinden uzak olmasına vasıta olmuştur. Nihayet Hz. Muhammed (s.a.v.)'e şeriatı ve tevhidi öğretmiş ve bunun sonucunda o şefaat hakkını elde etmiştir.

«Onlar:» Her biri, kendisine verilen ilimden dolayı şükrederek: **«'Bizi, mü'min kullarının birçoğundan»** bize ilim vermesiyle **«üstün kılan Allah'a hamdolsun' dediler.»** Bu ifade, ilmin üstünlüğünü ve ilim ehlinin şerefini en açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle Hz. Davûd ve Hz. Süleyman Peygamberler, kendilerine verildiği halde başkalarına verilmeyen mülkü dikkate almaksızın ilimden dolayı şükrederek ilmi, üstünlüğün temeli saymışlardır. Söz konusu ifade aynı zamanda âlimleri, Allah'ın kendilerine lütfundan ihsan ettiği şeylerden dolayı O'na hamdetmelerine ve alçak gönüllü olmalarına teşvik etmektedir.

"Fethu'l-Mevsilî" şöyle demiştir: "Hastadan yiyecek, içecek ve ilâç alı-konduğu zaman o hasta ölmez mi? İşte kalp de ilim, düşünce ve hikmetten soyutlandığı zaman ölür."

16. «Süleyman Davûd'a vâris oldu.» Yani, babasının ölümü ile birlikte ilim, peygamberlik ve saltanat, diğer çocuklara değil de ona intikal etti. Bu sayılanlar, mecazî olarak miras diye adlandırılmıştır. Çünkü gerçek miras mal için söz konusudur. Oysa peygamberler, ancak insanın iç dünyası ile ilgili olgunluklara vâris olurlar. Onların nazarında malın ise hiçbir değeri yoktur.

«Ve» övünmek, kibirlenmekten dolayı değil, sadece Allah Teâlâ'nın nimetini ilân ederek ki, Allah şöyle buyurmuştur: *"Rabbinin nimetine gelince, onu dile getir."* (Duhâ: 11) **«dedi ki: 'Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi.»** Âyette, "Bana" yerine *"Bize"* diye belirtilmesi, siyaset gereği kralların âdetini gözetmekten kaynaklanmaktadır. *"Mantık:"* Gönülde bulunan bir şeyi ifade etmek için kullanılan sözleri söylemektir. Aynı zamanda ağızdan çıkarılan sesler için de genelde "mantık" diye tabir edilir. Bu nedenle güvercin ses çıkardığı zaman, "Natakati'l-hamâme" denir. *"Tayr"* ise, kanatlı olup havada uçan her şeye ad olan "tâir" kelimesinin çoğuludur.

Hz. Süleyman, karınca kıssasında geleceği gibi kuşlardan başka diğer canlıların da dilinden anlıyordu. Âyet-i Kerîmede, kuşların diğerlerine oranla üstün olmaları nedeniyle sadece kuş dili ifade edilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Bize her kuşun, öttüğü zaman ne söylemek istediği öğretildi."

Hikâye edildiğine göre Hz. Süleyman, ağaçta şakırdayıp başını ve kuyruğunu hareket ettiren bir bülbüle rast gelmiş ve yanındakilere hitaben: "Onun ne söylediğini biliyor musunuz?" diye sormuş. Onlar: "Allah bilir" deyince, Hz. Süleyman: "Diyor ki: Yarım hurma yediğim zaman dünya ne olursa olsun, isterse yok olsun, benim için mühim değil," demiştir.

Üveyik kuşu öttüğü zaman Hz. Süleyman onun: "Keşke yaratılanlar yaratılmasalardı" dediğini bildirmiştir. Herhalde bu ötüşü, bir sıkıntıya katlanmasından ve kalbinin üzüntü duymasından olsa gerektir. Tavus kuşu ötünce yine Hz. Süleyman: "O, ne ekersen onu biçersin diyor" demiştir. Hüdhüd öttüğü zaman o: "Ey günahkârlar! Allah'tan bağışlanmanızı talep ediniz"; kırlangıç öttüğü zaman da: "Hayır yapın ki karşılığını bulasınız" diyorlar demiştir. Nitekim kırlangıç, insanların bulunduğu yere ulaşmak ve onlara yakın yere varmak için uzun mesafeleri kateder. Aynı zamanda Süleyman (a.s.), güvercin ses çıkardığı zaman, onun çokca: "Ey yüce Rabbim! Sen münezzeh-

sin" diye söylediğini bildirmiştir. Horoz, meleği gördüğü zaman öter; eşek de şeytanı görmesi anında anırır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kartal şöyle der: Ey insan! Dilediğin şekilde yaşa, sonun ölümdür."*

«Ve bize her şeyden verildi.» Burada, kendisine pekçok şeyin verildiğini kastetmiştir. Nitekim şöyle denmektedir: "Herkes falancaya yöneliyor ve o her şeyi biliyor" sözünden, o kişiye yönelenlerin çokluğu ve ilminin zenginliği kastedilmektedir. Âyet-i kerimede belirtilmek istenen, Hükümranlık, peygamberlik, kitap, rüzgâr, cin ve şeytanların Hz. Süleyman'ın emrine verilmesi, kuş ve hayvanların dilinden anlaması ve çeşitli hayırlardır.

«Doğrusu bu» kaydedilen öğretme ve verme işi **«apaçık»**, kimseye gizli kalmayan **«bir lütuftur'.»** Allah Teâlâ'nın bir ihsanıdır.

"el-Vesît" isimli tefsirde şöyle denmektedir: "Hz. Süleyman, şükür ve hamdetmeyi dile getirerek: 'Bu, başkalarına verilenin üstünde açık bir ikramdır' demiştir." Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Ben insanlığın efendisiyim, övünmek yoktur."* Yani, bu sözü şükretmek için söylüyorum, övünmek için değildir.

İfade edildiğine göre Hz. Süleyman'a, Hz. Davud (a.s.)'a verilenler verilmiş, buna ilâveten de cin ve rüzgârlar emrine amade kılınmış ve kendisine kuş dilinden anlama kabiliyeti verilmiştir. Bu nedenle o dönemde, insanların yararlanabilecekleri fevkalâde teknik âletler yapılmıştır.

17. «Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan» ki her cins yaratık kendi başına bir ordudur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilemez..."* (Müddessir : 31) **«Müteşekkil orduları Süleyman'ın hizmetine toplandı;»** *"Haşr"* topluluğu yerinden çıkarmaktır.

"Keşfû'l-Esrâr" da şöyle denmiştir: "Ordu anlamındaki "cünd", çoğul getirilmemesine rağmen Allah Teâlâ bu âyette *"cunûd"* şeklinde çoğul getirmiştir. Çünkü bu askerlerin cinsleri farklıdır." Yani, ordular sefere çıkmak üzere Hz. Süleyman için toplandılar. Nitekim Şam'dan itibaren Yemen'e kadar ona aitti. Bu nedenle sefere çıkmak istediği zaman emreder ve bu emir üzerine, orduları kitleler halinde toplanırdı.

Hz. Süleyman'ın saltanatının çok güçlü olduğunu göstermek için âyette öncelikle cinler dile getirilmiştir. Çünkü cinler, çok hareketli olup onları top-

lamak ve emir altına almak çok güçtür.

«Hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevkediliyordu.» *"vez':"* Dağılmayı ve yayılmayı önlemek ve buna engel olmaktır. Yani, büyük bir ordunun düzeninde olduğu gibi, onların bir araya gelmesi, toplanması ve dağılmaması için hepsini alıkoydu.

Rivayete göre Hz. Süleymanın ordugâhı yüz fersah uzunluğunda ve yüz fersah eninde idi. Cinler de ona bir fersah ebadında bir yaygı dokumuşlardı. O, bu yaygı üzerinde oturuyor ve etrafında da 600.000 kadar kürsü bulunuyordu. Kuşlar, onu güneşten korumak için kanatları ile gölgelendiriyor, saba rüzgârı bu yaygıyı bir aylık bir mesafeye götürüyor, böylece Hz. Süleyman, gökle yer arasında seyrediyordu.

Yine nakledildiyor ki Hz. Süleyman, bir çiftçinin yanından geçerken çiftçi kendi kendine şöyle demiştir: "Gerçekten Hz. Davûd'un ailesine büyük bir mülk verilmiştir." Rüzgâr bu sözü Hz. Süleyman'ın kulağına iletince binitinden inmiş çiftçiye kadar yürüyerek ona şöyle demiştir: "Allah'ın kabul ettiği bir "sübhânallah" sözü Davûd'un ailesine verilenden daha değerlidir."

Hz. Süleyman, Rasûlüllah'ın şehri olan Medine-i Münevvere'ye de uğramış ve şöyle demiştir: "Burası, âhir zaman peygamberinin hicret yurdudur. Ona iman edene müjdeler olsun, ona tâbi olana müjdeler olsun ve ona uyana müjdeler olsun!"

18. «Nihayet karınca vâdisine» üstten **«geldikleri zaman, bir karınca: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin.»** Nitekim karınca, Süleyman ve ordularının vâdiye yöneldiklerini görünce kaçarak çığlığı ile diğer karıncaları uyarmıştı. Karınca anlamına gelen *"nemle"* kelimesi, hem erkek hem de dişi karınca anlamına gelir. Dişi mi, erkek mi olduğu sözün gelişinden; erkek karınca, dişi karınca demekle anlaşılır.

Fahreddin er-Razi'nin belirttiğine göre Katade Kûfe'ye gelmiş ve insanlar yanına toplanınca onlara hitaben: "Dilediğinizi sorun bakalım" demiştir. O esnada Ebû Hanife de orada bulunuyordu ki o, henüz küçük yaşta idi. Ebû Hanife: "Sorun ona bakalım. Hz. Süleyman'ın karıncası erkek miydi, yoksa dişi miydi?" demiş. Soru Katadeye yöneltilmiş fakat cevap verememiştir. Bunun üzerine Ebû Hanife: "O karınca dişi idi," demiştir. "Bunu nereden öğrendin?" diye sorulunca da şöyle cevap vermiştir: "Allah'ın kitabından, O'nun *"kâlet nemletun"* (Neml: 18) sözünden. Eğer karınca erkek olsaydı, "kâle

nemletun" buyururdu.

Şu halde, "hamâme" (güvercin) ve "şât" (koyun) kelimeleri gibi "nemle" de erkek ve dişi için müşterek kullanılmaktadır. Erkek mi, dişi mi olduğu sözün gelişinden anlaşılır. Tıpkı, "hamâme zeker" (erkek güvercin) ve "hamâme unsâ" (dişi güvercin) gibi.

«Süleyman ve orduları farkına varmadan sizi ezmesin!' dedi.» Farkına varsalar elbette bunu yapmazlar.

"Karınca, Hz. Süleyman'ı nasıl tanıyabildi?" dersen şöyle cevap veririz: Karıncaya, ona itaat etmesi emredilmşitir. Bu nedenle, kendisine itaat etmekle emredileni tanıması gerekir. Hatta karınca, bunun üstünde bir anlayışa sahiptir ve menfaatinin pek çoğunu bilir. Bu cümleden olarak karınca, tanenin bitip yeşermemesi için onu ikiye böler ve nemlenince de kurumak üzere deliğinden dışarıya, güneşe çıkarır.

19. «(Süleyman) onun sözüne gülümseyerek...» Yani, sözüne gülümseyerek başladı. Çünkü o, karıncanın tedbirli hareketine, uyarısına, hem kendi menfaatini hem de hemcinslerinin menfaatini bilmesine hayret etmiştir. Peygamberlerin gülmesi ise gülümsemeden ibarettir. Tabiatiyle insan, alışık olmadığı bir şeyi gördüğü veya duyduğu zaman hayrete düşer ve gülümser.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Hz. Süleyman gülmüştür. Gülmesinin görünen cephesi, karıncanın sözüne hayret etmesi ve görülmeyen cephesi ise, Allah Teâlâ'nın ona karıncanın sözünü anlama kabiliyetini lütfetmesine sevinmesi, şöhretli durumundan, takva ve şefkat konusunda ordularının durumundan mutluluk duymasıdır." Allah'ın, *"Süleyman ve orduları farkına varmadan"* ifadesi, onların atlı ve yaya olduklarını göstermektedir.

«Dedi ki: 'Ey Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi...» Bana ilim, peygamberlik, saltanat vs.yi lütfettiğin gibi babam Hz. Davud'a peygamberlik, dağlar ve kuşların kendisiyle birlikte tesbih etmesini, zırh yapmasını, demiri eritmesini ve benzeri şeyleri ve anneme de aynı inancı paylaşmayı lütfettin. Nitekim annesi, iyi ve temiz bir kadındı ve kendisine şöyle demişti: "Yavrum! Geceleyin çok uyuma. Çünkü çok uyku kişiyi kıyamet günü fakir bırakır." Hz. Süleyman, anne ve babasına yapılan ikramın aynı zamanda kendisine yapılmış saydığını, dolayısiyle buna şükretmek gerektiğini dikkate alarak onları da dile getirmiştir.

«**Ve**» şükür için bütünüyle «**hoşnut olacağın**» ve benden kabul edeceğin «**iyi iş yapmamı gönlüme getir.**» *"vez'"* Daha önce geçtiği gibi, dağılmayı ve yayılmayı önlemek ve buna engel olmaktır. Yani, nimetine şükretmem için beni kendime hakim kıl ki, asla sana şükretmekten uzak kalmayayım. Nitekim nimet şükredildiği zaman yerleşir ve nankörlük ettiğinde de yok olur gider.

Mü'minlerin emiri Hz. Ali şöyle demiştir: "Size, nimetin bir kısmı ulaşınca az şükretmekten dolayı tamamını kaçırmayın." Yani, sahip olduğu nimetlere şükretmeyen müstakbel nimetlerden mahrum kalır.

«**Rahmetinle**» ki bir kimse cennete ameli ile değil, ancak Allah'ın rahmet ve lütfu sayesinde girer. «**Beni iyi kullarının arasına**», cennete «**koy.**'» Bu kullar, peygamberler ve onlara her yönüyle tâbi olan kimselerdir.

وَتَفَقَّدَ ٱلطَّيْرَ فَقَالَ مَالِيَ لَآ أَرَى ٱلْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ ٱلْغَآئِبِينَ
(٢٠) لَأُعَذِّبَنَّهُۥ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَٰنٍ
مُّبِينٍ (٢١) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ وَجِئْتُكَ
مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ (٢٢) إِنِّى وَجَدتُّ ٱمْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ
مِن كُلِّ شَىْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (٢٣) وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ
لِلشَّمْسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ
عَنِ ٱلسَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (٢٤) أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ
ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ (٢٥)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾

20. (Süleyman) kuşları gözden geçirerek şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?

21. Ya bana apaçık bir delil getirecek ya da mutlaka onu şiddetli bir azaba uğratacağım yahut boğazlayacağım!"

22. Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: "Ben" dedi, "senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru bir haber getirdim.

23. Gerçekten onlara hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân verilmiş ve büyük bir tahta sahip olan bir kadınla karşılaştım.

24. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, yaptıklarını kendilerine süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için hidayete eremiyorlar.

25. Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğiniz ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesin diye (şeytan böyle yapmış.)

26. (Halbuki) O çok büyük Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka tapılacak yoktur."

20. «(Süleyman) kuşları gözden geçirerek şöyle dedi:» *"Tefekkud:"* Ortada olmayanı arayıp sormaktır. Nitekim, aramakla meşgul olan kişi, aradığının bir kısmını bulup bir kısmını bulamayabilir. Bu nedenle, söz konusu gözden geçirme işine "tefekkud" adı verilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Süleyman, kuşların durumunu öğrendiğinde Hüdhüd'ü görememiştir."

«'Hüdhüd'ü niçin göremiyorum?» Arada bir engel veya başka bir şey mi var? **«Yoksa kayıplara mı karıştı?»**

"el-Vesît" isimli tefsirde şöyle denmiştir: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yani, Hüdhüd'e ne oldu ki onu göremiyorum? Araplar, 'Sana ne oldu?' anlamında 'Seni niçin üzüntülü görüyorum?' derler."

Şu halde hükümdarların, ülkelerinde uyanık olmaları, iyi idare etmeleri ve maiyetinde bulunanların işlerini üstlenmeleri ve en küçük tebasını bile denetlemeleri gerekir. Nitekim Hz. Süleyman (a.s.), en küçük kuşlardan olan Hüdhüd'ün durumunu gözden geçirmiş, ortada bir saat olmayışı bile gözünden kaçmamış ve tebasına karşı olan son derece şefkatinden dolayı kusur ve eksikliği kendisine atfederek, "Hüdhüd"e ne oldu ki onu göremiyorum" yerine, "Bana ne oldu ki Hüdhüd'ü göremiyorum?" demiştir. Bu sözü ile Hz. Süleyman, idaresi altında bulunanların menfaatlerini gözetmeyi ve onları eğitmeyi hedeflemiştir. Hz. Süleyman, Hüdhüd'ün ortadan kaybolmasında geçerli bir özürü olmaması durumunda kendisini tehdit ederek şöyle demiştir:

21. «**Ya bana**» mazeretini beyan eden «**apaçık bir delil getirecek ya da mutlaka onu şiddetli bir azaba uğratacağım**» tüylerini yolup karıncaların onu yemesi için bu vaziyette güneşin altına bırakacağım veya aynı cinsten olmayan kuşlarla bir kafese kapatacağım «**yahut**» hemcinslerinin ders alması için «**boğazlayacağım!**'» Bu ifade, ülkenin muhafazası ancak, üstün bir siyaset ve tam bir adalet anlayışı ile gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Hikâye edildiğine göre Hz. Süleyman Kudüs'teki Beyt-i Makdis'in inşaatını tamamlayınca hac için yola çıkmış ve Harem-i Şerif'te dilediği kadar kaldıktan sonra Yemen'e gitmeye karar vermiştir. Hüdhüd de ona su rehberliği yapıyordu. Nitekim Hüdhüd, bardaktaki suyu gördüğü gibi yerin altındaki suyu da rahatlıkla görüyor, yakın mı uzak mı olduğunu anlıyor ve gagasıyle yeri eşeleyerek suyun yerini gösteriyordu. Bu arada şeytanlar da gelerek, kesilen hayvanın derisinin soyulduğu gibi toprağı altüst ederek suyu çıkarıyorlardı. İşte Hz. Süleyman Hüdhüd'ü bunun için arayıp sormuştu.

22. «**Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: 'Ben' dedi, 'senin bilmediğin bir şeyi**» her yönüyle «**öğrendim**» ve belledim. Nitekim Hz. Süleyman, konu edilen şeyi müşahade etmemiş, haberini ne cinlerden, ne de insanlardan almamıştı.

Denirse ki, burada kötü bir hitap söz konusudur. Hz. Süleyman tahammül gösterir diye Hüdhüd ona böyle bir hitapta nasıl bulunur? Bunun cevabı şudur: "Hüdhüd, bu ifadenin hemen ardından bir faydayı dile getirmiştir. Nitekim büyükler, faydanın bahis konusu olduğu bir sertliğe tahammül gösterirler." Hüdhüd, Hz. Süleyman için hizmet konumunda olduğuna işaretle şöyle demiştir:

«**Sebe'den sana çok doğru**» tahkik edilmiş önemli «**bir haber getir-**

dim.» O bu ifadesinde, habercinin ancak kesin olarak bildiğini haber vermesi, özellikle krallar nazarında habercide aranan şartlardan biri olduğuna işaret etmektedir. Hz. Süleyman'ın, yakın bir yerde bulunmasına rağmen Belkıs'tan haberi yoktu. O, San'a'da, Belkıs ise Ma'rib'de bulunuyordu ve aralarında üç günlük bir mesafe vardı. Nitekim Hz. Yakub'un da Yusuf'un bulunduğu yerden haberi yoktu.

23. «Gerçekten onlara» Sebe'lilere **«hükümdarlık eden, kendisine her türlü imkân»** kralların ihtiyaç duydukları atlar, ordu, mal vs. **«verilmiş...»**

Değerli zatlardan biri şöyle demiştir: "Hüdhüd, Belkıs'ın güzelliğini açıkça dile getirmemiştir. Çünkü o, bunun edebe aykırı olduğunu biliyordu."

«Ve» durumuna veya onun gibi kralların tahtlarına kıyasla **«büyük bir tahta sahip olan...»** Belkıs'ın tahtı seksen arşın uzunluğunda ve eninde olup ön kısmı altından yapılmıştı. Her tarafı kırmızı yakut ve yeşil zebercetle kaplı idi, üzerinde de uygun bir döşek vardı. **«Bir kadınla karşılaştım.»** Ki bu kadın, Ya'rib b. Kahtan neslinden Şurahbil'in kızı Belkıs'tır. Babası Yemen'in kralı idi ve ondan başka çocuğu yoktu. Belkıs, babasından sonra idareyi ele almış ve halk da kendisini tanımıştı. O ve kavmi ateşe tapıyordu.

24. «Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini» Allah'a ibadet edecekleri yerde ona taptıklarını **«gördüm. Şeytan, yaptıklarını kendilerine süslü»**, güneşe tapmalarını ve buna benzer çeşitli küfür ve isyanlarını güzel **«göstermiş de»** bundan dolayı **«onları doğru yoldan»** hak yoldan **«alıkoymuş.»** Onlar **«bunun için hidayete eremiyorlar.»**

25. «Göklerde ve yerde» ne olursa olsun **«gizleneni açığa çıkaran »** kalplerde **«gizlediğiniz ve»** diller ve organlarla **«açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesin diye (şeytan böyle yapmış.)»** Yani, Allah'a secde etmesinler diye şeytan onları hak yoldan alıkoymuştur.

Bu, secde etmeyi terketmelerinden dolayı, onlara olan bir kınamadır. Onun için, bu âyet okunduğu zaman secde etmek vaciptir.

Kuşkusuz o, âyet-i kerimede, *"açıkladığınız"* ifadesini Allah Teâlâ'nın ilmine kıyasla bir şeyi gizlemekle açıklamak arasında bir fark bulunmadığına dikkat çekmek için zikretmiştir.

26. «(Halbuki) O çok büyük Arş'ın sahibi olan Allah'tan başka tapı-

lacak yoktur.'» Burada Arş, büyük olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Arş, Allah Teâlâ'nın yarattığı cisimlerin en büyüğüdür. İyi bilinmelidir ki, Belkıs'ın tahtının büyüklüğü ile Allah Teâlâ'nın Arş'ının büyüklüğü arasında çok büyük bir farklılık vardır. Çünkü insan, Allah'ın Arş'ını ancak ismen bilebilmekte ve onun dışında hakkında hiçbir bilgisi bulunmamaktadır.

قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ
أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ اذْهَب بِّكِتَابِي هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ
ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا
إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ
﴿٣١﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَؤُا أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا
حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾

27. (Süleyman Hüdhüd'e) dedi ki: "Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.

28. Şu mektubumu götür, onu kendilerine bırak, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak."

29. (Belkıs:) "Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup bırakıldı," dedi.

30. "Mektup Süleyman'dandır. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

31. Bana karşı baş kaldırmayın, teslimiyet göstererek bana gelin, diye (yazmaktadır.)"

32. (Sonra Melike Belkıs:) "Beyler, ulular! Bu işimde bana fikir verin. (Bilirsiniz) siz yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam" dedi.

27. «(Süleyman Hüdhüd'e) dedi ki:» Söylediğini **«'doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.»** Haber verdiğini elbette araştırıp doğruluk derecesini öğreneceğiz.

Bu ifade gösteriyor ki, bir kişinin haberi meşhur ve mütevatir haber derecesine ulaşmaz. Bu nedenle böyle bir haberin üzerinde durup doğru mu, yalan mı olduğunu öğrenmek gerekir. Doğru olduğu anlaşılırsa kabul edilir, aksi halde kabul edilmez.

Hz. Süleyman, Belkıs'a bir mektup yazmış ve mektubunda şöyle demiştir: "Allah'ın kulu Süleyman b. Davûd'dan Sebe' Melikesi Belkıs'a: Bismillahirrahmanirrahim. Selâm, hidayete tâbi olanlaradır. Bundan sonra, bana karşı baş kaldırmayın ve bana Müslüman olarak gelin."

Sonra mektubuna misk sürmüş, daha sonra da mektubunu, üzerini İsmu'llahi'l-a'zâm (Allah'ın yüce adı)nın kazındığı mührü ile mühürlemiş ve öylece Hüdhüd'e vermiştir. Hüdhüd onu gagasıyle alması üzerine kendisine hitaben Hz. Süleyman şöyle demiştir:

28. «Şu mektubumu götür,» Hz. Süleyman mektup işinde, hakimiyeti altında bulunan güçlü cinleri değil de Hüdhüd'ü görevlendirmiştir. Çünkü onda, ilim ve hikmet emareleri görmüştür. **«Onu kendilerine bırak,»** yani, mektubu Belkıs ve kavmine bırak. Çünkü Hüdhüd: "Onu ve kavmini buldum" ifadesinde, Belkıs'ı kavmi ile birlikte zikretmiştir.

Ebussuûd *Tefsiri*'nde şöyle denmiştir: "Âyette *'kendilerine'* diye çoğul ifade edilmiştir. Çünkü mektubun muhtevası, hepsini hak dine davet niteliği taşımakta idi."

«Sonra onlardan» ayrılıp gizlenebileceğin ve verecekleri cevabı duyabileceğin bir yere **«biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına»**, birbirlerine ne söyleyeceklerine **«bak.'»**

Rivâyet edilmiştir ki, Hüdhüd, mektubu alarak Belkıs'a götürmüş ve

onu, Ma'rib'deki sarayında uyur vaziyette bulmuştu. Nitekim Belkıs, yattığı zaman kapıları kapatıyormuş. Hüdhüd, bir aralıktan girerek, sırtüstü yatan Belkıs'ın boğazının üzerine mektubu attıktan sonra biraz geri çekilmiştir. Belkıs, korku ile uyanmış, mektubun üzerindeki mührü görünce irkilmiş ve korkmuş; kuşların ona itaat etmesinden hareketle mektubu gönderenin kendisinden daha büyük bir kral olduğunu anlamıştı.

29. Belkıs, o anda kavminin ileri gelenlerine hitaben: «**' Ey ileri gelenler! Bana çok önemli**», muhteşem bir mühürle mühürlenmiş «**bir mektup bırakıldı' dedi.**» *"Mele':"* Gözlere heybetli görünen ve kalplere saygı duygusu veren kavmin büyükleri ve ileri gelenleri demektir.

İfade edildiğine göre Hz. Peygamber yabancılara mektup yazıyordu. Kendisine, onların sadece mühürlü mektupları kabul ettikleri söylenince o da kendisi için gümüşten bir mühür yaptırmış ve üzerine "Muhammed Allah'ın Elçisidir" ifadesini nakşettirmiştir. Aynı zamanda yüzük olarak kullandığı mührünü sol küçük parmağına takmıştı. Enes (r.a.) de bunu böyle rivâyet etmiştir.

Celâleyn Tefsiri'nde şöyle denmiştir: "*Kerîm*, muhtevası güzel demektir."

İbnu'ş-şeyh de, Şuarâ Sûresi'nin baş kısmında "*Kitâbun Kerîm*" için, "Lâfzı ve manaları hoş, ya da kerîm şerefli demektir. Çünkü Mektup, besmele ile başlamıştır" der.

30. «**'Mektup Süleyman'dandır.**» Sanki kendisine, "Mektup kimden ve içeriği nedir," diye sorulmuş o da, "O, Süleyman'dandır" diye cevap vermiştir. «**Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.**» Buradaki bu besmele, tam bir âyet değildir. Oysa, sûre başlarında bulunan besmeleler müstakil birer âyettir.

31. «**Bana karşı baş kaldırmayın**» zorba kralların yaptığı gibi kibirlenmeyin, «**teslimiyet göstererek**» mü'minler olarak «**bana gelin, diye (yazmaktadır).'**»

Katade şöyle demiştir: "Peygamberler, bu şekilde uzun olmayan sözler yazıyorlardı."

32. Sonra Melike Belkıs: «**'Beyler, ulular! Bu işimde bana fikir**», fetva «**verin.**» Size aktardığım konuda bana cevap verin ve bu hususta uygun

gördüğünüzü söyleyin. Belkıs, onların sorunları çözebileceklerini hissettirmek üzere cevap yerine, sıkıntılı durumlara cevap niteliği taşıyan *"fetvâ"* tabirini kullanmıştır.

«(Bilirsiniz) siz yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam' dedi.» Yani işi, ancak hazır olduğunuz zaman ve görüşünüz istikametinde icra ederim. Bu, Belkıs'ın görüşünde ve plân yapmasında ona muhalif olmamaları için kalplerini yumuşatmaktan ibaret bir ifadedir. Aynı zamanda bu ifade, kişinin kendi bildiğine gitmemesi ve uygun olan bütün işlerinde başkalarına danışması gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle krallar, ileri görüşlü kişilerden oluşan bir danışma kuruluna sahip olmalıdırlar ve bir işe ancak, onlara danışma sonucunda karar vermelidirler.

قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ
إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا
قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ
﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

33. Onlar şöyle cevap verdiler: "Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erleriyiz; buyruk ise senindir; artık ne emredeceğini düşün taşın."

34. (Belkıs): "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını hakir hale getirirler. (Herhalde) onlar da böyle yapacaklardır," dedi.

35. "Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne ile dönecekler."

33. «Onlar şöyle cevap verdiler: 'Biz» keyfiyet ve kemmiyet açısından

«güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu», cesur ve yiğit **«savaş erleriyiz; buyruk ise senindir»** sana bırakılmıştır; **«artık»** bize **«ne emredeceğini düşün taşın.'»**, Belkıs, onların kendi güçlerini iddia ederek savaş meylinde olduklarını ve doğru yoldan ayrılacaklarını sezince Hz. Süleyman'ın durumundan habersiz oldukları için bu tür sözlerinin yanlışlığını ortaya koymaya başladı.

34. «(Belkıs): 'Hükümdarlar bir memlekete» ve bir şehre savaşmak üzere **«girdiler mi,»** hayatı felce uğratarak ve mallara zarar ve ziyan vererek **«orayı perişan ederler ve halkının ulularını»** büyüklerini ve değerlilerini öldürmek, esir etmek, sürgün etmek ve buna benzer çeşitli yollarla **«hakir hale getirirler. (Herhalde) Onlar da böyle yapacaklardır' dedi.»**

Âyet-i kerimedeki, *"Onlar da böyle yapacaklardır"* ifadesi, daha önceki sözleri pekiştirmek ve hükümdarların sürekli olarak âdetlerinin böyle olduğunu vurgulamak için olabileceği gibi -ki bu durumda bu söz Belkıs'ın sözünün bir devamı niteliği taşır- Allah Teâlâ tarafından Belkıs'ın sözünü doğrulamak için de olabilir. Yani hükümdarlar, Belkıs'ın söylediği gibi yaparlar.

35. «'Ben (şimdi) onlara» Süleyman ve kavmine elçi ile büyük **«bir hediye göndereyim de, bakayım»**, bekleyeyim **«elçiler»** yanından **«ne»** gibi bir cevap **«ile dönecekler'»**ki, durum ne gerektirecekse onu yapayım.

Rivâyet edildiğine göre Belkıs, Hz. Süleyman'a beş yüz hizmetçi, beş yüz cariye ve değeri yüksek inci ve yakutla bezenmiş bir taç göndermiş. Bir de bir mektup yazarak kavminin ileri gelenlerinden Münzir b. Amr adındaki bir şahsı, yanına yine kavminden ileri görüşlü ve akıllı bazı kişileri katarak göndermiş ve şöyle demiştir: "Eğer bir kral ise hediyeyi alır ve geri çekilir, artık üzerimize gelmez. Eğer peygamber ise hediyeyi almaz ve o taktirde ülkemiz için onu güvenli göremeyiz" demiştir. Nitekim devam eden âyet şöyledir:

فَلَمَّا جَآءَ سُلَيْمَٰنَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَآ ءَاتَىٰنِۦَ ٱللَّهُ خَيْرٌ
مِّمَّآ ءَاتَىٰكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ ٱرْجِعْ إِلَيْهِمْ
فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَآ أَذِلَّةً وَهُمْ

صَٰغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَيُّكُمْ يَأْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ
أَن يَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ ٱلْجِنِّ أَنَا ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ
أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّى عَلَيْهِ لَقَوِىٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ ٱلَّذِى
عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ
فَلَمَّا رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُۥ قَالَ هَٰذَا مِن فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِىٓ ءَأَشْكُرُ
أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ
فَإِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾

36. (Elçi) Süleyman'a gelince şöyle dedi: "Siz bana bir mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz.

37. Onlara dön, kendilerine, asla karşı koyamıyacakları ordularla kuşkusuz gelir ve onları hor ve hakir olarak mutlak sûrette oradan çıkarırız."

38. (Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: "Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o kadının tahtını bana getirebilir?"

39. Cinlerden bir ifrit: "Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm var ve güvenilir biriyim" dedi.

40. Kitaptan ilmi olan kimse ise: "Gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getirebilirim" dedi. (Süleyman) onu yanı-

başına yerleşivermiş görünce: "Bu," dedi, "şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin lûtfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük eden de bilsin ki, Rabbim müstağnidir, çok kerem sahibidir."

36. Belkıs tarafından gönderilen elçi **«Süleyman'a»** hediye ile **«gelince»** elçiye hitaben **«şöyle dedi: 'Siz bana»** basit **«bir mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz?»** Gördüğünüz gibi **«Allah'ın bana verdiği,»** peygamberlik ve saltanat, **«size verdiği»** mal ve dünya menfaati**«nden daha iyidir.»** Dolayısıyla hediyenize ihtiyacım yok ve katımda onun bir değeri yoktur. Çünkü Allah bana en üstün makamı vermiştir.

Cafer Sadık şöyle demiştir: "Dünya, Allah katında, O'nun peygamberleri ve dostları nazarında en değersiz şeydir. Dolayısıyla onlar dünya ile ilgili birşeye sevinmezler veya üzülmezler. Bu nedenle ne âlimin ne de akıllı insanın dünyanın geçici menfaatine sevinmesi doğru olmaz."

«Ama siz hediyenizle böbürlenirsiniz.» Yani, siz sadece dünya hayatının görünen kısmını bildiğinizden dolayı size hediye verilmesiyle malınızın artışına sevinerek böbürleniyorsunuz.

37. Ey elçi! **«Onlara»** Belkıs ve kavmine hediyeleriyle **«dön.»** Bilsinler ki, din ehli dünya malına aldanmaz. Onlar mü'minler ve Müslümanlar olarak gelsinler; aksi halde **«kendilerine asla karşı koyamıyacakları»** ve mukavemet gösteremiyecekleri, ilâhî destek sayesinde cinlerden ve insanlardan oluşan **«ordularla kuşkusuz gelir ve onları,»** üstün ve değerli kimseler iken **«hor ve hakir»**, sürgün yoluyla basit esirler **«olarak mutlak sûrette oradan»** Sebe'den ve Sebe' topraklarından **«çıkarırız.'»**

Rivâyet edildiğine göre elçiler, Hz. Süleyman'ın haberini Belkıs'a götürünce Belkıs şöyle demiştir: "Kuşkusuz onun bir hükümdar olmadığını ve ona bizim gücümüzün yetmediğini anladım. Bunun üzerine ben Süleyman'a, kavmimin ileri gelenleriyle durumunu görmek ve davet ettiğin dinini anlamak üzere sana geliyorum, diye haber gönderdim."

38. «(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki: 'Ey ileri gelenler! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o kadının tahtını bana getirebilir?'» Hz. Süleyman'a Belkıs'ın teslimiyet göstereceği vahye-

dilmişti. Bu nedenle Hz. Süleyman ona, Allah Teâlâ'nın özel olarak kendisine lütfettiği, büyük gücünü ve peygamberlik davasının doğruluğunu gösteren bazı fevkalâdelikleri göstermeyi arzu etmiş ve bu cümleden olarak Belkıs'ın gelmesinden önce tahtının getirilmesini istemiştir.

39. «Cinlerden bir ifrit:» *"İfrit:"* Azgın, kötü demektir. Kötü insan için de ifrit tabiri kullanılır.

*"Müfredat"*ta şöyle geçmektedir: "Cinlerden olan ifrit şımarık ve kötü demektir. Bu ifade, şeytan anlamında istiare yoluyla insan için de kullanılır."

«'Sen makamından kalkmadan» idare meclisinden çıkmadan ki, orada günün yarısı kadar oturuyordu. **«Ben onu»** tahtı **«sana»** bu müddet zarfında **«getiririm. Gerçekten bu işe»** tahtı getirmeye ve onu taşımaya **«gücüm var ve»** içindeki mücevherat ve nefis şeyler için de **«güvenilir biriyim' dedi.»**

40. Süleyman bundan daha çabuk istiyorum dediği zaman **«kitaptan ilmi olan kimse ise:»** Bu şahıs, Asaf b. Barhiya olup çok doğru biriydi; ilâhî kitapları, okuyor ve İsm-i Azam'ı biliyordu ki, bununla Allah'a duâ edilince Allah da o duâyı kabul eder. Allah Teâlâ onu, Hz. Süleyman'a yardım ve işini organize etmesi için yaratmıştır.

Âyet-i kerimede geçen *"kitaptan"* maksat da Hz. Musa, Hz. İbrahim ve diğer peygamberlere indirilmiş olan herhangi bir kitaptır.

«'Gözümü açıp kapamadan ben onu sana getirebilirim' dedi.» *"Tarf"*: Birşeye bakmak için göz kapaklarını açıp kapamaktır. Bu, hızlılıkta maksimum sınırdır ve bu konuda kullanılan bir deyimdir. Çünkü göz kapaklarını açıp kapamak arasında herhangi bir süre geçmemektedir.

Kitaptan ilmi olan kimse getirip **«(Süleyman) onu yanıbaşına yerleşivermiş»**, göz açıp kapayıncaya kadar olan bir süre içinde önünde hazır ve sabit bir halde **«görünce:»** Süleyman, nimetten dolayı şükretmeye koyularak:

«'Bu,' dedi», bu çok kısa süre içerisinde tahtın gelmesi, benim tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan Allah Teâlâ'nın sırf bir lütfu olduğunu görmek süretiyle **«'şükür mü edeceğim yoksa»** onda kendimin payı olduğunu görmek ve O'nun emrini yerine getirmede kusurlu davranmak sûretiyle **«nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere»** haketmememe rağmen **«Rabbimin»** bana olan **«lütfundan»** ve ikramından **«dır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur.»** Çünkü şükür, mevcut nimete sahip olmak ve

kaybolan nimeti ise yakalamaktır. **«Nankörlük eden de»** yani nimetin değerini idrak edemeyerek şükretmeyen ve o nimetin hakkını yerine getiremeyen de ki, nankörlüğünün zararı ona aittir. **«Bilsin ki, Rabbim müstağnîdir,»** o şahsın şükretmesine ihtiyacı yoktur **«çok kerem sahibidir,»** şükretmeye de lütfunu esirgemez ve azabını tehir eder.

Âyet-i kerimede, kerametlerin ispatı konusunda iki açıdan delil vardır:

Birinci olarak, cinlerden olan ifrit, Belkıs'ın tahtını Hz. Süleyman makamından kalkmadan önce getirebileceğini iddia ettiği zaman Hz. Süleyman onu inkâr etmemiş, aksine: "Ben, bundan daha çabuk istiyorum" demiştir. Bu, cinlerden olan ifrit için mümkün olabildiğine göre Allah Teâlâ'nın bazı velî kulları için nasıl mümkün olmaz?

İkinci olarak, kitaptan ilmi olan Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf, peygamber değildi. Buna rağmen söz konusu tahtı, Kur'ân'ın beyan buyurduğu gibi, Hz. Süleyman gözünü açıp kapamadan getirmiştir.

Keramet: Bir şahıs tarafından, peygamberlik davası ile ilgisi bulunmaksızın harikulâde olan bir şeyin ortaya konmasıdır. Gerçek imanla ilgisi olmayan kısmına "istidrâc"; peygamberlik davası ile alâkalı olana ise "mûcize" denir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Nice saçı karışık tozlu ve eski elbiseli olduğu için kendisine önem verilmeyen öylesi vardır ki, Allah'a yemin etse Allah onun yeminini boşa çıkarmaz."* (2)

قَالَ نَكِّرُوا۟ لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ
أَتَهْتَدِىٓ أَمْ تَكُونُ مِنَ ٱلَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَآءَتْ قِيلَ
أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُۥ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهَا
وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعْبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهَا

2- Hadisi Bezzâr, *"Nice eski elbiseli olup buna aldırış etmeyen..."* lafzı ile tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/131.

كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا
رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ
مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ
لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

41. (Süleyman devamla) dedi ki: "Onun tahtını bilemeyeceği bir vaziyete sokun; getirin, bakalım tanıyabilecek mi, yoksa tanıyamıyanlardan mı olacak."

42. Melike gelince: "Senin tahtın da böyle mi?" dendi. O şöyle cevap verdi: "Tıpkı o! Zaten bize daha önce bilgi verilmiş ve biz teslimiyet göstermiştik."

43. Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler (o zamana kadar tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.

44. Ona: "Köşke gir!" dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve bacaklarını sıvadı. Süleyman: "Bu billûrdan yapılmış, şeffaf bir zemindir," dedi. Melike dedi ki: "Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Artık Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."

41. «(Süleyman devamla) dedi ki: 'Onun tahtını bilemiyeceği bir vaziyete sokun; getirin,» *"Tenkir"*: Bir şeyi tanınmaz vaziyete sokmaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Tahtın şekil ve görünümünü öyle değiştirin ki, tanınmaz hale gelsin." Bu talimat istikametinde şeytanlar, onun alt kısmını üst kısma getirmişler, üstüne, sahip olduğu kubbelerden daha müthiş bazı kubbeler daha yapmışlar ve kırmızı mücevherin yerine yeşili, yeşilin yerine ise kırmızıyı getirmişlerdir. **«Bakalım tanıyabilecek mi,»** ki o taktirde zekâ

sının keskinliği ortaya çıkar **«yoksa tanıyamayanlardan mı olacak?»** Bu taktirde de zekâsının düşüklüğü ortaya çıkar.

42. «Melike» Belkıs, tahtı Süleyman'ın yanında iken ona **«gelince: 'Senin tahtın da böyle mi?' dendi.»** Kendisinin olduğuna dair ona bir ipucu vermemek için, "Bu senin tahtındır" denmemiştir. Bu durumda, tahtın değişikliğe uğratılmasında, akıl ölçüsünün denenmesinden ibaret olan asıl hedef kaybolurdu. **«O şöyle cevap verdi: 'Tıpkı o!»** Belkıs, tahtında, yapı olarak aynı ve fakat şekil olarak tanınmaz hale getirilmesinde yapılan değişiklikleri açıkladı. Bu durum, onun aklının mükemmelliğine delil teşkil etmektedir. **«Zaten bize daha önce»** buna delil teşkil eden âyetlerden önce **«bilgi verilmiş ve biz teslimiyet göstermiştik.'»**

43. «Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler (o zamana kadar tevhîd dinine girmekten) alıkoymuştu.» Yani, daha önce Allah Teâlâ'ya kulluk yerine güneşe tapmış olması, onu bu durumdan alıkoymuştu. **«Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.»** Yani, kendisi küfürde kök salmış bir toplumdandı. Bu nedenle aralarında iken hak dine girememişti. Nihayet Süleyman'ın hükümranlığına girdi ve mü'minlerin topluluğuna katılmış oldu.

Rivâyete göre Hz. Süleyman'ın emri ile Belkıs gelmeden önce geçeceği yol üzerine bir köşk inşa edilmişti. Köşkün avlusu billûrdan yapılmış, altından su akıtılmış ve suya balıklar v.s. konmuştu. Hz. Süleyman da ortasına tahtını koymuş ve üzerine oturmuştu. Kuşlar, cinler ve insanlar da etrafına toplanmıştı.

44. «Ona: 'Köşke gir!' dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı.» Süleyman'ın tahtı önünde derin su olduğunu zannederek suya girmek istedi **«ve»** etekleri ıslanmasın diye **«bacaklarını sıvadı. Süleyman»** ona: "Bacaklarını sıvama. **«'Bu,»** su diye sandığın şey **«billûrdan, yapılmış,»** cilâlı, şeffaf **«bir zemindir,'»** su değildir **«dedi. Melike»** bu mûcizeyi de görünce **«dedi ki: 'Rabbim! Ben gerçekten»** güneşe tapmakla **«kendime yazık etmişim. Artık Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.'»** Yani, tıpkı Süleyman'ın teslim olduğu gibi ona tâbi olarak ve kendisine uyarak tevhid inancına bağlandım. Başka bir ifade ile o, Allah'a inandığı ve teslim olduğu gibi ben de Allah'a inandım ve O'na teslim oldum.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا
أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ
لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ
طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

45. Andolsun ki, Semûd kavmine: "Allah'a kulluk edin!" (demesi için) kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Hemen birbiriyle çekişen iki zümre oluverdiler.

46. Sâlih dedi ki: "Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğü hemen istiyorsunuz? Allah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi? Belki size merhamet edilir."

47. Onlar da (cevaben) dediler ki: "Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık." Sâlih: "Size çöken uğursuzluk (sebebi), Allah nezdindedir. Doğrusu siz imtihana çekilen bir kavimsiniz", dedi.

45. «**Andolsun ki, Semûd kavmine**» ki onlar, putlara tapan Araplardandı. Ortağı bulunmayan «'**Allah'a kulluk edin!' (demesi için) kardeşleri**» yani kendi soylarından, kendilerince doğruluğu ve güvenli oluşu ile tanınan «**Sâlih'i gönderdik. Hemen birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler.**» Yani, hemen ayrılma ve çekişme ile karşı karşıya geldiler; bir zümre iman etti ve diğer zümre ise inkârcı oldu.

46. «**Sâlih**» inkârcı olan zümreye «**dedi ki: 'Ey kavmim! İyilik**» tevbe ki, azabın inişine kadar onu geciktiriyorsunuz, «**dururken niçin kötülüğü**» cezayı «**hemen istiyor,**» bizi tehdit ettiğin azabı getir diyor «**sunuz? Al-**

lah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi? Belki size» bağışlanma talebiniz kabul edilerek **«merhamet edilir.'»** Dolayısıyla size azap edilemez. Oysa bu talebiniz, azabın inmesi anında kabul edilemez.

47. «Onlar da (cevaben) dediler ki: 'Senin ve beraberindekilerin yüzünden» dininiz konusunda **«uğursuzluğa uğradık,'»** üst üste başımıza felâketler geldi. Nitekim onlar, kıtlığa maruz kaldılar ve: "Bu kötülük, başımıza senin ve arkadaşlarının uğursuzluğundan geldi," dediler.

«Sâlih: 'Size çöken uğursuzluk» kötülük **«(sebebi), Allah nezdindedir.»** Yani onun takdiridir veya yazılı bulunan amelinizdir. **«Doğrusu siz»** genişlikle darlığın yani, hayırla şerrin, musîbetle ferahlığın birbirini izlemesiyle **«imtihana çekilen bir kavimsiniz' dedi.»**

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ
تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا
بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ
وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ
أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا
ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا
وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

48. O şehirde dokuz kişi vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.

49. Allah'a and içerek şöyle dediler: "Gece ona ve ailesine baskın yapalım; sonra da velisine: "Biz onun ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz" diyelim.

50. Onlar bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların plânlarını altüst ettik.

51. Düşün işte, tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Onları da milletlerini de toptan yok ettik.

52. İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Bilen bir millet için elbette bunda bir ibret vardır.

53. İman edenleri ve sakınanları da kurtardık.

48. «O şehirde dokuz kişi vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.» Söz konusu şehir, Hicaz'la Şam arasında yer alan Hicr şehridir. Burası, Semûd kavminin diyarı ve ülkesi idi. Dokuz kişi de, Sâlih kavminden azgın kişiler olup deveyi kesmeye koşuşan kimselerdi. Ve iyilik yönünde hiçbir şey yapmıyorlardı.

49. Sâlih'in durumu hakkında istişareleri esnasında **«Allah'a and içerek»** birbirlerine **«şöyle dediler: 'Gece»** gelip **«ona»** Sâlih'e **«ve ailesine baskın yapalım;»** onu ve ailesini öldürelim **«sonra da»** Sâlih'in **«velisine: 'Biz onun ailesinin»** tarafımızdan yok edilmesi şöyle dursun **«yok edilişi sırasında»** bile **«orada değildik, inanın ki»** söylediğimizi **«doğru sölüyoruz' diyelim.»**

50. «Onlar» bu şekilde **«bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların plânlarını altüst ettik,»** bu tuzaklarını, helâk olmalarına sebep kıldık.

51. Ey Muhammed! **«Düşün işte, tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Onları da»** gece baskınlarında kendileri ile birlikte olmayan **«milletlerini de toptan»** istisnasız **«yok ettik.»**

Rivâyete göre Hz. Sâlih'in namaz kıldığı bir mescidi vardı. Söz konusu kişiler deveyi kestikten sonra Sâlih onlara: "Üç güne kadar helâk olacaksınız"

deyince onlar da birbirlerine: "Sâlih, bizden üç güne kadar kurtulacağını iddia ediyor. Öyleyse biz, üç günden önce kendisinden ve ailesinden kurtulmaya bakalım," dediler. Daha sonra halkın huzuruna çıkarak şöyle demişlerdir: "O, namaz kılmak üzere geldiği zaman onu öldürür ve sonra ailesine döner, onları da öldürürüz." İşte bu yüzden onlar çığlıkla helâk olmuşlardır. Ansızın Sâlih'in karşısına çıkmak isterlerken Allah onların karşısına çıkmıştır. Kavimlerinin çığlıkla helâk edilmeleri, kendilerinin, söz konusu azgın kişileri, azgınlıkla ilgili şeylere çağırmalarıyla irtibatlıdır. Yani ceza, herkese ameli cinsinden gelmiştir.

52. «**İşte**» belirtilen «**haksızlıkları**» ve şirk gibi fenalıkları «**yüzünden çökmüş**» boş kalmış «**evleri! Bilen**» ve öğüt alan «**bir millet için elbette bunda**» haksızlıkları nedeniyle şaşkınlık veren helâk edilişlerinde büyük «**bir ibret vardır.**»

53. «**İman edenleri**» Sâlih ve onunla birlikte olan mü'minleri «**ve**» sürekli olarak inkârdan ve günahlardan «**sakınanları da kurtardık.**» Sakınmaları yüzünden kurtuluşa ermişlerdir. Nitekim onlar, dört bin kişi olup Sâlih kendilerini Hadramevt'e götürmüştür. Burası, Yemen şehirlerinden biridir.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ
وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً
مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ
إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوٓا۟ ءَالَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ
﴿٥٦﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَٰهَا مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾

54. Lût'u da gönderdik. Kavmine şöyle demişti: "Bile bile hâlâ o hayasızlığı yapacak mısınız?

55. Siz ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız? Doğrusu siz, cahillik eden bir kavimsiniz!"

56. Kavminin cevabı sadece: "Lût ailesini memleketinizden çıkarın; baksanıza onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış!" demelerinden ibaret oldu.

57. Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık. Yalnız karısının (azapta) kalanlardan olmasını takdir ettik.

58. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Ne kötü idi uyarılanların yağmuru!

54. «**Lût'u**», Lût b. Hârân'ı «**da**» peygamber olarak «**gönderdik. Kavmine**» öğüt verdiği zaman «**şöyle demişti:**» Bazıları da "Lût" kelimesinden önce "hatırla" anlamına "üzkür" kelimesini var sayarak şöyle mana vermişlerdir: "Lût, kavmini kötüleyerek onlara şöyle dediği anı hatırla."

«**'Bile bile hâlâ o hayasızlığı yapacak mısınız?**» *"Fahişe"*: Aslında çok kötü söz ve davranıştır. Ancak âyette homoseksüellik kasdedilmiştir. *"Tübsırûn"* ise burada bilmek anlamındadır. Nitekim kalbin idrak gücüne "basîre" ve "basar" denir. Yani siz, homoseksüelliğin kötülüğünü çok iyi biliyorsunuz. Gerçekten bir kötülüğün kötü olduğunu bilen birinin o kötülüğü yapması, başkasınınkine oranla daha kötüdür. Ya da "basar", gözün görmesi anlamındadır. Yani siz, birbirlerinizden göre göre bu işi yapıyorsunuz. Çünkü o homoseksüeller bu hayasızlığı açıklıyor ve onu gizlemiyorlardı. Bu nedenle tavırları daha da kötü olmuş oluyor.

55. «**Siz, illede kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız?**» Bu âyet, sözkonusu kişilerin yaptığı hayasızlığı ve cinsel ihtiyacı giderme vasıtasını açıklamaktadır. Aslında "*şehvet*," nefsin istediği tarafa yönelmesidir.

«**Doğrusu siz, cahillik eden bir kavimsiniz!'**» Çünkü bilginizin gerektirdiğini yapmıyorsunuz. Bu nedenle cahil bir kimsenin yaptığını yapanla cahil arasında bir fark yoktur.

56. «Kavminin cevabı sadece: 'Lût ailesini» Lût ve ona tâbi olanları **«memleketinizden»** Sedum'dan **«çıkarın; baksanıza onlar»** bizim yaptıklarımızdan veya çirkin şeylerden **«temiz kalmak isteyen insanlarmış!' demelerinden ibaret oldu.»** İbn Abbas'ın görüşüne göre onların bu sözü alay ifade etmektedir.

57. «Bunun üzerine onu», Lût'u **«ve ailesini»**, iki kızını ülkeden çıkmalarını emretmek sûretiyle **«kurtardık. Yalnız»** Vahile adındaki kâfir **«karısının»** azapta **«kalanlardan olmasını takdir ettik.»** Buna hükmettik. Çünkü o, Allah'ı inkâr etmişti.

58. «Üzerlerine öyle bir yağmur» çamurdan pişirilmiş bir çeşit taş **«yağdırdık ki... Ne kötü idi uyarılan»** fakat buna rağmen korkmayan **«ların yağmuru!»**

İbn Atıyye şöyle demiştir: "Bu âyet, fukahadan homoseksüellerin recm edilmeleri hükmüne varanlara kaynak teşkil etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ onlara, bu günahlarından dolayı taş yağdırmakla azap etmiştir.

Malikî mezhebine göre homoseksüeller, evli olsun bekâr olsun recm edilirler. İmam Şafiî ve Ahmet b. Hanbel'e göre homoseksüelliğin hükmü zinanın hükmü gibidir; zina eden evli ise recm edilir, bekâr ise sopa cezası verilir.

Ebû Hanife'nin görüşüne göre de, söz konusu kişilere tazir cezası verilir, hadd uygulanmaz. Oysa, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf homoseksüelliği zina suçu gibi saymışlardır."

"Şerhü'l Ekmel" isimli kitapta şöyle denmiştir: "Ebû Hanife, homoseksüelliği büyük bir günah addederek böyle bir görüşe varmıştır. Ona göre bu, cinayet ve zina suçuna verilen ceza gibi ceza verilecek bir suç değildir. Tazir cezası, ancak ortaya çıkan fitneyi yatıştırmaktan ibarettir. Yine Ebû Hanife, yalan yere yapılan yeminle ilgili olarak kefaret gerekmediğini söylemiştir. Çünkü onun cezası kefaretle giderilemez."

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ

وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ۗ آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً
فَأَنْۢبَتْنَا بِهِۦ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْۢبِتُوا شَجَرَهَآ
أَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا
وَجَعَلَ خِلٰلَهَآ أَنْهٰرًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا
أَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ
إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْأَرْضِ
أَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمٰتِ
الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِۦٓ أَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ
تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ أَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَنْ
يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ أَإِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَٰنَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾

59. De ki: "Hamd olsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O'na koştukları ortaklar mı?

60. Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? Çünkü Biz onunla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirmişizdir. Allah'la beraber başka bir tanrı mı var? Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir kavimdir.

61. Yoksa yer yüzünü yerleşmeye elverişli kılan, aralarında nehirler akıtan, onun için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Doğrusu onların çoğu (gerçekleri) bilmiyorlar.

62. Yoksa kendine yalvardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve sıkıntıyı gideren, sizi yer yüzünün hakimleri yapan mı? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? (O'nun nimetlerini) ne az hatırlıyorsunuz!

63. Yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Allah onların koştukları ortaklardan çok yücedir.

64. Yoksa önce yaratan sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten, hem yerden rızıklandıran mı? Allah ile birlikte başka bir tanrı mı var? De ki: "Doğru iseniz kesin delilinizi getirin bakalım!"

59. Ey Muhammed! **«De ki:»** Bütün nimetlerinden ve bu cümleden olarak peygamberlerin ve nebilerin düşmanlarını helâk etmesinden dolayı **«'Hamd olsun Allah'a, selâm»**, güven ve kurtuluş **«olsun seçkin kıldığı kullarına.»** Ki, Allah onları insanların en iyisi kılmış ve kendilerini nübüvvet ve peygamberlik için seçmiştir. Söz konusu kişiler, âfetlerden emin olmuş ve cezalardan kurtulmuş peygamberler, nebiler ve Allah'ın seçkin kullarıdır.

Bu âyette, Hz. Peygamber'in bir süre sonra da olsa, düşmanlarının helâk edileceklerine işaret edilmekte, onun ve ashabının inkârcıların ellerinden kurtulup güven içinde olacaklarına temas edilmektedir.

«Allah mı» kullarına **«daha hayırlı,»** faydalı **«yoksa O'na koştukları ortaklar»** putlar **«mı?»** Yani, yoksa putlar mı daha faydalıdır? Allah daha hayırlıdır, demektir.

Hz. Peygamber bu âyeti okuduğu zaman şöyle derdi: "Doğrusu Allah hayırlı, Bâkî, daha ulu ve daha cömerttir." Bu ve gelen âyetteki soruların

amacı itirafa zorlamak ve azarlamaktır.

60. Ortak koştukları putları mı hayırlı **«yoksa»** kâinatın esası ve faydaların kaynağı olan **«gökleri ve yeri yaratan, gökten size»** menfaatiniz için **«su»** yağmur **«indiren mi?»** Yani, her şeyi yaratan, kulları için daha hayırlıdır. **«Çünkü Biz onunla,»** o su sayesinde **«bir ağacını bile»** meyvesi şöyle dursun **«bitirmeye gücünüzün yetmediği»** imkânınızın olmadığı **«güzel güzel»** etrafı duvarlarla çevrili **«bahçeler bitirmişizdir.»** *"Hadîka"*: Etrafı çevrili ve içinde meyve ağaçları bulunan bahçedir. *"Behçet"* ise, güzel ve manzarası hoş demektir.

«Allah'la beraber başka bir tanrı mı var?» Ki, ibadete ortak kılındığı sanılsın? **«Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden»** âdetleri haktan, tevhidden yüz çevirmek olan ve bâtıla, şirke bağlanan **«bir kavimdir.»** Nitekim inkârcılar, küfrü iman yerine ve şirki de tevhîd mahalline koyarak haksızlık etmişlerdir.

Allah Teâlâ, başka yönden onları cevaptan âciz bırakmak için yine deliller getirerek tekrar şöyle buyurmuştur:

61. Eş koştukları putlar mı hayırlı, **«yoksa yer yüzünü»** insanlar ve hayvanlar için **«yerleşmeye elverişli kılan, aralarında»** faydalanacakları **«nehirler akıtan, onun için»** yer yüzünde bulunanları sarsmasına engel olacak, içlerinde madenlerin oluştuğu, pınarların aktığı ve bariz birçok faydanın bulunduğu **«sabit dağlar yaratan»**, tatlı ve tuzlu **«iki deniz arasına»** birbirine karışmasın diye **«engel koyan mı?»**

Varlık âleminde ya da bu eşsiz şeyleri yaratmada **«Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Doğrusu onların çoğu (gerçekleri) bilmiyorlar.»** Bu yüzden de, bütün açıklığına rağmen sahip oldukları şirk koşma anlayışının yanlışlığını anlayamıyorlar.

62. Ortak koştukları mı daha hayırlı, **«yoksa kendine yalvardığı zaman bunalmışa karşılık veren ve»** insanın başındaki üzüntüyü **«sıkıntıyı gideren,»** *"muztar:"* Hastalık, yoksulluk, borç, tutuklanma, zulüm vb. herhangi bir problemin Allah Teâlâ'ya sığınmaya, yalvarıp yakarmaya muhtaç ettiği kimsedir.

Duâ etmede en önemli şey, samimi olmak, inancı şüphe illetinden arındırmak, tam bir tevbe ile Allah Teâlâ'ya yaklaşmak ve organları günah kirle-

rinden temizlemektir. Misvak kullanmak, iyi koku sürünmek, sonra abdest alıp kıbleye yönelmek, Allah'ı zikretmek, O'na senâda bulunmak, ihtiyaçları arza ve duâya başlamadan önce namaz kılmak da bu cümledendir. Kişi bu anlayışla, yalvarmak ve yakarmak üzere ellerini açar ve omuz hizasına kadar kaldırır, böylece duâsı, kabul edilir bir duruma gelir.

Bâyezid-i Bestâmî şöyle demiştir: "Bir gece Allah'a duâ ettim. Bunun için elbise kolundan iki elimden birini çıkardım, diğerini ise aşırı soğuktan dolayı çıkarmadım. Uyuyunca rüyamda açık olan elimin nurla dolu, diğerinin boş olduğunu gördüm. Bunun üzerine dedim ki: "Ey Rabbim! Bu niçin böyle?" Bana şöyle seslenildi: "İstemek için çıkan el dolmuş, gizlenen ise mahrum kalmıştır."

Sizden önceki ümmetlerin meskenlerine vâris olmak sûretiyle **«sizi yer yüzünün hakimleri yapan mı?»** Nitekim, sizden olan her nesil, bir önceki neslin yerine geçer.

Bunca nimetleri bütün insanlara sunan **«Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var?»** O'nun nimetlerini **«ne az hatırlıyorsunuz!»**

63. «Yoksa, karanın ve denizin karanlıkları içinde» gecenin zifiri karanlığında **«size»** yıldızlar ve yerdeki işaretlerle **«yolu bulduran,»** hedeflerinize ulaştıran **«rahmetinin»** yağmurun **«önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi?»**

Buna gücü yeten **«Allah'ın yanında başka bir tanrı mı var? Allah onların koştukları ortaklardan»** yaratıcı ve her şeye gücü yetenin yaratılan ve âciz olanla ortaklık kurmasından **«çok yücedir.»**

64. «Yoksa, önce» ilk defa **«yaratan,»** öldükten **«sonra yaratmayı tekrar eden»** yani, öldükten sonra yeniden dirilten **«ve sizi hem gökten, hem yerden rızıklandıran»**, size yağmur yağdıran, ekin ve bitkiler çıkaran **«mı?»** İnkârcılar, suyun indirilmesi ve bitkilerin bitirilmesi gibi deliller ortada iken yeniden dirilmeye inanmamalarıyla birlikte kendilerine ilk defa yaratılmaları ve daha sonra tekrar varedilmeleri konusu sorulmuştur. Akıl, ilk yaratmadan sonra yeniden yaratmanın mümkün olduğuna hükmeder. Onlar da ortada yokken varedildiklerini biliyorlar. Oysa, ilk yaratılmalarından sonra yeniden varedilmeleri daha kolaydır.

Bunu yapan **«Allah ile birlikte başka bir tanrı mı var? De ki:»** Davada **«'doğru iseniz»** Allah ile beraber başka bir tanrının varolduğuna dair **«ke-**

sin» aklî «delilinizi getirin bakalım!'»

Allah Teâlâ, geçen âyetlerde tam bir güce sahip olduğunu bildirdikten sonra, gelen âyetlerde, yeniden dirilme ile ilgili meselelere bir geçiş olsun diye gaybın sadece O'nun bilgisi dahilinde olduğunu beyan ederek şöyle buyurmuştur:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ
الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ ۚ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادّٰرَكَ
عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ ۖ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا ۖ بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا وَآبَاؤُنَا أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ
﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا
يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

65. De ki: "Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."

66. Hayır; onların âhiret hakkındaki ilmi, yetersiz kalmıştır. Bilakis onlar bundan şüphe etmektedirler. Hayır, ondan yana kördürler.

67. İnkârcılar dediler ki: "Sahi biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra gerçekten çıkarılacak mıyız?

68. Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir."

69. De ki: "Yeryüzünde gezin de, günahkârların sonu nice oldu, bir bakın!"

70. Onların yüzünden tasalanma. Kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü sıkıntı duyma.

65. «De ki: 'Göklerde» olan melekler **«ve yerde»** bulunan insanlar ve cinler **«Allah'tan başka kimse gaybı bilmez.»** İnsanlar **« ne zaman»** kabirlerden **«diriltileceklerini de bilmezler.'»**

66. «Hayır; onların âhiret hakkındaki ilmi, yetersiz kalmıştır.»

"Kamûs" adlı kitapta şöyle denilmiştir: "Onların âhiret hakkında bilgileri yoktur, onunla ilgili her hangi bir bilgiye sahip değillerdir." Bu, güzel bir sözdür. Bu ifadenin hakîkatı şöyledir: Onların âhirete kavuşma hususundaki ilimleri sona ermiş, böylece âhireti bilmemektedirler.

Allah Teâlâ, onların âhiret hakkındaki daha kötü bir durumu yani şaşkınlıklarını dile getirmeye intikal ederek şöyle buyurmuştur:

«Bilakis onlar bundan» yani âhiret ve âhiretin gerçekleşmesinden, bir iş hakkında şaşırıp kalan ve bir delil bulamayan kimse gibi **«şüphe etmektedirler. Hayır, ondan yana kördürler,»** cahildirler. Basiretsizlikleri yüzünden nerede ise alâmetlerini de göremiyorlar.

"'Amûn:" Kalp gözü körelmiş anlamındaki *"'amin"* kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, gözü kör anlamında da kullanılır. Kalbin körelmesi ise körlükten daha kötüdür. Basiretin kaybedilmesine oranla gözün kaybedilmesinin pek önemi yoktur. Çünkü, gözleri kör olup kalp gözü açık nice insanlar vadır. Öte yandan kâfirlerin, münafıkların ve gafil kimselerin durumu gibi gözleri gördüğü halde, kalpleri körelmiş nice kimseler vardır.

67. «İnkârcılar,» Mekke müşrikleri **«dediler ki: 'Sahi, biz ve ataları-**

mız, toprak olduktan sonra gerçekten» kabirlerden **«çıkarılacak mıyız?»** Hayır, bu olmaz.

68. «Andolsun ki, bu» çıkarma ile ilgili **«tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce»** yani Muhammed'in tehdidinden önce çeşitli zamanlarda **«atalarımıza da yapılmıştır.»** Fakat yeniden diriltilmediler ve diriltilmeyecekler de. **«Bu,»** söz konusu tehdit **«öncekilerin»** yazdıkları ve uydurdukları **«masallarından başka bir şey değildir.'»** *"Esâtîr"*, aslı, esası olmayan sözler, demektir.

69. Yâ Muhammed! **«De ki:»** Ey inkârcılar ve yalancılıkla itham edenler! **«'Yeryüzünde»** Hicr, Ahkât ve benzeri yerleri **«gezin de, günahkârların»**, tekzip edenlerin tekzipleri yüzünden **«sonu nice oldu, bir bakın!'»** Düşünün ve ibret alın! Nitekim onlar, çeşitli cezalarla helâk edilmişlerdir. Bu ifade inkârcıları, yalanlamaları yüzünden tehdit etmekte ve tekzip edenlere inen azabın benzerinin kendilerine inmesiyle korkutmaktadır.

70. «Onların» yalanlamaları ve inkârcılıkta ısrarları **«yüzünden tasalanma. Kurmakta oldukları tuzaklardan»** seni yok etmek için yaptıkları plânlardan ve insanları senin dininden alıkoymalarından **«ötürü sıkıntı duyma.»** Çünkü kötü tuzak ancak sahibini yakalar. Allah, seni insanlardan korur ve dinini gâlip getirir.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
(٧١) قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ ٱلَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ (٧٢)
وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ
(٧٣) وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ (٧٤) وَمَا
مِنْ غَآئِبَةٍ فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ (٧٥)

71. "Eğer doğru söylüyorsanız bu vaad ne zaman?" derler.

72. De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir."

73. Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmiyorlar.

74. Rabbin elbette onların sînelerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

75. Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın.

71. «**'Eğer**» verdiğiniz azap haberinde «**doğru söylüyorsanız bu vaad**» vaadedilen azap « **ne zaman?' derler.**»

72. «**De ki: 'Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin**», azabın «**bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecek**» size ulaşacak «**tır.**» Nitekim, Bedir Savaşı'nın azabı onlara inmiştir. Geri kalan azapları ise âhiret gününe saklanmaktadır.

73. «**Şüphesiz Rabbin,**» bütün «**insanlara karşı lütuf**» ve ikram «**sahibidir.**» Söz konusu inkârcıların işledikleri günahlardan kaynaklanan cezalarını tehir etmesi de yine Allah Teâlâ'nın bir lütfudur. «**Fakat insanların çoğu**» nimetin hakkını bilmiyor ve «**şükretmiyorlar.**» Bilakis onlar, işin gerçeğini hiç bilmediklerinden dolayı azabı hemen acele istiyorlar.

74. «**Rabbin elbette onların sînelerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da**» açığa vurdukları sözlerini, ve fiillerini ve azabı hemen istediklerini de «**bilir.**» Âyet-i kerime, onların açıkladıklarından başka kötülükleri olduğunu ve Allah Teâlâ'nın hepsinden dolayı onlara muamele edeceğini bildirmektedir.

75. «**Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın.**» *"Ğaibe"*: Şiddet ve galebeye delâlet eden sıfatlardandır.

Âyet-i Kerimede tıpkı şöyle buyrulmuştur: "Ne kadar kapalı ve gizli olursa olsun Yüce Allah her şeyi bilir ve kuşatır." Allah Teâlâ'nın bilgisine ve müşahadesine göre görünen şeyle görünmeyen arasında bir fark yoktur. O

halde, mü'minin sînesinin selim olması; biri için gönlünde kin, kıskançlık ve düşmanlık gizlememesi gerekir. Nitekim, nakledilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bu kapıdan ilk giren cennetliklerden biridir."* Abdullah b. Selâm (r.a.) ilk giren oldu. Bunun üzerine Rasûlüllah'ın ashabından bazıları kalkarak bu durumu ona ilettiler ve dediler ki: "Cennete girmeyi umduğun en sağlam amelini bize söyler misin?" Abdullah b. Selâm: "Ben zayıf birisiyim. Kendisiyle cenneti umduğum en sağlam amelim, gönül selâmeti ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmektir," diye cevap vermiştir.

Bu haberde iki husus vardır:

Birincisi, Hz. Peygamber'in gaybı haber vermesi. Fakat bu vahiy vasıtası ve Yüce Allah'ın bildirmesiyle olmuştur. Çünkü gaybı bilmek ancak Allah Teâlâ'ya aittir.

İkincisi de, gönül selâmetinin cennete girme vesilelerinden biri olmasıdır. Nitekim hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ashabımdan hiç birisi, birinden bana bir şey iletmesin. Çünkü ben, kalbi selim olarak size gelmek istiyorum"*[3] Gerçekten kişi, sadece kardeşinin menkibelerini dinlerse onun hakkında gönlü salim olur. Fakat, olsun olmasın kusurlarını işittiği zaman da onun hakkındaki düşüncesi değişir.

إِنَّ هَٰذَا
ٱلْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَكْثَرَ ٱلَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾
وَإِنَّهُۥ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُم بِحُكْمِهِۦ
وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى ٱلْحَقِّ
ٱلْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

3- Hadisi Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Ahmed *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/352.

76. Doğrusu bu Kur'ân, İsrailoğullarına, hakkında ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır.

77. Ve o, mü'minler için gerçekten bir hidâyet rehberi ve rahmettir.

78. Şüphesiz Rabbin, onların arasında kendi hükmünü verecektir. O, mutlak galiptir, bilendir.

79. O halde sen Allah'a güven. Çünkü sen, apaçık hakikatin yolundasın.

76. «**Doğrusu**» Muhammed'e indirilmiş olan «**bu Kur'ân, İsrailoğullarına,**» cehaletleri yüzünden «**hakkında ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır.**» Nitekim onlar, Hz. İsa ve Hz. Uzeyr peygamberlerin durumları, âhiretteki cismanî ve ruhanî haller ve cennet-cehennemin özellikleri hususunda ihtilâfa ve pek çok şey hakkında ayrılığa düşerek sonunda birbirine lânet etmişlerdir.

77. «**Ve o**» Kur'an, ister İsrailoğullarından ve isterse onların dışından oluşan kayıtsız, şartsız «**mü'minler için gerçekten bir hidayet rehberi ve rahmettir.**» Burada, sadece mü'minler zikredilmiştir. Çünkü Kur'ân'dan istifade eden onlardır.

78. «**Şüphesiz Rabbin, onların**», ayrılığa düşen İsrailoğullarının «**arasında**» kıyamet günü «**kendi hükmünü**» hak ve adalete göre «**verecektir. O, mutlak galiptir,**» dolayısıyla hükmünü ve kararını kimse reddedemez, her şeyi «**bilendir.**»

79. «**O halde sen Allah'a güven**» ve onların vaadlerine aldırma «**Çünkü sen, apaçık hakikatin yolundasın.**» Bu yolda olan, Allah'ın korumasına ve yardımına güvenmeyi haketmiştir. *"Tevekkül"*: İşi Allah'a havale etmek ve O'nun dışındaki şeylerden yüz çevirmektir.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا

وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِنْ تُسْمِعُ
إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ
أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا
بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

80. Bil ki sen, ölülere işittiremezsin, arkasını dönüp kaçmakta olan sağırlara da daveti duyuramazsın.

81. Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getirecek değilsin. Ancak sen, âyetlerimize iman edenlere duyurabilirsin ve onlar Müslüman olurlar.

82. Onlar hakkındaki söz gerçekleştiği zaman bunlara yerden bir "dabbe" çıkarırız ki bu, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.

80. «Bil ki sen, ölülere işittiremezsin.» Kuşkusuz onların ölüler gibi olması, kendileriyle yardımlaşma hırsını bırakmayı gerektirir. Nitekim söz konusu bu kişiler, okunan âyetlerden yararlanmamalarından dolayı ölülere benzetilmişlerdir.

Şayet sen: "Onlar bu âyette ölülere benzetildikten sonra takip eden âyetlerde körlere ve sağırlara benzetilmelerinin fazlaca bir faydası görülmüyor" dersen şöyle derim: "Maksat, kalplerin benzetilmesidir, nefislerin benzetilmesi değildir. Çünkü insan, kalbinin küfür, nifak, dünya sevgisi vs. ile ölmesi yüzünden ölüler hükmünde olur."

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: "Allah'ı tanıyanlar diriler ve onların dışındakiler de ölüler gibidir. Çünkü ruhun hayatı, ancak hakikî bilgi ile sağlanır."

«Arkasını dönüp» haktan **«kaçmakta olan sağırlara da daveti»** herhangi bir işe olan çağrıyı **«duyuramazsın.»** *"Summ"*: Sağır anlamında "asamm" kelimesinin çoğuludur. "Samem" ise, sağırlık, işitme duyusunu kaybetmektir. Hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen de sağıra benzetilmiştir. Yani sağır davet edenin yanıbaşında, kulağının dibinde olmasına rağmen daveti işitmediğine göre arkasında ve ondan uzak olunca nasıl duyabilir?

81. «Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola», istenen şeye **«getirecek değilsin.»** Burada, doğru yola girmeme konusunda basîretini kaybedenler, körlere benzetilmiştir.

«Ancak sen, âyetlerimize iman edenlere» onlara inanma durumunda olanlara hakkıyla **«duyurabilirsin ve onlar Müslüman olurlar»**, hakka boyun eğerler. Asıl olan, ezelî inâyet ve daha önce Allah'ın ilminde mevcut olan ebedî mutluluktur.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, minberinde ayağa kalkmış ve sağ avucunu kapatarak şöyle buyurmuştur: *"Bu, Allah'ın cennetlikleri, isimleri ve soylarıyla yazıp topladığı bir kitaptır. Ona ne ilâve edilir, ne de eksiltme yapılır."* Daha sonra Hz. Peygamber sol avucunu kapatarak şöyle buyurmuştur: *"Bu, Allah'ın cehennemlikleri, hem kendi isimleri hem de babalarının isimleriyle yazıp topladığı bir kitaptır. Ona ilâve yapılmaz ve ondan birşey çıkarılmaz."*[4]

82 «Onlar hakkındaki söz gerçekleştiği», yaklaştığı **«zaman,»** *"Vukû'"* kelimesi burada yaklaşmak anlamındadır. Nitekim Allah Tealâ'nın, *"Allah'ın emri gelmiştir, yaklaşmıştır..."* (Nâhl: 1) sözünde de aynı anlam ifade edilmiştir. Buna göre mana şöyledir: "Sözün gerçekleşmesi ve muhtevasının meydana gelmesi yaklaştığı zaman..."

Kur'ân-ı Kerimde bulunan *"vakaa"* kelimesi genelde azap ve sıkıntılar konusunda gelmiştir. Yani, sözü geçen kıyametin alâmetleri belirdiği zaman **«bunlara yerden»** deccâl için istihbaratta bulunan, ve ismine cessâse denilen **«bir 'dabbe' çıkarırız ki bu, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.»** Yani, edebî Arap diliyle konuşan söz konusu bu dabbe (canlı), o kâfirlere onların, kıyametin kopacağını haber veren Allah'ın âyetlerine inanmayacaklarını söyler. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuş-

4- Hadisi Tirmizî, "*Kader*, 2142 nolu hadis" bölümünde tahric etmiş ve Ahmed b. Hanbel de *"Müsned"* de rivâyet etmiştir. İsnadı hasendir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/107.

tur: *"Hz. İsa, inananlarda birlikte Kâbe'yi tavaf ederken, altlarında bulunan yer, kandilinin sallandığı gibi sallanır; Safa tepesinin, sa'y edilen yere doğru olan kısmı yarılır ve oradan dabbe çıkar. Onun çıkışı ise ancak üç gün sonra gerçekleşir."*

Yine rivâyete göre deccal her yüzyılın başında çıkar. Kıyamet kopmasına yakın da deccâl çıkar. Bunun üzerine Hz. İsa (a.s.) iner ve onu öldürür. Sonra da yer yüzünde kırk yıl kalır.

Özetle, muhaddislerin (Hadis bilginlerinin) görüşüne göre sarı ırka mensup olanlar ki- onlar Frenklerdir- altı yıl içinde ortaya çıkınca yedinci yılda Mehdi gelir; sonra deccâl çıkar, derken Hz. İsa iner, daha sonra dâbbe çıkar ve sonunda da güneş batıdan doğar.

Yine muhaddisler şöyle derler: "Dâbbe çıktığı zaman, Hafaza (koruyucu) melekleri görevlerinden alıkonulur, mahlukatın mukadderatıyla ilgili olan kalemler kaldırılır ve bedenler amellere şahitlik eder. Bu tablo, dâbbenin çıkmasına ve güneşin batıdan doğmasına çok yakın bir zamanda gerçekleşir. Tevbe kapısı ise ancak güneş batıdan doğduktan sonra kapanır. Her şeyin bilgisi Allah katındadır.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ
بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي
وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ
عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ
لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

83. O gün her ümmetin âyetlerimizi yalan sayanlarından bir cemaati toplayacağız. Artık onlar bir arada tutulurlar.

84. Nihayet geldikleri zaman Allah buyurur: "Siz Benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız, öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz?"

85. Yaptıkları haksızlıktan ötürü söz başlarına gelmiştir; konuşamazlar.

86. Dinlensinler diye geceyi yarattığımızı ve gündüzü aydınlık yaptığımızı görmediler mi? İman eden bir kavim için elbette bunda ibretler vardır.

83. «O gün her ümmetin âyetlerimizi yalan sayanlarından bir cemaati toplayacağız.» Yani, "Ey Muhammed! Her peygamberin ümmetinden âyetlerimizi yalan sayanlardan olmak üzere büyük bir cemaati toplayacağımız vakti kavmine hatırlat." Gerçekten de hiçbir ümmet ve hiçbir asır Allah'ı inkâr edenlerden uzak kalmamıştır. **«Artık onlar bir arada tutulurlar»** ki, azarlama ve münakaşa mahallinde hepsi toplansın.

84. «Nihayet» hesap yerine **«geldikleri zaman Allah»** Teâlâ, yalan saymalarından dolayı kendilerini azarlayarak **«buyurur: 'Siz Benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız,»** yani, size bugüne kavuşacağınızı belirten âyetlerimizi, işin iç yüzünü öğrenecek şekilde düşünmeden yalanladınız, **«öyle mi? Yoksa»** onun dışında başka **«ne yapıyordunuz?»** Yani, onların bilgisizliklerinden, yalanlamak ve inkâr etmekten, bir de günahlardan başka hiçbir amelleri yoktur. İlim, iman ve itaat için varedilmelerine rağmen sanki sadece söz konusu işler için yaratılmışlardır.

85. «Yaptıkları haksızlıktan» Allah'ın âyetlerini yalanlamalarından **«ötürü söz»**, azap **«başlarına gelmiştir,»** azapla meşgul olmalarından ya da ağızları mühürlendiğinden dolayı özür dilemek için **«konuşamazlar.»**

Bundan sonra Allah Teâlâ, Mekke kâfirlerine öğüt vermiş ve onlara delil getirerek şöyle buyurmuştur:

86. Uyku ve oturma sayesinde **«dinlensinler diye geceyi»**, karanlığı **«yarattığımızı ve gündüzü»** geçinme vasıtalarını elde etme yollarını görsünler diye **«aydınlık yaptığımızı görmediler»**, bilmediler **«mi? İman eden bir kavim için elbette bunda»**, gece ile gündüzün nitelendikleri şekilde yaratılmasında, öldükten sonra yeniden dirilmenin doğruluğunu ve bunu belirten

âyetlerin hakikat olduğunu gösteren pek çok **«ibretler vardır.»**

Gerçekten gece ile gündüzün ardarda gelmesini düşünen, ufuklarda ölümü temsil eden gece karanlığının, hayatı temsil eden gündüz ışığıyla değiştiğini gören ve kendinde, ölümün bir benzeri olan uykunun, hayat gibi olan uyanma haline dönüşmesini müşahede eden, hakkında hiç şüphe olmayan kıyamet vaktinin geleceğine ve Allah Teâlâ'nın kabirlerde bulunanları diriltece-ğine hükmeder. Ve yine Allah'ın bu tabloyu kendisine bir örnek ve söz konusu durumun gerçekleşeceğini gösteren bir delil kıldığına karar verir.

وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن
فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى
الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۚ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي
أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۚ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ
فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا ۖ وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَاءَ
بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ ۖ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

87. Sûra üfürüldüğü gün -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır; hepsi boyunları büküik olarak O'na gelirler.

88. Dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi

sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan haberdardır.

89. Kim iyilikle (ilâhi huzura) gelirse, ona daha iyisi vardır ve onlar o gün korkudan da emin kalırlar.

90. Kötülükle gelen kimseler yüzü koyun cehenneme atılırlar. (Onlara:) "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz." denir.

87. «Sûra üfürüldüğü gün,» *"Sûr"*: İsrafil (a.s.)'in, ölmek ve yeniden dirilip mahşerde toplanmak için üfleyeceği bir nevi borudur. Âyetin anlamı şöyledir: "Ey Muhammed! Kavmine, ikinci defa sûra üfleneceği günü yani, ruhların bedenlere geri dönmesi için İsrafil'in kıyamet günü sûra üfleyeceğini hatırlat." **«-Allah'ın diledikleri,»** peygamberler, veliler ve şehitler **«müstesna- göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır.»** Bu korku, mü'min olsun kâfir olsun yeniden dirilme ve mahşerde toplanma anında, korkunç şeyleri ve olağanüstü durumları görme yüzünden herkesi kaplar.

Yaratıkların **«hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler.»** Yani, soru-cevap ve hesaba çekilmek için Yüce Allah'ın huzuruna gelirler.

88. O gün **«dağları görürsün de, onları yerinde durur»**, sabit **«sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler.»** Yani, o dağları yerinde duruyor gibi görürsün. Halbukî onlar, rüzgârların hızlı yürüttüğü bulutun geçtiği gibi geçer dururlar. Nitekim büyük ve çok olan her şey, hareket edip gittiği halde bakan kişinin gözünde durur gibi gelir.

«(Bu) her şeyi sapa sağlam yapan Allah'ın san'atıdır.» *"Sun'"*: Bir işi icat etmek; san'at demektir. Buna göre her san'at bir iş ve fakat her iş bir san'at değildir. Hayvanlara iş isnat edildiği gibi san'at isnat edilmez. *"İtkân"* ise, bir şeyi sağlam yapmaktır. Buna göre mana şöyledir: "Allah, her şeyi sağlam yapmış ve gereğince bir şekle sokmuştur."

Ey mükellef olanlar! **«Şüphesiz O, yaptıklarınızdan»** işlerinizin açık ve kapalı olan taraflarından **«haberdardır»**, bilendir.

89. «Kim iyilikle» kelime-i şehadet ve ihlâsla **«(ilâhi huzura) gelirse, ona daha iyisi»** o şehadet kelimesinden dolayı fayda ve sevap, yani cennet **«vardır.»** Kelime-i Şehadet, mutlak iyiliktir ve hatta iyiliklerin en güzelidir. Sözü edilen kişiye, değersize karşılık değerli, faniye karşılık ebedî ve bire

karşılık on, hatta yediyüz iyilik verilir.

Ve onlar» iyiliklerle gelenler, sûra üfürüleceği **«o gün»** derecesi ölçülemeyen ve azabı müşahade etmekten kaynaklanan büyük **«korkudan da emin kalırlar.»** Bu müthiş korku, onlara gelmez ve kendilerine asla zararı dokunmaz.

Göklerde ve yerde bulunanlara gelen korku ise sûra üfürülme anında, çeşitli felâketleri ve korkunç durumları görmelerinden kaynaklanan korkudur. Bu korkudan ise, hemen hemen hiçbir insan uzak kalamaz.

90. «Kötülükle», kötülüklerin kötüsü olan şirkle **«gelen kimseler, yüzü koyun cehenneme atılırlar:»** Onlara: **«'Ancak yaptıklarınızın»** şirkin **«karşılığını görmektesiniz'»** denir.

Rivayet edildiğine göre "Lâ ilâhe illallâh" (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur) sözü cennetin anahtarıdır. Anahtarın kapıyı açması için de dişleri olması gerekir. Bu dişler arasında yalandan, gıybetten uzak zikreden bir dil; hasetten, hainlikten arınmış ve huşu duyan bir kalp; haram ve şüpheden uzak bir karın ve hizmetle meşgul olup günahlardan arınmış organlar vardır.

إِنَّمَآ أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ ٱلْبَلْدَةِ ٱلَّذِى حَرَّمَهَا
وَلَهُۥ كُلُّ شَىْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ
أَتْلُوَا۟ ٱلْقُرْءَانَ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ
فَقُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ
ءَايَٰتِهِۦ فَتَعْرِفُونَهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

91. (De ki:) "Ben, sadece bu şehrin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Ki O, burayı kutsal kıldı ve her şey O'nundur. Bana Müslümanlardan olmam emredildi.

92. Ve Kur'an okumam da, (emredildi.) "Artık kim doğru yola gelirse, yalnız kendisi için yola gelmiş olur; kim de saparsa de ki: "Ben sadece uyarıcılardanım."

93. Ve şöyle de: "Hamd Allah'a mahsustur. O, size âyetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız." Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

91. «**(De ki:) 'Ben, sadece bu şehrin Rabbine**» boyun eğerek «**kulluk etmekle emrolundum. Ki O, burayı kutsal kıldı...**» Âyetteki *"belde"* kelimesinden maksat Mekke-i Mükerreme'dir. *"Bu şehrin Rabbi"* denmesi o şehrin şerefini ve saygınlığını artırmıştır. Allah Teâlâ bütün ülkelerin Rabbi olmasına rağmen bizzat *"bu şehrin rabbi"* diye ifade edilmesi, müşriklerin, O'nun kendilerine olan nimetini bilmeleri içindir. İbâdet etmeleri gereken Allah şehirlerini, yeşilliğini mukaddes kılmış, bitkilerinin koparılmasını avının avlanmasını hoş görmemiş ve orada, ne suretle olursa olsun sapıklığa meyledilmesinin arzulanmasını yasaklamıştır. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Şüphesiz Mekke'yi insanlar değil, Allah kutsal kılmıştır."*[5] Yani, onun mukaddes kılınması, şer'i bir ictihatla insanlardan değil, ilâhi bir emirle Allahtan kaynaklanmaktadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Ey Muhammed! Kavmine de ki: Allah tarafından bana, sadece O'na kulluk etmem ve ortak koşmamam emredildi. Öyleyse siz de O'na kulluk edin. Üstünlük ve şerefiniz bu kulluğa bağlıdır. Ve O'na ortak koşmayın. Şehrinizi mukaddes kılmak suretiyle O'nun üzerinizdeki nimeti sabit olmuştur.

«**Ve her şey**» yaratma, mülk ve tasarruf açısından «**O'nundur.**» Bu hususta O'na hiçbir kimse eşlik edemez ve «**Bana Müslümanlardan**», İslâm ve tevhid ümmeti üzerine karar kılanlardan, ya da Allah'a tam olarak teslim olanlardan «**olmam emredildi.**»

92. «**Ve Kur'an okumam da, (emredildi.)'**» Hakikatlerine vakıf olmayı hedefleyerek onu okumaya devam etmem de bana emredildi. Nitekim oku-

5- Bu ifade, Buharî ve Müslim'de bulunan hadisten bir bölümdür.

yucu, düşündükçe perde arkasında saklı yeni yeni manalar keşfeder. Bu yüzden âlimler ve hikmet sahibi kimseler Kur'ân okumaktan doymaz. Onun için her gün Kur'ân okumalısın. İlim tahsil edenlerin ve tasavvuf ehlinden bazılarının, Kur'ân okumaktan daha önemli bir işle meşgul olduklarını iddia ederek yaptıkları gibi Kur'ân okumayı terketme. Onların bu iddiası ise yalandır. Şüphesiz Kur'an, dünyada her ilmin esasıdır. Kur'an okuyanın mushaftan sesli olarak okuması müstahaptır. Bu durumda dil, hareketinden payını, göz bakmaktan el de dokunmaktan nasibini alır.

Bil ki, Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'an'dan ibaretti. Bu nedenle okuman esnasında Allah'ın, kullarını övdüğü niteliklere bak ve onları yap, ya da yapmaya azmet. Allah'ın yapılmasından dolayı kullarını yerdiği sıfatları da terket, ya da terketmeye azmet. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, bunu sana, ona göre amel etmen için bildirmiştir. Dolayısıyla bunu yaparsan olgun kişi olursun.

«**Artık kim**» belirtilen ibadet, teslimiyet gösterme ve Kur'an okuma konusunda bana tabi olmak süretiyle «**doğru yola gelirse, yalnız kendisi için yola gelmiş olur.**» Doğru yola gelmesinin faydası ona aittir, başkasına değil. «**Kim de**» belirtilen hususlarda bana muhalefet etmek sûretiyle «**saparsa**» onun için «**de ki: 'Ben sadece uyarıcılardanım'.**» Allah'ın azabını uyarma ve onunla korkutma sorumluluğundan kurtuldum. Bu nedenle o kişinin vebali bana ait değildir.

93. «**Ve şöyle de:**» En değerlisi peygamberlik ve Kur'an nimeti olan bana lütfettiği nimetlerden dolayı, «'**Hamd Allah'a mahsustur. O size âyetlerini gösterecek, siz de onları**» tanımanın kendinize fayda vermediği bir zamanda Allah'ın âyetleri olduğunu «**tanıyacaksınız.' Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.**» Yani, Rabbin, senin yaptığın iyiliklerden ve siz kâfirler, yaptığınız kötülüklerden, habersiz değildir. O, herbirinize ameline göre muamele eder. Allah Teâlâ, ağacı yaratıp onda meyveler varettiği gibi sizi ve yaptıklarınızı yarattığı halde işlerinizden nasıl habersiz olur? Mutlu ve bahtsız kişilerin hali O'na gizli kalmaz. O ancak bir hikmet ve sebepten dolayı mühlet verir, gafletten dolayı değil.

Nakledildiğine göre İbrahim b. Ethem, bir gün saltanatına ve varlığına sevinmiş. Daha sonra rüyasında kendisine kitap veren birini görmüş ve o kitapta şunlar kaydedilmiştir: "Geçici olanı ebedî olana tercih etme ve saltanatına aldanma, içinde bulunduğun durum vahim, keşke o durum olmasaydı. Onun için Allah'ın emrine koş." Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Rabbimizin bağışına ve cennete koşun..." (Âl-i İmrân: 133) Bunun üzerine İbrahim b. Ethem korku ile uyanmış ve şöyle demiştir: "Bu, Allah'tan bir uyarı ve bir öğüttür." Hemen Allah'a tevbe etmiş; halktan ayrılarak Allah Teâlâ'ya itaate koyulmuş; nihayet sâdık veliler derecesine ulaşmıştır.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Neml Sûresi'nin tefsiri bitmiştir.

KASAS SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 88 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿٢﴾ نَتْلُوْا عَلَيْكَ
مِنْ نَّبَاِ مُوْسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٣﴾ اِنَّ فِرْعَوْنَ
عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَّسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ
يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿٤﴾
وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً
وَّنَجْعَلَهُمُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ
فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ ﴿٦﴾

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

3. İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana dosdoğru nakledeceğiz.

4. Firavun, toprağında gerçekten azmış ve halkını parça parça etmişti. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Belli ki o, bozgunculardandı.

5. Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım, onları önderler yapalım, vâris kılalım.

6. Ve o yerde onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan çekinmekte oldukları şeyi gösterelim.

1. «Tâ. Sîn. Mîm.» Bu ifade, yemine işaret etmektedir. Şöyle ki; "Tâ" ile Yüce Allah'ın kuvvet ve kudretine, "Sîn" ile sırrına, "Mîm" ile de yaratıkların hepsine lûtfuna işaret etmektedir. Bunlardan başka birtakım gizli işaretler ve derin anlamlar ise daha önce geçmiştir.[1]

2. «Bunlar, apaçık Kitab'ın» mûcize olduğunu gösteren belli **«âyetleridir.»**

3. «İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un heberlerinden» önemli **«bir kısmını sana»** Cebrâil vasıtasıyla peşipeşine, **«dosdoğru»**, içinde yalan bulunması mümkün olmayan gerçeği **«nakledeceğiz.»** Yani, Cebrâil emrimiz gereğince sana bu haberleri nakleder.

Âyette "*iman eden bir kavim için*" ifadesi kullanılmıştır. Çünkü ilâhî mesajdan faydalanan onlardır.

4. «Firavun,» Mısır **«toprağında gerçekten azmış»** büyüklenmiş, zulüm ve düşmanlıkta son noktaya ulaşmış **«ve»** Mısır **«halkını parça parça etmiş»**, her istediği kötülük ve bozgunculukta kendisine uyan guruplar haline getirmiş**«ti. Onlardan»**, Mısır halkından **«bir zümreyi»** İsrailoğullarını **«güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu.»** Yani, onları ardarda öldürüyordu. İsrailoğullarının erkek çocuklarından doksan bin kadarını katletmiştir; kızları da hizmetçilik için hayatta bırakı-

1- Sûre başlarında bulunan "el-Hurûfu'l-Mukattaa" (tek tek harfler) Kur'an'ın mûcize oluşunu vurgulamaktadır. Mütehassıs müfessirler bu görüşü tercih etmişlerdir. Allah daha iyi bilir.

yordu. Bu durum, bir kâhinin Firavun'a şöyle demesinden kaynaklanmıştır: "İsrailoğullarından bir erkek çocuk dünyaya gelecek ve saltanatını ele geçirecek."

Bu tutum, onun ahmaklığını ortaya koymaktadır. Çünkü kâhinin söylediği söz doğru olsaydı öldürme neye yarardı? Şayet yalan söylemiş ise bu icraata ne gerek vardı?

«Belli ki o,» «bozgunculardandı.» Bozgunculukta kök salmıştı. Onun için pek çok kişiyi katletmeye cüret etti.

5. «Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere» onun işkencesinden kurtarmak suretiyle **«lûtufta bulunalım, onları»** başkalarına hizmet eden teba durumunda iken dinî işlerde kendilerine uyulan **«önderler yapalım,»** Firavun ve kavminin mülkünde bulunan her şeye **«vâris kılalım.»**

6. «Ve o yerde» Mısır ve Şam topraklarında istedikleri gibi tasarrufta bulunacak şekilde **«onları hâkim kılalım, Firavun ile»** onun veziri **«Hâmân'a ve ordularına, onlardan»**, o güçsüz görünenlerden **«çekinmekte oldukları şeyi gösterelim.»** Böylece, hükümdarlıklarının yok olmasından ve içlerinde doğan bir erkek çocuğun yüzünden helâk olmaktan dolayı onu engellemeye çalışsınlar.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ
فِى ٱلْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ
مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ
إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَٰطِـِٔينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ
ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوْ

نَتَّخِذَهُۥ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

7. Musa'nın annesine: "Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize bırakıver, korkup üzülme, çünkü Biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız." diye ilham ettik.

8. Nihayet Firavun'un ailesi onu yitik olarak aldı. Sonunda o, kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri bile bile hata ediyorlardı.

9. Firavun'un karısı: "İkimizin de gözü aydın! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz" dedi. Halbuki onlar sezemiyorlardı.

7. «Musa'nın annesine:» Gizli tutabildiğin kadar **«'onu emzir,»** ağlaması anında komşuların onu hissetmesi yüzünden **«kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize»**, Nil nehrine **«bırakıver...»**

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Onu korumaktan endişe duyduğun ve idare etmekten âciz kaldığın zaman korumamız ve idaremiz altında olması için onu Bize teslim et."

Darlık ve sıkıntı duymasından **«korkup»** ayrılığına **«üzülme, çünkü Biz onu»** yakın zamanda, ustalıklı bir usulde ve emin olacağın şekilde **«tekrar sana geri vereceğiz ve onu»** yüce **«peygamberlerden biri yapacağız' diye ilham ettik.»** Vahyin aslı, hızla işaret etmek; *"ihâ"* ise, gizlice bildirmektir. Vahyetmek, ya tıpkı Cebrâil'in Hz. Peygamber'e belirli bir şekilde görünerek tebliğde bulunması gibi zatı görünen ve sözü işitilen bir melek vasıtasıyle olur. Veya Hz. Musa (a.s.)'nın Allah Teâlâ'nın kelâmını işitmesi gibi görme olmaksızın sözün duyulmasıyla olur, yahut Hz. Peygamber'in *"Cebrâil kalbime yerleştirdi"* diye buyurduğu şekilde kalbe yerleştirmek ya da Allah Teâlâ'nın, *"Biz Musa'nın annesine ilham ettik"* buyurduğu gibi ilham etmek sûretiyle olur.

Musa'nın annesi Musa'ya hamile kaldığı zaman kendisinde karnının şişmesi, renginin değişmesi sütünün çıkması gibi herhangi bir hamilelik belirtisi

ortaya çıkmamıştır. Bu, İsmailoğullarına lütufta bulunmak üzere Yüce Allah'ın gizli tuttuğu bir iştir. Nihayet o, bir gözetleyen ve bir ebe olmadan Musa'yı doğurmuş; Firavun tarafından hamile kadınları kontrol etmek üzere görevlendirilen ne ebelerden birinin, ne de başkalarının haberi olmamış ve sadece Musa'nın kızkardeşi Meryem'in bilgisi olmuştur.

Musa'yı annesi üç ay veya daha fazla emzirmiş, Firavun'un yeni doğan bebekleri ısrarla araştırması bu konuda yapılan kontrolleri artırması üzerine Musa'yı ziftlenmiş bir sandığa koyarak geceleyin Nil nehrine bırakmıştır.

8. «Nihayet Firavun'un ailesi onu yitik olarak aldı.» Yani, annesi onu sandığa koyup nehire bıraktıktan sonra Firavun'un ailesi ve kaybolup gitmesinden korumak ve özenle bakmak üzere onu aldı.

«Sonunda o, kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri» yaptıkları ve terkettikleri şeylerde **«bile bile hata ediyorlardı.»** Onlar bir taraftan Musa'nın yüzünden binlercesini öldürmüşler, diğer taraftan büyümesi ve sakındıkları şeyi başlarına getirmesi için onu yetiştirmeye başlamışlardır.

"Hata", yan çizmek demektir. Hata olduğunu bile bile yapana "hâtı'"; yaptığı şeyin hatâ olduğunu bilmeden yapana "muhtı'" denir ki, aslında bu, iyilik yapmak ister, fakat yapmak istediğinin hilâfına bir şey yapmış olur.

9. «Firavun'un karısı:» Müzâhim'in kızı Âsiye, sandıktan Musa çıkarılınca Firavun'a: **«'İkimizin de gözü aydın!»** -Çünkü ikisi de onu görünce sevmişlerdi.- **«Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur.»** Nitekim Âsiye, Musa'nın, başparmağını emmesini ve iki gözü arasındaki nuru görmüştü.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Peygamberin ve velîlerin yüzleri ayna gibidir. Bunların nurundan hem mü'min hem de kâfir yararlanır."

«Ya da onu evlât ediniriz' dedi.» Çünkü Musa evlât edinilmeye müsait idi ve zaten Firavun'un erkek çocuğu da yoktu. **«Halbuki onlar»** onu alıp evlât edinmeleri konusunda büyük bir yanılgıya düştüklerini **«sezemiyorlardı.»**

İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah'ın düşmanı, Musa hakkında Âsiye'nin: *"Belki bize faydası dokunur"* dediği gibi deseydi Allah ona fayda sağlayacaktı. Fakat o, Allah Teâlâ'nın takdir ettiği bahtsızlığından dolayı direnip dur-

muştur.

Rivayet edildiğine göre, Firavun'un kavminden bazı azgın kişiler şöyle demişlerdir: "Kanaatimizce bu, kendisinden sakınmak gereken biridir, senden korkarak denize atılmıştır. Bu nedenle onu öldür." Firavun da Musa'yı öldürmeye karar verince Âsiye şöyle demiştir: "O, İsrailoğullarının çocuklarından değildir." Firavun tarafından kendisine: "Bunu nereden biliyorsun?" diye sorulduğu zaman ise şöyle cevap vermiştir: "İsrailoğullarının hanımları çocuklarına gerçekten acırlar ve onları öldürmenden korkarak gizlerler. Annenin çocuğunu kendi eliyle denize atması nasıl düşünülebilir?" Âsiye, Musa'nın üzerinde asalet nişanlarını görünce onun bu çocuğu bağışlamasını istedi ve bu yüzden Firavun, onu öldürmekten vazgeçti. Âsiye ona Musa adını verdi. Nitekim Hz. Musa'nın içine konduğu sandık su ile ağaç arasında bulunmuştu. Onların dillerinde suyun adı "mu", ağacın ise "sa" dır.

وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا
إِن كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
(١٠) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَن جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
(١١) وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِن قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ
أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (١٢) فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ
أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٣) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا

وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾

10. Musa'nın annesinin yüreği bomboş kalıverdi. Eğer Biz, inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı.

11. Annesi onun ablasına: "Onun izini takip et" dedi. O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.

12. Biz daha önce onun süt annelerin sütünü kabulüne müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası: "Size, onun bakımını sizin namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi.

13. Böylelikle Biz onu, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye annesine geri verdik. Fakat yine de pek çoğu bilmezler.

14. Güçlü çağına erip olgunlaşınca Biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları Biz böylece mükâfatlandırırız.

10. «**Musa'nın annesinin yüreği**», oğlunun Firavunun eline düştüğünü işitince kendisini saran korku ve şaşkınlıktan dolayı «**bomboş kalıverdi**», aklı başından gitti. «**Eğer Biz,**» Allah'ın ona: "... *Biz onu tekrar sana geri vereceğiz...*" (Kasas:7) sözü ile vadettiğine «**inananlardan**», tastik edenlerden «**olması için onun kalbini**» sabır, sebat ve daha önce geçen vaadi hatırlatmakla «**pekiştirmemiş olsaydık,**» beşerî zaaftan ve aşırı ızdıraptan dolayı «**neredeyse işi**» Musa'nın kendi oğlu olduğunu «**meydana çıkaracaktı.**» Böylece sırrını ve onu Nil nehrine kendisinin attığını açıklayacaktı. Musa'nın yüzüne olan hasretinden dolayı artık kalbinde tahammül gücü kalmamıştı.

11. Musa'nın «**annesi onun**», Musa'nın «**ablasına:**» ki burada kardeşlik sevgisini vurgulamak üzere, kızı yerine, Musa'nın ablası denmiştir. «'**Onun izini takip et**'» ve haberini izle «**dedi. O da, onlar**» Musa'nın durumunu öğrenmeye çalıştığının ya da ablası olduğunun «**farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.**» Ona bakıyor ve fakat baktığını hissettirmiyordu.

12. «Biz daha önce onun süt annelerin sütünü kabulüne müsaade etmedik.» Yani Biz, Musa'ya onu annesine geri vermeden önce süt annelerden hoşlanmama ve onlardan nefret etme duygusunu vererek süt annelerden emmesine izin vermedik. *"Merâdı'"*: Süt anne demek olan *"Murdı"* kelimesinin çoğuludur. "Murdı'a" ise, emzikli kadın demektir.

Emmek, insan tabiatını değiştirir. Bu yüzden Şeyh Muhammed el-Cuveynî evine girip oğlu imam Ebû'l-Me'âli'yi başkasından süt emerken bulunca hemen onu, emziren kadından alarak başaşağı çevirmiş, karnını sıkıp ve parmağını ağızına sokarak çocuğun emdiği sütü çıkarmış ve şöyle demiştir: "Annesinin dışındaki birinin sütünü içmek sûretiyle karakterinin bozulması yerine ölmesi bana daha kolay gelir." İmam Ebû'l-Meâlî büyüyüp de münazarada bir zaafı olunca şöyle dermiş: "Bu, söz konusu emmeden geriye kalan izlerdir."

Bu konuda âlimler şöyle demiştir: "Bir kadından emen kişinin, o kadının iyilik ve kötülük bakımından ahlâkından etkilenebileceği âdeti hâlâ geçerliliğini koruyor."

«Bunun üzerine ablası,» onun meme kabul etmediğini, Firavunun ona önem verdiğini ve memesini kabul edecek birini aradıklarını görünce: **«'Size, onun bakımını sizin namınıza üstlenecek,»** onu yetiştirecek **«hem de ona iyi davranacak»**, emzirmesinde ve bakımında kusur etmeyecek **«bir aile göstereyim mi?' dedi.»**

Rivayet edildiğine göre Firavun'un adamları Musa'nın ablasına hitaben: "Onun bakımını kim üstlenecek?" dediler. "Annem" dedi. Firavun'un adamları: "Annenin sütü var mı?" dediler. Musa'nın ablası: "Evet, var. O, bebeği öldürülen bir kadındır ve en büyük arzusu emzirebileceği bir çocuk bulmasıdır," dedi. Firavun'un ona, Musa'nın bakımını üstlenebilecek kişiyi getirmesini emretmesi üzerine annesini getirdi. O sırada Musa, Firavun'un elinde ağlıyor, kendisi de onu oyalamaya çalışıyordu. Hemen, Musa'yı annesine verdi ve o, anne kokusunu alınca rahatladı ve memesini aldı. Bu durum karşısında Firavun, Musa'nın annesine: "Sen onun nesi oluyorsun ki, memenden başka hiçbir memeyi kabul etmedi?" dedi. Musa'nın annesi: "Ben, kokusu güzel, sütü iyi olan bir kadınım ve bana verilen her çocuk beni kabul eder" dedi.

Firavun Musa'yı annesine verip kendisine bir ücret tayin etmiştir. Annesi de onunla birlikte aynı gün mutlu bir şekilde evine dönmüştür. Onlar, hergün için Musa'nın annesine ücret olarak bir dinar veriyorlardı. Musa'nın anne-

sinin onu denize atması ile kendisine geri verilmesi arasında sadece çocuğun, annesinden uzak olarak tahammül edebilecek kadar bir süre geçmiştir. Sekiz gün meme kabul etmeden durdu, diyenin görüşü ise doğru değildir.

13. «**Böylelikle Biz onu,**» Musa'yı çocuğunun ona ulaşmasıyla «**gözü aydın olsun,**» ondan ayrı düşmesiyle «**gam çekmesin ve Allah'ın**» onu geri vermesi ve peygamberlerden kılması konusundaki «**vaadinin gerçek olduğunu**» ve ondan, bir kısmını müşahade ederek, dönüş olmadığını «**bilsin diye annesine geri verdik. Fakat yine de**» Firavunun ailesinden «**pek çoğu**» Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu «**bilmezler.**»

Musa'yı annesi, sütten kesinceye kadar yanında tutmuş, daha sonra Firavun ve Âsiye'ye geri vermiştir. Onlar da onu evlât edinerek himayelerinde büyütmüşler ve ellerinde yetiştirmişlerdir.

Bir gün Musa, Firavun'un önünde sopa ile oynarken o sopayı kaldırmış ve Firavun'un başına vurmuş; bu darbe yüzünden Firavun kızmış, bunu uğursuz sayarak onu öldürmeye niyet etmiştir. Bunun üzerine Âsiye: "Ey Melik! Öfkelenme, daralma! Çünkü o, akıl etmeyen küçük bir çocuktur. Dilersen şu tasın içine bir kor, bir de altın koy ve bak, hangisini alacak? Firavun, böyle yapılmasını emretmiş ve Musa, altını almak için elini uzatınca, kendisiyle ilgili görevlendirilen melek, elini tutup kora doğru çevirmiş ve Musa da onu alarak ağzına atmış; sıcaklığını hissedince de alıp atmıştır. Bunun üzerine Âsiye Firavun'a: "Ben sana, onun hiçbir şeyi akıl etmediğini söylememiş miydim," demiştir. Firavun, Musa'nın öldürülmesini emretmişken bundan vazgeçmiş ve Âsiye'yi doğrulamıştır.

Dendiğine göre Musa'nın, peygamberliğinden önce dilindeki düğüm, ağzına almış olduğu bu korun izidir. Daha sonra bu düğüm, Taha sûresi âyet 27, 28'de geçen, *"Dilimden düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar"* duâsıyla ortadan kalkmıştır.

14. Musa, «**güçlü çağına erip**» ki bu çağ, on sekiz yaş ile otuz yaş arasıdır. «**Olgunlaşınca**», kırk yaşına varıp kemâle erince «**Biz ona hikmet**» peygamberlik «**ve**» dinle ilgili «**ilim verdik.**»

Yusuf'la ilgili olarak da sadece; *"(Yusuf) erginlik çağına gelince..."* (Yusuf: 22) buyrulmuştur. Çünkü ona Allah Teâlâ çocukluğunda, kuyuda iken vahyetmişti. Oysa Musa'ya kırk yaşından sonra vahiy gelmiştir.

Öte yandan âlimlerden büyük çoğunluğun görüşüne göre Peygamber Efendimiz, kırk yaşın başında peygamber olmuştur.

Bir kısmına göre de bu yaş sınırı, her peygamber için geçerlidir. Bazıları ise peygamberler hakkındaki kırk yaş şartının dayanağı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü İsa (a.s.), bir peygamberdir ve otuz üç yaşında iken göğe yükseltilmiştir. Yusuf (a.s.), on sekiz yaşında peygamber olmuş ve Yahya (a.s.) da erginlik çağına varmadan vahye mazhar olmuştur.

«İşte güzel davrananları» bu davranışlarından dolayı **«Biz böylece»** Musa ve annesini mükâfatlandırdığımız gibi **«mükâfatlandırırız.»** Burada, Musa ve annesinin iyi davranışlarda bulundukları ve işlerini küçük yaşlarda iken bile sağlam yaptıkları vurgulanmaktadır. Kim, iyiler zümresine katılırsa Allah, onu en güzel şekilde mükâfatlandırır.

Hikâye edildiğine göre bir kadın, akşam yemeğini yerken birisinin kendisinden yemek istemesi üzerine, kalkıp onun ağzına bir lokma vermişti. Bir zaman sonra çocuğunu bir yere koymuş, oradan da onu kurt kapmıştı. Bunun üzerine kadın: "Ey Rabbim! Çocuğum!" diye haykırmış. Bu arada birisi kurdun boynunu vurarak kurdun ağzından incitmeden çocuğu çekip almış ve kadına: "Bu lokma, senden yardım isteyen kişinin ağzına koyduğun lokmanın karşılığıdır" demiştir.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ
غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِ
وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِن شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ
فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ
عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ

إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَآ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ
ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ فَأَصْبَحَ فِى ٱلْمَدِينَةِ خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا ٱلَّذِى
ٱسْتَنصَرَهُۥ بِٱلْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۥ ۖ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰٓ إِنَّكَ لَغَوِىٌّ مُّبِينٌ
﴿١٨﴾ فَلَمَّآ أَنْ أَرَادَ أَن يَبْطِشَ بِٱلَّذِى هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا ۚ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ أَتُرِيدُ
أَن تَقْتُلَنِى كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِٱلْأَمْسِ ۖ إِن تُرِيدُ إِلَّآ أَن تَكُونَ جَبَّارًا
فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَآءَ رَجُلٌ
مِّنْ أَقْصَا ٱلْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ ٱلْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ
فَٱخْرُجْ إِنِّى لَكَ مِنَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ ۖ
قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢١﴾

15. Musa, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan, iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan imdat diledi. Musa da ötekine bir yumruk indirip ölümüne sebep oldu. "Bu şeytanın işidir. O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşmandır" dedi.

16. Musa: "Rabbim! Doğrusu kendime haksızlık ettim. Beni bağışla!" dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan çok merhamet edendir.

17. "Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, suçlulara asla arka olmayacağım" dedi.

18. Şehirde korku içinde, (etrafı) gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryad ederek yine ondan imdat diliyor. Musa ona dedi ki: "Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın!"

19. İkisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince o adam dedi ki: "Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek arabuluculardan olmak istemiyor da, bu yerde ille bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!"

20. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: "Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (bu şehirden) çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim."

21. Musa korka korka (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni şu zalim kavimden kurtar" dedi.

15. «**Musa,**» Firavun'un sarayından gelip «**ahalisinin habersiz olduğu bir sırada**», şehre girmenin alışılmış olmadığı bir vakitte «**şehre**» Mısır'a «**girdi.**» Firavun'un sarayı şehrin kenarında idi.

İbn Abbas: "Öğle sıcağında uyuma vaktinde girmiştir" dedi. Nitekim o vakitte yollar boştu.

«**Orada, biri kendi tarafından,**» dinine tabi olanlardan ki, onlar İsrailoğullarıdır. «**Diğeri düşman tarafından**» dinine muhalif Mısırlılardan «**olan iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan imdat diledi.**» Musa, güçlü ve kuvvetli biriydi. «**Musa da ötekine**», Mısırlıya «**bir yumruk indirip ölümüne sebep oldu**» ve ardından pişmanlık duydu. «'**Bu,**» öldürme «**şeytanın işidir.**» Burada iş, şeytana atfedilmiştir. Çünkü bu iş, şeytanın azdırmasından ve onun vesvese vermesinden kaynaklanmıştır. Bu, Hz. Mûsâ'nın masum oluşuna zarar vermez. Çünkü Mısırlı'nın ölümü hataen olmuştu. Hz. Mûsâ bu ölümü şeytanın işi addederek zulüm diye adlandırmış ve Allah'a yakın kulların yolundan hareketle bu işten af dilemiştir. Söz konusu olay, peygamberlikten önce olmuştur.

«**O,**» şeytan «**gerçekten saptırıcı,**» insan için «**apaçık bir düşmandır' dedi.**»

16. «**Musa: 'Rabbim! Doğrusu**» hiçbir emir olmadan Mısırlıyı öldürmekle «**kendime haksızlık ettim. Beni**», günahlarımı «**bağışla!' dedi, Allah da onu**» af dilemesinden dolayı «**bağışladı. Çünkü O,**» kulların günahlarını «**çok bağışlayan**» ve onlara «**çok merhamet edendir.**»

17. «**'Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun**», bağışlamak süretiyle bana olan ikramından dolayı sana yemin ederim «**ki,**» tevbe edip «**suçlulara**» bundan sonra «**asla arka**» yardımcı «**olmayacağım' dedi.**»

18. «**Şehirde**» kendisinden dolayı Firavun'un adamlarından endişe ederek «**korku içinde,**» azık istemek ya da haber almak, hakkında söylenenleri ve o Mısırlıyı öldürenin bilinip bilinmediğini öğrenmek üzere «**(etrafı) gözetleyerek sabahladı.**» Bu ifade gösteriyor ki, şehre girme ve öldürme hadisesi, akşamla yatsı vakti arasında, insanların kendileriyle meşgul oldukları bir sırada olmuştur.

«**Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse,**» yani, bir gün önce öldürülen Mısırlıya karşı Musa'dan yardım talebinde bulunan İsrailli «**feryad ederek yine ondan**», Musa'dan «**imdat diliyor. Musa ona**» dün bir Mısırlı bir kıptiye karşı yardım isteyen bugün de Firavun'un adamlarından diğerine karşı imdat dileyen İsrailliye «**dedi ki: 'Doğrusu sen besbelli bir azgınsın!'**» Çünkü sen, dün bir adamın öldürülmesine sebep oldun şimdi de bir başkasıyla döğüşüyorsun. Ben, senin yüzünden dün böyle bir duruma düştüm ve şimdi de beni başka bir uçuruma düşürmek istiyorsun.

19. Musa, «**ikisinin de**», Musa ve İsraillinin «**düşmanı olan adamı**», Mısırlıyı «**yakalamak**» üzere elinden tutmak «**isteyince o adam**» İsrailli: "Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın" sözü ile hitap ettiğinden ve ona karşı öfkelendiğini görmesinden hareketle Musa'nın kendisini yakalamak istediğini sanarak «**dedi ki:**» Ya da Mısırlı, sözlerinden bizzat kendisinin Mısırlıyı öldürdüğü şeklinde anlaşıldığını dikkate alarak şöyle dedi: «'**Ey Musa!**» Öldürülen Mısırlıyı kastederek, «**dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyosun? Demek,**» insanlar arasında söz ve hareketle «**arabuluculardan olmak istemiyor**» ve zıtlaşmaya engel olmuyor «**da, bu yerde ille bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!'**» *"Cebbâr"*: İşin sonunu düşünmeden dilediği şekilde vuran ve öldüren kişi demektir.

Âyette belirtilen sözü Hz. Mûsâ'ya söyleyen Mısırlı da olabilir. Sanki Hz. Mûsâ ile İsrailli'nin konuşmalarından Mısırlı'yı öldürenin Hz. Mûsâ oldu-

ğunu anlamıştır.

Adamın bu ifadede bulunmasının ardından söz yayılmış, Firavun ve kavmine ulaşmış ve böylece onlar, birgün önce meydana gelen cinayetin Musa tarafından işlendiğini anlamışlardır. Oysa bunu sadece o İsraill biliyordu. Bunun üzerine Musa'yı öldürmeye karar vermişlerdir. Buna karşılık Firavun'un halkından, durumu Musa'ya haber vermek üzere bir mü'min ortaya çıkmıştır. Bu durumu Allah Teâlâ şöyle ifade etmiştir:

20. «Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak» Musa'ya **«geldi ve şöyle dedi: 'Ey Musa!»** Firavun'un kavminden **«ileri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal»** bu şehirden **«çık! İnan ki ben»** sana çıkma talimatını vermekle **«senin iyiliğini isteyenlerdenim.'»**

21. «Musa» kendisini arayanların, arkasından yetişmesinden ve yolda saldırıya uğramaktan **«korka korka (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı. 'Rabbim! Beni şu zalim kavimden kurtar'»** ve bana yetişmelerine engel olmak suretiyle beni koru! **«Dedi.»** Allah da duâsını kabul ederek onu kurtarmıştır.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ
عَسَىٰ رَبِّيٓ أَن يَهْدِيَنِي سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ
وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ ٱلنَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ ٱمْرَأَتَيْنِ
تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ ٱلرِّعَآءُ
وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَىٰ لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّىٰٓ إِلَى ٱلظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي
لِمَآ أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾

22. Medyen'e doğru yöneldiğinde: "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir" dedi.

23. Musa Medyen suyuna varınca orada (davarlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de (davarlarını) sudan meneden iki kadın gördü. Onlara: "Derdiniz nedir?" dedi. Dediler ki: "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz sulamayız; babamız da çok yaşlıdır."

24. Bunun üzerine Musa, onların davarlarını suladı. Sonra gölgeye çekildi ve "Rabbim! Doğrusu bana her indireceğin hayra muhtacım" dedi.

22. «Medyen'e doğru yöneldiğinde:» Medyen, Kızıldenizin sahilinde bulunan Şuayb (a.s.)'ın şehridir. Burası Firavun'un idaresi altında değildi. Mısır toprakları ile arasında sekiz günlük bir mesafe vardı. Âyetin anlamı şöyledir: "Musa, yüzünü Medyen'e doğru çevirip o istikamete yönelince..." Allah'a dayanarak ve samimi duygular içinde **«'Umarım Rabbim beni doğru yola iletir' dedi.»** Hakikaten o, yolu bilmiyordu.

23. «Musa, Medyen suyuna varınca...» Burası, şehrin kenarında, şehre üç mil kadar uzaklıkta bir su kuyusudur.

İbn Abbas şöyle demiştir: "O, zayıf düşmesinden dolayı yemek için yeşillik türünden bir şeyler aramak üzere oraya gitmiştir."

«Orada», kuyunun kenarında ve civarında **«(davarlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde»** alt kısmında bir yerde **«de»**, kuyuya gitmesinler diye koyunlarını **«(davarlarını) sudan meneden iki kadın»**, Şuayb'ın iki kızını **«gördü. Onlara: 'Derdiniz nedir?'»** Ne diye geri durup koyunlarınıza engel oluyor ve şu insanlar gibi doğrudan onları sulamıyorsunuz? **«dedi.»** Onlarda **«Dediler ki: 'Çobanlar sulayıp çekilmeden biz sulamayız;»** yani, erkeklerin içine sokulmaktan kaçınırız. Âdetimize göre çobanlar davarlarını sulayıp oradan ayrılmadıkları sürece biz davarlarımızı sulamayız. Bu işi, onlar ayrılıp gidince yaparız. **«Babamız»** Şuayb **«da çok yaşlıdır.'»** Bu nedenle çıkamıyor, zaruret icabı koyunları gütmeye ve sulamaya bizi gönderiyor.

24. «Bunun üzerine Musa,» onlara acıyarak ve Allah'ın rızasını gözete-

rek **«onların davarlarını suladı.»**

Rivayet edildiğine göre adamlar kuyunun üzerine ancak yedi, ya da on kişinin kaldırabileceği ağırlıkta bir taş koymuşlardır. Fakat Musa, yorgunluğuna, açlığına ve ayağındaki yaraya rağmen o taşı kaldırmıştır.

«Sonra» oradan ayrılarak **«gölgeye çekildi»** ki orada bitkilerin gölgesi vardı. İşte aşırı sıcaktan dolayı bir ağacın gölgesine acıkmış halde oturdu. **«Ve: 'Rabbim! Doğrusu bana»** az olsun, çok olsun **«her indireceğin hayra muhtacım' dedi.»**

Çoğu müfessirler, onun bu durumunu dikkate alarak bu hayrı, yiyeceğe yorumlamışlardır. Hz. Musa, aç bir halde iken Allah'tan, yiyecek şeyler istemiş ve fakat insanlardan istememiştir. Söz konusu iki kız da bu durumu anlamış ve babalarına dönünce babaları onlara: "Sizi acele ettiren şey nedir?" diye sormuş. Kızlar durumu şöyle anlattılar: "İyi bir adam bulduk ve o adam bize acıyarak davarlarımızı suladı; sonra gölgeye çekilerek: *'Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım'* dedi." Babaları: "O, aç bir adamdır," dedi. Hemen kızlardan birine: "Git ve onu bize davet et," dedi.

فَجَآءَتْهُ إِحْدَىٰهُمَا تَمْشِي عَلَى
ٱسْتِحْيَآءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۚ فَلَمَّا
جَآءَهُۥ وَقَصَّ عَلَيْهِ ٱلْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ ۖ نَجَوْتَ مِنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ ٱسْتَـْٔجِرْهُ ۖ إِنَّ خَيْرَ مَنِ
ٱسْتَـْٔجَرْتَ ٱلْقَوِيُّ ٱلْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى
ٱبْنَتَيَّ هَٰتَيْنِ عَلَىٰٓ أَن تَأْجُرَنِي ثَمَٰنِيَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ

عِندَكَ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ ۖ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ مِنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا ٱلْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ
فَلَا عُدْوَٰنَ عَلَيَّ ۖ وَٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

25. Derken, o iki kızdan biri utana utana yürüyerek ona geldi. "Babam," dedi, "bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını vermek için seni çağırıyor." Musa, ona (Şuayb'a) gelip başından geçenleri anlatınca o, "Korkma, o zalim kavimden kurtuldun" dedi.

26. O iki kızdan biri: "Babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi.

27. (Şuayb) dedi ki: "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana zorluk vermek istemem. İnşaallah beni iyi kimselerden bulacaksın."

28. (Musa) dedi ki: "Bu benimle senin arandadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana karşı haksızlık edilmiş olmaz. Söylediklerimize Allah vekildir."

25. «Derken, o iki kızdan», babalarına dönmelerinin ardından **«biri»**, büyüğü **«utana utana»** kızların tavrına uygun bir şekilde **«yürüyerek ona geldi.»**

Bir bedevî şöyle demiştir: "Haya ağır bastığı sürece yüz, değerli ve dal, kabuğu soyulmadıkça güzeldir."

«'Babam,' dedi, 'bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını» mükâfatını **«vermek için seni çağırıyor.'»**

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Musa, dağların arasında tedirgin ve yalnız olduğu için kadının davetine icabet etmiştir. Her ikisi yola koyulmuş,

rüzgâr kadının elbisesini açınca Musa ona: "Arkamdan yürü ve yolu bana tarif et" demiştir. O da arkaya çekilerek Musa'ya: "Sağdan, soldan ve önünden..." derken Şuayb'ın evine gelmişlerdir. Bunun üzerine kız, hemen koşup babasına Musa'nın gelişini haber vermiş, Şuayb da eve girmesine izin vermiştir. Şuayb, o zaman çok yaşlı idi ve gözü kör olmuştu. Musa, ona selâm verince, o da selâmını alarak kucaklamış ve önüne oturtmuştur. Sonra yemeğe buyur etmiş, fakat Musa yemeği kabul etmeyerek şöyle demiştir: "Bu yemeğin, davarları sulamanın bir karşılığı olmasından endişe ediyorum. Çünkü biz, peygamber soyundanız ve dinimizi dünyalık karşılığında satmayız." Nitekim Musa, Hz. Yakub'un soyundandı. Bunun üzerine Şuayb: "Delikanlı! Allah'a yemin olsun ki hayır! Gerçekten bu bizim geleneğimizdir. Bize misafir gelen bu yemeği yer. Sonra, iyilik edene bir şey ikram edilirse onu alması haram değildir" demiştir.

«Musa, ona (Şuayb'a) gelip başından geçenleri anlatınca o: 'Korkma, o zâlim kavimden», Firavun ve kavminden **«kurtuldun'»** Onun, bizim topraklarımızda hükümranlığı yok ve biz onun idaresinde değiliz **«dedi.»**

Hz. Musa, Firavunun yanında açık bir nimet içinde büyümüş, ancak Allah için hicret edip yolculuk ve vatan hasretine göğüs gerince, Allah Teâlâ ona , Şuayb'ın yanında o nimete karşılık açık ve gizli nimetler lütfetmiştir. Nitekim bir manzumede şöyle denilmiştir:

Sefere çık ki terkettiğinin karşılığını bulasın
Gayret et ki şerefin gayrette olduğunu bilesin
Ormanı terketmezse av bulmaz aslanlar
Yaydan çıkmazsa hedefe varamaz oklar.

Bir başka manzûmede de şöyle denilmiştir:

Allah'ın ülkeleri alabildiğine geniştir.
Allah'ın rızkı dünyada boldur.
Zillet içinde oturanlara hemen söyle.
Yeriniz darsa yeryüzüne dağılın böyle.

26. «O iki kızdan biri:» Musa'yı babasının yanına davet eden ve onunla evlenen büyük kız **«'Babacığım! Onu»** Musa'yı **«ücretle»** çoban **«tut. Çünkü ücretle istihdam edebileceğin en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir adamdır' dedi.»**

Rivayete göre Şuayb, kızına: "Onun güçlü ve güvenilir olduğunu nere-

den biliryorsunuz?" diye sorması üzerine o da babasına, Musa'nın kuyunun üzerindeki taşı kaldırıp büyük kovayı çıkardığını, kendisini davet ettiği anda günahtan kaçınarak başını yere doğru indirip yüzüne bakmadığını ve bu şekilde ona daveti ilettiğini ve kendisine, arkasından yürümesini emrettiğini dile getirdi. Fakat o, âyete göre, Musa'nın sadece güçlü ve güvenli oluşunu belirtti. Çünkü o zaman bu iki özelliğe ihtiyacı vardı. Zirâ güç, duâvarlarını sulamak; güvenilir olma da, gözü korumak ve kendini muhafaza etmek için gerekli idi. Nitekim Hz. Yusuf da şöyle demiştir: *"Çünkü ben onları çok iyi koruyan ve pek iyi bilenim."* (Yûsuf : 55)

27. «**(Şuayb)**» Musa'ya «**dedi ki: 'Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak**», seni onunla evlendirmek «**istiyorum.**» Âyette, *"Bana ...çalışmana karşılık"* ifadesinden hareketle bunun mehir olmadığı anlaşılmaktadır. Gerçi, o dine göre, kadının velîsi için bu usulde bir mehir alması caizdi. Nitekim dinimize göre de belli bir süre için kızın koyunlarını gütmek şartı ile evlilik caizdir.

Bilki, dinimizde mehir gereklidir ve mehir mal olmalıdır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı..."* (Nisa: 24) Mehir, evlenilen kadına teslim edilir, kadının hakkıdır, velîsinin değil. Nitekim âyet-i kerime'de: *"Kadınlara mehirlerini veriniz..."* (Nisâ: 4) buyrulmuştur. Şayet kadını Kur'an öğretmeye ya da bir yıl ona hizmet etmeye karşılık nikâhlasa bu nikâh geçerlidir, caizdir. Ancak Kur'an öğretme ve hizmet bir mal olmadığı için mehr-i misile gidilir.

«**Eğer**» hizmet ve çalışmayı «**on yıla tamamlarsan artık o kendinden;**» benden kaynaklanan bir mecburiyetten değil, «**yoksa sana zorluk vermek istemem.**» Onun için müddet konusunda seni serbest bıraktım. «**İnşallah**» iyi muamele etmek, hoş davranmak ve sözünü yerine getirmek hususunda «**beni iyi kimselerden bulacaksın.**»

Buna göre Hz. Musa, o zaman otuz yaşında olmalıdır. Çünkü, on yılı tamamlayınca Mısır'a dönmüş ve yolda kendisine vahiy gelmiştir. Daha önce, kendisine kırk yaşına basınca vahiy geldiği belirtilmişti. Kırk yaşında iken vahyin gelişi ise Allah Teâlâ'nın yüce peygamberler hakkındaki kanunudur.

28. «**(Musa) dedi ki: 'Bu,**» hakkında benimle sözleştiğin ve bana şart koştuğun şey «**benimle senin arandadır.**» Ben, bana şart koştuğun şeyin dışına çıkmam ve sen de kendine şart koştuğun şeyin dışına çıkmazsın. «**Bu iki**

süreden» çoğu olsun, azı olsun **«hangisini doldurursam doldurayım,»** o süre içinde hizmet etmek suretiyle sözü yerine getirirsem **«bana karşı haksızlık edilmiş olmaz.»** Yani, daha fazla kalmamı talep ederek sınırı aşmazsın. Ben de on yıldan fazla kalmayı talep etmediğim gibi sekiz yıldan daha azını da talep etmem. **«Söylediklerimize»** aramızda geçerli olan şartlara **«Allah vekildir,'»** gören ve gözetendir. Bu nedenle ikimizden birinin bu sözleşmeden dönmesine imkân yoktur.

Bunun üzerine Şuayb, Medyen halkından inananları toplamış ve kızı Safurya ile onu evlendirmiş, buna karşılık Musa da eve girerek yerleşmiş ve on yıl süre ile Şuayb'ın hayvanlarını gütmüştü.

فَلَمَّا قَضَىٰ

مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ
امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ
النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ
الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ
رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا
جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ
﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ

إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
وَمَلَإِيْهِ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٢﴾

29. Artık Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm" dedi.

30. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi. "Ey Musa! Bil ki Ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."

31. Ve "Asânı at!" (denildi.) Musa, asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın." (buyuruldu).

32. "Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan ellerini kendine çek. İşte bu ikisi, Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır." (diye seslenildi.)

29. «**Artık Musa**» aralarında şart koşulan «**süreyi doldurup**» ki, rivayete göre, iki sürenin en uzunu olan on yılı doldurmuştur. «**Ailesiyle**», hanımı Safurya ile Mısır'a doğru «**yola çıkınca,**» -o gece karanlık ve soğuktu. Hanımı ise hamile idi ve onu, doğum sancıları almış ve bu yüzden Musa, ateş yakmak istemiş, fakat ateş yanmayınca bu duruma üzülmüştür.- İşte o zaman «**Tûr tarafından bir ateş gördü.**» Musa «**ailesine: 'Siz**» yerinizde durup «**bekleyin, ben**» uzakta «**bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber**» –ki, onlar yolu kaybetmişlerdi– «**yahut ısınmanız için bir ateş**», ucunda ateş olan kalın bir odun «**parçası getiririm' dedi.**» Böylece Musa ailesini sahrada bırakıp gitti. Âyette geçen *"testalûn"* fiilinin kökü olan ıstılâ', ateşle ısınmak demektir.

30. «**Oraya**» gördüğü ateşe «**gelince, o mübarek yerdeki vadinin**» Musa'ya göre «**sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle**

seslenildi.» *"Buk'a"*: Ağacı bulunmayan arazi parçası demektir ve âyette *"mübarek"* diye nitelendirilmiştir. Çünkü Hz. Musa'nın peygamberliği orada başlamış ve Allah'ın ona hitabı orada olmuştur.

«'Ey Musa! Bil ki Ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.'» Yani Ben, sana seslenen ve seni isminle çağıran Allah'ım ve Ben, bütün yaratıkların Rabbiyim.

Bu, Allah Teâlâ'nın Musa'ya olan ilk sözüdür. Bu söz, her ne kadar Tâhâ ve Neml sûrelerinde geçen ifadeden farklı ise de kastedilen mana bakımından uygunluk vardır.

31. «Ve: 'Asânı at!' (denildi.)» Yani ona, "asânı elinden at," diye seslenildi. Onu atınca harekete başlayan bir yılan oluvermiştir. **«Musa, asâyı»** hızlı hareketinden ya da şekil olarak **«yılan gibi deprenir»**, hızlı hareket ettiğini **«görünce,»** korkuya kapılarak **«dönüp arkasına bakmadan kaçtı. 'Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen»** korkulu şeylerden uzak **«emniyette olanlardansın' (buyuruldu).»** Peygamberler huzurumda korkmazlar.

Şayet sen, "Asâsını yere atmasının faydası nedir?" dersen ben de cevap olarak şöyle derim: "Asâya alışması ve Firavun'un huzurunda ondan korkmamasıdır. Firavun, onunla tartışmaya girince, asânın yılan şekline getirilmesi ve diğer mucizelerle Firavun susturulmuştur."

32. «'Elini koynuna» cübbenin içine **«sok;»** ki yünden olan ve kolları sadece dirseklere kadar uzanan bu cübbeyi Musa gömlek yerine giyiyordu. **«Kusursuz,»** alaca hastalığı gibi illetsiz **«bembeyaz»** güneş ışınları gibi ışınları olan ve ışıldar bir halde **«çıkacaktır. Korkudan»** yani korktuğun zaman, korkuya kapılan insanın yaptığı gibi yılandan korunmak için sol elini sağ kolunun altına sağ elini de sol kolunun altına sokmak suretiyle **«ellerini kendine çek.»** Yani korkuya kapılınca dayanmak ve kendine hakim olmak için böyle yap. **«İşte bu ikisi, »** asâ ve el **«Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delil»** ve iki apacık mucize **«dir. Çünkü onlar yoldan çıkan»** zulüm ve düşmanlığa meyleden **«bir kavim olmuşlardır.'»** Ve bu yüzden, seni onlara bu iki mucize ile göndermeyi haketmişlerdir **«(diye seslenildi.)»**

قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ
مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي
لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾
قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ
إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا
جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا
سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ
جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ
مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا
لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَىٰ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾

33. (Musa) dedi ki: "Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum.

34. Kardeşim Harun'un dili, benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Çünkü ben, beni yalancılıkla itham etmelerinden korkuyorum."

35. Allah buyurdu: "Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde onlar size erişemiyecekler. Siz ve size tabi olanlar üstün geleceksiniz."

36. Musa onlara apaçık âyetlerimizi getirince: "Bu olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmedik" dediler.

37. Musa şöyle dedi: "Rabbim, kendi katından kimin hidayet rehberi getirdiğini ve dünyanın akibetinin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki, zalimler iflâh olmazlar."

38. Firavun: "Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân, haydi benim için çamur üzerine ateş yak, bana bir kule yap. Belki Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu onu yalancılardan sanıyorum" dedi.

33. Musa **«dedi ki: 'Rabbim! Ben onlardan»** Mısırlı olan onların kavminden **«birini»**, Firavun'un fırıncısını **«öldürmüştüm,»** karşılığında **«beni öldürmelerinden korkuyorum.»**

34. «Kardeşim Harun'un dili, benimkinden daha düzgündür.» Nitekim Musa'nın dilinde, daha önce eline alıp ağızına atmış olduğu kor yüzünden bir düğüm vardı ki, düzgün konuşmasına engel oluyordu. **«Onu da»** hakkı özetlemek, kesin delili açıklamak ve şüpheyi söküp atmak suretiyle **«beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte»** Firavun ve kavmine **«gönder. Çünkü ben, onların beni yalancılıkla itham etmelerinden»** sözümü red etmelerinden ve davetimi kabul etmemelerinden **«korkuyorum.'»** Dilim ise delil getirme anında yeterli olamaz.

35. «Allah buyurdu: 'Seni kardeşinle destekleyeceğiz» ve onunla kuvvetlendireceğiz. Çünkü insan, pazusu ile elin güç kazandığı gibi kardeşi ile güç kazanır. Harun, o zaman Mısır'da bulunuyordu **«ve size öyle bir kud-**

ret», üstünlük **«vereceğiz ki,»** *"kudret"* diye çevirdiğimiz *"sultanen"* kelimesi için Cafer şöyle demiştir: "Düşmanların kalplerine korku ve Allah dostlarının kalplerine ise muhabbet verilmesidir." **«Âyetlerimiz»**, mûcizelerimiz **«sayesinde onlar»** gerek istila ve gerekse tartışma ile **«size erişemiyecekler.»** Yani mûcizelerimizle sizi onlara musallat edeceğiz, ya da âyetlerimizle onlara engel olursunuz, dolayısıyla öldürmek veya kötülük etmekle size ulaşamazlar. **«Siz ve size tabi olanlar üstün geleceksiniz.'»** Siz ve size tâbi olanlar, Firavun ve kavmine karşı üstün geleceksiniz.

36. «Mûsâ onlara» peygamberliğinin doğruluğuna delâlet eden **«apaçık âyetlerimizi getirince:»** Ey Musa! **«'Bu,»** getirdiğin şey **«olsa olsa uydurulmuş»** daha önce benzeri yapılamayan **«bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini»** onların zamanında vuku bulmuş bir sihir **«işitmedik' dediler.»**

37. «Musa şöyle dedi: 'Rabbim, kendi katından kimin hidayet rehberi getirdiğini» –ki bununla kendisini kasdediyordu– **«ve»** sonu cennet olan **«dünyanın akibetinin kime nasip olacağını en iyi bilendir.»** Gerçekten dünya, âhirete intikal etmek üzere bir uğrak yeri ve âhiretin tarlasıdır. Dünyanın mutlak akibeti, övülen akibettir. **«Muhakkak ki, zalimler»** inkârlarından ve yalanlamalarından dolayı helâk edilmeleri yüzünden **«iflâh olmazlar.'»**

38. «Firavun:» sihirbazları toplayıp mücadele için meydan okuyunca **«'Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir tanrı tanımıyorum.»** Dendiğine göre bu söz ile yine onun: *"Ben sizin en yüce Rabbinizim"* demesi arasında kırk yıl geçmiştir. Yani, sizin benden başka yeryüzünde hiçbir tanrınız yoktur.

Firavun, vezirine de hitaben: **«Ey Hâmân, haydi benim için çamur üzerine ateş yak»** ve tuğla imal et. İlk tuğla imal edip kullanan Firavun olmuştur. Bu nedenle, bana tuğla pişir dememiş, nasıl yapıldığını tarif ederek tuğla imalini emretmiştir. **«Bana»** yüksek **«bir kule yap. Belki Musa'nın tanrısını görürüm»** ve O'na bakarım. **«Doğrusu onu»**, Musa'yı benden başka bir tanrısı ve kendisinin de o tanrının elçisi olduğu iddiasında **«yalancılardan sanıyorum' dedi.»** Firavun bu sözü, kavmine karşı meseleyi karıştırmak ve havayı bulandırmak için söylemiştir.

وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ
إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ ۖ
فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً
يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَأَتْبَعْنَٰهُمْ
فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا لَعْنَةً ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ هُم مِّنَ ٱلْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾
وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَهْلَكْنَا ٱلْقُرُونَ ٱلْأُولَىٰ
بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

39. O ve askerleri, yer yüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik. Bir bak, zalimlerin sonu nice oldu!

41. Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.

42. Bu dünyada arkalarına lânet taktık. Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler arasındadır.

43. Andolsun ki Biz, ilk nesilleri helâk ettikten sonra Musa'ya, -olur ki dinlerler, düşünürler diye- insanlar için apaçık deliller, hidayet rehberi ve rahmet olarak o Kitabı vermişizdir.

39. «O ve askerleri, yer yüzünde» Mısır ve komşu topraklarda **«haksız yere büyüklük tasladılar.»** İman etmediler ve hakka boyun eğmediler **«ve gerçekten»** yeniden dirilmek ve hesap vermek üzere **«Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.»** *"İstikbâr,"* bâtıl yere kibir izhâr etmektir. Tekebbür ise daha geneldir. Kibir ise, insanın kendisinin başkalarından üstün olduğunu zannetmesidir.

40. «Biz de onu ve askerlerini» küfür ve azgınlıkta had safhaya ulaşmalarının ardından **«yakalayıp denize»**, Kızıldeniz'e **«atıverdik.»** Yani, onları suda boğarak cezalandırdık. Âyet-i kerimede, onları yakalayan ve cezalandıranın durumu yüceltilmekte ve yakalananların durumu tahkir edilmektedir. Nitekim, onlar, sayılarının fazla oluşuna rağmen tıpkı, avuca alınıp denize atılan taş parçaları gibi telâkki edilmişlerdir.

Ey Muhammed! Kalp gözü ile, **«bir bak, zalimlerin sonu nice oldu!»** O hale düşmekten kavmini sakındır.

41. «Onları» Firavun ve kavmini **«ateşe çağıran»** yani ona götüren küfür ve ma'siyete götüren **«önderler»**, sapıkların kendilerine uyduğu önderler **«kıldık. Kıyamet günü onlar»** kendilerinden azap kaldırılmak suretiyle hiçbir şekilde **«yardım görmeyeceklerdir.»**

42. «Bu dünyada» rahmetten uzaklaştırarak **«arkalarına lânet taktık. Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler»**, kovulmuşlar ve uzaklaştırılmışlar **«arasındadır.»**

Bil ki, kibir, kendini beğenmekten kaynaklanır. Kendini beğenmek de güzelliklerin hakikatini bilmemekten doğar. Hakkı kabul etmemek de kibirden sayılır. Bir başkanlık elde etmekten dolayı kibirlenen kişinin bu durumu, karakterinin bozuk olmasına delâlet eder. Kim, kendisinin nelerden meydana geldiğini düşünür ve hayatının başını, sonunu ve ortasını bilirse noksanlığını da bilir ve kibirlenmeyi terkeder. Zenginlikten dolayı kibirlenen ise bu zenginliğin yok olacağını ve onun geçici olduğunu bilmelidir.

Âyet-i kerimede Allah Teâlâ'nın, haksız yere büyüklenmeyi ifade etmesi, yerine göre büyüklük taslamanın övülmüş olduğuna işaret etmektedir ki, iki taraf (inanan ve inanmayan güçler) arasında böbürlenmek ve çalımlı olmak bu kabildendir. Nitekim Hz. Peygamber Ebû Dücane'nin iki taraf arasında çalımlı yürüdüğünü görmüş ve şöyle buyurmuştur: *"Bu yürüyüş, bu yerin dışında Allah'ın öfke duyduğu bir yürüyüştür."* Zenginlere karşı büyüklenmek de böyledir. Çünkü bu gerçek anlamda izzeti nefistir, dolayısıyle yerilmiş değildir.

43. «Andolsun ki Biz, ilk nesilleri» Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerini azapla **«helâk ettikten sonra Musa'ya -olur ki»** ihtiva ettiği öğütleri **«dinlerler, düşünürler diye- insanlar için apaçık deliller, hidayet rehberi ve rahmet olarak o Kitabı»**, Tevrat'ı **«vermişizdir.»** Ki, onunla amel eden Allah'ın rahmetini elde eder. *"Besâir"*: Kalbin, sayesinde idrak ettiği nur demek olan *"basîre"* kelimesinin çoğuludur. Basar da, gözün eşyayı algıladığı göz nuru demektir. Yani bu Kitap, İsrailoğullarının kalpleri için, nurlar niteliğindedir ki, o nurlarla hakikatleri görürler ve hakla bâtılı birbirinden ayırırlar. Çünkü kalpleri, anlama ve idrak etmekten bütünüyle uzak kalarak körelmiştir.

وَمَا كُنْتَ

بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذْ قَضَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ٤٤
وَلَٰكِنَّآ أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ
ثَاوِيًا فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ٤٥
وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ
لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَآ أَتَىٰهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ٤٦
وَلَوْلَآ أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا
رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَٰتِكَ وَنَكُونَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ٤٧ فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَآ أُوتِىَ

مِثْلَ مَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ ۚ أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۖ
قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَٰهَرَا ۖ وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَٰفِرُونَ ﴿٤٨﴾

44. Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen batı yönünde bulunmuyordun ve (o vahye) şahit olanlardan değildin.

45. Bilakis Biz nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen, onlara âyetlerimizi okuyarak, Medyen halkı arasında bulunanlardan da değildin; fakat (bu âyetleri sana) indiren Biziz.

46. (Musa'ya) seslendiğimiz zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Aksine, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak (anlatılanları dile getiren Kur'ân-ı sana indirdik); umulur ki onlar düşünüp öğüt alırlar.

47. Bizzat kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musîbet geldiğinde: "Rabbimiz! Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uysak ve inananlardan olsaydık!" diyecek olmasalardı (seni göndermezdik).

48. Fakat onlara tarafımızdan o hak gelince: "Musa'ya verilen gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: "Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz."

44. Ey Muhammed! «**Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz**», bildirdiğimiz, kesin olarak kendisini peygamber kıldığımız ve Tevrat'ı verdiğimiz «**sırada, sen**» tayin edilen vaktin söz konusu olduğu ve Musa'nın, Rabbine seslendiği yer olan «**batı yönünde**» ki yerde, ya da Tûr dağının istikametinde «**bulunmuyordun ve**» o vahye «**şahit olanlardan değildin.**» Ki, tayin edilen vakitte Musa'ya verilen emirle ilgili meydana gelen şeyleri görmüş olasın.

Burada vurgulanmak istenen şudur: Bu olayın Hz. Peygamber'e iletilmesi, ancak vahiyle bilinebilen gayb haberlerini bildirmek suretiyle olmuştur.

Nitekim Allah Teâlâ, bu hususu şu âyetiyle de takviye etmiştir:

45. «Bilakis Biz» senin zamanınla Musa'nın zamanı arasında **«nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti.»** İlâhî prensipler ve hükümler değişti ve durum, yeni bir dinin vazedilmesini gerektirdi. Bunun üzerine Biz sana vahyettik. **«Sen, onlara»** söz konusu kıssayı anlatan **«âyetlerimizi»** öğretmek üzere **«okuyarak, Medyen halkı arasında bulunanlardan da»** Musa ve Şuayb'ın ikamet ettiği gibi ikamet edenlerden de **«değildin; fakat (bu âyetleri sana)»** ve sana tabi olanlara **«indiren Biziz.»**

46. «(Musa'ya) seslendiğimiz» ve onu Firavun'a gönderdiğimiz **«zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Aksine, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için»** –Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. İsâ arasında 550 sene geçmiş olup bu müddet içerisinde peygamber gönderilmemiştir.– **«Rabbinden»** sana ve insanlara **«bir rahmet olarak (anlatılanları dile getiren Kur'ân'ı sana indirdik); umulur ki onlar düşünüp»** uyarılmakla **«öğüt alırlar.»**

47. Mekke halkı **«bizzat kendi yaptıklarından»** küfür ve günahlarından **«dolayı başlarına bir musîbet geldiğinde: 'Rabbimiz! Ne olurdu bize»** tarafından âyetlerle teyid edilen **«bir peygamber gönderseydin de»** onun vasıtasıyla gelen bu açık **«âyetlerine uysak ve»** onlara **«inananlardan olsaydık!'»** Yani, suçlarının cezasını gördükleri anda bu sözü **«diyecek olmasalardı (seni göndermezdik.)»** Fakat onlar böyle diyecekleri için bütünüyle mazeretlerini geçersiz saymak ve delilleri aleyhlerine çevirmek üzere seni gönderdik.

48. «Fakat onlara», Mekke halkına ve Arap kâfirlerine **«tarafımızdan»** emrimiz ve vahyimizle **«o hak»** Kur'ân **«gelince: 'Musa'ya»** parça parça değil de bütün olarak **«verilen»** kitap **«gibi ona da»** Muhammed'e **«verilmeli değil miydi?'»** diye kasıtlı olarak ve bir teklif olsun diye **«dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi?»** Yani, bu gerçeği, hakkı inkâr ettikleri gibi daha önce Musa'ya verilen kitabı da inkâr etmemişler miydi? Allah Teâlâ onların inkârlarının şeklini dile getirerek şöyle buyurmuştur:

Onlar; Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Mûsâ (a.s.)'ya verilenler **«'birbirini»** tastik etmek suretiyle **«destekleyen iki sihir!' demişler...»** Nitekim Kureyş halkı, Yahudilerin bayramına iştirak etmek üzere oluşturdukları bir heyeti Yahudi büyüklerine göndermişler ve onlara Hz. Peygamberin durumu hakkında birtakım sorular sormuşlardır. Onlar da bu heyete şöyle cevap vermişlerdir: "Biz, Tevrat'ta onun nitelik ve özelliklerini görüyoruz." Söz konusu heyet dönüp Yahudilerin söylediklerini Kureyş halkına iletince, âyet'i-kerime de belir-

tilen bu sözü dile getirmişlerdir.

«Ve şunu söylemişlerdi: 'Doğrusu biz» bu iki kitaptan **«hiçbirine inanmıyoruz.'»**

Bazıları da mana şöyledir demişlerdir: "Kendileriyle aynı görüş ve düşüncede olan Kıptiler, Kur'ân'dan önce Musa'ya indirilen kitabı inkâr etmemişler miydi? Nitekim onlar: 'Musa ve Harun, birbirine destek veren iki sihirbazdır, dolayısıyla hiçbirine inanmıyoruz' demişlerdi."

Fakir de şöyle demiştir: "Küfür milleti, tek bir millettir, kaidesi gereğince söz konusu küfrü, aynı düşünceyi paylaşan nesillere atfetmek her ne kadar doğru ise de bu durumda Kıptîlerin Tevratı değil, Hz. Musa'ya verilen mûcizeleri inkâr etmiş olmaları gerekir. Çünkü Tevratın verilmesi, Kıptîlerin helâkinden sonra olmuştur. Ancak Kur'ân'ın ifadesi, burada kastedilen inkârcıların müşrikler olduğuna dair bir anlayışa ağırlık kazandırmıştır ki, Allah Teâlâ'nın şu ifadesi de bunu göstermektedir:

قُلْ فَأْتُوا
بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ
أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ ٱلْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٥١﴾ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِهِۦ هُم بِهِۦ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذَا
يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦٓ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّنَآ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلِهِۦ

مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ
بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا
اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ
عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

49. De ki: "Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an'dan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!"

50. Eğer sana cevap veremezlerse bil ki onlar sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir? Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.

51. Andolsun ki Biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, sözü (vahyi) onlara birbiri ardınca yetiştirmişizdir.

52. Ondan önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler.

53. Onlara (Kur'an) okunduğu zaman: "Ona inandık. Çünkü o Rabbimizden gelmiş gerçektir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik" derler.

54. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler.

55. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek) istemiyoruz" derler.

56. Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; fakat Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir.

49. Ey Muhammed! Bu inkârcılara **«de ki: 'Eğer»** ikisinin farklı iki sihir olduklarına dair **«doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden»** sihir diye nitelediğiniz Tevrat ve Kur'ân'dan **«daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!'»**

50. «Eğer sana» en doğru yolu gösteren kitabı getirme çağrına **«cevap veremezlerse»** ki, asla cevap veremiyeceklerdir **«bil ki onlar,»** asla tutarlılığı olmayan **«sırf»** kötü **«heveslerine uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici»** açıklama ve delil **«olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?»** Ondan daha sapık yoktur ve o, bütün şaşkınlardan daha şaşkındır. Burada, hidayet olmadan sadece hevâ ve hevese uymanın daha çirkin ve şaşkınlık olduğu vurgulanmıştır.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Gönlün arzu ettiği şey bâzen hakka uygun olabilir. Bu nedenle söz konusu arzu ve heves, hidayetten uzak diye kayıtlanmıştır."

«Elbette Allah zalim kavmi doğru yola,» kendi hevesine uymaya ısrar etmek ve apaçık hakkı gösteren âyetlerden yüz çevirmek suretiyle kendilerine haksızlık edenleri, dinine **«iletmez.»**

51. «Andolsun ki Biz, düşünüp öğüt alsınlar», iman edip itaat etsinler **«diye, sözü (vahyi) onlara birbiri ardınca yetiştirmişizdir.»** Yani Kureyş'e hikmet gereği olarak hatırlatmanın devamı ve kendilerine daha etkili olması için Kur'ân'ı âyet âyet, sûre sûre indirmek suretiyle onlara aralıksız söz söylemişizdir. Ya da onlara devamlı öğütler verdik, uyarılarda bulunduk ve kendilerine, Nuh kavmini şu şekilde, Hud kavmini bu şekilde ve Sâlih kavmini şu tarzda helâk ettik diye bildirdik ki, belki öğüt alırlar ve kendilerinden öncekilere inen azabın benzeri, onlara inmesinden korkarlar.

52. «Ondan», Kur'ân'ın verilmesinden **«önce kendilerine kitap verdiklerimiz,»** Ehl-i kitaptan olan mü'minler **«ona»** sana indirilen Kur'ân'a **«da iman ederler.»**

53. «Onlara» Kur'ân **«okunduğu zaman: 'Ona»** Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğuna **«inandık. Çünkü o Rabbimizden gelmiş»** hakikatini bildi-

ğimiz **«gerçektir. Esasen biz daha önce»** indirilmeden evvel **«de Müslüman idik' derler.»** Nitekim onlar, Kur'ân'ın önceki kitaplarda yer aldığını biliyor ve Kur'ânın indirilmesinden önce de İslâm dininin mensubu bulunuyorlardı.

54. «İşte onlara,» nitelikleri dile getirilenlere **«sabretmelerinden»** ve kendi kitapları yanında Kur'ân'a iman etmeye devam etmelerinden ve iki şeriate göre amel etmelerinden **«ötürü»** âhiretteki **«mükâfatları»** bir defa kendi kitaplarına iman etmeleri ve bir defa da Kur'ân'a iman etmelerinden olmak üzere **«iki defa verilecektir.»**

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Üç sınıf insana mükâfatları iki defa verilir: Cariyesi olup da onu iyi yetiştiren, güzel terbiye eden ve sonra onu evlendiren kişi; Allah'ın hakkını ve efendilerinin hakkını yerine getiren köle ve kendi kitabına inanıp sonra da Kur'ân'a inanan kişidir. Bu kişi için de iki defa mükâfat vardır."* (2)

«Bunlar kötülüğü iyilikle» isyanı itaatle ve kötü sözü iyi sözle **«savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da»** hayır yolda **«infak ederler.»**

55. «Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan», o boş sözden **«yüz çevirirler.»** Nitekim müşrikler, ehl-i kitaptan olan mü'minlere hakarette bulunuyorlardı ve onlara: "Yazıklar olsun size! Eski dininizi terkettiniz" diyerek onlardan yüz çeviriyorlar ve kendileriyle karşılaşmak istemiyorlardı.

«Ve:» Kendilerine hakaret edenlere: **«'Bizim»** iyi davranışımızdan, aldırış etmememizden vesaireden ibaret **«işlerimiz bize, sizin»** boş sözden, ahmaklıktan ve benzeri şeylerden ibaret **«işleriniz size.»** Herkes, kendi amelinin karşılığını görür. **«Size selâm olsun.»** Buradaki selâm, selâm vermek anlamındaki selâmdan değil; güven, huzur, ayrılma ve vedalaşma selâmıdır. **«Biz kendini bilmezleri (arkadaş edinmek)»** onlara karışmak, kendileriyle sohbet etmek ve ahlâk anlayışlarına göre hareket etmek **«istemiyoruz' derler.»**

56. Ey Muhammed! **«Sen»** insanlardan **«sevdiğini»** gerçek anlamda **«hidayete erdiremezsin;»** bütün gücünü sarfetsen ve tam bir gayret göstersen bile onu İslâm'a sokamazsın, **«fakat Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları»**, buna kendini hazırlayanları **«en iyi O bilir.»** Sa-

2- Hadisi Buharî ve Müslim, Ebû Musa el-Eş'arî'den tahric etmişlerdir. Hadisi aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/58.

dece hidayete kendini hazırlayan hidayete erebilir.

Müfessirlerden ezici çoğunluğun tercihine göre bu âyet, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib b. Abdülmuttalib hakkında inmiştir. Buna göre Ayetteki *"sevdiğin"*den maksat Ebû Talib olmaktadır.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Talip, ölüm döşeğinde iken Hz. Peygamber ziyaretinde bulunmuştur. Gerçekten Hz. Peygamber onun iman etmesini çok arzuluyordu. Hatta ona hitaben: *"Amca! Lâ ilahe illallah de ki, onunla Allah katında seni savunayım"* demesine karşılık Ebû Talib: "Yeğenim! Andolsun ki, doğru söylediğini biliyorum. Fakat benim için ölümden korktu, denilmesinden hoşlanmıyorum. Şayet bu dedikodu, benden sonra senin için bir zillet ve noksanlığa sebep olmasaydı şahit olduğum şu aşırı isteğinden ve nasihatinden dolayı o sözü söyliyerek seni sevindirirdim" demiş ve Kelime-i Tevhid'i söylemekten kaçınmıştır.

Yine rivayet edildiğine göre, Ebû Talib, Keime-i Tevhid'i söylemekten imtina edince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Senin için nehyedilmedikçe bağışlanmanı talep edeceğim."* Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirmiştir: *"(Kâfir olarak ölüp) cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra, akraba dahi olsalar (Allah'a) ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır; ne de inananlara."* (Tevbe: 113)

وَقَالُوٓا۟ إِن نَّتَّبِعِ ٱلْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَآ ۚ أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا
ءَامِنًا يُجْبَىٰٓ إِلَيْهِ ثَمَرَٰتُ كُلِّ شَىْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍۭ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ۖ فَتِلْكَ

مَسَاكِنِهِمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ
(٥٨) وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا
يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا
ظَالِمُونَ (٥٩)

57. "Biz seninle birlikte doğru yola uyarsak yurdumuzdan atılırız" dediler. Biz onları kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme'ye) yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.

58. Biz refahlarına şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir. Onlara Biz vâris olmuşuzdur.

59. Rabbin, kentlerin anası (olan Mekke) de kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helak edici değildir. Zaten Biz, ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir.

57. «'Biz seninle birlikte doğru yola uyarsak yurdumuzdan atılırız' dediler.» Hz. Peygamberle birlikte doğru yola uymak demek, dinde ve doğru yola girme konusunda Allah Rasûlüne uymak demektir.

Bu âyet-i kerime, Haris b. Osman b. Nevfel hakkında inmiştir. Nitekim Haris, Hz. Peygamber'e gelerek ona: "Biz senin hak yolda olduğunu ve hiç yalan söylemediğini biliyoruz. Bununla birlikte bugün seni töhmet altında bırakıyoruz. Çünkü biz, sana uymamız ve Araplara muhalefet etmemiz halinde bizi yakalamalarından, Mekke ve Harem'den çıkarmalarından endişe ediyoruz. Onlar çoğunluk biz ise azınlığız; dolayısıyla onlara karşı direnemeyiz"

demiştir. Allah Teâlâ da onların bu yersiz düşüncelerine karşılık şöyle buyurmuştur:

«**Biz onları,**» yaratıklar tarafından değil «**kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin**» her taraftan, Mısır, Şam, Yemen ve Irak gibi yerlerden «**toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme'ye) yerleştirmedik mi?**» Hz. İbrahim (a.s.)'in duâsından dolayı doğu ve batı bölgelerine ait meyvelerin hep Mekke'de toplandığını görürsün. Nitekim Hz. İbrahim şöyle duâ etmişti: *"...Meyvelerden onlara rızık ver."* (İbrahim: 37)

Diğer taraftan Allah, onları koruyup orada bulunan Kâbe'nin saygınlığından dolayı yerlerini mukaddes ve güvenli kılmıştır. Onlar güven içinde iken Araplar o yerin etrafında savaşıp durmaktadırlar. Putperest olan bu insanlar bu durumda Kâbe'nin saygınlığına tevhidin saygınlığını ilâve ettiklerine göre yurtlarından atılmaktan niçin korkarlar?

«**Fakat onların**», Mekke halkının «**çoğu bilmezler.**» Onlar cahil kimselerdir ve bunu kavramak için düşünüp taşınmazlar.

58. «**Biz, refahlarına şımarmış nice memleketi**» yani durumları, tıpkı güven ve refah içinde olup nihayet nimet yüzünden azgınlaşan ve nankörlük içinde yüzen Mekke halkının durumu gibi olan nice ülke halkını «**helâk etmişizdir.**» Onları mahvettik ve yurtlarını harap ettik.

«**İşte yerleri!**» Gidiş gelişinizde gördüğünüz gibi haksızlık etmelerinden dolayı boş kalmıştır. «**Kendilerinden**» yok edilmelerinden «**sonra oralarda pek az**» bir süre «**oturulabilmiştir.**» Nitekim orada sadece gelip geçenler bir gün veya daha az ikamet ediyordu. Aynı zamanda yurtlarında, günahlarının uğursuzluğunun etkisi de kalmış olabilir. Bu nedenle daha sonrakilerden orada ikamet edenler pek az olmuştur. Çünkü uğursuz yerde kalmada hiçbir bereket yoktur.

«**Onlara**» bu meskenlere «**Biz vâris olmuşuzdur.**» Çünkü onların ardından gelen olmamıştır. Bu ifade, muhataplara bir tehdit niteliğindedir.

59. «**Rabbin, kentlerin anası (olan Mekke)de kendilerine**» hakkı dile getiren «**âyetlerimizi okuyan**», onları buna uymaya teşvik eden, kötülüklerden sakındıran «**bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helâk edici değildir.**» Halkının daha anlayışlı ve daha üstün olması hasebiyle peygam-

berler genelde şehir ve kasabalara gönderilmişlerdir.

Peygamberlerin gönderilmesi; halkın: *"Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de, âyetlerine uysaydık..."* (Kasas: 47) şeklindeki mazeretlerini ortadan kaldırmaya ve bu alanda gerekli delili pekiştirmeye yöneliktir.

«Zaten Biz» şehir ve köyleri, kendilerini hakka davet eden ve onlara her halûkârda doğru yolu gösteren bir peygamber göndermemizden sonra **«ancak halkı»** peygamberlerimizi yalanlamak ve âyetlerimizi inkâr etmekle **«zalim olan memleketleri»** azapla **«helâk etmişizdir.»**

Âyet-i kerime, zulmün helâke sebep olduğunu göstermektedir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Zulüm, hayata son vermekte ve bitkilere engel olmaktadır. Nankörlük de böyledir. Nitekim şöyle denmiştir: "Nimetler, ehil kimselere yaraşır. Şerefli hanımlar da dengi olan kimselere lâyıktır. Şımarık kimseler ise nimete ehil kimseler değildir. Aynı şekilde rezil erkekler, iffetli hanımların dengi olamaz. Öte yandan nimet, şımarık ve büyüklük taslayanlardan çekilip alınır ve fakat şükredenlerin gayretleri boşa çıkmaz; aksine durumları daha iyi olur.

Şeyh Abdülvahid şöyle demiştir: "Bir adada putlara tapan bir adam bulduk ve kendisine şöyle dedik: "Putlar zarar ve fayda vermez, Allah'a kulluk et." Bunun üzerine adam: "Allah nedir?" dedi. Biz de: "Gökte Arş'ı ve yerde hükümranlığı bulunandır" dedik. Adam: "Bu büyük emir nereden?" dedi. Biz de cevaben: "O, bize değerli bir peygamber gönderdi. Peygamberlik görevini yerine getirince Allah Teâlâ ruhunu kabzetti. Bize de Allah'ın kitabını bıraktı", dedik. Sonra adama bir sûre okuyunca ağlamaya başladı, sonunda Müslüman oldu. Ona Kur'an'dan bazı şeyler öğrettik ve gece olunca yattık; o ise uyumuyordu. Abadan'a geldiğimiz zaman kendisine verilmek üzere birşeyler topladık. Bunun üzerine adam: "Putlara taptığım zaman benim rızkımı veren şu anda kendini tanımışken nasıl rızıksız bırakır?" dedi.

وَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَىْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ
وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَن وَعَدْنَٰهُ وَعْدًا

حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ
هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ
شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا
تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾

60. Size verilen şeyler dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olan ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?

61. Şu halde, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz, ardından ona kavuşan kimse, (sırf) dünya hayatının geçici zevkini yaşattığımız ve sonra kıyamet gününde huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?

62. O gün Allah onları çağırarak, "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir.

63. Haklarında azaba itilme hükmü gerçekleşen kimseler: "Rabbimiz! Azdırdıklarımız şunlar. Biz nasıl azmışsak, onları da böyle azdırdık. (Onlardan) berî olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı" derler.

60. «**Size verilen şeyler,**» ki burada Mekke kâfirlerine hitap edilmiştir «**dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir.**» Kişi, ondan yararlanır ve kısa bir süre süslenir durur, sonra da yok olur. «**Allah katında olan**» sevap «**ise**» sizin için «**daha hayırlı**» çünkü, kederden uzak katıksız bir haz ve üzüntüden arındırılmış kâmil manada bir güzelliktir «**ve daha kalıcıdır.**»

Çünkü bu ebedîdir. **«Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?»** Yani, bu açık buyruğu, düşünüp kavramıyacak mısınız? Daha iyi olanı alma yerine, daha kötü olanı tercih ediyor, küfür ve günahlardan meydana gelen sapıklığı, iman ve itaatten meydana gelen saadete tercih ediyorsunuz.

61. «Şu halde, kendisine» iman ve itaatinden dolayı **«güzel bir vaadde bulunduğumuz,»** ki bu vaad, cennettir ve cennet nimetleridir. Çünkü vaadin güzel olması, vaadedilen şeyin güzel olmasına bağlıdır. **«Ardından ona»** güzel vaade **«kavuşan kimse, (sırf) dünya hayatının geçici zevkini»** üzüntü ve yorgunluklarla dolu olarak **«yaşattığımız ve sonra kıyamet gününde»** hesap ve azap için **«huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?»**

Âyet-i kerimede, dünya ehli ile âhiret ehli arasındaki farklılık vurgulanmıştır. Yani, bu açık farklılık ortada iken, bu iki grup birbirine denk tutulur mu? Elbette tutulmaz. En yüce vaadle kendisine ikrâmda bulunulan mü'min, tehtitle ve âhirette cehenneme atılma ile hor görülen kâfir gibi değildir. Kâfirin bu durumu dünyadaki bir saatlik şehveti karşılığıdır. Nitekim bazen bir saatlik bir şehvet, sahibini uzun zaman devam eden bir üzüntüye boğar. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Düşüncesi dünyadan ibaret olan kişiye Allah Teâlâ fakirliğini gözleri önünde tutar ve o kişiye dünyalık olarak ancak kendisine takdir edildiği kadarı gelir. Düşüncesi âhiret olan kişiye de Allah, kalbine zenginlik ihsan eder ve dünya boyun eğerek ona gelir."* [3]

Hikâye edildiğine göre, kendini Allah'a adamış birinin yanında, hac yolunda her gün taze ekmek görülüyormuş. Bu durum, kendisine sorulunca, dünyayı kastederek: "Onu bana ihtiyar bir kadın getiriyor" demiştir.

Dünyada sıkıntı ve dert içinde olan kişi, genişlik ve sevinç içinde olup da bununla beraber Allah'a ortak koşan kimseden daha hayırlıdır. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Dünyada iken son derece müreffeh olan biri kıyamet gününde getirilir ve cehenneme bir kere batırılır ve sonra kendisine şöyle sorulur: "Hiç hayır gördün mü? Sana hiçbir nimet geldi mi?" O da şöyle cevap verir: "Rabbim! Andolsun ki, hayır!" Bunun üzerine cennetliklerden olup da dünyada son derece sıkıntı içinde olan birisi getirilir ve bir defa cennete sokulduktan sonra kendisine şu sorulur: "Ey Âdemoğlu! Hiç sı-*

3- Hâdisi Tirmîzi *"Sıfâtü'l-Kıyâme"* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/11.

kıntı gördün mü? Hiçbir derde uğradın mı?" O, cevaben şöyle der: 'Allah'a yemin olsun ki, hayır. Hiçbir sıkıntıya uğramadım ve hiçbir dert görmedim."(4)

62. «O gün Allah onları çağırarak:» Yani, ey Muhammed! Kavmine, Allah Teâlâ'nın kendilerine öfkelenmiş bir halde sesleneceği günü hatırlat. **«'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz»** bana taptığınız gibi taptıklarınız **«hani nerede?' diyecektir.»** Bu sorunun onlara sorulması bir nevî azaptır. Çünkü verecek cevapları yoktur. Bu yüzden rezil olurlar ve bu bilgisizliklerini itiraf ederler.

63. Ezelde **«haklarında azaba itilme hükmü gerçekleşen»** cehennemlik oldukları takdir edilen **«kimseler: 'Rabbimiz! Azdırdıklarımız şunlar. Biz nasıl azmışsak, onları da böyle azdırdık.»** Yani, biz sapıklığa zorlanmadık; ancak hükmettiğin doğrultuda, hem kendimizi, hem de onları saptırdık. Dolayısıyla azgınlık ve sapıklık onlara aittir. Böylelikle onlar Allah için son derece edeple hareket etmeye dikkat ediyor ve: "Bizi azdırdığın gibi biz de onları azdırdık" demiyorlar. Oysa İblis, edebe riayet etmeksizin şöyle demişti: *"Rabbim! Beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım."* (A'râf: 16) **«(Onlardan)»** tercih ettikleri küfürleri, isyanları ve arzularından **«beri olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı.'»** Ancak arzularına tapıyorlar ve şehvetlerine boyun eğiyorlardı, **«derler.»**

وَقِيلَ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ
فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُمْ وَرَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟
يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾
فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَن

4- Hadisi Müslîm, Enes, b. Mâlik'den tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/490.

تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَن يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾
وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ
وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ
وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَ
الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

64. "(Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızı çağırın!" denir, onlar da çağırırlar; fakat kendilerine cevap veremezler ve (karşılarında) azabı görürler. Ne olurdu doğru yola girselerdi!

65. O gün Allah onları çağırarak: "Peygamberlere ne cevap verdiniz?" diyecektir.

66. İşte o gün onlara bütün haberler kapkaranlık olmuştur; onlar birbirlerine de soramayacaklardır.

67. Fakat tevbe ederek, iman edip iyi amel yapan kimseye gelince, o, kurtuluşa erenler arasında olmayı umabilir.

68. Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şanı yücedir.

69. Rabbin, onların, sinelerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.

70. İşte O, Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nundur, hüküm O'nundur ve ancak O'na döndürüleceksiniz.

64. Allah'tan başkasına tapan kişileri azarlayarak onlara hitaben: Sizi azaptan kurtarmak üzere: **«'(Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızı»**, putlarınızı **«çağırın!' denir, onlar da»** aşırı şaşkınlıktan dolayı **«çağırırlar; fakat kendilerine»** cevap verecek ve yardımda bulunacak güçte olmadıkları için **«cevap veremezler ve (karşılarında)»** vaadedilen **«azabı görürler»** ki, o azap onları kaplamıştır. **«Ne olurdu»** azabı defedecek bir çare bulsalardı, ya da dünyada iken **«doğru yola girselerdi»** bu azapla karşılaşmazlardı.

Bazılarına göre âyetteki *"lev"* temennî içindir. Buna göre âyetin manası: "Onlar temennî ederler ki, sapıklar değil, hidayete erenlerden olsalardı."

65. «O gün Allah onları çağırarak:» yani, Allah'ın kâfirleri, kahredici ve korkutucu bir üslupla seslendiği günü hatırla. Size gönderilen **«'Peygamberlere»** Beni birlemeye ve Bana ibadete davet ettiği ve şirkten nehyettiği zaman **«ne cevap verdiniz?' diyecektir.»**

66. «İşte o gün onlara bütün haberler kapkaranlık» görünmez ve ulaşılmaz **«olmuştur,»** aslında haberlere ulaşamayan onlardır ve mübalağa için böyle ters ifade edilmiştir. **«Onlar»** aşırı şaşkınlıktan ve hayrete düşmekten dolayı **«birbirine de»** cevap için **«soramıyacaklardır.»**

67. «Fakat» şirkten **«tevbe ederek, iman edip iyi amel yapan»** imanla iyi ameli birleştiren **«kimseye gelince o, kurtuluşa erenler»** Allah katında dileklerine nail olanlar ve korkulu şeylerden kurtulanlar **«arasında olmayı umabilir.»**

68. «Rabbin,» yaratmayı **«dilediğini yaratır ve»** yarattığından dilediğini **«seçer.»** Yaratma elinde olduğu gibi her şeyde tercih de O'na aittir. **«Onların»**, müşriklerin ise **«seçim hakkı yoktur.»** O, yaratan, tercih eden, tek olan ve galip olandır. Şâir ne güzel söylemiş:

Yaratanımızın seçtiğindedir hayır,
Başkasınınki kötülükten başka nedir?

Cüneyd şöyle demiştir: "Seçme hakkı Allah'a ait olduğuna göre kulun tercih hakkı nasıl olur?"

«Allah, onların ortak koştuklarından» birinin O'na karşı gelmesinden ve tercihiyle çakışan başka bir tercihin bulunmasından **«münezzehtir ve şanı yücedir.»**

69. «Rabbin, onların,» peygambere düşmanlıkla ve mü'minlere kin beslemekle ilgili olarak **«sinelerinde gizlediklerini de»** peygamberliğe dil uzatma ve Kur'ân'ı yalanlama gibi dilleri ve organları ile **«açığa vurduklarını da bilir.»**

70. «İşte O,» ibadete lâyık olan **«Allah'tır. Ondan başka»** kulluk hakeden **«ilâh yoktur. Önünde de»** dünyada, **«sonunda da»** âhirette **«hamd O'nundur.»** Çünkü bütün nimetleri, şimdikileri ve gelecektekileri üstlenen O'dur. Mü'minler o'na dünyada lütfundan dolayı sevinç duyarak ve hamdetmekten zevk alarak hamdettikleri gibi âhirette de hamdederler. Yaratmasında ve tercihinde **«hüküm O'nundur.»** Üstün tutar, zelil kılar, yaşatır ve öldürür. Yani her şeyde geçerli olan hüküm O'na aittir; herhangi birinin müdahele hakkı yoktur. **«Ve»** yeniden diriltilmek suretiyle **«ancak O'na döndürüleceksiniz,»** başkasına değil.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ
ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ ٱلَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم
بِضِيَآءٍ ۖ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن جَعَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمُ
ٱلنَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِلَيْلٍ
تَسْكُنُونَ فِيهِ ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِن رَّحْمَتِهِۦ جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ
وَٱلنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ

تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا
بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

71. De ki: "Düşündünüz mü hiç: Eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?"

72. De ki: "Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, dinleneceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?"

73. Merhametinden ötürü Allah, sizin için geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) ise O'nun lütfundan (rızkınızı) arayasınız ve şükredesiniz.

74. O gün Allah onları çağırarak: "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir.

75. (O gün) her ümmetten bir şahit çıkarır: "Kesin delilinizi getirin!" deriz. O zaman bilirler ki hakikat Allah'a aittir ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmişlerdir.

71. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki: 'Düşündünüz mü hiç:»** Bana söyleyin: **«Eğer Allah üzerinizde geceyi»** güneşi yerin altında tutmak ya da görülmeyen ufkun etrafında hareket ettirmek sûretiyle **«ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse,»** hiç gündüz olmasa **«Allah'tan başka size bir ışık»** hayatınız için yararlanacağınız aydınlığı **«getirecek tanrı kimdir? Hâlâ»** bu sözü ibretle **«işitmeyecek»** ve nihayet o söze boyun eğip gereğini yerine getirmeyecek **«misiniz?'»** Bu şekilde Allah'ın birliğini kabul etmiyecek misiniz?

72. «De ki: 'Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde» gecesi olmayan **«gündüzü»** güneşi gökyüzünün ortasında tutmak ya da yerin üstünde hareket

ettirmek sûretiyle **«ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka,»** sürekli yolculuktan ve gündüz yorgunluğundan dolayı **«dinleneceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir?»** Gören kimselere gizli kalmayan bu açık yararı siz **«hâlâ görmeyecek misiniz?'»**

Bil ki, güneşin dairesel olarak döndüğü bazı yerler vardır ve oralarda güneş batmaz. Bu yerlerin gündüzü süreklidir ve güneşin aşırı sıcaklığından dolayı o yerlerde canlı yaşamadığı gibi bitki de yetişmez. Bazı yerlerde ise bunun aksi olur ve o gibi yerlerde devamlı gecedir. Dolayısıyla oralarda da canlı yaşamaz ve bitki yetişmez. Bu nedenle Allah Teâlâ, ardından şöyle buyurmuştur:

73. «Merhametinden ötürü Allah, sizin için geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz,» gündüzün **«ise O'nun lûtfundan»** değişik kazanç kapıları **«arayasınız ve»** Allah Teâlâ'nın yaptığı bu icraattan dolayı nimetine **«şükredesiniz.»**

Şeyh Ebû Hamid'e, Moğolların ülkesinde (kuzey kutbuna yakın) nasıl namaz kıldıkları sorulmuştur. Çünkü orada güneş, akşam ve yatsı arasındaki vakit kadar bir süre batar ve tekrar doğar. O bu soruya şöyle cevap vermiştir: "Orada bulunanlar, kendilerine en yakın ülkenin oruç ve namaz vakitlerine uyarlar."

Fakihlerin çoğunluğuna göre tercih edilen hüküm şöyledir: Söz konusu bölgede yaşayanlar, gece ile gündüzü hesap ederek saatlere göre bir ayarlama yaparlar ve vakitleri takdir ederler. Nitekim Hz. Peygamber Deccâl ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"O, yeryüzünde kırk gün kalır. Bir gün bir yıl gibi, bir gün bir ay gibi ve bir gün de bir cuma kadar (sıkıntılı olacaktır)."* [5] O zaman oruç ve namaz vakitleri takdir edilir.

74. «O gün Allah onları çağırarak:» Yani, "Ey Muhammed! Allah'ın müşriklere sesleneceği günü hatırla." Onları azarlamak üzere: **«'Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?' diyecektir.»**

75. «(O gün) her ümmetten bir şahit» yaptıkları iyilik ve kötülüklere şahitlik etmek üzere peygamberlerini **«çıkarır:»** O ümmete, Allah'ın ortağı

5- Bu kısım, Müslim'in, âhir zamanda Deccâl'in çıkması ve yer yüzündeki fitnesi ile ilgili tahric ettiği uzun bir hadisten bir bölümdür. Hadisin devamında şöyle denmiştir: "Dedik ki: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bir yıl gibi olan o günde bir günlük namazla yetinemeyecek miyiz? O şöyle buyurdu: *"Hayır, siz ona göre namaz vakitlerini takdir ediniz."* Hadisin tamamı için bkz. *en-Nevevî, Riyazu's-Salihîn*, s.633.

olduğuna dair iddianızın doğruluğu konusunda: «**'Kesin delilinizi getirin,' deriz. O zaman bilirler ki, hakikat**» ilâhlık «**Allah'a aittir**» O konuda hiçkimse O'na ortak olamaz «**ve**» dünyada «**uydurdukları**» bâtıl «**şeyler**» putların ilâhlığı «**de kendilerinden kaybolup gitmişlerdir.**»

Bil ki şirk koşmak, sadece açık olarak putlara tapmakla sınırlı kalmaz. Aksine ortak koşulan şeyler, hem açık, hem de gizli olabilir. Kiminin putu nefsi, kiminin de hanımı olur. Çünkü hanımını Allah'ı sevdiği gibi sever ve Allah'a itaat ettiği gibi ona itaat eder. Kiminin ise putu ticareti olur. Nitekim o kişi tamamıyla ticarete bağlanarak Allah'a itaati terkeder. Bütün bunlar kıyamet günü fayda sağlamaz.

Hikâye edilmiştir ki, Malik b. Dinar (Allah ona rahmet etsin) namazda, *"iyyâke na'budu ve iyyâke nestâ'în"* =(Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz) âyetini okuduğu zaman kendinden geçerdi. Bu durum kendisine sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Biz, ancak sana ibadet ederiz, diyoruz ve fakat nefislerimize tapıyoruz, isteklerine uyuyoruz. Öte yandan, ancak senden yardım dileriz, diyoruz; fakat başka kapılara müracaat ediyoruz."

إِنَّ قَٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ
مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ ۖ إِذْ
قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَٱبْتَغِ فِيمَآ
ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن
كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ
لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ ۚ أَوَلَمْ يَعْلَمْ

إِنَّ قَٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا ۖ وَأَحْسِن كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

76. Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona demişti ki: "Şımarma! Bil ki Allah şımaranları sevmez.

77. Allah'ın sana verdiği şeyden âhiret yurdunu gözet; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsanda bulunduğu

gibi sen de iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."

78. (Karun) ise: "O bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi" demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz.

79. Derken (Karun), ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: "Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; hakikaten o, büyük kısmet sahibidir." dediler.

80. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: "Yazıklar olsun size! İman edip iyi amel yapanlar için Allah'ın mükâfatı daha hayırlıdır. Ona ancak sabredenler kavuşabilir."

81. Nihayet Biz, onu da sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avanesi olmadığı gibi o, kendini savunup kurtulabilecek kimselerden de değildir.

82. Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler: "Demek ki, Allah kullarından dilediğine rızkı çok da verir, az da verir. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar iflâh olmaz" demeye başladılar.

76. «Karun, Musa'nın kavminden» amcazadesi olup ona inananlardan **«idi de,»** sonra, zenginliği yüzünden durumu değişerek Samirî'nin münafık olduğu gibi münafık olmuş **«onlara karşı azgınlık etmiş»**, üstünlük taslayarak emri altında olmalarını istemiş**«ti. Biz ona öyle hazineler»**, depo edilen mallar **«vermiştik ki,»** sandıklarının **«anahtarlarını, güçlü bir topluluk zor taşırdı.»**

Ragıp Isfahanî şöyle demiştir: *"Kenz"*: Malı depo edip muhafaza etmektir. Nitekim, 'Hurmayı kapta muhafaza ettim' ifadesinde de bu kelime kullanılmaktadır."

"'Usbe": Topluluk demektir. İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Âyetteki ifadeye göre 'usbe, kırk kişi demektir. Karun'un hazinelerinin sayısı ise dört yüz bindi ve bu gruptan her biri on bin anahtar taşımakta idi." Buna göre

âyetin anlamı şöyledir: "Anahtarları taşımak onlara ağır geliyor ve kendilerine zorluk veriyordu."

«Kavmi ona» nasihat yoluyla **«demişti ki:»** Dünya zevkinden dolayı **«'şımarma! Bil ki, Allah»** dünyanın süsü ile **«şımaranları sevmez.»** Çünkü dünya, Allah katında değersizdir. Ancak Allah, kulluğu yerine getirmekten hoşlanan ve âhiret saadetini talep edenleri sever.

77. «Allah'ın sana verdiği şeyden» zenginlikten O'nun yolunda, fakirleri gözetme, akraba ziyaretinde bulunma, esirleri serbest bırakma alanlarında ve diğer hayır yollarında harcama yaparak **«âhiret yurdunu»** Allah'ın mükâfatını **«gözet; ama dünyadan da nasibini unutma.»** Bu da dünya sayesinde âhireti elde etmen, ya da dünyadan yeterince istifade etmenden ibarettir. **«Allah sana»** nimet bahşetmekle **«ihsanda bulunduğu gibi sen de»** Allah'ın kullarına **«iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama.»** Böylece Karun, zulüm ve azgınlığından nehyedilmiştir. **«Şüphesiz ki Allah,»** kötü işlerinden dolayı **«bozguncuları sevmez.'»** Aksine ıslah edicileri sever.

78. «(Karun) ise:» Öğüt verenlere cevap olarak **«'O»** mal, **«bana ancak kendimdeki»** Tevratla ilgili **«bilgi sayesinde verildi' demişti.»** Böylece Karun, bilgi sayesinde insanlardan üstün olmayı hakettiğini, mal ve rütbe ile değer kazandığını iddia etmiş, fakat Allah'ın lûtuf ve ihsanını dikkate almamış ve bu yüzden helâk olup gitmiştir.

Kim, Karun gibi kibirlenme ve küfür yolunda bulunursa, işte bu şekilde günahlarının uğursuzluğu yüzünden helâk olur.

«Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki» kâfir **«nesillerden, ondan»** nitelik ve nicelik açısından **«daha güçlü, ondan daha çok taraftarı»** ve Nemrut gibi daha çok malı **«olan kimseleri helâk etmişti.»**

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Burada Karun, gücüne ve malının çokluğuna aldanmasından dolayı Allah Teâlâ tarafından şaşkına çevrilmiş ve azarlanmıştır." Âyetin anlamı şöyledir: "Karun Allah'ın, kendinden önceki nesillerden olan yandaşlarına ne yaptığını bilmiyor muydu ki, aldandığı şeye aldanıp durdu."

«Günahkârlardan» helâk edilmeleri anında özür dilemekte meşgul olmamaları için **«günahları sorulmaz.»**

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Kıyamet günü bilgi edinmek üzere onlara

soru sorulmaz. Çünkü Allah Teâlâ onların günahlarını bilir. Onlara ancak, susturmak ve azarlamak üzere soru sorulur."

79. «Derken (Karun), ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı.» Denildiğine göre Karun, ömrünün son gününde cumartesi günü eğeri altından olan, boz bir katır üzerinde, kırmızı bir elbise ile çıkmış ve kendisine aynı kıyafet ile dört bin kişi eşlik etmişti. İsrailoğullarından, insanda mevcut mal ve mülk düşkünlüğü zaafından hareketle **«Dünya hayatını arzulayanlar: 'Keşke Karun'a verilen»** mal ve servet **«in benzeri bizim de olsaydı; hakikaten o,»** dünyalık olarak bol ve **«büyük kısmet sahibidir.'»** O ikram ve saygınlığın zirvesine ermiştir, **«dediler.»**

80. «Kendilerine» âhiret ahvali ile ilgili **«ilim verilmiş»** takva ehli **«olanlar ise»**, Karun'a verilenleri temenni edenlere **«şöyle dediler: 'Yazıklar olsun size! İman edip iyi amel yapanlar için»** âhirette **«Allah'ın mükâfatı»**, temennîde bulunduğunuz şeylerden **«daha hayırlıdır.»** Bu nedenle, O'nun mükâfatı ve nimetleriyle yetinmeksizin söz konusu dünya malını temenni etmeniz size yakışmaz. **«Ona»**, bu değere **«ancak»** dünyanın ihtişamından ve cazibeliğinden uzak durarak itaate **«sabredenler kavuşabilir.'»**

81. «Nihayet Biz,» isyanından ve şımarıklığından dolayı **«onu da, sarayını da»**, hazinelerini de **«yerin dibine geçirdik.»**

Katade şöyle demiştir: "Allah onu yere geçirmiş, o da kıyamet gününe kadar yere geçip duracaktır."

«Artık Allah'a karşı kendisine» Karun'a, bu azabı gidermek suretiyle **«yardım edecek avanesi olmadığı gibi o,»** hiçbir şekilde **«kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildir.»**

82. «Daha dün», ona yakın zamanda **«onun yerinde»** ve durumunda **«olmayı arzu edenler: 'Demek ki, Allah»** sırf dilemesi ve hikmeti ile **«kullarından dilediğine rızkı çok da verir, az da verir. Şayet Allah bize»** temenni ettiğimizi vermemekle **«lütufta bulunmuş olmasaydı,»** Karun'u yerin dibine geçirdiği gibi **«bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki inkârcılar»** Allah'ın nimetine nankörlük edenler **«iflâh olmaz'»** dolayısıyla O'nun azabından kurtulamazlar" **«demeye başladılar.»** Böylece onlar, temennilerindeki hatalarını anlamışlar ve bundan dolayı pişmanlık duymuşlardır.

تِلْكَ

الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِيْنَ لَا يُرِيْدُوْنَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا
فَسَادًا ؕ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ خَيْرٌ
مِّنْهَا ۚ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ
اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٨٤﴾ اِنَّ الَّذِيْ فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَآدُّكَ
اِلٰى مَعَادٍ ؕ قُلْ رَّبِّيْٓ اَعْلَمُ مَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٨٥﴾
وَمَا كُنْتَ تَرْجُوْٓا اَنْ يُّلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتٰبُ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ
فَلَا تَكُوْنَنَّ ظَهِيْرًا لِّلْكٰفِرِيْنَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ
بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ
﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۘ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ كُلُّ شَيْءٍ
هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ؕ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٨٨﴾

83. İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. Akibet takva sahiplerinindir.

84. Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha üstün karşılık vardır. Kim de bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler

ancak yaptıkları kadar ceza görürler.

85. «(Rasûlüm!) Kur'ân'ı sana farz kılan, elbette seni dönülecek yere döndürecektir. De ki: "Rabbim, kimin hidayetle geldiğini ve kimin de apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu en iyi bilendir."

86. Sen, bu Kitabın sana indirileceğini ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmettir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!

87. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar. Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma!

88. Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma! O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O'nun zatından başka her şey helâk olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

83. «İşte âhiret yurdu!» Haberini duyduğun ve niteliği sana ulaşan cennet! **«Biz onu yeryüzünde»** Firavun'un istediği gibi **«böbürlenmeyi»**, azgınlığı **«ve»** Karun'un istediği gibi **«bozgunculuğu»**, insanlara karşı zulmü ve düşmanlığı **«arzulamayan kimselere veririz.»** Övülen **«akibet, takva sahiplerinin»** söz ve hareketlerinde Allah'tan korkan kimselerin**«dir.»**

Rivayete göre, Hz. Ali vali iken, çarşılarda dolaşır, yolunu kaybedenlere yol gösterir, zayıfa yadım eder, satıcı ve bakkala uğrar. Kur'an'ı açarak: *"İşte âhiret yurdu!.."* (Kasas: 83) mealindeki bu âyeti okur ve şöyle derdi: "Bu âyet, valilerden ve mevki sahibi diğer insanlardan, âdil ve alçakgönüllü kimseler hakkında inmiştir."

Yine rivayete göre Ömer b. Abdülaziz, ölünceye kadar bu âyeti tekrar edip duruyordu. Öte yandan Hz. Peygamber koyun sağar, merkebe biner, kölenin davetine icabet eder, fakir ve yoksullarla birlikte otururdu.

84. «Kim bir iyilik getirirse ona bundan» her yönden **«daha üstün karşılık vardır.»** Dünyanın süsü ile âhiretin değerli şeyleri arasında gerçekte bir ilgi yoktur. Sonra Allah, bir iyiliğe karşılık on mükâfat verir. Bu mükâfatlardan biri hak edilmiş, dokuzu ise lütuf ve ihsandan ibarettir.

«Kim de» şirk, gösteriş, cehalet ve benzeri **«bir kötülük getirirse, o**

kötülükleri işleyenler ancak yaptıkları kadar ceza görürler.»Allah Teâlâ, kötülüğe karşılık verilen cezanın O'nun lütuf ve merhameti sayesinde artırılmadığını haber vermiştir. Ona adaletinin gereği olarak ceza verilecektir. Buna göre kul, nehyedilmiş olduğu şeylerden kaçınmalıdır. Çünkü her çeşit kötülük için, gerek dünyada ve gerekse âhirette uygun bir ceza vardır.

85. «**(Rasûlüm!) Kur'ân'ı**» okumayı, tebliğ etmeyi ve ona göre hareket etmeyi «**sana farz kılan**» Allah, «**elbette seni**» öldükten sonra «**dönülecek yere**», herkesin imreneceği büyük makama «**döndürecektir.**» Burası, senin iyiliklerinden dolayı mükâfat açısından övülen bir makamdır.

Çoğu müfessirlere göre âyette belirtilen *"Dönülecek yer"* Mekke'dir. Buna göre anlam şöyledir: "O, seni ilk vatanın olan Mekke-i Mükerreme'ye döndürecektir."

Rivayet edilmiştir ki, Hz. Peygamber, Ebû Bekir (r.a.)'le birlikte Medine'ye hicret etmek üzere mağaradan çıkınca yakalanma endişesi ile yolunu değiştirmiş ve bu durumdan emin olunca yoluna dönmüş ve Cuhfe'ye gelmiştir. Hz. Peygamber burada konaklayınca, Mekke'yi özlemişti. Çünkü Mekke, onun doğum yeri, vatanı, atalarının doğum yeri ve akrabasının bulunduğu yerdi. Bunun üzerine Cebrâil inerek Efendimiz'e şöyle demiştir: "Mekke'yi özlüyor musun? Hz. Peygamber de "Evet" diye cevap vermiştir. İşte bu yüzden Allah Teâlâ ona bu âyeti vahyetmiş, galibiyeti ve üstün gelmeyi müjdelemiştir. Yani, seni korkusuz açık bir şekilde Mekke'ye geri döndüreceğiz. Sonra Allah Teâlâ, daha önceki vaadini vurgulayarak şöyle buyurmuştur:

«**De ki: 'Rabbim, kimin hidayetle geldiğini**» âhirette mükâfatı ve dünyada yardımı hakettiğini «**ve kimin de apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu en iyi bilendir.'**» Allah Teâlâ burada müşrikleri kastetmiştir.

Âyet-i kerime, Allah Teâlâ'nın doğru yolda olana destek verdiğini ve sapan kimseyi de mahvettiğini göstermektedir.

Her zorluğun bir kolaylığı vardır. Buna göre akıllı insan, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemelidir.

86. «**Sen,**» Ey Muhammed! «**Bu Kitabın sana indirileceğini ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmettir.**» Sana onu kendinden bir rahmet olsun diye indirmiştir. «**O halde sakın kâfirlere arka çıkma!**» Aksine mü'minlerin destekçisi ve yardımcısı ol!

87. «Allah'ın âyetleri sana indirildikten» ve okunduktan **«sonra, artık sakın onlar»**, kâfirler **«seni bu âyetlerden»**, onları okumaktan ve onlara göre hareket etmekten **«alıkoymasınlar»** ve sana engel olmasınlar.

Bu mesaj, kâfirler onu atalarının dinine, putlarına saygı göstermeye ve sapık düşüncelerini tasvip etmeye davet ettikleri zaman gelmiştir. İnsanları **«Rabbine»** ibadet etmeye ve O'nu birlemeye **«davet et. Asla müşriklerden»** işlerine destek sağlamak suretiyle onlardan **«olma!»**

88. «Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma!» Burada nehyedilen şeyin, son derece çirkin olduğu bildirilmektedir. O kadar ki, asla ilgisi olmayan kişi bile o çirkin şeyden nehyedilmiştir. **«O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O'nun zatından başka her şey»** insanlar ve hayvanlar **«helâk olacaktır.»** Burada yüz anlamındaki *"vechehû"*dan maksat Allah'ın zatıdır. Allah Teâlâ'nın varlığı zarurîdir, fakat O'nun dışındakiler yok olmaya mahkûmdur. Yaratılanlar içinde geçerli olan **«hüküm O'nundur ve siz ancak»** gerçeğe ve adalete uygun hesabınız görülmek üzere **«O'na döndürüleceksiniz.»**

Allah Teâlâ bizi mü'min ve vefakâr kimselerden eylesin ve mükâfatın verildiği yer olan cennete koysun! Gerçekten Allah, duâyı işiten ve karşılığını verendir.

Allah'ın yardımıyla Kasas Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

ANKEBÛT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 69 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

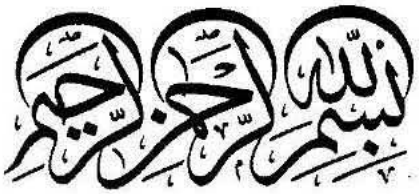

الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓا۟ أَن يَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ
﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُوا۟
وَلَيَعْلَمَنَّ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣﴾ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ
أَن يَسْبِقُونَا ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَن كَانَ يَرْجُوا۟ لِقَآءَ ٱللَّهِ
فَإِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ لَءَاتٍ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَن جَٰهَدَ
فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفْسِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٦﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ
ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece: "İman ettik" demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar?

3. Andolsun ki, Biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirdik. Elbette Allah, doğruları bilecek, yalancıları da mutlaka bilecektir.

4. Yoksa kötülükleri yapanlar Bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü (ve yanlış) hüküm veriyorlar!

5. Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbet gelecektir. O, işiten, bilendir.

6. Cihad eden, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir.

7. İman edip, iyi amel yapanların kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık veririz.

1. «Elif. Lâm. Mîm.» Elif, Allah'ın isminden; Lâm, Lâtif isminden ve Mîm de Mecîd isminden birer remizdir, işarettir.

2. «İnsanlar,» davalarında **«imtihandan geçirilmeden, sadece: 'İman ettik' demeleriyle bırakılacaklarını mı sandılar?»** Yani, herhangi bir deneme ve sınama olmadan sırf, "Allah'a inandık" demeleriyle kendi hallerine terkedileceklerini mi sandılar? Oysa Allah Teâlâ, samimi olanı münafıktan, dinde sebat edeni tereddüt içinde olandan ayırmak ve gerçek anlamda inananların sabretmelerine karşılık üstün dereceler kazanmaları için hicret etmek, cihad etmek, nefsin yersiz isteklerine karşı koymak, cana ve mala gelen çeşitli felâketler gibi zor sorumluluklarla onları sınar.

Âyet-i kerime, Mekke'de bulunan ve Müslüman olmalarından dolayı Kureyş kâfirlerinin eziyet ve işkence ettiği mü'min topluluk hakkında inmiştir. Bu inanmış zümrenin, eziyet ve işkenceden dolayı canları sıkılıyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları bu âyetle teselli etmiştir.

İbn Atıyye şöyle demiştir: "Bu âyet, her ne kadar söz konusu grup hakkında inmiş ise de bu anlamı da Muhammed Ümmeti hakkında hâlâ geçerli olup hükmü sonsuza kadar kalıcıdır."

3. «Andolsun ki, Biz onlardan» yani bu ümmetten daha **«öncekileri de imtihandan geçirdik.»** Ki onlar, peygamberler ve onların iyi ümmetleridir. Bu deneme ezelî ilâhî bir kanundur. Nitekim, önceki ümmetler bu ümmetin maruz kaldığı sıkıntılardan çok daha kötü, değişik sıkıntı ve dertlere maruz kalmışlardır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Sizden önce kişi alınır ve başına bıçkı konarak ikiye ayrılırdı da yine bu durum onu dininden döndürmezdi."*[1]

«Elbette Allah, doğruları bilecek, yalancıları da mutlaka bilecektir.» Allah Teâlâ bu durumu bildiği halde bu bilmenin anlamı, ortaya çıkmadan önce onu bildiği gibi ortaya çıkması durumunda da aynen bilmesi demektir. Böylece Allah, bu sayede imanında samimi olanlarla, yalancı olanları ve yalana devam edenleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle mana şöyledir denmiştir: "Allah, mutlaka doğru olan kişiyi yalancıdan ayırıp ortaya çıkaracaktır."

İbn Ata da şöyle demiştir: "Genişlik ve darlık anlarında kulun doğruluk ve yalanı ortaya çıkmıştır. Kim, genişlik günlerinde şükreder, sıkıntılı günlerinde sabrederse o kişi doğru kimselerdendir; kim de genişlik günlerinde şımarır ve darlık günlerinde sabırsızlanırsa o da yalancı kişilerdendir."

4. «Yoksa kötülükleri yapanlar» inkâr edip günah işleyenler ki, *"yapma"* fiili kalp ve organların işlerini kapsamaktadır. **«Bizden kaçabileceklerini»** ve Bizi âciz bırakacaklarını, dolayısıyla kötülüklerine karşılık kendilerini cezalandırmaya gücümüzün yetmiyeceğini **«mi sandılar? Ne kadar kötü (ve yanlış) hüküm veriyorlar!»**

5. «Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa,» Allah'a kavuşmak, kıyametten ve Allah'a dönmekten ibarettir. Âyetin anlamı şöyledir: "Allah'ın mükâfat veya cezasıyla karşılaşmayı bekleyen kişi iyi mükâfata vesile olan amelleri tercih ve kötü azaba sevkedenlerden de kaçınmaya çalışsın."

«Bilsin ki, Allah'ın» bunun için **«tayin ettiği o vakit elbet gelecek»** mutlaka gerçekleşecek **«tir. O,»** kulların sözlerini **«işiten»** açık ve gizli amelleriyle durumlarını **«bilendir.»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz. O halde, vakit

---

1- Müellif, (Allah rahmet etsin) Buharî'nin, Habbâb b. Eret'ten rivayet ettiği hadise işaret etmiştir. Habbâb şöyle demiştir: "Biz, Allah Rasûlü Kâbe'nin gölgesinde hırkasını yastık yaparken ona şikâyette bulunduk ve dedik ki: "Bize yardım dilemez ve bizim için duâ etmez misin?" O şöyle buyurdu: *"Doğrusu sizden önce kişi alınır..."* Bkz. *Riyâzü's-Sâlihin*, s. 32.

geçmeden kulluğa ve amele koşunuz.

6. «Cihad eden,» Allah'a itaate sabretme konusunda nefsiyle mücadele eden, kılıcıyla kâfirlere karşı cihad eden ve vesveselerini gidermek suretiyle şeytana karşı koyan **«ancak kendisi için cihad etmiş olur.»** Çünkü cihadın faydası ona yöneliktir.

"Cihad:" Düşmana karşı bütün gücünü kullanmaktır.

«Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir.» Dolayısıyla Allah, âlemlere muhtaç değildir. Öyleyse kulların itaatine ve cihad etmelerine ihtiyacı yoktur. Ancak Allah, cihadı onlara, lûtufta bulunmak ve bol mükâfat kazanmalarını sağlamak için emretmiştir.

Ebu'l-Abbas şöyle demiştir: *"Ğanî;* gerek zatında, gerek sıfatlarında ve gerekse işlerinde hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan kimse demektir. Çünkü O'nda herhangi bir noksanlık bulunmaz ve bir kusur arız olmaz. Allah Teâlâ'nın "Ğanî" sıfatına sahip olduğunu bilen O'ndan başka hiçbirine dayanmaz ve her yönüyle O'na yönelir."

"İhyâ" isimli eserde şu husus yer almıştır. "Cuma namazının ardında şu duâyı okumak müstehaptır: "Ey Allah'ım! Ey zengin, övgüye lâyık, varlıkları ilk yaratan ve sonradan tekrar varedecek olan, esirgeyen ve kullarına çok bağlı olan Allah! Haram kıldığın şeylerden uzak durarak helâl kıldığın şeylerle yetinmemi, sana isyandan uzaklaşarak itaat etmemi ve sadece senin ikrâmınla yetinmemi lütfeyle!"

Kim bu duâya devam ederse Allah Teâlâ, onu yaratıklarına muhtaç etmez ve kendisine, hesap etmediği yerden rızık verir.

7. «İman edip iyi amel yapanların kötülüklerini elbette örteriz.» Günahın ve kötülüğün örtülmesi, bilinmeyecek şekle gelinceye kadar gizlenmesi ve kapatılmasıdır. Bazıları da şöyle demişlerdir: "Kötülüğün örtülmesi; iyilikle giderilmesi, yok edilmesi, örtülmesi ve o kötülük yüzünden hakedilen cezanın kaldırılmasıdır." **«Ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık»** yani, sadece amellerinin daha güzel karşılığı değil, bir amele karşılık on kat ya da daha fazla vererek amellerinin en güzel mükâfatını **«veririz.»**

Bil ki Allah, insanın yaptığı her iyiliğin karşılığını verir ve o karşılığı Allah katında, O'na kavuştuğu zaman bulur. Sözkonusu iyiliğin faydası, görünürde başkasına yönelik ise de aslında bizzat kendisine yöneliktir. Nitekim

Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadis-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey Âdemoğlu! Hastalandım; fakat beni ziyaret etmedin."* buyurur. Âdemoğlu: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret ederim?" Allah Teâlâ: *"Bilmiyor musun ki falan kulum hasta oldu da sen, onu ziyaret etmedin? Bilmedin mi ki şayet onu ziyaret etseydin beni onun yanında bulacaktın,"* der. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey Âdemoğlu! Senden beni doyurmanı istedim; fakat beni doyurmadın."* Âdemoğlu cevaben: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl doyurabilirim?" der. Allah Teâlâ: *"Bilmiyor musun ki falan kulum senden kendisini doyurmanı istedi de sen onu doyurmadın. Bilmedin mi ki şayet onu doyursaydın bunu katımda bulacaktın?"* buyurur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, fakat bana su vermedin."* Bunun üzerine Âdemoğlu: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben sana nasıl su verebilirim?" Allah Teâlâ: *"Kulum falan senden su istedi; fakat sen ona su vermedin. Şayet ona su verseydin bunu katımda bulacağından haberin yok muydu?"* [2] buyurur.

وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حُسْنًا ۖ
وَإِن جَٰهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَآ ۚ إِلَىَّ
مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٩﴾

8. Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber vereceğim.

9. İman edip iyi amel yapanları, muhakkak sâlihler içine katarız.

2- İmam Müslim.

8. «Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını» onlara iyi muamele etmesini **«tavsiye etmişiz»** emretmişiz **«dir.»**

"Vessâ" (tavsiye etti) kelimesi "emretti" demek olan "emere" kelimesinin anlamındadır.

Ona dedik ki: **«Eğer onlar seni,»** ilâhlığı **«hakkında bilgin olmayan bir şeyi, (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa»** ki, burada ilâhlığın red edilmesi, ilâhlık hakkında bilgi bulunmaması şeklinde ifade edilmiş ve bununla birinin, doğruluğunu bilmediği bir şeye tabi olmasının caiz olmadığının belirtilmesi amaçlanmıştır. Bâtıl olduğunu bilmediği şeyde durum böyle olursa kesin delil sayesinde bâtıl olduğunu bildiği şey hakkında durum nasıl olur?

«Onlara» bu konuda **«itaat etme.»** Hadis-i şerifte geçtiği gibi, Yaratan'a karşı gelme konusunda yaratıklara itaat edilmez. Öğretmen ve idareciye de, iyi olmayan yani, Allah'ın hoş görmediği şeyi emrettikleri zaman uyulmaz.

«Dönüşünüz» sizden iman eden, eş koşan, anne-babasına iyi davranan ve onlara isyan edenlerin dönüşü **«ancak Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber vereceğim.»** Yani, dünyada devamlı olarak yaptıklarınızı şahitler huzurunda ortaya çıkaracak, size bildirecek ve davranışlarınıza uygun olan karşılığı vereceğim.

9. «İman edip iyi amel yapanları, muhakkak sâlihler» zümresi **«içine katarız»**ve onları, sâlihlerle birlikte mahşerde bir araya getiririz.

Rivayet edilmiştir ki, Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) Müslüman olduğu zaman annesi Ebu Süfyan'ın kızı Hamne, ona şöyle demişti: "Ey Sa'd! Yaptığın bu şey nedir? Ya mutlaka dinini terkedeceksin, ya da ölünceye kadar yiyip içmeyeceğim. Dolayısıyla sen, benim yüzümden ayıplanacak ve sana, anne kâtili denecektir."

Sa'd'ın annesi üç gün açlık grevine girmiş, nihayet açlık yüzünden sıkıntı ve darlığa düşmüştür. Bunun üzerine Sa'd şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki, senin yüz tane canın olsa ve bunlar tek tek çıksa dinimden dönmem. İster ye, ister yeme."

Annesi, Sa'd'ın bu kesin tavrını görünce yemeğe başlamış; Allah Teâlâ da Sa'd'a annesine iyi davranmasını, onunla ilgilenmesini, şirk ve günah ol-

mayan hususlarda dilediğini yerine getirmesini emretmiştir.

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ
ءَامَنَّا بِٱللَّهِ فَإِذَآ أُوذِىَ فِى ٱللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ ٱلنَّاسِ كَعَذَابِ ٱللَّهِ ۖ
وَلَئِن جَآءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ۚ أَوَلَيْسَ ٱللَّهُ
بِأَعْلَمَ بِمَا فِى صُدُورِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَ
لَيَعْلَمَنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
ٱتَّبِعُوا۟ سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنْ خَطَٰيَٰهُم
مِّن شَىْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ
أَثْقَالِهِمْ ۖ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

10. İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler; fakat Allah hakkında eziyete maruz kaldıkları zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutarlar. Halbuki Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka: "Doğrusu biz de sizinle beraberdik" derler. Acaba Allah, herkesin kalbindekileri daha iyi bilen değil midir?

11. Allah, elbette iman edenleri de iki yüzlüleri de bilir.

12. Kâfirler iman edenlere: "Bizim yolumuza uyun, günahlarınızı biz yüklenelim" derler. Halbuki onların hiçbir güna-

hını yüklenecek değillerdir. Gerçekten onlar, kesinlikle yalan söylemektedirler.

13. Elbette kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.

10. «İnsanlardan öyleleri vardır ki, 'Allah'a inandık' derler; fakat Allah»ın durumu **«hakkında»** kâfirler o gibi kimselere, inançlarından dolayı işkence etmeleri yüzünden **«eziyete maruz kaldıkları zaman, insanların işkencesini»** şiddet ve korku yönüyle âhiretteki **«Allah'ın azabı gibi tutarlar.»** Yani, iki azabı eşit sayarlar; dünyadakinden korkarlar ve devamlı olup kesilmeyen âhiret azabını ihmal ederek dinlerinden dönerler. Oysa Allah'ın azabının şiddetini ve O'nun azabının yanında insanların işkencesinin bir kıymeti olmadığını bir bilselerdi, dilim dilim kesilseler bile dinlerinden dönmezlerdi.

"Ezâ:" İnsanın canına, bedenine ya da malına gelen zarardır. *"Fitne"* ise: Denemek ve sınamak demektir. Gerçek olup olmadığını anlamak üzere altını ateşe koyduğun zaman, "Fetentu'z-zeheb" dersin.

«Halbuki Rabbinden bir yardım» fetih ve mü'minlere ganimet **«gelecek olsa mutlaka: 'Doğrusu biz de sizinle beraberdik'»**, dini konuda size tabiyiz. Öyleyse bizi ganimete ortak edin, **«derler.»** Sözü edilenler, Müslümanladan imanları zayıf bazı kimselerdi. Bu kimseler kâfirler tarafından eziyete maruz kalınca onlardan yana tavır takınıyorlar ve bu durumu Müslümanlardan gizliyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, şu sözü ile onlara cevap vermiştir:

«Acaba Allah, herkesin kalbindekileri» samimiyet ve iki yüzlülüğü onlardan **«daha iyi bilen değil midir?»**

11. «Allah, elbette» O'na gönülden **«iman edenleri de iki yüzlüleri de bilir.»** Onların iki yüzlülükleri, kâfirlerin eziyetleri yüzünden olup olmaması arasında bir fark yoktur. Kalpte bulunan iman cevheri ile iki yüzlülük, ancak sabırla ya da dert ve sıkıntı anında sarsılma ile kendini gösterir.

Âyet-i kerime, her Müslümanın Allah uğrunda sabretmesine dair bir uyarı niteliğindedir. Kuşkusuz Mekke kâfirleri, Hz. Peygamber'i çeşitli sıkıntılara maruz bırakıyorlardı. Fakat o, sabrediyordu. Aynı şekilde onlar Ashab-ı Kiram'a da eziyet ediyorlardı. Nitekim her kabile, kendilerinden Müslüman

olanlara eziyet ve işkence ediyor; dinlerinden dolayı onları sıkıntıya sokuyorlardı. Bu eziyet ve sıkıntı, ya hapsetmek, dövmek ya da açlık, susuzluk vs. ile veriliyor, o kadar ki, işkence görenlerden biri aşırı dövülmekten dolayı oturamaz hale geliyordu.

Öte yandan Ebu Cehil işkenceye teşvik ediyor, ünlü ve hatırı sayılır biri Müslüman olduğu zaman geliyor ve onu azarlayarak kendisine şöyle diyordu: "Mutlaka görüşün altedilecek ve ünün azalacak, yani senin görüşüne itibar etmeyeceğiz ve sana değer vermeyeceğiz." Müslüman olan, ticaret erbabı ise ona: "Allah'a andolsun ki, ticaretin kesada uğrayacak ve malın telef olacak," der ve eğer zayıf biri ise, işkence edilmesine teşvik ederdi. Bu yüzden bazı zayıf kimseler din yüzünden denemeye tabi tutulunca şirke yönelmişlerdir ki, bundan Allah'a sığınırız. Hz. Bilâl de Allah uğruna işkence görenlerden biriydi. Fakat o sadece, "Allah bir, Allah bir" diyordu.

12. «Kâfirler iman edenlere;» yani Mekke kâfirleri, mü'minleri dinden döndürmeye meylettirmek için onlara hitaben: **«'Bizim»** dinde izlediğimiz **«yolumuza uyun, günahlarınızı biz yüklenelim'»** yani, hesaba çekileceğiniz günahınız varsa biz adınıza günahlarınızı üstleniriz, **«derler.»** Bunun üzerine Allah Teâlâ şu ifadesiyle onlara cevap vermiştir:

«Halbuki onların» bütün günahlarını yüklenmeleri şöyle dursun **«hiçbir günahını yüklenecek değillerdir. Gerçekten onlar,»** yüklenme davasında vaadettiklerini yerine getirebileceklerine dair **«kesinlikle yalan söylemektedirler.»**

13. «Elbette» bu sözü söyleyenler **«kendi yüklerini,»** işledikleri günahları, **«kendi yükleriyle birlikte nice»** başka **«yükleri»** kıyamet günü **«taşıyacaklar»** yani, hem sapmaktan hem de başkalarını saptırmaktan dolayı **azap** göreceklerdir. Saptırdıkları kişilerin günahlarından da herhangi bir **eksilme** söz konusu olmayacaktır. Çünkü sapıklığa davet eden kişi, kendisine uyanların günahlarını yüklenir. Aynı şekilde, hadis-i şerifte geçtiği gibi, kim kötü **bir** çığır açarsa...[3] vebali ona aittir.

«Ve» dünyada **«uydurup durdukları şeylerden»** başkalarını saptırdık-

3- Hadis şöyledir: *"Müslümanlıkta iyi bir çığır açan kimseye açtığı o çığırın sevabı verileceği gibi o yolda gidenlerin sevabı da verilir; bununla beraber onların sevabından da bir şey eksilmez. Müslümanlıkta kötü bir çığır açan kimseye açtığı çığırın günahı yükletildiği gibi kendisinden sonra o yolda gidenlerin günahı da yükletilir; bununla beraber onların günahı eksilmez."* Hadisi, Müslim tahric etmiştir. Bkz. *Riyâzü's-Sâlihin*, s.94.

ları yalan ve efsaneleden **«kıyamet günü mutlaka sorguya çekilecekler-dir.»** Bazi cahil kimseler de âyetin bu hükmüne girmektedir. Nitekim onlar, kendileri gibi olanlara hitaben, şunu yap; günahı boynuma olsun" diyorlar. Sonra âyet-i kerimede günahlarının *"yük"* olarak ifade edilmesi ile günahların son derece ağır olduğunun bildirilmesi amaçlanmıştır.

وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا
فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَأَنجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ
وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

14. Andolsun ki Biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi.

15. Fakat Biz onu ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık.

14. «Andolsun ki Biz, Nuh'u» ki Allah korkusundan dolayı çok fazla ağlayıp sızlaması yüzünden *"Nuh"* diye adlandırılmıştır. Hz. Âdem (a.s.)'in yer yüzüne inişinden 1642 yıl sonra doğmuştur. Dünyada yaşayan bütün insanlardan ibaret **«kendi kavmine»**, tevhide ve hak yola davet için **«gönderdik de o,»** gönderildikten sonra **«dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı.»**

Hz. Nuh (a.s.)'un peygamberliğinin umûmîliği ile Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin umumiliği arasındaki fark şudur: Hz. Peygamberimiz, hem kendi zamanında olanlara hem de kıyamete kadar gelecek nesillere gönderilmiş; Hz. Nuh (a.s.) ise sadece kendi zamanındaki bütün insanlara gönderilmiştir.

"Âm", tıpkı "sene" gibi yıl demektir. Ancak "sene", daha ziyade kıtlık ve kuraklık olduğu yıl için kullanılır. Bu nedenle kıtlık, "sene" ile de ifade edilmektedir. "Âm" ise, genişlik ve bolluğun olduğu yıl için kullanılır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Nuh, aralarında dokuz yüz elli yıl kalarak kavmini Allah'ın azabıyla korkutuyor. Fakat onlar ona aldırış etmiyorlar."

Burada bu kıssanın anlatılmasından maksat, Allah Rasûlü'nü teselli etmek ve kâfirlere karşı direncini artırmaktır.

Belirtilen müddetin **«sonunda, onlar zulümlerini»** ve küfürlerini **«sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi.»** Çünkü onlar, bu uzun süre zarfında hakka davet edene kulak asmamışlardır. *"Tûfan"*, suyun her tarafı kuşatmasıdır. Nitekim o gün su, yeryüzünün her yanını kaplamıştır.

15. «Fakat Biz onu», Nuh'u **«ve gemide bulunanları»** yani, onunla birlikte gemiye binen çocuklarını ve kendisine tabi olanları boğulmaktan **«kurtardık»** ki onlar, seksen erkek ve kadındı. **«Ve bunu»** gemiyi ya da kıssayı **«âlemlere»** daha sonrakilere, öğüt almaları için **«bir ibret»** ya da Allah'ın gücüne örnek gösterebilecekleri bir delil **«yaptık.»**

Ebu'l-Leys şöyle demiştir: "Nuh'un gemisi Hz. Peygamber'in peygamber oluşuna yakın bir süreye kadar Cûdi dağında kalmıştır. *"Fethu'r-Rahmân"* isimli eserde kaydedildiğine göre tûfanla Hz. Peygamber'in Mekke'den hicreti arasında 3974 yıl geçmiştir."

Rivâyet edilmiştir ki Hz. Nuh, kırk yaşının başında peygamber olmuş; kavmini dokuz yüz elli yıl dine davet etmiş ve tûfandan sonra altmış yıl yaşamıştır. Bu süre zarfında insanlar çoğalarak etrafa yayılmışlardır. Hz. Nuh'un yaşı ise, bin ellidir ve en uzun ömürlü peygamber odur. Bu yüzden kendisine "Peygamberlerin piri" denmiştir.

Şâir şöyle demiştir:

Bil ki dünya bulutun gölgesi gibidir.
Bir an seni gölgeler, sonra yok olup gider.
Dünya sana yönelince bununla sevinme.
Senden yüz çevirip gidince de telaşa düşme.

Öte yandan Hasan Basrî şöyle demiştir: "Kıyamet günü sevap açısından insanların en faziletlisi uzun ömürlü mü'mindir."

Ubey b. Halid'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber iki kişiyi kardeş yapmış; bunlardan biri Allah yolunda şehit olmuş, ondan bir hafta veya buna yakın bir zaman sonra da diğeri ölmüştür. Ashab-ı Kiram cenaze namazını kıldıktan sonra Hz. Peygamber onlara hitaben şöyle buyurmuştur: *"Ne söylediniz?"* Ashab-ı Kiram: "Allah'a, onu bağışlaması, ona rahmet etmesi ve arkadaşına kavuşturması için duâ ettik," demişler. Hz. Peygamber: *"Peki, bunun, arkadaşının ölümünden sonra fazla kıldığı namaz ve yaptığı amel nerede?"* Ya da Hz. Peygamber şöyle demiştir: *"Ondan fazla tuttuğu oruç nerede? Nitekim söz konusu iki kişi arasında, gök ile yer arasındaki mesafeden daha uzak bir mesafe vardır. Ömrü uzun olup ameli iyi olana müjdeler olsun!"*

Daha önceki ümmetler için uzun sürede hasıl olan feyiz, fıtrî kabiliyetteki olgunluktan dolayı bu ümmet için kısa süre içinde oluşmaktadır. Bu nedenle kişinin, ilk nesillerin amellerini temenni etmesine gerek yoktur. Nitekim yetmiş yıl uzun ömür, yüz yıl ise tabiatıyla daha uzun ömürdür. Şu halde insan, uzun ömürle beraber nefs-i emmarenin kötülüğünden kurtulmayı temenni etmelidir. Çünkü, nefis düzelmediği zaman uzun ömür, insana fayda vermez.

وَإِبْرَٰهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ٱعْبُدُوا
ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ ۖ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ أَوْثَٰنًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ
ٱللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَٱبْتَغُوا۟ عِندَ ٱللَّهِ ٱلرِّزْقَ وَٱعْبُدُوهُ وَ
ٱشْكُرُوا۟ لَهُۥٓ ۖ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا۟ فَقَدْ كَذَّبَ
أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟
كَيْفَ يُبْدِئُ ٱللَّهُ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥٓ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾

16. İbrahim'i de gönderdik. O, kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır.

17. Siz Allah'ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

18. Eğer yalanlarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de yalanlamışlardır. Peygamber'e düşen, yalnız açık bir tebliğdir."

19. Allah'ın, varlıkları ilk baştan nasıl yarattığını, (ölümden) sonra bunu tekrarlayacağını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır.

16. Ey Muhammed! Andolsun ki, Biz seni göndermeden önce **«İbrahim'i de gönderdik. O kavmine»** ki, onlar Babil halkı idi ve Nemrut da onlardandı. **«Şöyle demişti:»** Sadece **«'Allah'a kulluk edin ve O'na karşı gelmekten»** ortak koşmaktan **«sakının. Eğer»** hayır ve şerri **«bilmiş»** birini diğerinden ayırabilmiş **«olsanız bu»** ifade edilen ibadet ve takva **«sizin için»** küfür içinde bulunmanızdan **«daha hayırlıdır.»**

17. «Siz Allah'ı bırakıp sadece birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz.» Yani siz yalan söylüyor, putlara tanrılar adını veriyor ve onların Allah katında sizin şefaatçılarınız olduğunu iddia ediyorsunuz. **«Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size»** hiçbir **«rızık veremezler. O halde»** bütünüyle **«rızkı Allah katında arayın.»** Çünkü rızkı vermeye kâdir olan yalnız O'dur. Yalnız **«O'na kulluk edin ve»** ibadeti emellerinize ulaşmaya vesile kılarak nimetlerinden dolayı **«O'na şükredin.»** Başkasına değil, ölümle **«ancak O'na döndürüleceksiniz.»** O halde emrettiğimi yerine getirin.

18. «Eğer» Allah'a döndürüleceğinizi size bildirmem konusunda beni **«yalanlarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de yalanlamışlardır.»** Yani, tekzibinizden dolayı bana zarar veremezsiniz. Çünkü sizden önceki milletler de peygamberlerini yalancı saymışlardır. Fakat onların bu yalanla-

malarının, o peygamberlere hiçbir zararı dokunmamış, ancak kendilerine zarar vermişlerdir.

«Peygambere düşen, yalnız açık bir tebliğdir.'» Bu tebliğde şüphe yoktur ve onun tasdik edilmesi gerekir. Hz. Peygamber bu hususa işaretle: *"Ben tebliğ görevini icra ettim. Artık sizin tekzibinizin bundan sonra bana zararı olmaz ve herkes amelinden dolayı hesap verir"* buyurmuştur.

19. «Allah'ın, varlıkları ilk baştan nasıl yarattığını, (ölümden) sonra bunu tekrarlayacağını» tekrar hayat vereceğini **«görmediler mi?»** Bu ifade, Mekke halkına hatırlatmada bulunmak ve açık delil olmasına rağmen ölümden sonra yeniden dirilmeyi yalanlamalarını çirkin addetmek üzere Hz. İbrahim kıssasının iki bölümü arasında bir ara cümlesidir.

Âyetin anlamı şöyledir: "Mekke halkı, Allah'ın ilk olarak bir varlığı herhangi bir madde olmadan nasıl yarattığını görmediler ve bütün açıklığı ile görme sayılabilecek ölçüde bilgi sahibi olmadılar mı?

«Şüphesiz» belirtilen **«bu,»** yani, tekrar yaratma işi **«Allah'a kolaydır»**, onda hiçbir zorluk yoktur.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنْشِئُ
النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ
وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي
وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

20. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah, bundan sonra (aynı şekilde) âhiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter.

21. O, dilediğine azap eder, dilediğini de esirger. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

22. Siz ne yeryüzünde ne de gökte (Allah'ı) âciz bırakamazsınız. Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur."

23. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, işte onlar Benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir ve onlar için acıklı bir azap vardır.

20. Ey Muhammed! Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere: **«De ki: 'Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah ilk baştan»** çokluklarına, şekil ve durumlarının farklılığına rağmen varlıkları **«nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah, bundan sonra (aynı şekilde) âhiret hayatını da yaratacaktır.»** Bu varedilme, müşahade ettiğiniz ilk varedilmeden sonra kabirlerden kalkış anındaki varedilmedir. Bu iki yaratılış, hiç yoktan yaratma, yeniden varlık âlemine çıkarma yönü itibariyle farklı iki yaratılıştır.

«Gerçekten Allah'ın her şeye gücü yeter.» Çünkü gücü zatına mahsustur. Dolayısıyla ilk baştan yaratmaya gücü yettiği gibi tekrar yaratmaya da gücü yeter.

21. «O», tekrar yarattıktan sonra **«dilediğine azap eder,»** ki onlar, âhiret hayatını inkâr edenlerdir. **«Dilediğini de esirger.»** Bunlar da âhiret hayatını doğrulayanlardır. Yeniden varedilmek sûretiyle başkasına değil, **«ancak O'na döndürüleceksiniz.»** Bu durumda, yaptıklarınıza karşılık sizden dilediğine azap eder ve dilediğini esirger.

22. «Siz,» gizlenmek sûretiyle **«ne»** geniş olan **«yeryüzünde ne de»** yeryüzünden daha geniş olan **«gökte»** -oraya yükselebilmeniz halinde- korunmak suretiyle **«(Allah'ı)»**, aleyhinize olan hükmünü icra etmesinde **«âciz bırakamazsınız.»** Yani, yeryüzünde de olsanız, gökte de olsanız O'ndan kaçamazsınız. Kuşkusuz O, size yetişir.

«Sizin için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı yoktur.'» Yani, ge-

rek yeryüzünde belirerek ve gerekse gökten inerek başınıza gelen belâdan sizi kurtaracak ve dilemesi halinde onu sizden defedecek O'ndan başka kimse yoktur.

23. «Allah'ın âyetlerini» yani, O'nun zatına, sıfatlarına ve işlerine işaret eden delillerini **«ve O'na kavuşmayı»** ki, söz konusu âyetler bu hususu dile getirmektedir. **«İnkâr edenler, işte onlar»** Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr etmekle nitelenenler **«Benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir.»** Yani, kıyamet günü o rahmetten ümitlerini keserler **«ve onlar için»** dert ve elem vermede ölçüsü takdir edilemeyecek kadar **«acıklı bir azap vardır.»**

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ
قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا
مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ
بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ
وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي
إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا
وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

24. Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise: "Onu öldürün, yahut yakın!" demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, iman eden bir kavim için ibretler vardır.

25. Dedi ki: "Siz, dünya hayatında, sırf aranızdaki muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü ise, kiminiz kiminizi tanımaz; kiminiz de kiminize lânet okur. Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcılarınız da yoktur."

26. Bunun üzerine Lût ona iman etti ve (İbrahim): "Doğrusu ben Rabbim'e hicret ediyorum. Şüphesiz O, galiptir ve hikmet sahibidir" dedi.

27. Ona İshak ve Yakub'u lütfettik. Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik. Onu dünyada mükâfatlandırdık; kuşkusuz o, âhirette de sâlihlerdendir.

24. «Kavminin (İbrahim'e) cevabı ise:» Yani Hz. İbrahim (a.s.) kavmine, *"Allah'a kuluk edin ve O'na karşı gelmekten sakının..."* (Ankebût: 16) deyince kavminin cevabı birbirlerine: **«'Onu», İbrahim'i «öldürün, yahut yakın!' demelerinden ibaret oldu.»** Burada, Hz. İbrahim'in kavminin akılsızlıkları ve ahmaklıkları dile getirilmiştir. Nitekim onlar, kendilerini fikren susturana, öldürme ya da yakma tehdidiyle cevap vermişlerdir. İşte her yenilgiye uğrayanın âdeti böyledir.

Onlar Hz. İbrahim'i ateşe attılar **«ama Allah onu ateşten»**, ateşi onun için serinlik ve esenlik kılarak yakmasından **«kurtardı. Doğrusu bunda,»** onun ateşten kurtulmasında **«iman eden bir kavim için»** çok açık **«ibretler vardır.»** Söz konusu ibretler, Allah'ın Hz. İbrahim (a.s.)'i ateşin sıcaklığından koruması ve kısa süre içinde büyüklüğüne rağmen o ateşin söndürülmesidir. Bu hadiseden de ancak bu alanda araştırma yapan ve o konuda düşünen mü'minler faydalanır.

25. Hz. İbrahim, kavmine hitaben **«dedi ki: 'Siz, dünya hayatında»**, dünyada kaldığınız süre içinde ortada herhangi bir delil olmadan **«sırf aranızdaki muhabbet uğruna»** birbirinizi sevmeniz ve putlara tapmak üzere bir araya gelip kaynaşmanız için **«Allah'ı bırakıp birtakım putlar»**ı tanrılar **«edindiniz. Sonra kıyamet günü ise,»** dünyadan ayrıldıktan sonra işler alt

üst olur; oradaki sevgi öfkelenmeye ve kaynaşma da lânetleşmeye dönüşür. «**Kiminiz**», yani putlara tapanlar «**kiminizi**» putları «**tanımaz; kiminiz de kiminize lânet okur.**» Yani, sizden bir zümre diğer bir zümreye lânet eder ve onları kötüler. *"Lânet;"* kızarak kovmak ve uzaklaştırmak anlamındadır.

Tapanlar ve kendilerine tapınılanlar toptan hepinizin, «**varacağınız yer cehennemdir.**» Orası sizin sığınacak evinizdir, oradan asla ayrılamazsınız «**ve**» o yerden sizi kurtaracak «**hiç yardımcılarınız da yoktur.'**»

26. «Bunun üzerine Lût ona iman etti.» Sadece peygamberliğini ve kendisini davet ettiği tevhidi değil, bütün sözlerini doğruladı «**ve**» Hz. İbrahim, Lût ile amcasının kızı ve aynı zamanda kendisine inanmış olan hanımı Sâre'ye: «**'Doğrusu ben**» kavmimi terkederek «**Rabbim**»'in bana emrettiği yer«**e hicret ediyorum. Şüphesiz O,**» her şeye «**galiptir**», dolayısıyla beni düşmanlarımdan korur «**ve**» sadece hikmet ve faydanın bulunacağı şeyi yapan «**hikmet sahibidir' dedi.**»

Kim ülkesinde Allah'a itaat edemezse, başka bir ülkeye gitsin.

27. «Ona» İsmail'den sonra kendi sülbünden bir çocuk olmak üzere yaşlı ve kısır olan Sâre'den «**İshak ve**» fazladan bir ikram olarak torunu «**Yakub'u lütfettik. Peygamberliği ve kitapları, onun**» İsmail oğulları ve İsrailoğullarının «**soyundan gelenlere verdik.**» Gerçekten onlardan pek çok peygamber gönderilmiş, Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'in soyundan bin peygamber çıkarmıştır. Böylece o, peygamberlerin şeceresi (kökeni) olmuştur.

«**Onu**» bize hicreti karşılığında «**dünyada**» zamansız çocuk, mal ve iyi nesil lütfetmekle, aralarında peygamberliğin devam etmesi ve sonsuza kadar övülmesiyle «**mükâfatlandırdık; kuşkusuz o, âhirette de sâlihler**» zümresin«**dendir.**» Çünkü onlar, peygamberler ve o peygamberlere uyanlardır.

Bil ki, Allah Teâlâ Hz. İbrahim (a.s.)'e bir çocuk lütfetmiştir. Anne ve babasına duâ eden iyi evlât, tıpkı vakıf mallar, okunan mushaflar, fayda sağlayan ağaçlar vs. gibi kesintiye uğramayan devamlı mükâfata, amel defterinin kapanmamasına vesiledir. Yine Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e, soyundan gelenlere peygamberlik vererek ikrâmda bulunmuştur. İyi evlâtlar ve her yönüyle tertemiz torunlar da, bu dünya hayatında insana olan Allah'ın yüce nimetleridir. Şâir ne güzel söylemiş:

Allah'ın kullarına olan nimetleri çoktur,
Onların en güzeli de iyi evlâttır.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾
أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ ٱلسَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ
ٱلْمُنكَرَ ۖ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوا۟ ٱئْتِنَا بِعَذَابِ ٱللَّهِ
إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱنصُرْنِى عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

28. Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: "Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayasızlığı yapıyorsunuz.

29. Hâlâ siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda çirkinlikler yapacak mısınız?" Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: "Doğru söyleyenlerden isen Allah'ın azabını getir bize!"

30. (Lût:) "Ey Rabbim! Bozgunculuk yapan topluma karşı bana yardım eyle" dedi.

28. Ey Muhammed «**Lût'u da**» senden önce «**(gönderdik). O,**» şehirleri alt üst olup helâk olan «**kavmine demişti ki: 'Gerçekten siz,**» çok çirkin olduğundan ve insan fıtratı ve tabiatındaki nefretten dolayı «**daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayasızlığı**», son derece çirkin olan şeyi «**yapıyorsunuz.**» Siz, kötü tabiatınızdan dolayı bu işe yöneldiniz.

Nakledildiğine göre, uzun zaman ve çok asırlar geçmesine rağmen Lût kavminden önce eşcinsellik hiç görülmemiştir.

29. «**Hâlâ siz, ille de erkeklere**» arkalarından «**yaklaşacak, yol kesecek**» yani, gelip geçenleri hayasızlık için hedef alıyorsunuz ve bu yüzden in-

sanlar yolunuzdan geçmez olmuştur.

Rivayet edilmiştir ki, onlar, eşcinsellik için çoğu kez garip kimselere musallat oluyorlar ve o kimseleri bu işe zorluyorlardı.

«**Ve toplantılarınızda**» arkadaşlarınızla bir araya geldiğiniz yerde aldırış etmeden «**çirkinlikler yapacak mısınız?**'»

Âyet-i kerimede, *"çirkinlikler"* diye ifade edilen *"münker"* dinin, çirkinliğine ve kötülüğüne hükmettiği herşey demektir. Burada ise iki husus vurgulanmıştır:

Birincisi, toplantılarda açıkça erkek erkeğe cinsi ilişki kurmak ve sesli yellenmek;

İkincisi ise, elbise düğmelerini çözmek, saz ve ney çalmak ve gelip geçenlerle alay etmek; İbn Abbas'a göre bir de taş atmaktır. Nitekim onlar yol üzerinde oturuyor ve herbirinin sahip olduğu kabın içindeki taşlarla yoldan geçen kişiyi taşlıyorlardı. Taş atanlardan isabet ettiren o kişiyi sahipleniyor ve yanında ne varsa ona el koyuyordu. Hem onu nikâhlıyor, hem de onu üç altın borçlandırıyordu. Bir de onların, aralarında böyle hükmeden bir kadıları vardı.

Hz. Lût, «**kavminin**» hayasızlıklarına karşı çıkınca onların «**cevabı ise,**» alaylı bir tavırla ona «**şöyle demelerinden ibaret oldu:**» Azapla bizi tehtid ettiğin konuda «'**Doğru söyleyenlerden isen Allah'ın azabını getir bize!**'» Böylece onların cevabı sadece bu çirkin söz olmuştur.

30. «(**Lût:**)» onlardan ümidini kesince: «'**Ey Rabbim!**» Hayasızlığı icad etmekle: «**Bozgunculuk yapan topluma karşı**» vaadedilen azabı indirmek sûretiyle «**bana yardım eyle' dedi.**» Allah da duâsını kabul etmiştir.

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوٓا إِنَّا مُهْلِكُوٓا
أَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۖ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظٰلِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا

قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ
الْغَابِرِينَ (٣٢) وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ
ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ
كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (٣٣) إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (٣٤) وَلَقَدْ تَرَكْنَا
مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (٣٥)

31. Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: "Biz bu ülke halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimseler olmuşlardır."

32. (İbrahim) dedi ki: "Ama orada Lût var!" Şöyle cevap verdiler: "Biz orada kimlerin bulunduğunu daha iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız hanımı hariç. O, geride kalacaklar arasındadır."

33. Elçilerimiz Lût'a gelince, Lût onlar hakkında tasalandı ve onların yüzünden takattan düştü. Ona: "Korkma ve tasalanma! Çünkü biz seni de aileni de kurtaracağız. Yalnız hanımın hariç. O, geride (azapta) kalacaklar arasındadır" dediler.

34. "Biz şüphesiz bu memleket halkının üzerine yoldan çıkmalarına karşılık gökten bir azap indireceğiz."

35. Andolsun ki Biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır.

31. «**Elçilerimiz**» yani, Cebrâil ile birlikte olan melekler, «**İbrahim'e müjdeyi**» ve fazladan birçoğunun ihsan edileceğine dair haberi «**getirdiklerinde**» Hz. İbrahim'e «**şöyle dediler: 'Biz**» Allah'ın emriyle «**bu ülke halkını helâk edeceğiz.**» Buradaki ülkeden maksat, Sedum kentidir. Bu kent, Lût kavminin en büyük yerleşim bölgesidir. «**Çünkü oranın halkı**» inkâr etmek, peygamberleri yalanlamak ve çeşitli kötülüklerle «**zalim kimseler olmuşlardır.'**»

32. «(**İbrahim**)» elçilere «**dedi ki: 'Ama orada Lût var!'**» Bu durumda o kenti, nasıl yok edersiniz?" Melekler «**şöyle cevap verdiler: 'Biz orada kimlerin bulunduğunu**» senden «**daha iyi biliyoruz.**» Lût'un durumundan habersiz değiliz. «**Onu**» yani Hz. Lût'u «**ve ailesini**» ona tabi olan mü'minleri ki, onlar onun çocukları sayılır «**elbette kurtaracağız. Yalnız hanımı hariç. O, geride**» azap içinde «**kalacaklar arasındadır.'**»

33. Söz konusu «**elçilerimiz**», Hz. İbrahim'in yanından ayrılmalarından sonra «**Lût'a gelince, Lût onlar hakkında**» kavmi kendilerine kötülük eder endişesiyle «**tasalandı.**» Çünkü Lût, onların melekler olduğunu anlamadı. Ancak o, güzel elbiseli ve iyi kokulu gençler, yakışıklı delikanlılar gördü ve onları insanlardan sandı. «**Ve onların**» durumunu ve işlerini organize etmeyi düşünmesi «**yüzünden takattan düştü.**» Onlara, çıkıp gitmelerini mi yoksa kalmalarını mı söyleyeceğine karar veremedi. Melekler, Lût'taki bu sıkıntılı hali görünce «**ona:**» Bizim yüzümüzden kavminden «'**korkma ve**» hiçbir şeyden dolayı «**tasalanma! Çünkü biz seni de âileni de**» kavmine inen azaptan «**kurtaracağız. Yalnız hanımın hariç. O, geride (azapta) kalacaklar arasındadır' dediler.**»

34. «'**Biz şüphesiz bu memleket halkının**» yani, Sedum'un «**üzerine**» ki, orada 700 bin kişi bulunuyordu. Sürekli «**yoldan çıkmalarına karşılık gökten**» feci «**bir azap indireceğiz.'**»

35. «**Andolsun ki Biz,**» ibret almada «**aklını kullanacak bir kavim için oradan**», o ülkeden «**apaçık bir ibret nişanesi**» harabe olan yurtlarının kalıntılarını «**bırakmışızdır.**»

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي
الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ
مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ
السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا
كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ
مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ
خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

36. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik) ve Şuayb: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, âhiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!"

dedi.

37. Fakat onu yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı yakalayıverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

38. Âd ve Semûd'u da (helâk ettik). Sizin için, oturdukları yerlerden tümüyle anlaşılmaktadır. Şeytan onlara amellerini güzel göstererek onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.

39. Karun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da (helâk ettik). Andolsun ki, Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki (Allah'ın azabından) kaçabilecek değillerdi.

40. Nitekim onlardan her birini günahları yüzünden cezalandırdık: Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.

36. «**Medyen**» ehlin«**e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik) ve Şuayb**» davet metoduyla onlara: «**'Ey kavmim!**» Yalnız «**Allah'a kulluk edin, âhiret gününe umut bağlayın,**» yani o günü ve o günde meydana gelecek değişik halleri bekleyedurun, «**yeryüzünde**» Medyen topraklarında ölçü ve tartıda hile yapmak suretiyle «**bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!'**» Haddi aşmayın «**dedi.**»

37. «**Fakat onu**», Hz. Şuayb'ı «**yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı**» şiddetli bir deprem «**yakalayıverdi**», nihayet evleri, üstlerine çöktü «**ve yurtlarında**» ya da evlerinde «**diz üstü**» ölü vaziyette «**çöke kaldılar.**» Bu durum, hakka davet edeni dinlemediklerinden dolayı olmuştur.

38. Hûd kavmi «**Âd ve**» Sâlih kavmi «**Semûd'u da (helâk ettik).**» Ey Mekke halkı! «**Sizin için,**» onları helâk edişimiz, «**oturdukları yerlerden**» Âd kavminin diyarı Yemen'de ve Semûd'un diyarı Hicir'de bulunan evlerin kalıntılarından «**tümüyle anlaşılmaktadır. Şeytan onlara**» inkâr ve günahlardan ibaret «**amellerini güzel göstererek onları**» hakka ulaştıran «**doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek**» akıllı, düşünüp delil gösterebilecek «**durumdaydılar.**» Fakat, hakkı bâtıldan ayırma konusunda akıllarından

yararlanamayarak tıpkı hayvan gibi olmuşlardır.

39. «Karun'u, Firavun'u, ve Hâmân'ı da (helâk ettik). Andolsun ki, Musa onlara apaçık deliller» ve parlak mûcizeler **«getirmişti de onlar yeryüzünde»** Mısır topraklarında hakkı kabul etmeyerek **«büyüklük taslamışlardı. Halbuki (Allah'ın azabından) kaçabilecek değillerdi.»** Aksine Allah'ın emri onlara ulaşarak helâk olmuşlardır.

40. «Nitekim onlardan» sözü edilenlerden **«her birini günahları yüzünden cezalandırdık: Kiminin»,** Âd'ın **«üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı,»** ki, Cebrâil onlara yönelik bir çığlık atmış ve bu yüzden kalpleri çatlamış, böylece ölüp gitmişlerdir. **«Kimini»** tıpkı Karun ve hazinesi gibi **«yerin dibine geçirdik, kimini de»** Nuh kavmi, Firavun ve kavmi gibi **«suda boğduk. Allah onlara»** yaptığından dolayı haksız yere ceza vermek suretiyle **«zulmetmiyordu,»** azabı gerektiren değişik küfür ve günahların devam etmesi yüzünden **«asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.»**

Allah Teâlâ bu âyet-i kerime ile Mekke halkına ve kendilerinden sonra kıyamete kadar gelecek nesillere, ibret alıp akıllarından yararlanmaları, haksızlıktan, eziyetten, büyüklük taslamaktan ve bozgunculuk yapmaktan kaçınmaları için öğüt vermiştir. Gerçekten iyilik, kurtuluş ve emele ulaşma bu öğüte bağlıdır. Fakat eğitim ve öğretim, ancak kabiliyetli kullara etki eder. Kur'an'ı Kerim ise tıpkı deniz gibidir. Onunla ancak insan gibi, kabiliyete sahip olan arınır; köpek, böyle bir nitelikten yoksun olduğu için arınamaz.

Hikâye edilmiştir ki, şeyhlik taslayanlardan biri değerli bir zata kırk yıl hizmet etmesi sebebiyle üstünlük iddiasında bulunmuş, bunun üzerine âriflerden biri şöyle demiştir: "O değerli zatın, kırk yıl binmiş olduğu bir katırı vardı ve o vaziyette ölünceye kadar katır olarak kalmıştır." Yani, katır olması dolayısıyla kabiliyeti müsait olmadığı için kâmil insanın binmesi ona etki etmemiştir. Şeyhlik taslayan zat, bu cevap karşısında susup kalmıştır.

مَثَلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ
ٱللَّهِ أَوْلِيَآءَ كَمَثَلِ ٱلْعَنكَبُوتِ ۖ ٱتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ ٱلْبُيُوتِ

لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ
مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ
نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

41. Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Halbuki, evlerin en mukavemetsizi, şüphesiz örümcek yuvasıdır, keşke bilselerdi.

42. Allah, onların kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını kuşkusuz bilir. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

43. İşte Biz, bu örnekleri insanlar için veriyoruz; fakat onları ancak âlimler anlayabilir.

44. Allah, gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Kuşkusuz bunda, inananlar için bir alâmet vardır.

41. «Allah'tan başka dost edinenlerin durumu,» ki, buradaki dostlardan maksat, güven besledikleri putlar ve onların tuhaf vaziyetleridir. **«Kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir.»** Yani, onların durumu, örümceğin basit olarak yuvasını örmesindeki durumuna benzer; hatta ondan da daha basittir. Çünkü, örümcek yuvasının bir konumu ve faydası vardır.

Âyet-i Kerimede, putlara tapanların ve onları dost edinenlerin, onlardan fayda ve şefaat umarak onlara gönül verenlerin durumu, yuva edinen örümceğin durumuna benzetmek için, böyle somut bir teşbih yapılmıştır. Nasıl ki, örümceğin yuvası, örümceği sıcak ve soğuktan, yağmur ve sıkıntıdan kurtaramaz ve en hafif bir rüzgâra karşı mukavemet gösteremez. İşte putlar da aynen böyledir. Bunlar, putperestlere fayda-zarar, iyilik ve kötülük veremez. Nite-

kim serabı yani uzaktan gördüğü parıltıyı su sanan, kısa bir süre sonra aldandığını anlar.

«Halbuki evlerin en mukavemetsizi, şüphesiz örümcek yuvasıdır.» Ondan daha basit ve mukavemetsiz ev yoktur. Çünkü örümcek yuvasının temeli, duvarı ve tavanı yoktur ki, sıcak ve soğuğa engel olsun. Bu yüzden çabucak yıkılır ve yok olur. **«Keşke bilselerdi.»** O zaman bunun, onlara örnek olduğunu kesin anlarlar ve böylece bu tür bâtıl inançtan vazgeçerlerdi.

42. «Allah, onların kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını» taptıklarını **«kuşkusuz bilir.»** Bu şeyin put olması, yıldız olması ya da cinlerden biri olmasıyla başka birşey olması arasında hiçbir fark yoktur. Bu şey Allah'a gizli kalmaz ve O, inkârlarından dolayı onları cezaya çarptırır.

«O,» düşmanlarından intikam almada **«mutlak güç ve»** ceza ile, ıslah etmeyi terketmesi konusunda **«hikmet sahibidir.»**

Kureyş'in cahilleri ve beyinsiz takımı: "Muhammed'in Rabbi sineği, sivri sineği ve örümceği örnek vermesinden sıkılmıyor" deyip buna güldükleri zaman Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

43. «İşte Biz, bu» ve benzeri **«örnekleri insanlar için veriyor»** anlamada güçlük çektikleri şeyleri kolay anlar hale getirmek için onlara bu örnekleri hatırlatıyor ve açıklıyor**«uz; fakat onları»** yani, o örneklerin güzelliğini ve yararını **«ancak âlimler»** derinlemesine bilgi sahibi olanlar **«anlayabilir.»** Bu âlimler, Allah'tan gelen mesajları anlayarak O'na itaat ederler ve öfkesinden sakınırlar.

Âyet-i kerime, ilmin, akla göre daha üstün olduğunu göstermektedir. Çünkü bizden âlim olan, aynı zamanda akıllıdır. Fakat akıllı olan âlim olmayabilir.

44. «Allah, gökleri ve yeri hak olarak» hakkı gerçekleştirerek, hikmetleri ve menfaatleri gözeterek; ya da hakka bağlı, din ve dünya ile ilgili faydaları izleyerek **«yarattı.»** Çünkü gökler ve yer insanların yaşamaları ile ilgili her şeyi içermekle birlikte Allah'ın birliğine, kudretinin ve diğer sıfatlarının büyüklüğüne işaret eden delillerdir.

«Kuşkusuz bunda,» göklerin ve yerin yaratılmasında **«inananlar için»** O'nun işlerini vurgulayan **«bir alâmet vardır.»**

Âyet-i kerimede bizzat mü'minler dile getirilmiştir. Çünkü bu mesajdan yararlananlar onlardır.

Şu halde akıllı kişinin, Allah'ın marifet denizinden inci çıkarabilmesi için O'nun rahmetinin etkilerini ve eşsiz san'atını düşünüp taşınması gerekir.

Hikâye edildiğine göre bir adam domuzlan böceğini görmüş ve şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın bu böceği yaratmaktaki dileği nedir? Şekli mi güzel, yoksa kokusu mu güzel?" Allah Teâlâ da o kişiyi, doktorların tedaviden aciz kaldığı bir yaraya maruz bırakmış, derken birgün yolda bağırıp duran bir doktorun sesini işitmiş ve şöyle demiştir: "O doktoru bana getirin, durumuma baksın." Oradakiler: "Yolda bağırıp duranı ne yapacaksın? Oysa mütehassıs doktorlar seni tedavi etmekten âciz kalmıştır." Adam: "Ona benim ihtiyacım vardır," demiştir. Doktoru getirip yarasını görünce domuzlan böceğini istemiş ve orada bulunanlar da bu duruma gülmüşlerdir. Bunun üzerine hasta, daha önce söylemiş olduğu sözü hatırladı ve: "İstenen böceği getirin. Adam işin gerçeğini anlamıştır." dedi.

Sözü edilen böcek getirilerek yakılmış ve külü adamın yarası üzerine konmuş; Allah Teâlâ'nın izniyle yara iyileşmiştir. Bunun üzerine adam oradakilere: "Şüphesiz Allah yaratıkların en değersizinin ilaçların en iyisi olduğunu bana bildirmek istemiştir."

Bu hikâye *"Hayatü'l-hayevân"* isimli kitapta nakledilmiştir.

Allah Teâlâ'nın hiçbir şeyi anlamsız yaratmadığı, aksine bütün yaratıkları belli bir gaye ve maksat için varettiği ortaya çıkmıştır. Bu hususu, insanın bilmesi ile bilmemesi arasında fark yoktur. Buna göre mü'mine yakışan, tefekküre dalması ve bu durumdan, basiret sahibi kişiler gibi eşyayı mahiyetine uygun olarak görebilecek dereceye yükselmesidir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Müşahade cihadın ürünüdür."

اُتْلُ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ
مِنَ الْكِتٰبِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ

وَالْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾
وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْهُمْ ۖ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَٰهُنَا وَ
إِلَٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ
الْكِتَابَ ۚ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَن
يُؤْمِنُ بِهِ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ
تَتْلُو مِن قَبْلِهِ مِن كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّارْتَابَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ۚ
وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

45. Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı dosdoğru kıl. Kuşkusuz namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak, elbette en büyük (ibadet)tir. Allah yapmakta olduğunuzu bilir.

46. Ehl-i kitapla ancak en güzel şekilde mücadele edin; içlerinden zulmedenler müstesna. Ve deyin ki: "Hem bize indirilene, hem de size indirilene inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur."

47. İşte sana Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap

verdiklerimiz ona iman ediyorlar. Şunlardan da ona iman eden (nice) kimseler vardır. Âyetlerimizi ancak kâfirler bile bile inkâr eder.

48. Sen bundan önce ne bir kitap okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.

49. Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi ancak zalimler bile bile inkâr eder.

45. Ey Muhammed! **«Sana vahyedilen»**, indirilen **«kitab'ı»**, Kur'an'ı okumakla Allah'a yaklaşmak, manalarını ve hakikatlerini hatırlamak, insanlara hatırlatmak ve onları Kur'an'ın hükümlerine ve ahlâk kurallarına göre hareket etmeye sevketmek için **«oku.»**

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer'e bir hırsız getirilmiş, o da elinin kesilmesini emretmiştir. Hırsız, hükümleri bilmediğinden dolayı Hz. Ömer'e: "Elimi ne diye kesiyorsun?" diye sormuş. Hz. Ömer: "Allah Teâlâ, Kitab'ında emretmesinden dolayı," demiştir. Hırsız: "O, emri bana oku," deyince Hz. Ömer eûzü-besmele çekerek: *"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkasına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, izzet ve hikmet sahibidir."* (Maide: 38) meâlindeki âyeti okudu. Bunun üzerine hırsız: "Allah'a yemin olsun ki, ben onu işitmedim. Eğer onu işitseydim hırsızlık yapmazdım," demişse de Hz. Ömer özrünü kabul etmeyerek elinin kesilmesini emretmiştir.

Hz. Ömer, insanların Kur'an dinlemelerini sağlamak üzere teravih namazının cemaatle kılınmasını istemiştir.

«Ve namazı dosdoğru kıl», ona devam et. **«Kuşkusuz»** şartlarına uyularak kılınan **«namaz, hayasızlıktan»** fenalıklardan **«ve kötülükten alıkor.»** *"Münker"*: Kur'ân ve sünnete göre, -söz olsun, hareket olsun- hoş görülmeyen şeydir. Bunun karşıtına ise *"ma'rûf"* denir.

Nitekim rivayet edilmiştir ki, ensardan bir genç beş vakit namazı Hz. Peygamber'le birlikte kılıyordu ama her türlü kötülük de yapıyordu. Durum Hz. Peygamber'e iletilince: *"Kuşkusuz namazı onu kötülüklerden alıkor"* buyurmuştur. Hakikaten bu genç, çok geçmeden tevbe etmiş; durumu düzelerek zâhid ashabın içinde yer almıştır.

Öte yandan kaydedildiğine göre, Hz. İsa (a.s.): "Allah Teâlâ şöyle buyu-

rıyor: 'Kulum Benden farzlar sayesinde kurtulur ve nafile ibadetlerle de Bana yaklaşır,'" demiştir.

«Allah'ı anmak, elbette en büyük (ibadet)tir.» Yani namaz, diğer ibadetlerden daha büyüktür. Allah Teâlâ: *"...Hemen Allah'ı anmaya gidin ve alışverişi bırakın..."* (Cum'a: 9) âyetinde buyurduğu gibi, sözü edilen âyet-i kerimede de namazı *"zikir (anma)"* diye ifade etmiştir. Bu ifade ile namazda yer alan Allah'ı anmak, kötülüklerden alıkoymada ve iyiliklere üstün tutulmasında esas teşkil ettiği içindir. Ya da buradaki zikirden maksat Allah'ı anmaktır. Buna göre mana şöyle olur: Allah'ı anmak, ibadetlerin en üstünüdür. Çünkü söz konusu anmanın mükâfatı yine anmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Siz Beni (taat ve ibadetle) anın ki Ben de sizi anayım..."* (Bakara: 152) Peygamber efendimiz (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim. O, Beni andığı zaman onunla birlikteyim. Beni kendi başına anarsa Ben de onu kendi başıma anarım. Şayet Beni bir topluluk içinde anarsa Ben de onu, Beni andığı topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde anarım."* (4)

«Allah yapmakta olduğunuzu» Allah'ı anmanızı ve diğer ibadetlerinizi **«bilir.»** O'na hiçbir şey gizli kalmaz ve ibadetlerinizden dolayı sizi en güzel şekilde mükâfatlandırır. Kendi yaptıklarını, Allah Teâlâ'nın yakınen bildiğini bilen bir kimse, günah ve kötülüklerden sakınarak sırları ve gizlilikleri bilen Allah'a yönelir.

46. «Ehl-i kitap» Yahudi ve Hristiyan**«la ancak en güzel şekilde»** zaafa sebep olmayacak usûlde sertliğe karşı yumuşaklıkla, öfkeye karşı hilimle ve kargaşalığa karşı öğütle **«mücadele edin; içlerinden»** düşmanlık ve inat konusunda aşırı davranmakla **«zulmedenler müstesna.»** O zaman, söz ve mücadelede, katı olmak gerekir.

«Ve deyin ki: 'Hem bize indirilene,» Kur'ân'a **«hem de size indirilene»**, Tevrat ve İncil'e gerçekten samimiyetle **«inandık.»**

Allah Rasûlü, ehl-i kitabın, Tevrat'ı okuyup Müslüman olanlara Arapça olarak tefsir ettiklerini işitmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ehl-i kitabı ne doğrulayın ne de yalanlayın ve şöyle deyin: 'Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettik.'"* Böylece Hz. Peygamber, ehl-i kitabı doğrulamayı ve yalan-

4- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/477.

lamayı nehyetmiştir. Çünkü onlar, kitaplarını tahrif etmişlerdir. Şayet söyledikleri şey, değiştirdikleri şeylerdense, onları doğrulamak bâtılı doğrulamak olur. Yok, eğer böyle değilse, onları yalanlamak hakkı yalanlamak olur. Bu nedenle, karışık olan işler ve bilgiler karşısında duraklamak gerekmektedir. O konuda câiz, ya da bâtıl olduğu hükmü verilmez. Nitekim selefin (Allah onlara rahmet etsin) tutumu böyle idi.

«Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir.» İlâhlıkta ortağı yoktur **«ve biz O'na teslim olmuşuzdur.'»** Sadece O'na itaat ediyoruz.

47. «İşte sana» bu eşsiz usûlde **«Kitab'ı»** yani, Kur'ân'ı **«indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ediyorlar.»** Burada sözü edilenlerden kasıt, Abdullah b. Selâm ve ehl-i kitaptan aynı durumda olan kişilerdir. Ya da Rasûlüllah (s.a.v.)'dan önce yaşayan ve müşahadelerine dayanarak Kur'ân'ın nüzûlünü doğrulayan kişilerdir. Nitekim Kuss b. Sa'îde, Varaka b. Nevfel ve diğer bazı kimseler bunlardandı.

«Şunlardan», Araplardan **«da ona»** Kur'an'a **«iman eden (nice) kimseler vardır. Âyetlerimizi»** yani, bize nisbet edilen büyük Kitab'ı **«ancak kâfirler»**, inkâra dalan ve inkârda ısrarlı olanlar **«bile bile inkâr eder.»** Bu anlayış, kâfirlerin, âyetlerin gerçeğini anlamaya yöneltme konusunda düşünmelerine mani olmaktadır.

48. «Sen bundan» yani ey Muhammed! Biz sana Kur'ân'ı indirmezden **«önce ne»** indirilen kitaplardan **«bir kitap okur, ne de elinle onu»**, her hangi bir kitabı **«yazardın. Öyle olsaydı,»** yani okur-yazar kimselerden olsaydın **«bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.»**

49. «Hayır, o» Kur'ân, **«kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde»** yer eden ve yerleşen **«apaçık âyetlerdir.»** Bu âyetler, onların ezberlemiş olduğu bir kitaptan alınmış değildir. Nitekim hiç kimse o Kur'ân'ı değiştirmeye gücü yetmez. Onun sinelerde korunması, Kur'ân'ın özelliklerindendir. Öncekiler ise kitaplarını sadece yüzünden okuyorlar ve onları kapatınca da artık o kitaplarından bir şey bilmez oluyorlardı. Ancak peygamberler bu durumdan müstesnadır.

Bazı rivayetlerde şöyle denmiştir: "Yahudî ve Hristiyanlar, Kur'ân'ı ezberlemek kadar hiçbir şeyden dolayı sizi kıskanmazlar."

Öte yandan Ebû Umâme de şöyle demiştir: "Allah, Kur'ân'ı ezberleyen

bir kalbe azabetmez."

Hz. Peygamber ise şu hususu dile getirmiştir: *"Kur'ân'dan mahrum kalp, harap olmuş ev gibidir."* [5] Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bu Kur'ân'ı belleyin. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a andolsunki, o Kur'ân'ın unutulması, sahibi serbest bıraktığı zaman bağlı devenin kaçmasından daha çabuk olur."* [6] Diğer taraftan Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin günahları bana arzedildi. Kur'ân'dan bir âyet veya bir sûre belleme imkânı bahşedilen bir kimsenin sonra onu unutmasından daha büyük günah görmedim."* [7]

"Unutma:" Kişiye, Mushaf'tan okuma imkânı kalmamasıdır. *"Kunye"* isimli eserde de böyle geçmektedir. İbn Uyeyne ise, kişinin kınanmasına ve günaha girmesine sebep olan unutma, Kur'an'a göre hareket etmeyi terketmek olduğu görüşündedir. Nitekim *"Lisânu'l-Arab"* isimli kitapta "nisyân" (unutma): terketmek anlamındadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca..."* (En'âm: 44) yani, terkedince demektir. Yine Allah şöyle buyurmuştur: *"Onlar Allah'ı unuttular. O'na itaati terkettiler; Allah da onları unuttu."* (Tevbe: 67) Yani, kendilerine esirgemeyi terketti.

«Âyetlerimizi» zikredildiği gibi olmasına rağmen **«ancak zalimler»** yani, kötülükte, büyüklük taslamada ve bozgunculukta haddi aşanlar **«bile bile inkâr eder.»**

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa (a.s.), havarilere şöyle demiştir: "Ben gidiyorum. Size, kendiğilinden konuşmayan hakkın ruhu faraklit yani Muhammed (s.a.v.) gelecektir. O, hakkı duyunca size anlatır, hakka göre sizi idare eder ve size, olayları ve bilinmeyen bazı şeyleri anlatır. Ben, onu tasdik ettiğim gibi, o da beni tasdik eder. kuşkusuz ben size temsilleri getirdim, o da te'vili getirerek her şeyi açıklar. "

Hz. İsa (a.s.)'nın: "Size olayları anlatır" sözünün anlamı şudur: "Deccalın ortaya çıkması, dâbbenin belirmesi, güneşin batıdan doğuşu vs. gibi gele-

5- Hadisi, Tirmizî tahric etmiş ve onun için, "Hasen, sahih hadis" demiş; Ahmed b. Hanbel de *"Müsned"*inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/508.

6- Hadisi, Buharî ve Müslim *"Fezâilu'l-Kur'ân"*da Ebu Musa el-Eş'arî'den tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 3/477.

7- Hadisi, Ebu Davûd ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/226.

cekte ortaya çıkacak hadiselerdir."

Öte yandan İbrahim Havas (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Kalbin ilâcı beştir: Düşünerek Kur'an okumak, yalnız kalmak, gece ibadet etmek, seher vakti Allah'a niyazda bulunmak ve iyi kimselerle oturmaktır."

Allah bizi ve sizi iyilerden ve kurtulanlardan kılsın.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ
آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ
(٥٠) أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (٥١) قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ آمَنُوا
بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٥٢) وَيَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِ ۚ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ ۚ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (٥٣) يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۖ وَإِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (٥٤)

50. "Ona Rabbinden mucizeler indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: "Mucizeler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

51. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette, iman eden bir kavim için bunda rahmet ve ibret vardır.

52. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler (var ya), işte ziyana uğrayacaklar onlardır."

53. Senden, azabı çarçabuk istiyorlar. Eğer önceden tayin edilmiş bir müddet olmasaydı, azap elbette onlara gelip çatmıştı. Fakat yine de o, farkına varmadıkları bir sırada ansızın kendilerine mutlaka gelecektir.

54. Senden azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar. Halbuki cehennem, kâfirleri mutlaka kuşatacaktır.

50. Kureyş kâfirleri: «**'Ona»,** Hz. Muhammed'e «**Rabbinden»** Hz. Sâlih'in dişi devesi, Hz. Musa'nın âsâsı ve Hz. İsa (a.s.)'nın sofrası gibi «**mucizeler indirilmeli değil miydi?' dediler. De ki: 'Mucizeler ancak Allah'ın nezdinde»** O'nun kudretinde ve hükmünde«**dir.**» Onları dilediği gibi indirir. Elimde bir şey yok ki, teklif ettiğinizi size getireyim. «**Ben ise sadece»** bana verilen mûcizelerle «**apaçık bir uyarıcıyım'»** ve Allah'ın azabıyla korkutucuyum.

Hz. Peygamberin, önerilen mucizelere aldırış etmemesinin hikmeti şudur: Bu teklifin kabul edilmesi, bu alanda bitmeyen yeni tekliflere neden olur. Öte yandan, bu teklifte bulunanlar, kendilerini iman etmeye zorlayan mucizeler istemişlerdir. Hz. Peygamber, tekliflerini kabul etseydi, onlar bu imandan bir mükâfat hak edemezlerdi. İman etmemeleri durumunda ise kökleri kazınırdı. Halbuki bu tür ceza Hz. Peygamberin bereketi dolayısıyla bu ümmetten kaldırılmıştır. Ardından Allah Teâlâ, önerilerinin bâtıl oluşunu beyan etmek üzere şöyle buyurmuştur:

51. Her zaman ve her yerde kendi dilleriyle «**kendilerine okunmakta olan»**, hakkı dile getiren ve daha önceki semavî kitapları doğrulayan «**Kitab'ı sana indirmemiz, onlara yetmemiş»**, önerdiklerine ihtiyaç duyurmayan bir mûcize olarak kâfi değil «**mi?**» Bu kitap, sabit olan ve yok olmayan bir mûcize olarak kendileriyle birlikte devam etmektedir. Burada, o inkârcıların kalp gözlerinin körlüğüne işaret edilmiştir. Çünkü Kur'an gibi apaçık mûcizeyi göremeyerek mûcizeler talep etmişlerdir.

«Elbette, iman eden», hedefleri iman olan ve önerilerde bulunan o kimseler gibi inat olmayan **«bir kavim için bunda»** şanı yüce olan ve sonsuza kadar devam edecek olan o Kitap'da **«rahmet»,** büyük bir nimet **«ve ibret»** hatırlatma **«vardır.»**

52. «De ki: 'Benimle sizin aranızda» cereyan eden şeyde **«şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa»** ki, dolayısıyla benim ve sizin durumunuzu **«bilir.»**

Put, şeytan vs. gibi kendisine iman edilmesi caiz olmayan **«bâtıla inanıp»** her yönüyle iman edilmesi gereken **«Allah'ı inkâr edenler (var ya), işte ziyana uğrayacaklar»** âhiretle ilgili ticaretlerinde aldananlar **«onlardır.'»** Çünkü inkârı, imana tercih ederek doğuştan gelen fıtratlarına ve daha sonra işittikleri naklî delillere ters hareket etmişlerdir. Çünkü fıtratları ve bu deliller onların iman etmelerini gerektirir.

53. «Senden, azabı çarçabuk istiyorlar.» *"İsti'câl"*: Vaktinden önce bir şeyi talep etmektir. Yani müşrikler, alaylı tavırlarıyla, "Bu vaad ne zaman?" diyorlar.

«Eğer önceden tayin edilmiş bir müddet», azabedilmeleri için belirli bir süre **«olmasaydı,»** ki bu süre kıyamet günüdür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Aksine kıyamet, onlara vaadedilen asıl saattir..."* (Kamer: 46) Nitekim Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, köklerini kazıyacak derecede kavmine azabetmeyeceğini vaadettiğinden azaplarını kıyamet gününe kadar geciktirir. **«Azap elbette onlara»** peşin **«gelip çatmıştı. Fakat yine de»** müddetin sona ermesi anında, onlar için tayin edilen **«o»** azap, gelişinin **«farkına varmadıkları bir sırada ansızın kendilerine mutlaka gelecektir.»**

54. «Senden azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar. Halbuki» en ağır azap olan **«cehennem»** ateşi **«kâfirleri mutlaka»** yakın zamanda **«kuşatacaktır.»** Çünkü, gelecek olan herşey, yakın demektir.

يَوْمَ يَغْشَىٰهُمُ الْعَذَابُ مِن فَوْقِهِمْ

وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ

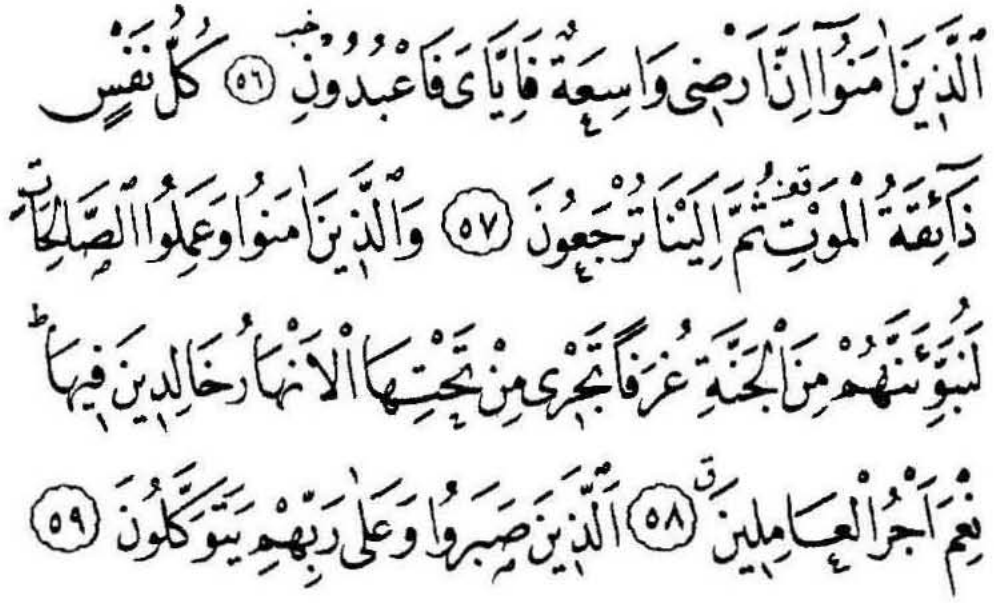

55. O gün azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak ve (onlara:), "Yaptıklarınızı tadın!" diyecektir.

56. Ey iman eden kullarım! Şüphesiz Benim yeryüzüm geniştir. O halde yalnız Bana kulluk edin.

57. Her can ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.

58. İman edip iyi ameller yapanları, kuşkusuz onları, içlerinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. Amel yapanların mükâfatı ne güzeldir!

59. Ki onlar, sabretmiş olup yalnız Rablerine dayanmaktadırlar.

55. «O gün azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından» her yönden **«saracak ve»** Allah **«(onlara:)»** Dünyada, -azabı çarçabuk istemeniz de dahil- kötülüklere devam ederek: **«'Yaptıklarınızı»**n cezasını **«tadın' diyecektir.»**

56. «Ey iman eden kullarım!» Bu, kâfirlerden dolayı İslâm'ın kurallarını yerine getiremeyen bazı mü'minlerin, şereflerini yüceltmek için bir **hitap** olup onlara en emin kurtuluş yolunu göstermektedir.

«**Şüphesiz Benim yeryüzüm**», yarattığım ülkeler «**geniştir.**» Orada, darlık ve sıkıntıya düşmezsiniz. Şayet bulunduğunuz yerde Bana rahat ibadet edemezseniz, Rabbinize ibadet etme imkânına kavuşabileceğiniz başka ülkelere hicret edin. «**O halde**» o ülkelerde «**yalnız Bana kulluk edin.**»

57. «**Her can**» ki bu can, ister insan ve isterse başka varlığın canı olsun «**ölümü tadacak**» ölüm acısını hissedecek ve ayrılış üzüntüsünü yutkunup duracak«**tır. Sonunda Bize**» yani, hükmümüze ve muamelelerimize «**döndürüleceksiniz.**» Akıbeti böyle olan kişinin âhireti için azık hazırlaması, vatanından hicret etmeyi kolay ve vatan hasretine tahammül etmeyi basit görmesi gerekir.

58. «**İman edip iyi amel yapanları,**» ki din için hicret etmek de iyi amellerden sayılır «**kuşkusuz onları, içlerinde ebedî kalmak üzere, altlarından ırmaklar akan**» inci, zeberced ve yakuttan olan yüksek «**cennet köşklerine yerleştireceğiz.**» Allah Teâlâ, cennetin yüksek yerde, cehennemin alçak yerde ve köşklerden suya ve yeşilliklere bakmak daha iç açıcı ve daha haz verici olduğundan böyle buyurmuştur. Bu dünya hayatında böyle iyi «**amel yapanların**», mü'minlerin «**mükâfatı ne güzeldir!**»

Allah Teâlâ, ardından söz konusu mü'minleri dile getirerek şöyle buyurmuştur:

59. «**Ki onlar,**» müşriklerin eziyetlerine, din için hicret etme sıkıntılarına ve diğer zorluklara ve meşakkatlere «**sabretmiş olup yalnız Rablerine dayanmaktadırlar.**» Yani, işlerinde sadece Allah Teâlâ'ya güvenmektedirler.

وَكَأَيِّن مِّن دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ٱللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ ۖ وَهُوَ
ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ۚ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ نَّزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ
الْاَرْضَ مِنْۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿٦٣﴾

60. Nice canlı var ki, rızkını taşımıyor. Onların da sizin de rızkınızı Allah veriyor. O, her şeyi işitir ve bilir.

61. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. O halde nasıl çevrilip döndürülüyorlar?

62. Allah, kullarından dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

63. Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yer yüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan mutlaka: "Allah" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur." Fakat çoğu anlamıyor.

60. «Nice canlı var ki,» yani yer yüzünde hareket eden akıllı ve akılsız her canlı **«rızkını taşımıyor.»**

Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber, Mekke'de bulunan mü'minlere Medine'ye hicret etmelerini emredince onlar: "Geçimimizin olmadığı beldeye nasıl gideriz?" demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: "Besine muhtaç nice hayvanlar, cılız duruşlarından dolayı rızıklarını taşıyamamaktadır."

Nereye yönelirlerse **«onların da»** nerede olursanız **«sizin de rızkınızı Allah veriyor.»** Çünkü, her şeyin rızkı, vasıtalara bağlıdır ve bu vasıtaları vareden yalnız O'dur. Öyleyse hicret etmekten dolayı fakirlikten korkmayın. **«O, her şeyi işitir ve bilir.»** Dolayısıyla iç âleminizi de bilir.

61. «Andolsun ki onlara:» Mekke halkına: Kulların menfaati için **«'gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorsan,»** ki güneş ve ay, devamlı ve buyruk altında hareket etmektedir. **«Mutlaka:»** Onları **«'Allah'»** yarattı **«derler.»** Çünkü onlar için inkâra yol yoktur. **«O halde»** Allah'ın, söz konusu yaratma ve buyruk altında tutmada tek oluşunu itiraf etmeleriyle birlikte ilâhlıkta tek oluşunu itiraf etmekten **«nasıl çevrilip döndürülüyorlar?»** Bu mesajla hedeflenen, ilmin gereği olarak amel etmeyi terketmelerini kınamak, bu tutumdan dolayı azarlamak, susturmak ve hareketlerine şaşmaktır.

62. «Allah,» mü'min olsun, kâfir olsun **«kullarından dilediğine»** hikmetinin gereği olarak **«rızkı bol verir,»** daraltmayı **«dilediğine de kısar.»**

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Allah, düşmanını kınayarak ona bol bol rızık verir ve dostuna da iyi nazarla bakarak kısar. İyi nazarla baktığı kişiye müjdeler olsun!"

«Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.» Dolayısıyla rızkın bol bol verilmesine lâyık olanı bildiği gibi, kısılmasına lâyık olanı da bilir ve o kişinin rızkını kısar.

63. «Andolsun ki onlara:» Arap müşriklerine **«'Gökten su indirip onunla ölümünün»** kurumasının ve verimsizliğinin **«ardından yer yüzünü»** oradan ekin, bitki ve ağaç bitirmek sûretiyle **«canlandıran kimdir?' diye sorsan mutlaka: 'Allah'»** canlandırır **«derler.»** Yani onlar Allah'ın, evreni yoktan vareden olduğunu kabul ederler. Hal böyle iken hemen hiçbir şeye gücü yetmeyen bazı yaratıkları O'na ortak koşarlar. İnkârcılara karşı en açık delilinden dolayı **«de ki: 'Hamd Allah'a mahsustur.' Fakat»** kâfirlerin **«çoğu»** hiçbir şey **«anlamıyor.»** Bu nedenle en düşük bir yaratık olan putu Allah'a ortak koşuyorlar.

Verimli olmayan yere "ölü yer" denir. Çünkü ölüden istifade imkânı olmadığı gibi, ölü yerden de istifade imkânı yoktur.

وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ
لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ
دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۖ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ
يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ
مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

64. Bu dünya hayatı sadece bir eğlence ve oyundan ibarettir. Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı.

65. Gemiye bindikleri zaman dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar. Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir de bakarsın ki (Allah'a) ortak koşmaktadırlar.

66. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler ve sefa sürsünler bakalım! Ama yakında bilecekler.

67. Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken (kentlerini) güvenli, kudsî bir yer yaptığımızı görmediler mi? Hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

64. «Bu dünya hayatı» ki, âyette dünyanın küçümsendiğine işaret edilmektedir. Nasıl küçümsenmesin ki? Çünkü dünyanın, Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bile değeri yoktur. **«Sadece»** insanı eğlendiren ve onu ilgilendiren şeylerden alıkoyan **«bir eğlence ve oyundan ibarettir.»** Allah

Teâlâ, burada dünyayı iki sebepten dolayı eğlence ve oyuna benzetmiştir:

Birincisi, eğlence ve oyun çabuk biter ve sürekli değildir. Bundan hareketle âyetin anlamı şöyledir: "Süsleri ve cazibesiyle birlikte dünya yok olacak bir gölge gibidir. Onun devamlılığı söz konusu değildir. Bu nedenle kalbin onunla huzur bulması ve ona meyletmesi doğru olmaz."

İkincisi, eğlence ve oyun akıllı ve basiretli kişilerin değil, çocukların ve ahmakların işidir.

«Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.» Yani cennet, ölüm ve faniliğin bulunmamasından dolayı gerçek hayatın yurdudur. *"Hayevân"*: Hayat sahibi, canlı demektir. Çünkü "fe'alân" vezninde, hayat için gereken hareketlilik mevcuttur. Bu nedenle âyet-i kerimede, mübalağanın gerekli olduğu bu yerde, "hayât" kelimesine "hayevân" kelimesi tercih edilmiştir.

«Keşke bilmiş olsalardı» dünyayı âhirete tercih etmezlerdi. Çünkü dünyanın aslı başlangıçta kendisinde hayatın olmamasıdır. Sonra orada meydana gelen hayat geçici, süratle yok olucudur.

65. Kâfirler ticaretleri ve maksatları için **«gemiye bindikleri»** fırtınanın koptuğu, dalgaların oluştuğu ve suda boğulmaktan korktukları **«zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar.»** Felâketleri kendilerinden savacak ancak O'nun olduğunu bildiklerinden Allah'tan başkasına yalvarmazlar.

*"İhlâs"*tan maksat: Zaruret halinde yalvarıp yakarmaktır. Onlar daha sonra sıkıntının bertaraf edilmesinin ardından gaflete ve inkâra devam etmeye yönelirler ve eski hallerine dönerler.

İkrime şöyle demiştir: "Cahiliye halkı gemiye bindikleri vakit putlarını da beraberlerinde götürürlerdi. Fırtına çıktığı zaman bu putları denize atarak yüksek sesle: 'Ey Rabbimiz, ey Rabbimiz!' diye duâ ederlerdi."

«Fakat onları salimen karaya çıkarınca, bir de bakarsın ki (Allah'a) ortak koşmaktadırlar.»

66. «Kendilerine verdiklerimize», denizde boğulmaktan kurtarmamıza şükretmeleri gerekirken **«nankörlük etsinler ve»** putlara tapmada birleşmek ve bu uğurda birbirlerini sevmek suretiyle **«sefa sürsünler bakalım! Ama yakında»** kıyamet günü bizzat gözleriyle azabı gördüklerinde bunun sonucu-

nu ve kötülüğünü **«bilecekler.»**

67. Mekke halkı, **«çevrelerinde insanlar»,** Araplar **«kapılıp götürülürken,»** öldürülüp esir edilirken **«(kentlerini) güvenli»**, soygun ve saldırıdan korunmuş, halkı her çeşit kötülükten emin **«kudsî bir yer yaptığımızı görmediler»** ve müşahade etmediler **«mi?»** Çünkü Araplar, bu kudsî yerin etrafında baskına ve soyguna maruz kalıyorlardı.

Hakkın ortaya çıkmasından sonra **«hâlâ»** haktan uzak put ya da şeytan gibi **«bâtıla inanıp»,** şükretmeyi gerektiren **«Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?»** Nitekim onlar, Allah'a başkasını ortak koşuyorlar.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ
أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا
لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

68. Allah'a karşı yalan uydurân yahut kendine hak gelmişken o hakkı yalan sayandan daha zalimi kimdir? Cehennemde kâfirlere yer mi yok?

69. Ama Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Kuşkusuz Allah, iyi davrananlarla beraberdir.

68. Tek ve Samed[8] olan **«Allah'a karşı»** ortağı olduğuna dair iddiada bulunarak **«yalan uyduran yahut kendine hak gelmişken»** inat yüzünden hiç duraksamadan **«o hakkı»,** Hz. Peygamber'i ya da Kur'ân'ı **«yalan sayandan daha zâlimi kimdir?»** Yani o, bütün zâlimlerden daha zâlimdir.

Âyetteki *"lemmâ"* lâfzıyla, inkârcılara hak geldiğinde tereddüt etmeden

8- Samed: Hiçbir şeye muhtaç olmayan, aksine her şey kendine muhtaç olan, demektir. (çev.).

ve hiç düşünmeden, aksine duyar duymaz onu yalan saymaya kalkışmaları yüzünden ahmaklıkları vurgulanmıştır.

«Cehennemde kâfirlere yer mi yok?» Yani, cehennemde kâfirlere yer olduğunu bilmediler mi? Ki, bu cür'ette bulunmuşlardır. O halde, nefsin özelliklerinden olan isnatsız sözden, yalan vs. den kaçınmak, kalbin vasıflarından sayılan doğruluk gibi hasletler kazanmak gerekir.

Hikâye edildiğine göre, İbrahim Havas, (Allah ona rahmet etsin), bir yere gitmek istediği zaman kimseye haber vermez ve gidişini bildirmezdi. Sadece su kabını alarak yola koyulurdu. Hamid el-Esvâr şöyle demiştir: "Biz onunla mescidinde bulunduğumuz sırada İbrahim Havas, su kabını alarak yola koyuldu. Ben de onu takip ettim ve Kadisiye'ye geldiğimiz zaman bana dedi ki: "Hamid! Nereye gidiyorsun?" Ben: "Ey Efendim! Senin yola çıkmandan dolayı çıktım" dedim. Bunun üzerine İbrahim Havas: "Allah'ın izniyle Mekke'ye gitmek istiyorum," dedi. Ben de: "Allah'ın izniyle ben de Mekke'ye gitmek istiyorum," dedim.

Birkaç gün sonra bize bir genç katıldı ve bizimle tam bir gün yürüdü. Fakat bu genç, Allah'a hiç secde etmiyordu. Durumu İbrahim'e ilettim ve dedim ki: "Bu genç namaz kılmıyor." Bunun üzerine oturdu ve şöyle dedi: "Ey çocuk! Niçin namaz kılmıyorsun? Oysa namaz, sana hactan daha çok gereklidir." Genç: "Beyim! Bana namaz gerekli değil" dedi. İbrahim: "Sen Müslüman değil misin?" dedi. Genç: "Hayır," diye cevap verdi. İbrahim: "Öyleyse nesin sen?" dedi. Genç: "Hristiyanım. Fakat Hristiyanlıktaki gayretim, tevekküle (Allah' a dayanmaya) bağlı olmaktır. Nefsim, tevekkül haline çok bağlı olduğunu iddia etmişse de onu, Allah'tan başka bir varlığın bulunmadığı bu çöle çıkarmadıkça iddiasında doğrulamadım. Duygularımı kamçılıyor ve fikrimi deniyorum," dedi. Bunun üzerine İbrahim Havas kalkıp yürüdü ve bana şöyle dedi: "Bırak onu, seninle birlikte gelsin!"

Gençe, bizimle yürümeye devam etti ve nihayet Merv'in ortasına kadar geldik. Bu arada İbrahim, pabucunu çıkararak onu su ile temizledi. Daha sonra oturdu ve gence hitaben: "Adın ne?" dedi. Genç: "Abdülmesih," diye cevap verdi. İbrahim Havas: "Abdülmesih! Burası Mekke'nin yani, kutsal bölgenin girişidir. Allah Teâlâ sizin gibilerin buraya girmesini haram kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Müşrikler ancak pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar..."* (Tevbe: 28) Nefsinden ortaya çıkmasını arzu ettiğin durum (tevekküldeki kararlılık) ise senin

için belli olmuştur. Mekke'ye girmekten uzak dur. Eğer biz seni Mekke'de görürsek kınar ve ayıplarız," dedi.

Hamid şöyle demiştir: "Biz onu bırakarak Mekke'ye girdik ve Arafat'a çıktık. Orada otururken bir de ne görelim ki genç, ihramlı olarak dikkatle yüzlere baka baka geldi ve yanıbaşımızda durdu. Hemen İbrahim Havas'a sarıldı ve başını öptü." Bunun üzerine İbrahim Havas: "Abdulmesih! Bu ne hal?" diye sordu. Genç: "Durum farklı. Bugün ben, Mesih'in de kulu olduğu kimsenin (Allah'ın) kuluyum," dedi. İbrahim ona: "Durumunu bana anlat bakalım,"dedi. Genç: "Yerimde oturdum. Hac kafilesi gelince kalkıp ihramlı imiş gibi Müslümanların kıyafetine bürünerek şeklimi değiştirdim. Bir saat kadar bir süre gözüm Kâbe'ye takıldı ve o anda, İslâm dininden başka bütün dinler, benden yok oldu gitti. Hemen Müslüman oldum ve boy abdesti alarak ihrama girdim. İşte ben, bu günümde seni arayıp duruyorum," dedi.

Hamid dedi ki: "İbrahim Havas bana baktı ve şöyle söyledi: 'Hamid! Hristiyanlıkta doğru konuşmanın bereketine bak! Allah Teâlâ onu İslâm'a nasıl yönlendirerek hidayet nasip etti?" Yine Hamîd şöyle demiştir: "Onunla arkadaşlık etmeye başladık, nihayet fakirler arasında öldü."

69. «Ama Bizim uğrumuzda cihad edenleri» ki *"cihad:"* düşmanla mücadelede, elden geleni yapmaktır. Yani, "uğrumuzda ve sadece Bizim için gayret edip bütün imkânlarını seferber edenleri..." ki burada *"mücahede"* kelimesi kullanılmış, bununla açık ve gizli düşmanları kapsaması amaçlanmıştır.

«Elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.» Yani, dinimize yardım konusunda müşriklere karşı cihad eden ve onlarla savaşanları şehitlik, af ve hoşnut olunacak yollara elbette erdireceğiz.

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Bildiğine göre amel edeni Allah bilmediğinin bilgisine vâris kılar."*[9]

Hadis-i şerifte Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Kim, Allah için kırk gün samimi davranırsa o yüzden hikmet kaynakları kalbinden diline fışkırır."*[10]

9- Bu rivayeti bende bulunan hadis kitaplarında göremedim. Fakat manası doğrudur. Çünkü amel, ilmin ürünü ve hareketteki samimiyetin simgesidir. (Sabûnî.) Bu söz Hz. İsâ (a.s.)'nındır. (Musahhih)

10- Hadisi Ebu Nuaym *"Hilye"*sinde Ebu Eyyûb el-Ensarî tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/125

Öte yandan âlimler şöyle demişlerdir: "Mücâhede, müşahadeleri doğurur."

Şayet biri, hindular ve filozoflar için, onların nefisle gereği gibi cihad ettiklerini, buna rağmen müşahede imkânlarının bulunmadığını söylerse cevap olarak şöyle deriz: "Çünkü onlar cihada kalkıştılar ve cihad ettiler. Fakat onlar cihadın en büyük şartı olan Allah'ın: *"Bizim uğrumuzda"* sözünü terketmişlerdir. Yine onlar, boş arzular, dünya, insanlara gösteriş, şan, şöhret, makam talebi, yeryüzünde haddi aşmak ve insanlara karşı büyüklük taslamak için cihad etmişlerdir. Allah için cihad eden ise, ilk olarak haramları terketmek, sonra şüpheleri terketmek, sonra gereksiz şeyleri terketmek ve daha sonra gönlü arındırmak üzere dünya ile ilgili bütün bağları kesmek sûretiyle cihad eder."

«**Kuşkusuz Allah,**» yardım ve destek olmak, dünyada günahlardan korunmak, âhirette de mükâfatlandırmak ve bağışlamak sûretiyle «**iyi davrananlarla beraberdir.**»

Allah'ın yadımıyla Ankebût Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

RÛM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 60 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

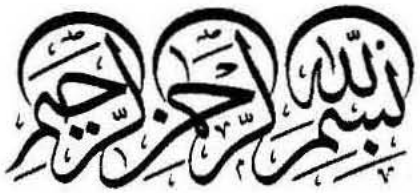

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِيٓ أَدۡنَى الۡأَرۡضِ وَهُم مِّنۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ
سَيَغۡلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضۡعِ سِنِينَۗ لِلَّهِ الۡأَمۡرُ مِن قَبۡلُ وَمِنۢ بَعۡدُۚ
وَيَوۡمَئِذٖ يَفۡرَحُ الۡمُؤۡمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصۡرِ اللَّهِۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُۖ وَهُوَ
الۡعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾

1. Elif. Lâm. Mim.

2-3. Rumlar, (Araplara) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir.

4. Birkaç yıl içinde. Önünde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevineceklerdir.

5. Allah'ın yardımıyla. O, dilediğine yardım eder, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyendir.

1. «Elif. Lâm. Mîm.» Bunun tefsiri daha önce Bakara Sûresinde geçmiştir.

2. «Rumlar, (Araplara) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.» *"Galebe"*; yenmek, üstün gelmek ve istila etmek demektir. *"Rûm"*: Bilinen bir milletin adıdır. Rûm b. Yunan b. Yâfes b. Nûh (a.s.) oğulları da ilk Rumlardandır. *"En yakın"* şeklinde çevirdiğimiz *"ednâ"* kelimesi ise, bazan "en az", bazan da "en yakın" anlamında kullanılır. Burada "en yakın" anlamını ifade etmektedir. Yani Arapların, Rumlara en yakın bulunduğu yerde. Çünkü Şam civarından ibaret bu yer, onlara göre bilinen yerdir. Ya da bu yer, Rumların Araplara en yakın bulunduğu bölgedir. **«Halbuki onlar,»** yani Rumlar, İranlılar karşısında **«bu yenilgilerinden sonra»**, İranlılara karşı **«galip geleceklerdir.»**

4. «Birkaç yıl içinde.» Burada "birkaç" anlamındaki *bid'*, üç'le on arasındaki sayıları ifade eder. *"Kamûs"* isimli eserde ise, bunun, üçle dokuz arasındaki sayılar için kullanıldığı belirtilmektedir.

İranlılar Rumları yenilgiye uğratıp ellerinden bazı topraklarını aldığı ve haber Mekke'ye ulaştığı zaman müşrikler sevinç duyarak Müslümanları üzecek davranışlarda bulunmuşlar ve şöyle demişlerdi: "Siz ve Hristiyanlar kitap ehlisiniz. Biz ve İranlılar ise ümmiyiz. Nitekim İranlılar mecusi idi. Kardeşlerimiz kardeşlerinizi yendi. Biz de sizi mutlaka yeneceğiz." Bu durum Müslümanları üzmüştü. Bunun üzerine (ve bu âyet nâzil olunca) Hz. Ebû Bekir müşriklere hitaben: "Allah asla sizi sevindirmez. Allah'a yemin olsun ki birkaç yıl sonra Rumlar İranlıları yenecektir," demişti. Buna karşılık Ubey b. Halef adındaki melun cevaben:"Yalan söyledin; öyleyse aramızda bir süre tayin et ve seninle bahse girelim" demiş, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onunla on deve karşılığında bahse girmiş ve süreyi de üç yıl olarak belirlemiştir.

Hz. Ebû Bekir, bu durumu Hz. Peygamber'e bildirince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Bid' (birkaç), 3 ila 9 yıl arasında bir süredir. Deve sayısını artır ve süreyi uzat."* Bunun üzerine deve sayısını yüze, süreyi de dokuz yıla çıkardılar. Ubey, Hz. Ebû Bekir'in Medine'ye hicret etmek üzere Mekke'den çıkmasından endişe duyunca, Hz. Ebû Bekir'e gelerek bahse bağlı kalmasını istedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ona oğlu Abdurrahman'ı kefil gösterdi. Öte yandan Ubey Uhud'a çıkmak isteyince Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed de ona gelerek bahse bağlı kalmasını istedi. Ubey de ona kefil gösterdi ve sonra Uhud'a çıktı. Nihayet Ubey, Hz. Peygamber'in mızrağından almış olduğu bir yara sonucu Uhud'dan döndükten sonra ölmüştür. Rumlar da İranlıları dokuzuncu yılın başında Bedir savaşına tesadüf eden günlerde bozguna uğratmışlardır. (Bu zaferin haberi, Hudeybiye günlerinde

Hicaz'a ulaşınca) Hz. Ebû Bekir, Ubey'in varislerinden söz konusu yüz deveyi alarak Hz. Peygamber'e götürünce, Peygamber ona hitaben: *"Onları fakirlere dağıt"* buyurmuştur. Bu bahis, Yüce Allah'ın şu âyetle kumarı haram kılmasından önce olmuştur: *"... Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun..."* (Mâide: 90).

Rum Sûresi'nin bu âyeti Hz. Peygamber'in peygamber oluşunun delillerinden biridir. Çünkü Allah'ın izniyle gaybı haber vermektedir.

«Önünde sonunda» her zaman, yenilgiye uğradıkları ve galip geldikleri bütün zamanlarda, **«emir Allah'ındır.»** Yani onların başta yenilgiye uğramaları ve sonunda galip gelmeleri ancak Allah'ın emri ve hükmüyle olmuştur. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: *"İşte böylece Biz, zafer günlerini insanların bazan bir kesimine, bazan da diğer kesimine nasip ederiz..."* (Âl-i İmrân: 140) **«O gün»**, yani Rumların İranlıları yenilgiye uğrattığı ve Allah Teâlâ'nın vaadettiği galibiyetin gerçekleştiği gün **«mü'minler sevinecekleridir.»**

5. «Allah'ın yardımıyla.» O'nun, kitaplı olanı kitapsız olana karşı galip getirmesi, Müslümanların aleyhindeki gelişmelere sevinen Mekke kâfirlerinin öfkelendirmesi ve Rumları İranlılara üstün getirmesi, bunun mü'minlerin kâfirleri yenilgiye uğratmasının bir işareti olması dolayısıyla... Yardım, şerefli bir rütbe olması hasebiyle gerçek anlamda sadece mü'minlere aittir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Mü'minler, kâfirlerin gücünün kırılmasına neden olması dolayısıyla, onların birbirini öldürmelerine, tıpkı zalimlerin birbirini öldürmelerine sevindikleri gibi sevinirler."

«O,» yani Allah, zayıf ve kuvvetli kullarından **«dilediğine yardım eder, mutlak güç sahibidir»**, O'nu hiçbir şey âciz bırakamaz. **«Çok esirgeyendir.»** Bu yüzden yardım yapmak istediğine yardım eder.

وَعْدَ ٱللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥ وَلَٰكِنَّ

أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَٰهِرًا مِّنَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا

وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿٧﴾ اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۗ
مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ
مُّسَمًّى ۗ وَاِنَّ كَثِيْرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكٰفِرُوْنَ
﴿٨﴾ اَوَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ
مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَّاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوْهَآ
اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوْهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۗ فَمَا كَانَ
اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۗ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ
عَاقِبَةَ الَّذِيْنَ اَسَاۤءُوا السُّوْٓاٰى اَنْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَكَانُوْا
بِهَا يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٠﴾

6. Allah vaadetmiştir. Allah vaadinden dönmez; fakat insanların çoğu bilmezler.

7. Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gafildirler.

8. Kendi kendilerine, Allah'ın, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, ancak hak olarak ve belirlenmiş bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? İnsanların çoğu, Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr etmektedirler.

9. Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah, onlara zulmedecek değildi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

10. Sonra, Allah'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkibetleri çok kötü oldu.

6. «Allah vaadetmiştir.» *"Vaad":* Faydalı bir şeyin, meydana gelişinden önce ortaya çıkacağını bildirmektir. **«Allah vaadinden dönmez.»** Çünkü O'na yalan isnad etmek mümkün değildir. **«Fakat insanların çoğu,»** cahilliklerinden ve Yüce Allah'ın tasarruflarını düşünmediklerinden, O'nun vaadinin doğruluğunu **«bilmezler.»** Bunlar, müşrikler ve münâfıklardır.

7. «Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler.» Bu da, onların zevklerine ve arzularına uygun olan dünyanın manzaralarından ve hazlarından tanık oldukları şeylerden ibarettir. Yani onlar, dünyanın görünen basit şeylerini bilirler...

Dahhâk da şöyle demiştir: "Onlar, dünyada köşk yapmasını, nehirlere kanal açmasını ve ağaç dikmesini bilirler."

Bir önceki âyette yer alan ve dini işlerdeki bilgisizliği belirten *"bilmezler"* ifadesiyle, dünya işlerinin bilindiğini belirten bu âyetteki *"bilirler"* ifadesi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci ifade, bilgiden gereği gibi yararlanmamaktan kaynaklanan bir olumsuzluktur. İkincisi ise, bilginin gereksiz mecralara sevkedilmesinin ifadesidir. Nitekim insanın kışa ve yaza ulaşacağını kesin olarak bilmediği halde, kışla ilgili işlerini yazda ve yazla ilgili işlerini de kışta hazırlayıp, gerekli olmasına rağmen dünyada âhiretle ilgili işlerini düzene koyma konusunda kusurlu davranması, eksik bilgiden kaynaklanır. En yüce gaye ve en üstün ideal olan **«âhiretten ise, onlar tamamen gafildirler.»** Onu hatırlarına getirmezler ve onun hakkında düşünmezler.

Âyet-i kerimede gafil kimseler, idraklerini âhiret işlerini bilmeye oradaki durumlarını anlamaya değil de, idraklerini dünyada görünen ve hisse dayanan şeylere hasreden hayvanlara benzetilmişlerdir.

Bazıları ise şöyle demişlerdir: "Âhiretten habersiz olan kimse, Allah'tan daha çok habersizdir. Allah'tan habersiz olan da kulluk edenler derecesinden düşmüş olur."

8. «**Kendi kendilerine,**» ibret olmaları, yüce yaratıcının varlığına ve birliğine delil göstermeleri için «**Allah'ın, gökleri,**» ulvî cisimleri «**yeri**», suflî cisimleri «**ve ikisinin arasında bulunanları,**» varlıkları ve kuvvetleri «**ancak hak**» hikmet ve maslahata uygun «**olarak ve belirlenmiş bir süre için yarattığını...**» Yüce Allah'ın bu süreyi varlıkların hayatta kalması için belirlediğini, dolayısıyla bunun bir sonu olması gerektiğini ve bunun da kıyametin kopma vakti olduğunu «**hiç düşünmediler mi?**»

"*Düşünmek*" yani, "*tefekkür,*" kalbin, istenilen şeye ulaşmak için, eşyanın mahiyeti konusundaki tasarrufundan ibarettir. Yani Mekke kâfirleri, dünya hayatında dikkatlerini sadece görünen şeylere mi yönelttiler? Onlar iç âlemlerine, kalplerine yönelip düşünmüyorlar ki Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri nasıl yarattığını bilsinler. Gerçekten Yüce Allah bu âyette, yaratıcı yerine yaratıkları düşünce alanı kılmıştır. Çünkü Allah, kalbte oluşan bir şekle göre nitelendirilmekten münezzehtir. Bu nedenle şöyle rivayet edilmiştir: *"Allah'ın nimetlerini düşünün; fakat Allah'ın zatını düşünmeyin."*

«**İnsanların çoğu,**» âhiretten habersiz olmaları ve âhireti tanımaya vesile olacak şeyleri düşünmekten yüz çevirmeleri dolayısıyla «**Rablerine kavuşmayı**», yeniden dirilmek sûretiyle O'nun hesabı ve muamelesiyle karşılaşmayı «**gerçekten inkâr etmektedirler.**» Dünyanın ebedî olduğunu ve belli bir süre sonra âhiretin başlamayacağını sanıyorlar.

9. «**Onlar,**» yani Mekke halkı «**yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin**» Âd ve Semûd gibi helâk olmuş milletlerin başlangıcının ve «**sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı?**» Yani, gezip bakmak yerine, yerlerinde oturup öylece beklediler mi? «**Onlar, kendilerinden daha güçlü**», yani dünya hayatından yararlanmada Mekke halkından daha ileri ve onlardan daha kuvvetli «**idiler. Yeryüzünü**» ziraat, ekim yapmak, su bulmak ve maden çıkarmak için «**kazıp altüst etmişler, onu bunların**», Mekke kâfirlerinin «**imar ettiklerinden**» kemiyet, keyfiyet ve zaman bakımından «**daha çok imar etmişlerdi.**» Yani onlar yeryüzünü, ziraat yapmak, ağaç dikmek, bina yapmak ve imar sayılabilecek diğer birtakım işleri yaparak değişik şekillerde imar etmişlerdi. «**Peygamberleri, onlara da nice açık deliller**» ve mûcizeler «**getirmişlerdi.**» Fakat onlar, gelen peygamberleri yalanlamışlar ve bu yüz-

den de Allah onları helâk etmişti. «**Zaten Allah, onlara**» kendilerine azap ve helâk etmekle suçsuz olarak «**zulmedecek değildi, fakat onlar**» helâki gerektiren günahlara dalmaya cesaret etmeleri yüzünden «**kendi kendilerine zulmediyorlardı.**»

10. «**Sonra**», peygamberlere indirilen «**Allah'ın âyetlerini**» ve o peygamberlerin elleriyle gerçekeleşen mûcizeleri «**yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkibetleri çok kötü oldu.**» Cehennemdeki bu ceza, en kötü ve en ağır cezadır.

Söz konusu âyetlerin özü şudur: Önceki inançsız milletler, peygamberlerini yalanlamaları, onlarla alay etmeleri ve diğer günahları yüzünden dünya ve âhirette azapla karşı karşıya bırakılmışlardır. Güçleri kendilerine fayda vermediği gibi, malları da azap ve helâklerine engel olamamıştır. Bu durum karşısında, sayı, güç ve bedensel kuvvet olarak onlardan daha aşağıda bulunan Mekke halkı hakkındaki kanaat ne olabilir?

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ
يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ
كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ
﴿١٥﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ
فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ

وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ
تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾

11. Allah, önce yaratır, sonra bunu tekrarlar. Sonra da hep O'na döndürüleceksiniz.

12. Kıyametin kopacağı gün, günahkârlar (delilsizlikten) susacaklardır.

13. (Allah'a koştukları) ortaklarından kendilerine hiçbir şefaatçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.

14. Kıyametin kopacağı gün, işte o gün birbirlerinden ayrılacaklardır.

15. İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar cennette sevinirler.

16. İnkâr edenlere, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlara gelince, işte onlar sürekli azap içinde bırakılacaklardır.

17. Öyleyse, akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tesbih edin.

18. Göklerde ve yerde, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde hamd O'na mahsustur.

11. «**Allah, önce**» dünyada «**yaratır.**» Burada meniden yaratılan insan kastedilmiştir. Ölümden «**sonra bunu**» yaratmayı «**tekrarlar.**» Yani insanlara âhirette hayat verir ve onları yeniden diriltir. «**Sonra da hep O'na**» hesap ve karşılık görmek üzere Allah'a «**döndürüleceksiniz,**» başkasına değil.

12. İnsanların tekrar yaratılmak ve Allah'a hesap vermek üzere döndürülecekleri vakit olan «**kıyametin kopacağı gün, günahkârlar**» şaşkın ve delil elde etmekten, ya da bütün iyiliklerden ümitleri kesilmiş bir halde, delili bulunmayanın sustuğu gibi «**susacaklardır.**» *"Kıyamet"* diye çevirdiğimiz

"saat", bir zaman dilimidir. Âyette ise kıyamet anlamında kullanılmış; kıyamet hesabının çabuk görülmesi dolayısıyla, o zaman dilimine benzetilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*...Onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün sadece bir saati kadar kaldıklarını sanırlar...*" (Ahkâf: 35)

Burada "susmak" şeklindeki çevirdiğimiz kelimenin mastarı olan *"İblâs"* ise, aşırı ümitsizlikten doğan üzüntü demektir. "İblis" kelimesi de buradan türemiştir. Kişi sustuğu ve delil bulunmadığı zaman "eblese fülânün" "falan sustu, söyleyecek şeyi kalmadı" denir.

13. «(Allah'a koştukları) ortaklarından», şefaat ümidiyle taptıkları putların içinden **«kendilerine»** kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak **«hiçbir şefaatçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını»** yani uydurdukları tanrılarını **«da inkâr edeceklerdir.»** Çünkü onlardan ümitlerini kesmişlerdir.

14. «Kıyametin kopacağı gün, işte o gün» hesap görüldükten sonra mü'minler cennete ve kâfirler de cehenneme gitmek üzere **«birbirlerinden ayrılacaklardır»**, asla bir araya gelmeyeceklerdir. Bu âyetle inkârcılara arka arkaya korku salınmıştır.

Hasan Basrî şöyle der: "Onlar her ne kadar dünyada bir araya gelmiş olsalar da, kıyamet günü birbirinden ayrılacaklardır. Mü'minler en üst mertebede, inkârcılar ise en alt tabakada olacaklardır."

Yüce Allah, iki zümrenin durumunu ve birbirinden nasıl ayrılacaklarını şöyle bildirmiştir:

15. «İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar cennette» çok **«sevinirler.»** Burada *"cennet"* diye tercüme ettiğimiz *"ravda"*, bitkisi, suyu ve güzelliği olan yer (bahçe) demektir. Âyette bu kelime ile cennet kastedilmiştir ve bizzat bu kelime zikredilmiştir. Çünkü Arapların gözünde bahçelerden daha güzel manzara ve daha hoş bir yer yoktur. Aynı zamanda bu ifadeyle maksadın daha kolay anlaşılması amaçlanmıştır. *"Sevinmek"* anlamına gelen *"habr"* ise âlim demektir. Nitekim insanların gönüllerinde âlim'in ilminin tesiri ile izlenen güzel hareketlerinin eserleri kalır. Mü'minlerin Emiri Hz. Ömer (r.a.), şu sözüyle bu anlama işaret etmiştir: "Âlimler sonsuza dek hayattadırlar. Kendileri olmasa da, kalblerde eserleri bulunur." *Tahbir* ise, kendisiyle sevinilen güzelleştirmedir.

16. «İnkâr edenlere,» sözü edilen gerçekleri dile getiren bu Kur'ân'daki **«âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını»** yani, öldükten sonra yeniden dirilmeyi **«yalan sayanlara gelince»** ki Yüce Allah âhiret buluşmasının, âyetlerin yalan sayılması ifadesi içinde yer almasına rağmen, önemine binaen bunu tekrarlamıştır. **«İşte onlar»**, inkâr edenler ve yalanlayanlar **«sürekli azap içinde bırakılacaklardır.»** Oradan asla çıkamazlar.

"İhzâr," zorla getirmek demektir. İnkârcıların azapla yüzyüze gelmeleri ancak zorlama ile olur. Yani onlar, mü'minlerin cennet bahçelerinde mutluluk duydukları sırada azapla karşı karşıya bırakılırlar. Böylece kendileri azap, pişmanlık ve felâket içinde bulunurlar. Mü'minler ise mutluluk ve sevinç içinde olurlar.

17. «Öyleyse akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda», akşam olduğunda ve sabah vakti girdiğinde **«Allah'ı tesbih edin.»**

"Tesbih"; Allah'ı tenzih etmektir. Bunun aslı Allah'a ibadete hızla yönelmektir. Tesbih, söz, hareket, ya da niyetle yapılan ibadetlere şâmildir. Yani, "Ey akıllı ve ileri görüşlü kişiler! Mükâfat ve nimetlerin, inanan ve amel eden mü'minlere; azap ve cehennemin de, yalanlayan kâfirlere ait olduğunu bilince, Allah'ı tesbih edin, şanına yakışmayan her şeyden O'nu tenzih edin."

18. «Göklerde ve yerde gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde hamd O'na mahsustur.» Yani, gökte olanlar ve yerde bulunanların hepsi sadece Allah'a hamdederler ve O'nu överler. O halde siz bütün vakitlerde, verdiği büyük nimetlerden dolayı Allah'a hamdedin.

Burada Allah'ı tesbih etmek, O'na hamdetmekten önce zikredilmiştir. Çünkü O'nu, O'na lâyık olmayan şeylerden tenzih etmek, iyiliklerle övmekten önce gelir. Tesbih edilme vakitleri arasında hamdin de yer almasının amacı, bu vakitlerde hem hamdin hem de tesbihin yapılmasını ifade etmek içindir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu sözü de bu durumu bildirmektedir: *"Rabbine hamdederek O'nu tesbih et..."* (Nasr: 3) Öte yandan Hz. Peygamber'in şu hadisi bu hususu vurgulamaktadır: *"Kim, sabaha kavuştuğu ve akşama ulaştığı zaman yüz defa 'Subhânallâhi ve bi hamdihi' (Allah'a hamdederek O'nu tesbih ederim) derse deniz dolusu kadar da olsa günahları bağışlanır."* [1] Yine bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"İki söz vardır ki, bu sözler*

1- Hadisi Müslim, *"Kişi, kıyamet günü getirdiği... şeyden daha değerli birşey getirmiş olmaz"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/248.

dile kolay, tartıda ağır ve Rahman'a sevimli gelir: Subhânellâhi ve bihamdihi subhânellahi'l-azîm." [2]

Tesbih ve hamdin söz konusu vakitlere özgü kılınması, bu vakitlerde ortaya çıkan Allah'ın kudret alâmetlerinin ve rahmet hükümlerinin, O'nun tenzih edilmesini ve hamdi hak ettiğini ifâde eden deliller olduğunu ve kesin olarak tesbih ve hamdedilmesi gerektiğini göstermeye yöneliktir.

Bazıları, âyetteki tesbih ve hamdetme ifadelerini namazla yorumlamışlardır. Çünkü namaz bu iki ifadeyi de kapsamaktadır. *"Subhe"* namaz demektir. "Subhetu't-duhâ" (kuşluk namazı) denmesi de bundandır. Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet-i kerimede yer alan *"tesbih"* sözcüğü namaz anlamında alınmıştır: *"Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı..."* (Sâffât: 143)

En büyük müfessirlerden biri olan Kurtubî, bu âyetteki *"tesbih edenler"* ifadesini "namaz kılanlar" diye tefsir etmiştir.

İbn Abbas'ın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Âyet-i kerime, beş vakit namazı ve bu namazların vakitlerini ihtiva etmektedir. *Tümsûn*; akşam ve yatsı namazı; *tusbihûn*; sabah namazı, *'Aşıyy*: İkindi namazı; *tuzhirûn* ise, öğle namazıdır. Yani bu vakitlerde Allah için namaz kılın.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ
خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ
أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ

2- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiş ve İmam Buharî *"Camiu's-Sahîh"* isimli eserini bu hadisle bitirmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 4/397.

بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

(٢١) وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ

وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ (٢٢)

19. Ölüden diriyi çıkarıyor, diriden de ölüyü çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından canlandırıyor. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.

20. Sizi topraktan yaratması, O'nun delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan birer insan oluverdiniz.

21. Kendileriyle sükûn bulmanız için size, kendinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet koyması da O'nun delillerindendir. Doğrusu bunda, düşünen bir kavim için ibretler vardır.

22. O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için dersler vardır.

19. Allah, **«ölüden diriyi»**, meselâ meniden insanı, yumurtadan kuşu, kâfirden mü'mini, bozguncudan ıslâh edeni ve cahilden âlimi **«çıkarıyor, diriden de ölüyü»**, insandan meniyi, hayvandan yumurtayı ve aynı şekilde mü'minden kâfiri, ıslâh edenden bozguncuyu ve âlimden cahili **«çıkarıyor. Yeryüzünü ölümünün ardından canlandırıyor. İşte siz de»** kabirlerden canlı olarak hesap yerine **«böyle çıkarılacaksınız.»** Allah, ölümün ardından hayatı getirir. Kısacası, ilk yaratma ve sonradan tekrar varetme arasında Allah'ın kudreti açısından bir fark yoktur.

Mukatil şöyle demiştir: "Allah kıyamet günü iki nefha (üfürme) arasında gökten hayat suyunu indirir ve ölülerin kemiklerine hayat verir. Bu, Allah Teâlâ'nın: *'İşte böyle çıkarılacaksınız'* ifadesidir. Yerden bitkiler yağmurla bittiği gibi, insanlar da aynı şekilde kabirlerden tıpkı meni gibi yağmur saye-

sinde canlanır ve hayat bulurlar."

20. Ey insanlar! **«Sizi»** Âdem'in şahsında **«topraktan yaratması,»** ki Allah onu, hiç hayat kokusu almadan ve onunla sizin varlığınız ve niteliklerini arasında herhangi bir ilgi olmadan, nesillerinin yaratılması programına bağlı olarak yaratmıştır.

Kuşkusuz Allah, toprak gibi mütevazi, halim ve tahammüllü olması için insanı topraktan yaratmıştır. *Halk*: Parçaların bir araya getirilmesi ve bedenlerin bir düzen içinde oluşturulmasıdır.

«O'nun» yani Allah'ın, öldükten sonra yeniden dirilmeye işaret eden **«delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayılan»** etten ve kemikten oluşan, akıllı ve konuşan **«birer insan oluverdiniz.»**

Arapçada *beşere*; cildin görünen kısmıdır. Derinin saçlar arasından ortaya çıkması dikkate alınarak insana *"beşer"* denmiştir. Bu isim, üzerlerinde yün ve tüy bulunan hayvanlar için kullanılmaz. *İntişâru'n-nas:* İnsanların ihtiyaçlarına yönelmeleri demektir.

Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Bundan sonra siz, birdenbire yer yüzüne dağılan birer insan oluverdiniz." Böylece ilk yaratılışınız, tekrar yaratılmaya delil teşkil etmiştir. Âyet-i kerimenin bu ifadesi, Hac Sûresi'nin başlarındaki Allah Teâlâ'nın şu sözünde açıklanan kısmın özetidir: *"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphe içinde iseniz, şunu bilin ki, Biz sizi topraktan, sonra meniden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli-belirsiz bir çiğnem et parçasından yarattık."* (Hac: 5) Yani, öldükten sonra yeniden dirilmekten şüphe duyuyorsanız, ilk yaratılışınıza bakın. Nitekim Biz yeniden diriltme konusundaki gücümüzü görmeniz ve iman etmeniz için, sizi kademeli bir şekilde yarattık. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Yaratıldım topraktan büründüm ete-kemiğe
Anlar oldum suali-cevabı iyiden iyiye
Gün geldi tekrar oldum toprak
Et de gitti kemik de gitti kaldım bir avuç toprak.

21. «Kendileriyle sükûn bulmanız», onlara eğilim duyup ülfet kazanmanız **«için size, kendi»** cinsi**«nizden eşler yaratıp...»** Eşlerinizin aslı olan Havva'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması, sizin eşlerinizinde kendinizden yaratılmaları demektir.

"Ezvâc" kelimesi "zevc"in çoğuludur. Zevc, eş demektir. Kadın ve erkekten yani karı ve kocadan her birine zevc denir. Arapçada kadın için "zevce" ifadesinin kullanılması fasîh değildir. "Zevce"nin çoğulu "zevcat" şeklinde gelir. *"Kendinizden"* demek, aynı zamanda başka cinsten değil, bizatihi kendi cinsinizden demektir. Bu anlam, âyete göre daha uygun düşmektedir. Nitekim aynı cinsten olmak, tanışıp kaynaşmaya; farklı olmak ise ayrılığa ve nefret duymaya sebep olur.

«Aranızda» sizinle eşleriniz arasında daha önce birbirinizi tanımazken, ya da hısım ve akraba bağı olmadan **«sevgi ve merhamet koyması da...»** İbn Abbas şöyle demiştir: "Sevgi büyüklere, merhamet de küçüklere aittir." **«O'nun»** yeniden dirilmeye ve daha sonraki hesaba işaret eden **«delillerindendir. Doğrusu bunda,»** yani ifade edildiği gibi kendilerinin topraktan yaratılmalarında, eşlerinin kendilerinden varedilmesinde, aralarında sevgi ve merhametin bahşedilmesinde Allah'ın sanatını ve işini iyi **«düşünen»** ve bundaki hikmet ve faydaları bilen **«bir kavim için»** büyük **«ibretler vardır.»**

Yüce Allah bu âyeti, *"yetefekkerûn"* (düşünürler) ifadesiyle bitirmiştir. Çünkü bu, sadece bilginlere özgü değildir. Aksine azıcık düşünme kabiliyeti olan kimseler de bunu idrak eder. Düşünme, yani tefekkür, tezekkürün altındadır. Bu nedenle Kur'ân'da "tezekkür" (hatırlama) sözcüğü sadece akl-ı selim sahipleriyle birlikte geçmektedir.

22. «O'nun» dile getirilen gerçeklere işaret eden **«delillerinden biri de,»** büyüklüğüne, yoğunluğuna ve kısımlarının çokluğuna rağmen, elementsiz olarak yani yoktan **«gökleri ve yeri yaratması,»** ki önceden bunları yoktan var etmeye gücü yeten sonra tekrar iade etmeye kadir olacağı daha açık olarak ortaya çıkar. Bu, âfâkî âyetlerdendir. Sonra Allah, insanın kendisiyle ilgili âyetlere işaret ederek şöyle buyurmuştur: **«Dillerinizin»** yani her sınıfa bir dil kazandırmak sûretiyle dillerinizin Arapça, Farsça, Hinduca, Türkçe ve diğer diller **«ve renklerinizin değişik»**, beyaz, siyah, kırmızı vs. **«olmasıdır.»**

Râgıb Isfahânî şöyle demiştir: "Dillerin farklı oluşu, konuşma ve nağmelerin değişik olduğuna işaret etmektedir. Her insanın, gözün farkettiği özel bir şekli olduğu gibi, kulağın ayırdığı bir nağmesi, sesi vardır. Bu nedenle keyfiyet yönü itibariyle her açıdan birbirine denk iki konuşma hemen hemen duyamazsın."

Yine Ragıb Isfahanî insanların renklerinin farklı oluşu hakkında şöyle

demiştir: "Âyet-i kerimede, söz konusu renk çeşitlerinin, şekillerin farklı oluşundan kaynaklandığına işaret edilmektedir. Ki, insanların çokluğuna rağmen her insan, diğerlerinden farklı olarak özel bir şekle sahiptir. Bu durum, Allah'ın gücünün büyüklüğünü vurgulamaktadır. Yani renklerin farklı oluşu, organların hatlarına, şekillerine ve güzelliklerine işaret etmektedir. Nitekim ikizlerin, yapılarının, yapılarındaki maddelerin ve diğer durumlarının aynı olmasına rağmen birbirine son derece benzeseler bile farklı olduklarını görmez misin?"

«Şüphesiz bunda» yani, daha önce ifade edilen göklerin ve yerin yaratılmasında, lisanların ve renklerin değişik olmasında **«bilenler için»** bizatihi büyük ve sayıca çok **«dersler vardır.»**

Başka bir âyette de şöyle buyrulmuştur: *"Onları ancak bilenler anlayabilir."* (Ankebût: 43) Âyette özellikle âlimler kaydedilmiştir. Çünkü onlar, düşünen ve sonuç çıkaran kişiler olup dünya malı ve zinetleriyle meşgul olan cahiller değillerdir. Yukarıda belirtilen konuları bilmek, ancak bilgi ile mümkün olunca Allah âyeti, *"li'l-âlimîn" (bilenler için)* ifadesiyle sona erdirmiştir.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ
مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱبْتِغَآؤُكُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ
لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ
إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ
ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ

أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلٌّ
لَّهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ
عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

23. Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve Allah'ın lütfunu aramanız da O'nun delilerindendir. Gerçekten bunda işiten bir kavim için ibretler vardır.

24. Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için (alınacak) dersler vardır.

25. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra sizi bir çağırdı mı hemen topraktan çıkıverirsiniz.

26. Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Bu yüzden hepsi O'na boyun eğmiştir.

27. İlkin varlığı yaratıp sonra bunu tekrarlayan O'dur. Bu O'nun için daha kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

23. Alışılmış olduğu şekilde **«geceleyin ve»** öğle uykusu gibi ihtiyaç halinde de **«gündüzün uyumanız»** yani, ölümünüze kadar hayatınızın devam etmesi için bedenlerinizin dinlenmesini ve meşguliyetinizin kesilmesini sağlayan uyumanız **«ve Allah'ın lûtfunu»** geçiminizi gece, gündüz **«aramanız da O'nun»** kullarını âhirette hesaba çekmeye gücü bulunduğunun **«delillerindendir.»**

Genel olarak uykunun geceleyin ve geçim peşinde koşma gündüzün ise

de her biri geceleyin ve gündüzün olabilir. Bu ilâhî mesajda, ölümden sonra hayatın olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü bu hayat, uykudan uyanmanın ve geçim için dağılmanın bir benzeridir.

Âyette gece, gündüzden önce zikredilmiştir. Çünkü gece, Mevlâ'ya hizmet için; gündüz ise halka hizmet içindir. Ayrıca peygamberlerin mirâcları da gece olmuştur. Bu nedenle İmam Nîsabûrî "gece, gündüzden daha faziletlidir" demiştir:

«Gerçekten bunda» uyanıklıktan sonra küçük ölüm olan uykunun, uykudan sonra uyanıklığın yaratılmasında **«işiten»** yani sözü, öğüt verenden, uykudan kalkıp bedeni dinlenmiş, zinde ve kalbi nasihati bulandıran ve kabulüne engel olan şeylerden uzak olan kişinin işittiği gibi işiten **«bir kavim için»** ilâhî kudret ve hikmetlere, özellikle öldükten sonra yeniden dirilmeye dair birçok **«ibretler vardır.»**

Burada, bu âyetleri düşünmeyenin uykuda olup, uyanık durumda olmadığına ve işitmeye ehil bulunmadığına işaret edilmiştir.

"Burhânü'l-Kur'ân" isimli eserde müellif şöyle demiştir: "Allah Teâlâ âyeti, *"yesme'ûn" (işitirler)* kelimesiyle sona erdirmiştir. Nitekim uykunun, hikmet sahibi olan Allah'ın yaratmasından kaynaklandığını, uykunun kaçması halinde onu hiç kimsenin geri getiremediğini ve geldiği zaman da ona engel olamadığını işiten kimse, uykunun bir yaratıcısı ve idare edeni olduğunu anlar ve bilir."

Hâtib ise şöyle demiştir: "Âyetteki *'esme'ûn'* (işitirler) kelimesinin anlamı, Kitab'ın kendilerini davet ettiği hükümlere icabet ederler, demektir".

Bil ki uykunın, ibadete engel olan gevşekliği giderecek kadarı, Allah'ın kullara olan lütfudur. Kişinin abdestli olarak uyuması uykunun adablarından biridir. İnsan sürekli olarak abdestli olabiliyorsa abdestli olsun. Yatağa girerken kıbleye yönelerek sağ yanı üzerine yatması müstehabtır. Diğer tarafına dönmek isterse dönebilir ve yattığı zaman şöyle duâ eder: "Bismillâhillezî la yedurru maasmihî şey'ün fi'l-ardı ve lâ fissemâ' ve hüve's-semîu'l-alîm." *(İsmi sayesinde yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar veremediği Allah'ın adıyla. O, her şeyi işiten ve bilendir.)* [3] Allah Rasûlü ise şöyle duâ ediyordu: "Bismike

3- Hadisi, Ebû Davûd ve Tirmizi tahric etmişler ve Tirmizî, "Hasen sahîh" demiştir.

Rabbî veda'tü cenbî ve bike erfeuhû in emsekte nefsî ferhamhâ ve in erseltehâ fehfezhâ bima tahfezu bihî ibâdeke's-sâlihîn" [4] *(Rabbim! İsminle yanımı yere koydum (yattım) ve onu senin için kaldırıyorum. Nefsimi alıkorsan ona merhamet et; salıverirsen iyi kullarını koruduğun gibi onu koru.)*

İnsan uykudan kalkınca da şöyle der: "Elhamdü lillahillezî ehyâna ba'de mâ emâtena ve ileyhi'n-nüşûr."[5] *(Hayatımıza son verdikten sonra bize hayat veren Allah'a hamd olsun. Dönüş ancak O'nadır.)*

24. «Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor.» Âyetteki *"havf"*, korku vermek anlamındadır. Buna göre anlam şöyledir: "Sizi, bilhassa karada bulunan yolcuları ve diğerlerini yıldırımla korkutmak ve bir de özellikle ekinleri, bağları, bostanları vs.'yi sulamak zorunda olanlara yağmur için ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor." **«Gökten su»** yağmur **«indirip»** ki, bu yağmur su molekülleri olup bu moleküller birleştiği ve soğuyarak ağırlaştığı zaman yere doğru iner. **«Ölümünün»** kurumasının **«ardından arzı onunla»** yani bu yağmur suyu sayesinde bitki ile **«diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan»** Allah'ın delillerini anlayan **«bir kavim için (alınacak) dersler vardır.»** Allah'ın, yerin ölümünden sonra ona hayat vermeye gücü yettiği gibi, ölülere hayat vermeye ve kabirlerde olanları yeniden diriltmeye de elbette gücü yeter.

25. «Göğün ve yerin O'nun buyruğu», iradesi **«ile»** takdir edilen belli bir süreye, kıyamet gününe kadar aynı şekilde **«durması da O'nun (varlığının) delillerindendir.»** Buradaki *"buyruk"* ifadesi, Allah'ın eşsiz kudretini, O'nun vasıtalara ve sebeplere ihtiyacı olmadığını göstermektedir.

«Sonra sizi» tayin edilen vaktin bitmesiyle ve siz kabirlerde iken, "Ey ölüler! Çıkın bakalım" diyerek **«bir çağırdı mı»** ki, bu çağırma işini yapan İsrafil (a.s.)'dir. Nitekim İsrafil, son olarak sûra üfürdüğü zaman Beyt-i Makdis'teki kayalıktan insanları çağırır. **«Hemen topraktan»** kabirlerinizden durmaksızın **«çıkıverirsiniz.»**

26. «Göklerde» ki melekler **«ve yerde olanlar»** insanlar ve cinler yaratma, mülk ve tasarruf açısından **«hep O'nundur.»** Sadece Allah'ındır. Bu konuda hiçbir şekilde başkasının ortaklığı yoktur. **«Bu yüzden»** orada bulunanların **«hepsi O'na boyun eğmiştir.»** *"Kunût"*: İtaat etmek, boyun eğmek

4- Hadisi, Buharî ve Müslim *"Sahih"*lerinden tahric etmişlerdir.
5- Hadisi, Buharî, Tirmizî, Ebû Davûd tahric etmiştir. Bkz. *Câmî'u'l-Usûl*, 4/260.

demektir. Buradaki itaat ve boyun eğmekten maksat, ibadetle ilgili değil, irade ile ilgilidir. Yani, Allah'ın kendileri için dilediği hayat, ölüm, öldükten sonra yeniden dirilmeye, sağlık, hastalık, izzet, zillet, zenginlik ve fakirliğe boyun eğerler; hiçbir hususta O'na karşı gelemezler.

27. **«İlkin varlığı»** dünyada **«yaratıp»** ki Allah, Âdem ve Havva'yı yaratmış ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretmiş, sonra ecellerinin bitmesiyle onların hayatlarına son vermiştir. **«Sonra bunu tekrarlayan»** yani, onları âhirette tekrar dirilterek kendilerine, daha önce oldukları gibi hayat veren **«O'dur. Bu»** tekrarlama, insanlara oranla ve asıllarınıza kıyasla **«O'nun için»** ilkten **«daha kolaydır.»** Gerek ilk ve gerekse öldükten sonra tekrar yaratma Allah nezdinde birdir. *"O'nun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece 'Ol' demektir ve o şey derhal var olur."* (Yâsin: 82) İster ortada bir madde olsun, isterse olmasın, farketmez. Böylece âyet, inkârcıların aralarındaki iddialara ve batıl inançlarına karşılık gelmiş oluyor. Yoksa ilkten yaratma Allah'a zor gelmiş değil ki onları, öldükten sonra tekrar yaratması daha kolay gelmiş olsun.

«Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar» yani, umûmî güç, tam hikmet ve diğer kemal sıfatlar ve en yüce nitelikler **«O'nundur»**, Allah Teâlâ'nındır. Nitekim Allah, oradaki konuşan varlıkların dilleri, konuşmayan varlıkların da lisân-ı halleriyle bilinmiştir. **«O,»** mümkün olanı ilk varetme ve tekrar yaratmada âciz olmayan **«mutlak güç ve»** işleri hikmetle maslahat prensiplerine uygun olarak uygulayan **«hikmet sahibidir.»**

Âyet-i kerime, göklerin ve yerin Allah'ın birliğine ve kudretine dair delillerle dolu olduğuna işaret eder.

Zunnûn Mısrî şöyle demiştir: "Yolculuklarımın birinde yüzü güzel ve sesi hoş bir genç gördüm. Bu genç, sevgi ve aşktan doğan şaşkınlıktan âdeta yanmıştı. Sonra şu mısraları söylemeye başladı:

Görmez oldum dünyayı ve süsünü
Ruhum ayrılmaz senden, oldu arkadaş
Uyku kalmaz gözümde hatırlayınca seni
Gecenin evvelinden sabahın aydınlığına kadar
Açılır kapanır bu gözler görür ancak seni.

Kendisine selâm verdim ve selâmımı aldı. Bunun üzerine ona şöyle dedim: 'Sana yalnız kalmayı sevdiren, dostlardan ilgini kesen, vâdilerde ve dağ-

larda seni aşka düşüren şey nedir?' Genç bana şöyle cevap verdi: 'Allah'a olan sevgim, beni aşka düşürdü; O'na olan arzum, beni heyecana düşürdü ve O'na olan vecdim ve aşkım beni yalnız bıraktı!' Sonra şöyle dedi: 'Ey Zunnûn! Mecnunların sözü hoşuna mı gitti?' Ben de ona; 'evet, Allah'a andolsun ki, bu hal, beni üzdü,' dedim. Daha sonra genç ayrılıp gitti ve fakat nereye gittiğini anlayamadım".

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ ۖ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ
تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ
عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ
لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾
مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾
مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ
فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

28. Allah size kendinizden bir örnek vermektedir: Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde ellerinizin altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur, aranızda birbirinizden çekindiğiniz gibi onlardan da çekinir misiniz? İşte Biz âyetleri aklını kullanan bir kavim için böyle açıklıyoruz.

29. Aksine haksızlık edenler, bilgisiz olarak kötü arzularına uydular. Allah'ın saptırdığını kim hidayete erdirir? Onlar için, yardımcılar da yoktur.

30. (Rasûlüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine yani, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise o fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

31. Hepiniz, O'na yönelerek O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın; müşriklerden olmayın.

32. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Onlardan) her fırka, sahip oldukları (sapık din) ile böbürlenmektedir.

28. Ey Allah'a ortak koşanlar topluluğu! **«Allah size kendinizden»** size en yakın ve en belirgin işlerden, şirkin batıl olduğunu açıklayan **«bir örnek vermektedir:»**

Bu âyet, putlara tapan ve ihramlı iken: "Senin davetine icabet ediyoruz; kendisine ve sahip olduğuna malik olduğun bir ortağından başka ortağın yok" diyen Kureyş kâfirleri hakkında inmiştir. Allah bu örneği tasvir ederek şöyle buyurmuştur:

«Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde», mal ve hizmetlerde **«ellerinizin altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur»** musunuz? Böyle bir ortaklığa hiç razı olur musunuz? Size verdiğimiz mallarda onların da sizin gibi tasarruf etmesini ister misiniz? **«Aranızda birbirinizden çekindiğiniz gibi onlardan da»** yani kölelerinizden de **«çekinir misiniz?»** Onların da müstakil olarak sizin gibi tasarruf etmesini ister misiniz?

Âyetteki *"enfüseküm"* ifadesinin anlamı burada, sizler gibi hür olanlar

demektir. Nitekim Hucurat Sûresi'nin on birinci âyetinde de bu ifade benzer manada kullanılmış: *"...Kendi kendinizi ayıplamayın..."* buyrulmuştur. Âyetin manası: Sizler sahip olduğunuz mallarda kölelerinizin size ortak olmasına razı değilsiniz. Halbuki onlar, sizler gibi insanlardır. Hal böyle iken, Allah'ın yarattıklarını yani putları Allah'a nasıl ortak koşuyorsunuz? Siz onları ellerinizle yapıyorsunuz, sonra da onlara tapıyorsunuz.

«İşte Biz âyetleri,» O'nun birliğiyle ilgili delilleri **«aklını kullanan»** böylece olayları ve misalleri düşünen **«bir kavim için böyle»** son derece açık seçik olarak **«açıklıyoruz.»**

29. «Aksine haksızlık edenler,» yani aklını kullanıp bir şey anlamayanlar **«bilgisiz olarak kötü arzularına uydular.»** Onlara herhangi bir şey engel olmaz. Oysa âlim, arzusuna uyunca bilgisi, onu çoğu kez alıkor. **«Allah'ın saptırdığını kim hidayete erdirir?»** Yani kişi sapıklığı tercih ettiği için Allah'ın da onun hakkında sapıklığı yarattığı kişiyi hiç kimse doğru yola iletemez. **«Onlar,»** yani Allah Teâlâ'nın saptırdığı kişiler **«için»** yani müşrikler için kendilerini sapıklıktan kurtaracak ve O'nun âfetlerinden koruyacak **«yardımcılar da yoktur.»**

Bil ki, "hevâ"nın övüleni vardır, yerileni vardır. Yerilmiş olan hevâ dünyaya ve dünyanın geçici zevklerine yönelmektir. Âhirete ve âhiretteki mertebelere ve özellikle kalbi Allah'ın dışındaki şeylerden soyutlamak sûretiyle O'na yönelmek ise övülen bir hevâ'dır.

30. «(Rasûlüm!) Sen yüzünü hanif olarak» bâtıl dinlerden uzaklaşıp hak dine yönelerek **«dine yani, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise o fıtrata çevir.»** Ki, bu fıtrat, İslâm dininden ibarettir.

"Vech": Yüz demektir. Allah Teâlâ'nın, *"kendini Allah'a veren kimse..."* (Lokmân: 22) âyetinde olduğu gibi, bu kelime ile, bazen de kişinin kendisi kastedilir.

"Din": Aslında itaat ve ceza demek olup istiare yoluyla şeriat için kullanılır.

"Yüzü dine çevirmek"; dine yönelmek, doğru olmak ve dinin gereklerine önem vermek demektir. Nitekim gözle hissedilen bir şeye önem veren, o şeye dikkatle bakar ve ona yönelir. Buna göre anlam şöyledir: "Müşriklerin durumu arzularına boyun eğmek ve hidayetten yüz çevirmekten ibaret olunca, 'sen ey Muhammed! Yüzünü sağa sola çevirmeksizin hak dine yani İslâm di-

nine çevir."

"Fıtrat" ise; vezin ve anlam bakımından hilkat yani yaratılış demektir. Âyetteki *"fıtrat"*tan maksat, arzulara tâbi olmaksızın ve şaytana aldanmaksızın tek Allah inancını ve İslâm dinini kabul etme kabiliyetidir.

Gerçekten insanlar, yaratılmış oldukları fıtratla başbaşa bırakılmış olsalardı, bu fıtrat, onları hakka götürürdü ve bu yüzden onun yerine başka bir din tercih etmezlerdi. Kim saparsa şeytanların, insanların ve cinlerin saptırması yüzünden sapar. Nitekim hadisi kudsîde şöyle buyrulmuştur: *"Bütün kullarımı hanifler olarak yarattım. Şeytanlar ise onları dinlerinden alıkoyarak kendilerine, Bana başkasını ortak koşmalarını emretmişlerdir."* [6] Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Her doğan İslâm fıtratı üzere doğar. Anne ve babası ise onu ya Yahudi, ya Hristiyan ya da Mecûsî yapar. Nitekim hayvan, organları tam olarak doğar. O hayvanın burnunu kesik görüyor musunuz?"*[7] Bunun anlamı şudur: "Her doğan, yaratılışta ve varoluşta selîm fıtrat üzere ve dini kabul edebilecek bir yeteneğe sahip olarak doğar. Kendi haline bırakılsa dinde sebat eder ve ondan ayrılarak başka dine yönelmez. Çünkü bu dinin güzelliği gönüllere yerleşmiştir. İnsan ancak, beşerî âfetlerden ve taklitten dolayı ondan yüz çevirir.

«Allah'ın yaratışında değişme yoktur.» Allah, bütün insanları tek Allah inancı üzere yaratmış, tevhid inancı ve saadet için koşan kişinin kalbini hak üzere tutmuş; batıl ve bedbahtlık için koşan kişinin kalbini de saptırmıştır. **«İşte»** eğriliği olmayan **«dosdoğru»,** yüzün kendisine çevrilmesi emredilen **«din budur. Fakat insanların çoğu»,** Mekke kâfirleri bunun doğruluğunu **«bilmezler.»** Düşüncesizliklerinden dolayı bu doğru yoldan yan çizerler.

31. «Hepiniz,» bu fıtrata bağlı kalın, **«O'na»** ve bütün emirlerine **«yönelerek O'na karşı gelmekten»**, emirlerine aykırı davranmaktan **«sakının, namazı»** vaktinde, şartlarını ve hukukunu dikkate alarak **«dosdoğru kılın;»** Allah'ın yaratmış olduğu fıtratı değiştiren **«müşriklerden olmayın.»**

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: *"İkâme*, bir şeyin hakkını tam olarak vermektir. Allah Teâlâ namazı emrettiği ve övdüğü yerde ancak *"ikâme"* lâfzı ile emretmiş ve övmüştür. Bununla Allah, namazı şeklen edâ etmek değil, şartlarını harfiyyen yerine getirmenin hedeflendiğini vurgulamıştır."

32. «Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın.)» Bu

6- Hadisi, Müslim İyâz b. Himar el-Mucâşii'den, bundan daha geniş olarak tahric etmiştir. **Bkz.** *Câmiu'l-Usûl*, 11/748.

7- Hadisi Buharî, Müslim, Taberanî ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Camiu'-Usûl*, 1/268.

farklı gruplardan her biri dinlerinin kaynağı kabul edilen önderlerine uyarlar. Dinlerini parçalamaları; farklı arzularına göre taptıkları şeyler hususunda ihtilafa düşmeleri demektir. «**(Onlardan) her fırka, sahip oldukları**» sapık din «**ile**» ve onun hak olduğunu sanarak «**böbürlenmektedir.**» Onlar ne hakla bunu yaparlar?

وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ
ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾
لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا۟ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنزَلْنَا
عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا۟ بِهِۦ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾
وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا۟ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ
لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

33. İnsanlar bir darlığa uğrayınca Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, kendi katından onlara bir rahmet tattırınca bakarsın ki onlardan bir grup Rablerine ortak koşup durmaktadırlar.

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım! Haydi sefa sürün; ama yakında bileceksiniz!

35. Yoksa onlara bir delil indirdik de o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?

36. İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şa-

yet yaptıklarından ötürü başlarına felaket gelse, hemen ümitsizliğe düşüverirler.

37. Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine genişletir, dilediğine de daraltır. Kuşkusuz bunda, imanlı bir kavim için ibretler vardır.

33. «**İnsanlar**» açlık, kıtlık, kuraklık, hastalık ve buna benzer «**bir darlığa uğrayınca**» başkasına yalvarmak yerine «**Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar.**» Çünkü onlar, putların bir imkânı bulunmadığını ve kendilerinden bu darlığı Allah'tan başka hiçbirinin gidermeye gücü olmadığını bilirler.

«**Sonra Allah, kendi katından onlara bir rahmet**», kurtuluş ve afiyet –ki bu, genişlik, zenginlik, sıhhat ve benzeri şeyle olur.- «**tattırınca bakarsın ki onlardan bir grup Rablerine ortak koşup durmaktadırlar.**» Yani onlardan bir grup, kendilerine kurtuluş lütfeden Rablerine hemen ortak koşmaya yönelmektedir.

34. «**Kendilerine verdiklerimiz**» kurtuluş ve afiyet nimetin«**e nankörlük etsinler bakalım! Haydi**», nankörlüğünüzden dolayı ölümünüze kadar biraz «**sefa sürün; ama yakında**» âhirette sefa sürmenizin sonucunu «**bileceksiniz!**» Azaba uğrayacaksınız.

35. «**Yoksa onlara**» kitap gibi açık «**bir delil indirdik de o delil,**» Allah kelâmında: *"Bu, bizim kitabımızdır; sizin hakkınızda gerçeği söylüyor..."* (Câsiye: 29) diye buyrulduğu şekilde ilâhlık konusunda Allah'a ortak koşmak sûretiyle «**müşrik olmalarını mı söylüyor?**» Hayır, onlara bir delil inmemiştir.

36. «**İnsanlara bir rahmet**» yani nimet, sağlık ve genişlik «**tattırdığımızda**» hamd ve şükrederek değil, şımararak «**ona sevinirler.**» Onları, dünya hayatı aldatmış ve dolayısıyla Allah'a kulluk etmekten yüz çevirmişlerdir. «**Şayet yaptıklarından**» günahlarının uğursuzluğundan «**ötürü başlarına bir felâket**» belâ ve darlıktan dolayı bir sıkıntı «**gelse, hemen**» Allah'ın rahmetinden «**ümitsizliğe düşüverirler.**»

37. «**Görmediler**» ve müşahade etmediler «**mi ki Allah, rızkı dilediğine**», buna elverişli gördüğü kimseye «**genişletir,**» böylece onu dener, imtihan eder; «**dilediğine de daraltır.**» Onun sabredip etmeyeceğini dener, bununla imtihan eder. Onlar ne diye genişlikte şükretmezler ve darlıkta sabrederek

mükâfat beklemezler?

«Kuşkusuz bunda,» belirtilen daraltma ve genişletme işinde **«imanlı bir kavim için ibretler vardır.»** Ki onlar, bununla Allah'ın eşsiz kudret ve hikmetine delil getirirler. Muhammed b. Sabık şu mısraları söylemiştir:

Tasarrufunda güçlü kuvvetli, görüşünde isabetli
Nice kişiler varki rızıktan mahrum elleri
Nice kimseler de işlerinde pek zayıf amma
Sanki denizden avuçluyorlar hesapsız nimetleri
Bu da gösteriyor ki yaratıklar üzerinde mutlak
Vardır Allah'ın nice sırları hikmetleri.

Hikâye edildiğine göre âlimlerden birine: "Âlemin tek bir yaratıcısı olduğuna dair delil nedir?" diye sorulmuş, o da cevap olarak: "Üç şey" demiştir: Akıllının zilleti, edibin fakirliği ve doktorun hastalığıdır. Buna göre kulların, kalplerini sadece Allah'a bağlamaları gerekir. Çünkü onları üzen şey, ancak Allah tarafından yok olduğu gibi kendilerini sevindiren şey de yine ancak Allah tarafından varolur. O halde O'nun kapısına başvurmak gerekir. Çünkü âciz birinin isteğine yine kendisi gibi âciz biri cevap veremez. Bu sebeple, mutlak Kâdir olan Cenab-ı Hak'tan istemesi gerekir.

İbrahim Ethem de şöyle demiştir: "Fakirlik istedik; fakat zenginlikle karşılaştık. İnsanlar da zenginliği talep ettiler; fakat fakirlikle karşılaştılar. Buna göre bana gereken kalp huzurunu kazanmamdır. Nitekim Allah, rızık konusunda, güven ve tereddütsüz imanı emretmiştir. Bu nedenle emre uymak ve kalpten şüpheleri çıkarmak gerekir. Kendine rızık verenden şüphe eden yaratan'ından şüphe etmiş demektir."

Hikâye edildiğine göre Mârûf Kerhî bir imama uymuş; namazdan sonra imam kendisine şöyle bir soru yöneltmiştir: "Ey Mârûf! Nerden geçiniyorsun?" Bunun üzerine Mârûf Kerhî şöyle cevap vermiştir: "İmam! Arkanda kıldığım namazı yeni baştan kılıncaya kadar sabret, sonra cevap veririm" demiş, namazını iade ettikten sonra şöyle demiştir: "Rızık verenden şüphe eden, yaratan'dan da şüphe eder. Katıksız imana sahip bir mü'minin, tereddüt içinde bulunan kimseye uyması câiz olmaz. Bu nedenle Allah Teâlâ: *"İmanlı bir kavim için..."* (Rûm: 37) diye buyurmuştur."

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ۗ ذٰلِكَ خَيْرٌ
لِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ ۖ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ اٰتَيْتُمْ
مِّنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِيْٓ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَمَآ اٰتَيْتُمْ
مِّنْ زَكٰوةٍ تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ ﴿٣٩﴾
اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۗ هَلْ مِنْ
شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۗ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا
يُشْرِكُوْنَ ﴿٤٠﴾

38. O halde sen, akrabaya hakkını ver; yoksula ve yolda kalmışa da. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, daha iyidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

39. İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, (sevaplarını) kat kat artıranlardır.

40. Allah, sizi vareden, sonra size rızık veren, sonra hayatınızı sona erdiren, daha sonra da sizi (tekrar) diriltendir. Peki sizin ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı? Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.

38. Ey kendisine bol rızık verilen kişi! **«O halde sen, akrabaya hakkını ver.»** Sıla-ı rahimde bulun, fakir iseler sadaka ver ve diğer iyiliklerde bu-

lun. **«Yoksula ve yolda kalmışa da»** zekât, yardım ve misafirlik gibi haklarını ver. İyilikleriyle yalnız **«Allah'ın rızasını isteyenler için bu,»** yani onlara haklarını vermek, o hakkı yanında tutmaktan **«daha iyidir. İşte onlar kurtuluşa erenler»**, âhirette arzu ettiklerini elde edenler **«dir.»** Çünkü onlar, devamlı olan nimeti elde etmişlerdir.

Hz. Ali şöyle demiştir: "Mal, dünyanın mahsulü; iyi amel ise âhiretin mahsulüdür. Allah Teâlâ bazı kimselere her ikisini de vermiştir."

Öte yandan Lokman Hekim, zenginlere uğrayınca: "Ey nimet ehli! En büyük nimeti unutmayın;" fakirlere uğrayınca da: "İki defa aldanmaktan sakının" dermiş.

Yine Hz. Ali'nin şöyle söylediği nakledilmiştir: "Allah, zenginlerin mallarında fakirlerin yiyeceklerini farz kılmıştır. Zengin vermediği ölçüde fakir aç kalır. Allah da bunu o gibi zenginlerden sorar."

39. «İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz» ve O'nun nezdinde bir değeri olmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah faizi mahveder (faiz karışan malın bereketini giderir)..."* (Bakara: 276)

"Ribâ" (faiz); miktardaki fazlalıktır. Bu fazlalık, birinin yiyecek türünden bir şeyi ya da nakiti aynı cinsten fazlasıyla takas etmesidir. Buna "Ribe'l-fazl" denir. Yahut bu fazlalık süreden dolayı olur. Yani yiyecek veya nakitten biri bir süre sonra verilmek üzere ziyadelik takdir edilerek takas edilmesidir ki buna "Ribe'n-nesîe" denir ve her iki türü de haram kılınmıştır.

Buna göre mana şöyledir: "Muamele esnasında karşılık olmadan verdiğiniz herhangi bir fazlalık Allah katında artmaz."

«Allah'ın rızasını» ve mükâfatını **«isteyerek verdiğiniz»** farz **«zekâta gelince,»** -ki arttığı ve nemalandığı için *"zekât"* diye adlandırılmıştır. Gösteriş için verilmesi durumunda O'nun rızası ve mükâfatı söz konusu olmaz.- **«İşte zekâtı veren o kimseler,»** sevaplarını **«kat kat artıranlardır.»**

Allah Teâlâ burada, *"kat kat arttıranlardır"* buyurarak bu durumun sadece muhataplara ait olmadığına, aksine kıyamete kadar gelecek bütün mükellefler için genel olduğuna işaretle, fiil kipi olarak ikinci şahıstan üçüncü şahsa geçiş yapmıştır.

Sehl şöyle demiştir: "Âyette belirtilen kat kat artış, zekât vermekten de-

ğil, onunla Allah'ın rızasının istenmesinden kaynaklanmaktadır."

Bil ki mal, insanın eline geçici olarak verilmiştir. Elinde bulunan bu malla kendini sürekli azaptan kurtaramayan kimseden daha ahmak kimse yoktur. Oysa Allah, Allah yolunda infakta bulunan ve bu güzel davranışı ile sadece Allah'ın rızasını isteyene karşılığını vermeyi üstlenmiştir.

40. «**Allah,**» yalnız başına «**sizi**» hiçbir şey değilken yoktan «**vareden, sonra**» yaşadığınız ve dünyada bulunduğunuz sürece «**size rızık veren, sonra**» ecellerinizin gelişi anında «**hayatınızı sona erdiren, daha sonra da**» sûra son üfleme anında, dünyada yaptığınız iyilik ve kötülüklerden dolayı yaptıklarınızın karşılığını vermek üzere «**sizi (tekrar) diriltendir. Peki sizin ortaklarınız**» yani, Allah'ın ortakları olduklarını iddia ettikleriniz «**içinde bunlardan**» yani yaratma, rızık verme, öldürme ve hayat verme işinden «**birini yapabilecek var mı?**» Hiç kimse bu işlerden birini asla yapamaz.

«**Allah, onların**» müşriklerin «**ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.**»

ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ
لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا۟
فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلُ ۚ كَانَ
أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ ٱلْقَيِّمِ مِن قَبْلِ
أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۖ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَن كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ
وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ
قَوْمِهِمْ فَجَاءُوهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَانتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا ۖ وَكَانَ
حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

41. İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat yayıldı, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de dönerler.

42. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da daha öncekilerin âkibeti nice oldu, bir bakın! Çünkü onların çoğu müşrik idi.

43. Allah katında, dönüşü olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir! O gün bölük bölük ayrılacaklardır.

44. Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi amel yapanlara gelince, onlar da kendileri için (cennetteki yerlerini) hazırlarlar.

45. Nitekim Allah, iman edip iyi amel yapanlara kendi lütfundan karşılık verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.

46. Size rahmetinden tattırsın, emriyle gemiler yüzsün, lûtfundan arayasınız ve şükredesiniz diye müjdeciler olarak rüzgârları göndermesi de Allah'ın delillerindendir.

47. Andolsun ki, Biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. Günaha dalanlarından intikam almışızdır. Mü'minlere yardım etmek de Bize hak olmuştur.

41. «İnsanların bizzat» karada ve denizde **«kendi işledikleri»** günahların uğursuzluğu **«yüzünden karada»** kuraklık, bitki azlığı, tarımda verimsizlik, hayvanlarda süt ve üreme noksanlığı, her şeyden bereketin kalkması, insanlar arasında veba hastalığının yayılması, fitnelerin ve savaşların çıkması ile buna benzer dertlerin ortaya çıkması **«ve denizde»** boğulma, yağmurun kesilmesi yüzünden denizdeki hayvanların karaya vurması ve dalgıçların inci bulamama gibi **«fesat yayıldı.»**

Burada, kazanmak kul tarafından; takdir etmek ve yaratmak ise Allah'tan olduğuna işaret edilmektedir. İtaat, ufuklarda ışınları yayılan parlak bir güneş gibidir. Nimet de, aynen bu güneş gibidir; bereketleri bölgelere dağılır. Bu durum, Allah Teâlâ'nın lütfunun bir tezahürüdür. Günah ise tıpkı karanlık bir gece gibidir. Nasıl ki gece karanlığı etrafı kaplarsa, günahın uğursuzluğu da çevreye yayılır. Bu durum, Allah Teâlâ'nın kahrının bir tecellisidir. Karada ortaya çıkan ilk fesat, Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürmesidir.

«Ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de» üzerinde bulundukları şirkten ve günahlardan tek Allah inancına ve itaate **«dönerler.»** *"Zevk:"* yiyecek bir şeyi ağızla tatmak demektir. Bu kelime azap için de çok kullanılmaktadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah, onların kötü işlerinden dolayı dünyadaki geçim vasıtalarını bozmuş, ki işledikleri günahların bir kısmının cezasını onlara tattırsın ve kendilerine sıkıntı, dert ve belâlarla azap versin."

Allah Teâlâ âyet-i kerimede *"yaptıklarının bir kısmını"* diye buyurmuştur. Çünkü cezanın tamamı âhirettedir.

Sahih hadis-i şeriflerde geçtiğine göre bir toplumda hayasızlık ve fuhşun ortaya çıkması ve yayılması, vebanın ve bir takım hastalıkların yayılmasına; ölçü ve tartıdaki sahtekârlık da kıtlığa, geçim sıkıntısına ve devlet başkanının zulmüne sebeptir. Zekâtı vermemek, yağmurun kesilmesine sebeptir. Nitekim hayvanlar olmasaydı o toplum fertlerine yağmur yağmazdı. Öte yandan, Allah ve Rasûlü'ne verilen sözden dönmek, düşmanın musallat olmasına; insan-

ların ellerinden mallarını almak ve liderlerin Allah'ın kitabına göre hükmetmemesi de insanlar arasında dövüşmelere ve cinayetlere sebeptir. Faiz yemek ise, sarsıntılara ve depremlere neden olmaktadır. Bazı kimselerin zararları, herkese sîrayet eder. Bu sebeple şöyle denmiştir. "Kim bir günah işlerse bütün mahlukat; insanlar, hayvanlar ve vahşi yaratıklar kıyamet günü onun hasımları olacaklardır."

Öyleyse tevbe, itaat ve kendini ıslah etmekle Allah Teâlâ'ya yönelmek ve O'na dönmek gerekir. Çünkü kurtuluş bundadır.

42. Ey Muhammed! **«De ki»** Ey müşrikler! **«Yeryüzünde»** azap edilen ümmetlerin topraklarında **«gezip dolaşın da, daha öncekilerin»** yani, sizden öncekilerin **«âkibeti nice oldu, bir bakın! Çünkü onların çoğu müşrik idi.»** Yani, daha öncekilerin çoğu müşrik idi ve müşrik oluşları yüzünden helâk olmuşlardır. Bu ifade, söz konusu kişilerin başlarına gelen felâket, aralarında şirkin yaygınlaşmasından kaynaklandığını, ya da onların çoğu şirk içinde ve azı da diğer günahlar içinde bulunduklarını göstermektedir. Müşrik oluşları ve günahları yüzünden azaba uğradıklarına göre Kureyş müşrikleri gibi olan diğerleri bu durumda ısrar etmeleri halinde aynı azabın başlarına gelmesinden sakınsınlar.

"Nazara" fiili iki şekilde kullanılır. İnsan bir şeye gözü ile baktığı zaman "nazara ileyhi" denir. Kalbiyle düşündü manasında ise "nazara fihi" denir. Burada bu fiil mutlak olarak getirilmiştir, ne "ileyhi" ne de "fihi" ifadeleriyle kullanılmıştır. Bunun sebebi de öncekilerin eserlerini müşahede etmeye ve hallerini araştırmaya delâlet etmesi içindir.

43. Ey Muhammed! **«Allah katında, dönüşü olmayan»**, hiç kimsenin red edemediği ve hiç kimseye imanın fayda vermediği **«bir gün»**, kıyamet günü **«gelmeden önce yüzünü dosdoğru»** ve hiçbir eğriliği olmayan **«dine»**, İslâm dinine **«çevir!»** Allah'ın ezelî iradesi ile kıyamet gününün geleceği sabit olduğu için o günü geri çevirmez. O, bunu vaadetmiştir ve vaadinden asla dönmez. **«O gün»** yani kıyamet günü Allah'ın, insanları hesaba çekmesinden sonra **«bölük bölük ayrılacaklardır.»** Bir grup cennete, diğer grup ise cehenneme ayrılır.

44. **«Kim»** dünyada Allah'ı **«inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur.»** Yani, inkârının vebali ve cezası ona aittir. Bu ceza, ebedî cehennemdir. Allah rızası için **«iyi amel yapanlara»** ve tek Allah inancına bağlı kalarak samimi bir şekilde itaat edenlere **«gelince, onlar da»** cennetteki yerlerini sırf

«kendileri için hazırlarlar» ve tefriş ederler.

45. «Nitekim Allah,» dünyada kendisine **«iman edip iyi amel yapanlara»** -ki *iyi amel;* Allah Teâlâ'nın hoşnutluğu ve rızasının gözetildiği iştir.- **«kendi lütfundan karşılık verecektir.»** Onlardan herbirine amellerine göre muamele edecektir.

Burada asıl hedef, mü'minlerin mükâfatlandırılmasıdır. Bu mükâfat, son derece belirgin bir şekilde ortaya konmuş ve bunun ilâhî bir lütuf olduğu ifade edilmiştir. Nitekim ehl-i sünnete göre mükâfatlandırma, Allah'a vacip değil, O'nun lütfunun eseridir. Yine âyette şu ifade ile diğer zümrelere verilecek cezaya işaret edilmiştir:

«Şüphesiz O,» cezayı gerektiren gazabından ötürü **«kâfirleri sevmez.»**

46. «Size rahmetinden tattırsın, emriyle» rüzgârları sevketmek sûretiyle denizde **«gemiler yüzsün,»** ki gemiler rüzgârlar sayesinde gider ve rüzgârlar da Allah'ın emri ile hareket eder. Bu nedenle gemiler, hakikattae O'nun emri ile yüzmektedir. **«Lütfundan»** deniz ticaretini **«arayasınız»** ki, burada ticaret için deniz yoluyla seyahat etmenin caiz oluşu yer almaktadır. **«Ve »** Allah'ın nimetlerine **«şükredesiniz diye müjdeciler olarak rüzgârları»** yani kuzey, güney ve saba rüzgârlarını -ki bunlar, rahmet rüzgârlarıdır. Batı rüzgârı ise azap rüzgârıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım! Onu (rahmet) rüzgârları kıl; (azap) rüzgârı kılma."*- **«Göndermesi de Allah'ın»** birliğinin ve kudretinin **«delillerindendir.»**

Allah Teâlâ bu mesajın ardından, şükrünü gereği gibi yerine getirmeyenleri sakındırarak şöyle buyurmuştur:

47. «Andolsun ki, Biz» seni kavmine gönderdiğimiz gibi **«senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler.»** Yani, tıpkı senin kendi kavmine apaçık deliller getirdiğin gibi, her peygamber peygamberlik davasında doğru olduğuna dair kendine özgü açık deliller getirmiştir.

«Günaha dalanlarından intikam almışızdır.» Yani söz konusu kavimler peygamberlerini yalanladılar, Biz de bu yüzden onları cezalandırdık ve helâk ettik.

«Mü'minlere yardım etmek de Bize hak olmuştur.» Onları düşmanla-

rının kötülüğünden ve başlarına gelen sıkıntılardan kurtarmak, eşsiz bir yardım ve büyük bir kurtarıştır. Bunun Allah'a hak ve gerekli oluşu, O'na vacip olduğu için değil, lûtuf ve kereminin bir gereğidir.

"Vesît" isimli tefsirde ise, bu yardımın Allah'a vacip olduğu kaydedilmiş ve Allah onu kendine vacip kılmıştır, denilmiştir.

Bu ilâhî mesajda, mü'minler için intikam almanın onlara verilen değerin bir tezahürü olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü mü'minler, Allah'ın kendilerine yardım etmesini haketmişlerdir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kardeşinin ırzını koruyan her Müslümanı cehennem ateşinden uzak tutmak Allah'a haktır."* [8]

Öte yandan âyette, Hz. Peygamber'in sonuçta zafere ulaşacağı, kendisini yalanlayanlara karşı yardım göreceğine dair ona müjde verilmekte ve âkibetin, mü'minlerin olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselerdir. Bu nedenle Allah şöyle buyurmuştur: *"...Akibet, takva sahiplerinindir."* (Kasas: 83)

اَللّٰهُ الَّذِيْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ
سَحَابًا فَيَبْسُطُهٗ فِي السَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهٗ كِسَفًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ فَاِذَآ اَصَابَ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ
اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِّنْ
قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِيْنَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd: *"Bir yerde ırzından dolayı sıkıntıya düşen bir Müslümana yardım eden..."* şeklindeki lâfızla tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/569; *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/105.

بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾
وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِن بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ
﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا
مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ
إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

48. O Allah ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu dilediği gibi gökte yayar ve parça parça eder; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince hemen sevinirler.

49. Oysa onlar daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmadan evvel, iyice ümitlerini kesmişlerdi.

50. Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor? Kuşkusuz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O'nun her şeye gücü yeter.

51. Andolsun bir rüzgâr göndersek de onu (ekini) sararmış görseler, ardından muhakkak nankörlüğe başlarlar.

52. Elbette sen ölülere duyuramazsın; arkalarını dönüp giden sağırlara da o daveti duyuramazsın.

53. Körleri de sapıklıklarından (vaz geçirip) doğru yola iletemezsin. Ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin de onlar teslimiyet gösterirler.

48. «O Allah ki, rüzgârları» saba ve benzeri rahmet rüzgârlarını **«gönderir, bunlar»** yani, söz konusu rüzgârlar **«da bulutu kaldırır»** ve onu yerinden çıkarır. **«Derken, Allah onu dilediği gibi gökte»** bir günlük, veya iki

günlük yahut daha az veya daha çok mesafeye güney tarafından yahut kuzey istikametinde topluca **«yayar ve»** bazen de **«parça parça eder; nihayet»** ilâhî emirle **«arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince»** bolluğun gelmesinden ve kuraklığın yok olmasından dolayı **«hemen sevinirler.»**

49. «Oysa onlar,» kendilerine yağmur nasip olanlar **«daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmadan evvel, iyice ümitlerini kesmişlerdi.»**

50. «Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak:» Buradaki hitap, her ne kadar Hz. Peygamber'e yönelik ise de bütün mükellefler kastedilmiştir. Allah'ın rahmetinden maksat ise yağmurdur. Çünkü Allah, yağmuru, yaratıklarına rahmeti sayesinde indirmiştir. Buna göre mana şöyledir: "Yağmurun bitkilere, ağaçlara ve değişik meyve ve çiçeklere olan etkilerine bir bak."

Allah Teâlâ **«arzı, ölümünün»** kurumasının **«ardından»** yağmurunun eserleri sayesinde **«nasıl diriltiyor?»** Yani ölümünün ardından arza nasıl eşsiz bir hayat verildiğine bir bakın.

Buradaki *"nazar" (bakış),* Allah'ın kudretinin büyüklüğüne, rahmetinin genişliğine ve arzın kuruduktan sonra canlandırılmasının bir benzeri sayılan öldükten sonra yeniden diriltme işine dikkati çekmek içindir.

«Kuşkusuz O,» arza ölümünün ardından hayat vermeye gücü yeten ve yüce olan Allah, **«ölüleri de»** âhirette **«mutlaka diriltecektir.»** Kuşkusuz bu yaratma, yapılarında canlı olma özelliği taşıyanları yaratması gibidir. Yeri diriltmesi de, bitkisel özelliğe sahip olan şeyleri diriltmesi gibidir. **«O'nun, her şeye gücü yeter.»** Dolayısıyla insanları ölümlerinden sonra kıyamet günü tekrar diriltmeye de gücü yeter.

Bil ki, Allah Teâlâ, arzı kudretinin eserleriyle, fiil ve hikmetinin nurlarıyla süslemiş, böylece yeşilliği bitirmiş ve çiçekleri açtırmıştır. İsrailoğulları Hz. Musa (a.s.)'ya, "Rabbin boyar mı?" Diye sorunca şöyle cevap vermiştir: "Evet meyvelerin ve güzel kokulu bitkilerin renklerini kırmızı, sarı ve beyaza boyar." Gökten yağmurun inişini görme anında, günahkârların sırat üzerindeki ağlamalarını hatırlamak gerekir.

Râbia şöyle demiştir: "Ezanı işitince, kıyamet günündeki tellâlı hatırlarım. Karları görünce, amel defterlerinin uçuştuğunu hatırlarım. Çekirgeyi görünce mahşeri hatırlarım."

İbn Semmak, ilkbahar günlerinde dışarı çıktı ve ağaçların çiçeklerine bakarak şöyle haykırdı: "Değişik nurlarla ağaçları nurlandıran Allah! Kalplerimizi de, seni zikirle ve sana güzel itaatle nurlandır."

Bazı salih kişiler, ilkbahar günlerinde Allah Teâlâ'ya olan özlemlerinden dolayı ağlıyorlardı. Bir kısmı da ayrı düşmekten korkup ağlıyordu. Hikâye edildiğine göre Şeyh Şiblî bir gün evden çıkmış ve arkadaşları onu bir ağacın altında ağlarken bulmuşlardır. Kendisine niçin ağladığı sorulunca şöyle demiştir: "Bu ağacın yanına geldim bir dalı kesildi. Kendi kendime: 'Ey nefsim! Haberin olmadan hakla ilgin kesilirse ne yaparsın?' dedim." Bunun üzerine dostları oturup ağladılar.

51. «Andolsun, bir rüzgâr göndersek de» ki, bu rüzgâr batı rüzgârı ve benzeri azap rüzgârıdır. Buna göre mana şöyledir: "Allah'a yemin olsun ki, sıcak olsun soğuk olsun zarar veren bir rüzgâr göndersek de kâfirlerin ekinini bozsa ve bu rüzgârın etkisiyle **«onu»** yeşil iken **«sararmış»** kurumaya ve yok olmaya yüz tutmuş **«görseler, ardından»** hemen hiç duraksamadan ve geciktirmeden **«muhakkak nankörlüğe başlarlar.»** Yani kâfirlerin, Rablerine karşı güvenleri yoktur. Şayet kendilerine hayır ve bolluk gelse, bundan dolayı Allah'a şükretmezler ve O'na itaat da etmezler ve sevinmede aşırı giderler. Eğer hoşlanmadıkları en basit bir şey başlarına gelirse, sabretme yerine sabırsızlığa düşerler; nimetleri veren Allah'ı inkâra kalkışırlar ve bağışlanma dileğinde bulunarak O'na sığınmazlar.

Fakat mü'minin durumu böyle değildir. Çünkü mü'min, nimet anında şükreder, sıkıntı anında sabreder, Allah'ın rahmetinden ümit kesmez ve gece gündüz o nimeti elde etmek için itaat ve istiğfar ile O'na sığınır.

52. «Elbette sen ölülere» yani niteliklerini belirttiğimiz kâfirlere **«duyuramazsın;»** öyleyse ey Muhammed! Onların, davetini kabul etmelerine tamah etme. Çünkü sen ölülere duyuramazsın. Kâfirler de, duyguları hakka karşı kapandığı için tıpkı ölüler gibidir. Ve onlar, Allah'ın kendisine iman etmeyeceklerini bildiği kimselerdir.

Âyet-i kerime, hayatta olanların hayattan yararlanmadıkları zaman *"ölüler"* diye adlandırdıklarını göstermektedir. Nitekim Hz. Ali şöyle demiştir: "Mal biriktirenler, hayatta oldukları halde ölü sayılırlar. Fakat âlimler sonsuza dek hayattadırlar. Cesetleri yok olur ama eserleri insanlar arasında bakidir."

Bil ki günahkârlık kalbin hastalığı olduğu gibi, inkâr da onun ölümüdür. Kalbi, inkâr yüzündün ölen kişinin kulakları tamamiyle sağır olmuş demektir. Bu yüzden öğüt ona asla fayda vermez. Günaha dalmakla kalbi hastalanan kişi de, tıpkı hasta gibi az işitir. Bu nedenle, işitmesi eski durumuna dönünceye kadar hastalığın giderilmesi için tedaviye muhtaçtır.

Allah Teâlâ, ardından şu sözü ile başka bir benzetmeye işaret buyurmuştur: **«Arkalarını dönüp giden»** davetçiden yüz çeviren ve ondan kaçan **«sağırlara da o daveti duyuramazsın.»**

"Summ": Sağır demek olan *"asamm"* kelimesinin çoğuludur. "Samem'", işitme duygusunu kaybetmek demektir. Hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen, sağıra benzetilmiştir. Konuşmacıya yönelen sağır, ondan hiçbir şey duymasa bile bazen tavırları, ağız hareketleri, el ve baş işaretleriyle sözlerinden bir şeyler anlar. Fakat konuşmacıdan yüz çevirdiği zaman ondan hiçbir şey anlayamaz.

Allah Teâlâ bu mesajın ardından şu ifadesiyle de başka bir benzetmeye işaret buyurmuştur:

53. «Körleri de sapıklıklarından (vaz geçirip) doğru yola iletemezsin.» Allah Teâlâ, inkârcıları, gerçek hedefi gözden kaçırdıklarından ya da kalplerinin körelmesinden dolayı *«körler"* diye adlandırmıştır. Nitekim onlar, ölü hükmündedirler. Ölü, bir şey duyamadığı gibi bir şeyi göremez de. Böyle olunca doğru yolu nasıl bulabilir?

«Ancak âyetlerimize inananlara» Kur'ân'ın öğüt ve nasihatlerini **«duyurabilirsin de onlar teslimiyet gösterirler.»** Yani, Haktan kendilerine emredilenlere boyun eğerler. Çünkü onların iman etmesi, Allah'ın âyetleri hakkında düşünmeye ve onları kabule iter. Yani iman, kalbin hayatıdır. Kalp diri olunca onun kulağı, gözü ve dili olur.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ

ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ

ضَعْفًا وَشَيْبَةً ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ ۙ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ ۚ
كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ
وَلَٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾

54. Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'tır. O, dilediğini yaratır. Hakkıyla bilen ve üstün kudret sahibi olan ancak O'dur.

55. Kıyamet koptuğu gün suçlular, (kabirlerde) sadece bir saat kadar kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar (haktan) böyle döndürülüyorlardı.

56. Kendilerine ilim ve iman verilenler şöyle derler: "Andolsun ki siz, Allah'ın yazısında yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günüdür; fakat siz, onu tanımıyordunuz."

57. Artık o gün, zulmedenlere mazeretleri fayda vermez ve onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.

54. Ey insanlar! «**Sizi güçsüz**» yani, meni, ya da topraktan müteşekkil zayıf bir asıldan «**yaratan, sonra**» başka bir «**güçsüzlüğün ardından**» ki bu güçsüzlük cenin ve çocukta mevcut olan güçsüzlüktür. «**Kuvvet veren**» ki bu

kuvvet, bebeğe hareket etme, süt isteme imkânı veren ve ağlamak suretiyle kendinden sıkıntıyı gideren kuvvettir. **«Ve sonra»** ergenlik çağından sonraki başka bir **«kuvvetin ardından güçsüzlük»**ki bu da yaşlılık güçsüzlüğüdür. **«Ve ihtiyarlık veren Allah'tır.»**

Âyette belirtilen *"güçsüzlük"* ve *"kuvvet"* ifadelerinin her biri, farklı durum ve vaziyete işaret etmektedir: Bu nedenle Allah Teâlâ bu lâfızları nekre (belirsiz) sözcükler olarak getirmiştir. Nitekim nekre olan bir kelime mârife (belirli) olarak tekrar zikredilirse bir önceki nekre kelime kastedilmiş olur. Meselâ: Bir adam gördüm ve adam bana şöyle dedi, gibi. Ancak kelime, nekre olarak tekrarlanırsa öncekinden farklı bir kimse veya hal kastedilmiş olur. Bu nedenle İbn Abbas (r.a.): *"Muhakkak zorlukla birlikte bir kolaylık vardır. (Evet) zorlukla beraber bir kolaylık vardır."* (İnşirâh: 5-6) âyetleri hakkında şöyle demiştir: "Bir zorluk, iki kolaylığı altedemez." Ragıp İsfahanî, bu sözü tesbit etmiş ve büyük müfessirler de onu aynen izlemişlerdir.

«O,» ardarda getirdiği güçsüzlüğün, kuvvetin, gençlik ve ihtiyarlığın da yer aldığı hallerden ve eşyadan **«dilediğini yaratır.»** Yani bu durum, gelişi güzel değil, aksine Allah Teâlâ'nın dilemesiyle olur. Varettiğini ve bahtlılarla bahtsızları **«hakkıyla bilen ve»** insanı bir halden diğer bir hale döndürmede **«üstün kudret sahibi olan ancak O'dur.»**

Bazıları şöyle demişlerdir: "Allah, güçlü olup gücünü, Allah'a kullukta sarfeden ya da güçsüz olup güçsüzlüğünden dolayı Allah'a karşı gelmekten sakınan kişiye merhamet etsin."

Denildi ki, kişi altmış yaşını aşınca kuvvetten düşer, işten kalır, arzusu zaafa uğrar ve ecelle karşı karşıya gelir. Bu nedenle gençlerin, tembelliği terketmeleri ve gevşekliğe set çekmeleri gerekir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"İslâm'da saçı ağaran kişinin bu hali kendisine kıyamet günü bir nur olur."* (9)

Saçı sakalı siyaha boyamak, savaşa katılanların dışındakilere haramdır. Onlara ise, düşmanın gözünde daha heybetli olmaları için helâldir. Fakat kırmızıya ve sarıya boyamak müstehabtır. Allah Teâlâ insan için ihtiyarlığı yaratmamış olsaydı insan ihtiyarlamazdı. O'nun, *"dilediğini yaratır"* buyruğu bu durumu vurgulamaktadır. Şâirin:

9- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesaî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/761.

Gece gündüz peşpeşe devrânı,
Genci ihtiyar yaptı, ihtiyârı fânî.

demesi isnad-ı mecâzî kabîlindendir. Yani hadiseleri, onları asıl meydana getiren Allah'a değil, sebeplerine isnad etmiştir.

Ebû Zeyd bir defa aynaya bakmış ve: "Saçlarım ağardı, kusurlarım gitmedi, gayıpta benim için ne var onu da bilmiyorum." demiştir. Şâir de şöyle demiştir:

Yaşına bakmayıp dünyasını imar eden zavallı.
Senin nice tuhaf işlerin var belli
Vücudu harap olup göçüyor, yıkılıyorken
Hâlâ binayı tamirle uğraşana ne demeli?

Rivayet edildiğine göre Osman (r.a.), bir kabrin başında durunca ağlanmaktan sakalı ıslanırdı. Kendisine: "Cennet ve cehennemi hatırlarsın, fakat ağlamazsın. Burada kime ağlıyorsun?" denilince o, şöyle cevap verdi: "Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz kabir, âhiret menzillerinin ilkidir. Kişi oradan kurtulursa daha sonrası onun için daha kolay, kurtulamazsa daha sonrası onun için daha zordur."* (10)

Hikâye edilmiştir ki Hasan Basrî (Allah ona rahmet etsin), bir kabrin başında sesli ağlayan ve şöyle diyen bir kız gördü: "Babacığım! Yatağını ben hazırlıyordum. Bu gece yatağını kim hazırladı? Babacığım! Seni ben yediriyordum. Bu gece seni kim yedirdi?" Buna benzer sözler. Bunun üzerine Hasan Basrî şöyle demiştir: "Böyle söyleme; şöyle söyle: 'Babacığım! Seni kıbleye yönelik koyduk. Oradan çevrildin mi? Babacığım! Kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe mi, yoksa cehennem çukurlarından bir çukur mu oldu? Babacığım! İki meleğe doğru cevap verebildin mi, yoksa veremedin mi?" Bu sözler üzerine kız Hasan Basrî'ye, "Efendim! Sözleriniz ne güzel!" diyerek öğütlerini kabul etti.

O halde, akıllı insan, ölümü hatırlamalı yolculuğun uzaklığını düşünmeli ve imanla, namaz, gece ibadeti vs. gibi amellerle ahirete hazırlanmalıdır. Amellerin en faziletlisi nefsi ıslah etmek, gıybet ve yalanı terketmek suretiyle insanlara eziyet vermemek ve ameli Allah rızası için yapmaktır. Bu da, ameli

10- Hadisi Tirmizî, *"Kitabu'z-Zühd"* bölümünde 2309 nolu hadis olarak tahric etmiştir. İsnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/164.

sürekli yapmak suretiyle tek Allah inancının güçlü oluşuna; amelin sürekli oluşu da, temiz bir kalp ile gece gündüz amelleri tekrar etmekle olur.

55. «Kıyamet koptuğu gün,» kıyamet, *"saat"* diye anlandırılmıştır. Çünkü kıyamet, dünyanın son saatinde kopacak; ya da âniden gerçekleşecektir. Bu yüzden saat, âhiretin bir adı olmuştur. **«Suçlular,»** kabirlerde **«sadece bir saat kadar kaldıklarına yemin ederler.»** Böylece onlar, kalış sürelerini unutkanlıktan, ya yalandan ya da tahminen az bulmuşlardır.

Suçlular için sözü edilen kalışları, kabirler değil, dünyadaki kalışları olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak bu kalışın, kabirlerde olması daha tercihe şayandır. Çünkü bu kalış, aşağıda belirtileceği gibi yeniden dirilme günü ile son bulmaktadır. Dünyada kalışları ise böyle değildir.

«İşte onlar» dünyada, Allah Teâlâ'nın: *"Onlar, olanca güçleriyle Allah'ın, ölen bir kimseyi tekrar diriltmeyeceğine dair Allah'a yemin ettiler..."* (Nahl: 38) âyetinde bildirdiği gibi yeniden diriltmeyi inkâr etmek ve onun tahakkuk etmiyeceğine dair yemin etmekle haktan **«böyle döndürülüyorlardı.»** Yani onlar, haktan ve doğruluktan alıkonuyorlar ve batıla, iftira ve yalana itiliyorlardı. Başka bir deyimle dünyada yalan söyledikleri gibi âhirette de yalan söylerler.

Bil ki, Allah Teâlâ doğruluğu varetmiş ve doğruluğun gölgesinde iman ve ihlâs ortaya çıkmıştır. Öte yandan, yalanı yaratmış ve yalanın gölgesinde inkâr ve münafıklık belirmiştir. Doğruluktan oluşan iman, mü'minlerin kıyamet günü: *"Bize verdiği sözde sadık olan Allah'a hamdolsun..."* (Zümer: 74); *"Bu Rahman'ın vaadidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!"* (Yâsîn: 52) diye söylemelerini sağlar. Yalandan kaynaklanan inkâr da, o gün kâfirlerin: *"Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık."* (En'âm: 23) ; *"Sadece bir saat kaldılar"* (Rûm: 55) ve benzeri yalanlar söylemelerini doğurur.

56. Dünyada meleklerden ve insanlardan **«kendilerine ilim ve iman verilenler»** inkârcılara cevap olarak ve yalanlarını reddederek **«şöyle derler: 'Andolsun ki siz, Allah'ın yazısında»** Levh-i mahfuzda ezelî takdir, yani O'nun ilmi ve hükmü gereğince **«yeniden dirilme gününe kadar kaldınız.»** Gerçekten bu süre bilinen hakiki bir saat değil, uzun bir süredir.

Nakledildiğine göre dünyanın yıkılışı ile yeniden dirilme gününe kadar kırk vardır. Bu kırk, kırk saat, kırk gün veya kırk yıl olabilir. Ancak tercih edilen kırk yıl, ya da kırk bin yıldır.

Kendilerine ilim ve iman verilenler, daha sonra o inkârcıları susturmak için yeniden dirilmenin gerçekleşeceğini -ki onlar bunu inkâr ediyorlardı- haber vererek şöyle demişlerdir: "Yeniden dirilmeyi inkâr etmiş iseniz **«işte bugün»** inkâr ettiğiniz; ve dünyada iken size vaadedilen **«yeniden dirilme günüdür;»** yani inkârınızın batıl olduğu ortaya çıkmıştır. **«Fakat siz,»** aşırı cehalet ve basiretsizlikten dolayı dünyada **«onu»**n hak olduğunu **«tanımıyordunuz.'»** Bu yüzden de alayla o günü istiyordunuz.

57. «Artık o gün,» yani kıyamet günü **«zulmedenlere»** Allah'a ortak koşanlara **«mazeretleri fayda vermez ve onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.»** Yani, dünyada davet edildikleri gibi tevbe ve kullukla kendilerine karşı olan öfkenin giderilmesi için gereğini yerine getirmeye davet edilmezler. Çünkü o zaman, tevbe de, kulluk da kabul edilmez. Aynı zamanda kaçırılan iman ve amel fırsatını elde etmek için dünyaya dönüş de mümkün değildir.

Âyet-i kerimede, insan için beden ne ise, ölü için de kabir o olduğuna işaret edilmektedir. Gerçekten inkârcılar yeniden dirilme günü, dünyadaki geçici günlerini haşir sabahına kadar olan günlere nisbetle uzun da olsa- kısa görürler. Çünkü kabirdeki günleri uzundur.

Bazı sadık kimseler şöyle demişlerdir: "Dünya bir saatten ibarettir. O halde bu saati itaatle geçir." Öte yandan, ömrünü ibadetle geçiren bir insan, ölüm döşeğinde iken şöyle demiştir: "Üzüntüm, hüzünler, kederler, hatalar ve günahlar diyarından dolayı değildir. Ancak benim üzüntüm, uyuduğum geceden, oruçsuz geçirdiğim günden ve Allah'ı zikretmekten uzak kaldığım saatten dolayıdır."

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ
فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَلَئِن جِئْتَهُم بِآيَةٍ لَّيَقُولَنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ

اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ
حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

58. Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misali getirdik. Şayet onlara bir âyet getirsen inkârcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: "Siz ancak uydurukçularsınız."

59. İşte bilmeyenlerin kalplerini Allah böylece mühürler.

60. Sen şimdi sabret. Kuşkusuz Allah'ın vaadi gerçektir. İyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin!

58. «Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misali getirdik.» Yani Allah'a yemin olsun ki Biz, onlara her durumu açıkladık ve kendilerine her şeyin niteliğini belirttik. Bu durumlar, zor anlaşılmada tıpkı misaller gibidir. Bunlar, düşünenin doğru yolu bulacağı ve bakanın ibret alacağı tevhid, mahşerde toplanma, peygamberin doğruluğu ve insanların din ve dünya işlerinde ihtiyaç duydukları diğer hususlar gibi meselelerdir.

«Şayet onlara» bu misalleri dile getiren Kur'ân âyetlerinden **«bir âyet getirsen inkârcılar»** aşırı inatlarından ve kalplerinin katılığından Hz. Peygamber ve mü'minlere hitaben **«kesinlikle şöyle diyeceklerdir: 'Siz ancak uydurukçularsınız'.»**

59. «İşte bilmeyenlerin» ilim tahsil etmeyip inandıkları hurafelere ve uydurdukları asılsız şeylerde ısrar edenlerin **«kalplerini»** inkârı tercih etmelerinden ötürü **«Allah böylece mühürler.»** Nitekim katmerli cehalet, hakkı anlamaya engel olur ve doğru olanı yalancı saymayı gerektirir.

60. Ey Muhammed! **«Sen şimdi»** onların sözlü ve fiilî eziyetlerine **«sabret. Kuşkusuz Allah'ın»** sana yardım ve dinini galip getireceği **«vaadi gerçektir.»** Onun yerine getirilmesi ve ona bağlı kalınması kaçınılmazdır. Âyetleri yalanlamalarından dolayı onlara **«iyice inanmamış olanlar, sakın seni»** sabırsızlıkla **«gevşekliğe»** ve üzüntüye **«sevketmesin!»** Seni rahatsız

etmesin ve uyandırdıkları şüpheler yüzünden seni inancından vazgeçirmesin. Çünkü onlar, şüphe içinde olan sapıklardır. Bu yüzden onlara bu tür şeyler uzak görülmez.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talip vefat ettiği zaman Kureyş, eziyetlerini had safhaya ulaştırdı. O kadar ki, ahmak kişilerden biri Rasûlullah (s.a.v.)'ın mübarek başına toprak saçma cüretinde bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, toprak başında iken eve girdi. Kızlarından biri de yanına gelerek, bir yandan ağlıyor bir yandan ise başındaki toprakları gidermeye çalışıyordu. Allah Rasûlü ise ona: *"Kızım! Ağlama! Kuşkusuz Allah, babanı korur"* diyordu. Aynı şekilde ashabın hepsi eziyet görmüş, onlar ise sabretmişler ve neticede hedefe ulaşmışlardır. Böylece din, dünya ve âhiret yönüyle üstünlük onların olmuştur.

Allah bizi ve sizi sabırlı ve dayanıklı kişilerden eylesin! Cihad ve İslâm dinine yardımda canımızı ve malımızı feda etmeye de muvaffak kılsın! Kuşkusuz Allah, kerem sahibidir, cömerttir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Rûm Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

LOKMAN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 34 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣﴾ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿٤﴾ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٥﴾

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.

3. Güzel davrananlar için bir hidayet rehberi ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir).

4. O kimseler, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar âhirete de kesin olarak iman ederler.

5. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.

1. **«Elif. Lâm. Mîm.»** Yani bu sûre, Elif Lâm Mîm sûresidir. Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "el-Hurûfu-l-mukattaât (sûre başlangıç harfleri), sûre başları ve ibret hazinelerinin anahtarlarıdır." Buradaki bu üç harfle, Al-

lah Teâlâ'nın, "Ben Allah'ım; kemal sıfatlar benimdir ve bağışlama ve lûtufta bulunma bana aittir," sözüne işaret edilmektedir.

2. «İşte bu» sûre ve **«âyetler, hikmet dolu»** ya da tahrif ve değiştirilmekten korunmuş, bozulmaktan ve bâtıl olmaktan korunmuş muhkem **«Kitab'ın âyetleridir.»**

3. «Güzel davrananlar», iyi amel yapanlar **«için»** sapıklıktan koruyacak **«bir hidayet rehberi ve»** azaptan koruyacak **«rahmet olmak üzere (indirilmiştir).»**

Âyetteki *"Muhsin"* (iyi davranan) kelimesi, sadece mü'minlerden övgü ile bahsedilen yerlerde geçmektedir. Kur'ân'ın güzel davrananlara hidayet rehberi ve rahmet olarak tahsis edilmesi, onun başkalarını doğru yola iletmediğini göstermektedir.

4. «O kimseler, namazı dosdoğru kılarlar,» bu ifade, *"Muhsin"* diye tanımlananların niteliklerini belirtmekte ve onların yaptığı iyilikleri dile getirmektedir. Namazın ikâme edilmesi; namazın kılınması demektir. Kılmanın *"ikâme"* kelimesiyle ifade edilmesi, namazın dinin direği olduğunu göstermektedir.

"el-Müfredât" isimli eserde şöyle geçmektedir: "Bir şeyin ikâme edilmesi, o şeyin hakkının tam verilmesidir. Namazın ikâmesi ise, onu sadece şeklen kılmak değil, şartlarını tam olarak yerine getirerek kılmaktır.

«Zekâtı verirler» yani şartlarına uygun olarak onu hak edenlere verirler. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Mallarınızı zekâtla koruyun; hastalarınızı da sadaka ile tedavi ediniz."* (1)

Avamın (sıradan halkın) zekâtı, gönüllerini cimrilik pisliğinden temizlemek için her yirmi dinara karşılık yarım dinardır. (Yani kırkta bir veya %2,5'tur.) Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları (günahlardan) temizleyesin, onların (sevaplarını) artırıp yüceltesin.."* (Tevbe: 103) Avamın cehennemden kurtuluşu, şeriata uygun olarak zekât vermek ve diğer dinî esasların gereğini yerine getirmekle mümkündür.

1- Hadisi Tebarânî *"el-Mu'cemü'l-Kebîr"* isimli eserinde; Ebû Nuaym *"Hilye"*sinde ve Hatîb ise *Tarih*'inde tahric etmişlerdir. Hadisin geri kalan kısmı şöyledir: *"Sıkıntıya duâ ile mukabele ediniz."* Bkz. *el-Fethu'-Kebîr*, 2/73.

Has kulların zekâtı ise, kalplerinin dünya sevgisi pasından arındırılması için malın hepsindendir. **«Ve onlar âhirete»** yani âhiret yurduna ve amellerden dolayı hesap görüleceğine **«de kesin olarak iman ederler.»** Yeniden var olma ve hesap konusunda şüphe etmezler. *Âhir;* son, sonuncu demektir. Âhirete de dünyadan sonra geldiği için bu isim verilmiştir.

Âhiret, dünya yurdundan istikameti düzgün olarak Allah'a gelen kimseler için ikinci bir yurttur. Dünyadan çıkıp giden, âhirete intikal eder. Bu itibarla daha önce âhirete inanmış iken bu sefer ona kesin olarak iman eder. Kuşkusuz dünya, karanlık cismânî örtülerden, âhiret ise nurlu ve rûhânî perdelerden müteşekkildir. O halde hak yolda yürüyen, görünen âlemden ruhlar alemine geçerek o perdeleri yok eder.

5. «İşte onlar,» bu üstün niteliklere sahip olup *"muhsin"* vasfında olanlar **«Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler.»** O, bu kimselere yollarını gösterir ve o yolda onları muvaffak kılar. **«Ve onlar kurtuluşa erenlerdir.»** Her arzu edileni elde edenler ve istenmeyip kaçılan bütün şeylerden kurtulanlardır. Çünkü onlar, doğru olan inançla iyi ameli birleştirmişlerdir.

"Felâh", isteğini elde etmek ve emeline ulaşmak demek olup dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki çeşittir. Dünyevî olanı, dünya hayatının iyi oluşuna vesile olan mutluluğu elde etmektir. Uhrevî olanı ise, dört şeyden müteşekkildir: Ölümü olmayan ebedilik, fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan üstünlük ve cehaleti olmayan bilgidir. Bu nedenle: "Asıl hayat, âhiret hayatıdır,"denilmiştir.

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ
عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ
عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِىٓ أُذُنَيْهِ

وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾

6. İnsanlardan öyleleri var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra onunla alay etmek için boş lâfı satın alır. İşte onlar için küçük düşürücü bir azap vardır.

7. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver.

8-9. Kuşkusuz iman edip de iyi amel yapanlar için, içinde ebedî kalacakları nimet cennetleri vardır. Bu, Allah'ın bir vaadidir ve gerçektir. O, azîzdir, hikmet sahibidir.

6. «İnsanlardan öyleleri var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan» insanları **«Allah yolundan»** yani, O'na ulaştıran hak dininden **«saptırmak»** ve alıkoymak, ya da sahte kitaplar sayesinde Hak'a erdiren Kitab'ını okumalarına mani olmak ki, başkasını saptıran aynı zamanda kendisi de sapmış olur.- **«Ve sonra onunla alay etmek için boş lâfı satın alır.»** Onu tercih eder. O, satın aldığı ve tercih ettiği şeyi, ya da ticareti bilmemektedir. Çünkü boş sözü, Kur'ân okumaya tercih etmiştir.

"Lehvu'l-hadîs": Aslı olmayan sözler, boş efsaneler, komik lâflar ve anlamsız konuşmalar gibi insanı oyalayan ve işinden alıkoyan şeylerdir. *"Hadîs"* ise, az ya da çok söz için kullanılır. Çünkü söz, azar azar oluşur.

Ebû Osman (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'ın kitabından, Rasûlüllah'ın sözünden veya sâlih kulların davranışından başka her söz *"lehv"* dir. Yani boş ve anlamsızdır."

Çoğu müfessirlere göre bu âyet, Nadr ibnü'l-Hâris hakkında inmiştir. Bu müşrik Bedir savaşının nihayetinde Müslümanlar tarafından öldürülmüştür.

Rivâyet edilmiştir ki Nadr İbnü'l-Hâris, ticaret için İran'a gitmiş, Kelile ve Dimne hikâyelerini, Rüstem ve İsfendiyar'la ilgili haberlerle İran hükümdarlarına ait sözleri alıp getirerek Kureyş halkına toplantılarda anlatmaya başlamış ve şöyle demiştir: "Muhammed size Âd ve Semûd'la ilgili haberleri anlatıyor; ben de size Rüstem ve İsfendiyar'ın haberlerini anlatıyorum," Kureyş halkı da onun bu sözünden hoşlanarak Kur'ân dinlemeyi terk ediyordu. Bu yüzden âyetteki *"satın alma"* gerçek anlamda meydana gelmiş olmaktadır. Çünkü Nadr, malı karşılığında, içinde boş söz ve bâtıl ifadeler bulunan kitapları satın almıştır.

«İşte onlar için» yani boş sözü satın alıp insanları saptıranlar için, bâtılı hakka tercih etmekle hakkı küçümsediklerinden dolayı **«küçük düşürücü bir azap vardır.»**

7. «Ona,» yani, sözü edilen satın alma işi ile uğraşana -ki bu ifade, âyetin Nadr İbnü'l-Haris hakkında indiğini göstermektedir.- **«Âyetlerimiz»**, yani Kitabımız'ın âyetleri **«okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş,»** ki bunun durumu, işittiği halde o âyetleri işitmeyen kimsenin durumuna benzer.

Bu mesajda, âyetleri işiten kimsenin yüz çevirmesinin ve büyüklük taslamasının tasavvur edilmediğine işaret edilmektedir. Çünkü bu âyetlerde, onlara yönelmeyi ve boyun eğmeyi gerektiren durumlar söz konusudur.

«Sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi» yani durumu, kulaklarında işitmeye engel bir ağırlık bulunan bir kimsenin durumuna benzer halde **«büyüklük taslayarak»** ve gönlünü itaat etmekten, kulak vermekten alıkoyarak o âyetlere önem vermeksizin **«yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver.»** Ona, aşırı derecede elem veren azabın mutlaka kendisine geleceğini bildir.

Âyet-i kerimedeki müjdenin amacı, inkârcıları küçümsemektir. Allah Teâlâ, ardından mü'minlerin durumlarını şu ifadeyle dile getirmiştir:

8-9. «Kuşkusuz» âyetlerimize **«iman edip de iyi amel yapanlar»**, o âyetlerin gereğini yerine getirenler **«için,»** imanlarına ve amellerine karşılık, ki iman, kalben tasdik etmek olup sağlamlaşması ise iyi amelle mümkündür. Bu nedenle Allah Teâlâ, bu iki unsuru bir araya getirerek cenneti, iman ve

amele karşılık kılmıştır. **«İçinde ebedî kalacakları nimet cennetleri vardır.»**

Denilmiştir ki, *"Naîm (nimet) cenneti,"* sekiz cennetten biridir. Sözü edilen sekiz cennetin isimleri şöyledir: Dâru'l-Celâl, Dâru's-Selâm, Dâru'l-Karâr, Adn Cenneti, Me'vâ Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti ve Naîm Cenneti'dir. Nitekim Vehb b. Münebbih İbn Abbas'tan bunu böyle rivâyet etmiştir.

«Bu, Allah'ın bir vaadidir ve gerçektir.» Yani Allah, nimet cennetlerini gerçek bir vaad olarak onlara vaadetmiştir. **«O, azîzdir,»** hiç bir şey O'na galip gelemez ve dolayısıyla vaadini yerine getirmeye, ya da azabını tahakkuk ettirmeye kimse engel olamaz; **«hikmet sahibidir.»** Bu nedenle O, ancak hikmetin ve maslahatın gereğini yapar.

MUSIKÎ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Bazı müfessirler, geçen âyetteki *"Lehve'l-hadîs"* den maksadın müzik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durumda âyetin anlamı, "şarkıcı kadını satın alan" demek olmaktadır. Bu nedenle İman Malik: "Bir kimse bir cariye satın alıp da şarkıcı olduğunu farkettiği zaman bu kusuru dolayısıyla onu geri verebilir," demiştir.

Fıkıh kitaplarında şöyle denilmiştir: "Halka şarkı söyleyen bir erkek, günah işlemek üzere, insanların bir araya gelmesine sebep olduğundan şahitliği kabul edilmez. Çünkü bu gibi kimseler yalandan kaçınmaz. Fakat, yalnızlığı gidermek ve üzüntüyü yok etmek üzere kendi başına şarkı söyleyenin şahitliği kabul edilir. Bundan dolayı onun güvenilir olma özelliği yok olmaz."

Öte yandan, halka olsun, olmasın şarkıcı bir kadının şahitliği kabul edilmez. Çünkü onun, sesini yükseltmesi haramdır. Hz. Peygamber, kadının sesli olarak şarkı söylemesini yasakladığı için böyle bir kadın adalet derecesinden düşer, şahitliği kabul edilmez. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Şarkıcı kadınlara şarkı öğretmek, onları satmak ve satın almak helâl değildir; onların bedeli de haramdır."*[2] Yine Hz. Peygamber, köpeğin ücretini ve çalgı âleti yapmaktan elde edilen kazancı yasaklamıştır.

2- Hadisi Taberanî, Beyhakî ve İbn Merdeveyh: *"Şarkıcı kadınları satmayın, satın almayın ve onlara şarkı öğretmeyin. Onların ticaretinde hayır yoktur..."* ifadesi ile tahric etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/159.

Mekhûl ise şöyle demiştir: "Kim, şarkı söylemek ve dans yapmak üzere dansöz bir cariyeyi satın alarak yanında tutar ve ölünceye kadar bu işi sürdürürse o kişinin cenaze namazını kılmam. Nitekim Allah (c.c.), *"insanlardan öyleleri var ki..."* (Lokman: 6) diye buyurmaktadır.

Diğer taraftan bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz Allah, beni hidayet rehberi ve âlemlere rahmet olarak göndermiş ve bana, tanbur, ud ve ney gibi çalgı âletlerini, çengi ve cahiliye işlerini ortadan kaldırmayı emretmiştir. Rabbim, yüceliğine yemin ederek şöyle buyurmuştur: "Kullarımdan biri kasden içkiden bir yudum içerse kıyamet günü ona o kadar irin içiririm. Bu kul, ister bağışlanan, isterse azap gören olsun. Fakat Benden korkarak o yudumu terkederse kıyamet günü ona mukaddes havuzdan içiririm."* Ve yine hadis-i şerifte Allah Rasûlü: *"Çalgı âletlerini kırmak ve domuzları öldürmek (yani onları yasaklamak üzere gönderildim"* buyurmuştur.

Diğer taraftan İbn Kemal şöyle demiştir: "Mezâmîr" kelimesinden maksat, aslında boru vs. gibi kendisine üflenen âletlerin isimleri ise de genel olarak bütün müzik âletleridir. Hadis-i Şerifteki *"kırma"* ifadesi, gerçek anlamda değil, nehyi pekiştirmek içindir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kulaklarını şarkı-türkü ile dolduran kişiye kıyamet günü rûhânîlerin sesini dinlemek için müsaade verilmez."* Bunun üzerine kendisine şöyle sorulmuştur: "Ey Allah'ın elçisi! Rûhânîler kimdir?" Allah Rasûlü şöyle cevap vermiştir: *"Cennetliklerin okuyucularıdır."* [3] Yani melekler, iri gözlü huriler ve diğerleri.

Müfessirler şöyle demişlerdir: *"'el-Vesît'* isimli tefsirde geçtiği gibi âyetteki *'satın alma'* sözcüğü genel olarak değiştirme ve tercih etme olarak yorumlanıyorsa da eğlence, oyun ve çalgı âletlerini Kur'ân'a tercih eden herkes, bu âyetin kapsamı içine girmektedir."

"en-Nisâb" isimli eserde müellif şöyle demiştir: "İslâm idaresi altında bulunan gayrı müslimlerin çalgı âletlerini alenen satmaları ve açıkça müzik çalmaları yasaklanır."

Bil ki Kur'ân, sözlerin en doğrusu ve en tatlısı; onu dinlemek ve ona kulak vermek de Allah'tan rahmeti cezbeden unsurlardan olduğuna göre onu güzel sesle okumak müstehabtır. Çünkü bu tarz okuyuş, kalbin yumuşamasına

3- Hadisi Hakim, Ebû Musa'dan merfu olarak tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/159.

ve korkunun harekete geçmesine vesiledir. *"Fethu'l-Karîb"* isimli eserde olduğu gibi, İmam-ı Azam da aynı görüştedir. Ancak gelişi güzel uzatma ile kıraat sınırını aşmamak lâzımdır. Şayet okuyucu yanlış okur; bir harf ilâve eder, ya da bir harf eksiltirse bu okuyuş haram olur.

Bunun yanında tanbur, ud ve diğer çalgı âletlerini dinlemenin haram olması konusunda farklı bir görüş yoktur. Fakat bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Oyun için olan çalgı âletlerinin haram oluşu, tıpkı içki ve zinanın haram oluşu gibi bizzat bu âletlerin kendisi değil, kullananlar için haramdır. Bu nedenle âlimler, gerek cihad için ve gerekse hac yolunda davulun çalınmasını bundan istisna etmişlerdir. Şayet davul, eğlence ve oyun için kullanılırsa haram olur. Eğlenceden uzak olunca haram olmaktan çıkar.

"Avârifü'l-Meârif" isimli eserde müellif şöyle demiştir: "Def ve saza gelince, -her ne kadar Şâfiî mezhebinde bu ikisi hakkında bir tolerans var ise de- onları terketmek, ihtiyatla hareket etmek ve ihtilâflı şeylerden uzak durmak daha uygundur."

Özellikle defin etrafında zil vs. olduğu zaman, "el-Büstân" isimli eserde geçtiği gibi ittifakla mekruh olur. İhtilâf ise sadece makam ve nağmelerle okunan şiiri dinleme konusundadır. Şayet şiir, kadınları dile getirme, insanın vücut hatları ve belli uvuzlarının özellikleri konusunda olursa, nefsi ve şehveti harekete geçirdiğinden dolayı dindar kesimin bu amaçla bir araya gelmesi doğru değildir. Hele bu şiir, eğlence ve müzikle uğraşanlarla fesatçıların cemiyetlerinin alışageldikleri şekilde şarkı söyleme metoduyla söylenirse hiç yakışmaz.

Müzik, *"el-eşbâh"* isimler eserde felsefe, göz-boyacılık, astroloji, falcılık vs. gibi haram kılınan ilimlere dahil edilmiştir.

خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَىٰ

فِى ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِىَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾
هَٰذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ ۚ بَلِ الظَّالِمُونَ
فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾

10. O, gökleri, gördüğünüz üzere direksiz yarattı. Sizi sarsmasın diye yere de sabit dağlar koydu ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip orada her hoş çifti bitirdik.

11. "İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi siz, O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin!" (de). Hayır, (gösteremezsiniz!) Doğrusu zalimler açık bir sapıklık içindedirler.

10. «**O,**» Allah Teâlâ «**gökleri,**» yedi göğü, Kürsü'yü ve Arş'ı, «**gördüğünüz üzere direksiz**» ya da görebildiğiniz bir direk olmaksızın «**yarattı.**»

Bil ki, göklerin ve yerin bu nizam üzerinde, herhangi bir düzensizlik ve bozukluk olmaksızın durması, ancak Yüce Allah'ın kudreti sayesinde olmaktadır.

«**Sizi sarsmasın diye yere de sabit dağlar koydu.**» *"İlkâ":* Bir şeyi karşılaşacağın ve göreceğin zaman atmak ve bırakmak demektir. *"Ravâsî"* ise, sabit demek olan râsiye kelimesinin çoğuludur. Âyetteki *"ravâsî"* kelimesinden maksat, sabit dağlardır. Çünkü bu dağlar yer yüzünde sabittir ve yer de onlar sayesinde sabit olmuştur. Allah Teâlâ, sabit dağları -her ne kadar yaratılan büyük cisimler ise de- önemsemeyerek ve sayıca az görerek, bir kimsenin eline alıp yere attığı taşlara benzetmiştir. Bu husus, Allah'ın büyüklüğünü tasvir etmekte ve kudretini dolaylı olarak dile getirmektedir. Çünkü zihinlere durgunluk verecek derecede büyük olan her iş, Allah'a kolaydır. Yani Allah Teâlâ arza, "Ol" demiş, o da varolmuş ve yeryüzü haline gelmiştir. Bu yer, başlangıçta sallanır halde, iken dağlarla sabitleştirilmiş, fakat kimse onun

neden yaratıldığını anlayamamıştır.

«**Ve orada**» çokluğu ve farklı türleriyle «**her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden**» buluttan «**su**», yağmur «**indirip**» bu su sayesinde «**orada**» yani arzda «**her hoş**» faydası çok «**çifti**», türü «**bitirdik.**» Âyet-i kerimede, üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş, göklerin ve arzın durumuna çok önem verildiğinin bir göstergesidir.

Bil ki -Allah, hepimizi O'nun varlıklarının olağanüstü durumu ve gücünün fevkalâdeliğini düşünmeye muvaffak kılsın- akıllı kişilerin akılları, bitkiler, ağaçlar ve onların hayret verici yönleri, özellikleri, zarar ve faydaları konusunda yetersizdir, şaşkındır. Nasıl olmasın ki? Sen de o bitki ve ağaçların farklı şekillerini, değişik renklerini, hayrete düşüren yapraklarının şekillerini ve çiçeklerinin kokularını seyredip durmaktasın. Sahip oldukları renklerin her biri kısımlara ayrılmaktadır. Meselâ gül rengi, mor, altın sarısı vs. gibi renkler kırmızılıkta müşterek olmakla birlikte birbirinden farklıdır. Bununla birlikte kokuların eşsizliği, güzelliği, meyve, tane ve yaprak şekillerinin olağanüstülüğü konusunda hepsinin ortak yönleri vardır. Her birinin rengi, kokusu, tadı, yaprağı, meyvesi, çiçeği ve diğerine benzemeyen bir özelliği vardır. Bunlardaki gerçek hikmeti sadece Allah bilir. İnsanın bu konuda bildikleri, bilmediklerine oranla tıpkı denizden bir damla gibidir.

11. «'**İşte bunlar**»; zikredilen gökler, arz, dağlar, canlılar ve bitkiler «**Allah'ın yarattıklarıdır.**» Ey Müşrikler! «**Şimdi siz, O'ndan başkasının**» yani Allah'tan başka kullukta kendisine ortaklar edindiklerinizin «**ne yarattığını bana gösterin!' (de).**» Ki onlar, kullukta O'na ortak olmayı haketmiş olsunlar.

«**Hayır, (gösteremezsiniz!) Doğrusu zalimler açık bir sapıklık içindedirler.**» Burada, inkârcıların susturulmasından, her yönüyle açık olan sapıklıklarını tescil etmeye yöneliş vardır. Yani onların haktan uzak oluşları açıktır, belirgindir.

Bil ki şirk en büyük günah olduğu gibi tek Allah inancı da en büyük fazilettir. Şirkin ateşi olduğu gibi tevhidin de nuru vardır. Şirk ateşi, Allah'a ortak koşanların iyiliklerini yakarken; tevhîd nuru da Allah'ın birliğini kabul edenlerin kötülüklerini yakmaktadır.

Tevhid, ibadetlerin en üstünü, Allah'ı zikretmek ise O'na en büyük yakınlıktır. Nitekim Allah'ı anmak, oruç ve namaz gibi diğer amellerin aksine

zaman ve vakitlerle sınırlı değildir. Sapıklıktan kurtulmak, ancak tevhide yönelmek ve ibadeti, övgüye lâyık olan Allah'a ait kılmakla mümkündür. Kim, "Lâ ilâhe illallâh" (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur) der ve Allah'tan başka tapılan şeyleri inkâr ederse, malı ve kanı haram olur. İhlâs vs.den gizlediği şeyler için âhiretteki hesabı Allah'a aittir. Bu itibarla Allah'tan başka, bir şey yaratamayan ve mükâfat veremeyen birine kullukla yönelmenin bir anlamı yoktur. Öyleyse ey mü'minler! Allah'a koşunuz ki, iyi kulların bulunduğu yerlerde konaklayasınız.

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ
لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ
حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ
بِاللَّهِ ۖ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۖ
حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي
وَلِوَالِدَيْكَ ۖ إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ
وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ۚ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا
كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

12. Andolsun ki Biz Lokman'a hikmet verdik. "Allah'a şükret" (dedik). Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah zengindir, övgüye lâyıktır.

13. Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: "Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür."

14. Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Çünkü annesi onu nice sıkıntılarla taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) Bana ve annebabana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak Banadır.

15. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.

12. «Andolsun ki Biz Lokman'a hikmet verdik.» Çoğu âlimlere göre Lokman, hikmet sahibi, tıp ilmine ve gerçek hikmete malik biriydi. Ondan nakledilen bazı hikmetli sözler şunlardır: "Namazda iken kalbini koru, yemek esnasında boğazına dikkat et. Başkasının evinde olunca gözünü kolla ve insanlar arasında iken diline sahip çık. İki şeyi hatırla, iki şeyi de unut. Hatırlaman gereken iki şey; Allah ve ölümdür. Unutman gereken iki şey ise; başkasına iyilikte bulunman ve başkasının sana kötülük etmesidir."

Lokman'ın teninin siyah olması, hikmet sahibi olduğunu, peygamber olmadığını kuvvetlendirmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, ancak şekli güzel ve sesi hoş olan kimseyi peygamber göndermiştir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Lokman peygamber değildi. Fakat o, çok düşünen ve derinlemesine bilgisi olan bir kuldu. O, Allah'ı; Allah da onu sevmiş ve ona hikmeti lûtfetmiştir. *Hikmet;* dille doğruya isabet, kalp ile fikrî isabet ve organlarla hareket isabetidir. Konuşunca hikmetli söz söyler; düşününce hikmetli düşünür ve hareket edince de hikmetle hareket eder."

Nitekim İmam Râgıb şöyle demiştir: *"Hikmet,* ilim ve hareketle hakka isabet etmektir. Allah Teâlâ'dan olan hikmet, eşyayı tanımak ve en sağlam şekilde onları meydana getirmektir. İnsandan kaynaklanan hikmet ise, varlıkları

oldukları gibi tanımak ve hayır işlemektir."

İşte bu âyet-i kerimede Lokman'ın, bu niteliklere sahip olduğu ifade edilmiştir.

HİKMETLE İLGİLİ BİR BÖLÜM

İmam-ı Gazâlî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Her şeyi bilip de Allah'ı bilmeyen, hikmet sahibi diye adlandırılmayı hak etmemiştir. Çünkü o kişi, en yüce ve en üstün olan varlığı tanımamıştır. Hikmet, ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği ise bilinenin yüceliği ölçüsüne göredir ve Allah'tan daha yüce kimse yoktur. Allah'ı tanıyan kimse, diğer ilimlerde anlayışı az, dili zayıf ve ifadesi kıt olsa bile o kişi, hikmet sahibidir. Allah'ı tanıyanın sözü başkasının sözünden farklı olur. Çünkü o, hemen elde edilecek faydaları gözetme yerine, sonuçta fayda verenleri gözetir.

İnsanlar nazarında veciz sözler, hikmet sahibinin Allah'ı tanımasıyla ilgili hallerinden daha belirgin olduğu için insanlar her halde bu gibi veciz sözlere "hikmet" demişlerdir. Bu sözleri söyleyene de "hikmet sahibi (hakîm)" denilmiştir. Peygamberlerin ve hikmet sahibi kimselerin sözlerinden meşhur olan bazıları şunlardır:

"Hikmet, Allah korkusudur." "Az ve yeterli olan, çok ve oyalayandan daha değerlidir." "Vera sahibi ol ki, insanların en çok ibadet edeni olasın. Takva sahibi ol ki, insanların en çok şükredeni olasın." "İnsanın başına gelen belâ dili yüzündendir." "Bahtiyar, başkasından öğüt alandır." "Kanaat, bitmeyen bir maldır." "Tereddütsüz bilgi tümüyle imandır." "Bu ve benzeri sözlere "hikmet" ve bu sözleri söyleyene de "hakîm" adı verilir.

Nasıl ki, peygamberlik kulun çalışması ile kazanılan bir haslet değildir. Aksine Allah Teâlâ'nın bir lütfudur, dilediğine verir. Hikmet de hakîm kimselere Allah'ın bir lütfudur. O da sırf kulun çalışmasıyle elde edilemez. Ancak, hikmeti elde etmenin yolunu peygamberlerin öğretmesi ve Allahü Teâlâ'nın vermesiyle elde edilir. Nitekim Hz. Peygamber, şu sözü ile hikmetin elde ediliş yolunu bize göstermiştir: *"Kim kırk gün Allah rızâsını gözetir, samimi olursa hikmet kaynakları kalbinden geçerek dilinde belirir."* (4)

4- Hadisi Ebû Nuaym *"Hilye"*sinde Ahmed b. Hanbel de *Kitabü'z-Zühd*'de tahric etmiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre hadis merfû değil, mürseldir. Hadiste zayıflık vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/557.

Kalp, vahyin indiği yer olduğu gibi hikmetin de indiği yerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiştir."* (Bakara: 269) Buna göre hikmetin kazançla değil, ilâhî lûtufla olduğu sabit olmuştur. Çünkü hikmet, makamla değil sözle ilgilidir.

Filozofların "hikmet" diye adlandırdıkları mantıklı sözler hikmet değildir. Bunlar, vehim ve hayal âfeti karmaşasından uzak doğru düşüncenin mahsulleridir. Yine bunlar, hem mü'min, hem de kâfir için olabilir. Fakat şüphelerden uzak olmaları pek azdır. Bu nedenle söz konusu filozofların delilleri ve anlayışları konusunda farklılıklar olmuştur."

Öte yandan, *"Arâisu'l-Beyân"* isimli eserde şöyle geçmektedir: "Hikmet üçe ayrılır: Kur'ân'ın hakikatlerinden ibaret Kur'ân hikmeti; bilgiden ibaret iman hikmeti ve işlerde Hakk'ın san'at inceliklerini anlamadan ibaret burhan hikmetidir."

Bazıları şöyle demişlerdir: "Üç şey hikmetin işaretlerinden sayılır: Kendini, insanların seviyesinde, insanları da kendi seviyesinde görmek ve onlara kapasitelerine göre öğüt vermektir."

Hüseyin b. Mansur da şöyle demiştir: "Hikmet oklar, mü'minlerin kalpleri ise o okların hedefleridir."

Yine bu konuda şöyle denmiştir: "Hikmet, ilhamla vesveseyi birbirinden ayıran nurdur. Bu nur kalpte, düşünce ve ibretten oluşur. Düşünce ve ibret de üzüntü ve açlığın mirasıdır."

Hikmet sahibi birisi ise şöyle demiştir: "Bedenlerin azığı içecekler ve yiyecekler, aklın azığı ise hikmet ve ilimdir. Kula verilen en üstün şey, dünyada hikmet, âhirette de rahmettir. Beden için güzel koku ne ise ahlâk için hikmet de odur."

Hz. Ali'de şöyle demiştir: "Bu kalpleri dinlendirin ve onlar için hoş sözler arayın. Çünkü kalpler, bedenlerin yorulduğu gibi yorulur."

İsa (a.s.) şöyle demiştir: "Tane nerede biter?" "Yerde" diye cevap vermişlerdir. Hz. İsa: "Hikmet de aynı şekilde, ancak yer gibi olan kalpte biter. Bu yer, suyun kaynağıdır," demiştir.

Hikmet, Allah Teâlâ'nın Lokman'a olan bir lütfu olunca ondan, şu ifadesiyle şükretmesini istemiştir: «**'Allah'a şükret' (dedik).**» Yani ona: "Hikmet

nimetinden dolayı Allah'a şükret" dedik. Çünkü o hikmeti sana Allah vermiştir. Allah Teâlâ'ya, nimetlerinden dolayı **«şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur.»** Çünkü, şükrün faydası, yine şükreden kişiye aittir. Bu da kendisine verilen nimetin devamı ve daha da artmasıdır. Rabbinin nimetine **«nankörlük eden de»**, nankörlüğünün vebali ona aittir ve **«bilsin ki Allah zengindir,»** ne ona, ne de şükrüne muhtaçtır; zatında, sıfatlarında ve işlerinde **«övgüye lâyıktır.»** Kullar, ister O'na hamd ve şükretsin, isterse nankörlük etsin, değişmez.

13. «Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki:» Yani, "Ey Muhammed! Kavmine Lokman'ın, oğluna şöyle dediği anı hatırlat: **«'Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma!»** Herhangi bir şeyi kullukta Allah'a denk tutma! **«Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.'»** Çünkü şirk, nimeti verenle, hiçbir fayda vermeyeni aynı ölçüde tutmaktır. Lokman oğluna, yerine getirmesi halinde mutlu olacağı şeyi tavsiye etmiştir.

14. «Biz insana, anne ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik,» emrettik. Bu cümle, Lokman'ın tavsiyeleri arasında bir ara cümlesidir ve tavsiyede yer alan şirkten nehyetmeyi pekiştirmektedir. Bu ifadenin ardından Allah Teâlâ, anneyi öne alarak ve anne-babanın hakkının büyüklüğünü vurgulayarak şöyle buyurmuştur:

«Çünkü annesi onu nice sıkıntılarla taşımıştır.» Nitekim cenin, annesinin karnında büyüdükçe annesinin sıkıntısı, onu doğuruncaya kadar artar. **«Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.»** *"Fisâl"* çocuğu sütten kesmek demektir. Sütten kesme işi ise, doğumdan itibaren iki yılın sonunda olur.

Şafiî'ye göre bu süre emme süresidir. Ondan sonra çocuğun emmesi ile süt kardeşlerin evlenmeleri haram olmaz. Yine Şafiî'ye göre çocuğu ihtiyacı kadar emzirmek vacip, iki yıla kadar emzirmek müstehab ve iki buçuk yıla kadar emzirmek ise câizdir.

«(İşte bunun için) Bana ve anne-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur.» Yani biz ona: *"Bana şükret"* dedik; ya da: *"Bana şükretmesi için tavsiyede bulunduk."* Bu iki ifade arasındaki kısım, tavsiyeyi pekiştiren bir ara cümlesidir. Bu nedenle Hz. Peygamber: "Kime daha çok iyilikte bulunayım?" diye sorana: *"Annene, yine annene ve yine annene,"* ardından da: *"Sonra babana"* diye buyurmuştur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Bana şükret! Çünkü seni Ben yarattım ve İslâm'a yönelttim. Anne ve babana da

şükret. Çünkü onlar da sana küçükken bakmışlardır."

Hakk'a şükretmek, O'nun ululuk ve yüceliğini tanımak; anne ve babaya şükretmek ise, onlara acımak ve saygı göstermektir.

*"Şerhu'l-Hikem"*de şöyle geçmektedir: "Allah, kendine olan şükrü, anne ve babaya olan şükürle bir arada zikretmiştir. Çünkü onlar, mecazî anlamda varlığının kaynağıdır. Gerçek anlamda varlığının kaynağı ise Allah'ın lütfu ve keremidir. Bu itibarla gerçek nimet O'na ait olduğu gibi gerçek şükür de O'na aittir. Mecazî anlamda nimet başkasının olduğu gibi mecazî şükür de başkasına olur." Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"İnsanlara şükretmeyen Allah'a da şükretmez."* (5)

«Dönüş ancak Banadır.» Dolayısıyla şükründen ve nankörlüğünden dolayı sana muamele edeceğim.

Süfyan b. Uyeyne şöyle demiştir: "Beş vakit namaz kılan Allah'a şükretmiştir. Bu beş vakit namazın ardından anne ve babsına duâ eden de anne ve babasına şükretmiştir."

15. «Eğer onlar seni, hakkında» yani kulluğu haketme konusunda Allah'a ortak olmaya dair **«bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa...»** *"Mücâhede"*: Düşmana karşı bütün gücünü, imkânını kullanmaktır. **«Onlara»,** bana şirk koşma hususunda **«itaat etme.»** Yani anne ve babanın hizmetleri büyük ise de evlâdın, günah olan şeyde onlara itaat etmesi caiz olmaz.

«Onlarla dünyada» dinin razı olduğu biçimde **«iyi geçin.»** Müslümanın, anne ve babasına –kâfir bile olsalar- bakması, iyilik etmesi, hizmetlerinde ve ziyaretlerinde bulunması dinî bir görevidir. Ancak kendisini inkâra yöneltmelerinden endişe ederse bu durumda onları ziyaret etmeyebilir . Anne ve babası Hristiyan iseler onları kiliseye götürmez, çünkü bu, günahtır. Ancak kiliseden eve götürür.

Dinde **«Bana»** tevhid ve samimiyetle **«yönelenlerin yoluna uy.»** Böyle davrananlar olgun mü'minlerdir. **«Sonunda dönüşünüz,»** senin ve anne-babanın dönüşü **«Banadır. O zaman»** dönüşünüz anında **«size, yapmış olduklarınızı haber verir,»** her birinizin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını ve-

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davûd ve İbn Hibban tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/364.

rir«im.»

Söz konusu âyet, cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) hakkında, Müslüman olduğu ve annesi, kendisinin dinden dönünceye kadar yiyip içmemek üzere yemin ettiği zaman inmiştir.

Bil ki, tek Allah inancından sonra en önemli görev kuşkusuz anne ve babaya iyilik ve itaatta bulunmaktır. Nakledildiğine göre bir adam Hz. Ömer'e gelerek şöyle demiştir: "Annem yaşlandı ve onu elimle yediriyor, içiriyor ve ona abdest aldırıyorum. Bununla hakkını ödeyebilmiş miyim?" Hz. Ömer: "Hayır" demiştir. Adamın, "Niçin?" demesi üzerine Hz. Ömer: "Çünkü o, zayıf anında yaşamanı dileyerek sana hizmet ediyordu. Sen ise onun ölümünü isteyerek ona hizmet ediyorsun" diye cevap vermiştir.

Ata b. Yesar'ın şöyle söylediği nakledilir: "Bir topluluk yolculuğa çıkarak "Berriyye" denen yerde konaklamış ve bu arada bir eşeğin anırmasını duymuşlardır. Bu anırma onları uykusuz bırakmış nihayet sabah olunca bakmışlar ve içinde yaşlı bir kadının bulunduğu bir kıl çadır görmüşlerdir. Bunun üzerine o yaşlı kadına: "Biz bir eşeğin anırmasını işittik" deyince yaşlı kadın: "O benim oğlumdur. Ve bana 'Eşek' diyordu. Ben de Allah'a, onu bir eşek yapması için duâ ettim. İşte bu yüzden o, her gece sabaha kadar anırıyor," demiştir.

Âyet-i kerime, kâfir ve münafıklarla dost olmanın nehyedilmesini ve iyi kullarla dostluk kurulmasının teşvik edilmesini içermektedir. Çünkü yakınlaşmak ve beraber olmak, etkileyici; huy cezbedici ve hastalıklar bulaşıcıdır. Ki, bu yakınlaşma sayesinde onların kötü ahlâkı ve çirkin davranışları bulaşmasın.

İbrahim Havas şöyle demiştir: "Kalbin ilâcı beştir: Düşünerek Kur'ân okumak, mideyi boş bırakmak, gece ibadet etmek, seher vaktinde Allah Teâlâ'ya yakarmak ve iyi kimselerle oturup kalkmaktır".

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ
فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ ۖ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾
وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ
صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

16. "Yavrucuğum! Yaptığın iş, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin içinde bulunsa, yine de Allah onu (ortaya) getirir. Doğrusu Allah, işin ince ve gizli noktalarını bilendir ve her şeyden haberdardır.

17. Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.

18. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Kuşkusuz Allah, kendini beğenmiş övüngen kimseleri sevmez.

19. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Kuşkusuz seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."

16. «'Yavrucuğum!» Bu mesajla, Lokman'ın tavsiyelerinin başında yer alan, Allah'a ortak koşmanın yasaklanmasının ardından arda kalan tavsiyelerinin anlatımına başlanmıştır. **«Yaptığın iş,»** kötülük veya iyilik ki, Mukatil şöyle demiştir: "Lokman'ın oğlu: 'Babacığım! Hiç kimsenin beni göremeyeceği yerde günâh işlesem Allah onu nasıl bilir?' deyince babası ona şöyle cevap vermiştir: 'Yavrucuğum! Bu günah **«bir hardal tanesi ağırlığınca olsa**

bile ve bu,» son derece küçük olmasına rağmen **«bir kayanın»** en gizli ve muhafazalı yerinde, herhangi bir kayanın **«içinde veya»** uzak olması sebebiyle **«göklerde yahut»** uzunluğu ve genişliği dolayısıyla **«yerin içinde bulunsa,»** ki bazı tefsirlerde şöyle denmiştir: "Yerin dibi gibi suflî âlemde olsa" **«yine de Allah onu (ortaya) getirir.»** ve ondan dolayı hesaba çeker. Çünkü kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı kötülük yapmışsa onu görür. **«Doğrusu Allah,»** ki bu da Lokman'ın sözlerindendir. **«İşin ince ve gizli noktalarını bilendir,»** dolayısıyla ilmi, her gizli olan şeye ulaşır. *"Lâtîf"*in manalarından biri de, işlerin gizliliklerini bilen demektir. Allah Teâlâ'nın gizlilikleri bildiğini bilen kimse, kötü düşünce ve niyetlerden sakınır. **«Ve her şeyden haberdardır.»** *"Habîr"* ise, işin inceliklerini çok iyi bilen demektir. Allah Teâlâ'nın her şeyi bildiğini bilen bir kimse, gösterişi ve başkasına yapmacık hareketlerde bulunmayı terkederek Allah için samimi olmaya çalışır. Nitekim yerde ve gökte hiçbir şey Allah Teâlâ'ya gizli değildir.

17. «Yavrucuğum!» İbadetlerin en mükemmeli olan **«namazı»** nefsini, ilim ve inanç açısından ikmal ettikten sonra amel yönünden de ikmal etmek için **«dosdoğru kıl,»** yani namaza devam et. Çünkü ona devam etmen, seni hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Nitekim Allah namazı, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoymakla vasıflandırmıştır. Bu hayasızlık ve kötülükten vazgeçmiş olan kimse şeklen namazda değilse de namazda sayılır. Bunlardan vazgeçmemiş olan kimse ise namazı şeklen kılsa da namazda sayılmaz. Oruç tutmak ve yemeyi içmeyi azaltmak, insan tabiatını ıslah etmek ve ahlâkı güzelleştirmek içindir. Fakat namaz, her kötülüğün sığınağı ve her boş arzunun kaynağı olan nefsi ıslah etmek içindir. Allah'ın, tapınılan boş arzudan daha çok gazaplandığı bir ilâh yoktur.

«İyiliği,» dinen ve aklen güzel görülen şeyi **«emret, kötülükten»** dinen ve aklen çirkin olan şeyden **«vazgeçirmeye çalış ve başına gelen»** hastalık, sıkıntı, üzüntü, keder ve özellikle iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalıştığın kişilerin eziyeti gibi sıkıntı ve dert**«lere sabret.»** *"Sabır"*: Gönlü, dinin yasak ettiği şeylerden alıkoymak ve ona engel olmaktır.

«Doğrusu bunlar,» emir, nehiy ve sabır gibi zikredilen öğütler **«azmedilmeye değer işlerdir.»** *"Azm"* ve *"azimet"*: Kesin olarak bir şeye karar vermektir. Azmedilmeye değer işler, şüphenin bulandırmadığı tereddüdün sarsamadığı işlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), duâsında şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım! Senden rahmetini gerektiren davranışları ve mağfireti kazandıracak gayretleri diliyorum."* Yani, kuşkusuz sahibinin bağışlanacağı amelleri yapmaya beni muvaffak kılmanı istiyorum. Azmedilmeye değer işler, aynı

zamanda Allah'ın farz kıldığı ve kullarına kesin olarak emrettiği işlerdir.

Burada, söz konusu itaatlerin önemine dair bir delil, İslâm'dan önceki şeriatta bulunan bu amellere bir teşvik ve iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan kimse, eğer emretmesi ve alıkoyması Allah rızası için ise bu hususta başına gelene sabretmesi gerektiğine dair bu ümmete bir açıklama vardır. Çünkü o kişinin başına gelen sıkıntı, Allah içindir.

18. «Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme» ki *"Tesa'ur"*: Yaratılıştan, hastalıktan ya da yaşlılıktan dolayı boynunun bir tarafa eğilmesi; *"tes'îr"* ise, böbürlenerek yüzünü öteye çevirmektir. Buna göre anlam şöyledir: "Alçak gönüllü olarak bütünüyle yüzünü insanlara çevir, onlardan yüzünü çevirme ve büyüklük taslayan kişilerin, insanları özellikle fakirleri küçümseyerek yaptıkları gibi yüzünün bir kısmını kapatma. Senin nazarında ve iyi muamele etmede zenginle fakir aynı seviyede olsun.

«Ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme.» *"Merah:"* Taşkınlık göstermek, böbürlenmek ve kendini beğenmek demektir. Yani, kendini beğenmiş, kibirli bir halde yürüme.

«Kuşkusuz Allah, kendini beğenmiş övüngen kimseleri sevmez.» *"İhtiyâl"*: Üstünlüğü hayal ederek kibirlenmek demektir. Yani Allah Teâlâ, yürüyüşünde büyüklük taslayan ve böbürlenen kimseden hoşnut olmaz, aksine ona öfke duyar. *"Fahr"* ise, mal ve rütbe gibi maddi değerlerle övünmektir. *"Fahûr"*da, uzun uzadıya iyi hasletlerini sayıp duran ve bu hasletlerden mahrum olanları düşük gören kişi demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cahiliye döneminde bir adam, üzerinde yeni elbise olduğundan böbürlenip duruyordu. Bunun üzerine Allah yeryüzüne emretmiş, yeryüzü de adamı çekip almıştır. O, kıyamet gününe kadar yerin içine doğru gidip durmaktadır."*[6]

Hikmet sahibi biri şöyle demiştir: "Atınla böbürlenmiş isen güzellik ve beceriklilik onundur, senin değildir. Elbisen ve âletlerinle büyüklük taslamış isen güzellik o elbiselerinin ve âletlerinindir, senin değildir. Ecdadınla böbürlenmiş isen bil ki, fazilet onlardadır, sende değildir. Bütün bunlar dile gelseydi şöyle derlerdi: "Bunlar bizim güzelliğimiz, meziyetlerimizdir. Oysa sende

6- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Buharî ve Müslim: *"Adamın biri, yeni bir elbise ile yürüyor ve bu yüzden kendini beğeniyordu. Bunun üzerine Allah onu yere geçirdi..."* ifadesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/18.

bir güzellik yoktur. Öyleyse öğündüğün zaman, içinde bulunan bir meziyetle öğün, dışındakilerle değil. Dünyadan bir şey hoşuna gidince senin öleceğini ve onun kalacağını ya da her şeyin ölümlü olduğunu hatırla. Sana ait olan bir şey hoşuna gidince, eline geçtikten sonra kısa sürede elinden çıkacağını, Allah'a ve âhirete inanıyorsan, onun için, vereceğin uzun hesabı düşün."

Hikâye edilmiştir ki, krallardan birine, kıymetli taştan mamul, mücevherlerle bezenen eşi görülmemiş bir bardak getirilmiş ve yanında bulunan hikmet sahibi birine: "Bunu nasıl görüyorsun?" diye sormuş. Hikmet sahibi: "Senin için meydana gelebilecek fakirlik ve musîbet olarak görüyorum"dedi. Kral: "Nasıl olur bu?" deyince Hikmet sahibi: "Şayet kırılırsa tamiri mümkün olmadığından senin için bir musîbet olur. Çalınırsa ona ihtiyaç duyarsın. Oysa sen, onun sana getirilmesinden önce musîbet ve ona muhtaç olmaktan uzaktın," demiştir.

Hikmet sahibinin dediği olmuş ve birgün bardak kırılmış, dolayısıyla kralın buna oldukça canı sıkılmış ve şöyle demiştir: "Hikmet sahibi zat doğru söylemiştir. Keşke bu bardak bana getirilmemiş olsaydı!" Şâirlerden biri de şöyle demiştir:

Dünya, tıpkı rüya gibi göreni,
Bir saat rahatlatır, sonra yok olur gider.

19. «Yürüyüşünde tabiî ol,» *"Kasd:"* İfrat ve tefritin zıddıdır. Yani yürüyüşünde orta yolu tut, ne çok ağır ne de çok hızlı git, normal yürü ve tıpkı güçsüzlüklerini ortaya koymaya çalışan sahte zahid insanların yürüdüğü tarzda yürüme ki bunlar, gayretleri boşa çıkan gösteriş sahibi kimselerdir. Yine sen, ahlâksız kişilerin sıçrayarak yürüdüğü şekilde yürüme; ağır başlı ve alçak gönüllü ol. Hadiste şöyle geçmektedir: *"Hızlı yürümek, mü'minin heybetini giderir."*

«Sesini alçalt.» Yani sesini kıs; hitabetme ve konuşma durumunda, özellikle duâ ve yakarış anında sesini azalt.

İncil'de Allah Teâlâ'nın Meryem oğlu İsa'ya tavsiyesi şöyledir: *"Kullarıma, Bana duâ ettiklerinde seslerini alçaltmalarını emret. Çünkü Ben, kalplerinde olanı işitiyor ve biliyorum."* Ancak düşmanı vb. korkutmak için sesi yükseltmek bundan istisna edilmiştir.

"Hülâsa" isimli eserde şöyle geçmektedir: "İmam, namazda insanların

ihtiyacından fazla sesini yükseltmez; aksi halde sıkıntı vermiş, olur. Fakat müezzinlerin, imama uyanlardan uzakta bulunanlara tekbiri ulaştırmak için seslerini yükseltmelerinde bir sakınca yoktur. Çünkü bunda cemaat için fayda vardır. Şayet onlara imamın sesi ulaşırsa durum farklı olur. O takdirde müezzinin tekbir alması, dört mezheb imamının ittifakına göre bid'attır, mekruhtur."

İmam Nevevî, zikri sesli yapmanın müstehab olduğuna dair hadislerle; zikri sessiz yapmanın müstehab olduğuna dair hadislerin arasını şöyle bulmuştur: "Gösterişten korkar ya da namaz kılanlar veya uyuyanlar rahatsız olursa bu durumda zikri gizli yapmak daha faziletlidir. Çünkü sesli zikirdeki amel daha çoktur ve onun faydası aynı zamanda dinleyenlere geçer. Sonra bu tarz zikir, zikredenin kalbini uyandırır, konsantre eder, kulaklarını açar, uykuyu kaçırır ve zindeliğini artırır. Hz. Peygamber namazda selâm verdikten sonra yüksek sesle şöyle duâ edermiş: "Lâ ilâhe illallahu vahdehû Lâ şerîkeleh. Lehü'l-Mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr." (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. O, tekdir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O, her şeye gücü yetendir.)

Öte yandan Haccac'ın, kendisiyle birlikte oturanlara, en hoş sesin hangisi olduğunu sorması üzerine onlardan biri şöyle demiştir: "Sesi güzel olup da geceleyin Kur'ân okuyan bir okuyucunun sesinden daha hoş bir ses işitmedim." Haccac: "Bu güzel" demiştir. Biri de: "Eşimi doğum sancıları içerisinde bırakıp erken camiye yönelmişken bana birinin gelerek bir çocuğu müjdelemesinden daha ziyade hoşnut olduğum bir ses duymadım," demiş. Haccac: "Ne kadar güzel!" demiştir. Şa'b b. Temimî ise şöyle demiştir: "Hayır. Allah'a yemin olsun ki, aç olup sofranın hazırlanma sesini işitmekten daha çok zevk duyduğum bir ses asla duymadım." Buna karşılık Haccac: "Beni Temim oğulları! Siz hep azık ve yemek sevgisini tercih edersiniz" demiştir.

«Kuşkusuz seslerin en çirkini» akl-ı selîmin hoşlanmadığı, çirkinliğine hükmettiği en kötü ses **«merkeplerin sesidir.'»**

Ebû'l-Leys şöyle demiştir: "Merkep sesinin, gerek Araplar ve gerekse diğer insanlar arasında çirkin olduğu biliniyordu. Bununla birlikte merkebin dışındaki diğer bazı hayvanların seslerinin bu sesten daha çirkin olması muhtemeldir. Fakat Allah Teâlâ, insanlara çirkinliği bilinen söz konusu merkep sesini örnek vermiştir. Çünkü bu sesin -cehennemde olanların sesi gibi başı tiz, sonu ise pestir. O sesi işiten ondan tamamıyle nefret eder."

Buna göre anlam şöyledir: "İnsanlar seslendikleri ve konuştukları zaman onların en çirkin sesi, bir anlamda merkep gibi anıran kişinin sesidir. Yani seslendiği vakit tıpkı merkebin sesini yükselttiği gibi yükseltir." Burada, ihtiyaçtan fazla seslerini yükseltenler merkebe benzetilmiş ve sesleri de anırma örneği ile izah edilmiştir. Daha sonra söz, benzetme edatından arındırılarak istiare şeklinde ortaya konmuş, böylece Allah, onları merkepler; seslerini de anırma yapmıştır. Bu ifade, sesi gereğinden fazla yükseltmenin kınanmasında iyiden iyiye bir vurgulama ve böyle bir sesin Allah katında sevimli olan şeyler yerine çirkin addedilen şeylerden olduğuna dair bir uyarıdır.

Diğer taraftan Süfyan es-Sevrî (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Merkep sesinin dışında her şeyin sesi tesbih addedilir. Oysa merkepler, şeytanı gördükleri vakit anırırlar. Bu nedenle bu ses çirkin sayılmıştır."

Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"Merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar şeytanı görmüşlerdir. Horozların ötüşünü işitince de Allah'tan lütuf isteyin. Çünkü onlar, meleği görmüşlerdir."*[7] Bu hadis-i şerifte, iyi kimselerin gelişi anında rahmetin indiği ve o anda duânın müstehab olduğu, günahkâr kimselerin gelişi anında da gazabın indiği ve bu durumda Allah'a sığınmanın müstehab olduğu belirtilmektedir. Nitekim ibn Melek'in, *"Şerhu'l-Meşârîk"* isimli eserinde de böyle geçmektedir.

أَلَمْ تَرَوْا
أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ
نِعَمَهُۥ ظَٰهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ بِغَيْرِ
عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَٰبٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا مَآ
أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۚ أَوَلَوْ كَانَ

7- Hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirimizî tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/121.

الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾ وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُ
إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ ۗ وَإِلَى اللَّهِ
عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾

20. Görmediniz mi Allah, göklerde bulunan ve yerde olan her şeyi size boyun eğdirdi, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca verdi? Yine de insanlar içinde, bilgisizce, ne bir rehber ne de aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında tartışan kimseler vardır.

21. Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" dendiği zaman: "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse?

22. Kim güzel davranarak kendini Allah'a teslim ederse gerçekten o, en sağlam kulpa yapışmıştır. Sonunda bütün işler Allah'a döner.

20. Ey insanlar! **«Görmediniz»** bilmediniz **«mi Allah, göklerde bulunan»** yıldızları, gezegenleri, güneşi, ayı vs. ile Allah'a yakın olan melekleri - ki, Allah bütün bunları menfaatinizi ve istediğinizi elde etme vasıtaları kılmıştır.- **«Ve yerde olan her şeyi»** dağları, sahraları, denizleri, nehirleri, hayvanları, bitkileri ve madenleri, onlardan dolaylı ve dolaysız yararlanma imkânı vererek **«size boyun eğdirdi,»** *"Tashîr":* Bir şeyi, kendine mahsus gayesi doğrultusunda zorla sevketmek, ona boyun eğdirmektir. Gezegenlerin emre amade olması, Allah Teâlâ'nın onları yörüngelerinde döndürmesi sayesinde olmaktadır. Nitekim Allah, yıldızlar ve gezegenlerin her birine bir yörünge tayin etmiş, bir takım bağlar ve ilişkiler takdir etmiştir. Yine Allah onları zaman itibariyle kış, yaz, sonbahar, ilkbahar için; mekân itibariyle de maden, bitki, hayvan ve insan için yer âleminin organizatörleri kılmıştır. Yıldız

ve gezegenlerin devamlı dönmesiyle çeşitli durumların ortaya çıkması, insanların yararları ve menfaatlerine yöneliktir.

Meleklerin emre amade olması, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretinin ve hikmetinin bir gereğidir. Gerçekten Allah Teâlâ her grup meleği plânlanan değişik işler için görevlendirmiş ve yardımcı kılmıştır. Tıpkı güneş, ay, yıldızlar ve yörüngelerine yönelik görevlendirilen meleklerle bulut ve yağmur için görevlendirilen melekler gibi. İnsanların amellerini kaydeden melekler de aynı şekilde onlar için görevlendirilmiştir. Yine o meleklerden, insanların önlerinde ve arkalarında Allah'ın emriyle onları koruyan takipçiler vardır. Hatta rahimler için bile melek tayin edilmiş, erkeğin menisi rahime düşünce melek onu sağ eliyle, kadının yumurtası düşünce de onu sol eliyle alır ve Allah, birleştirilmesini emredince onları birleştirir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Gerçekten biz insanı karışık bir nutfeden yaratmışızdır."* (İnsan: 2)

Yine Allah'ın, cennet ve cehennem için vekil tayin ettiği birtakım melekler vardır. Bunların hepsi, insanın faydası ve menfaati için vardır. Hatta cennet ve cehennem, insanları heveslendirmek ve korkutmak üzere onlara amade kılınmıştır. Nitekim o insanlar Rablerine, korku ve ümit içinde duâ ederler.

«**Nimetlerini**» ki, aslında nimet, insanın haz duyduğu hoş hallerdir. Nimet, bu hoş hale götüren insanın tabiatına uygun lezzet veren işler için de kullanılır. «**Açık**» yani bu nimetler, şekil güzelliği, uzun boy, organların eksiksizliği; işitme görme, koku alma, tadma, dokunma ve konuşma gibi açık olan duyular; dilin zikri, rızık, mal, makam, hizmetçiler, evlâtlar, sağlık, afiyet, güven ve şöhret gibi hissedilen, müşahade edilen «**ve gizli**» yani ruhun bedene üflenmesi, onun akıl ve idrak sayesinde aydınlanması, nefsin düşük şeylerden arındırılması ve kalbin faziletlerle süslenmesi gibi aydınlanan ve fakat hissedilmekle birlikte müşahade edilemeyenler «**olarak size bolca verdi?**» Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah'ım! Yaratılışımı (bedenimi) güzelleştirdiğin gibi ahlâkımı da güzelleştir."*

«**Yine de insanlar içinde, bilgisizce, ne**» peygamberlerden «**bir rehber ne de**» Allah'ın indirdiği «**aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında**», O'nun birliği ve sıfatları konusunda «**tartışan kimseler vardır.**» Onlar şirke yönelirler ve iddia ederler ki, melekler Allah'ın kızları, putlar da Allah'ın ortaklarıdır. Bu kimseler, sırf taklit yüzünden mücadeleye koyulurlar. Allah, bu konuda şöyle buyurur:

21. «**Onlara:**» Yani tartışanlara: «'**Allah'ın**», peygamberine «**indirdiğine**» apaçık Kur'ân'a ve bariz nura «**uyun**'», ona iman edin «**dendiği zaman: 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız' derler.**» Bu ifade ile onlar, putlara tapmayı kastediyorlar. Allah Teâlâ onlara cevap olarak şöyle buyurur:

«**Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse?**» Yani şeytan, kendilerini atalarının bağlı olduğu şirke çağırıyor idiyse, yine de onlara uyarlar mı? Evet, şeytan onları çağırdığı ölçüde ona yaklaşırlar.

22. «**Kim**» işinde «**güzel davranarak**» o işi lâyık olduğu şekilde yerine getirir, ki bu, zatı ile ilgili güzellik için gereken vasfı ile ilgili güzelliktir. Bu nedenle Hz. Peygamber, *"ihsân"* kelimesini, *"Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir. Sen O'nu göremiyorsan da O seni görüyor."* şeklinde açıklamıştır. «**Kendini Allah'a**», işini O'na havale ederek ve bütünüyle kendisine yönelerek, malın çalışana teslim edildiği gibi «**teslim ederse gerçekten o, en sağlam kulpa yapışmıştır.**» Yani o kişi, tutunulabilecek en sağlam vasıtalara ve kuvvetlere tutunmuştur. Bu, tevekkül ederek itaatle meşgul olan kişinin durumunu, dağın tepesine çıkmak isteyen ve bu amaçla ipten sarkmak üzere en sağlam halkalarına yapışan kimsenin durumuna benzetmeden ibarettir.

«**Sonunda bütün işler,**» tevekkül edenin ve onun dışındakilerin işleri «**Allah'a döner**», başkasına değil. O, tevekkül edeni en güzel şekilde mükâfatlandırır.

وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ
فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ
قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ
خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ

لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾

23. (Rasûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak Bizedir. İşte o zaman, yaptıklarını haber veririz. Allah, kalplerde olanı kuşkusuz çok iyi bilir.

24. Onlara biraz geçim sağlar, sonra kendilerini ağır bir azaba sevkederiz.

25. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı" diye sorsan, mutlaka: "Allah (yarattı)" derler. De ki: "Övgü de yalnız Allah'a mahsustur." Ama onların çoğu bilmezler.

26. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Kuşkusuz Allah, asıl müstağni ve övülmeye lâyık olandır.

23. «**(Rasûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin.**» Çünkü o, sana ne dünyada, ne de âhirette zarar veremez. «**Onların dönüşü**» başkasına değil «**ancak Bizedir.**» Allah'a dönüşün anlamı, O'ndan başka hiçbir hakimin ve malikin bulunmadığı yere dönüş demektir. «**İşte o zaman,**» dünyada «**yaptıklarını**», inkârlarını ve günahlarını azap ve ceza ile «**haber veririz. Allah, kalplerde olanı**» yani gönüllerde bulunan niyetleri «**kuşkusuz çok iyi bilir.**» O, açık amellerden dolayı kişiyi hesaba çektiği gibi gizli amellerden dolayı da hesaba çeker.

24. «**Onlara**» yani kâfirlere dünya menfaatleriyle «**biraz geçim sağlar,**» ya da az bir süre yararlandırırız. İnsanlar dünyadaki nimetlerden çok yararlansalar da neticede bu yok olacaktır. Bu sebeple devamlı olan âhiret nimetlerine oranla yok olan azdır. «**Sonra kendilerini**» âhirette zorla «**ağır bir azaba sevkederiz.**» Bu azap onlara, tıpkı ağır cisimleri kaldırmak gibi ağır gelir.

25. «**Andolsun ki onlara:**» Yani kâfirlere : «'**Gökleri ve yeri**»; ulvi ve

suflî varlıkları **«kim yarattı?' diye sorsan,»** işin son derece açık oluşundan dolayı **«mutlaka:»** Onları **«'Allah (yarattı)' derler.»** Çünkü bunu kabullenmek zorunda kalmışlardır.

«De ki:» Tevhidle ilgili delilleri, nerde ise kâfirlerin bile inkâr edemiyeceği şekilde ortaya koymasından dolayı Hamd de, **«'Övgü de yalnız Allah'a mahsustur.' Ama onların çoğu»** bunu **«bilmezler.»** Bu nedenle, şirki terketmek ve yalnız Allah'a kulluk etmek suretiyle itiraflarının gereğini yapmazlar.

26. «Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.» Bu yüzden, oralarda O'ndan başka ibadete lâyık olan yoktur. **«Kuşkusuz Allah,»** göklerin ve yerin yaratılmasından önce zatı ve sıfatlarıyle **«asıl müstağnî»** olan **«ve»** zatında ve sıfatlarında **«övülmeye lâyık olandır.»** O'nu öven biri olmasa bile O, kendini över. Allah Teâlâ, varlığı ve zatının kemâli için hiçbir şeye muhtaç değildir. Âyet-i kerimedeki *"huve"* lâfzı hasr ifade etmektedir. Yani o, tek başına müstağnidir; O'nunla birlikte müstağni, zengin olan kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Allah zengindir; siz ise fakirsiniz..."* (Muhammed: 38)

Âyet-i kerimede bazı hususlara temas edilmektedir. Şöyle ki:

1-İşi Allah'a havale etmek, Allah'a güvenmek, samimiyetle doğru yola girmek, Allah'ın dışında her şeyden yüz çevirmek ve Allah'a tevhid anlayışı ve itaatle yönelmek sonucun güzel olmasını gerektiren amellerdendir. Güzel sonuçtan maksat da cennet, Allah'a yakınlık ve vuslattır. Bunun gibi inkâr, şirk ve gösteriş de kötü akibetin sebeplerindendir. Kötü âkibetten maksat da cehennem, ağır azap ve ayrılıktır. Öte yandan, dinin hükümlerine sarılmak, gerçekten hakka bağlı kimseler için en sağlam kulptur. Çünkü bu kulp, diğer kulplar gibi kopmaz. Sonra, dünyanın ömrü sonsuz değildir. Onun da belli bir saati vardır. Öyleyse akıllı insan, az bir faydalanmaya aldanmamalı; aksine uzun güne hazırlık yapmalıdır.

2- Allah Teâlâ, ölçüleri tayin etmiş ve işleri plâna koymuştur. Her şey, iş ve durumlar O'nun kaza ve kaderine göre cereyan eder. Bu sebeple öğüt verenin zorlamadan, sadece tebliğ etmesi gerekir. Çünkü taş, cilâlamak sûretiyle ayna olmaz.

3- Allah Teâlâ insanları, kendilerinden kazanç temin etmek için değil, insanların kendisinden kazanç temin etmeleri için yaratmıştır. Bu sebeple itaat ve ibadetlerin faydası, Allah Teâlâ'ya değil, kullara yöneliktir. Çünkü O,

âlemlere muhtaç değildir. Kullarının itaatlerinden yararlanmadığı gibi, günahlarından dolayı da zarar görmez. O, kullarına iman ve itaat nasip ettiği için onları minnet altında bırakmıştır. Fakat onlar, Müslüman olmak sûretiyle O'nu minnet altında bırakmaları mümkün değildir.

Allah, bizi ve sizi samimi kullarından eylesin ve bizi, sapa sağlam kalesi içinde muhafaza etsin!

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ
مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
(٢٧) مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ بَصِيرٌ (٢٨) أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ
النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى
وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (٢٩) ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ
مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (٣٠)

27. Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de (mürekkep olsa) ve arkasından buna yedi deniz daha eklense yine Allah'ın sözleri tükenmez. Şüphe yok ki Allah yücedir, hikmet sahibidir.

28. Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Şüphesiz Allah işiten ve görendir.

29. Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze katmakta ve gündüzü geceye girdirmektedir. Güneşi ve ayı, emrine boyun eğdirmiştir. Her biri belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

30. Çünkü Allah haktır; O'ndan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâtıldır. Gerçekten Allah, çok yüce, çok uludur.

27. «Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de» yani enginliği ile büyük okyanus da ki, en büyük deniz budur. **«(Mürekkep olsa...)»** Bu âyet Yahudilerin: *"...Size, ancak az bir bilgi verilmiştir."* (İsrâ: 85) âyeti hakkında Hz. Peygamber'e soru sordukları ya da sormak üzere Kureyş temsilcilerine emir verdikleri zaman onlara cevap niteliğinde inmiştir.

Allah Teâlâ tarafından indirilmiş olan Tevrat, döneminin her türlü bilgisini içeriyordu. Yani Tevrat'taki bilgiye ek olarak insana verilen hikmet ve bilgi, Yahudilerin nazarında çok idiyse de Allah'ın ilim denizinden sadece bir damladır.

Katade şöyle demiştir: "Müşriklerin, 'Kur'ân'ı oluşturan vahiy bitmek ve tükenmek üzeredir' demelerine karşılık söz konusu âyet inmiştir."

«Ve arkasından» yani söz konusu denizin tükenmesinin ardından **«buna»** Çin denizi, Hint okyanusu, Umman denizi, Hazar denizi ve diğer denizler gibi **«yedi deniz daha eklense»** ve ona dökülse **«yine Allah'ın sözleri tükenmez.»** Yani söz konusu bu kalemler ve mürekkep biter de O'nun hikmetine ve ilmine bağlı olan şeyler bitmez. **«Şüphe yok ki Allah yücedir,»** O'nu hiçbir şey âciz bırakamaz, **«hikmet sahibidir.»** Bu nedenle hiçbir iş O'nun ilim ve hikmetinin dışına çıkamaz ve bu ilim ve hikmete dayalı sözleri de tükenmez.

28. Ey insanlar! **«Sizin»** çok oluşunuzla birlikte **«yaratılmanız ve diriltilmeniz,»** kabirlerden çıkarılmanız **«ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.»** Çünkü O'nu hiçbir şey meşgul etmez. Herkesin varedilmesi için irade ve kudretinin onlara yönelip ilgilenmesi yeterlidir. Az veya çok olsunlar, "ol" demesiyle oluverirler.

Mükatil ve Katade, Kureyş kâfirlerinin şöyle dediklerini belirtmişlerdir: "Allah, bizi kademeli bir şekilde (meni, kan pıhtısı, bir çiğnemlik et parçası

ve etten) yarattı. Böyle olunca bir saat içinde yeni baştan bizi nasıl varedecek?" Bunun üzerine işte bu âyet inmiştir.

«Şüphesiz Allah» her şeyi **«işiten ve»** her şeyi **«görendir.»** Bazı şeyleri bilmesi, diğer bazı şeyleri bilmesine engel olmaz. Yaratması ve diriltmesi de böyledir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "O, hayatta olanların ve ölülerin durumlarını görendir."

29. Görme derecesinde güçlü bir şekilde **«bilmez misin ki Allah,»** gücü ve hikmeti sayesinde **«geceyi gündüze katmakta»** yani güneşin doğuş ve batış yerlerine göre yaz mevsiminde gece saatlerinden gündüz saatlerine ilâve ederek geceyi gündüzün içine sokmakta **«ve gündüzü geceye girdirmektedir.»** Yani güneşin doğuş ve batış yerlerine göre kış mevsiminde gündüz saatlerinden gece saatlerine katarak gündüzü geceye ilâve etmektedir.

«Güneşi ve ayı, emrine boyun eğdirmiştir.» Güneşin ve ayın emre amade kılınması, tekrarı ve yenilenmesi olmayan bir iştir. Tekrar ve yenilenme ise ancak o işin eserlerinde olur. Bu hususu işaretle şöyle buyrulmuştur:

Güneş ve ayın **«her biri»** Allah Teâlâ'nın, akıp gitmesi için takdir ettiği **«belli bir süreye»**, kıyamete **«kadar»** gün sayısınca devamlı olarak kendine has günlük zorunlu dönüş hareketine göre **«akıp gitmektedir.»**

Hasan Basrî'den rivâyet edildiğine göre güneş ve ayın hareketi ancak kıyamet günü son bulur. Allah Teâlâ onların akışlarını, yörüngelerinde kendilerine mahsus hareketlerinden; belli olan süreyi de dönüşlerinin son bulmasından ibaret kılmıştır. Yine Allah, güneşin dönüş süresini bir yıl, ayın da bir ay olarak tayin etmiştir. Buna göre âyet, güneşin emre amade kılınmasının hikmetlerini açıklamakta, gece ile gündüzden birinin diğerine nasıl girdirildiğini vurgulamaktadır. Bu da, güneş ile ayın günlük dönüşlerine göre meydana gelmektedir.

«Ve Allah, yaptıklarınızdan haberdardır,» işin sırrını bilendir. Bu eşsiz san'atı ve yerli yerinde olan düzeni seyreden kimse, onların bir Yaratan'ın, olduğunu anlar, bundan gafil kalmaz.

30. Yani Allah'ın ilminin genişliği, gücünün kapsamlı oluşu, sanatının harikulâde oluşu ile ilgili anlatılanlar böyledir, **«çünkü»** sadece **«Allah»ın** ilâhlığı **«haktır;»** iddia ettiklerinin değil. **«O'ndan başka taptıkları»** putlar

«**ise hiç şüphesiz bâtıldır.**» Onlara tapmanın asla bir faydası yoktur. «**Gerçekten Allah,**» her şeyden «**çok yüce, çok uludur.**» Her şey, ululuğu yanında basit kalır. O'nun büyüklüğünü tanıyıp kendi büyüklüğünü unutan kişi, tevazu kulpuna yapışmış ve saygıyı korumuş olur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ ۚ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُمْ
مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ
فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ
﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ
وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا ۚ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ
فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۖ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ
﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ۖ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ۖ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

31. Size bir kısım âyetlerini göstermek üzere Allah'ın nimeti sayesinde gemilerin denizde gittiğini görmedin mi? Kuşkusuz

bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

32. Dağlar gibi dalgalar onları kapladığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten Bizim âyetlerimizi, ancak nankör gaddarlar bile bile inkâr ederler.

33. Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne de evlâdın babası için bir şey ödeyemeyeceği bir günden korkun. Kuşkusuz Allah'ın vaadi haktır. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.

34. Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır ve rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.

31. «**Size bir kısım âyetlerini**» tek oluşunun, ilminin, gücünün bazı delillerini ve hayret veren bir kısım şeyleri -ki, bu da görünürde gemide bulunan kimselerin kurtulmasıdır. Nitekim ticaret erbabına: "Denizde gördüğün en çok hayret veren şey nedir?" diye sorulunca: " Ondan kurtulmamdır" diye cevap vermiştir. «**Göstermek üzere Allah'ın nimeti**» ve O'nun lütfu «**sayesinde**» ki, vasıtaları O hazırlamış ve suyu sizin için taşıma aracı kılmıştır, «**gemilerin denizde gittiğini**» açıkça «**görmedin mi? Kuşkusuz bunda,**» gemiler ve denizle ilgili dile getirilen hususta, zorluklara karşı «**çok sabreden,**» dolayısıyla kendi yaratılışını ve diğer yaratıkları düşünerek kendisini yoran, Allah'ın nimetlerine «**çok şükreden herkes için,**» keyfiyet açısından büyük ve sayıca çok «**ibretler vardır.**»

Sabır ve şükür, mü'minin özelliklerindendir. İman, iki yarımdan müteşekkildir. Yarısı sabır, yarısı da şükürdür. Bil ki sabır, beden gücü ölçüsünce zorluklara katlanmaktır. Yine sabır, kendisinde fayda bulunan acı bir ilâç gibidir. Şükür ise, kalben nimeti tasavvur etmek, dil ile nimeti vereni övmek ve organlarla hizmette bulunmaktır.

Âyette sabrın önce, şükrün de sonra getirilmesi, şükrün sabırdan daha üstün olduğunu göstermektedir. Çünkü sabreden, sabırsızlığını ortaya çıkarmamıştır. Fakat şükreden, sabredenin sabırsızlığa düştüğü sevinci ortaya koy-

muştur. Sıkıntılara, belâlara göğüs germede nefse hakim olmakla, ki, bu sabırdır, ona aldırış etmeme arasında pek çok fark vardır ki insan, bu belâları nimetlerden sayar. Bu ise şükürdür.

32. «Dağlar gibi dalgalar onları» yani gemiye binenleri **«kapladığı zaman, dini»**, duâ ve itaati **«tamamen Allah'a has kılarak»** samimiyetle **«O'na yalvarırlar.»** Başlarına gelen aşırı korku halinden dolayı fıtrata karşı koyan boş arzu ve taklidin yok olması sebebiyle Allah'ın yanında başkasını anmazlar ve başkasından imdat dilemezler. **«Allah onları»** duâlarındaki samimiyetleri sebebiyle **«karaya çıkararak kurtardığı vakit, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar.»** Yani ya Allah'ı birleyen mü'minler olurlar, ya da iyiden iyiye ders almamaktan dolayı inkârda orta yolu izlerler.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Mekke'nin fetih gününde Allah Rasûlü (s.a.v.) insanlara can güvenliği teminatı vermiş, ancak dört kişiyi hariç tutmuş, onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Şayet o dört kişiyi, Kâbe'nin örtüsüne yapışmış halde bulsanız bile onları öldürün! Söz konusu kişiler, İkrime b. Ebû Cehil, Abdullah b. Hatal, Mekis b. Sübabe ve Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'dir."

Bunlardan İkrime deniz yoluyla kaçmaya çalışırken kendisiyle birlikte olanlarla şiddetli bir fırtınaya yakalanmışlardır. Bunun üzerine gemidekiler: "Allah'a samimiyetle yalvarın. Çünkü tanrılarınız, size burada hiçbir fayda veremez" deyince İkrime de şöyle demiştir: "Andolsun ki, beni denizde ancak ihlâs ve samimiyet kurtarır. Karada da bu samimiyetin dışında kimse beni kurtaramaz: "Allah'ım! Ben sana söz veriyorum. Şayet beni bu sıkıntıdan kurtarırsan Muhammed (s.a.v.)'e gidip elimi onun elinin içine koyacak ve kendisini, mutlaka bağışlayan ve kerem sahibi olarak bulacağım." Bunun üzerine fırtına dinmiş ve İkrime Mekke'ye dönerek hak dine girmiş ve iyi bir Müslüman olmuştur.

«Zaten Bizim âyetlerimizi, ancak nankör gaddarlar», Allah Teâlâ'nın nimetlerine nankörlükte aşırı gidenler **«bile bile inkâr ederler.»** Burada inkârcı, iki kötü vasıfla nitelendirilmiştir. Nitekim bunlar, o kişide bulunan en kötü hasletlerdir. Hz. Peygamber de gaddarlığı ve aldatmayı münafığın alâmetlerinden saymıştır.

33. «Ey insanlar!» Bu, mükelleflerin bütününe olan genel bir çağrı olmakla birlikte aslında Mekke kâfirlerine aittir. **«Rabbinize karşı gelmekten sakının.»** Bu sakınma, inkârdan, günahlardan ve Allah'ın dışındaki şeylerden

kaçınmakla mümkündür.

Âriflerden biri şöyle demişdir: Allah Teâlâ, insanları bazen fiilleriyle korkutur ve şöyle buyurur: *"..Fitneden sakının..."* (Enfâl: 25) ; bazen sıfatlarıyla ki, şöyle buyurmaktadır: *"...O, acaba olanları Allah'ın görmekte olduğunu bilmedi mi?"* (Alak: 14); bazen de zatı ile korkutarak şöyle buyurur: *"...Allah, kendisine (karşı gelmekten) sizi sakındırıyor."* (Âl-i İmran: 30)

«Ne babanın evlâdı, ne de evlâdın babası için bir şey ödeyemiyeceği bir günden», kıyamet gününden **«korkun.»** Yani baba, o gün çocuğu adına borçlarından bir şey ödeyemez, günahlarını üstlenemez ve ona kendi iyiliklerinden veremez.

Âyet-i Kerimede evlâtla, insana en yakın olan kişiye işaret edilmektedir. Kendisine en yakın olan için bir şey ödemesi mümkün olmadığına göre başkası adına ödemesi ise hiç mümkün değildir. Yine bu mesajda, babaları ve atalarıyla böbürlenenlerin ve aralarında iman ve iyi amel yönünden bir ilgi olmadan onların şefaatlerine güvenenlerin arzularının frenlenmesi söz konusudur.

Ayrıca âyet-i kerimede, başkalarını uyarmak üzere bizzat evlâtla baba dile getirilmiştir. Çocuğun, kendi babasına şefaati kabul edilmediğine göre ataları için hiç kabul edilmez.

«Kuşkusuz Allah'ın» mahşerde toplanma, cennet, cehennem, mükâfat ve ceza ile ilgili **«vaadi haktır,»** ondan dönüş yoktur. *"Vaad,"* hem hayır, hem de şer için; *"vaîd"* ise, sadece şer için kullanılır.

«Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın» ki, dünya hayatından maksat, dünyanın zineti, süsü ve onunla ilgili arzulardır. Yani şu anda güven içinde oluşunuza aldanmayın. Çünkü yakın bir zamanda geleceğiniz için pişman olacaksınız.

«Ve şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.» *"Garûr:"* Mal, şehvet ve şeytan gibi her şey demektir. "Garûr" "şeytan" diyede tefsir edilmiştir. Çünkü şeytan, en kötü aldatıcıdır. Yani çok aldatıcı şeytan, sizi tevbe ve mağfiret ümidi verip günahlara karşı cesaretlendirmek, ölmeyi unutturmak, kıyametin hallerinden ve korkularından gafil olmaya sevketmek sûretiyle kandırmasın.

"Keşfu'l-Esrâr" isimli eserde şöyle geçmektedir: "Allah ile aldanmak,

kötü ameline rağmen O'nun hakkında hüsnü zanda bulunmaktır." Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Akıllı kişi, nefsini kontrol altında tutan ve ölümden sonrası için amel eden; âciz kimse ise, nefsini arzularının peşinde koşturan ve Allah'tan, umulmadık kuruntular bekleyen kimsedir."* [8] Ne güzel ifade edilmiştir:

Kurtuluş yoluna girmeden kurtuluş bekliyorsun,
Bilmelisin ki gemi, kuru yerde gitmez.

Âyet-i kerimede, İslâmiyeti ya da itaati ihmal edip başkasının iyiliğine güvenerek ondan yararlanmak isteyenin hevesini kırma söz konusudur. Gerçekten kıyamet günü müthiş bir gündür ve o günde evlât ilişkisi, kişiye fayda vermez. Hal böyle olunca bu ilişkinin dışındaki şeyler için ne düşünürsün?

34. «Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah katındadır.» Kıyamet, *"saat"* diye adlandırılmıştır. Çünkü o, dünyanın en son saatinde kopacaktır. Yani kıyametin kopma vakti hakkındaki bilgi, ardından meydana gelecek durumlar ve korkularla ilgili malumat O'nun katındadır. Bunu yalnız O bilmektedir. Bu nedenle hiçbir insan, hangi yılda, hangi ayda, gece ve gündüzün hangi saatinde kıyametin kopacağını bilemez. Allah Teâlâ kıyamet vaktini, ancak insanlar dikkat ve hazırlık içinde bulunsunlar diye gizli tutmuştur.

Bedevî bir Arab'ın Hz. Peygamber'e şöyle sorduğu rivayet edilmiştir: "Kıyamet vakti ne zaman?" Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine: *"Kıyamet için ne hazırladın?"* deyince o da cevap olarak şöyle demiştir: "Hiçbir şey. Ancak ben, Allah ve Rasûlünü seviyorum." Hz. Peygamber: *"Sen sevdiklerinle birliktesin"* buyurmuştur.[9]

«Yağmuru O yağdırır,» yani O, takdir ettiği zaman içerisinde, öne almadan ve geciktirmeden, ilmi sayesinde tayin ettiği yere, bir hata ya da bir değişiklik olmadan yağmuru yağdırır. Ve o yağmurun ne zaman, nerede ve ne kadar yağacağını o bilir.

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir yıl, diğer bir yıldan daha yağışlı geçmez. Fakat bir toplum günahlara dalınca Allah yağmuru başkalarına çevirir. Ancak hepsi günahkâr olursa o takdirde Allah yağmuru çöllere ve

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Hakim ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/339.

9- Hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/255.

denizlere çevirir".

«Ve rahimlerde olanı O bilir.» Yani cenini, erkek mi, kız mı, canlı mı cansız mı, organları tam mı, eksik mi, güzel mi, çirkin mi, mutlu mu, yoksa bedbaht mı, olduğunu O bilir.

«Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.» Yani meydana gelebilecek iyilik ve kötülüğü, uygun olan ve olmayan şeyi bilemez. İnsan, bazen hayra azmeder, fakat şer olanı yapar. Bazen de bunun tersi olur. İnsan, kendi kazancını bilme imkânı bulamayınca onun dışındaki bir şeyi, ona ait herhangi bir rehber olmadan bilmesi ise daha uzak görülür. Aynı şekilde yakınlığına rağmen yarın olacak şeyleri bilemeyince ondan sonra olacak şeyleri ise tabiatıyla bilemez.

«Yine hiç kimse» ne zaman öleceğini bilemediği gibi, bir plânlama yapsa bile **«nerede,»** karada mı, denizde mi, ovada mı yoksa dağda mı **«öleceğini bilemez.»**

Rivâyet edildiğine göre ölüm meleği Süleyman (a.s.)'a uğramış, onunla birlikte oturan bir adama bakmaya başlamıştır. Bunun üzerine adam, Süleyman (a.s.)'a şöyle demiştir: "Bu kim?" Süleyman (a.s.): "Ölüm meleği" demiş. Adam: "Sanki beni istiyor. Bu nedenle rüzgâra emret de beni alıp Hint ülkesine götürsün." Süleyman (a.s.) da adamın söylediğini yaptı. Bu durum karşısında ölüm meleği, Süleyman (a.s.)'a şöyle demiştir: "Ona sürekli bakmam, hayretimden kaynaklanmıştır. Çünkü o, senin yanında olduğu halde bana, ruhunu Hindistan'da teslim almam emredilmiştir."

Öte yandan, nakledilmiştir ki Ebû Hureyre, Medine'nin bazı kısımlarını dolaşmak üzere çıkmış, bir de ne görsün, kazılmakta olan bir kabir! Bunun üzerine o kabre yöneldi ve başında durarak: "Bu kabir kimin?" dedi. "Habeşli bir adama ait," dendi. Ebû Hureyre: "Lâ ilâhe illallâh. Yaratılmış olduğu toprağa defnedilmek üzere yerinden ve göğünden alınmıştır. Arz da kıyamet günü şöyle der: "Rabbim! Bana emanet ettiğin, işte budur."

Şâir şöyle demiştir:

Kişinin ölümü bir beldede takdir edilmişse
Bir ihtiyaç zuhur eder, uçup gider oraya.

Bunun faydası, kulun ölüme karşı uyanık olması, güzel itaatin yanında

haksızlıktan kaçınması, borcunu ödemesi ve bulunduğu yerden yolculuğa çıkma anında olduğu kadar mükîm olma halinde de gerekli vasiyeti yapmasıdır. Çünkü o, arzın neresinde öleceğinin takdir edildiğini bilemez.

Şâir şöyle demiştir:

Yürüdük adım adım yazılmış kaderde
Yazıldı mı kaderin yürürsün bu yerde
Bizim için rızıklar dağılmıştır her yana
Gideceksin oraya eğer gelmezse sana
Kimin hakkında ölüm yazıldıysa bir yerde
Orada ölecektir, ölmez o başka yerde.

«Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.» Dolayısıyla eşyanın açık taraflarını bildiği gibi gizli taraflarını da bilir.

Gaybın anahtarları beştir. Kim, bu beş bilinmeyen şeyden birini bildiğini iddia ederse Allah Teâlâ'yı inkâr etmiş sayılır. Nitekim cahiliye halkı, müneccimlerin bildiklerini iddia ederek onlara bu bilinmeyenleri soruyorlardı. Kehanette bulunan kişiyi, gaybı haber vermesi konusunda doğrulamak küfürdür. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kâhine gelip söylediğini tasdik eden kimse, kuşkusuz Allah'ın Muhammed'e indirdiğini inkâr etmiştir."* (10)

"Kâhin": Gelecekte olacak olan işleri haber veren ve sırları bildiğini iddia eden kişidir. Araplardan, işleri bildiğini iddia eden birtakım kâhinler vardı. Bunlardan, kendisine haber getiren cin danışmanı olduğunu ileri süren de vardı. "Müneccim" de, gelecekle ilgili hadiseleri bildiğini iddia ettiği zaman tıpkı kâhin gibidir. "Arrâf" (cinci) da, çalınan şeyi ve malın bulunduğu yeri haber veren kimsedir. Hadis-i şerifteki: *"Kâhinin söylediklerini tasdik eden"* den maksat, onun verdiği bilgiyi doğrulamak üzere ona soru sormak haramdır. Gaybı bildiğine inanmak, kâhin hadisinde olduğu gibi küfürdür. Ancak insanın, böyle bir kimsenin durumunu anlamak ve işinin iç yüzünü ortaya koymak üzere doğruluğunu yalanından ayırabilecek bir durumda ise ona bazı şeyleri sorması câizdir.

Gaybı bilmek, Allah Teâlâ'ya mahsustur. Gerek peygamberlerden ve gerekse veli kullardan, gaybı haber vermekle ilgili rivayet edilenler, ya vahiy

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde, Hakim ise *"el-Müstedrek"*de tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/146.

yoluyla veya ilham ya da keşf yoluyla Allah Teâlâ'nın öğretmesiyle ortaya konmaktadır. Bu durum, gayb ilmine ters düşmez. Nitekim, Allah Teâlâ buna şu buyruğu ile işaret etmiştir: *"O, gaybı bilendir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz. Ancak (bildirmeyi) dilediği peygamberler bunun dışındadır."* (Cin: 26-27) Bu gayb haberlerinden sadece Allah'ın bilmeyi kendisine mahsus kıldığı kısmına ise ne Allah'a yakın melek ulaşabilir, ne de gönderilen peygamber. Bu hususa şu ifadesiyle işaret buyurmuştur: *"Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onun için gaybı ancak O bilir."* (En'am: 59)

Kıyamet hakkındaki bilgi de gayb haberlerindendir. Allah Teâlâ bu bilgiyi gizli tutmuştur. Fakat Hz. Peygamber, Deccal'ın çıkması, İsa (a.s.)'nın inmesi, güneşin batıdan doğması ve buna benzer âhir zamanda ortaya çıkacak bi'datların ve boş arzuların yaygınlaşması gibi âhiret alâmetlerini açıklamıştır. Allah Teâlâ'dan, güven ve kurtuluş dileriz.

Allah'ın yardımı ile Lokman Sûresi'nin tefsiri bitti.

SECDE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 30 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾
أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن
نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۖ
مَا لَكُم مِّن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ ۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾
يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ
مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَ
الشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ
وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ ﴿٧﴾

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmesinde asla şüphe yoktur.

3. "Onu Peygamber kendisi uydurdu" mu diyorlar? Aksine o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden gelen bir gerçektir. Umulur ki doğru yolu bulurlar.

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde (devirde) yaratan sonra Arş'a istiva eden, Allah'tır. O'ndan başka bir dostunuz ve şefaatçiniz yoktur. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan bir günde O'na yükselir.

6. İşte O, görünmeyeni de görüneni de bilen, mutlak galip ve merhamet sahibidir.

7. Her şeyin yaratılışını güzel yapan O'dur. Ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.

1. «Elif. Lâm. Mîm.» Bu sûre, Elif. Lâm. Mîm sûresidir.

2. «Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmesinde» ibret alanlar nazarında **«asla şüphe yoktur.»** Nitekim, o kitabın mûcize olması, bizzat Allah'tan olduğunu göstermektedir.

3. «'Onu Peygamber kendisi uydurdu'mu diyorlar?» Yani, "Kur'ân'ı Muhammed uydurdu" diyorlar. İnkârcıların bu sözünün, bâtıl olduğu son derece açık olması dolayısıyla Allah tarafından çirkin ve tuhaf addedilmiştir. Allah Teâlâ ardından, onların inkâra kalkıştıkları şeyin gerçeğini açıklamaya yönelerek şöyle buyurmuştur:

«Aksine o,» yani Kur'ân, **«senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı (peygamber) gelmemiş»** Araplardan müteşekkil **«bir kavmi uyarman için Rabbinden gelen bir gerçektir.»** Çünkü Kureyş, belli karakterleri olan, dinden pek uzak ve ümmî bir millet olmalarından dolayı yol göstermeye çok muhtaç kimselerdi. İsmail (a.s.)'e gelince O, İsa (a.s.)'dan önce sadece kendi

kavmine gönderilen ve ölümü ile peygamberliği son bulan bir peygamberdi.

Onları uyarman sebebiyle **«umulur ki doğru yolu bulurlar.»** Yani tek Allah inancına ve samimi olmaya yönelmelerini temenni ederek onları uyarasın.

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, peygamber'in gönderilmesinden maksat, hak yolu tanıtmaktır. Buna göre her insan, kabiliyeti ölçüsünde doğru yolu bulur.

4. «Gökleri, yeri» yani göklerde ve arzdaki cisimleri **«ve bunların arasındakileri»** bulutları, rüzgârları v.s'yi **«altı günde (devirde) yaratan»** ki, dileseydi onları bir saatte bile yaratabilirdi. Fakat işlerde yavaş hareket etmeyi göstermek üzere onları altı günde yaratmıştır. **«Sonra Arş'a»** selefin görüşünde olduğu gibi yüceliğine yaraşır bir tarzda **«istiva eden»** Arş'a hükmeden **«Allah'tır. O'ndan başka bir dostunuz ve şefaatçiniz yoktur.»** Yani Allah Teâlâ'nın yolundan sapmanız durumunda size yardım edecek, şefaatte bulunacak ve Allah'ın azabından sizi kurtaracak hiç kimseniz yoktur.

«Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?» Yani bu öğütleri işitip onlardan ders almaz mısınız?

5. «Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.» *"Tedbîr:"* İşleri düşünüp sonuçlarına bakmak demektir. Buna göre anlam şöyledir: "Allah Teâlâ dünyanın işini, yeryüzüne eserleri inip duran melekler vb. semâvî sebeplerle düzenleyip yönetmektedir.

«Sonra (bütün bu işler) sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan bir günde» yani uzun bir zaman dilimi içerisinde **«O'na yükselir»** ve pratik olarak ilminde varolur.

Âyetteki asıl hedef, hadiselerin düzenlenmesi ile meydana gelişleri arasında uzun bir zaman geçtiğini beyan etmektedir. Öte yandan Allah Teâlâ'nın Me'âric Sûresi'ndeki *"...Miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde yükselir."* (Âyet: 4) âyetine gelince, O bu ifade ile, Sidretü'l-Münteha ile arz arasındaki mesafeyi, bir de Sidre'ye tekrar dönüş süresini kastetmiştir. Melek bu mesafeyi, dünya günlerinden bir gün kadar bir müddet içinde katetmektedir. Bu durumda âyetteki *"ileyhi" (ona)* zamiri, meleğin yerini tutar. Bu yer, Allah Teâlâ'nın meleğe, çıkmasını emrettiği yerdir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ, mahlûkatın işlerini dünya günlerinin süresi içerisinde düzenler; kaza ve kader de gökten yere iner. Daha

sonra bu işler ve düzenleme tekrar O'na döner. Nihayet amirlerin emri ve hakimlerin hükmü son bulur ve Allah, kıyamet günü emir vermede tek kalır ki o gün, bin yıl gibi bir süreye bedeldir. Çünkü âhiret günlerinden bir gün, dünya günleri hesabına göre bin yıl kadardır. Nitekim, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Kuşkusuz Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir."* (Hac: 47) Buna göre ellibin yılın anlamı, kâfirler için zor geçmesi ve ellibin yıl kadar uzun gelmesi; mü'minlere az gelmesi ve dünyada farz bir namaz kılınıncaya kadar geçen süre kadar olmasıdır.

Mahşerde, ameller ve durumlar açısından şahıslara göre duraklar ve mevkiler vardır.

6. «İşte O,» şanı yüce olan, yaratma ve istiva ile nitelenen, gerçek anlamda dostluk, yardım ve kâinattaki işlerin plânlanması ve idaresi kendisine ait olan Allah, insanlar için **«görünmeyeni de»** kendilerine **«görüneni de bilen, mutlak galip»** işlerini yerine getirmeye gücü yeten **«ve»** plânında kullarına karşı **«merhamet sahibidir.»** Burada, Allah Teâlâ'nın faydalı şeyleri, mecburiyetten değil de lûtuf ve ihsan olsun diye gözettiğine işaret edilmektedir.

7. «Her şeyin yaratılışını güzel yapan O'dur.» *"İhsân"* kelimesi iki anlamda kullanılır: Birincisi, başkasına lütufta bulunmak; ikincisi de, işini güzel yapmaktır. Yani Allah Teâlâ her şeyin yaratılışını, varlığın kabiliyetinin gerektirdiği şekilde, hikmet ve maslahatın yönlendirdiği ölçüde, şekil ve mana bakımından güzel bir biçimde yapmıştır. Bütün varlıklar, şekilleri farklı, güzel ve daha güzel diye ayırıma tutulsa bile güzeldir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz insanı en güzel biçimde yarattık."* (Tin: 4)

İbn Abbas (r.a.): "İnsan, yaratılışında güzeldir" demiştir.

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ güzeli ve çirkini yaratmış; güzel görülen şeyler, ancak çirkin addedilen şeylerin karşısında güzel olur. Bu itibarla güzel, güzelliğinin ortaya çıkması için çirkine ihtiyaç duyunca kötünün çirkin olduğunu söylemek de bir nevî güzelliktir."

Ben, fakir derim ki: "Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın her san'atı ve işi güzel olmasına rağmen O, güzelliğin yanında ve çirkinliği de yaratmış ve bu yaratma vasfı ile kendini överek şöyle buyurmuştur: *"Yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu?"* (Nahl: 17) Fakat övgü yerinde Allah Teâlâ maymunların, domuzların, yılanların, akreplerin vb. çirkin ve zararlı varlıkların

yaratıcısıdır ifadesi söylenmez. Doğrusu şöyle denir: O, her şeyin yaratıcısıdır. Çirkin olan, onun yaratılması ve var edilmesi değil, aksine güzel olanla karşılaştırılmasına oranla çirkindir, bizatihi çirkin değildir.

«**Ve ilk başta**» bütün mahlûkat arasından «**insanı**» yani insanların babası Âdem (a.s.)'i «**çamurdan yaratmıştır.**»

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ
مَهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ
وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾ وَقَالُوا أَإِذَا
ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ
ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

8. Sonra onun zürriyetini nutfeden, hakir bir sudan üretmiştir.

9. Sonra onu şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

10. "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

11. De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."

8. «Sonra onun zürriyetini» insanın sulbünden çıkarılan **«nutfeden, hakir»** ve zayıf **«bir sudan»**, meniden **«üretmiştir.»** Zürriyet, insandan ayrılması ve üremesi dolayısıyla *"nesil"* diye adlandırılmıştır.

9. «Sonra onu şekillendirmiş,» yani zürriyetini, rahimde organlarını tamamlayıp gerektiği şekilde o organlara şekil vererek düzenlemiş, **«ona kendi ruhundan üflemiştir.»** Allah Teâlâ onu şereflendirmek, üstün bir varlık, şerefli bir mahluk olduğunu ve Rabbi ile münasebeti olan bir durumu bulunduğunu ortaya koymak için kendisine nisbet etmiştir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Kendini bilen Rabbini de bilir."

«Ve» Ey insanlar! **«sizin»** menfaatiniz **«için»** inen ve öldükten sonra yeniden dirilme ile tek Allah inancını dile getiren Kur'ân âyetlerini duyasınız diye **«kulaklar,»** yaratılışla ilgili görünen âyetleri görebilmeniz için **«gözler ve»** anlayabilmeniz için **«kalpler yaratmıştır.»** *"Ef'ide"*, fuad kelimesinin çoğuludur. Fuâd, kalp demektir. Ancak yanıp tutuşma manası kasdedilirse kalbe fuâd denilir.

Hal böyle iken bu nimetlerin Rabbine **«ne kadar az şükrediyorsunuz!»** Buradaki azlık ifadesi, olumsuzluk ve yokluk anlamındadır.

Âyet-i kerimede, söz konusu kişilerin belirtilen nimetlere ve o nimetleri veren Allah'a nankörlük etmeleri açıklanmaktadır.

Öyleyse akıllı kişi, nimetleri ve nimetleri vereni tanımalı ve şükretmek için gayret sarfetmelidir ki, başı boş olan kişilerden olmasın. O, içte ve dışta olan nimetlere, Allah'ın verdiği güç, kuvvet ve organlar gibi nimetlere şükreden kişilerden olduğu zaman Allah Teâlâ, ona şükrün karşılığını verir. Yani itaatini kabul eder; pek yüce bir toplum katında onu över, en güzel şekilde mükâfatlandırır. Bu mükâfat, cennetler ve cennetlerin dereceleri ile ebedî nimetlerden ibarettir.

10. Öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden Ubey b. Halef ve buna benzer Kureyş kâfirleri, **«'Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman...»** *"Dalle"*: Toprak ve kemik oldu, kayboldu ve görünmez oldu demektir. Su, sütün içinde kaybolduğu zaman *"dalle'l-mâ'"* denir. Buna göre mana şöyledir: "Yok olup toprak olduktan ve yerin toprağı ile, ondan ayrılamayacak derecede karıştığımız ya da defnedilmek suretiyle o toprağın içinde kaybolduğumuz ve insanların gözlerinden uzak olduğunuz zaman, **«gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız?'»** Yani öldükten ve yok olduktan sonra yeniden varolacak ve

ölmeden önce olduğumuz gibi hayatta mı olacağız? **«derler.»**

Kâfirlerin bu inkârı tuhaftır. Nitekim onlar, ölümü kabulleniyor ve onu müşahede ediyorlar. Ancak öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr ediyorlar. Bu nedenle âyetteki soru, ölüme değil, yeniden dirilmeye yöneliktir. Allah Teâlâ, onların yeniden dirilmeyi inkâr etmelerini açıkladıktan sonra kıyamet gününe ulaşmayı ve o gün karşılaşacakları korkuları inkâr etmeleri gibi daha belirgin ve daha kötü bir durumu açıklamaya geçerek şöyle buyurmuştur:

«Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.» Allah'a kavuşmak, kıyamet gününden ve Allah'a dönmekten ibarettir. Bunu inkâr eden, Allah'a, ona öfkeli bir halde kavuşurken onu kabul eden de ondan hoşnut bir halde kavuşur.

11. Hakkı açıklayarak ve inkârcıların bâtıl iddialarını reddederek **«de ki: 'Size»** yani ruhlarınızı almaya ve ölüm sürelerinizi tesbit etmeye **«vekil kılınan»** ki *"tevkil;"* güvendiğin kimseyi kendin adına tayin etmendir. **«Ölüm meleği canınızı alacak,»** *"Teveffi"*: Bir şeyi tam olarak almak demektir.

"Sıhâh" isimli lügat kitabında müellif şöyle demiştir: "Allah, ruhunu teslim aldı anlamında *'teveffâhu'l-lâh'* denir. Vefat ise ölüm demektir. Melek de: Çeşitli şekillere girebilen nurânî ve lâtif bir varlıktır. Ölüm, hayata karşılık olarak yaratılan varlıkla ilgili bir özelliktir."

Buna göre anlam şöyledir: "Azrail ruhlarınızı, bir şey bırakmadan tam olarak, yüzlerinize ve arkalarınıza vurmaktan daha fena ve daha kötü bir şekilde alır. Ya da ruhlarınızı, sizden birini terketmeden ve ecelleri gelen kişilerden kimseyi geri bırakmadan alır. Ölüm meleğinin kendisine gelince, Allah Teâlâ onun da canını alır. Âyet-i kerimede, kâfirlerin düşüncesi reddedilmektedir. Nitekim onlar, ölümün, varoluş gereği canlıda arız olan tabii hallerden olduğunu iddia etmişlerdir. **«Sonra»** hesap ve muamele görmek üzere yeniden dirilmek suretiyle **«Rabbinize döndürüleceksiniz.'»** İşte Allah'a kavuşmanın anlamı budur.

Bil ki Allah Teâlâ burada, ölüm meleğinin canı alanın kendisi olduğunu, başka bir yerde elçiler, yani melekler ve diğer bir yerde de Allah Teâlâ olduğunu bildirmiştir. Âyetler arasında çelişkili gibi görülen bu durumun açıklaması şöyledir: Ölüm meleği ruhları alır. Diğer melekler de onun yardımcılarıdır ve onun emrine göre hareket ederler. Allah Teâlâ ise ruhu çıkarır. O halde

gerçek anlamda her işi yapan ve bütün varlıkların ruhlarını çekip alan Allah Teâlâ'dır. Ölüm meleği ile yardımcıları birer vasıtadır.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ
عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا
مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَءَاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَىٰهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ
ٱلْقَوْلُ مِنِّى لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾
فَذُوقُوا۟ بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَآ إِنَّا نَسِينَٰكُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ
ٱلْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

12. O günahkârların, Rableri huzurunda başları öne eğik halde: "Rabbimiz! Gördük ve duyduk. Şimdi bizi geri döndür de iyi amel yapalım. Artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen!

13. Biz dileseydik elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat: "Cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye Benden kesin söz çıkmıştır.

14. "Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım! Doğrusu Biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınızdan ötürü ebedî azabı tadın!"

12. «O günahkârların,» *"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman gerçekten biz yeniden mi yaratılacağız"* (Secde: 10) diyenlerin **«Rableri huzurunda»** Allah'a arzedildikleri yerde haya, üzüntü ve kederden dolayı **«başları öne eğik halde: 'Rabbimiz! Gördük ve duyduk.»** Yani görenlerden, işiten-

lerden olduk ve bizim, görülen ve işitilen âyetleri idrak etme kabiliyetimiz hasıl oldu. Oysa biz, daha önce bir şey idrak edemeyen kişiler idik. **«Şimdi bizi»** dünyaya **«geri döndür de»** söz konusu âyetlerin gerektirdiği şekilde **«iyi amel yapalım. Artık kesin olarak inandık' diyecekleri zamanı bir görsen!»** Onlar sanki şöyle demek istemişlerdir: Artık biz tam olarak anladık. Oysa daha önce hiçbir şey anlamıyorduk. Âyetteki *"Bir görsen"* ifadesinin cevabı ise, "fena bir iş görürdün" sözüdür.

13. «Biz dileseydik elbette herkese hidayetini verirdik.» Yani Biz şöyle deriz: "İyi olsun, kötü olsun herkese başarı lütfetmek süretiyle iman ve amele sevkeden hidayeti verseydik onu, kazanç yeri olan dünyada verir ve âhirete tehir etmezdik." **«Fakat: 'Cehennemi hem cinlerden»** yani şeytanlar ve cinlerin kâfirlerinden **«hem de»** küfür ve isyanda İblise uyan onun yolunda giden **«insanlardan bir kısmıyla dolduracağım' diye Benden kesin söz çıkmış»**, hükmüm sabit olmuş ve vaadim daha önce geçmiş**«tır.»**

İbn Ata ise, âyetin anlamı hususunda şöyle demiştir: "Biz dileseydik her kula hoşnutluğumuzu kazanması için başarı sağlardık. Fakat tercih işinin işlemesi için vaad ve tehditle ilgili kesin söz çıkmıştır."

Bil ki Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in şu sözünde belirtildiği şekilde cenneti düşkün kimselerle doldurduğu gibi cehennemi de bedbaht kimselerle doldurur: *"Cennet ve cehennem birbiriyle tartışmışlar ve cehennem: 'Böbürlenenler ve azgınlar tarafından tercih edildim.' der. Cennet de: 'Ne oluyor ki bana sadece düşkün ve zayıf kimseler girmektedir?' dedi. Bunun üzerine Allah cehenneme: 'Sen Benim azabımsın ve seninle kullarımdan dilediğime azap ederim.' Cennete de: 'Sen Benim rahmetimsin. Bu yüzden sayende kullarımdan dilediğime rahmet ederim. Cennet ve cehennemden her birinin bende dolma hakkı vardır,"* buyurmuştur. [1]

14. O gün onlara şöyle diyeceğiz: **«'Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım!»** *"Nisyân"*: İnsanın, emanet edilen şeyi korumayı terketmesi ve hafızasından silinmesidir. Allah Teâlâ'nın kınadığı nisyân (unutma), aslında kasıttan kaynaklanan nisyândır. İşte inkârcıların dünyevî lezzet ve hazlarla meşgul olmalarının bu korkunç güne kavuşmayı unutmalarının, o konuda düşünmeyi ve bütünüyle o güne hazırlanmayı terketmelerinin

1- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. İbnü'l-Esir, *Câmi'u-l Usûl*, 10/544.

nedeni budur. Nitekim dünyanın bu lezzet ve hazlarına dalmak, âhireti hatırlamayı ve âhiret kapsamı içinde Allah'a kavuşmayı ve O'nun cezasıyla karşı karşıya gelmeyi unutturur ve onlara unutmayı musallat eder.

«Doğrusu Biz de sizi unuttuk.» Yani, sizi azabın içinde, tıpkı bütünüyle unutulan kişinin terkedilmiş olduğu gibi önemsemeyerek ihmal ettiklerinizden dolayı cezalandırmak için terkettik.

«Yaptıklarınızdan», inkârlarınızdan ve günahlarınızdan **«ötürü»** cehennemde **«ebedî azabı tadın!'»**

Âyet-i kerimedeki *"tadın"* ifadesinin tekrarlanması, pekiştirmek, inkârcılara karşı olan öfkeyi ortaya çıkarmak için ve bir de söz konusu azabın sebebinin sadece belirtilen unutma olmadığını; aksine dünyada devam etmiş oldukları inkâr ve günahlarından ibaret başka sebepleri olduğunu bildirmek içindir.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا
ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
(١٥) تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (١٦) فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ
قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٧) أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا
كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ (١٨) أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (١٩)

15. Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bu âyetlerle kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler.

16. Onlar, vücutlarını yataklardan uzak tutup Rablerine, korkarak ve umarak yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar.

17. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez.

18. Öyle ya, mü'min olan, fasık kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar.

19. İman edip de iyi amel yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına karşılık bir ikram olarak cennet konakları vardır.

15. «Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki,» yani, *"Ey günahkârlar! Allah Teâlâ'nın eğer onlar, (dünyaya) geri gönderilirlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdir."* (En'am: 28) ifadesinde dile getirildiği şekilde iddia ettiğiniz gibi sizi dünyaya döndürsek yine de âyetlerimize inanmaz ve bu âyetlerin gereği olarak iyi amel yapmazsınız. **«Bu âyetlerle kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan»** yani, âyetleri işitmemiş gibi böbürlenmeye devam edenlerin yaptığı gibi, iman ve itaate karşı kibirlenmeden Allah'ın azabından korkarak **«secdeye kapanırlar ve Rablerini»** iman, amel vs. için başarılı kılmak gibi nimetlerinden dolayı **«hamd ile tesbih ederler.»** O'na yakışmayan şirkten, yeniden varetme aczinden ve benzer şeylerden O'nu tenzih ederler.

Secde eden kişinin secde etmesi esnasında, secde âyetine uygun duâ etmelidir. Bu nedenle bu âyetle ilgili olarak şöyle duâ ederler:

"Allah'ım! Beni, senin için secde edenlerden, sana hamdederek tesbih edenlerden kıl. Emrine karşı büyüklük taslayan kişilerden biri olmaktan sana sığınırım."

16. «Onlar, vücutlarını yataklardan uzak tutup Rablerine,» O'nun gazabından, azabından ve ibadeti kabul etmemesinden **«korkarak ve»** merhametini **«umarak»** devamlı bir şekilde **«yalvarırlar.»** Âyeti kerimede kastedilen, gece ibadetidir. Yani âyet, gece ibadetinde bulunanların durumu hak-

kında inmiştir. Kuşkusuz farz namazın dışında en faziletli namaz gece namazıdır.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Rabbiniz iki kimseye şaşmıştır: Bunlardan birisi, yatağını, yorganını terkederek sevdikleri kimselerle ev halkının arasından ayrılarak namaza yönelen kimsedir. Allah Teâlâ, meleklerine hitaben: 'Kuluma bakın! Nezdimde olanı isteyerek ve katımda bulunan (azaptan) korkarak yatağını, yorganını bırakmış ve sevdikleri ile ev halkının arasından ayrılarak namaza yönelmiştir.' Diğeri ise, Allah yolunda savaşıp arkadaşlarıyla birlikte yenilen, bu yenilgisini ve yeniden vuruşmaya dönmesinde başına gelecekleri bildiği halde tekrar vuruşmaya dönen, nihayet şehit edilen kimsedir. Allah Teâlâ, meleklerine şöyle buyurur: 'Bu kuluma bakın! Nezdimde bulunan (mükâfatı) arzu ederek ve katımda olan azaptan korkarak vuruşmaya dönmüş ve nihayet şehit olmuştur'."* (2)

Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cennette, içlerinden dışları ve dışlarından içleri görülebilen bir takım köşkler vardır. Allah bunları, tatlı konuşan, yemek yediren, oruca devam eden ve geceleyin insanlar uyurken namaz kılan kimseler için hazırlamıştır."* (3)

İbn Ravâha (r.a.) Hz. Peygamberi övdüğü bir şiirinde şöyle demiştir:

Tanyeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada
Resûlullah Kur'ân okuyarak aramızda bulunuyor.
O, bize sapıklıktan sonra hidâyet nurunu göstermiştir.
Gönüllerimiz ona tereddütsüz inanmıştır, ne söyledi ise vâkidir.
Müşriklere yatakları ağır gelirken
Hz. Peygamber yanını yatağından uzaklaştırarak gecelerdi.

Başka bir hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ önceki ve sonraki nesilleri topladığı zaman bir tellâl, herkesin duyabileceği bir sesle seslenir. Herkes o gün ikrama en lâyık olanları bileceklerdir. Sonra bu tellâl dönüp: 'Vücutlarını yataklardan uzak tutanlar kalksın' diye seslenir. Onlar da azınlık oldukları halde kalkarlar. Ardından: 'Bolluk ve darlıkta Allah'a hamdedenler kalksın' diye seslenir. Bunun üzerine onlar, azınlık olarak kalkarlar. Bunların hepsi cennete salıverilirler ve daha sonra diğer insanlar*

2- Hadisi Ebû Dâvûd, *"Sünen"*inde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/222.
3- Hadisi Tirmizî, *"el-Bir ve's-sıla"* bölümünde, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"*inde, 5/343 ve Hakim *"el-Müstedrek"* isimli eserinde tahric etmişlerdir.

hesaba çekilir." [4]

Bil ki gece ibadeti, yüce bir himmet eseri olup Allah Teâlâ'nın bir lütfudur. Bu lütuf kime yapılmış ise gece ibadetini yerine getirsin ve âdet haline getirilen gece zikrini hiçbir şekilde terketmesin.

Ebû Süleyman ed-Daranî şöyle demiştir: "Gece ibadetimi yapmadan uyudum. Bir de ne göreyim bir cariye bana şöyle diyor: Ebû Süleyman! Sen uyuyorsun; Oysa ben, beş yüz yıldan beri çadırda senin için yetiştiriliyorum."

"Âkâmü'l-Mercân" isimli eserde de şöyle denmektedir: "İblis, Yahya (a.s.)'a görünmüş ve Yahya (a.s.) ona: 'Benden bir şey elde edebildin mi?' deyince İblis: 'Bir seferin dışında hayır. Sen, yemek üzere önüne yemek koymuştun. Ben o yemeği sana hoş gösterip durdum ve nihayet ondan arzu ettiğinden fazla yedin. Bu nedenle o gece, daha önce namaza kalktığın gibi kalkmadın. Bunun üzerine Yahya (a.s.) İblis'e: "Ondan sonra artık yemekten hiç doymadım' deyince İblis de ona: 'Ben de artık senden sonra kimseye öğüt vermedim' demiştir."

«Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan», maldan, çeşitli hayır ve iyilikler için **«harcarlar.»** Bazıları şöyle demişlerdir: "Bu ifade, farz ve nafile için genel bir ifadedir ve üç kısımdır: Zekât, sadaka ve başkalarını kendine tercihtir."

17. Dünyada iyi niyetle **«yaptıklarına»** ve güzel amellerdeki samimiyetlerine **«karşılık olarak, onlar»** yani vücutlarını yataktan kaldırmak, Allah'a yalvarmak ve infakla nitelenenler **«için nice göz aydınlatıcı»** ve gönülleri rahatlatıcı **«nimetler saklandığını hiç kimse»**, ne Allah'a yakın bir melek, ne de bir peygamber **«bilemez.»** Nitekim hadis-i kudsîde şöyle geçmektedir: "Allah Teâlâ şöyle buyurur: *'İyi kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayalinden geçmediği şeyler hazırladım! Size bildirilmeyen başka şeyler de vardır. Dilerseniz şu âyeti okuyunuz: 'Onlar için nice göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilmez."* (Secde: 17) [5]

18. «Öyle ya,» dünyada **«mü'min olan, fasık kimse gibi midir?»** Burada *"fasık"* imandan çıkan anlamındadır. Çünkü Allah âyette, fasıkı mü'mi-

4- Hadisi Beyhakî, *"Şu'abu'l-Îmân"* bölümünde tahric etmiştir. Bkz. es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/176.

5- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî Ebû Hureyre'den merfu olarak tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmi'u'l- Usûl*, 10/494.

nin karşıtı olarak zikretmiş, cehennemde ebedî kalacağını da haber vermiştir. Cehennemde ebedî kalmayı sadece kâfir olan hak eder. **«Bunlar»** âhirette şeref ve mükâfat konusunda **«elbette bir olamazlar.»**

Rivayete göre bu âyet, Hz. Ali ve Velid hakkında inmiştir. Mü'min olan Hz. Ali'dir ve âyetin kapsamına onun gibi olanlar girmektedir. Kâfir ise Velid'dir ve ifadenin kapsamına, aynı özellikte olanlar da girmektedir. Bu nedenle Allah: *"Bunlar elbette bir olamazlar"* ifadesini çoğul olara getirmiştir.

İbn Ata şöyle demiştir: "İtaat ve iman nurları içinde bulunan, isyan ve sapıklık karanlıkları içinde olanla bir değildir."

"Keşfü'l-Esrâr" isimli eserde de şöyle geçmektedir: "Kesin delille desteklenen ve üzerinde marifet güneşleri doğan kişi, yardımsız bırakılan ve mahrumiyetle damgalanan kimse gibi olur mu? Aynı seviyede olmazlar ve karşılaşmazlar."

Ey Süreyya yıldızı ile Süheyl yıldızını bir araya getirmeye çalışan
Allah iyiliğini versin bu ikisi nasıl birleşir?
Biri Şam tarafından yükselir,
Diğeri ise Yemen tarafından.

19. «İman edip de iyi amel yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına» yani dünyada yaptıkları iyi amellere **«karşılık bir ikram olarak cennet konakları vardır.»** *"Me'vâ":* Sığınılan yer demektir. Âyette cennet, "me'vâ"ya izafe edilmiştir. Çünkü cennet, asıl konaklama yeridir. Dünya ise, kuşkusuz göç edilen bir yerdir. Bu nedenle dünya, "kantara" (köprü) diye adlandırılmıştır. Çünkü o, âhiret için bir köprüdür, yerleşilen bir yer değildir.

İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: "Me'vâ Cennetinin tümü altındandır ve burası, sekiz cennetten biridir. Söz konusu cennetler: Darü'l-Celâl, Darü'l-Karâr, Darü's-Selâm, Adn Cenneti, Me'va Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti ve Naîm Cenneti'dir."

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۖ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا
مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ
تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ
الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ
ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۚ إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

20. Îman ve itaatten çıkanlara gelince, onların varacakları yer, cehennemdir. Oradan çıkmak istedikleri her defasında geri çevrilirler ve kendilerine: "Yalan saydığınız cehennem azabını tadın!" denir.

21. En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan taddıracağız; olur ki dönerler.

22. Kendisine Rabbi'nin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim kim olabilir? Kuşkusuz suçlulardan öç alacağız.

20. İnkâr ve günahı tercih ederek **«iman ve itaatten çıkanlara gelince, onların varacakları yer,»** mü'minler için cennet konakları iken onlar **için «cehennemdir. Oradan çıkmak istedikleri her defasında geri çevrilirler»**ki bu ifadeden, cehennemde ebedî kalacakları anlaşılmaktadır. Gerçekten oradan çıkmak ve geri dönmek söz konusu değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...(Cehennemin) ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız."* (**İsrâ**: 97) Böylece cehennemin ateşi sönmez. Yani cehennemliklerden, "Ateşi yavaşladı" diyen için alevi oldukça artırılır.

Rivayet edildiğine göre ateşin alevi cehennemlikleri dövdükçe onun üst tabakalarına doğru çıkarlar ve nihayet kapıya yaklaşıp oradan çıkmak istediklerinde alev kendilerine vurur, ya da cehennem zebanileri onları kamçılarla döverler. Bu yüzden, yetmiş yıllık bir mesafe kadar cehennemin dibine doğru yuvarlanıp dururlar. Bu muamele, kendilerine devamlı olarak yapılır.

«**Ve kendilerine:**» Onları korkutmak, işlerini zorlaştırmak ve öfkelerini artırmak üzere: Dünyada sürekli olarak: «**'Yalan saydığınız cehennem azabını tadın!' denir.**» Çünkü siz, cennet ve cehennem yoktur, diyordunuz.

21. «**En büyük azaptan**» yani âhiret azabından «**önce, onlara**» yani Mekke halkına «**mutlaka en yakın azaptan**», dünya azabından «**taddıracağız;**» bu azap, onların mü'minlere eziyetlerini had safhaya ulaştırdıkları zaman Hz. Peygamber'in bedduâsı ile yedi yıl kıtlığa maruz kalmalarından ibarettir. Söz konusu kıtlık sonucunda et, deri ve yanmış kemik bile yemek zorunda kalmışlardır. Her biri, açlıktan bulanık görür hale gelmişti. Yine onlar, dünyanın çeşitli sıkıntı ve dertleriyle karşı karşıya gelmişlerdi. «**Olur ki dönerler.**» İnkâr ve günahlardan tevbe ederler.

22. «**Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan**» Kitap'la öğüt verildikten «**sonra onlardan yüz çeviren**», son derece açık olmalarına, iki cihan saadetini göstermelerine rağmen o âyetleri düşünmeyen, kabul etmeyen ve gereğince amel etmeyen «**kimseden daha zalim kim olabilir?**»

Bu ifade aynen arkadaşına, camide namaz kılmamasını kendisine yakıştıramayarak, "Camiye girmene rağmen orada namaz kılmadın, öyle mi?" demen gibidir. Yani O, bütün zalimlerden daha zalimdir.

«**Kuşkusuz suçlulardan**» yani suçu basit de olsa suçlulukla nitelenen herkesten «**öç alacağız.**» Hal böyle olunca bütün zalimlerden daha zalim ve bütün suçlulardan daha suçlu olanlardan nasıl öç alacağını düşününüz.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي

إِسْرَآءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ
وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

23. Andolsun ki Biz Musa'ya Kitap verdik. Sen ona kavuşacağından şüphe etme. Ve Biz onu, İsrailoğullarına doğru yola ileten bir rehber kıldık.

24. Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.

25. Muhakkak ki Rabbin, anlaşmazlık içinde bulundukları şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hükmedecektir.

23. «Andolsun ki Biz Musa'ya Kitap» Tevrat'ı **«verdik. Sen»** Musa'nın **«ona»** Kitab'a **«kavuşacağından şüphe etme.»** Kuşkusuz biz ona Tevrat'ı verdik.

"Hz. Peygamber'in bu konuda hiç şüphe ve tereddüdü yokken bu tarz bir nehyin anlamı nedir?" dersen şöyle derim: "Kâfirler, Hz. Musa'nın Kitab'a kavuşmasından şüphe ettiklerinden dolayı bu ifade ile dolaylı olarak onlar hedef alınmışlardır. Çünkü o konuda şüpheleri olmasaydı Kur'an'a inanırlardı. Nitekim gerek Tevrat ve gerekse diğer semâvî kitaplarda, Kur'ân'ı doğrulayan deliller ve âyetler vardır. Kitabın verilmesi, ilk olan bir hadise değil ki ondan şüphe ediyorlar. *"...Eğer bunlar onları inkâr etselerdi derhal Biz, onları inkâr etmeyecek bir toplumu onlara vekil kılardık."* (En'âm: 89)

«Ve Biz onu» yani Musa'ya verdiğimiz Kitab'ı **«İsrailoğullarına»** sapıklıktan **«doğru yola ileten bir rehber kıldık.»** Çünkü Tevrat onlara inmiş ve ona göre kulluk edenler de onlardır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın: *"...De ki: Öy-*

le ise Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği kitab'ı kim indirdi?" (En'âm: 91) ifadesindeki insanların bunlar olduğuna hükmedilmiştir.

24. İsrailoğulları, bütün iş ve durumlarda hakta **«sabrettikleri ve»** Kitab'ın içindeki **«âyetlerimize»** iyiden iyiye düşünerek **«kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuz»** başarılı kılmamız **«la»** Tevrat'taki prensipler ve hükümlerle halkı **«doğru yola ileten»** ve her yönüyle kendilerine uyulan **«rehberler tayin etmiştik.»** Yani onları, sabrettikleri zaman önderler kıldık. O halde sen, kavminden olan kâfirlerin, Kur'ân hakkında şüphe etmekte oldukları gibi, o âyetlerin katımızdan olduğuna dair şüphe etme.

Âyet-i kerimede, Allah Teâlâ'nın Tevrat'ı İsrail oğullarına hidayet rehberi kılması sayesinde din ve dünya menfaatlerini elde ettikleri gibi Kur'ân'ı da bu değerli ümmete hidayet rehberi kılmış ve o sayede ilâhî hükümlere ve hakikatlere vakıf olacaklarına işaret etmiştir. Gerçekten Allah, İsrailoğullarından yol gösteren önderler kıldığı gibi bu ümmetten de aynı şekilde kıymetli liderler kılmış, hatta her yönüyle onları hepsinden üstün tutmuştur. Bu nedenle daha üstün olan kimse, bütün değerleri korumaya en lâyık olan kimsedir.

Değerli zatlardan biri şöyle demiştir: "Şeyh İbrahim eş-Şirazî'yi ölümünden sonra rüyamda gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise ve başında bir taç vardı. Kendisine: 'Bu beyazlık nedir?' dediğimde bana: 'İtaatin şerefidir' dedi. 'Peki, bu taç neyin nesidir?' diye sorduğumda ise: 'İlmin yüceliğidir' diye cevap verdi."

25. «Muhakkak ki Rabbin,» din işlerinde **«anlaşmazlık içinde bulundukları şeyler hakkında kıyamet günü aralarında»** yani peygamberlerle onları yalancı sayan ümmetleri arasında ya da mü'minlerle müşrikler arasında **«hükmedecektir.»** O gün, hak yolda olanla bâtıl yolda olanı ortaya koyacaktır. Hüküm, yalnız O'na aittir; başkası ise hüküm veremez.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا

مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ

أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ
فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ
﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾
قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ
﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

26. Kendilerinden önce yaşamış, halen yurtlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helâk edişimiz, onları doğru yola sevketmedi mi? Kuşkusuz bunda ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

27. Hiç görmediler mi? Biz suyu, kupkuru, çorak yerlere ulaştırıyoruz da onunla ekin çıkarıyoruz, ondan hem hayvanları, hem de kendileri yiyor. Görmüyorlar mı?

28. "Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih ne zaman?" derler.

29. De ki: "Fetih gününde inkârcılara imanları fayda vermez ve kendilerine mühlet tanınmaz."

30. Artık onlardan yüz çevir ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

26. «Kendilerinden önce yaşamış, halen yurtlarında gezip dolaştıkları» ki Mekke halkı ticaretleri esnasında helâk olan kimselerin diyarlarına ve yurtlarına uğruyorlar ve yok oluşlarının izlerini, evlerinin kalıntılarını müşahade ediyorlar. Bizim Âd, Semûd ve Lût kavmi gibi **«nice nesilleri helâk edişimiz, onları doğru yola sevketmedi mi?»** Bu, Mekke kâfirlerini korkutmak için olan bir ifadedir. Yani onlar hâlâ gaflet içinde midirler, ilerde başla-

rına ne geleceğini bilmiyorlar mı?

«**Kuşkusuz bunda**» yani helâk etmede ve buna bağlı olan kalıntılarda, gören ve ibret alan herkes için «**ibretler**» deliller ve öğütler «**vardır. Hâlâ**» Allah'ın âyetlerini ve öğütlerini düşünerek öğüt alacak şekilde «**kulak vermezler,**» inkâr ve yalanlamalarından, vazgeçmezler «**mi?**»

27. «Hiç görmediler mi? Biz suyu» bütünüyle otu yok olmuş «**kupkuru çorak yerlere ulaştırıyoruz da**» ki, suyu ulaştırmaktan maksat, suyu taşıyan bulutu sevketmektir. Çünkü Allah Teâlâ'ya nisbet edilen odur.

Bu ulaştırma ve ardından ifade edilen ekinleri çıkarma işi, hissedilmesinden dolayı bazıları, âyetteki görmeyi gözle görme diye yorumlamışlardır. Nitekim âyetin sonundaki, *"görmüyorlar mı?"* ifadesi de bunu gösteriyor. Ya da görmekten maksat kesin olarak bilmektir. Buna göre anlam şöyledir: "Kuşkusuz suyu sevkettiğimizi bilmişlerdir."

«**Onunla**» yani sevkedilen bu su sayesinde o yerden «**ekin çıkarıyoruz, ondan,**» o ekinden «**hem hayvanları**» ekin sapları, yaprak ve onlara mahsus bazı hububat vs. yi, «**hem de kendileri,**» insanların beslendiği ekin ve meyveleri «**yiyor. Görmüyorlar**» düşünmüyorlar ve bunu O'nun birliğine, sonsuz kudretine ve lütfuna, ibadete lâyık olduğuna, zarar ve fayda vermeyen cansız varlıklar şöyle dursun; melek ve insan gibi yaratıklarından ortağı bulunmadığına delil getirmiyorlar «**mı?**» Yine onlar, O'nun tekrar kendilerini yaratmaya ve diriltmeye gücü olduğunu bilmiyorlar mı?

28. «'Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih ne zaman?'» Yani hüküm, ya da yardım ve zafer ne zaman tahakkuk edecek «**derler.**» Nitekim mü'minler, Mekke kâfirlerine, kıyamet gününü kastederek şöyle diyorlardı: "Bizim, Allah'ın aramızda hükmedeceği bir günümüz var; ya da Allah bize müşriklere karşı fetih verecek ve aramızda hüküm verecektir." Mekke halkı, mü'minlerin bu sözünü duydukları vakit alelacele yalanlamak ve alay etmek için: "Bu fetih ne zaman?" diyorlardı.

29. Onları susturmak ve hakkı pekiştirmek için «**de ki:**» Acele etmeyin ve alay etmeyin. Çünkü «'**fetih gününde,**» kıyametin kopması ile şüphenin giderildiği gün, ya da düşmana karşı zafer kazanıldığı gün «**inkârcılara imanları fayda vermez ve kendilerine mühlet tanınmaz',**» geciktirilmezler de.

Âyet-i kerimede kıyamet günü kasdediliyorsa, o takdirde o gün, vakit

geçtiğinden dolayı iman, kâfire fayda vermez ve ona, ne azabın gelmesi, ne de özür beyan etme konusunda mühlet tanınmaz. Çünkü onun özür dilemesi söz konusu değildir. Yok eğer maksat, Bedir günü gibi zafer günü ise, ölüm halindeki imanı fayda sağlamaz. Çünkü onun imanı, Firavun'un boğulma anındaki imanı gibi hayattan ümidini kesme durumundaki imanıdır. Böyle bir kimseyi savaşta öldürmekten asla geri durulmaz.

30. «Artık onlardan yüz çevir» yalanlamalarına aldırma **«ve»** vaadimin doğruluğuna dayanarak onlara karşı zaferi ve helâk olmalarını **«bekle. Zaten onlar da»** sana karşı galibiyeti ve senden kurtulmaları için ölüm veya öldürme gibi felâketi, ya da kendilerinin helâk edilmesini **«beklemektedirler.»** Nitekim, söz konusu günü, acele istemeleri ve günahlar içinde yoğrulmaları, kuşkusuz bu gidişattan kaynaklanan azabı bekliyorlar demektir. Gerçekten Allah vaadini tahakkuk ettirmiş, kuluna yardım etmiş, mü'minlere fetih lütfetmiş ve hepsinin beklentilerini vermiştir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Secde Sûresi'nin tefsiri bitmiştir.

AHZÂB SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 73 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ۗ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
وَكِيلًا ﴿٣﴾ مَّا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ ۖ وَمَا جَعَلَ
أَزْوَاجَكُمُ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ ۖ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ
أَبْنَاءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَاهِكُمْ ۖ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ
يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ ۖ
فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥﴾

1. Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfir ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

2. Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

3. Allah'a güvenip dayan. Vekil olarak Allah yeter.

4. Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, "zıhar" yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza gelen sözlerinizdir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir.

5. Onları (Evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve dostlarınız olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok, fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

1. «Ey Peygamber!» *"Nebi" (peygamber)* kelimesi; faydası büyük olan, sayesinde bilginin ya da kanaatin oluştuğu haber anlamındaki nebe' kelimesinden türemiştir. Hz. Peygamber "Nebi" olarak adlandırılmıştır. Çünkü o, Allah'tan selim akılların kabul edeceği şeyleri haber vermektedir.Ya da nebi kelimesi, yücelik anlamındaki "nübüvvetten" türemiştir. Buna göre Hz. Peygamber, diğer insanlara olan üstünlüğünden dolayı, "Ey Nebi" diye adlandırılmış olmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, ismiyle değil şerefini artırmak için,"Nebi" diye seslenmiştir. Yani, "Ey Âdem!, Ey Nûh!, Ey Mûsa!, Ey İsa!, Ey Zekeriya!, Ey Yahya" buyurduğu gibi adıyla, "Ey Muhammed!" diye seslenmemiştir. Söz konusu "Nebi" lâkabı, Hz. Peygamber'in yüceliğini gösteren değerli lâkaplardan biridir. Yine onun, bunun dışında birtakım isim ve

lâkapları vardır. İsimlerin ve lâkapların çokluğu, kişinin şerefine işaret etmektedir.

Öte yandan, Hz. Peygamber'in, *"Muhammed Allah'ın elçisidir..."* (Fetih: 29) âyetinde olduğu gibi isminin açıkça belirtilmesi ise, insanlara onun Allah'ın elçisi olduğunu bildirmek ve bu sayede ona inanmaları ile doğru inanca sahip olmalarını sağlamak içindir.

Ahdi bozma ve güvensizlik verme konusunda **«Allah'tan kork,»** takva üzere olmaya devam et ve onu artır. Çünkü takvanın derecelerinde sınır yoktur. Âyetin bu ifadesi, ancak devama yorumlanmıştır. Kuşkusuz bir şeyle meşgul olan kişiye, o şeyi yapması emredilmez. Meselâ oturan birine, "otur!" denmez. Bu nedenle Allah, Hz. Peygamber'e takvayı, yüceltmek üzere emretmiştir.

İnkârını açıkça ortaya koyan **«kâfir ve»** inkârını gizleyen **«münafıklara boyun eğme.»** Yani dinine uymayan ve dinin aleyhinde sayılan hususlarda onlara itaat etmemeye devam et. Gerçekten Allah Rasûlü inkârcılara ve münafıklara itaat etmiyordu ki, onlara boyun eğmesi yasaklansın. Fakat bu ifade ile onun tutumu pekiştirilmiş oldu. İtaat, boyun eğmedir. Bir şeye boyun eğme ise ancak o şey emredildikten sonra düşünülür. İtaatle ibadet arasındaki fark şudur: İtaat, ibadetten farklı olarak sadece emirle yapılan fiildir. İbadet ise öyle değildir.

İyi ve kötü olanları **«elbette Allah çok iyi bilendir,»** bu nedenle sana ancak faydalı olanı emretmekte ve zararlı olandan nehyetmektedir; **«hikmet sahibidir.»** O yüzden sadece yüce hikmetinin gereğiyle hükmetmektedir.

2. Takva hususunda, yaptığın ve yapmadığın bütün dinî konularda **«Rabbinden sana vahyedilene uy.»** Yani Kur'ân'a göre hareket et; inkârcıların görüşüne göre değil. **«Şüphesiz Allah»** uyup uymama ile ilgili **«bütün yaptıklarınızdan haberdardır.»** Dolayısıyla yapıp yapmamanın mükâfat ve ceza olarak karşılığını verir. Teşvik ve uyarıdan ibaret olan bu ifade, hem Peygamber (s.a.v.)'e, hem de mü'minlere olan bir hitaptır.

3. «Allah'a güvenip dayan», bütün işlerini O'na havale et. **«Vekil»** ve bütün işleri üstlenen **«olarak Allah yeter.»**

4. «Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi...» *"Kalp,"* çam kozalağı şeklinde bir et parçası olup Allah onu insanın sol **göğsü**nde ya-

ratmış ve ilmin mahalli kılmıştır. Yani, Kurtubî'nin de belirttiği şekilde, Allah Teâlâ insan için, birinde inkâr, sapıklık, ısrar ve kararsızlığın; diğerinde de iman ve hidayetin yer aldığı iki kalp yaratmamıştır. Öyleyse münafıklara ne oluyor ki gizlediklerini söylemiyorlar?

Rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Münafıklar, 'Muhammed'in, bir kalbi bizimle, bir kalbi de ashabıyla olmak üzere iki kalbi varır.' diyorlardı. Bunun üzerine Allah onları yalanlamıştır."

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Araplar tecrübeli ve akıllı kişinin iki kalbi olduğunu iddia ederlerdi. Âyette bu, reddedilmektedir. Meseâ Araplar Cemil b. Ma'mer için, -'iki kalpli' diyorlardı. Çünkü o, Arapların en hafızalılarından, en dahilerinden ve insanlara ülkelerin yollarını en iyi gösterelerden biri olup Hz. Peygamber'e düşmandı. Ya o, ya da Cemil b. Esed şöyle diyordu: 'Göğsümde, iki kalp vardır ki ben bunlarla anlarım. Bunlar, Muhammed'in idrak ettiği kalbinden daha üstündür.' İnsanlar da onun bu iddiasında doğru olduğunu sanıyorlardı. Fakat Müşrikler Bedir savaşında yenilgiye uğrayıp dolayısıyla o da yenilgiye uğrayınca, bir pabucu elinde, diğeri ise ayağında olduğu halde kızgın taşlık bir yerde koşarken Ebu Sufyan ona rast gelmişti. O ise, pabucu elinde olduğunu fark etmeden: 'Pabucum nerede? Pabucum nerede?' diyordu. Bunun üzerine Ebu Süfyan ona: 'Pabuçlarından birisi elinde diğeri de ayağındadır' demiştir. İşte o zaman anlamışlardır ki, onun iki kalbi olsaydı elindeki pabucunu unutmazdı."

«'Zıhar' yaptığınız eşlerinizi de» ki onlara: "Siz bize, haram kılınması açısından, annelerimizin sırtları gibisiniz" diyordunuz. Buna göre zıhar; kişinin, hanımına: "Sen bana annemin sırtı gibisin," demesidir. Zıhar, Câhiliyye döneminde boşanma usûlü idi. Ve o dönemin insanları boşanmış kadınlardan kaçındıkları gibi zıhar yaptıkları kadınlara da yaklaşmıyorlardı. **«Anneleriniz yerinde tutmadı»** yani Allah, eşlik ve anneliği bir kadına vermedi. Nitekim anne, hizmet edilmeye değerdir ve ona başka türlü muamele yapılmaz. Oysa insanın hanımı öyle değildir.

Âyetteki mesajdan maksat, Arapların, "zıhar" dolayısıyla hanımın anne gibi sayıldığı, iddia ve âdetlerini reddir. İslâm'da zıhar, kefâretin ödenmesine kadar kendilerine yaklaşmak haram olur. Bunun kefâreti, kişinin bir köle azat etmesi; bu mümkün olmazsa Ramazan ayının dışında aralıksız iki ay oruç tutması -ki bu süre içinde bayram günleri ve teşrik günleri gibi oruç tutmanın nehyedildiği günlerin bulunmaması gerekir. -Buna da gücü yetmezse altmış

fakiri doyurması ya da bunların her birine, fitrede olduğu gibi yemeğin bedelini vermesidir.

«**Ve evlâtlıklarınızı da**» miras, mahremiyet ve soyda «**öz oğullarınız olarak tanımadı.**» Yani Allah, evlât edinmekle öz oğula sahip olma hakkını bir adama vermedi. Çünkü evlât edinmek ârizî, öz oğula sahip olmak ise soyda asıldır. Ve ikisi yani ârizî olanla asil olan bir şeyde birleşmez.

Âyetin bu ifadesi, aynı zamanda Arapların, birinin evlâtlığını onun öz oğlu sayarak evlâtlarından erkeğin payı kadar ona miras ayırmalarını ve evlât edinenin, hanımını boşaması ya da ölümü halinde onu nikâhlamasını haram kılmalarını reddetmektedir.

Öte yandan, bir insanda iki kalbin olmaması hususu, zıhar yoluyla eşin anne; evlât edinme yoluyla edinilen evlâtlığın da öz oğul olamıyacağının dayandırıldığı bir esası oluşturmak için ortaya konmuş olabilir. Buna göre anlam şöyledir: "Allah, zıtlığa sebep olmasından dolayı hiç bir kimseye iki kalp vermediği gibi -ki her kalp, hem bütün güçlerin aslı olacak hem de olmayacaktır- eşi anne, evlâtlığı da öz oğul kılmamıştır." Yani bir kimsede iki kalbin bulunması mümkün olmadığı gibi, cahiliye halkı arasında geçerli olan hüküm ve esaslara göre eşin anne, evlâtlığın da öz oğul hükmünde olması da mümkün değildir.

«**Bunlar**» yani evlâtlığınız için, "bu benim oğlumdur" demeniz -ki, bu ifade ile âyetin sadece son kısmına işaret edilmektedir. Çünkü sözün gelişinden kastedilen budur- sadece «**sizin ağızlarınıza gelen sözlerinizdir.**» Onların gerçek payı yoktur. Öyleyse bu sözler, iddia ettiğiniz gibi evlât edinme hükümleriyle bağdaşmaz. *"Efvâh"* ağız anlamındaki "fem" kelimesinin çoğuludur. Allah Teâlâ'nın, sözü ağıza atfettiği her yerde yalana işaret edilmekte ve inancın bu söze uymadığı vurgulanmaktadır.

«**Allah ise gerçeği**» yani vakıaya uygun sözü «**söyler,**» çünkü haktan ancak hak çıkar. O hak da, öz oğul dışındaki birinin, öz oğul gibi olmamasıdır. «**Ve doğru yola**» hak yola «**O eriştirir.**» Öyleyse sözünüzü bırakarak Allah'ın bu sözüne göre hareket ediniz.

5. «Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın.» Ve "Zeyd b. Harise" deyin; başkalarını da bu şekilde babalarına nisbet edin. «**Allah katında en doğrusu budur.**» Yani evlât edinilenlerin, babalarına nisbet edilmeleri, babalarının dışındaki kimselere nisbet edilmelerinden çok da-

ha doğru ve adalete daha uygundur. **«Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları»** yani onlardan Müslüman olanları **«din kardeşleriniz ve dostlarınız olarak kabul edin.»** Din kardeşliğini ve dostluğunu dikkate alarak, "Bu benim kardeşim; bu benim dostum" deyin.

Ebu Huzeyfe, Salim adındaki kölesini azat etmiş ve onu kendine evlâtlık edinmişti. İnsanlar ona Ebu Huzeyfe'nin oğlu Salim diyorlardı. Bu âyet inince ona, Ebu Huzeyfe'nin Mevlâsı Salim, demişlerdir.

Yasaklamadan önce ya da sonra, dil alışkanlığından veya unutmadan dolayı **«yanılarak yaptıklarınızda size vebal»**, günah **«yok;»**

İbn Atiyye şöyle demiştir: "Söz konusu adlandırmanın hata ile nitelendirilmesi, ancak yasaklamadan sonra olmuştur. Hata ise, hedeften sapmak demektir."

«Fakat kalplerinizin» yasaklamanın ardından **«bile bile yöneldiğinde günah vardır.»** Hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: *"Babası olmadığını bile bile başkasının, babası olduğunu iddia eden kimseye cennet haramdır."* (1) **«Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.»** Hatayı bağışlar ve örter.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ
وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهٰتُهُمْ ۗ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِيْ
كِتٰبِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ اِلَّآ اَنْ تَفْعَلُوْٓا اِلٰٓى اَوْلِيٰٓئِكُمْ
مَّعْرُوْفًا ۗ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتٰبِ مَسْطُوْرًا ۝٦

6. Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha değerlidir. Eşleri, onların anneleridir. Akraba olanlar, Allah'ın Kita-

1- Hadisi Buharî ve Müslim, *"İslâm'da babası dışındaki birinin, babası olduğunu iddia eden..."* ilâvesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/738.

bında (miras konusunda) birbirlerine öteki mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız hariçtir. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.

6. «Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha değerlidir.» Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber Tebük seferine çıkmak üzere insanlara emir vermiştir. Bu emir üzerine bazı insanlar, "Biz babalarımıza ve annelerimize danışacağız" deyince bu âyet inmiştir.

Gerçekten Hz. Peygamber, din ve dünya ile ilgili bütün işlerde mü'minlere kendilerinden daha ileridir. Buna göre Allah Rasûlü onları bir şeye, nefisleri de başka bir şeye davet etmiş olsa nefislerinin isteği doğrultusunda hareket etme yerine Peygamber (s.a.v.)'in davetine icabet etmeleri elbette daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber onları, sadece kurtuluşa davet eder. Oysa nefisleri kendilerini, helâk ve yok oluşları söz konusu olan şeye davet eder. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Yusuf'tan bahisle şöyle buyurmuştur: *"...Nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir..."* (Yûsuf: 53) Buna göre Allah Rasûlü, onlara kendi canlarından daha sevimli; emri, nefislerinin emrinden daha geçerli ve haklarından daha tercihe şayan olmalıdır. Canlarına acıdıklarından ziyade ona şefkat etmeleri ve yine canlarını onun uğruna vermeleri, tehlikeli durumlarda ve savaşlarda kendilerini ona feda etmeleri ve kendilerini davet ettiği her hususta ona uymaları gerekir.

Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Benimle sizin durumunuz tıpkı ateş yakan bir kimsenin durumu gibidir: Çekirgeler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlamış, o ise onları oradan kovmaya çalışmaktadır. İşte ben de sizi, ateşe düşmeyesiniz diye sımsıkı tutuyorum; oysa siz elimden kaçmaya çalışıyorsunuz?"*[2] Yine hadis-i şerife göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz, ben kendisine, canından, evlâdından, malından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça gerçekten iman etmiş olmaz."*[3]

«Eşleri, onların anneleridir.» Yani saygı ve hürmet göstermenin farz ve evlenmenin haram olması konusunda onlar, tıpkı anneleri gibidirler. Nite-

2- Hadisi Müslim, *"Fedail"* bölümünde *"Bâbu şefekâtihî (s.a.v.) ala ümmetih"* başlığı altında 2285 nolu hadis olarak tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-usûl*, 1/289.

3- Hadisi Buharî ve Müslim: *"Ben, kendisine babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça..."* ifadesiyle tahric etmişlerdir. *Câmi'ûl-usûl*, 1/238.

kim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz."* (Ahzâb: 53) Fakat bunun dışında, o hanımlara bakmak, kendileriyle başbaşa kalmak, birlikte yolculuk yapmak ve miras konusunda, tıpkı yabancı kadınlar gibidirler. Bu yüzden onlara bakmak helâl değildir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin."* (Ahzâb: 53) Bu nedenle onlarla başbaşa kalmak, yolculuk yapmak doğru olmaz. Ve onlar mü'minlere mirasçı olmadıkları gibi mü'minlerde onlara mirasçı olamaz. Böylece bu annelik, Peygamber hanımlarını nikâhlamanın haram kılınmasıyla sınırlanmıştır. Bundan dolayıdır ki Hz. Âişe: "Biz kadınların anneleri değil aksine erkeklerin anneleriyiz" demiştir. Bazı müfessirlerin, Peygamber hanımlarının -erkek olsun, kadın olsun- bütün mü'minlerin anneleri olduğuna dair görüşleri zayıftır.

Söz konusu haram kılınma işi belli bir alan için sabit olup Hz. Peygamber'in hanımlarının yakınlarıyla ilgili değildir. Meselâ onların kızları için, "Mü'min erkeklerin kız kardeşleri" denmediği gibi, erkek kardeşleri ve kız kardeşleri için de, "Mü'min erkeklerin dayıları ve teyzeleri" denmez. Bu nedenle İmam Şafiî: "Zübeyr, Ebu Bekir'in kızı ve mü'minlerin annesinin kız kardeşi Esma ile evlendi" demiş, "Mü'minlerin teyzesi ile" diye söylememiştir. Sonra Peygamber'in hanımlarıyla evlenmenin haram oluşu, Hz. Peygamber'e saygı duyulmasından ileri gelmektedir. Ona saygı göstermek ise dinî bir görevdir.

«Akraba olanlar, Allah'ın Kitabı'nda» yani Levh-i Mahfuzda veya indirilen Kur'ân'da -ki o da bu âyettir- yahut mirasla ilgili âyette, ya da Allah Teâlâ'nın: *"...Allah'ın size emri budur..."* (Nisâ: 24) buyrulduğu gibi, farz kıldığında **«(miras konusunda) birbirlerine öteki mü'minlerden»** yani Ensardan **«ve muhacirlerden daha yakındırlar.»**

Bu âyette, akraba olanların birbirlerine vâris olmak suretiyle kendilerine yabancı olanlardan daha yakın oldukları açıklanmaktadır. Nitekim Müslümanlar, İslâm'ın ilk yıllarında akrabalık yerine dindeki dostluk (muvâlât), kardeşlik ve hicret sayesinde birbirine mirasçı oluyorlardı. Yine o zamanlar, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen zümreye zekâttan pay ayrılıyordu. Daha sonra İslâmiyet güç kazanıp, Müslümanlar üstünlüğü elde edince bu hüküm kaldırılmış ve mirasçı olma akrabalığa bağlanmıştır.

«Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız hariçtir.» Dostlardan mak-

sat, dost ve kardeş edindikleri kimseler; iyilik yapmaktan maksat da, malın üçte birini ya da ondan fazlası yerine azını vasiyet etmektir. Yani onlar, vasiyetin dışında her türlü iyiliğe lâyık kimselerdir. Fakat vâris için vasiyet söz konusu değildir. Başka bir ifade ile akraba olanlar, mirasa yabancılardan daha ziyade hak sahibidirler. Fakat yabancılar için vasiyette bulunmak, akraba olanlara oranla daha büyük önem arzeder. Çünkü vâris için vasiyet söz konusu olmaz.

«Bunlar kitapta», Kur'ân'da **«yazılı bulunmakta»** ya da Levh-i Mahfuzda tesbit edilmiş ve korunmuş durumda**«dır.»**

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لِّيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ
عَن صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

7. Hani Biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) Biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.

8. Allah, doğrulara doğruluklarını sormak için bunu yaptı. Kâfirler için de can yakıcı bir azap hazırladı.

7. Ey Muhammed! Kavmine hatırlat. **«Hani Biz peygamberlerden söz almıştık;»** yani bütün peygamberlerden, kendilerine peygamberlik görevini verdiğimiz anda ilâhî buyrukları tebliğ etme ve hak dine davet etme sözünü aldığımız vakti unutma. **«Senden,»** yani ey Muhammed! Senden özellikle bu sözü aldık.

Hz. Peygamber, en son gönderilmiş peygamber olmasına rağmen peygamberlerin en faziletlisi olduğunu ifade etmek ve değerini yüceltmek üzere

âyet-i kerimede öne alınmıştır. Hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *"Ben, insanların efendisiyim. Övünmek yoktur."*(4) Yani bunu övünmek için söylemiyorum.

Peygamberlerin piri ve Tufandan sonraki ilk peygamber olan **«Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da.»** Allah Teâlâ, peygamberler arasında özellikle bu peygamberleri dile getirmiş ve bundan, onların oldukça üstün, şeriat sahiplerinin meşhurlarından ve azim sahibi peygamberler olduklarının ortaya konması amaçlanmıştır. **«(Evet) Biz onlardan»** peygamberlerden, peygamberliği tebliğ etmek ve emanetlerini yerine getirmek üzere **«pek sağlam bir söz aldık.»** Bu söz, âyetin başında belirtilen sözün kendisidir. Âyetin sonunda tekrar edilmesinin amacı ise, niteliğini beyan etmek içindir.

8. «Allah, doğrulara doğruluklarını sormak için bunu yaptı.» Yani Allah, sözlerine sadık olan peygamberlere kavimlerine söylediklerini kıyamet günü sormak için bunu yapmıştır.

Kurtubî: "Peygamberlere sorulacağına göre artık onların dışındakilerin durumunu siz düşünün" demiştir.

«Kâfirler», peygamberleri yalancı sayanlar **«için de can yakıcı bir azap hazırladı.»** Yani mü'minlere mükâfat, kâfirler için de can yakıcı bir azap hazırlamıştır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ ٱذْكُرُواْ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾

4- Hadisi Tirmizî tahric etmiştir. Bu hadisin devamında, Hz. Peygamber'in Allah nezdinde derecesinin büyüklüğüne işaret edilmektedir.

إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ
وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ
ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

9. Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani size ordular saldırmıştı da, Biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah da ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

10. Onlar hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan üzerinize yürüdükleri zaman, gözler yılmış ve yürekler ağızlara gelmişti. İşte o anda Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz.

11. İşte orada iman sahipleri denemeden geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.

9. «Ey iman edenler!» Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber, Medine'ye hicret buyurduklarında Kurayza oğulları ve Nadir oğulları ile, aleyhine faaliyette bulunmamak, aksine kendi yanında bulunmak üzere sözleşme yapmıştır. Fakat bir Yahudi kabilesi olan Nadir oğulları sözleşmeyi bozmuşlardır. Nihayet Hz. Peygamber, bir durum için bazı dostlarıyla birlikte Nadir oğullarının yurduna gitmiş ve evlerinin birinin duvarına yakın bir yerde oturmuştur. Onlar da o durumdan yararlanmak üzere içlerinden biri, Hz. Peygamberin başına bir kaya parçası atarak onu öldürmek için evin damına çıkmıştır. Onların bu maksatlarının, vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e iletilmesi üzerine hiç durmaksızın oradan ayrılarak Medine'ye dönmüştür.

Nadir oğulları, söz konusu sözleşmeyi bu şekilde bozunca, Allah Rasûlû onlara Muhammed b. Mesleme'yi göndererek kendilerinden Medine'yi terketmelerini istemiştir. Fakat reisleri Huyey b. Ahtab'ın inadından dolayı oradan çıkmayı kabul etmemişlerdir. Huyey, tıpkı Kureyş'in Ebu Cehil'i gibiydi. Bu-

nun üzerine Hz. Peygamber onlarla savaşmak üzere ashabıyla birlikte yola çıkmış ve altı gün kendilerini muhasara altında tutmuştur. Bu arada Allah Teâlâ onların kalplerine korku salmıştır. Onlar da Hz. Peygamber'den, kendilerini öldürmemelerini isteyerek sürgüne razı olmuşlardır.

Bu karar üzerine bir kısmı Hayber'e gitmiş, bir kısmı da Şam ülkesinin Ezri'ât denen beldesine göç etmişlerdir. Yurtlarından bu sürülme işi tamamlanınca reisleri, kabilenin bazı büyüklerini yanına alarak Mekke'ye gitmiş ve Kureyş halkını Allah Rasûlü ile savaşmaya teşvik edip onlara şöyle demiştir: "Biz hepimiz sizinle birlikteyiz ve onun kökünü kazıyacağız." Kureyş halkı da onların, Hz. Peygamber'e karşı olan düşmanlıklarına dayanarak plânlarını uygun bulmuşlardır. İşte bu âyet, Hendek savaşı hakkında inmiştir.

«Allah'ın size olan nimetini hatırlayın:» Nimeti hatırlamak o nimetten dolayı şükretmek demektir. Yani, Allah'ın size yardım etmek süretiyle lütûfta bulunmasına şükredin. **«Hani size ordular»** Kureyş, Gatafan ve diğer gruplar **«saldırmıştı da Biz onlara karşı»** kahhâr ismiyle gece **«bir rüzgâr»** yani saba rüzgârını, ki bu rüzgâr, doğu yönünden esmektedir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Saba rüzgârı sayesinde yardım gördüm. Âd kavmi de batı rüzgârı ile helâk edilmiştir."*[5] **«Ve sizin göremediğiniz ordular»**, bin kadar melek **«göndermiştik.»**

Rivayete göre Allah Teâlâ, bir kış gecesinde müşrikler üzerine soğuk bir rüzgâr göndermiş ve bu rüzgâr ordugâhlarına takılıp kalmış ve onları muhasara altına alarak toprakları yüzlerine savurmuştur.

Bu arada melekler, kendilerine verilen, emirle onlara ait çadırların kazıklarını sökmüşler, iplerini koparmışlar, ateşlerini söndürmüşler, kazanlarını devirmişler, kalplerine korku salmışlar ve ordugâhları istikametinde tekbir getirmişlerdir. Nihayet bu düşman ordusu tekbir ve kılıç sesini duyunca, atlar da ürkmeye başlayınca her kabile reisi kendi grubuna: "Yanıma gelin!" diye seslenmiş; toplandıklarında ise, "acele edin!" demiştir. Başlarına gelenin bir sihir olduğu hükmüne varmışlar, bunun sonucunda savaş olmadan yenilgiye uğramışlar ve ağır gördükleri eşyalarını terkederek gece geri dönmek zorunda kalmışlardır.

«Allah da» hendek kazma ve gerekli hazırlıkları plânlama konusunda **«ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.»** Bu nedenle onlara karşı size yardım

5- Hadisi Buhârî *"Sahih"*inde tahric etmiştir.

etmiş ve sizi onların kötülüklerinden kurtarmıştır. Öyleyse bu üstün nimetlerden dolayı dille, kalp ve organlarla şükretmeniz gerekir.

10. «Onlar hem yukarınızdan» vadinin üst kısmından ve doğu tarafından ki, bu taraftan gelenler, Gatafan oğulları ve Necid halkından onlara katılanlardır. Komutanları ise Uyeyne b. Hısın ile Amir İbnu't-Tufeyl idi. Yahudiler de onlarla idiler. **«Hem aşağı tarafınızdan»** yani vadinin alt kısmından batı yönünden ki o tarafta Kureyş ordusu ve onlara katılan muhtelif gruplar vardı. Komutanları ise Ebu Sufyan'dı. **«Üzerinize yürüdükleri zaman,»** düşman sayısını ve gücünü fazla görmesinden dolayı **«gözler yılmış ve yürekler ağızlara gelmişti.»** O zaman Kureyş ordusuyla birlikte üç yüz at ve bin beş yüz deve vardı.

"Henâcır": Yutak; yemek ve içeceğin girdiği yer demek olan "hancere" kelimesinin çoğuludur. Yani kalpler, korku ve kederden ötürü dil kökünün başına ulaşmıştır. Çünkü akciğer, aşırı korku ve üzüntüden dolayı şişer ve buna paralel olarak kalp yutağın üst kısmına doğru çıkar. Bu durum kalp çarpıntısı rahatsızlığında açıkça görülür.

Katade şöyle demiştir: "Kalpler yerlerinden fırlama noktasına gelmiş, o kadar ki, dışarı fırlamaması için boğazlar daralmasaydı dışarı fırlardı."

Bazıları da şöyle demişlerdir: "Kalpler nerede ise yutak kısmına ulaşıyordu. Çünkü kalp, yutağa kadar çıkınca insan ölür."

Buna göre bu sözde, aşırı korkudan kalplerin çarpmasından dolayı -gerçek anlamda kalpler yutaklara kadar ulaşamıyorsa da- bir benzetme vardır.

Bil ki, onlar iki açıdan korkuya kapılmışlardır: Birincisi; çeşitli gruplardan oluşan düşman kuvvetinden dolayı kendileri için korkmuşlardır. İkincisi ise; Kurayza oğullarının sözleşmeyi bozduklarından dolayı çoluk çocukları için endişe duymuşlardır.

Gerçekten inananlar, aşırı soğuk ve açlığa karşı tahammül göstermişlerdir. Nitekim Ashab-ı kiramdan bazıları şu hususu dile getirmişlerdir: "Üç gün hiçbir şey tatmadan kaldık. Hz. Peygamber de açlıktan dolayı karnına taş bağlamıştı."

Ey imanlarını kayıtsız ve şartsız olarak ortaya koyanlar! **«İşte o anda Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz.»** Nitekim samimi ve ihlâslı olup korkmayanlar, Allah'ın dinini yüceltme hususunda vadini yerine

getireceğini ya da kendilerinin imtihan edildiklerini zannederek savaşta sebat etmişlerdir. Bu nedenle onlar, Uhud savaşında olduğu gibi sarsılmaktan ve tahammül edememekten endişe etmişlerdir. Fakat kalpleri hasta olup uçurumun kenarında bulunanlar ve münafıklar -kendilerinden nakledildiği gibi- kötü zanda bulunmuşlardır.

11. «İşte orada» yani o korkunç zamanda, ya da ayakların kaydığı o kaygan zeminde **«iman sahipleri»** sıkıntı ve korku ile **«denemeden geçirilmiş»**, böylece samimi olan münafıktan, sebat eden de sebatsız olandan ayrılıp ortaya çıkmış **«ve şiddetli bir sansıntıya uğratılmışlardı.»** Bunun neticesi olarak kalbinde iki yüzlülük hastalığı bulunanlar Medine'ye kaçmış, Hz. Peygamber'in yanında gerçek anlamda inanmış olanlar kalmışlardır. Bu mesaj, onların başlangıçtaki sarsıntılarını dile getirmiş ise de Allah Teâlâ sonunda sıkıntılarını hafifletmiş, nihayet kalplerindeki üzüntüleri yok olmuş ve huzur kaynakları fışkırmaya başlamıştır. Gerçekten Allah Teâlâ'nın, samimi kullara yönelik âdeti budur.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ

وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾

وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ

وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ

بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ

أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ (١٤)

وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا (١٥)

12. Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar şöyle diyorlardı: "Allah ve Rasûlü meğer bize sadece kuru vaadlerde bulunmuşlar!"

13. Onlardan bir grup da demişti ki: "Ey Yesrib'liler! Artık sizin için kalacak yer yoktur, haydi dönün!" İçlerinden bir kısmı ise: "Gerçekten evlerimiz sağlam değil" diyerek Peygamber'den izin istiyordu. Oysa evleri sakat değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.

14. Eğer (evlerin) her yanından girilerek üzerlerine saldırılsaydı da, o zaman kendilerinden fitne istenseydi bu harekete katılırlar ve evlerinde sadece pek az kalırlardı.

15. Andolsun ki onlar daha önce sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz mesuliyeti gerektir.

12. «Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar,» inançları zayıflayanlar ki, şayet sen, "münafık ile kalbinde hastalık bulunan kimse arasında ne fark vardır?" dersen şöyle cevap veririm: "Münafık olan kimse, tereddütsüz olarak bir şeyi yalan sayan kimsedir. Kalbinde hastalık bulunan kimse ise Allah Teâlâ'nın hakkında şöyle buyurduğu kimsedir: *"İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden ibadet eder. Kendine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de sıkıntıya uğrarsa çehresi değişir, (dinden yüz çevirir.)"* (Hac: 11)

Öte yandan söz konusu hastalık, insana has orta çizgiden uzaklaşmaktır. Bu hastalık iki çeşittir: Bedenle ilgili olur, ruhla ilgili olur. Cehalet, korkaklık, iki yüzlülük ve ahlâki kötülükler gibi nefisle ilgili hastalıklardır. İki yüzlülük, inkârcılık ve bunlar gibi fenalıklar hastalığa benzetilmiştir. İfade edilen bu kötü niteliklere hastalık denmesi ya bütünüyle tasarrufa engel olan hastalık

gibi faziletleri idrak etmeye mani olmasından, yahut Allah Teâlâ'nın: *"...Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur."* (Ankebut: 64) ifadesinde dile getirilen âhiret hayatını elde etmeye engel olmasından, ya da nefsin, hasta insanın bedeninin zararlı şeylere meyletmesi gibi bâtıl inançlara meyletmesinden dolayıdır.

Söz konusu olan bu münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar. **«şöyle diyorlardı: 'Allah ve Rasûlü»** zafer ve dini yüceltme ile ilgili **«meğer bize sadece kuru vaadlerde bulunmuşlar!'»** Bu kimseler, "Allah Rasûlü" yerine onun ismini zikretmişlerdir. Fakat Allah Teâlâ Hz. Peygamberi bu ifade ile dile getirmiştir. Bu sözü söyleyenler ise, Muteb b. Kuşeyr ve ona uyanlardır.

13. «Onlardan bir grup» Evs b. Kayzî ve onun görüşüne katılanlar **«da demişti ki: 'Ey Yesrib'liler!»** *"Yesrib"*: Medine-i Münevere'nin adıdır. Allah Rasûlü Medine için "Yesrib" adının kullanılmasını nehyetmiş, "O Taybe, ya da Tâbe ve Medine" diyerek bu lâfzı hoş görmemiştir. Çünkü "Yesrib" kelimesi, genelde hoş olmayan şeyler için kullanılan ve kınama ifade eden "Tesrîb" kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Bu nedenle Hz. Yusuf kardeşlerine şöyle demiştir: *"Lâ tesrîbe aleyküm'ül-yevme: 'Bugün sizi kınamak yok"* (Yûsuf: 92) Münafıklar, Hz. Peygamber'e muhalefet etmek için, bu ismi kullanmış olabilirler. Allah Teâlâ da sözü, onların söylediği şekilde naklet-miştir.

Öte yandan Hz. Peygamber, hicret yurduna işaret ettiği zaman, "Kanaatime göre o yer Yesrib olur" demesi ve benzeri ifadeleri Medine için "Yesrib" adının kullanmasını, yasaklamadan önce idi.

«Artık sizin için» burada, düşmanların çokluğundan ve grupların galip gelmesinden dolayı **«kalacak yer yoktur, haydi»** Medine'deki evlerinize **«dönün!'»** Asıl maksatları ise, kaçışı emretmektir. Fakat sözlerine karşı ilgiyi artırmak ve kaçışlarının, kınanan bir kaçış olmadığını ortaya koymak için bu kaçışı dönüş olarak ifade etmişlerdir. Bununla birlikte iki yüzlülüklerinden ve kalplerindeki hastalıklarından dolayı insanları cihaddan alıkoymaya çalışmışlarsa da onlara sadece kendileri gibi olanlar uymuşlardır. Çünkü samimi mü'min, ancak Allah ve Rasûlü'nü tercih eder.

Bu mesajda, kıyamet gününe kadar bu ümmetin içinde bulunan fesatçıların ve bozguncuların durumuna işaret edilmektedir. Allah Teâlâ'dan, bizi doğru yolda yürütmesini, sarsılmadan hakkı ve sabrı tavsiye eden kişilerden

kılmasını dileriz.

«İçlerinden bir kısmı» Harise oğulları ile Seleme oğulları **«ise: 'Gerçekten»** Medine'deki **«evlerimiz sağlam değil'»**, düşman ve hırsız girebilir, bize izin ver ki, onları sağlamlaştırıp ordugâha dönelim, **«diyerek Peygamber'den izin istiyordu.»** Bunun üzerine Allah Rasûlü onlara izin veriyordu. **«Oysa evleri sakat değildi,»** aksine sağlam ve muhafazalı idi. İzin istemekle **«sadece»** savaştan **«kaçmayı arzuluyorlardı.»**

14. «Eğer (evlerin) her yanından girilerek üzerlerine saldırılsaydı da,» yani bütünüyle evleri açık olup kötülük ve fenalık isteyen herkes o evlere girseydi de, **«o zaman,»** felâketin gelişi anında başka bir grup tarafından **«kendilerinden fitne»** yani iman ve itaatin istenmesi yerine dinden dönme ve inkâra yönelme **«istenseydi»** başlarına gelen felâket ve baskına aldırmaksızın **«bu harekete katılırlar»**, onların bu isteğini yerine getirirler **«ve»** şu anda yaptıkları gibi evlerin sakatlığı ve sağlamlığını sebep göstermeden **«evlerinde sadece»** soru ve cevabın duyulacağı zaman kadar **«pek az»** bir süre **«kalırlardı.»** Bu tutum, onların İslâm'a karşı olan hiddetlerinden, Müslümanlara olan öfkelerinden, küfrü sevdiklerinden ve o küfür tarafına ihtirasla yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.

15. «Andolsun ki onlar» yani Medine'deki evlerine dönmek üzere senden izin isteyen Harise oğulları ile Seleme oğullarından oluşan grup **«daha önce,»** yani Hendek savaşından evvel meydana gelen Uhut savaşında düşmanın karşısında direnmeyip dağılmak istedikleri daha sonra, haklarında Âl-i İmrân sûresinde geçen, konu ile ilgili âyetler indirilip tevbe ettikleri **zaman «sırt çevirip»** savaştan **«kaçmayacaklarına,»** düşmanı arkalarında bırakmıyacaklarına; yenilgiye uğramıyacaklarına ve Uhut Savaşındaki tutumlarına benzer bir duruma düşmeyeceklerine **«dair Allah'a söz vermişlerdi.»** Fakat Medine'ye geri dönmek üzere izin istemekle verilen söz bozulmuş oldu.

«Allah'a verilen söz mesuliyeti gerektirir.» Ya da kıyamet günü insana sorulur: Verdiği sözü yerine getirdi mi, yoksa getirmedi mi? Ona göre kendisine muamele edilir. Bu ifade bir tehditten ibarettir.

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ
مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ
يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً
وَلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ
الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ وَلَا يَاْتُوْنَ
الْبَاْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۚ فَاِذَا جَآءَ الْخَوْفُ
رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ تَدُوْرُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِيْ يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ
الْمَوْتِ ۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوْكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى
الْخَيْرِ ۭ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوْا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ ۭ وَكَانَ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُوْنَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوْا ۚ وَاِنْ يَّاْتِ
الْاَحْزَابُ يَوَدُّوْا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُوْنَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُوْنَ عَنْ
اَنْۢبَاۗىِٕكُمْ ۭ وَلَوْ كَانُوْا فِيْكُمْ مَّا قٰتَلُوْٓا اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٢٠﴾

16. De ki: "Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz! O takdirde bile pek az bir zaman yararlandırılırsınız."

17. De ki: "Allah size bir kötülük dilerse O'na karşı sizi kim korur, ya da size rahmet dilerse (size kim zarar verebilir)? Onlar, kendilerine Allah'tan başka ne bir dost bulurlar, ne de bir yardımcı."

18. Allah, içinizden alıkoyanları ve yâranlarına: "Bize katılın" diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların sadece pek azı savaşa gelir.

19. (Gelseler de) size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çöken kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sizi keskin dilleriyle incitirler. Onlar iman etmiş değillerdir. Bu yüzden Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

20. Bunlar, düşman birliklerinin gitmediklerini sanıyorlardı. Müttefikler ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da, sizin haberlerinizi sorsunlar. Zaten aranızda olsalardı pek az savaşırlardı.

16. Ey Muhammed! Onlara **«de ki: 'Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz!»** Her insan, mutlaka ecelinin tayin edildiği vakitte ölecektir. İster yatakta , ister kılıç darbesiyle öldürülsün; farkeden bir şey olmaz. Faraza kaçış size fayda verip geciktirilmekten yararlansanız **«o takdirde bile pek az»** yaşatılır, ya da çok az **«bir zaman yararlandırılırsınız.'»**

17. «De ki: 'Allah size» ölüm, yenilgi ve benzeri **«bir kötülük dilerse O'na»** yani hükmüne **«karşı sizi kim korur. Ya da size»** afiyet, yardım ve benzeri bir **«rahmet dilerse (size kim zarar verebilir)? Onlar, kendilerine Allah'tan başka»** zararı kendilerinden giderecek **«ne bir dost bulurlar, ne de bir yardımcı.'»**

Bil ki, bu âyetler bazı hususları vurgulamaktadır:

Birincisi, ölüm mutlaka olacaktır.

İkincisi, kaçış ömrü uzatmaz. Ecel ve rızkını değiştirmeye çalışan ve kendisi için takdir edilenin ortadan kaldırmasını uman kişiden daha kötü halde kim olabilir? Onu bu durumdan kimse kurtaramaz.

Üçüncüsü ise, Allah'ı dost ve yardımcı edinen -az olsun, çok olsun- arzu ettiğini elde eder. Çünkü Allah, lûtfu çok olan dost ve yardımcıdır.

18. «Allah, içinizden» insanları Allah Rasülû'ne yardım etmekten ve doğru yoldan **«alıkoyanları»** -ki, bunlar kim olursa olsun münafıktırlar.- **«ve»** Medine münafıklarından olan **«yâranlarına,»** –ki bu yâranlık, inkâr ve iki yüzlülüktedir.- **«'bize katılın' diyenleri gerçekten biliyor.»** Bu ifade gösteriyor ki onlar, bu sözü söyledikleri anda ordugâhtan ayrılmışlar ve düşmandan kaçarak Medine'ye doğru yönelmişlerdir. **«Zaten bunların sadece pek azı savaşa gelir.»** Çünkü onlar, özür beyan ederler ve imkân buldukça geri kalırlar. Ya da mü'minlere, kendileriyle birlikte olduklarını inandırarak onlarla çıkarlar. Sadece mecburiyet karşısında pek az mücadele verdiklerini ve savaştıklarını görürsün. Bu durum, kaçışın olmadığı varsayıldığında olur.

19. «(Gelseler de) size karşı» yardımlaşmada, ya da Allah yolunda Müslüman fakirlere infak etmede **«pek hasistirler.»** *"Eşihha"* cimri anlamında olan "şahih" kelimesinin çoğuludur. Ancak bu cimrilik, hırsla beraber olan ve âdet haline gelen cimriliktir. **«Hele»** düşman **«korku»**su **«gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çöken kimse»** yani baygın halde olan kişinin can çekişme mücadelesi vermekten dolayı korku ve endişe ile sana sığınarak gözü dönmüş **«gibi gözleri»** sağa sola **«dönerek»** bu halde **«sana baktıklarını görürsün. Korku gidince»** ve ganimetler toplanınca **«ise, mala düşkünlük göstererek»** -ki onlar, ganimet söz konusu olduğunda insanların en hırslıları ve savaş anında en korkaklarıdır.- **«Sizi keskin dilleriyle incitirler.»** Yani size kötü söz söyleyerek eziyet ederler ve şöyle derler: "Payımızı tam verin. Çünkü biz size yardım ettik ve sizinle savaştık. Sayemizde düşmanınızı yendiniz ve desteğimizle onlara galip geldiniz".

«Onlar» yani kötü sıfatlarla nitelenen bu kimseler, samimiyetle **«iman etmiş değillerdir.»** Nitekim onlar, söylediklerinin aksini gizlemeye kalkışarak kâfirlerin en kötüleri ve Allah'ın kendilerinden en çok öfkelendiği kişiler olmuşlardır. **«Bu yüzden Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.»** Bu amellerinin bâtıl olduğunu ortaya koymuştur. Münafık olmaları yüzünden amelleri hep boşa çıkmıştır.

Bu âyetten anlaşılıyor ki Allah katında değer ifade eden şey, imana da-

yalı olan ameldir. Aksi halde bu amel, tıpkı temelsiz bina gibi kabul edilir.

«**Bu**» boşa çıkarma işi «**Allah'a göre kolaydır.**»

20. «Bunlar, düşman birliklerinin gitmediklerini sanıyorlardı.» Yani münafıklar, aşırı korkularından dolayı düşman birliklerinin yenilgiye uğramadıklarını sanarak Medine'ye kaçmışlardır. Bu birlikler, Hendek savaşında Hz. Peygamber'e karşı bir araya gelen Kureyş ve Gatafan'lılarla Yahudilerden, Kurayza ve Nadir oğullarından oluşan birliklerdir.

«**Müttefikler ordusu yine**» ikinci bir sefer Medine'ye «**gelecek olsa,**» savaşmamak için «**isterler ki,**» Medine'nin dışında «**çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da**» Medine tarafından gelen herkese «**sizin haberlerinizi**» ve aleyhinize cereyan eden şeyleri «**sorsunlar.**» Yani onlar, sizden uzak olmayı ve uzaktan sizinle ilgili haberleri sorup öğrenmeyi arzu ederler. Hendek'te söz konusu ikinci bir sefer Medine'ye dönmeyip «**zaten aranızda olsalardı**» da savaş olsaydı gösteriş için, ayıplanmaktan endişe ederek «**pek az savaşırlardı.**»

لَقَدْ
كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ
وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ
قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا
زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا
مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ

وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٤﴾

21. Andolsun ki, Allah Rasûlü'nde sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır.

22. Mü'minler ise, düşman birliklerini gördüklerinde: "İşte bu, Allah ve Rasûlü'nün bize vaadettiğidir; Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir" dediler. Bu, ancak onların imanlarını ve bağlılıklarını artırmıştır.

23. İnananlardan, Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır. Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.

24. Bu sebeple Allah, doğruları doğruluklarına karşılık mükâfatlandırır; iki yüzlülere de dilerse azap eder veya tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

21. Mü'minler! **«Andolsun ki, Allah Rasûlü'nde sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar»** yani Allah'ın mükâfatını ve âhiret nimetlerini arzu edenler, ya da Allah'tan ve âhiret gününden korkanlar, her zaman **«ve»** her durumda **«Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır.»** Âyet-i kerimedeki "leküm" (sizin için) ifadesiyle, âyetin gelişinden mü'minlerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

Ragıp İsfahanî şöyle demiştir: *"Usve"* (örnek), kudve gibidir. Kudve de insanın, iyi veya kötü sahada birine uyma konusunda takındığı tavırdır. Bu nedenle "Ona uydum" anlamında 'Teesseytu bih" denir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Andolsun ki Muhammed (s.a.v.)'de sizin için güzel bir haslet, savaşta sebat etmek ve zorluklara katlanmak gibi, izlenmesi gereken iyi

bir metod ve örnek vardır." Nitekim Hz. Peygamber'in kaşının üstü yarılmış, dişi kırılmış, Uhud savaşında amcası Hz. Hamza şehit edilmiş ve çeşitli şekillerde eziyete maruz kalmıştır. Fakat buna rağmen direnerek hezimete uğramamış, sabretmiş ve sabırsızlığa düşmemiştir. Bu nedenle onun sünnetine uyun, ona destek olun ve ondan geri durmayın.

Öte yandan âyet-i kerimede *"recâ" (umma)* ifadesi ile devamlı itaate vesile olan *"Allah'ı çok anma"* ifadesi bir arada zikredilmiştir. İşte bununla Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymak gerçekleşir.

el-Hakim et-Tirmizî şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'nde örneğin bulunması, onun izlenmesi, sünnetine uyulması, söz ve hareketlerde ona muhalefet etmekten kaçınılmasıdır."

Buna göre her mü'min, dileğinin gerçekleşmesi ve amelinin fayda vermesi için Hz. Peygamber'e uymak zorundadır. Böylece Allah Teâlâ, gönülde yer alan gayba iman için gerekli olan ümidi dile getirmiş ve bunu, gönlün ameli sayılan Allah'ı çok anma ile bir arada zikretmiştir ki, işin başında bulunan kişi, amel, ahlâk, nefis ve malla mücadele sahalarında sürekli olarak bunu izlemesi gerektiğini bilsin. Çünkü işi, başında sağlam tutmayan sonuçta kurtulamaz. Nefsinin kötü sıfatlarından arınıp temizlendikten sonra doğruluk, samimiyet ve teslimiyet gibi kendine güzel hasletler kazandırsın. Bu sayede bir yandan kalp düzeyinde lütuflar, haller ve sıfatların tecellileriyle bu hareketin hazzını duyarken diğer yandan da nefis düzeyinde kazançlar, rutbeler ve fiillerin tecellileriyle aynı hareketin hazzını duyar. Hz. Peygamber'e uyarak ruh düzeyinde de yine aynı şeyler duyulur.

22. «Mü'minler ise, düşman birliklerini» yani Hendek savaşında Hz. Peygamber ve ashabıyla savaşmak üzere toplanan orduları **«gördüklerinde: 'İşte bu»** büyük deneme, **«Allah»**ın, *"Yoksa siz, sizden önce gelip geçmiş kavimlerin başlarına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokundu ve öylesine sarsıldılar ki..."* (Bakara: 214) âyetinde buyurduğu **«ve Rasûlü'nün»**: *"Düşman birliklerini size karşı birleşmeleriyle iş zorlaşacak. Ama sonuç sizin lehinize ve onların aleyhinedir,"* diye bildirdiği ve yine onun: *"Düşman birlikleri, dokuz ya da on gün sonra üzerlerinize yürüyecektir"* diye haber verdiği şekilde **«bize vaadettiğidir; Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir»** yani Allah ve Rasûlü'nün verdiği haberin doğru olduğu ortaya çıkmıştır," **«dediler. Bu»** gördükleri, **«ancak onların»** Allah'a ve O'nun vaadlerine olan **«imanlarını**

ve» O'nun emirleri ile hükümlerine **«bağlılıklarını artırmıştır.»**

23. Samimiyetle **«inananlardan,»** Allah Rasûlü ile birlikte sebat etmek ve dini yüceltmek için savaşmak üzere **«Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır.»** Yani onlar, verdikleri sözü, yaptıkları işler sayesinde yerine getirmişlerdir. Söz konusu kişiler, Osman b. Affan, Talha b. Abdullah, Sa'id b. Zeyd b. Amr, Hamza, Mus'ab b. Umeyr, Enes b. Nadir ve diğerleridir (Allah onlardan razı olsun). Bunlar, Hz. Peygamber'le birlikte savaşa giderlerse sebat etmeye ve şehit oluncaya kadar savaşmaya söz vermişler, adakta bulunmuşlardır.

el-Hakîm et-Tirmizî şöyle demiştir: "Gerçek erlik doğruluktur. Doğruluk sahasına girmeyen, erlik sınırından çıkmış olur."

«Kimi, bu uğurda canını vermiş,» ki bu ifade doğru kimselerin durumunu açıklamakta ve onları iki kısma ayırmaktadır.

Nahb: Aslında yerine getirilmesi gereken adak demektir. Başka bir ifade ile insanın yapmaya karar verdiği ve kendisi için vacip kıldığı iştir. "Kadâ nehbeh: Adağını yerine getirdi" demektir. Bu ifade, aynı zamanda ölen kişi için de kullanılır.

Çünkü ölüm, tıpkı her canlının boynunun borcu olan adak gibidir. Yani Hz. Hamza, Mus'ab b. Umeyr ve Enes b. Malik'in amcası Enes b. Nadır el-Hazrecî el-Ensarî gibi, kimi adak sorumluluğundan kurtulmak için savaşarak şehit olmuş, **«kimi de»** tıpkı Hz. Hamza, Talha ve diğerleri gibi sözünü yerine getirmeyi **«(şehitliği) beklemektedir.»** Nitekim onlar, sözlerini yerine getirmeye karar vermişler ve bu sözün bir kısmını icra etmişlerdir. İcra edilen bölüm, bu âyet-i kerimenin inişine değin Hz. Peygamber'le birlikte sebat ederek savaşmalarıdır. Geri kalan kısmını da icra etmeyi beklemektedirler. Bu da şehadet şerbetini içinceye kadar savaşmaktan ibarettir. Onların beklemekle nitelendirilmelerinde, şehit olmaya son derece istekli olduklarına işaret edilmektedir.

«Onlar hiç bir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.» Aksine sözlerine sadık kalarak gereğini, en güzel şekilde yerine getirmeye çalışmışlardır. Sözlerini yerine getirenlere gelince, onların durumu bellidir. Diğerleri ise bekler durumda olmaları, sözlerine sadık olmalarının en doğru şahididir.

Rivayet edilmiştir ki Talha (r.a.), Uhud savaşında Hz. Peygamber'le birlikte kalarak onu korumuş ve nihayet eli ile birlikte tam yirmi dört yara almış-

tır. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Talha cenneti haketti"* buyurmuş ve ona o gün: "Hayırhah Talha (Talhatu'l-hayr)", Huneyn savaşında: "Eli açık Talha (Talhatu'l-Cûd)", Tebük savaşında ise: "Coşkun Talha (Talhatu'l-feyyz)" demiştir. Talha daha sonra Cemel Vakasında öldürülmüştür.

Âyet-i kerimede, ikiyüzlü olanlarla kalplerinde inanç rahatsızlığı bulunanlara dolaylı olarak kınama ifadesi yer almaktadır. Çünkü onlar, sözlerinde durmayarak ahidlerini değiştirirler.

24. «Bu sebeple Allah, doğruları» söz ve hareketlerindeki **«doğruluklarına karşılık mükâfatlandırır;»**

"Keşfu'l-Esrâr" isimli eserde şöyle denmiştir: "Allah doğru kimseleri, dünyada düşmana karşı ve bayrağı dalgalandırmak için imkân vererek ve yardım etmekle; âhirette ise güzel bir karşılık, iyi bir zemin lütfetme ve sürekli nimetler içinde bırakma yanında benzer durumda olanlara karşı üstün ve ön plânda tutarak mükâfatlandırır."

«İki yüzlülere de» azap etmeyi **«dilerse»** yani tevbe etmezlerse -çünkü şirk asla bağışlanmaz.- söyledikleri sözler ve yaptıkları işlerden dolayı **«azap eder veya»** tevbe ederlerse **«tevbelerini kabul eder. Şüphesiz Allah,»** tevbe edeni **«çok bağışlayan,»** kusurlarını yok eden, **«çok esirgeyen»** ona cennet ve mükâfat lütfeden**«dir.»**

وَرَدَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا۟ خَيْرًا ۚ وَكَفَى
ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱلْقِتَالَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾ وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ
ظَٰهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى
قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ

أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

25. Allah, o inkâr edenleri hiçbir hayır elde etmeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah'(ın yardımı) savaşta inananlara yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.

26. Allah, ehl-i kitaptan onlara yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku saldı; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.

27. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter.

25. «Allah, o inkâr edenleri» yani düşman birliklerini -burada, yukarıda ifade edilen olayın kalan kısmına dönülmüştür.-Yani olaylardan cereyan eden etmiş ve Allah, o kâfirleri **«hiçbir hayır»** yani bekledikleri galibiyeti **«elde etmeden»** ki Allah , bu ilâhî mesajda galibiyeti hayır diye adlandırmıştır. Çünkü sözkonusu inkârcılar nazarında bu galibiyet bir hayırdır. Bu nedenle hayır ifadesi onların kullanış ve iddialarına göre gelmiştir. **«Öfkeleriyle»** ve üzüntüleriyle **«geri çevirdi. Allah'(ın yardımı) savaşta»** şiddetli rüzgâr ve melekleri göndermek sûretiyle **«inananlara yetti. Allah»** her isteğini yerine getirecek kadar **«güçlüdür»** her şeye karşı **«mutlak galiptir.»**

Allah Teâlâ, bu ifadenin ardından, başka bir açıdan yeterliliğini dile getirerek şöyle buyurmuştur:

26. «Allah, ehl-i kitaptan» ki bunlar Kurayza oğullarıdır. Medine Yahudilerinden olan bu zümre, Evs Kabilesi'nin müttefiki idiler. Evs'in o günkü reisi ise Sa'd b. Muaz (r.a.)'dı. **«Onlara»** verdikleri sözü yerine getirmeyip Allah Rasûlü'ne ve Müslümanlara karşı düşman birliklerine **«yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku»** ve endişe **«saldı;»** o kadar ki, Allah Teâlâ'nın buyurduğu şekilde kendilerinin öldürülmesi, çoluk çocuklarının esir edilmesi için teslim olmuşlardır. **«Bir kısmını»** yani erkeklerini **«öl-**

dürüyor, bir kısmını da» eşlerini ve çocuklarını, muhalefet etmeleri şöyle dursun, kendileri tarafından herhangi bir hareket olmadan **«esir alıyordunuz.»**

27. «Allah, onların yerlerine,» çiftliklerine ve bahçelerine **«yurtlarına,»** kalelerine ve evlerine **«mallarına»** paralarına, eşya ve davarlarına **«ve»** O'nun ilminde ve takdirlerinde bulunan, henüz **«ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı.»** Tıpkı İran, Bizans ve kıyamet gününe kadar fethedilecek olan yerler ve mülkler gibi.

Bu mesajda, söz konusu yerlerin Müslümanlara kalması, mirasın vârislere kalmasına benzetilmiştir. Oysa onlarla Müslümanlar arasında bir akrabalık, din birliği ve yakınlık yoktur. Allah onları Müslümanlar vasıtasıyla helâk etmiş, mülklerini ve mallarını onlara ganimet kılmış ve o mallar, vârise kalan mal gibi kendilerine kalmıştır.

«Allah'ın her şeye gücü yeter.» Gerçekten siz, teslim aldığınız yerin size miras olarak verilmesiyle ilgili Allah'ın takdirlerinin bir kısmını gördünüz. Sonrasını buna göre mukayese ediniz.

Rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber, Hendek savaşından döndüğü zaman öğle vakti idi. Öğle namazını kılarak Zeyneb'in evine girdi. Zeyneb, Hz. Peygamber'in mübarek başındaki yarığı yıkadı. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) atı üzerinde ve başında siyah sarığı ile gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Silâhını bıraktın mı?" Allah Rasûlü: *"Evet"*dedi. Cebrâil: "Düşman sana karşı harekete geçtiğinden beri Allah'ın melekleri silâhlarını bırakmadılar. Allah sana, Kurayza oğullarının üzerine yürümeni emrediyor. Ben de benimle birlikte olan meleklerle onlara yöneliyorum. Hem kendilerini, hem de kalelerini sarsacağım."

Bu durum karşısında Allah Rasûlü Bilâl'e, savaşabilecek insanlara ikindi namazını Kurayza oğulları yurdunda kılmaları gerektiğini duyurmasını emretti. Hz. Peygamber zırhını giydi ve miğferini taktı. Mübarek eline bir mızrak aldı ve kılıcını kuşanarak atına bindi. Etrafında ise silâhlı üç yüz kadar insan vardı. İbn Umm-i Mektüm'u da Medine'ye vekil bıraktı. Sancağı ise Hz. Ali'ye verdi. Bu sancak Hendek'te bulunduğu yerden henüz alınmamıştı.

Allah Rasûlü, Hz. Ali'yi ashab-ı kiramdan bir kısmı ile birlikte önden gönderdi. Kendisi de, Neccar oğullarından silâhlı bir gruba uğrayarak onlara şöyle buyurdu: *"Size uğrayan oldu mu?"* Bunun üzerine şöyle dediler: "Evet,

Dihye el-Kelbi (r.a.) uğradı. Bize, silâhlanmamızı emrederek: 'Şu anda Allah Rasûlü size geliyor.' dedi. Hz. Peygamber de onlara: *"O Cebrâil'di,"* buyurdular.

Hz. Ali, söz konusu kalelere yaklaşınca sancağı kale dibine dikti. Bu esnada Kurayza oğullarının, gerek Hz. Peygamber ve gerekse hanımları hakkında kötü sözler söylediklerini duydu. Müslümanlar ise susmayı tercih ederek, "Aramızda savaş görülüyor" dediler. Öte yandan Hz. Ali, Allah Rasûlü'nün gelmekte olduğunu görünce Katade el-Ensarî'ye, sancağa sahip çıkmasını emrederek Hz. Peygamber'e yöneldi ve ona şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Şu kötü kişilere yaklaşman doğru değil." Hz. Peygamber: *"Her halde onlardan benimle ilgili kötü bir şey duydun,"* buyurdu. Hz. Ali: "Evet." deyince, Hz. Peygamber: *"Beni görselerdi hiçbir şey demezlerdi,"* buyurdu.

Allah Rasûlü kalelerine yaklaşınca şöyle buyurdular: *"Ey maymun ve domuzların kardeşleri!* (Nitekim Davûd (a.s.) zamanında Yahudilerin gençleri maymun, yaşlıları da domuz sûretine büründürülmüşlerdir.) *Allah sizi rezil etmiş ve size azabını indirmiştir. Bana küfür mü ediyorsunuz?"* Bunun üzerine yemin etmeye ve "Böyle bir şey söylemedik" demeye başladılar ve: "Ey Kasım'ın babası! Sen kötü birisi değilsin," dediler.

Ashab-ı kiramdan bir topluluk, Hz. Peygamber'in, "Hiç kimse ikindi namazını Kurayza oğulları yurdunun dışında kılmasın" sözüne uyarak ikindi namazını yolda vakti olunca durup kılmamışlar, yatsı namazının vaktinden sonraya bırakmışlar ve Kureyza oğullarının yurdunda kılmışlardır. Diğer bir kısmı ise, "Kılalım; çünkü Allah Rasûlü (s.a.v.) bizden, namazı terketmeyi ve onu vaktinden sonraya bırakmayı talep etmemiş, bizi sadece hızlı hareket etmeye teşvik etmiştir" diyerek, bulundukları yerde ikindi namazını eda ederek yürümüşlerdir.

Öte yandan, Hz. Peygamber'in talimatını yorumsuz kabul edip namazlarını geciktirenleri bu hareketlerinden dolayı ne Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de kınamış, ne de Allah Rasûlü azarlamıştır. İki gruptan her biri farklı yorum yapmış ve tercih ettiği görüşten dolayı mükâfat haketmiştir. Bu durum gösteriyor ki müctehidlerden, fıkhî meselelerde farklı görüş ortaya koyan, görüşünde isabet etmiş sayılır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن
كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ
وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾
يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَٰعَفْ لَهَا
ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَن يَقْنُتْ
مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتَعْمَلْ صَٰلِحًا نُّؤْتِهَآ أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ۙ
وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

28. Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: "Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım da sizi güzellikle salıvereyim.

29. Eğer Allah'ı, Peygamber'ini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

30. Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

31. Sizden kim, Allah'a ve Rasûlü'ne boyun eğer ve yararlı iş yaparsa ona mükâfatını iki kat veririz. Ayrıca Biz ona (cennette) güzel bir rızık hazırladık.

28. Durumu yüce olan ve Rahman olan Allah'tan haber getiren **«Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle:»** Bu emir, onların serbest bırakılmaları konusunda kesinlik ifade etmektedir. Serbest bırakma işi zaten Allah Rasûlü'nün hasletlerinden biriydi. Bu ilâhî mesajın geldiği dönemde Hz. Peygamber'in eşlerinin sayısı dokuzdur. Beşi Kureyşli ki bunlar, Ebu Bekir'in kızı Âişe, Ömer'in kızı Hafsa, Ebu Sufyan'ın kızı Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme ve Sevde el-Âmiriyye'dir. Dördü de Kureyş'in dışındandı. Bunlar ise Cahş'ın kızı Zeynep, Haris'in kızı Meymune, Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye ve Haris'in kızı Cevriye'dir.

«'Eğer dünya hayatını» refahını, zevkini **«ve süsünü istiyorsanız,»** size sunulana icabet edin; isteğiniz ve tercihiniz doğrultusunda iki hasletten birine yönelin; **«gelin size»** mehrin dışında **«bağışta bulunayım da sizi güzellikle»** zarar vermeden ve bid'ate kaçmadan **«salıvereyim.»** Âyet-i kerimede, bağışta bulunmanın salıvermekten önce dile getirilmesi, cömertliğin ifadesidir. Aynı zamanda bu mesajla, söz konusu peygamber hanımlarının mazeretleri, işin başında ortadan kaldırılmıştır.

29. «Eğer Allah'ı, Peygamber'ini» yani Allah'ın elçisini, onunla birlikte olmayı, hoşnutluğunu -burada Allah'ın zikredilmesi, Hz. Peygamber'in O'nun katındaki yüceliğini ortaya koymak içindir.- **«Ve âhiret yurdunu»**, dünyanın ve dünyada bulunan her şeyin, yanında hiçbir değer ifade etmeyen âhiret nimetlerini **«diliyorsanız bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlar için»** güzel davranmalarına karşılık, iç yüzü ve kapsamı bilinmeyen **«büyük bir mükâfat hazırlamıştır.'»** Âyetteki *"min"* lâfzı beyan için gelmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in eşlerinin hepsi güzel davranan ve dünyadaki kadınların en üstün olanlarıdır. Allah Teâlâ bu ifadesiyle onların, kendi rızaları yerine Allah ve Rasûlünün rızasını tercih etmelerindeki güzel davranışlarını bildirmiştir.

Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber, işe ilk olarak Hz. Âişe'den başlamıştı. Hz. Âişe'ye olan muhabbeti daha çoktu. Ona bu âyeti okuması ve söz konusu durumdan kendisini haberdar etmesi üzerine Allah'ı ve Peygamber'ini tercih etmiştir.

Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber Hz. Âişe (r.a.)'ye şöyle demiştir: *"Kuşkusuz sana bir emir hatırlatıyor ve arzu ediyorum ki, anne ve babana danışmadan bu konuda acele etmezsin."* Şurası bir gerçek ki Allah Rasûlü, Hz. Âişe'ye anne ve babasının kendisinden ayrılmasını emretmeyeceklerini

biliyordu. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ey Allah'ın elçisi! Nedir o emir?" deyince Hz. Peygamber ona bu âyeti okudu. Hz. Âişe: "Anne ve babama bu konuda mı danışacağım? Hayır. Ben Allah'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu tercih ediyorum," dedi.

Ardından diğer hanımlar da Hz. Âişe'nin tercihi doğrultusunda tercihlerini kullanmışlardır. Hz. Peygamber eşlerinin kendisini ve ebedî nimeti, geçici olana tercih ettiklerinden Allah onlara lütufda bulunmuş ve Hz. Peygamber'e başka biriyle evlenmesini haram kılarak daha sonra kaydedileceği şekilde şöyle buyurmuştur: *"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, bunları başka hanımlarla değiştirmen sana helâl değildir."* (Ahzâb: 52)

30. «Ey Peygamber hanımları!» Sözün onlara yöneltilmesi, kendilerine nasihate önem verildiğini belirtmek içindir. Onlara, gerek burada ve gerekse daha sonraki mesajlarda bu şekilde seslenilmesi, Hz. Peygamber'le olan irtibatlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu âyetlerin odak noktasını, Peygamber hanımlarıyla ilgili gelen hükümler oluşturmaktadır.

«Sizden kim açık bir hayasızlık» çirkinlikte had safhaya ulaşan açık bir kötülük **«yaparsa,»** ki bu büyük bir günahtır. Dendi ki bu ifade Allah Teâlâ'nın şu sözü gibidir: *"Andolsun ki, Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider."* (Zümer: 65) Çünkü Peygamber'in eşlerinden bir hayasızlık, açık bir kötülük yapan yoktur.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Âyette kastedilen, baş kaldırmak ve kötü ahlâktır." *"Fâhişe"*: Çok çirkin söz ve hareket demektir. Buna göre İbn Abbas'ın bu tefsirinin anlamı şu olabilir. Peygamber hanımlarının şerefinden ve şahsiyetlerinin yüceliğinden ötürü onlardan meydana gelen ufak bir hata, özellikle Hz. Peygamber'in sıkıntı duymasına sebep olunca onlara nisbetle hayasızlık sayılır. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

«Onun azabı iki katına çıkarılır.» Yani başkalarının azabının iki katı kadar azaba maruz bırakılırlar. **«Bu,»** azabı iki kat vermek **«Allah'a göre kolaydır.»** Onların Peygamber hanımları olmaları, Allah'ın ceza vermesine engel teşkil etmez. Aksine Hz. Peygamber'in hakkını korumak için O'nu bu işe davet eder.

"Şayet, Hz. Peygamber'in hanımlarına iki kat azap edilmesinin sebebi nedir?" denirse bunun cevabı şudur: "Allah'ın onlara olan türlü nimetleri, diğerlerine oranla, daha çoktur. Her şeyden önce melekler inmek sûretiyle oda-

larında defalarca vahiy gelmiştir. Kuşkusuz emre muhalefet etmeleri yüzünden cezalandırılmaları da en büyük ve en önemli bir hadisedir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Bilerek Allah Teâlâ'ya karşı gelen kişinin cezası, bilmeyerek O'na karşı gelen kişinin cezasından daha fazladır. Hür olan birinin had cezası, köle olanın cezasından daha büyüktür. Yine bu hakikatten dolayı evli kimseye uygulanan hâd cezası bekâr olana nisbetle daha büyüktür."

Özetle, günahı işleyen kişinin büyüklüğüne oranla günah büyür. Günahın artışı ise, günahı işleyen kişinin şerefinin ve nimetin artışına bağlıdır. Buna göre, Peygamber (s.a.v.)'in tertemiz hanımları ve mü'minlerin anneleri dünyadaki hanımların en şereflileri olunca, bir günah işledikleri varsayılırsa bu günah, daha kötü, dolayısıyla daha kötü olan bir şeyin cezası da elbette daha şiddetli ve daha katmerli olur.

31. «Sizden kim, Allah'a ve Rasûlü'ne boyun eğer» itaate devam eder **«ve yararlı iş yaparsa»** biri itaat ve takvadan, diğeri de kanaat ve iyi davranışla Allah Rasûlü'nün hoşnutluğunu istemekten olmak üzere **«ona mükâfatını iki kat veririz. Ayrıca Biz ona»** bu iki kat mükâfatına ilâveten cennette **«güzel»** ve hoşnut olunacak **«bir rızık hazırladık.»** Kendi sahasında güzel ve değerli olan her şeye *"kerim"* denir.

Bu âyette, güzel rızkın gerçekte cennet nimetleri olduğuna işaret edilmektedir.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ
مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي
قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ
وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ

الزَّكٰوةَ وَأَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ
عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَٱذْكُرْنَ
مَا يُتْلَىٰ فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ ءَايَٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ
لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

32. Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) sakınıyorsanız, sözü yumuşak söylemeyin ki kalbinde hastalık bulunan kimse kötü ümide kapılmasın. Ciddi ve münasip sözler söyleyin.

33. Evlerinizde oturun; ilk cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı kılın, zekâtı verin, Allah ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

34. Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, (bütün yaratıklarına) çok lütuf ve iyilik edendir, (her şeyden) haberdar olandır.

32. «Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz.» Yani siz, Hz. Peygamber'le birlikte olmanız sebebiyle üstünlük ve şeref açısından kadınlar topluluğundan herhangi bir topluluk gibi değilsiniz. **«Eğer»** Allah'ın hükmüne ve Peygamber'in hoşnutluğuna ters davranmaktan **«sakınıyorsanız»** -ki bu ifade, onların hayırlı olmalarının bir şartı ve onların üstünlüklerinin sadece Allah Rasûlü ile olan ilgilerinden dolayı değil, ancak takvâ ile olduğunun bir açıklaması olabilir.- **«Sözü»** yabancı erkeklerle konuşma anında **«yumuşak söylemeyin»**, yani erkeklere ümit veren kadınların sözü gibi edalı, yumuşak sözle cevap vermeyin **«ki kalbinde hastalık»**, kötülük etme arzusu **«bulunan kimse kötü ümide kapılmasın.»**

Buna göre kadının, yabancı erkeklerle konuştuğu zaman hoş sohbete koyulup tatlı söz söylemesi caiz değildir. Çünkü bu davranış, şehvet arzusunu kamçılar ve kötü ümide kapılmaya sebep olur. Bu nedenle töhmetten ve ümit vermekten uzak **«ciddi ve münasip sözler söyleyin.»** Kadın gibi davranan kişinin yaptığı gibi, çalımlı ve edalı değil. Hastalık maddî felâketin sebeplerinden biri olduğu gibi zina da manevi felâketin sebeplerinden biridir. Zinaya götüren sebep ise, yumuşak davranmak ve teslimiyettir.

33. Ey Peygamber hanımları! **«Evlerinizde oturun,»** -ki bu hitap, her ne kadar Hz. Peygamber'in eşlerine yönelik ise de diğer hanımları da kapsamaktadır.- Kadınların **«ilk cahiliyede olduğu gibi »,** açılıp saçıldığı gibi **«açılıp saçılmayın.»** *"Teberruc"*: Süs ve güzellikleri, yani süslerin bulunduğu güzel yerleri erkeklere göstermektir. Bazıları ise âyete, "çalımlı yürümeyin" diye mana vermişlerdir.

Denmiştir ki ilk cahiliye döneminde yapılanları âhir zamanda yapan toplum, son cahiliye döneminin temsilcisidir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Cehennemliklerden iki sınıf insanı henüz görmedim.* -Hz. Peygamber burada kendi dönemini kastetmektedir. Çünkü onun dönemi berraktır. Bu iki sınıf insan ise daha sonra ortaya çıkmıştır.- *Kendilerinde sığır kuyruğu gibi kamçılar bulunup onlarla insanları döven bir zümre! Bir diğeri de, giyinmiş çıplak, erkeklere meyleden ve dikkatleri üzerinde toplayan, başları Horasan develerinin eğilmiş hörgüçleri gibi birtakım kadınlar! O kadınlar cennete giremiyecekleri gibi kokusunu da alamayacaklardır. Oysa cennetin kokusu beş yüz yıllık mesafeden alınabilir."*[6]

Bedenî itaatin aslı olan **«namazı kılın,»** malınız varsa, malî ibadetlerin en üstünü olan **«zekâtı verin,»** diğer emir ve yasaklar konusunda da **«Allah ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt!»**

Ehl-i Beyt'ten maksat, ister erkek ve isterse kadın olsun, peygamberliğe sahne olan evde bulunan ve kayıtsız şartsız Hz. Peygamber'in ailesi içinde yer alan kimselerdir! Bir diğer ifade ile Ehl-i Beyt ile Haşim oğullarından olup Hz. Peygamber'in ailesi içinde olduğu bilinen ev halkı kastedilmektedir.

«Şüphesiz Allah sizden kusuru», kendinizi lekeleyen günahı **«gidermek ve sizi»** günahların lekesinden **«tertemiz yapmak istiyor.»**

6- Hadisi Müslim *"Sahih"*inde tahric etmiştir. Bkz. İbnu'l-Esir, *Câmiu'l-Usûl*, 11/788.

Âyet-i kerimede, söz konusu hanımlara yönelik emir ve yasaklamanın sebebi dile getirilmektedir. Bu nedenle, *"Sizden"* derken o hanımlarla birlikte başkalarını da bu hitabın kapsamı içine alarak hükmü genelleştirmiş, *"Ehl-i Beyt"* ifadesiyle de hedefleneni açıklamıştır.

Öte yandan, gördüğün gibi bu âyet-i kerime, Peygamber hanımlarının Ehl-i Beyt'ten olduklarına dair apaçık bir delildir. Yine bu âyet, şia mezhebinin Ehl-i Beyt'i Fatıma, Ali ve onların iki oğlu Hasan ve Hüseyin'le (Allah onlardan razı olsun) sınırlamaları konusundaki düşüncelerinin bâtıl olduğuna hükmetmektedir.

Hz. Peygamber üzerinde, siyah sırmalı bir örtü olduğu halde bir sabah erken çıkmış ve bir yerde oturmuş. Fatıma gelmiş, onu o örtünün altına almış; sonra Ali gelmiş, onu almış, daha sonra Hasan ve Hüseyin gelmiş, onları da onun altına almış; ve ardından: *"Ey ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah, sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."* (Ahzâb: 33) meâlindeki âyeti okumuştur.

Şia mezhebine mensup olanların Ehl-i Beyt konusundaki görüşlerinde bu olaya dayanmalarına gelince, söz konusu hadise, orada isimleri geçenlerin Ehl-i Beyt'ten olduklarına delil olduğu farzedilse, âyete muhalif olması yüzünden bu delil dikkate alınmaz.

34. «Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti» yani mûcize olan ifadesiyle peygamberliğin doğruluğunu tescil eden Allah'ın açık âyetlerini ve çeşitli ilimlerle dinî hükümleri içeren hikmeti kendisinde toplayan Kur'ân'ı **«hatırlayın.»** İnsanlara öğüt ve nasihat yoluyla hatırlatın.

*"Hikmet"*in manası Lokmân Sûresinde geçmiştir.

Katâde, âyet-i kerimede geçen âyetleri, Kur'ân âyetlerine; hikmeti de hadis-i şerife yorumlamıştır. Hadis sırf hikmetten ibarettir.

Bu mesajla Peygamber hanımları, sorumluluklarını yerine getirmeye ve evlerinde Kur'ân okumaya teşvik edilerek peygamberliğe sahne olan evin ve vahyin indiği yerin halkından olmaları yüzünden kendilerine lütfedilen nimetler hatırlatılmaktadır. Yine onlar, bununla Kur'ân'ı ve ilâhî mesajları, şeriatın sınırlarını iyi kavramak için ezberlemeye ve onları tekrarlamaya teşvik edilmişlerdir.

Hitap, her ne kadar peygamber hanımlarına ait ise de başka hanımlar da

bu ifadenin kapsamı içine girmektedir. Çünkü şeriat, Kur'ân ve sünnete dayanmaktadır. Allah'ın koyduğu sınırlara O'nun farzlarına, emir ve yasaklarına dikkat etmek yine Kur'an ve sünnet sayesinde olurken, mü'minin dünya ve âhiret mutluluğuna ermesi de bu iki esasa bağlı olmakla mümkündür.

«Şüphesiz Allah,» bütün yaratıklarına **«çok lütuf ve iyilik edendir,»** her şeyden **«haberdar olandır.»** O, biliyor ve dinde uygun olan şeyleri plânlıyor. Bu nedenle emir buyurmuş ve bir takım yasaklamalar getirmiştir.

Rivayet edildiğine göre bir adam, Zeynelâbidin (r.a.)'in aleyhinde konuşmuş ve ona iftira etmiştir. Bunun üzerine Zeynelâbidin o adama: "Şayet ben, senin söylediğin gibi isem Allah'tan mağfiret dilerim. Yok eğer dediğin gibi değilsem Allah'tan senin için mağfiret dilerim," demiştir. Bu durum karşısında adam kalkarak Zeynelâbidin'in başından öpmüş ve ona şöyle demiştir: "Sana canım feda olsun. Sen, söylediğim gibi değilsin. Bu nedenle benim için af dile." Zeynelabidin de: "Allah seni affetsin" demiştir. Buna karşılık adam: *"...Allah, elçilik (görevini) kime vereceğini daha iyi bilir..."* (En'âm: 124) âyetini okumuştur.

Yine Zeynelâbidin bir gün camiden çıkmış, bir adam da karşısına çıkarak ona hakarette bulunmuştur. Bunun üzerine herkes adamın üzerine çullanmış, Zeynelâbidin ise onlara: "Bırakın adamı" diyerek yanına gitmiş ve kendisine şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki durumumuzla ilgili bir şey gizlemedim. Bir ihtiyacınız var mı? Yardım edelim." Bu ilgiden dolayı adam utanmış, Zeynelâbidin de, üzerinde bulunan nakışlı elbiseyi ona vererek bin dirhem kadar para verilmesini de emretmiştir. Bunun ardından adam, "tanıklık ederim ki sen, Hz. Peygamber'in çocuklarına mensup birisin" demiştir.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ
وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ

وَالصَّٰٓئِمِينَ وَالصَّٰٓئِمَٰتِ وَالْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَٰفِظَٰتِ
وَالذَّٰكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً
وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

35. Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, itaate devam eden erkekler ve itaate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

35. Allah'ın emrine uyan **«Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar,»** rivâyet edilmiştir ki, Hz. Peygamber'in hanımları hakkında yukarıda geçen âyetler indiği zaman mü'minlerin hanımları şöyle demişlerdir: "Bizimle ilgili ne inmiştir? Eğer bizde bir hayır olsaydı Allah Teâlâ bizden de bahsederdi." Bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir. Manası şöyledir: "İslâm'a girenler, Allah'ın hükmüne boyun eğenler, işte onlar, -erkek olsun, kadın olsun- İslâm'ın emirlerine bağlı olanlar ve onun ahlâk anlayışı ile ahlâklanan kimselerdir."

«Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar,» her iki gruptan doğrulanması gerekeni doğrulayanlar **«itaate devam eden erkekler ve itaate devam eden kadınlar,»** niyet, söz ve hareketlerinde **«doğru erkekler ve doğru kadınlar,»** günahlardan uzak durarak itaat için **«sabreden erkekler ve sabreden kadınlar,»** kalpleri ve diğer organlarıyla Allah'a saygılı olan **«mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar,»** zekât, **«sadaka veren erkekler ve»** zekât, **«sadaka veren kadınlar,»** farz olsun, nafile olsun **«oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını»** haramdan **«koruyan erkekler ve ırzlarını**

«koruyan kadınlar,» kalpleri ve dilleriyle **«Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar...»**

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ buradaki zikirle, namazların ardından, sabah-akşam ve yatakta yapılan zikri kastetmektedir."

İnsan, uykudan kalktığı ve sabah-akşam evinden çıktığı zaman Allah'ı zikreder. Aynı zamanda, faydalı ilimle, Kur'ân okumakla ve duâ ile meşgul olmak, bu zikirden sayılır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim, uykudan uyanıp hanımını da uyandırır ve ikisi birlikte iki rekât namaz kılarlarsa, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar sınıfına kaydedilirler."*[7]

Mücahid'in de şöyle dediği nakledilmiştir: "Kul, ayakta, otururak ve yatarak Allah'ı zikretmedikçe Allah'ı çok zikreden kişilerden olamaz."

«İşte Allah,» itaatte bulunmaları sebebiyle **«bunlar»** yani zikredilen on özelliği taşıyanların işledikleri küçük günahları **«için»** –ki bu günahlar, yapmış oldukları iyi amellerden dolayı bağışlanmıştır.– **«Bir mağfiret ve»** itaatlerine karşılık **«büyük bir mükâfat hazırlamıştır.»** O da cennettir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ
وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ
ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ
وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ ۖ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن

7- Hadisi Ebu Davûd, Nesâî, İbn Mâce ve Hakim tahric etmiştir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *Ed-Dürru'l-Mensûr*, 5/200.

تَخْشٰىهُ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا
يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ فِيْٓ اَزْوَاجِ اَدْعِيَآئِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ
وَطَرًا ۭ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ
فِيْمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ۭ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۭ وَكَانَ
اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَّقْدُوْرَۨا ﴿٣٨﴾ الَّذِيْنَ يُبَلِّغُوْنَ رِسٰلٰتِ اللّٰهِ
وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿٣٩﴾
مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَآ اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ
النَّبِيّٖنَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمًا ﴿٤٠﴾

36. Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.

37. Hani sen, Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine ikramda bulunduğun kimseye: "Eşini yanında tut, Allah'tan kork!" diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa kendisinden asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, eşi ile ilişkisini kesince Biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, hanımlarıyla ilişkilerini kestikleri zaman onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir güçlük olmasın. Allah'ın buyruğu yerine getirilir.

38. Allah'ın Peygamber'e takdir ettiği şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmişlere uyguladığı yasasıdır. Allah'ın emri, şüphesiz gereği gibi yerine gelmesi kesinlik kazanmış bir hükümdür.

39. O peygamberler ki Allah'ın emirlerini duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Allah, hesaba çeken olarak yeter.

40. Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilir.

36. «Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman,» yani Allah Rasûlü hüküm ve karar verdiğinde -ki burada Allah'ın zikredilmesiyle, Hz. Peygamber'in durumunun yüceltilmesi ve onun bir işe hüküm vermesinin, aynı zamanda Allah'ın hüküm vermesi demek olduğunun bildirilmesi amaçlanmıştır. Nitekim, Hz. peygamber'e itaat etmek, Allah Teâlâ'ya itaat etmek demektir.- **«İnanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.»** Aksine kendi düşünce ve tercihlerini, Allah Rasûlü'nün düşünce ve tercihine tabi kılmaları gerekir.

Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber, halası ve Abdülmüttalib'in kızı Ümeyme'nin kızı Zeyneb binti Cahş'ı, evlâtlığı Zeyd b. Haris'e istemişti. Zeynep, beyaz tenli ve güzeldi. Zeyd ise siyah olduğundan Zeyneb onu istememiş ve Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben senin halanın kızıyım ve Kureyş'in en ileri gelenlerine mensubum. Bu nedenle onu kendime reva göremiyorum." Aynı şekilde Zeyneb'in kardeşi Abdullah b. Cahş da bu işe razı olmamıştı. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

«Her kim Allah ve Rasûlü'ne» herhangi bir hususta **«karşı gelir»** ve kendi görüşüyle hareket eder**«se şüphesiz apaçık bir şekilde»** hak yoldan **«sapmış»** ve dosdoğru yoldan ayrılmış **«olur.»**

37. Ey Muhammed! **«Hani sen, Allah'ın»**, nimetlerin en yücesi olan İslâm'a, Hz. Peygamber'e hizmet etmek ve onunla birlikte olmaya muvaffak kılmak sûretiyle **«nimet verdiği, senin de kendisine»** güzel terbiye ile, azad etmek ve evlât edinmekle -ki sözü edilen kişi, Hz. Peygamber'in azatlısı Zeyd b. Harise (r.a.)'dir. Kölelerden ilk olarak Müslüman olan odur. Allah Rasûlü hem onu, hem de oğlu Üsame'yi seviyordu.- **«İkramda bulunduğun kimse-**

ye: **'Eşini yanında tut,»** onun durumu hakkında **«Allah'tan kork'»** ve onu, kendisine zarar vermek için boşama! **«diyordun.»** Yani bu sözü söylediğin anı hatırla!

Rivâyet edildiğine göre bir önceki âyet indiği zaman Zeyneb ve kardeşi Abdullah, "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, Zeyd'in bu evliliğine razıyız" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Zeyneb'i Zeyd'e nikâhlayarak mehrini vermiştir. Zeyd, bir süre sonra Hz. Peygamber'e gelerek ona şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben ondan ayrılmak istiyorum." Hz. Peygamber de ona: *"Ondan bir kötülük mü gördün?"* deyince Zeyd: "Allah'a yemin olsun ki hayır. Ondan sadece iyilik gördüm. Fakat şerefinden dolayı bana büyüklük taslıyor ve sözleriyle beni üzüyor" demiştir.

«Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan» onların seni kınayıp ayıplamasından **«çekinerek içinde gizliyordun. Oysa»** yani Zeyneb'in senin hanımın olacağını sana bildirdiğimi biliyor ve bu durumu gönlünde gizliyorsun. Allah ise, sana olan vaadini gerçekleştirmek ve: *"...Biz onu sana nikâhladık..."* (Ahzâb: 37) buyruğu ile onun, senin eşin olduğunu ortaya koymak istiyor. Burada her ne kadar korkulacak bir durum söz konusu ise de **«kendisinden asıl korkmana lâyık olan Allah'tır.»** Böylece Allah Rasûlü, Zeyneb'in kendi eşi olacağına dair Allah'ın bildirdiği şeyi gizlemeye kalkışmasından ötürü kınanmıştır.

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) vahiyden bir şey gizleseydi bu âyeti gizlerdi. Allah Rasûlüne bu âyetten daha ağır gelen bir âyet inmemiştir."

Âyet-i Kerime'de, Hakkın yanında olmaya dikkat etmenin, halkın yanında olmaya dikkat etmekten çok daha doğru olduğuna işaret edilmektedir. Kuşkusuz Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'le ilgili bu durumu açığa vurmasında pek çok hikmetler vardı. Her şeyden önce Hakkın yanında olmaya dikkat etmenin en büyük yararı, söz konusu olaydan dolayı bazı zayıf kişilerin sapmamasıdır.

Buna göre Hz. Peygamber'e, birinde Hak tarafını ve diğerinde halk tarafını gözetmenin söz konusu olduğu iki husus arzedildiği zaman, onun Hak tarafını gözetmeyi halk tarafına tercih etmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın hükümlerinden birinin icra edilmesinde ve emirlerinden birinin tebliğ edilmesinde pek çok hikmetler vardır. Nitekim yüce Mevlâ, söz konusu olayla ilgili

şöyle buyurmuştur: *"... Mü'minlere bir güçlük ve sorumluluk olmasın."* (Ahzâb: 37)

«Zeyd, eşi» Zeyneb **«ile ilişkisini kesince»** yani Zeyd'in, eşine olan arzusu kalmayarak, ona olan ilgisi azalıp onu boşayınca ve iddeti (beklemesi gereken süre) sona erince **«Biz onu sana nikâhladık»** ki bu ifadeden maksat, Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesinin emredilmesidir. Ya da Allah Zeyneb'i herhangi bir nikâh akdi olmadan Peygamber (s.a.v.)'in eşi kılmıştır. Enes (r.a.)'in rivâyet ettiği husus da bu ifadeyi kuvvetlendirmektedir. Nitekim Zeyneb, Hz. Peygamber'in diğer eşlerine karşı övünerek şöyle diyordu: "Sizi velileriniz evlendirmiş, beni ise Allah yedi göğün üstünden evlendirmiştir." Bu da Peygamber'e ait özelliklerden biridir.

Rivâyet edildiğine göre Zeyneb, iddetini doldurunca Hz. Peygamber Zeyd'e: *"Kendim için senden daha güvenli birini bulamıyorum. Zeyneb'i benim için iste."* Allah Rasûlü'nün bu isteği üzerine Zeyd şöyle demiştir: "Ben hemen yola koyularak Zeyneb'in yanına gittim. Baktım ki o hamurunu mayalıyor. Ona: 'Zeyneb! Müjde sana! Allah Rasûlü sana talip' dedim. "Buna çok sevinen Zeyneb: Rabbime danışmadan bir şey yapamam diyerek kalkıp mescidine gitti. *"Biz onu sana nikâhladık"* (Ahzâb: 37) âyeti inmiş, Rasûlullah (s.a.v.) da onu nikâhlamış ve karı-koca olmuşlardır. Hz. Peygamber, onun için verdiği ziyafeti hiçbir hanımı için vermemiştir. Bir koyun kesmiş ve insanlara, günün geç saatlerine kadar ekmekle et ikram etmiştir.

Öte yandan, Zeyneb'in istenmesinde Zeyd'in elçi kılınması, kendisi için büyük bir sınav; imanının kuvvetine ve sağlamlığına apaçık bir delildir. **«Ki evlâtlıkları, hanımlarıyla ilişkilerini kestikleri,»** yani eşlerine olan arzuları kalmayıp onları boşadıkları ve iddetleri bittiği **«zaman onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir güçlük»** ve sıkıntı **«olmasın.»** Gerçekten onlar için Allah Rasûlü'nde güzel bir örnek vardır.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Araplar, evlâtlığın eşinin haram oluşunu tıpkı öz oğlun eşinin haram oluşu gibi zannetmişlerdir. Oysa Allah Teâlâ, evlâtlıkların hanımlarının onlarla karı koca hayatı yaşasalar bile kendilerini evlâtlık edinen kişiye haram olmadıklarını açıklamıştır. Öz oğlun durumu ise farklıdır. Çünkü öz evlâdın hanımı, nikâhın akdi ile babasına haram olur.

«Allah'ın buyruğu» yani var etmek istediği şey, mutlaka **«yerine getirilir.»** Ona engel olmak mümkün değildir.

Süheylî, Zeyd'in adının Kur'ân'da geçmesinin hikmetini şöyle açıklamıştır: "Yüce Allah'ın: *'Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın'"* (Ahzâb: 5) buyruğu indiği zaman ona, Zeyd b. Muhammed değil de Zeyd b. Harise denmeye başlanmış, dolayısıyla Hz. Peygamber'e mensup olma şerefinden mahrum bırakılmıştır. Allah Teâlâ onun bu hoşnutsuzluğunu bildiğinden, ashab-ı kiram arasından sadece onun adını Kur'ân'da zikretmek sûretiyle kendisini şereflendirmiş ve adı artık mihrablarda okunur olmuştur."

38. «Allah'ın Peygamber'e» tıpkı Zeyneb'le evlenmesi gibi **«takdir ettiği şeylerde ona bir güçlük yoktur. Bu Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmiş»** peygamber**«lere uyguladığı yasasıdır.»** Yani Allah, söz konusu güçlüğü gidermeyi, izlenen bir yol kılmış; gerek nikâh ve gerekse diğer hususlarda Peygamberlere geniş imkânlar tanımıştır. Hz. Davud'un yüz hanımı, üç yüz câriyesi vardı. Oğlu Hz. Süleyman'ın üç yüz hanımı, yedi yüz câriyesi vardı. Evlilik konusunda diğer peygamberler gibi Hz. Peygamber'e de büyük imkânlar verilmiştir.

«Allah'ın emri, şüphesiz gereği gibi yerine gelmesi kesinlik kazanmış bir hükümdür.»

39. «O peygamberler ki Allah'ın emirlerini duyururlar,» Allah'la akıllı kullar arasında elçilik vazifesini yürütürler ve Allah'tan aldıkları haberi kula iletirler. Yaptıkları her şeyde **«Allah'tan korkarlar»** özellikle peygamberliği tebliğ konusunda O'ndan sakınırlar. Bu yüzden ilâhî mesajlardan bir harf bile eksiltmezler **«ve O'ndan başka kimseden korkmazlar.»** Yani peygamberler, bütün işlerin Allah'ın kaza ve kaderine bağlı olduğunu bildiklerinden yaratıklardan birinin, Allah'ın isteği ve dileği olmadan kendi başına onlara zarar verebileceğine ve eziyet edeceğine inanmazlar.

«Allah,» amellerinden dolayı kullarını **«hesaba çeken olarak yeter.»** Bu nedenle kulun, Allah'ın kendisini hesaba çekmeden önce nefsini hesaba çekmesi; gerek evlilik konusunda, gerekse diğer konularda, Allah'ın hoşnutluğu ve hükmü doğrultusunda olduğunu bildiği zaman sadece Allah'tan korkması gerekir.

40. «Muhammed» b. Abdullah b. Abdulmüttalip b. Haşim, **«sizin erkeklerinizden hiçbirinin»** gerçek anlamda, neseb ve doğum itibariyle **«babası değildir.»** Ki, onunla ve o kişi arasında, baba ile oğul arasında bulunan evlilik vs. ile ilgili yasaklama söz konusu olsun. Öte yandan tercih edilen gö-

rüşe göre İslâm'da, Hz. Peygamber'in babasının ve dedesinin adını bilmek şart değildir. Aksine O'nun şerefli adını bilmek yeterlidir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber, Zeyneb'in iddeti sona erdikten sonra onunla evlenince münafıkların dilleri uzamış ve şöyle demişlerdir: 'Nasıl olur da oğlunun hanımını kendine nikâhlar?' Nitekim, Arapların hükmüne göre bir çocuğu kendine evlât edinen kişinin nazarında o çocuk, verasette ve hanımı ile babasının evlenmesinin haram olması konusunda tıpkı öz oğlu gibiydi. Allah Teâlâ, bu hükmü değiştirmeyi dileyerek bu âyeti indirmiştir.

«Fakat o, Allah'ın elçisi» ki her Peygamber, aynı zamanda ümmetinin babasıdır. Lâkin bu babalık, gerçek anlamda değil; ümmetine acıyan, öğüt veren, ebedî hayatlarına vasıta olan, kendisine saygı gösterilmesi ve itaat edilmesi gereken kimse anlamındadır. Zeyd b. Harise de, Hz. Peygamber'le aralarında baba-oğul ilişkisi olmayan erkeklerinizden biridir. Evlât edinmenin, yakınlık göstermenin ve özel olarak ilgilenmenin dışında başka bir hükmü yoktur.

«Ve peygamberlerin sonuncusudur.» İsa (a.s.)'nın Hz. Peygamber'den sonra inmesi, onun peygamberlerin sonuncusu olmasına ters düşmez. Çünkü Hz. Peygamber'in peygamberlerin sonuncusu olmasının anlamı, kendisinden sonra hiç kimsenin peygamber olmamasıdır. Oysa İsa (a.s.), ondan önce peygamber olanlardan biridir. İndiği zaman ise Muhammed (s.a.v.)'in şeriatına bağlı, tıpkı onun ümmetinden biri gibi, kıblesine yönelip namaz kılan bir kimliğe sahip olarak iner. Ona ne vahiy gelir, ne de hüküm verilir. Doğrusu O, Allah Rasûlü'nün temsilcisi olur.

Şayet sen, "Rivâyet edilmiştir ki, İsâ (a.s.) âhir zamanda indiği zaman haçı kıracak, domuzu öldürecek, kâfirlerden cizyeyi kaldıracak ve sadece İslâm'ı kabul edecek" dersen, cevap olarak şöyle derim: "Bunlar, Muhammed (s.a.v.)'in şeriatına ait hükümlerdendir. Fakat onların İsa (a.s.)'nın zamanında ortaya çıkacağı tayin edilmiştir."

Kısacası, Allah Teâlâ'nın: *"Peygamberlerin sonuncusudur"* sözü, Hz. Peygamber açısından ziyadesiyle şefkati, ümmeti açısından ise saygıyı ifade etmektedir. Çünkü kendisinden sonra peygamber gelecek olan bir peygamber, nasihat ve açıklamaya dair bir şeyi unutabilir. Çünkü, unutulan hususun daha sonra telâfisi mümkündür. Fakat kendisinden sonra peygamberin gelmesi söz konusu olmayan peygamber, ümmetine karşı daha şefkatli ve her yönden on-

lara daha iyi rehber olur.

«Allah her şeyi hakkıyla bilir.» Dolayısıyla peygamberlerin sonuncusu olmaya lâyık olanı ve durumu için gerekeni bilir. Bu hususu O'ndan başkası ise bilmez.

İbn Kesir, bu âyetin tefsiri ile ilgili şöyle demiştir: "Âyet, Hz. Peygamber'den sonra başka bir nebinin olmadığına dair bir delildir. Ondan sonra bir nebi olmadığına göre rasûl hiç olmaz. Çünkü risalet makamı, nübüvvet makamından daha özeldir. Nitekim her rasûl, aynı zamanda bir nebidir, ama her nebî, rasûl değildir. Bu konuda Allah Rasulü'nden gelen ve tevatür yoluyla nakledilen hadis-i şerifler vardır. Muhammed (s.a.v.)'in kullara gönderilmesi, Allah 'ın onlara olan rahmetinin bir eseridir. Yine onun, nebilerin ve peygamberlerin sonuncusu olarak şereflendirilmesi ve onun şahsında İslâm dinini tamamlaması bu rahmetin sonucudur. Gerek Allah Teâlâ Kitab'ında, gerekse Hz. Peygamber mütevatir hadislerde, kendisinden sonra hiçbir peygamberin olmadığını bildirmişlerdir. Ki insanlar, Hz. Peygamber'den sonra peygamberlik iddiasında bulunan her kişinin, olağanüstü şeyler gösterse, göz boyasa, çeşitli sihir ve tılsımlar gösterse bile pek yalancı, uydurukçu, deccal, sapık ve saptırıcı olduğunu bilsinler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ
أَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ
يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

41. Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin.

42. Ve O'nu sabah akşam tesbih edin.

43. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet eden O'dur ve size istiğfar eden de O'nun melekleridir. Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir.

44. Kendisine kavuştukları gün onlara yapılacak dirlik temennileri, "Selâm" demek olacaktır. Allah onlara çok değerli mükâfat hazırlamıştır.

41. «Ey inananlar!» Her zaman; gece-gündüz, her yerde; karada, denizde, ovada, dağda ve her halükârda; hazarda, seferde, sıhhat ve hastalık durumunda, gizli ve açıkta, ayakta ve otururken **«Allah'ı»** lâyık olduğu tehlil, tesbih, tekbir vs. ile **«çokça zikredin.»**

"Zikir": Bir şeyi zihinden geçirmek ya da dille ifade etmektir. Bu unutmaktan dolayı olan bir hatırlamadır ki, avamın durumu böyledir. Yahut zikir; sürekli zihninde olmak ve bellemektir. Bu hal, has kullara aittir. Nitekim o kullar için unutma, asla söz konusu değildir. Gerçekten onlar, kendilerini daima zikrettikleri varlığın, yani Allah'ın yanında hissederler.

42. «Ve O'nu sabah akşam tesbih edin.» O'nu, kendisine lâyık olmayan şeylerden tenzih edin. Buradaki buyruktan maksat şudur: Her zaman ve özellikle diğer vakitlere tercih edilen söz konusu iki vakitte O'nu tesbih edin. Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadisinden anlaşılacağı üzere bu iki vakitte melekler hazır bulunur: *"Aranızda bazı melekler geceleyin, bazı melekler de gündüzleyin bulunur."* [8]

Allah Teâlâ, sabah namazının vaktinin girişi ile güneşin doğuşu arasındaki sürede rızıkları taksim eder, bereket indirir ve duâları kabul eder. Bu nedenle o mübarek saatler zarfında gafleti terketmek gerekir. Hadis-i Şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Kim, sabah namazını cemaatle kılar, sonra oturup güneş doğuncaya kadar Allah Teâlâ'yı zikreder daha sonra iki rekât namaz kılarsa onun, tamı tamına bir hac ve bir umrenin ecri kadar ecri olur."*[9] Bu

8- Bu ifade Buhari, Müslim ve Nesâî'nin tahric ettiği hadisten bir bölümdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/398.

9- Hadisi, Tirmizî *"Kitâbu's-Salât"* bölümünde 596 nolu hadis olarak tahric etmiştir. Hadis, hasendir.

itibarla olgun ve üstün mü'minler, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar zikir için bir araya gelmeyi âdet haline getirirler. Hakikaten bu vakitte yapılan zikrin gönüle büyük etkisi vardır. Hatta bu zikir, Kur'ân okumaktan daha iyidir. Nitekim; *"Şerhu'l-Mesâbîh"* isimli kitapta kaydedildiği gibi Allah Rasûlü'nün, *"sonra oturup Allah'ı zikrederse..."* sözü bu hususu pekiştirmektedir.

43. «Sizi karanlıklardan aydınlığa»ki zulmet (karanlık), nûrun (aydınlığın) karşıtıdır. Zulmetle; cehalet, şirk, günah vs. ifade edilmektedir. Yani sizi cehalet, şirk, günah, şüphe ve sapıklık karanlıklarından ilim, tevhid, itaat ve kesin iman aydınlığına **«çıkarmak için rahmet eden»**, bağışlayan ve temize çıkaran **«O'dur ve size istiğfar eden de»**, niyazda bulunan da **«O'nun melekleridir.»** Âyetteki *"salât" (yusalli)* kelimesinden, rahmet ve istiğfarı kapsayan mecazî anlam kastedilmiştir. *"Salât"*, mü'minler için hayırlı olan ve kendilerine yararı olan şeyleri istemek demektir.

Süddî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "İsrailoğulları Musa (a.s.)'ya şöyle bir soru sormuşlardır: 'Rabbimiz salâtda bulunur mu?' Bu söz Musa (a.s.)'ya ağır gelmiş; Allah Teâlâ da ona: 'Benim salâtta bulunduğumu onlara söyle. Çünkü Benim salâtım, öfkemi teskin eden rahmetim demektir' diye vahyetmiştir."

Öte yandan, Ebu Bekir b. Tahir şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın kulunu iman nuruyla süslemesi, başarılı kılması, doğruluk tacı ile yönlendirmesi, gönlünden saptırıcı arzuları, bâtıl istekleri gidermesi ve takdir edilen şeylerle hoşnut etmesi, O'nun rahmetinin bir sonucudur."

Âyet-i kerimede Allah: *"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için"* yerine "sizi, Allah ve meleklerin karanlıklardan aydınlığa çıkarması için" buyurmamış, böylece meleklerin, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmalarını başa kakmamaları, ayrıca onların bu işe güçleri yetmediği ve sadece Allah'ın gerçek anlamda hidayete erdiren olduğu amaçlanmıştır.

«Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir.» O, ezelde Allah'a yakın olan melekleri yaratmadan önce de onlara merhametliydi. Bu sebeple mü'minlerin iyiliği için gerekeni yapmıştır. Allah Teâlâ, dünyada itaat vs.ye yönlendirmekte kullarına yönelik ilgisini açıkladıktan sonra âhiretteki ilgisini açıklayarak şöyle buyurmuştur:

44. «Kendisine» ölüm anında veya kabirlerden dirilme, ya da cennete

girme anında **«kavuştukları gün onlara yapılacak dirlik temennileri, 'Selâm' demek olacaktır.»** Allah'tan selâm, mü'minlere değer vermek, meleklerden ise cenneti müjdelemektir. Yahut da selâm; Allah Teâlâ'nın, *"... Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklar; 'Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! diyeceklerdir."* (Ra'd: 23,24) âyetlerinde olduğu gibi, mü'minlere iltifat etmek, ya da hoşa gitmeyen bütün şeylerden, afet ve sıkıntıdan kurtuluşlarını bildirmektir.

"Tahiyye": "Hayyâ ke'l-lâh (Allah sana ömür versin)" demek sûretiyle yaşama dileğinde bulunmaktır. Daha sonra, gerek dünya, gerekse âhiret hayatına vesile olması dolayısıyla her duâ "tahiyye" (yaşama dileği) olarak kabul edilmiştir.

«Allah onlara çok değerli» güzel ve devamlı olan **«mükâfat»** yani cennet nimetleri **«hazırlamıştır.»** Bu ifade, Allah Teâlâ'nın inananlara, cennete girmelerinden sonraki engin rahmetinin izlerini ortaya koymaktadır.

Yine bu âyet, Allah'ın bu ümmete olan en büyük nimetlerinden biri ve onların diğer ümmetlerden daha üstün olacaklarını gösteren pek güzel bir delildir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ

إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ
بِإِذْنِهِۦ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ
فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَدَعْ
أَذَىٰهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

45. Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

46. Allah'ın izniyle, O'na bir davetçi ve nur saçan bir lâmba olarak (gönderdik).

47. Allah'tan büyük bir üstünlüğe sahip olduklarını mü'minlere müjdele.

48. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma; Allah'a güven. Allah vekil olarak yeter.

45. «Ey Peygamber!» Bu sesleniş, değer ve saygının ifadesidir. Çünkü şerefli olana, şerefli bir lâkapla seslenilir. **«Biz seni hakikaten bir şahid,»** iman ve itaat edenlere cenneti müjdeleyen **«bir müjdeci ve»** kâfirlerle günahkârları cehennemle uyaran **«bir uyarıcı olarak gönderdik.»** *"Şehâdet"* (şahidlik): Gözün, ya da kalp gözünün müşahadesiyle elde edilen bilgiye dayanarak söylenen sözdür. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Kuşkusuz Biz seni büyüklüğümüz sayesinde kıyamet günü ümmetin için, hüküm vermede âdil şahidin sözünün kabul edildiği gibi, makbul bir şekilde eda edeceğin şahitliği takdir ederek gönderdik."

46. «Allah'ın izni», kolaylaştırması **«ile,»** yahut senin huyun ve görüşün doğrultusunda değil O'nun emriyle **«O'na»** yani birliğini ve iman edilmesi gereken diğer sıfatlarını ve fiillerini kabullenmeye **«bir davetçi ve nur saçan bir lâmba olarak (gönderdik.)»**

Bil ki, Allah Teâlâ Peygamber'ini bazı hususlardan dolayı lâmbaya benzetmiştir:

Birincisi: Onun sayesinde cehalet ve sapıklık karanlıklarında aydınlanılır ve karanlıkta ışık saçan lâmba ile doğru yola girildiği gibi, onun nuruyla doğru ve hidayet yollarına girilir.

İkincisi: Bir tek lâmbadan bin lâmba tutuşturulmasına rağmen o lâmbanın ışığından bir şey eksilmez. Ay ışığının güneşten kaynaklandığını, yine de güneş ışığının aynen kaldığını görmüyor musun? Şair ne güzel söylemiş:

O, fazilet güneşidir, diğerleri yıldızlar gibidir.
Karanlıkta insanları o güneşin nurlarıyle aydınlatırlar.

Yani Efendimiz Muhammed (s.a.v.) Allah'ın lütfuyla âlemler üzerine

doğmuş bir güneş, peygamberler de o güneşten kaynaklanan nurları ortaya koyan aylardır. Bu nurlar, şu dünyada mevcut olan ilimler ve hikmetlerdir ki bunlar, o güneşin ortaya çıkmasıyla kaybolurlar. Dini de, diğer dinleri geçersiz kılar.

Üçüncüsü: Hz. Peygamber tıpkı her yönden aydınlatan lâmba gibi bütün âlemleri her açıdan aydınlatmaktadır. Yine Hz. Peygamber, bütün ümmetini tıpkı kandil gibi her yönüyle aydınlatmaktadır. Fakat Ebu Cehil ve aynı nitelikte olup da ona tabi olanlar gibi, basireti kapalı kimseler müstesna. Bunlar onun nuruyla aydınlanmaz ve o nuru gerçek görmez. Nitekim Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurur: *"...Onların sana baktıklarını görürsün, oysa onlar görmezler."* (A'râf: 198)

Anlatıldığına göre Sultan Gazneli Mahmut Şeyh Ebu'l-Hasan el-Herkânî'nin huzuruna girerek bir saat oturmuş, daha sonra şeyhe hitaben şöyle demiştir: "Ey Şeyh! Ebû Yezid Bestâmî hakkında ne dersin?" Şeyh: "Kendisini görenin doğru yola girdiği bir adamdır," dedi. Sultan Mahmut: "Bu nasıl olur? Ebû Cehil, Allah Rasûlü'nü görmesine rağmen sapıklıktan kurtulamamıştır" deyince, Şeyh cevap olarak şöyle demiştir: "O, Allah Rasûlü'nü görmemiş, sadece Ebû Talib'in himayesindeki yetimi, Muhammed b. Abdullah'ı görmüştür. Şayet Allah Rasûlü'nü görseydi saadete kavuşmuş olurdu."

Dördüncüsü: Hz. Peygamber, yeryüzünden göklere, mülk âleminden melekût âlemine yükseltilmiş ve yaklaştırılmış; nihayet kalbinin kandili, melek veya peygamber vasıtası olmadan Allah'ın nuruyla nurlandırılmıştır. Bu konuda Mi'rac hadisesi senin için örnek olarak yeterlidir. Nitekim Hz. Peygamber, her gökte bir peygambere rastlamış, nihayet yedinci göğe ulaşmıştır. Orada ise Hz. İbrahim'i, Sidretü'l-Münteha'ya dayanmış bir halde bulmuştur. Oradan da Cebrâil'le birlikte Sidre'nin son noktasına ulaşınca Cebrâil Sidre'de kalmış, ardından Refref inmiş ve Hz. Peygamber ona binmiştir. Refref onu iki yay kadar yahut daha yakına götürdü. Burada Allah Teâlâ, kendisine nur lütfederek onu insanlara göndermiş ve şöyle buyurmuştur: *"...Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap gelmiştir."* (Mâide: 15) Yine Allah ona, kendisine uyulmak suretiyle insanları Allah'a davet etmesine izin vermiştir. Gerçekten Hz. Peygamber'e hakkıyla itaat eden Alah'a itaat etmiş; ona biat edenler Allah'a biat etmiştir.

Öte yandan Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in nurunun ziyadeliği ve mükemmelliği dolayısıyla onu *"nur saçan"* diye nitelemiştir. Nitekim bazı lâmbalar, gevşeklikleri yüzünden ışık vermezler.

Bazı kimseler de şöyle demişlerdir: "Sirâc (lâmba) dan maksat güneş, "münir"den (aydınlatandan) maksat ise aydır." Buna göre Allah Teâlâ, Hz.

Peygamber'de güneş ve ay gibi iki vasfı toplamıştır. Yüce Mevlâ'nın şu âyeti de bu durumu vurgulamaktadır: *"Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir."* (Furkan: 61)

Deniyor ki: "Allah Teâlâ onu *'sirâc'* diye adlandırmış, fakat ne güneş, ne ay, ne de yıldız diye adlandırmamıştır. Çünkü kıyamet günü, güneş bulunmadığı gibi, ay ve yıldız da bulunmaz. Ayrıca güneş ve ay bir yerden başka bir yere taşınmaz. Fakat sirâc (kandil, lâmba), böyle değildir. Allah Teâlâ'nın Peygamber (s.a.v.)'i Mekke'den Medine'ye intikal ettirdiğini görmüyor musun?"

47. «**Allah'tan**» rütbe ve şeref konusunda diğer ümmetlerin inananlarından daha «**büyük bir üstünlüğe sahip olduklarını**» ya da lütuf ve ikram sayesinde o ümmetlerin amellerinin karşılığı olan mükâfatlarından daha fazla mükâfatları bulunduğunu «**mü'minlere müjdele**» ve ümmetinin durumunu gözet.

Rivâyet edilmiştir ki, geçmiş ümmetler için bir iyiliğe karşı bir mükâfat; bu ümmet için ise on kat, hatta sınırsız mükâfat vardır.

48. Mekke'li «**kâfirlere ve**» Medine'li «**münafıklara itaat etme.**» Yani, onlara karşı muhalefete, itaatte bulunmayı ve uymayı terketmeye devam et. Böylece Allah, Hz. Peygamber'in davet emri konusunda o kâfir ve münafıklara yumuşak davranmasını yasak kılmış ve bu durumu, onlara itaat etmesini nehyetmekle birlikte söz konusu yasağı ve nefreti vurgulayarak kinaye yoluyla ifade etmiştir.

«**Onların eziyetlerine aldırma,**» yani davet ve uyarıdaki kararlılığından dolayı onların sana eziyet vermesine aldırma.

İbn Mes'ud'un şöyle dediği nakledilmiştir: Allah Rasûlü (ganimetten) bir pay ayırmış; ensardan bir adam da: "Bu, Allah'ın rızasının gözetilmediği bir taksimattır" demiştir. Bu söz, Hz. Peygamber'e iletilince yüzü kızararak şöyle buyurmuştur: *"Allah, kardeşim Musa'ya rahmet etsin. Kuşkusuz O, bundan daha fazlasıyla eziyet görmüş ve sabretmiştir."*[10]

Her işte, özellikle bu durum karşısında «**Allah'a güven.**» Çünkü Allah Teâlâ size yeter ve sonuç senin lehinedir. «**Allah**» her durumda işler kendisi-

10- Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/224.

ne havale edilen bir «**vekil olarak yeter.**» Buna göre Allah Teâlâ'nın, kullarının menfaatlerini üstlendiğini ve her hususta onlara yeterli olduğunu bilen kimse, bütün işleri için Allah'ı yeterli görür; O'nu düşünür ve sadece O'na güvenir.

Nakledildiğine göre Haccac b. Yusuf, Mekke'de bulunduğu bir sırada Kâbe'nin etrafında telbiye getiren ve telbiye esnasında sesini yükselten bir adamın sesini duymuştu. Haccac'ın talebi üzerine adam getirilince ona şöyle demiştir: "Kimlerdensin?" Adam: "Müslümanlardan biriyim." Haccac: "Ben sana Müslümanlığı sormuyorum." Adam: "Ya neyi soruyorsun?" Haccac:"Ülkeni soruyorum." Adam: "Yemen halkındanım." Haccac, kendi kardeşini kastederek adama: "Muhammed b. Yusuf'u nasıl bıraktın?" Adam: "İri, cüsseli, iyi giyinen, iyi ata binen ve dolaşıp duran biri durumunda bıraktım." Haccac: "Sana bunu sormadım." Adam: "Neyi sordunuz?" Haccac: "Hal ve gidişini sordum." Adam: "Çok zalim, çok gaddar, insanlara itaat edip Allah'a isyan eden biri olarak bıraktım." Haccac: "Onun benimle olan ilgisini bildiğin halde seni böyle konuşmaya sevkeden şey nedir?" Adam: "Onun seninle olan ilgisini, benim Allah'la olan ilgimden daha mı üstün görüyorsun? Hakikaten ben, Allah'ın beytini (Kâbe'yi) ziyarete gelen ve Peygamber'ini doğrulayan biriyim." Bunun üzerine Haccac susmuş ve cevap veremez olmuştur. Adam ise izin almadan ayrılmış ve Kâbe'nin örtüsüne tutunarak şöyle demiştir: "Allah'ım! Sana sığınır ve sana iltica ederim, yakın olan feraha kavuşturmanı, ezelî lütfunu ve güzel âdetini talep ediyorum." Allah Teâlâ adamı, Allah'a olan güveni sebebiyle Haccac'ın elinden kurtarmıştır.

يَٰٓأَيُّهَا

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن

تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ

سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ إِنَّآ أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَٰجَكَ

اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ
وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ
خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ
نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ
مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ
اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

49. Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da henüz dokunmadan onları boşarsanız, artık onlar için iddet saymanıza lüzum yoktur. O halde onları faydalandırın. Ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.

50. Ey Peygamber! Ücretlerini (mehirlerini) verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını ve teyze kızlarını sana helâl kıldık. Bir de kendisini Peygamber'e hibe eden ve Peygamber'in de kendisini almayı dilediği mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Biz hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı bildiririz. (Bu), sana bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

49. «Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da,» ki nikâh, aslında cinsi ilişki kurmak anlamında olup daha sonra mecazî olarak akid yerine kullanılmıştır.

Ragıb İsfahanî *"Müfredât"* isimli kitabında şöyle demiştir: "Nikâhın aslı akiddir. Daha sonra istiare yoluyla cinsi ilişki yerine kullanılmıştır. Bu kelimenin önce cinsi ilişki için kullanılıp daha sonra istiare yoluyla akid anlamında alınması mümkün değildir. Çünkü cinsi ilişkiyi doğrudan dile getirmek çirkin addedildiğinden, bu anlamda kullanılan bütün kelimeler kinayedir. Ağıza alınmayacak sözü kastetmeyen kişilerin, çirkin saydıkları bir şeyin adını istiare yoluyla güzel saydıkları bir şey için kullanmaları mümkün değildir."

Allah, âyet-i kerimede yer alan hükümde mü'min kadınlarla ehl-i kitap kadınların eşit olmasına rağmen sadece mü'min kadınları dile getirmiştir. Bu ifade ile Allah, mü'min erkeği, neslini düşünerek mü'min kadınla evlenmesi ve günahkâr kadınlara yaklaşmaktan kaçınması için uyarmaktadır. Hal böyle olunca kâfir kadınların durumunu tasavvur edin. Mâide Sûresindeki âyette, ehl-i kitaba mensup iffetli kadınların nikâh edilmeleri ile ilgili bu sûrenin beşinci âyeti, bunun haram olmayıp caiz olduğu bildirilmekte, bu âyette ise mü'minlerin, iman eden kadınlarla evlenmelerinin daha iyi olduğu vurgulanmaktadır.

Denilmiştir ki, belli bir nitelikte olanlar, aynı nitelikte olanlara yönelirler.

«Henüz dokunmadan» yani kendileriyle cinsi ilişki kurmadan -lems (dokunma) cinsi ilişkiden kinayedir.- **«Onları boşarsanız,»** ki burada, nikâhtan önce boşamanın söz konusu olmadığına işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ boşamayı nikâha bağlamıştır.

Bazı fakihler şöyle demişlerdir: "Nikâh bir düğümdür ve bu düğümü talak çözer." Buna göre bir düğüm, henüz atılmadan nasıl çözülür? Ebu Hanife ise şöyle demiştir: "Nikâhtan önce boşama her halükârda geçerlidir. Çünkü bu boşama, gerekli şartları haiz bir boşamadır. Fakat kadın, velisi olmayan biri tarafından evlendirilirse o takdirde boş olmaz." *"el-Bahru'l-Muhit"* isimli tefsirde de böyle geçmektedir.

Öte yandan İmam Malik de şöyle demiştir: "Şayet belli bir kadını, yahut bir kabileden ya da bir ülkeden birini tayin edip onu nikâhladığı zaman boşama geçerli olur. Eğer bunlardan hiçbirini belirtmeden umumi ifade kullanırsa

boşama gerçekleşmez."

Bunun yanında, cinsi ilişki kurmak mümkün olabilecek şekilde başbaşa kalmanın hükmü, Ebu Hanife ve talebelerinin görüşü istikametindeki cinsi ilişki kurmanın hükmü gibidir. Geçerli olan halvet (başbaşa kalmak) ise, karı koca arasında cinsi ilişkiye engel olacak bir durum olmaksızın erkeğin kapıyı kapayıp nikâhlısıyla yalnız kalmasıdır.

«Artık onlar için iddet saymanıza» gün beklemenize **«lüzum yoktur.»** Kadının iddeti, kadının evlenebilmesi için sona ermesi gereken günlerdir. İddet süresi, âdet gören kadınlarda âdet görmesine göre, adet görmeyen kadınlarda ise, ay hesabına göre tayin edilir. Burada iddetin erkeklere isnad edilmesi, iddetin onların hakkı olduğunu göstermektedir. Nitekim âyetteki *"Femâlekum"* ifadesi bu durumu bildirmektedir.

Âyet-i kerime, kendisiyle cinsi ilişki kurmamış kadın için iddet söz konusu olmadığını göstermektedir. Çünkü onun rahimi temizdir. Bu nedenle dilerse hemen evlenebilir. **«O halde onları faydalandırın.»** Yani onlara bir gömlek, bir başörtüsü ve bir dış elbiseden ibaret giyecek eşyası verin. *"Onları faydalandırın"* hükmü nikâhın kıyılması esnasında kadının mihri tayin edilmemişse boşama anında bu eşyanın ona verilmesi vacip; mihir tayin edilmiş ise verilmesi müstehab olduğuna yorumlanmıştır.

«Ve onları güzel bir şekilde» zarar vermeden ve haklarını çiğnemeden **«serbest bırakın.»** Burada, onları evlerinizden çıkarın, demek istenmiştir. Çünkü onlar adına sizin için bir iddete lüzum yoktur.

Âyetteki *"cemil" (güzel)* lâfzının anlamı, boşamanın ani öfke yüzünden, veya başkasına boyun eğmekten, ya da birden üç talâkla olmamasıdır. *"Tesrih" (serbest bırakma)* kelimesini sünnî talâk olarak tefsir etmek doğru değildir. Çünkü sünni talâk, kendisiyle ilişki kurulan kadın için söz konusudur. Oysa burada sözü edilen kadının, kendisiyle cinsi ilişki kurulmamıştır. Bununla birlikte âyet-i kerimede güzel ahlâka işaret edilmektedir. Yani mü'min kadınlarla evlenip onlara dokunmadan ayrılmayı tercih ettiğiniz, böylece kalplerini kırdığınız zaman, kendileri için iddet saymanıza lüzum yoktur. O halde ayrılış günlerinde ve başlarında, gönülleri ayrılmaya alışıncaya kadar sizden onlara bir hatıra olması için onları faydalandırın. Ve ayrılıktan sonra sadece hayırla anarak güzel bir şekilde onları serbest bırakın. Onlara verdiğiniz bir şeyi onlardan geri istemeyin; bir taraftan ayrılırken bir taraftan da mal

yönünden kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.

O halde mü'min, haksız yere, köpek de olsa, domuz da olsa birine eziyet vermemeli ve yarım hurma kadar bile olsa haksızlık etmemelidir. Eziyet ve haksızlıktan bir şey olmuş ise helâllık dilemek ve razı etmek gerekir. Bu zamanda, hanımlarını zarara sokarak boşayan, defalarca günaha giren ve anlaşmazlıkların ardından hanımlarından mal karşılığında ayrılan pek çok insanlar gördük. Sanki onlar, ölümden sonraki hayattan habersizdirler.

50. «Ey Peygamber! Ücretlerini» mehirlerini **«verdiğin hanımlarını,»** ki bu mehirlerin verilmesi, ya peşin verilmesi ya da, nikâh kıyılma anında tayin edilmesidir. **«Allah'ın sana ganimet olarak verdiği»** yani savaşta ganimet olarak aldığın **«ve elinin altında bulunan cariyeleri,»** *"fey'in"*; sıkıntı olmadan elde edilen ganimet olduğu belirtilmiş ve gölge anlamındaki fey'e benzetilmiştir.

Fakihler şöyle demişlerdir: "Kâfirlerin mallarından alınması helâl olan her şey fey'dir. Ganimet ise, müşriklerden savaşla alınan maldır." Buna göre cizye fey'dir; kendileriyle sulh yapılan kişilerin malları fey'dir, haraç da fey'dir. Çünkü bunların hepsi, Allah'ın müşriklerden alıp Müslümanlara ganimet olarak verdiği şeylerdir.

«Seninle birlikte hicret eden» ki hicret, aslında başkasından ayrılmak ve onu terketmek olup küfür diyarından iman diyarına gitmek için kullanılmıştır. Yani seninle birlikte Mekke'den Medine'ye çıkan ve vatanlarını terkeden **«amca kızlarını, hala kızlarını,»** yani Abdülmuttalib'in evlâtlarına mensup Kureyş kadınlarını, **«dayı kızlarını ve teyze kızlarını»** ki bunlardan maksat, Hz. Peygamber'in öz dayılarının ve teyzelerinin kızları değil, Abdu Menaf b. Zühre'nin evlâtlarına mensup Zühre oğullarının kadınlarıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in annesi Vehb'in kızı Amine'nin erkek kardeşi yoktu. Allah Rasûlü'nün dayısı ve teyzesi olmadığına göre söz konusu bu dayı ve teyzeden maksat, annesinin aşiretidir. **«Sana helâl kıldık.»** Hz. Peygamber'e akraba olan kadınların onunla birlikte hicret etmiş olmalarıyla kayıtlanmaları, ona kimlerin en lâyık olduğunu vurgulamak içindir.

«Bir de kendisini Peygamber'e» yani sana **«hibe eden»** ki burada sana yerine Peygamber ifadesine geçiş, peygamberliğinin şerefinden dolayı bu hükmün sadece ona ait olduğunu bildirmek içindir. **«Ve Peygamber'in de kendisini almayı»** yani mehirsiz olarak kendisine sahip olmayı **«dilediği mü'min kadını, diğer mü'minlere değil,»** çünkü onun mü'minlere helâl kı-

lınması, ancak mehir, ya da nikâhın kıyılması anında mehir tayin edilmemiş ise mehr-i misil ile gerçekleşir. Söz konusu mü'min kadın **«sana mahsus olmak üzere»** onu da sana **«(helâl kıldık).»** Bu kadın, mü'min kadınlardan hangisi olursa olsun. Müşrik kadın ise, kendini Hz. Peygamber'e hibe etse de ona helâl olmaz. Hz. Peygamberin bu mü'min kadını almayı istemesi de şarttır. Bu istek, nikâh akdindeki kabul yerine câîdir. Çünkü kadının kendisini ona hibe etmesi evliliğin helâl olması için yeterli değildir. Ancak Hz. Peygamberin onu nikâhlamayı istemesiyle helâl olur.

«Biz hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri»nin hakları **«hakkında mü'minlere neyi»** hangi hükümleri **«farz kıldığımızı bildiririz.»** Bu, nikâh meselesi hakkında **«sana bir zorluk olmaması içindir.»** Gerçekten evlilik ve hakları konusunda mü'minlere, Hz. Peygamber'e farz kılınmayan bazı hususlar farz kılınmıştır. Bunların Hz. Peygamber'e farz kılınmayışının sebebi ona ikram ve lütufta bulunmak içindir. Yani mü'minlere hanımları ve cariyelerinin hakları konusunda onlara farz kılınması gereken hususları bildirdik ve sana ikrâmda bulunmak üzere mehirsiz, velisiz ve şahitsiz evlilik gibi bazı hususları sana mahsus kıldık.

«Allah,» kaçınılması zor gelen şeyler için **«çok bağışlayıcı, çok merhametli»** kullarına darlık v.b. durumlarda genişlik lütfedici**«dir.»**

Hz. Peygamber'in yanında, kendini ona hibe eden kadının olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Nitekim İbn Abbas'ın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Allah Rasûlü'nün yanında sadece nikâhı kıyılan kadın ya da cariye vardı." Diğer bazı kimseler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında, kendisini ona hibe eden kadın olduğunu söylemişlerdir.

تُرْجِي مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيٓ إِلَيْكَ
مَنْ تَشَآءُ ۖ وَمَنِ ٱبْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ
أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ ءَاتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ

وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿٥١﴾
لَّا يَحِلُّ لَكَ ٱلنِّسَآءُ مِنۢ بَعْدُ وَلَآ أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَٰجٍ وَلَوْ
أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ رَّقِيبًا ﴿٥٢﴾

51. Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Kendilerinden uzak durduğun hanımlarından arzu ettiğini de (tekrar yanına alabilirsin.) Bu yüzden sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olmasına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah çok iyi bilendir; cezada acele etmeyendir.

52. Bundan sonra başka kadınlarla evlenmen, bunları başka hanımlarla değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse bile sana helâl değildir. Ancak elinin altında bulunan cariyeler hariç, Allah, her şeyi gözetler.

51. «Onlardan dilediğini geri bırakır,» yani ey Muhammed! Hanımlarından dilediğini geri bırakır, nöbete ve sıraya bakmaksızın yatağını terkeder, **«dileğini de»** yine sıraya ve nöbete bakmaksızın **«yanına alır»** ve onunla birlikte yatar **«sın.»** Dilediğinle birlikte olmak senin elindedir ve tercih sana aittir. Yahut hanımlarından dilediğini boşar, dilediğini de yanında tutarsın. Ya da ümmetinin kadınlarından dilediğini bırakır, dilediğinle de evlenirsin. **«Kendilerinden uzak durduğun»**, ric'i talâkla boşadığın **«hanımlarından arzu ettiğini de»** tekrar yanına alabilirsin. **«Bu yüzden»** söz konusu üç hususdan dolayı **«sana bir günah»**, kınama, azar ve darlık **«yoktur.»**

Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu âyet, Peygamber'in hanımları arasındaki nöbet taksimatı hakkında inmiştir. Nitekim kadınları arasında taksimatta âdil davranmak, Hz. Peygamber'e vacibti. Fakat bu âyet inince bu mecburiyet ortadan kalkmış ve Peygamber (s.a.v.)'e tercih hakkı verilmiştir. Bu da Hz. Peygamber'e ait hasletlerden biriydi.

Rivâyet edildiğine göre Peygamber hanımları, nafakanın artırılmasını ve güzel elbiseler talep ettikleri zaman Allah Rasûlü onlardan bir ay uzak kalmış, nihayet muhayyer bırakma âyeti (Ahzab: 28) inmiştir. Bunun üzerine onlar, Peygamber (s.a.v.)'in kendilerini boşamasından endişenelerek ona şöyle demişlerdir: "Ey Allah'ın Nebisi! Bize, kendinden ve malından dilediğin kadar pay ayır ve bizi eski halimizde bırak."

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, hanımlarının hiçbirini nöbet hakkından mahrum bırakmamış, bu alanda serbest bırakılmasına ve kendisine tercih hakkı verilmesine rağmen onlar arasında, Sevde'nin dışında eşit davranmıştır. Çünkü Sevde, nöbet hakkının verilmemesine razı olmuş ve gecesini Hz. Âişe'ye bağışlayarak Hz. Peygamber'e hitaben: "Kıyamet günü hanımlarının arasında yer almam için beni boşama," demiştir.

«**Bu,**» söz konusu işin, senin isteğine bırakılması, «**onların gözlerinin aydın olmasına,**» kendilerine yaptığın muameleye «**üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur.**» Çünkü bu konuda hepsinin hükmü birdir.

Eğer sen, hanımlarının arasında eşit davranırsan senden bunu lütuf olarak kabul ederler. Şayet bir kısmını tercih edersen bunun da Allah'ın hükmü olduğunu bilirler. Bu yüzden gönülleri rahatlar; karşılıklı rekabet ve kıskanma yok olur. Kuşkusuz onlar, bu ilâhî hükme razı olmuşlar ve Peygamber (s.a.v.)'i, önerisiyle kabul ederek tercih etmişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ Peygamber (s.a.v.)'e o hanımlarını boşayıp başkalarıyla evlenmesini haram kılmış ve onları mü'minlerin anneleri kılmıştır.

«**Allah, kalplerinizde olanı**» ve hatırınızdan geçenleri «**bilir.**» Öyleyse onlara iyilik etmeye çalışın. «**Allah, çok iyi bilendir;**» dolayısıyla ortaya koyduğunuzu da gizlediğinizi de bilir «**cezada acele etmeyendir.**» Bu nedenle cezanın geciktirilmesine aldanmayın. Çünkü bu, mühlet vermektir; ihmal etmek değildir.

52. «**Bundan sonra**» yani dünya hayatı ile âhiret hayatı arasındaki tercihte serbest bırakılıp da seni tercih eden bu dokuz hanımdan «**başka**» -ki bu sayı senin evliliğinde en son sınırdır. Ümmetin için en son sınır ise dört hanımdır.- «**kadınlarla**» yani Müslüman ya da ehl-i kitap bir kadınla «**evlenmen, bunları**»n hepsini ya da bir kısmını, meselâ birini boşayıp yerine başkasını nikâhlamak suretiyle «**başka hanımlarla değiştirmen, güzellikleri**

hoşuna gitse bile» hiçbir şekilde **«sana helâl değildir.»** Allah Teâlâ, Peygamber hanımlarının Allah Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu tercih etmelerinden dolayı onlara değer ve mükâfat takdir etmiş ve bu cümleden olarak Hz. Peygamber'i sırf kendilerine ait kılmış ve hanımlarını boşamasını yasaklamıştır.

«Ancak elinin altında bulunan cariyeler hariç,» başka kadınlar alamazsın. Burada câriyeler, kadınlardan istisna edilmiştir. Çünkü *"nisâ" (kadınlar)* sözcüğü hem eşleri, hem de cariyeleri kapsamaktadır.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber, bu dokuz hanımdan İbrahim'in annesi Mısır'lı Mariye'yi cariye olarak almıştır."

«Allah, her şeyi gözetler.» O'nun gaflet içinde ve habersiz olması düşünülemez. O'nun, ne bir hatırlatıcıya, ne de bir uyarıcıya ihtiyacı vardır. Öyleyse size neyi emretmiş ise onu gözetin ve çizdiği sınırı aşmaya kalkışmayın.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ
النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَٰكِنْ
إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ
لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ
لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ
حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ
تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ

ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِن تُبْدُوا۟ شَيْـًٔا أَوْ تُخْفُوهُ
فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِىٓ ءَابَآئِهِنَّ
وَلَآ أَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ إِخْوَٰنِهِنَّ وَلَآ أَبْنَآءِ
أَخَوَٰتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُنَّ ۚ وَٱتَّقِينَ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

53. Ey iman edenler! Bir yemek için size izin verilmiş olması dışında Peygamber'in evlerine girmeyin; (girdiğiniz vakit de) yemek vaktini gözetleyip durmayın. Fakat davet edildiğiniz vakit girin ve yemeği yeyince dağılın. Yemekten sonra söze dalmayın. Bu haliniz Peygamber'i üzüyor, fakat o sizden utanıyordu. Oysa Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Rasûlü'nü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır.

54. Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de şüphe yok ki Allah, her şeyi gayet iyi bilmektedir.

55. Onlara (Peygamber hanımlarına) babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları ve ellerinin altında bulunanları hakkında bir günah yoktur. (Ey peygamber hanımları!) Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, her şeyi görmektedir.

53. «Ey iman edenler!» Rivayet edildiğine göre mü'minlerden bazı kimseler Allah Rasûlü'nün yemek vaktini bekliyor ve bu yüzden eve girip yemeğin hazırlanmasına kadar oturuyorlardı. Yemek yedikten sonra da çıkıp

gitmiyorlardı. Buna Hz. Peygamber'in canı sıkılıyordu, işte bu yüzden bu âyet inmiştir.

«Bir yemek için size izin verilmiş olması» ve davet edilmeniz **«dışında Peygamber'in evlerine»**, odalarına hiçbir şekilde **«girmeyin;»** müsaade ile **«(girdiğiniz vakit de) yemek vaktini»** ya da yemeğin hazırlanışını **«gözetleyip durmayın.»** Bu âyetle, izin istemedeki edebe dikkat edilmesine, vaktin gözetilmesine ve saygı göstermenin gerekliliğine işaret edilmektedir.

«Fakat davet edildiğiniz vakit» yâni girmek üzere size izin verildiği ve yemeğe davet edildiğiniz zaman, ahlâki ölçüler içerisinde ve Hz. Peygamber'in huzuruna girme ile ilgili kaidelere riayet ederek onun evlerine **«girin ve yemeği yeyince dağılın. Yemekten sonra söze dalmayın.»** Birbirinizin ya da Ehl-i Beyt'in sözünü dinlemeyi arzu ederek girip oturmayın. İhtiyacınızı görünce çıkın. Peygamber (s.a.v.)'in güzel ahlâkı, size engel olmasına ve onun çok haya sahibi olması, sizi kendisine sıkıntı vermeye sevketmesin. **«Bu haliniz»** yani yemekten sonra söze dalmanız **«Peygamber'i üzüyor,»** ki bu üzüntüsü, evinin hem kendisine, hem de ailesine dar gelmesinden ve de gereksiz yere meşgul edilmesinden kaynaklanıyor, **«fakat o sizden»** yani sizi çıkarmaktan **«utanıyordu. Oysa Allah, hakkı söylemekten çekinmez.»** Dolayısıyla sizin çıkarılmanız haktır ve bu hakkın utanma hissinden dolayı terkedilmemesi gerekir. Bu nedenle Allah Teâlâ o hakkı terketmeyerek size Peygamber (s.a.v.)'in evinden çıkmanızı emretmiştir.

Âyette hakkı terketmeme yerine hakkı söylemekten çekinmemenin belirtilmesi, "yestahyi" ile "la yestahyi" arasındaki müşakele sanatından yani bu iki ifadenin birbirine benzemesinden kaynaklanmaktadır. Allah Rasûlü, insanların en çok haya edeni ve mahrem sayılan yerlere bakmaktan en çok sakınanıydı.

"Haya": Hoş olmayan bir işin yapılması anında insanın yüzünde beliren değişikliktir.

Ragıb İsfahanî şöyle demiştir: "Haya, kötülüklerden dolayı canın sıkılmasıdır." Ancak: *"Gerçekten Allah Teâlâ yaşlı Müslümana azap etmekten çekinir."* [11] diye rivayet edilen hadis-i şerifteki ifadeden maksat, canın sıkılması ve daralması değil, o kişiye azap edilmemesidir. Söz konusu âyet-i kerimede ise, ağır davranıp sıkıntı verenler eğitilmektedir.

11- Hadisi Ebu Davûd: *"Allah Teâlâ'nın, yaşlı Müslümana ikrâmda bulunması, O'nun ululuğundan kaynaklanmaktadır."* ifadesiyle rivayet etmiştir.

Ahnef şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın: *'Yemeği yiyince dağılın'* sözü, işi ağırdan alanlar hakkında inmiştir." Buna göre misafirin ev sahibine sıkıntı vermeme, aksine kısa bir müddet oturması gerekir. Hastayı ziyaret edenin durumu da böyle olmalıdır. Çünkü hastayı ziyaret etmek anlık meseledir."

A'meş'e şöyle sorulmuş: "Gözlerini zayıflatan nedir?" O da cevap olarak: "İşi ağırdan alanlara bakmak" demiştir. Şair ne güzel söylemiş:

Ağır olan kimse bir kavmin yurduna girince
Orada oturanların göç etmekten başka çareleri yoktur.

Ağır davranan kişi ile oturmak ruhun sıtmaya yakalanmasıdır, denmiştir.

Yine dendiğine göre değerli zatların huzuruna giren akıllı kişiye yakışan, az konuşmak ve çabuk kalkmaktır. Gereğinden fazla oturmak ve vakitsiz gelmek ise ahmak kişinin belirtilerinden sayılır. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Ey dostlar, nefislerinizi te'dib ediniz.
Dinin bütün yolları âdâbtır.

«Peygamber'in hanımlarından bir şey» emanet vs. **«istediğiniz zaman»** o şeyi **«perde arkasından isteyin. Bu,»** yani istenilen şeyin perde arkasından istenmesi, **«hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için»** nefsanî duygulardan ve şeytanî hayallerden uzak **«daha temiz bir davranıştır.»** Nitekim erkek ve kadın, birbirlerini görmedikleri zaman kalplerinden kötü bir şey geçmez.

Öte yandan, *"Keşfu'l-Esrâr"* isimli eserde şöyle denmiştir: "Allah Teâlâ ashabı bu âyetle, alışılagelmiş âdetten şeriatı tanımaya, farz kılınan ibadete sevketmiş, sahabeden de olsa insanın yine insan olduğunu beyan buyurmuştur. Buna göre -erkek olsun, kadın olsun- kimse nefsinden emin olamaz. Bu nedenle Allah Teâlâ, aralarında mahremiyet bulunmayan erkekle kadının yalnız başına kalmasınlar diye dinde ilgili emri ağırlaştırmıştır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *'Erkekle kadın başbaşa kalınca üçüncüleri mutlaka şeytan olur."*[12]

12- Hadisi Taberânî: *"Kadınlarla başbaşa kalmaktan sakın. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bir erkek bir kadınla yalnız başına kalınca aralarına şeytan girer"* ifadesiyle tahric etmiştir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhib*, 3/39.

Öte yandan Hz. Ömer, yabancı erkeklere karşı Peygamber hanımları için perde konmasını arzu ediyor, bu konuda âyet inmesini temenni ederek şöyle diyordu: "Sizinle ilgili olarak sözümü dinleseydi sizi hiçbir göz göremezdi." Hz. Peygamber'e de: "Ey Allah'ın Rasûlü! Huzuruna insanlardan iyisi de giriyor fenası da. Bu nedenle mü'minlerin annelerine örtüyü emretsen ya" diyordu. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, Peygamber hanımları mescidde iken yanlarına gitmiş ve onlara: "Örtünsenize! Çünkü sizin, diğer kadınlara oranla bir üstünlüğünüz vardır" demesi üzerine Zeyneb: "Ey Hattab'ın oğlu! Vahiy evlerimizde indiği halde bizi kıskanıyor musun?" demiştir.

Hz. Âişe'nin şöyle söylediği kaydedilmiştir: "Allah Rasûlünün hanımları geceleyin ihtiyaçları için dışarıya çıkıyorlardı. Ömer (r.a.) de Allah Rasûlü'ne: 'Hanımlarını örtsene' demesine rağmen O, bunu yapmıyordu. Bir gece, akşam ile yatsı vakti arasında Sevde dışarı çıktı. O, uzun boylu bir kadındı. Ömer (r.a.), örtü âyetinin inmesini şiddetle arzu ederek: 'Sevde! Kuşkusuz biz seni tanıdık' diye ona seslendi. Bunun üzerine söz konusu âyet inmiştir. Oysa hanımlar, bu âyetin inişinden önce erkeklerin yanına çıkıyorlardı."

«Sizin Allah'ın Rasûlünü üzmeniz» yani o hayatta iken hoşuna gitmeyen, dolayısıyla onu üzen bir iş yapmanız **«ve kendisinden»** vefatından, ya da ayrılışından **«sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz.»** Çünkü bu davranış, onun saygınlığını dikkate almamak, hiçe saymaktır. Ayrıca o, baba; hanımları ise anneler sayılır. Diğer taraftan o hanımların, dünyada olduğu gibi âhirette de Hz. Peygamber'in eşleri olacağı belirtilmektedir.

Rivayet edildiğine göre Ümmü'd-Derdâ (r.a.), kocası Ebu'd-Derdâ'nın ölümü anında ona hitaben: "Dünyada sen beni anne-babamdan istedin ve onlar da seni benimle evlendirdiler. Âhirette ise kendim için ben seni isteyeceğim" deyince kocası da ona, "öyleyse benden sonra evlenme" demiştir. Daha sonra Muaviye b. Ebi Süfyan ona evlilik teklifinde bulunmuş ise de o bu durumu kendisine ileterek onunla evlenmeyi reddetmiştir.

Öte yandan Huzeyfe (r.a.)'nin, hanımına şöyle dediği nakledilmiştir: "Cennette hanımım olmak istersen benden sonra evlenme. Çünkü kadın, son kocasına ait olur."

Başka bir rivayete göre ise Ümmü Habibe (r.a.) Hz. Peygamber'e hitaben şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden bir kadın iki defa evlenip do-

layısıyla iki kocası olursa âhirette bunlardan hangisinin olur?" Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"O kadın, bunlardan kendine göre ahlâkı daha güzel olanı tercih eder."* Ardından Allah Rasûlü: *"Ümmü Habibe! Bil ki güzel ahlâk, hem dünyada, hem de âhirette altındır"* buyurmuştur.

Kısacası, ümmetin Hz. Peygamber'e her durumda gerek hayatında ve gerekse vefatından sonra saygı göstermesi ve hürmet etmesi gerekir. Kuşkusuz kalplerde ona karşı olan saygı ve hürmet arttıkça o kalplerde bulunan iman nuru da o oranda artar.

Âyet-i kerimenin nüzûl sebebi şudur: Talha b. Ubeydullah et-Teymî: "Andolsun ki Muhammed (s.a.v.) ölürse Âişe (r.a.) ile evleneceğim" demiş ve onun hakkında: *"Sizin Allah'ın Rasûlü'nü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olmaz"* (Ahzâb: 53) âyeti inmiştir.

Hafız Suyutî şöyle demiştir: "Talha ile ilgili bu rivayet üzerinde dikkatle durdum. Çünkü Talha, cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Dolayısıyla durumu, böyle bir sözü söylemekten uzaktır. Nihayet bu sözü söyleyenin, *'İnsânu'l-Uyûn'* isimli eserde olduğu gibi adı, baba adı ve nesebi aynı olan başka bir Talha olduğunu gördüm."

«Çünkü bu,» yani Peygamber (s.a.v.)'e eziyet verilmesi kendisinden sonra hanımlarının nikâhlanması, **«Allah katında büyük bir günahtır»** ve korkunç bir iştir. Allah Teâlâ ardından tehdidi artırarak şöyle buyurmuştur:

54. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarını nikâhlamak, edebe riayet etmemek, Allah Rasûlü'ne karşı saygısızlık ve hürmetsizlik etmek gibi faydasız **«bir şeyi»** dilinizle **«açığa vursanız da,»** gönlünüzde **«gizleseniz de şüphe yok ki Allah, her şeyi»**n dış ve iç yüzünü **«gayet iyi bilmektedir.»** Bu nedenle işlediğiniz gizli-açık günahlardan dolayı sizi cezalandırır. Böylece Allah söz konusu hanımların nikâhlanmasını ve buna benzer işlerin, ifadenin kapsamına girmesi için bu mesajını genelleştirmiştir.

55. «Onlara (Peygamber hanımlarına) babaları,» ki bu âyet, perde arkasından konuşmaları gerekmeyen kişileri belirtmektedir.

Rivâyet edildiğine göre örtü âyeti indiği zaman o hanımların babaları, çocukları ve yakınları: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz de mi perde arkasından konuşacağız?" demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet inmiş ve perde olmadan mahrem olan kadınların yanına gitmeye izin verilmiştir.

«Oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları,» işte bunlar, kendilerine mahrem olan o kadınların yüzlerine, başlarına, bacaklarına ve kollarına bakabilirler. Fakat baldırlarına bakamazlar. Yanlarına fazlaca girip çıkmaları gerektiğinden dolayı söz konusu erkeklerin bakmasına izin verilmiştir.

Öte yandan amca ve dayı, anne ve baba yerinde olduğundan âyet-i kerimede zikredilmemişlerdir. Nitekim: *"...Senin ilâhın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kullak edeceğiz..."* (Bakara: 133) âyetinde amca olan İshak, ata yani baba diye adlandırılmıştır.

«Kadınları», mü'min kadınlar ki, Müslüman kadın Müslüman kadına - göbekle diz kapağı arasındaki kısım hariç- bakabilir. Fakat ehl-i kitap kadınlarının, mü'min kadınların huzuruna girmeleri ve o mü'min kadınların, yanlarında soyunmaları caiz değildir. Ya da âyet-i kerimede hem Müslüman kadınlar, hem de ehl-i kitap kadınlar kastedilmiş olabilir. Çünkü Allah Teâlâ "kadınları" diye buyurmuştur. Buna göre Ehl-i kitap kadınların, aynı cinsten olduklarına göre yanlarına girmeleri helâl sayılır. Gerçekten Yahudi kadınlar ve diğer bazı kâfir kadınlar Hz. Peygamber'in hanımlarının huzuruna giriyorlardı. Fakat bu hanımlar örtünmüyor ve kendilerine örtünmeleri de emredilmiyordu. Bu, Ebu Hanife'nin, Ahmed b. Hanbel'in ve İmam Malik'in görüşüdür.

«Ve ellerinin altında bulunanları» köle ve cariyeleri **«hakkında bir günah yoktur.»** Buna göre kadının kölesi, kendisinin mahremi sayılmakta, iffetli olursa o kadının huzuruna girmesi ve tıpkı mahrem olan kimseler gibi ona bakması caiz olmaktadır. Nitekim Hz. Âişe (r.a.), kölesinin kendisine bakmasını mübah kılmış ve Zekvan'a şöyle demiştir: "Beni kabre koyduğun ve kabirden çıktığın zaman hürsün."

Öte yandan denmiştir ki âyet-i kerimede kastedilen sadece cariyedir. Buna göre kölenin hükmü, kadına yabancı sayılan erkeğin hükmü gibidir. *"Bahru'l-Ulûm"* da müellif şöyle demiştir: "Bu hüküm, takva anlayışına daha yakındır. Çünkü kadının kölesi yabancı erkek gibidir. Bu köle ister cinsel arzusu yok edilmiş olsun, ister olmasın." Özellikle bizim zamanımızda Hz. Âişe (r.a.) gibi kadınlar ve onun kölesi gibi köleler nerede? Ebu Hanife'nin görüşü budur. Cumhur fukahanın düşüncesi de bu istikamettedir. Buna göre kadının, kölesi ile birlikte hacca gitmesi ve yolculuk yapması caiz değildir. Ebu Hanife, kölenin kendisini şehvetten emin gördüğü zaman hanım efendisinin yüzüne ve ellerine bakmasını caiz görmüştür. Ancak bu bakışın caiz olması, mah-

remiyeti gerektirmez.

«**(Ey Peygamber hanımları!)**» Size emredilen örtü ile ilgili olarak «**Allah'tan korkun**», zikredilen erkeklerin dışında birinin sizi görmesinden sakının ve gücünüzün yettiği kadar tedbirli olun.

«**Şüphesiz Allah, her şeyi görmektedir.**» Hiçbir gizli söz ve hareket O'na gizli kalmadığı gibi mekânlar, zamanlar ve durumlar da O'nun ilminden uzak olmaz.

إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ
يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّۚ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيْهِ وَسَلِّمُواْ تَسْلِيمًا
(٥٦) إِنَّ ٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فِي ٱلدُّنْيَا
وَٱلْءَاخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا (٥٧) وَٱلَّذِينَ يُؤْذُونَ ٱلْمُؤْمِنِينَ
وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ بِغَيْرِ مَا ٱكْتَسَبُواْ فَقَدِ ٱحْتَمَلُواْ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا (٥٨)

56. Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ederler. Ey mü'minler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin.

57. Allah ve Rasûlü'nü incitenlere Allah, dünyada ve âhirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.

58. Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

56. «Allah ve melekleri, Peygambere salât ederler.» Bil ki melekler, gözle görülmeyen varlıklardır. Yerde ve gökte bulunan bütün melekler, küçükleri ve Cebrâil gibi büyükleri, istisnasız bu melekler içinde yer almaktadır. Sağlam bir kalbe sahip olan kişinin dikkatinden kaçmadığı gibi saygı değer makam genelleştirmeyi gerektirir.

*"Peygamber'e salât ederler"*den maksat kendisi için yararlı olan şeye ve faydalı olan işe önem verirler; şerefini ortaya koymaya ve durumunu yüceltmeye özen gösterirler. Bu da, Allah'tan rahmet, meleklerden duâ ve af dilemekle gerçekleşir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Allah'ın salâtı rahmet, meleklerin salâtı af dilemek, insanların ve cinlerin salâtı ise rukû, secde ve duâ etmektir."

Bir kısım âlimler de şöyle demişlerdir: "Allah Teâlâ'dan olan salât, Hz. Peygamber için şeref ve yücelik, onun dışındakiler için rahmet anlamındadır. Allah Teâlâ'nın şu ifadesinde görüldüğü gibi rahmet genel, salât ise özeldir. *"İşte Rablerinden salavâtlar (mağfiretler) ve rahmet hep onlaradır."* (Bakara: 157) Bu âyette rahmet, salât üzerine atfedilmiştir. Atıf, ise bu ikisinin farklı şeyler olduğunu ifade eder.

«Ey mü'minler! Siz de ona salât edin,» siz de buna özen gösterin. Çünkü bu, size daha çok yaraşır. **«Ve tam bir teslimiyetle»** "Allahümme salli alâ Muhammedin ve sellim" (Allah'ım! Muhammed (s.a.v.)'e salât ve selâm kıl)" ya da "Sallallahü aleyhi vesellem" (Allah'ın salât ve selâmı ona olsun) demek sûretiyle **«selâm verin.»**

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve sellim" ifadesinde "Allahümme" lâfzı kullanılmış, onun yerine, "Ya Rabbi ve yâ Rahman salli" (Ey Rabbim, ey Rahmân! Salât et" lâfızları kullanılmamıştır. Çünkü "Allahümme" lâfzı, uluhiyete delâlet eden ve "lâ ilâhe illallâh" sözündeki İslâm'ın parolası olan kapsamlı bir isimdir. Bu nedenle Hz. Peygamber'e salât getirirken bunun söylenmesi uygun olur. Yine bu ifadede "Muhammed" ismi tercih edilmiştir. Çünkü bunun anlamı, sürekli övülen demektir. Böylece bu isim, övgü ve medih yerine uygun düşmüştür. Hz. Peygamber'in "Âli"nden maksat ise, onun ümmetinden takva ehli kimselerdir. Bu kapsamın içine Haşim oğulları, Peygamber (s.a.v.)'in hanımları ve diğerleri girmektedir. "Allahümme salli alâ Muhammedin" ifadesinin anlamı şudur: "Dünyada dinini yüceltmek, davetini ortaya koymak, şeriatını yerleştirmek; âhirette de onu ümmetine şefaat etmeye yetkili kılmak, mükâfat ve ecrini artırmak, gerek ilk ve gerekse sonraki ne-

sillere karşı üstünlüğünü açığa çıkarmak, bütün nebiler ve peygamberlerin önüne çıkarmak suretiyle Muhammed (s.a.v.)'e şeref ve yücelik lütfet."

Gerçek övgü, imkânlarımız dahilinde mümkün olmadığından bu konuda Allah Teâlâ'ya yönelmemiz emredilmiştir. Allah Teâlâ, bizim isteğimiz doğrultusunda Hz. Peygamber'e salât eder:

Hz. Peygambere selâm Allah'tan olsun
Çünkü benim selâmım onun kapısına lâyık değildir.

Şayet sen: "Salâtın emredilmesinin faydası nedir?" dersen cevap olarak: "Faydası, salât sevgisini ortaya koymaktır" derim. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Bana selâm veren her Müslümanın selâmını almak üzere Allah ruhumu bana geri verir."*[13] Bu hadisten çıkarılan sonuca göre Hz. Peygamber, berzahta yani ruhlar âleminde hayattadır. Çünkü gece veya gündüz ona selâm veren birinin olmaması mümkün değildir.

İmam Suyûtî ise bu konuda şöyle demiştir: "Onun, işitmesinin ve selâm almasının mümkün olacağı şekilde ruhunun bedeniyle bağlantısı vardır. Bu durumda Hz. Peygamber, refîk-i a'lâ'da olup ruhunun bedeni ile ilgisi vardır. O kadar ki selâm veren, bu ruh sahibine selâm verdiği zaman o ruh, ruhlar âlemindeki yerinde iken onun selâmını alır."

Burada asıl yanlışlık, ortada bulunmayanla bulunanın mukayese edilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim ruhun bir yerde meşgulken başka bir yerde olması mümkün olmadığına ve bilinen varlıklar türünden olduğuna inanmak tamamen yanlış bir inançtır. Şüphesiz Allah Rasûlü, Mir'ac gecesinde Musa (a.s.)'yı ruhlar âleminde ayakta namaz kılarken görmüştür. Bu iki durum arasında herhangi bir tezat yoktur. Çünkü ruhların durumu bedenlerin durumundan farklıdır. Şayet ruhun letâfeti ve nurlu tarafı olmasaydı kabirde ölünün üzerinde toprak, ya da tabut varken kalkması mümkün olmazdı. Oysa hiçbir durum onun kalkıp oturmasına engel olmaz. İnsanın, dünyadaki bu halinden farklı olarak ruh yönünün ağır basması sayesinde cennetin sekiz kapısından birden aynı anda girmesinin mümkün olduğu sahih rivayetle sabittir.

Nakledildiğine göre Esma'î şöyle demiştir: "Mehdi'nin Busra'nın minberinde şöyle dediğini işittim: "Allah size bir emir vermiştir. O emirde önce

13- Hadisi Ebu Davûd, sahih bir isnadla, *"Bana selâm veren herhangi birinin..."* ifadesiyle rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/103.

kendisinden başlamış, ardından meleklerini zikrederek şöyle buyurmuştur: *'Allah ve Melekleri, Peygamber'e salât ederler...'* (Ahzâb: 56) Görüldüğü gibi Allah Hz. Peygamber'i diğer peygamberler arasından tercih etmiş, ona salât etmeyi de ümmetler içinden size tahsis etmiştir. Öyleyse Allah'ın nimetine şükürle karşılık verin. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in şerefini ve mevkini ortaya çıkarmak, ümmetini teşvik etmek üzere ona salât etmeye kendisinden başlamıştır. Allah'ın buna ihtiyacı olmamasına rağmen Allah Rasûlü'ne salât ettiğine göre ümmetin ona salât etmesi pek yerinde bir davranıştır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in şefaatine muhtaçtırlar. Aynı zamanda bu davranış, meleklerin ve mü'minlerin salâtlarını pekiştirmektedir. Şâir ne güzel söylemiş:

Ey karanlıklar içerisinde kalan kimsenin duâsını kabul eden!
Ey hastalıkla zarar ve musîbeti gideren
Benim zilletim ve meskenetim hakkında peygamberine şefaat yetkisi ver
Kusurlarımı ört, çünkü sen fazilet ve kerem sahibisin.

Diğer taraftan Ka'b b. Ucre (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın: *'...Ey Mü'minler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin'* (Ahzâb: 56) buyruğu indiği zaman Allah Rasûlü'ne giderek ona: 'Ey Allah'ın Elçisi! Sana selâm vermenin ne olduğunu biliyoruz. Sana salât etmek nasıl oluyor?" deyince Allah Rasûlü: *"Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrâhîm'e ve alâ âl-i İbrâhim, inneke hamîdün mecid. Ve bârik alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammed kemâ bârekte alâ İbrâhîm'e ve alâ âl-i ibrâhîm inneke hamîdün mecid."* deyin, buyurmuştur."

57. «Allah ve Rasûlünü incitenlere» ki Allah Teâlâ'yı gerçek anlamda incitmek mümkün değildir. Bu incitmenin anlamı şudur: "Onlar, Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri yaparlar, O'na iman etmeyi terkederek, emrine muhalefette bulunarak, kendi arzularına boyun eğerek, O'na evlât ve ortak nisbet ederek, O'nun isimleri ve sıfatları konusunda aşırı giderek, tekrar yaratma gücünü yok sayarak ve zamana söverek O'nun hoşnut olmadığı şeyleri yaparlar."

Allah Rasûlü'ne de, ona şâir, sihirbaz, kâhin ve mecnun demekle ve Safiyye'yi nikâhlaması, hususunda ona dil uzatmakla, Uhud savaşında dişinin kırılması, mübarek yüzünün yaralanması, üzerine toprak atılması, sırtına pis şeylerin konması ve buna benzer fiili eziyetlerle incitirler.

Onlara, **«Allah, dünyada ve âhirette lânet etmiş»** rahmetinden uzaklaştırmıştır. O kadar ki, her iki âlemde o rahmetten hemen hiçbir şey elde edemez olmuşlardır. **«Ve onlar için»** bununla birlikte özellikle âhirette başlarına

gelecek **«horlayıcı bir azap hazırlamıştır.»** Bu azap onların şeref ve gururunu yok eder.

"Fethu'r-Rahmân" isimli eserde şu husus kaydedilmiştir: "Hz. Peygamber'e sözlü ya da fiilî eziyette bulunmak, ittifakla haram kılınmıştır."

Fakihler de -Allah korusun- Müslümanlardan Allah Rasûlüne söven kişinin durumu hakkında farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir: Ebu Hanife ve Şafiî şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber'e sövmek, tıpkı dinden dönmek gibi küfürdür. O kişi tevbe etmezse öldürülür. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise: "O kimsenin, tevbesi kabul edilmeyerek öldürülür. Çünkü onun öldürülmesi, küfür açısından değil, had cezası açısındandır" demişlerdir.

Hz. Peygamber'e söven kişinin kâfir olmasına gelince, Ebu Hanife bu konuda şöyle demiştir: "O kişi öldürülmez. Çünkü onun, içinde bulunduğu şirk sövmekten daha vahimdir. Lâkin kişi te'dib edilir ve ona belli bir ceza verilir." İmam Şâfiî de: "Onunla yapılan ahde son verilir, hakim öldürmek, köleleştirmek, karşılıksız ya da fidye karşılığında salıvermekten birini tercih eder" demiştir. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise: "Müslüman olmazsa öldürülür" demişlerdir. Öte yandan Hanbelî mezhebine mensup bir grup müctehid, Hz. Peygamber'e söven kişinin her halükârda öldürüleceği görüşünü tercih etmiştir. Takıyyuddin İbnu Teymiye onlardan biridir ve şöyle demiştir: "Doğru olan görüş budur." Allah'ın diğer peygamberlerine söven kişinin hükmü, Hz. Peygamber Efendimize söven kişinin hükmü gibidir.

58. «Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı,» eziyeti hak edecekleri bir suçları olmadan **«eziyet edenler»** bir önceki âyette geçen Allah ve Rasûlü'ne yapılan eziyetin mutlak olarak zikredilip, bu âyette mü'minlere yapılan eziyetin *"yapmadıkları bir şeyden dolayı"* ifadesi ile kayıtlanmıştır. Bunun sebebi Allah ve Rasûlü'nün incitilmesinin daima haksız yere olduğunu vurgulamaktır. Fakat mü'minlere yapılan eziyet ise haklı yere olabileceği gibi haksız yere de olabilir. Bu âyet, bütün mü'min erkek ve kadınlara yapılan her türlü eziyeti kapsamaktadır. Aynı zamanda bu âyet, Hz. Ali'yi inciten münafıkları, daha önce zikredilen ifk hadisesini -ki bu hadisede münafıklar Hz. Âişe'yi Safvan es- Sehmî ile ilişki kurdu diye itham etmişlerdir. Ve kadınlar geceleyin su aramak ya da ihtiyaçlarını gidermek üzere dışarı çıktıklarında onları izleyen bazı günahkârlarla ilgili rivayet edilen hususları da içine almaktadır. **«Şüphesiz bir iftira ve»** onlara karşı bir yalanla **«apaçık bir günah yüklenmişlerdir.»**

Bil ki, Hz. Peygamber'in incinmesi Allah Teâlâ'nın incinmesinin hemen ardından getirildiği gibi, mü'minlerin incinmesi de Hz. Peygamber'in incinmesinin hemen ardından getirilmiştir. Burada, Mü'minleri incitenin, tıpkı Hz. Peygamber'i incitmiş, Peygamber (s.a.v.)'i incitenin de Allah Teâlâ'yı incitmiş gibi olduğuna işaret edilmektedir. Aynı zamanda burada, Allah ve Rasûlü'nü incitenin dünya ve âhirette yalnızlığa itilmeyi ve lâneti hakettiği vurgulanmıştır. Mü'mine eziyet edenin durumu da böyledir.

Rivayet edilmiştir ki bir adam, Alkame (r.a.)'ye kötü söz söylemiş, Alkame de ona bu âyeti okumuştur.

Hz. Peygamber rüyasında, dillerinden asılan bazı insanlar görmüş ve bu durum üzerine Cebrâil'e hitaben: *"Ey Cebrâil! Bunlar kimdir?"* demiştir. Cebrail: "Bunlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlara suçsuz oldukları halde iftira edenlerdir," diye cevap vermiştir. Hadis-i kudside Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Benim bir dostuma eziyet eden, açıkça Bana savaş açmıştır."* (14)

Nakledildiğine göre Hz. Ömer, bir gün Kâbe'ye bakarak şöyle demiştir: "Sen ne büyüksün ve şanın ne büyüktür! Fakat Allah katında mü'minin şanı senden daha büyüktür."

Fuzeyl de (Allah ona rahmet etsin) şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki, sebepsiz yere ne köpeğe, ne de domuza eziyet etmen sana helâl olmaz. Bu durumda bir Müslümana nasıl eziyet edebilirsin?"

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kimsedir."* (15)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ
يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ

14- Hadisi Buhârî tahric etmiş olup uzun bir kudsi hadistir. Buhârî'nin ifadesi şöyledir: *"Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse ona karşı savaş ilân ederim..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/542.

15- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Ebu Davûd tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/240.

وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَّئِن لَّمْ يَنتَهِ ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْمُرْجِفُونَ فِى ٱلْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ
لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَّلْعُونِينَ ۖ أَيْنَمَا ثُقِفُوٓا۟ أُخِذُوا۟
وَقُتِّلُوا۟ تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ فِى ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن
تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

59. Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına (dışarı çıktıklarında) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Bu, onların tanınmalarını ve bu yüzden incinmemelerini daha iyi sağlar. Allah, çok bağışlayan ve esirgeyendir.

60. Andolsun ki iki yüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve şehirde kötü haber yayanlar vazgeçmezlerse seni onlara musallat ederiz; sonra orada senin yanında ancak az bir süre kalabilirler.

61. Hepsi de lânetlenmiş olarak, nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve öldürülürler.

62. Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasası budur. Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın.

59. «Ey Peygamber! Hanımlarına» ki Hz. Peygamber vefat etiği zaman hanımlarının sayısı dokuzdu. Onlar Âişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Ümmü Seleme, Sevde, Zeyneb, Meymûne, Safiyye ve Cüveyriye idi. **«Kızlarına» ki** bunlar da dört öz kızı olup hepsi Hz. Hatice'dendir. Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma adlarındaki bu kızlardan Fatıma hariç gerisi Hz. Peygam-

ber hayatta iken vefat etmişlerdir. Fatıma ise babasının vefatından sonra altı ay daha yaşamıştır.

«Ve mü'minlerin hanımlarına (dışarı çıktıklarında) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle.» *Cilbâb:* Başörtüden büyük ve gömlekten küçük bir örtüdür. Kadın, bu örtüyü başına dolar ve fazla olan kısmını göğüslerine doğru salıverir. Buna göre mana şöyledir: "Sözkonusu kadınlar, bir ihtiyaç için evlerinden dışarı çıktıklarında o örtü ile yüzlerini ve vücutlarını örterler; tıpkı cariyeler gibi yüzleri ve vücutları açık olarak çıkmazlar ki bazı densiz kimseler, onları cariyeler sanarak rahatsız etmesin."

Nakledildiğine göre Süddi şöyle demiştir: "Kadın, gözlerinden birini açık bırakarak yüzünün tamamını kapatır."

«Bu,» ifade edilen örtünme, **«onların tanınmalarını»** zinaya ve bir önceki âyette dile getirildiği gibi eziyet için hedef durumunda olan cariyeler ve şarkıcı kadınlardan ayrılmalarını **«ve bu yüzden»** günahkâr kimseler tarafından hedef alınmak sûretiyle **«incinmemelerini daha iyi sağlar.»**

Enes b. Malik (r.a.) şöyle demiştir: "Peçeli bir cariye Ömer (r.a.)'in yanından geçerken kamçısını üzerine dokundurarak ona, 'ahmak! Hür kadınlara benziyorsun. Peçeyi at' demiştir."

«Allah,» daha önceki aşırılıkları ve örtüye ilgisizliği **«çok bağışlayan ve»** kullarını **«esirgeyendir.»** Bu nedenle onların her türlü fayda ve menfaatlerini gözetir.

Âyet-i kerimede söz konusu kadınlar, korunarak ve iffetli davranak kendilerine dikkat etmeleri ve haklarını gözetmeleri için uyarılmışlardır. Aynı zamanda âyet-i kerimede, bu kadınların değer ve üstünlükleri tescil edilmiştir. Buna göre Müslüman kadınların örtünmeleri ve iffetli olmaları gerekir. Onlar, bir ihtiyaç için gündüz dışarı çıktıkları zaman örtünmede, edepli ve ağırbaşlı titiz davranırlar ve dikkat çekici bir elbise ile çıkmazlar. Diğer taraftan, evinden parfümlü ve süslenmiş olarak çıkan, yani süslerini ve güzelliklerini erkeklere gösteren kadın, zina eden kadının günahı kadar günah kazanır. Nitekim hadisi-i şerifte de böyle geçmektedir.

Hakikat ehline göre sâliha bir kadının alâmeti, güzelliği Allah korkusu, zenginliği, kanaati ve süsü de iffeti olması, kötülüklerden, fenalıklardan uzak durması ve töhmet altına girmekten kaçınmasıdır.

Deniyor ki kadın, tıpkı güvercin gibidir. Kanatları gelişince uçar. Aynı şekilde adam hanımını güzel elbiselerle süslerse o hanım evde oturmaz.

Dünya, İslâm'ın ilk dönemi de dahil isyan ve günâhlardan uzak değildir. Gözünü yabancı kadına bakmaktan alıkoyan kimseye Allah merhamet etsin. Çünkü bakış, kalpte şehvetin doğmasına sebep olur. Şehvet de fitne olarak yeter.

60. «Andolsun ki iki yüzlüler,» münafıklıklarından ve eziyet etmeye sebep olan iki yüzlülük tavırlarından, **«kalplerinde hastalık bulunanlar»,** imanları zayıf olanlar veya günâh işlemekten, zina ve hayasızlıklara meyletmekten **«ve şehirde»** bu iki grup içinde **«kötü haber yayanlar»** -bu sonuncu grup, savaşa katılan mü'minler için, "yenilgiye uğradılar, katledildiler" ve buna benzer asılsız sözler söyleyerek Müslümanları tedirginliğe ve endişeye sevkediyorlardı.- Âyette geçen *"mürcifûn"* kelimesinin kökü olan "recf" şiddetle sallanmak, sarsılmak demektir. Burada, yalan haber, bu vasıfla belirtilmiştir. Çünkü yalan haber asılsız temelsiz bir şeydir. **«Vazgeçmezlerse seni onlara musallat ederiz;»** sana, onlarla savaşmayı ve kendilerini sürgün etmeyi, ya da sürgüne mecbur kalacakları şeyi emreder ve seni buna teşvik ederiz; **«sonra orada»,** Medine-i Münevvere'de **«senin yanında ancak az bir süre»** çoluk çocuklarıyla birlikte göç edinceye kadar bir müddet **«kalabilirler.»**

61. «Hepsi de lânetlenmiş» Allah'ın rahmetinden kovulmuş **«olarak,»** yani ancak lânetlenmiş olarak yanında kalabilirler; **«nerede ele geçirilirlerse yakalanır ve öldürülürler.»** Yani söz konusu hallerinden vazgeçmezlerse o takdirde onlarla ilgili hüküm, ilâhi emir doğrultusunda onları yakalayıp öldürmektir.

62. «Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasası budur.» Yani Allah bunu geçmiş ümmetler için bir yasa kılmış ve hikmet açısından izlenen bir yol tayin etmiştir. Bu yasa, iki yüzlü olanların ve yalan sözler yaymak suretiyle mü'minlerin durumunu zayıflatmaya çalışanların ele geçirildikleri yerde öldürülmelerinden ibarettir. **«Allah'ın yasasında»** asla **«bir değişme bulamazsın.»** Bu yasa, dinî prensiplerin odak noktasını oluşturan hikmet esasına dayalı olduğu için Allah Teâlâ onu değiştirmez. Ya da hiç kimsenin o yasayı değiştirmeye gücü yetmez. Çünkü Allah'ın dileği, kuşkusuz bu yasa'nın değiştirilmemesidir.

يَسْـَٔلُكَ ٱلنَّاسُ عَنِ ٱلسَّاعَةِ ۖ قُلْ
إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ ٱللَّهِ ۚ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ ٱلسَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾
إِنَّ ٱللَّهَ لَعَنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ
أَبَدًا ۖ لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ
فِى ٱلنَّارِ يَقُولُونَ يَـٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا ٱللَّهَ وَأَطَعْنَا ٱلرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا
رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا ﴿٦٧﴾
رَبَّنَآ ءَاتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ ٱلْعَذَابِ وَٱلْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

63. İnsanlar sana kıyameti soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah'ın katındadır. Ne bilirsin, belki de zaman yakındır."

64-65. Kuşkusuz Allah, inkârcılara lânet etmiş ve onlara - içinde ebedî kalacakları- çılgın bir ateş hazırlamıştır. Ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirler.

66. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: "Keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e de itaat etseydik!" derler.

67. "Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar" derler.

68. "Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânete uğrat."

63. «İnsanlar sana kıyameti»n ne zaman kopacağını **«soruyorlar.»** *"Saat"*: Bir zaman dilimi olup onunla kıyamet ifade edilmiş ve o gün hızlı hesap görüleceğinden dolayı saate benzetilmiştir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"...O, hesap görenlerin en çabuğudur."* (En'âm: 62) Müşrikler, aceleci davranarak alaylı bir şekilde, hakka boyun eğmeksizin ve inkârla; Yahudiler de, Allah Teâlâ'nın kıyametin kopma vakti ile ilgili bilgiyi, gerek Tevrat'ta ve gerekse diğer ilâhî kitaplarda gizli tuttuğunu bildiklerini kontrol etmek üzere Hz. Peygamber'e kıyametin vaktini soruyorlardı.

«De ki: 'Onun bilgisi Allah'ın katındadır.» O bilgiye, Allah'a yakın bir melek, de, gönderilen bir peygamber de sahip olamaz. **«Ne bilirsin,»** onun vaktini sana bildiren ne olabilir? Yani sana onu hiçbir şey bildiremez ve sen de onu bilemezsin. **«Belki de zaman yakındır.'»** Ya da kıyamet yakın bir zamanda kopar.

Bu âyetle, aceleci davranan söz konusu kişilerin tehdit edilmesi ve hakkı kabul etmeyenlerin susturulması amaçlanmaktadır. Kötülerin değerli görülmesi, iyilere kıymet verilmemesi, ilmin azalması, bilgisizliğin çoğalması, zina ve kötülüğün yayılması, şarkıcı kadınların oynaması, içki içilmesi ve benzeri kötülükler, kıyamet alâmetlerinden sayılmıştır. Bunlar sahîh hadisle sabittir.

Dikkat et! Kıyamet mutlaka kopacaktır.
Şüphesiz bütün yaratıkların ömrü kısa ve sınırlıdır.

64-65. «Kuşkusuz Allah, inkârcılara lânet etmiş» onları şimdiki ve gelecekteki rahmetinden uzaklaştırmış **«ve»** bununla birlikte **«onlara -içinde ebedî kalacakları-»** âhirette katlanmak zorunda oldukları **«çılgın bir ateş hazırlamıştır.»** Kendilerini koruyacak **«ne bir dost, ne de»** kendilerinden azabı kaldıracak ve onları ondan kurtaracak **«bir yardımcı bulabilirler.»**

66. «Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün:» yani yüzleri cehennemde, tıpkı ateşte kızartılan ya da tencerede pişirilen ve kaynamadan dolayı hareket eden et gibi, bir taraftan diğer tarafa çevrildiği veya yüzleri güzelden çirkine döndürüldüğü gün: **«'Keşke»** dünyada iken **«Allah'a»** bize emrettiği ve nehyettiği hususlarda **«itaat etseydik, Peygamber'e de»** bizi hakka davet etmesinde **«itaat etseydik'»** de böyle bir azapla karşılaşmasaydık! **«derler.»** Onlar bu sözlerini, kaçırdıkları fırsatlardan pişmanlık duyarak dile getirirler. Yine onlar, kendilerini bu çıkmaza sevkedenlere kat kat azabın verilmesini, bir anlamda özür dileyerek şöyle derler:

67. «'Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar» bize küfür ve şirki süslü göstererek **«bizi yoldan saptırdılar'»** yani İslâm ve tevhid yolundan alıkoydular **«derler.»** İnkârcılar bu ifadeleriyle kendilerine küfrü telkin eden önder ve liderlerini kastedmektedirler. *"Reislerimiz"* lâfzı özürlerini takviye etmek için dile getirilmiştir. Oysa söz konusu reisleri, küçümsenme ve hakaret edilme durumunda bulunmaktadırlar. Âyetteki *"küberâ (büyüklerimiz)* "kebîr" kelimesinin çoğuludur. Buradaki büyüklükten maksat rütbe ve durum itibariyledir.

68. «'Rabbimiz! Onlara iki kat azap», bize verilen azabın iki katını **«ver ve onları büyük lânete uğrat.'»** Çünkü onlar hem saptılar, hem de başkalarını saptırdılar. Bir kat azap, kendi başlarına doğru yoldan saptıklarından, bir kat azap da başkalarını bu yoldan saptırdıklarından dolayıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ
مِمَّا قَالُوا ۚ وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا
عَظِيمًا ﴿٧١﴾

69. Ey iman edenler! Siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, söyledikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah katında değerli biriydi.

70. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.

71. (Böyle davranmanız halinde) Allah işlerinizi düzeltir ve günâhlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.

69. «Ey iman edenler! Siz de» Allah Rasûlü'nü incitme konusunda **«Musa'yı incitenler»** Karun, onun taraftarları ve İsrailoğullarından beyinsiz bazı kimseler **«gibi olmayın.»**

Bu âyetin, Zeyneb'in durumu ve daha önce de geçtiği gibi onunla ilgili duyulan dedikodular hakkında indiği söylenmiştir.

Rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Mesud (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Rasûlü ganimeti pay etmiş; bunun üzerine adamın biri: 'Bu, Allah rızasının gözetilmediği bir taksimattır' demiştir. Ben de Allah Rasûlü'ne gelerek bu durumu kendisine ilettim. O, buna çok öfkelendi. Hatta öfkesini yüzünde hissettim. Sonra şöyle buyurdu: '*Allah, kardeşim Musa'ya rahmet etsin. Andolsun ki o, bundan daha büyük bir eziyete maruz bırakılmış, ama yine de sabır göstermiştir.*'" (16)

«Nihayet Allah onu,» hakkında **«söyledikleri şeyden»** kusurlu olmaktan **«temize çıkardı. O, Allah katında değerli»**, itibarlı ve gözde **«biriydi.»** Nasıl olur da kusur ve eksiklikle nitelendirilir?

İbn Abbas şöyle demiştir: "O, Allah katında çok şanslı idi. O kadar ki Allah'tan ne dilemiş ise ona vermiştir."

Âlimler, Hz. Musa'nın eziyet görmesinin sebebi konusunda farklı görüşler ileriye sürmüşlerdir. Onlardan bir kısmı şöyle demiştir: "Karun fahişe bir kadına, İsrailoğullarının toplu bulunduğu sırada: "Ben Musa'dan zina yoluyla hamile kaldım" demesine karşılık külliyetli miktarda mal vermiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, fahişe kadının kendisiyle Karun arasında plânlanan bu tuzağı itiraf etmesiyle Hz. Musa'nın suçsuzluğunu ortaya koymuştur. Allah Teâlâ, Kasas sûresinde beyan edildiği gibi, Karun'a yapacağını yapmış ve onu yerin dibine geçirmiştir."

Diğer bir kısmı ise bu konuda şu hususu dile getirmişlerdir: "Hz. Musa haya sahibi biri olarak örtünmesinde çok titiz davrandığı için düşmanları ona bedeninde alaca hastalığı, ya da er bezlerinde şişkinlik var diye ithamda bulunmuşlar, kusur atfetmişlerdir. Allah da onlara onun kusursuz olduğunu göstermiştir."

Rivâyet edildiğine göre İsrailoğulları bütünüyle çıplak olarak yıkanırlar

16- Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmiştir. Bkz. es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/224.

ve birbirlerinin mahrem yerlerine bakarlarmış. Fakat Hz. Musa yalnız başına yıkanıyormuş. Bunun üzerine onlardan bazıları şöyle demişler: "Allah'a yemin olsun ki Musa'nın bizimle yıkanmasına sadece er bezlerinin şişkin olması engel oluyor." Hz. Musa bir defasında yıkanmaya gitmiş ve elbiselerini bir taşın üzerine koymuştur. Taş, bu elbiselerle birlikte hareket etmiş, Musa da yıkandıktan sonra durumu farkedince çıplak bir halde: "Ey taş! Elbiselerimi bırak" diyerek taşın arkasından koşmuştur. Taş, İsrailoğullarının yanında durmuş, onlar da: "Allah'a yemin olsun ki Musa'da bir kusur yok" diyerek, onun durumunun dillerine doladıkları gibi olmadığını öğrenmişlerdir Hz. Musa elbisesini aldıktan sonra taşa vurmaya başlamış ve ona beş, altı veya yedi sefer vurmuştur." [17]

70. «Ey iman edenler! Allah'tan» gerek O'nun haklarını ve gerekse kullarının haklarını gözetme konusunda **«korkun,»** Allah'ın emirlerine boyun eğin, kullarına eziyet etmeyin **«ve»** her hususta hakka yönelerek **«doğru söz söyleyin.»** Bu mesajda hedeflenen, söz konusu kişilerin Zeyneb hakkında gelişigüzel konuşmaktan menedilmeleridir. Nitekim dili korumak ve doğru söz söylemek, bütün hayırların temelidir.

Nakledildiğine göre Arap dili üzerinde mütehassıs büyük âlimlerden biri olan ve "İbn Sikkît" olarak tanınan Yakub b. İshâk, bir gün Mütevekkil ile birlikte oturmuş ve bu arada Mütevekkil'in Mü'tez ve Müeyyed isimlerinde iki oğlu gelmiştir. Bunun üzerine Mütevekkil, Yakub b. İshâk'a: "Bu iki oğlumu mu daha çok seviyorsun, yoksa Hasan'la Hüseyin'i mi? diye sorunca o da: "Allah'a yemin olsun ki Ali (r.a.)'nin hizmetçisi Kanber, hem senden, hem de iki oğlundan daha iyidir" diye cevap vermiştir. Bu söz üzerine Mütevekkil Yakub'u kastederek: "Dilini kökünden koparınız" diye emir vermiş ve bu emrin yerine getirilmesi üzerine Yakub b. İshak o gece vefat etmiştir. İşin enteresan tarafı, bu hadiseden bir süre önce, dil sürçmesinin âfetleri konusunda Mu'tez ve Müeyyed'e şu şiiri okumuştur:

Gencin başına gelen dilinin sürçmesindendir.
Ayaklarının kaymasından dolayı değildir.
Sözde sürçmesi, gencin başını götürür.
Ayak sürçmesi de, zamanla iyileşir.

17- Müellifin zikrettiği bu hadis, Buharî, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den olan rivayetidir. Bkz. ed-*Dürrü'l-Mensûr*, 5/223.

71. «(Böyle davranmanız halinde) Allah işlerinizi düzeltir,» iyi amellere muvaffak kılar, ya da o amelleri kabul ederek, onlardan dolayı mükâfat vererek onları ıslah eder **«ve»** gerek söz, gerekse hareketlerinizdeki doğruluğunuz sebebiyle **«günâhlarınızı bağışlar.»** Burada, Allah'ın iyi amellere muvaffak kıldığı kişinin günahlarının bağışlandığına işaret edilmektedir. **«Kim Allah ve Rasûlü'ne»** söz konusu mükellefiyetlerin, içinde yer aldığı emirler ve yasaklar konusunda **«itaat ederse»** her iki cihanda **«büyük bir kurtuluşa ermiş olur.»** Dünyada övülen biri olarak yaşar ve âhirette mutlu olur. Ya da endişe duyulan her şeyden kurtularak emeline ulaşır.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ۖ
إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

72. Kuşkusuz Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Kuşkusuz o, çok zalim, çok cahildir.

73. Bunun sonucunda Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap edecektir. Yine Allah, mü'min erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

72. «Kuşkusuz Biz,» ki âlimlere göre buradaki çoğul ifadesi, büyüklük ve ululuk anlamındadır. Nitekim hükümdarlar ve büyük kimseler kendilerinden bahsederken "Ben" yerine *"Biz"* lâfzını kullanırlar.

«Emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de» ki *"emanet"*, hainliğin zıttıdır. Buradaki emanetten maksat, emanet edilen şeylerdir. Bu emanetler de üç mertebeye ayrılır:

Birincisi: Şer'i yükümlülükler ve gözetilen dinî işler. Bunlar emanet diye adlandırılmıştır. Çünkü emanetin korunması gerekirken onların da varolması gerekmektedir. Şer'î yükümlülükler emanet diye adlandırılmıştır. Çünkü bu emanetler, gözetilmesi gereken haklardır ki Allah Teâlâ onları mükelleflere emanet bırakmış, kendilerini bu iş için güvenli görmüş, güzel bir şekilde itaat ve kulluk ederek söz konusu emanetlere sahip çıkmalarını farz kılmış, onları gözetmelerini, korumalarını ve haklarından herhangi birini ihlâl etmeden yerine getirmelerini emretmiştir. Her şeyden önce bu emanetlerin başında akıl yer almaktadır. Nitekim insan, akıl sayesinde pek çok canlıdan üstün tutulmuştur. Ardından tevhid, âhiret gününe iman, namaz, zekât, oruç, hac, cihâd, doğru sözlü olmak, fuzûlî şeylerden dili korumak, emanet bırakılan malları gözetmek, sözünde durmak, yasaklara dikkat etmek, namusu korumak ve diğer şer'î sorumluluklar gelmektedir.

Emanetin ikinci Mertebesi: Muhabbet, aşk ve ilâhî câzibe olup bunlar emanetin birinci mertebesinin meyvesi ve neticesidir.

Emanetin üçüncü mertebesi ise, vasıtasız olarak feyz-i ilâhîdir. Bu feyz-i ilâhî, vehbî olup kimse kendiliğinden elde edemez.

Şayet sen, "âyette zikredilen gökler vs. cansızdır, cansız varlıklar da idrakten yoksundur; öyleyse emanetin onlara teklif edilmesinin anlamı nedir?" dersen şöyle cevap veririm: "Bu konuda âlimlerin iki görüşü vardır:

Birinci görüş: Bu teklif etme işinin gerçek anlamda alınmasıdır ki ehl-i sünnet mezhebine genel olarak nisbet edilen görüş budur. Çünkü onlar, bu gibi âyetleri tevile kalkışmazlar. Aksine Mutezile mezhebine muhalefet ederek onları zahiri anlamlarında alırlar. Âyetin zahiri anlamda alınması konusunda iki husus dikkati çeker. Bunlardan biri ötekinden daha girifttir.

Birinci husus: Cansız varlıklar gerçek hayata sahiptir. Pek çok âyet-i kerime bu durumu şöyle vurgulamaktadır: *"Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, hayvanlar ve insanların bir*

çoğu Allah'a secde ediyor." (Hac: 18); *"Sonra buhar halinde olan göğe yöneldi, ona ve yer küreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de: 'İsteyerek geldik' dediler."* (Fussilet: 11); *"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..."* (İsrâ: 44); *"...Her biri kendi duâsını ve tesbihini (öğrenip) bilmiştir."* (Nur: 41) Öte yandan, rivayet edilmiştir ki, müezzinin ezan sesini duyan canlı ve cansız her şey ona tanıklık eder.

İkinci husus: Allah Teâlâ emaneti teklif ettiği zaman söz konusu cansız varlıklara akıl ve anlayışı vermiştir. Nitekim O, karıncaya, hüdhüd kuşuna, diğer kuş ve vahşi hayvanlara akıl ve anlayış vermiştir. İşte onlar, bu akıl ve idrak sayesinde hitabı işitmişler ve buna cevap vermişlerdir. Böylece Allah onları konuşturmuş ve kendilerine şöyle buyurmuştur: "Koruma ve gözetme halinde mükâfat ve cennet; hile ve hiyanet halinde de ceza ve cehennem size ait olmak kaydıyla bu emaneti üstlenir misiniz?"

«Onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve (sorumluluğundan) korktular.» Yani o emanetten ve onu üstlenmekten çekinerek şöyle demişlerdir: "Ey Rabbimiz! Biz senin emrine amadeyiz. Mükâfat ve ceza da arzu etmiyoruz." Onların bu sözlerinin amacı, karşı koymak ve muhalefet etmek değil, bilakis emanetlerin hakkını yerine getirememekten, dolayısıyla azaba maruz kalmaktan korku ve endişe duymaktır.

İkinci görüş: Emanetin cansız varlıklara teklif edilmesi, farzetmeye ve temsil getirmeye yorumlanmıştır. Emanetin onlara arzedilmesiyle, kabiliyetlerine işaretle emanetin önemi belirtilmiştir. Bununla hedeflenen, bu emanete ne kadar değer verildiğini göklerin, yerin ve dağların onu kabullenmeleri arzusunu ortaya koymaktır. Onların o emaneti kabul etme kabiliyetlerinin olmadığı da, emanetten kaçınma ve korkma diye ifade edilmiştir. Bununla da, söz konusu emanetin durumunun yüceltilmesi ve değerinin artırılması amaçlanmıştır. Buna göre anlam şöyledir: "Güç ve kuvvet timsali olan bu büyük kitlelere çok önemli olan o emanetin korunması teklif edilseydi, onlar da akıl ve idrak sahibi olsalardı bu teklifi kabul etmezler ve ondan çekinirlerdi."

Bu emanet teklif edildiği anda **«onu insan yüklendi.»** Buradaki insandan maksat, belirli bir insan değil, insan cinsidir. Yani bu emaneti, bünyesinin zayıflığına ve güçsüzlüğüne rağmen insan yüklenmiş ve üstlenmiştir. Çünkü yüklenme işi güçle değil, ancak gayretle olur. **«Kuşkusuz o»** insan, Rabbine isyanda bulunarak kendine karşı **«çok zalim, çok cahildir.»** Çünkü

o, emanete sahip çıkmamış, hakkını gözetmemiş ve akibetinin iç yüzünü kavrayamamıştır.

"Zulüm": "Bir şeyi ilgisi olmayan yere koymak; *"cehalet"* ise, bilgisiz olmaktır. Cehalet, zayıf ve kuvvetli olmak üzere iki kısımdır. Az olan bilgisizlik zayıf, katmerli bilgisizlik de kuvvetlidir. Bu derece cehalet içinde olan kişi, anlamadığını anlamaz. O, hem çok zalim, hem de çok cahildir.

73. «Bunun sonucunda Allah,» emaneti kabul edip yerine getirmeyen **«münafık erkeklere ve münafık kadınlara,»** emanet konusunda haince davranan **«ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap edecektir.»**

Ebussuûd tefsirinde şöyle demiştir: "Yani insan, emaneti üstlenmiş ve bunun sonucu olarak Allah, o emaneti gözetmeyen ve itaatle karşılamayan bazı kimselere azap edecektir. Başka bir ifade ile, *'Li yuazzibe...'* deki lâm âkıbet içindir. Buna göre mana 'insanın söz konusu emaneti yüklenmesinin sonucu Allah Teâlâ'nın, emanetlere hıyanet eden ve itaatten bütünüyle ayrılan kimselere azap edecek olmasıdır,' şeklinde olur".

*"Bahru'l-Ulûm"*isimli tefsirde şöyle denmiştir: "Emaneti teklif ettik ki, münafıkların münafıklığı, ortak koşanların şirki ortaya çıksın ve Allah onlara azap etsin."

«Yine Allah,» emaneti gözeten ve hakkını veren **«mü'min erkeklerle mü'min kadınların tevbelerini kabul buyuracaktır. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Çünkü onların tevbesini kabul ederek kusurlarını bağışlamış ve itaatlerine karşılık onlara kurtuluş lütfetmiştir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Ahzâb Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

SEBE' SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 54 âyettir.

[illegible] sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي الْاٰخِرَةِ ؕ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا
يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ؕ وَهُوَ الرَّحِيمُ
الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَاْتِينَا السَّاعَةُ ؕ قُلْ بَلٰى
وَرَبِّي لَتَاْتِيَنَّكُمْ ؕ عَالِمِ الْغَيْبِ ۚ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِي كِتَابٍ
مُبِينٍ ۙ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ

مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ ﴿٥﴾

1. Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsi kendisinin olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd O'na mahsustur. O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

2. Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve ona doğru yükseleni bilir. O, çok esirgeyen, çok bağışlayandır.

3. İnkârcılar: "Kıyamet bize gelmeyecektir" dediler. De ki: "Hayır, öyle değil. Gaybı bilen Rabbime andolsun ki o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitaptadır."

4. Ki Allah, inanıp iyi amel yapanları mükâfatlandırsın. Onlar için bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

5. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışırcasına gayret sarfedenler var ya, işte onlar için iğrenç ve acıklı bir azap vardır.

1. «**Hamd,**» her türlü övgü ve şükür «**göklerde ve yerde bulunanların hepsi**» yani bütün varlıklar, yaratmak, yok etmek, hayat vermek ve öldürmek yönünden; varlık, mülk ve tasarruf açısından sadece «**kendisinin olan Allah'a mahsustur.**» Bu nedenle hamd, sadece O'na mahsustur. Başkasının bunda hissesi yoktur. Çünkü yaratan ve her şeye malik olan O'dur. Burada, kullara nasıl hamd edecekleri öğretilmektedir.

«**Âhirette de hamd O'na mahsustur.**» Bu ifade ile dünyevî hamdin Allah'a ait olduğu beyan edilmesinin ardından uhrevî hamdin de yine O'na ait olduğu bildirilmektedir.

Denilmiştir ki; cennetlikler altı yerde Allah'a hamd edeceklerdir:

1. "*Ayrılın bir tarafa bugün ey günahkârlar!*" (Yâsin: 59) diye seslenildiği zaman, mü'minler inkârcılardan ayrıldıklarında şöyle derler: "*...Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun.*" (Mü'minûn: 28)

2. Sırat köprüsünü geçtikleri vakit. O zaman şöyle derler: "*Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun...*" (Fâtır: 34)

3. Cennet kapısına yaklaştıkları ve cennete baktıkları zaman şöyle derler: "*...Bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun...*" (A'raf: 43)

4. Cennete girdikleri ve melekler onları selâmla karşıladıkları vakit. O zaman derler ki: "*Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir. Lütfuyla bizi gerçek ikamet evine (cennete) yerleştiren O'dur...*" (Fâtır: 34,35)

5. Yerlerine yerleştikleri zaman. O vakit şöyle derler: "*Bize verdiği sözde sadık olan ve bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsun...*" (Zümer: 74)

6. Her yemekten sonra. O anlarda şöyle derler: "*Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.*" (Fâtiha: 2)

«O,» din ve dünya işlerini sağlam yapan ve onları hikmet ve maslahatın gerektirdiği, şekilde plânlayan ve organize eden **«hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.»** Eşyanın iç yüzünü ve sırlarını çok iyi bilendir. Allah Teâlâ bunun ardından, her şeyden haberdar olduğunu beyanla şöyle buyurmuştur:

2. «Yerin içine» tohumlar, yağmurlar, hazineler, defineler, ölüler, haşereler, hayvanlar ve benzeri şeylerden **«gireni ve ondan çıkanı,»** yani inlerinden çıkan hayvanları, ekinleri, bitkileri, menba sularını, madenleri, mahşer anında ölüleri vs.yi, **«gökten ineni»** yani melekleri, kitapları, hükümleri, rızıkları, bereketleri, yağmurları, kar, dolu ve çığı, kıvılcımları, yıldırımları **«ve ona doğru yükseleni»** melekleri, tertemiz ruhları, buharları, dumanları, duâları ve kulların amellerini **«bilir.»** Burada Allah Teâlâ, "göğe kadar" anlamına gelen "ileyha" deyimini kullanmamıştır. Çünkü O'nun; "*...O'na ancak güzel sözler varır. Onları da Allah'a iyi amel yükseltir...*" (Fâtır: 10) buyruğu, varılan son noktanın gök değil, Allah Teâlâ olduğuna işaret etmektedir.

«O,» kendisine hamd edenleri ve O'nu dost edinenleri **«çok esirgeyen,»** kusurlu olanları **«çok bağışlayandır.»** Allah Teâlâ yaratma, hükümranlık, ta-

sarruf, ilim, rahmet, af vb. üstün sıfatlarla nitelendiğine göre yegâne hamd O'na mahsustur.

Rivayete göre Rifaa b. Rafi' (r.a.) şöyle demiştir: "Biz Allah Rasûlü ile birlikte namaz kılıyorduk. Efendimiz, başını rükûdan kaldırınca: "*Semi'allâhü limen hamideh*" *(Allah, kendisine hamd edenin sesini işitmiştir)* dedi; arkadan bir adam da, "Rabbenâ leke'l-hamd, hamden kesîran tayyiben mübâreken fîh" (Rabbimiz! Hamd sana mahsustur. Biz sana, çok iyi olan ve kendisinden bereket umulan bir hamd ile hamd ederiz) dedi. Allah Rasûlü namazı bitirince; "*Az önce konuşan kim?*" buyurdular. Bunun üzerine adam: 'Ben,' dedi. Efendimiz de: "*Sözünü ilk önce yazmak için birbirleriyle yarışan otuz küsür melek gördüm*" buyurdular.[1]

3. «İnkârcılar: 'Kıyamet bize gelmeyecektir' dediler.» Âyette kıyamet, "*saat*" diye ifade edilmiş ve kıyamet günü hesabın çabuk görülmesinden dolayı zaman dilimlerinden biri olan saate benzetilmiştir. İnkârcılar, "*bize*" derken kendilerini değil, bütün insanları kastettikleri gibi "*gelmeyecektir*" ifadesiyle de bütünüyle kıyametin olmadığını kastetmişlerdir.

«De ki: 'Hayır, öyle değil.» Bu söz, onların sözlerini reddetmekte ve yok saydıkları kıyametin var olduğunu ortaya koymaktadır. Yani kıyametin gelmesi mutlaka vuku bulacaktır. **«Gaybı bilen Rabbime andolsun ki o,»** saat, **«mutlaka size gelecektir.»** Allah Teâlâ burada, kıyametin bilinmeyen şeylerden olduğunu vurgulamaktadır. Allah, bütün bilinmeyenleri bilendir.

Âyet-i kerimedeki yeminin faydası, inat edenlerin hiç bir özrü kalmadığının vurgulanmasıdır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in güvenli, yalandan ve yalan yere yemin etmekten uzak, nezih olduğunu biliyorlardı. Sadece büyüklük tasladıklarından dolayı onu doğrulamıyorlardı.

«Göklerde ve yerde» bulunan **«zerre miktarı»** ki "*zerre*"; kırmızı küçük karınca veya güneş ışınları arasında görülen toz tanesi demektir. Yani en küçük bir karınca, ya da toz tanesi kadar **«hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz.»** O'nun ilminden uzak olmaz ve kaybolmaz. **«Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitapta»** yazılı**«dır.'»** Ki bu kitap, her şeyi gün yüzüne çıkaran Levh-i Mahfuz'dur. Her şeyin kitapta yazılmış olması, unutma korkusuyla değil, muhatapların âdetine göre cereyan etmiştir. Bir de, za-

1- Hadisi Buhârî, *Sahih*'inde, *Kitâbu's-Salât* bölümünde tahrîc etmiştir.

man geçse bile hiçbir şeyin kaybolmayacağını insanların bilmeleri içindir.

4. «Ki Allah, inanıp iyi amel yapanları mükâfatlandırsın.» Bu ifade, bir önceki âyette yer alan, "*mutlaka size gelecektir*" sözünün maksadı ve kıyametin, niçin gelmesi gerektiğinin açıklamasıdır. **«Onlar»** yani iman edip amel işleyen kimseler **«için»** diğer insanlar gibi yaptıkları hatalardan dolayı **«bir mağfiret ve»** yorgunluğun, başa kakmanın sözkonusu olmadığı **«güzel bir rızık vardır.»**

5. Kur'an **«âyetlerimizi»** reddederek, kötüleyerek ve insanların bu âyetleri doğrulamasına engel olarak **«hükümsüz bırakmak için yarışırcasına gayret sarfedenler»** iddia ve kanaatlerine göre bizden kaçacaklarını ve İslâma karşı olan plânlarının yeterli olacağını sananlar, bizi âciz bırakacaklarını zannedenler **«var ya, işte onlar için iğrenç»**, kötü **«ve acıklı bir azap vardır.»** Çünkü onlar, yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın olmadığını böylece kendileri için mükâfat ve cezanın olmayacağını sanmışlardır. "*Ricz*"; iğrenç, şirk ve putlar anlamındadır. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: "*İğrenç şeyleri terketmeye devam et.*" (Müddessir: 5) Allah Teâlâ bütün bunları "*ricz*" (iğrenç şeyler) diye adlandırmıştır. Çünkü onlar, kişileri azaba sevketmektedir.

وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ
ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ ۙ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ
ٱلْحَمِيدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ
إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۙ إِنَّكُمْ لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا
أَم بِهِۦ جِنَّةٌ ۗ بَلِ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ فِى ٱلْعَذَابِ وَٱلضَّلَٰلِ

الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ
كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٩﴾

6. Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilirler ve onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna ilettiğini görürler.

7. İnkârcılar şöyle dediler: "Size, paramparça olduğunuz zaman yeniden dirileceğinizi haber veren bir adam gösterelim mi?

8. Acaba o, Allah'a iftira mı etmiştir; yoksa kendisinde bir delilik mi var?" Hayır, âhirete inanmayanlar azapta ve uzak bir sapıklık içindedirler.

9. Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı görmüyorlar mı? Dilersek onları yere geçirir, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda (Rabbine) yönelen her kul için ibret vardır.

6. «Kendilerine ilim verilenler,» yani Rasûlüllah'ın ashabından ilim sahibi olanlar ve onları izleyen ümmetin âlimleri, ya da Abdullah b. Selâm gibi ehl-i kitap âlimlerinden iman edenler **«Rabbinden sana indirilenin»** peygamberliğin, Kur'an'ın ve hikmetin **«gerçek olduğunu bilirler ve onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna ilettiğini görürler.»** Bu da tevhidin ve takva elbisesine bürünmenin ta kendisidir.

7. «İnkârcılar» yeniden dirilmeye inanmayan Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber'i kastederek alaylı bir şekilde birbirlerine hitaben **«şöyle dediler: 'Size,»** ölüp toz ve toprak haline gelecek şekilde **«paramparça olduğunuz»** ve vücutlarınız dağıldığı **«zaman yeniden dirileceğinizi haber veren»** ve pek tuhaf şeyler anlatan **«bir adam gösterelim mi?»** Onlar, bir adam ifade-

siyle alay etmeyi hedeflemişlerdir.

8. «Acaba o,» söylediği sözlerde **«Allah'a iftira mı etmiştir;»** ki bu ifade de inkârcıların sözüdür. **«Yoksa kendisinde»** bu konuda onu vehme sevkeden ve gelişigüzel konuşturan **«bir delilik mi var?'»** *"İftira"*, insanın, yalanı kendiliğinden uydurmasıdır, yalan ise bazen insanın bir başkasını taklîden olabilir. Allah Teâlâ, o inkârcıları tereddüde sevkeden durumu cevaplayarak şöyle buyurmuştur: **«Hayır,»** iddia ettikleri gibi Muhammed (s.a.v.)'in iftira ve delilikle hiçbir ilgisi yoktur. O, bunların her ikisinden de uzaktır. **«Âhirete inanmayanlar»** yeniden dirilip mahşerde toplanmayı inkâr edenler, âhirette **«azapta ve»** dünyada ise doğru yoldan, hidayetten **«uzak bir sapıklık içindedirler.»** Artık bundan kurtuluş ümit edilmez.

Kısacası âyet, onların gerçek deliliklerini ortaya koymaktadır. Azaba düşmekten ve bu azaba sevkeden sapıklıktan habersiz olmak, tam anlamıyla delilik ve akılsızlıktır. Çünkü anlayış ve idrakleri tam ve kâmil manada olsaydı gerçek durumu anlayarak sözkonusu kötü sözü söylemeye cüret edemeyeceklerdi.

9. «Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı görmüyorlar mı?» Yani onlar, cezayı gerektiren kötü şeyleri yapıp duruyorlar da kaçışları mümkün olmayacak şekilde kendilerini her yönden kuşatan gök ve yere bakmıyorlar mı? Gerçekten bu ikisi, o inkârcılar nerede olurlar ve nereye giderlerse gitsinler, onların önlerinde ve arkalarında, sağında ve solunda bulunur. Ardından Allah Teâlâ, gök ve yer tarafından beklenen korkulu durumu açıklayarak şöyle buyurmuştur:

«Dilersek» Karun'u yere geçirdiğimiz gibi **«onları»** da suçları gereğince **«yere geçirir, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz.»** Tıpkı Eyke halkı üzerine düşürdüğümüz gibi. Çünkü onlar, işledikleri suçlar sebebiyle bunu haketmişlerdi.

Gökten parçaların düşürülmesinin anlamı, Hz. Şuayb'ın kavmi olan Eyke halkının üzerine düşürüldüğü gibi ateş parçalarının düşürülmesidir. Eyke halkı ormanları, bahçeleri ve bol ağaçları bulunan kimselerdi. Allah Teâlâ onlara aşırı bir sıcaklık göndermiş, onlar da bir bulut görerek gölgelenmek üzere o bulutun altına gelmişlerdi. Bu arada üzerlerine ateş yağdırılmış ve yanıp yok olmuşlardır.

«**Şüphesiz bunda**» göğün ve yerin, durup bakan kimseyi her yönden kuşatması ile ilgili belirtilen hususta, ya da zikredilenleri dile getiren vahyin okunmasında «**(Rabbine) yönelen her kul için**» apaçık «**ibret vardır.**»

Kuşkusuz insan gök ve yeri, ya da zikredilen vahyi düşündüğü zaman kötülük yapmaktan vazgeçerek Allah Teâlâ'ya yönelir. "*İnabe*", Allah Teâlâ'ya yönelmek, tevbe ve samimi olarak yapılan amelle O'na dönmektir. Âyet-i kerimede tevbe etmeye, Allah'a yönelmeye önemli ölçüde bir teşvik, ayrıca suç ve günahı engelleme vardır. Bu nedenle Allah'tan korkan kul, Allah'ın kahrından bir an bile emin olamaz. Gerçekten Allah, her şeye gücü yetendir. Ve O, lütuf ve kahrı, âlemdeki her zerreye ulaştırır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ۭ يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ
الْحَدِيْدَ ۝١٠ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ۭ
اِنِّىْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝١١ وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ
وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ۭ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ
يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۭ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ
السَّعِيْرِ ۝١٢ يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَاۗءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ
كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ۭ اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ۭ
وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ۝١٣ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا

دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ ۖ فَلَمَّا خَرَّ
تَبَيَّنَتِ ٱلْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ٱلْغَيْبَ مَا لَبِثُوا۟ فِى ٱلْعَذَابِ
ٱلْمُهِينِ ﴿١٤﴾

10. Andolsun ki, Davud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin." (dedik.) Kuşları da (onun emrine verdik.) Ona demiri yumuşattık.

11. "Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap." İyi amel yapın. Çünkü Ben, yapmakta olduklarınızı görüyorum.

12. Süleyman'a da sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü bir aylık mesafe olan rüzgârı verdik ve onun için erimiş bakırı kaynağından akıttık. Rabbinin izni ile cinlerden bir kısmı onun önünde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden saparsa ona alevli azabı tattırırız.

13. Onlar Süleyman'a köşklerden, heykellerden, büyük havuzlar gibi çanaklardan ve sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan gereği gibi şükreden pek azdır.

14. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, ancak değneğini yiyen ağaç kurdu, onun öldüğünü onlara farkettirdi. Yere düşünce cinler anladı ki gaybı bilselerdi o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.

10. «Andolsun ki, Davud'a» gerek İsrailoğullarından olan peygamberlere, gerekse diğer peygamberlere karşı **«tarafımızdan bir üstünlük verdik.»** Nitekim bu durumu şu âyet de göstermektedir: *"O peygamberler ki, **Biz** onlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık..."* (Bakara: 253) Bu üstünlük, âyette ifade edildiği gibi dağların tesbih etmesi, kuşların emrine amade kılınması ve demirin yumuşatılmasıdır. Bunlar, ona mahsus mûcizelerdir. Onun üstünlüğü bunlarla da sınırlı kalmaz. Aynı zamanda Allah Teâlâ ona

Zebur'u vermiş, lütuf ve ikram babında da şöyle buyurmuştur: "*...Davud'a da Zebur'u verdik.*" (İsrâ: 55)

Davud (a.s.)'la Hz. Peygamberimiz arasındaki fark şudur: Davud'la ilgili üstünlük *"fadlen"* kelimesiyle nekre (belirsiz) olarak ifade edilmiş olup bir nevî üstünlük, demektir. Oysa Hz. Peygamber Efendimiz hakkında şöyle buyrulmuştur: "*...Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur.*" (Nisâ: 113) Buradaki lütfun *"büyük"* sıfatı ile nitelenmesi, bu lütuf ve üstünlüğün geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir.

«**'Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin'**» yani o tesbih ettikçe ardından siz de onun söylediğini tekrarlayarak tesbih edin «**(dedik.) Kuşları da (onun emrine verdik.)**»

Kurtubî şöyle demiştir: "Güzel ses, Allah Teâlâ'nın bir ikramıdır. Fakihlerin birçoğu okurken kelimenin yapısını bozacak ve ifadeyi doğru anlaşılmaktan uzaklaştıracak yanlış bir eda olmamak kaydıyla sesin güzelleştirmesini ve nağme yapılmasını uygun görmüşlerdir. Çünkü bu tarz okuyuş, kalbin yumuşamasına ve korkunun harekete geçmesine vesiledir."

«**Ona demiri yumuşattık.**» Yani onu kendiliğinden mum ve hamur gibi yumuşak kıldık. Artık onu ateşte kızdırmadan ve çekiçle dövmeden elinde istediği şekle sokmaktadır. Ya da diğer insanların gücüne göre mum nasılsa ona verdiğimiz güce göre onu da öyle yumuşak kıldık. Davud (a.s.) cüsseli değil idiyse de ona bedensel güç verilmiştir.

11. Ona uzun ve «**'geniş zırhlar imal et,**» ki bunları ilk olarak kullanan Hz. Dâvud Peygamber oldu. Oysa onlar önceleri dövülmüş demir levhaları halinde idi.

Âyet-i kerime, faziletli kişilerin sanat öğrenmelerine delildir. Sanatla meşgul olmaları kıymetlerini azaltması şöyle dursun, aksine değerlerini artırır. Çünkü bu sayede tevazuları ve başkalarına muhtaç olmamaları hasıl olur. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kişinin yediği en hayırlı şey, elinin emeği sayesinde yediği şeydir.*" (2)

O zırhların halkalarını birbiriyle uyum sağlayacak şekilde «**dokuması-**

2- Hadisi Buhârî, "*Hiç kimse kendi elinin emeği karşılığında yediği yemekten daha hayırlı bir yemek yememiştir. Nitekim Allah'ın peygamberi Davud el emeği ile geçiniyordu.*" ifadesiyle tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/569.

nı ölçülü yap.'» Bütün vaktini bunun için de harcama, yeterince güç ve kuvvetini artıracak seni koruyacak kadar yap, geri kalan vaktini ibadetle geçir. Daha sonrası için bu davranış daha uygundur.

Ey Davud hanedanı! Gelişigüzel gayelerden uzak **«iyi amel yapın. Çünkü Ben, yapmakta olduklarınızı görüyorum.»** İçinizden amel yapanların amelini zayi etmem. Amelinize karşılık sizi mükâfatlandırırım, diye emrettik.

Bu mesaj, emrin sebebini, ya da emre uymanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

12. «Süleyman'a da sabah» yani güneşin doğumundan zeval vakti arasında, gün ortasına kadar olan süre içinde **«gidişi»** insanların, hayvanların yürüyüşü ile **«bir aylık mesafe, akşam»** yani gün ortasından geceye kadar olan sürede **«dönüşü bir aylık mesafe olan rüzgârı»** saba rüzgârını **«verdik,»** emrine amade kıldık. Bu rüzgâr, binekli olan birinin iki aylık mesafesini bir günde katediyordu.

Dendi ki Hz. Süleyman, bir gün, yürüyüşü esnasında mülkünü ve sahip olduğu hükümranlığın büyüklüğünü düşünmüş, bu arada rüzgâr da onun yaygısına doğru eğilmiş ve bunun üzerine Hz. Süleyman rüzgâra: "Düzgün dur." demiştir. Rüzgâr da: "Asıl sen düzgün dur. Çünkü düzgün durduğun sürece ben de düzgün dururum. Sen meyledersen ben de başka tarafa meylederim." İşte sırrın ve kalbin durumu da böyledir. Kalp sapma gösterince Allah da sır yaygısını ayrılık rüzgârı ile yok eder. "*...Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez...*" (Ra'd: 11)

Hikâye edildiğine göre Buhara kentinde suculuk yapan bir adam, otuz yıl bir kuyumcunun evine su taşımıştır. Bu kuyumcunun oldukça güzel ve iyi bir hanımı varmış. Sucu âdeti üzere bir gün gelmiş ve cinsel hislerle o hanımın eline dokunmuştu. Hanım, kocası çarşıdan gelince ona şu soruyu yöneltmiştir: "Bugün Allah Teâlâ'nın rızasının zıddına ne yaptın?" Kocası: "Bir şey yapmadım" demiş, hanımı ısrar edince şöyle demiştir: "Bir kadın dükkânıma geldi. Yanımda bir bilezik vardı. Bu bileziği kadının koluna taktım. Teninin beyazlığı hoşuma gitti ve kolunu sıktım." Hanımı: "Allâhu ekber! Sucunun bugünkü hainliğinin hikmeti işte budur." demiş, kocası da: "Hanım! Tevbe ettim, beni bağışla," demiştir. Ertesi gün sucu gelerek tevbe etmiş ve kadına: "Hane sahibi! Ne olur beni bağışla. Çünkü beni şeytan saptırdı," demiştir. Bu-

nun üzerine kadın şöyle demiştir: "İşine bak! Hata, sadece dükkânda bulunan beyefendiden kaynaklanmıştır. Çünkü o, yabancı kadına dokunmak suretiyle Allah'la olan ilişkisini değiştirince hanımına yabancı erkeğin dokunması suretiyle Allah da onunla olan ilişkisini değiştirmiştir."

«Ve onun için erimiş bakırı kaynağından akıttık.» Allah, Hz. Davud için demiri yumuşattığı gibi Hz. Süleyman için de bakırı kaynağından akıtmış ve tıpkı suyun kaynaktan çıktığı gibi kaynağından çıkmıştır. Bu nedenle *"kaynak"* tabiri kullanılmıştır.

«Rabbinin izni», emri **«ile»** -ki âyetin devamı bunu göstermektedir- **«cinlerden bir kısmı onun önünde»** yani Hz. Süleyman'ın huzurunda ve onun isteği doğrultusunda **«çalışırdı. Onlardan»**, cinlerden **«kim emrimizden saparsa»** Hz. Süleyman'a itaat etmekten ayrılırsa ve isyan ederse **«ona alevli azabı»**, âhiretteki cehennem azabını **«tattırırız.»**

Süddî'den rivayet edildiğine göre Hz. Süleyman'ın elinde ateşten bir kamçı vardı. Cin ona isyan edince, göremeyecek şekilde ona bir darbe indirerek kendisini ateşle yakardı.

13. «Onlar Süleyman'a köşklerden,» *"mehârib"*, *"mihrâb"* kelimesinin çoğuludur. *Mihrâb* ise; oda, evin baş köşesi ve güzel yeri, imamın camide namaz kıldırdığı yer ve hükümdarın insanlardan uzak kaldığı yer, saray ve köşk demektir. Sözkonusu yerler, korunduğu ve onlardan dolayı mücadele edildiği için bu adla anılmıştır. **«Heykellerden»** *"heykel"*; birinin veya bir şeyin cam, bakır, mermer vs. den şeklinin yapılmasıdır.

Bil ki, heykelciliğin haram oluşu Müslümanlıkla birlikte gelen bir hükümdür. Heykel yapmak, İslâm ümmetinden önce mubahtı. Fakat bu ümmete haram kılınmıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in kavmi heykellere, yani putlara tapıyorlardı. Bu nedenle Allah Rasûlü, heykelcilikle uğraşmayı nehyetmiştir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kim bir suret yaparsa o surete ruh üfleyinceye kadar Allah ona azap eder. O kişinin ona ruh üflemesi mümkün değildir."* [3] Bu hadis, ruhu olan bir varlığın sûretini yapmanın haram olduğunu göstermektedir. Fakat ruhu bulunmayan bir şeyi tasvir etmek, anlamsız şeyle meşgul olma yönü itibariyle mekruh ise de buna ruhsat verilmiştir.

Öte yandan *Nisâbu'l-İhtisâb* isimli eserde şöyle denmiştir: "Evini, için-

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve Tirmizî: *"Kim bir suret yaparsa Allah ona kıyamet günü ondan dolayı azap eder..."* ifadesiyle tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/209.

de resim ve heykellerin yer aldığı nakışlarla süsleyen kimse hesaba çekilir. Çünkü evde bulunan resim, meleklerin eve girmesine engel olur. Cebrâil (a.s.) şöyle demiştir: "*Biz, içerisinde köpek veya resim bulunan bir eve girmeyiz.*" [4] Ancak süsleme, resmin yer almadığı bir nakışla olursa bunda bir sakınca yoktur."

«Büyük havuzlar gibi çanaklardan ve sabit» taşınması güç, yerlerinden hareket ettirilemeyen **«kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi!»** Bu hitaptan maksat, Süleyman (a.s.)'dır. Çünkü bu ifade onun kıssası arasında geçmiştir. Buradaki hitabın çoğul olması, tazim için olabileceği gibi Süleyman (a.s.)'nın evlâtları yanında kendisine uyanların hepsi, ya da ümmetinden şükredenler için de olabilir. Buna göre mana şöyledir: Ona veya onlara dedik ki:

«Şükredin.» Yani size verdiği üstünlük ve diğer nimetlerden dolayı Allah'a şükrederek kulluk ve itaat edin! Çünkü nimet ortada olduğu gibi şükrün de ortaya konması gerekir. **«Kullarımdan»** kalbi, dili ve organlarıyla **çoğu** vakitlerinde **«gereği gibi şükreden pek azdır.»** Bu sebeple şükrün hakkını yerine getiremez. Gerçekten şükürde muvaffak olmak, başka bir şükrü gerektiren bir nimettir. Bu nedenle şöyle denmiştir: "Gereği gibi şükreden, şükürden âciz olduğunu görebilendir. İmam-ı Gazali de: "Allah Teâlâ'nın nimetlerine şükretmenin en güzel şekli, kişinin o nimetleri O'na isyan etmek için kullanmaması, aksine itaat için kullanmasıdır. Bu da Allah'ın tevfîki ile olur." demiştir.

14. «Süleyman'ın ölümüne» ve dünyadan ayrılmasına **«hükmettiğimiz zaman, ancak»** dayandığı **«değneğini yiyen ağaç kurdu, onun öldüğünü onlara farkettirdi.»** Ölü olarak **«yere düşünce cinler»** iyiden iyiye, şüphe ve tereddüde mahal kalmayacak şekilde **«anladı ki»** iddia ettikleri **gibi «gaybı bilselerdi o küçük düşürücü azap içinde kalmazlar»**, sıkıntılı teklifler ve yaptıkları zor işler içinde bulunmazlar**«dı.»**

Kısacası onların iddia ettiği gibi gaybı bilmiş olsalardı, Süleyman (a.s.)'nın ölümünü bilirler ve ardından bir süre daha yani ölü olarak yere düşünceye kadar onun sevk ve idaresinde bulunmazlardı. Fakat olan olunca âlim değil, cahil olduklarını anlamışlardır.

4- Hadisi İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, "*Melekler, köpek, kedi, sûret ve heykelin bulunduğu bir eve girmez...*" ifadesiyle tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/369.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ
عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ
وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ
مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجَازِي
إِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا
فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ
وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾

15. Andolsun ki Sebe' kavmi için, oturduğu yerlerde bir işaret vardır. Sağlı sollu iki bahçe vardı. (Onlara:) "Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. İşte hoş bir memleket ve bağışlayan bir Rab," (denildi.)

16. Fakat onlar yüzçevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini, buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.

17. Nankörlük ettikleri için onları işte böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?

18. Onlarla, kutlu kıldığımız kentler arasında, (biri diğerinden) görünen şehirler varettik ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik. "Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde dolaşın" (dedik.)

15. «Andolsun», Allah'a yemin olsun **«ki»** Sebe' b. Yeşceb'in evlâtlarından olan **«Sebe' kavmi için oturduğu yerlerde»** yani onların Yemen'de bulundukları kentte -ki burası, San'a ile arasında üç günlük bir mesafe bulunan Me'rib'dir. Sebe'den maksat ise Neml sûresinde geçen Belkıs'ın ülkesidir. -Bu kavmin daha önceki ve sonraki durumlarının mülahazasıyla yaratanın varlığını, O'nun her şeye gücü yettiğini ve iyilik edenleri mükâfatlandıracağını, kötülük edenleri de cezalandıracağını gösteren apaçık **«bir işaret vardır.»** Bu durumu ancak âlimler bilir ve ondan ancak akıllı kimseler ibret alır. Gerçekten Allah, söz konusu Sebe' kavmine, ilâhî lütuf gereği, ihsan ve ikramda bulunmuş, ardından nankörlükleri yüzünden ilâhî kahır gereği onları bu nimetlerden mahrum bırakarak yurtlarını harap etmiştir.

«Sağlı sollu iki bahçe vardı.» Söz konusu iki bahçeden maksat, sadece iki bahçe değil, iki bahçe kümesidir. Bir bahçe kümesi ülkelerinin sağında, diğeri de solunda bulunuyordu. Bu iki bahçe kümesinden her biri, birbirine yakın bahçelerden oluştuğu için tıpkı tek bir bahçe gibiydi. Ya da onlardan herbirinin, biri evinin sağında, diğeri de solunda olmak üzere iki bahçesi vardı.

«(Onlara:) 'Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na» sizi rızıklandırmasından dolayı dille, kalple ve diğer organlarla **«şükredin.»** Bu ifadeyi peygamberleri, kendilerine olan nimetin haklarını hatırlatmak için söylemiş olabileceği gibi lisan-ı hal ile de söylemiş olabilir. Ya da bu mesaj onlara böyle bir sözün söylenmesini hakettiklerini açıklamaya yöneliktir.

«İşte» ülkeniz **«hoş bir memleket ve»** size rızık olarak güzel şeyleri lütfeden, şükretmenizi talep eden Rabbiniz, kendisine şükredenlerin kusurlarını **«bağışlayan bir Rab'»** dır **«(denildi.)»**

"*Hoş bir memleket*" denmesinden maksat şudur : Yani o ülke verimsiz değil, aksine hoş ürünler yetiştirecek şekilde verimli, münbit bir yerdi. Ya da havası ve suyu güzeldi. Hatta havasının güzel olmasından dolayı orada sivrisinek, sinek, pire, akrep, yılan vb. insanlara zarar veren şeylerin bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle o ülkede afetler ve hastalıklar yoktu.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Hava bakımından ülkelerin en güzeli ve en verimlisiydi. Kadın, başının üzerinde sepet olduğu halde komşusunun evine gitmek üzere evinden çıkıyor, hem yürüyor, hem de el işi ile uğraşıyordu. Bu arada elini hiç uzatmadan düşen değişik meyvelerle sepet doluyordu."

Birinin şöyle dediği hikâye edilmiştir: "Hacca gitmek istedim ve bu

amaçla 350 dirhem biriktirdim. Bu arada hamile bir kadın yanıma geldi ve bana: "Şu evden yemek kokusu geliyor. Bebeğimin düşmemesi için ne olur o eve git de bana yiyecek bir şeyler getir" dedi. Bunun üzerine gittim ve evin sahibine durumu anlattım. Ev sahibi ağlayarak şöyle dedi: "Benim çocuklarım vardır ve onlar bir haftadır yemek tatmadılar. Bugün kalktım ve ölü hayvan eti getirdim. Onlar şu an onu pişiriyorlar. Zaruret içinde bulunduğumuz için bu bize helâl fakat sana haramdır. Bu nedenle ondan sana nasıl verebilirim?" Bu sözü ondan duyunca çok duygulandım ve söz konusu paramı ona vererek kendi kendime: 'Haccım budur. Allah Teâlâ bunu en güzel şekilde kabul etsin.' dedim." (5)

16. «Fakat onlar» yani Sebe' halkı vefalı olma yerine **«yüzçevirdiler.»** Nimete nankörlük ederek intikama hedef oldular. Şükrü terkedip vaziyetlerini değiştirince, durumları altüst oldu.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Teâlâ onlara on üç peygamber göndermiştir. Peygamberler onları imana, itaate davet etmiş, kendilerine Allah'ın nimetlerini hatırlatmış ve Allah'ın azabıyla onları korkutmuşlardır. Fakat onlar, söz konusu peygamberleri yalancı sayarak şöyle demişlerdir: O'nun bize bir nimet olduğunu kabul etmiyoruz. Rabbinize söyleyin. Eğer gücü yeterse bu nimeti bizden alıkoysun."

«Biz de üzerlerine Arim selini», engellenemeyecek derecede güçlü sel **«gönderdik.»** Bu sel, sedlerini tahrip etmiş, bahçeleri, kaçamayan pek çok insanı alıp götürmüş ve mallarını sular altında bırakmıştır. Böylece onlar, ülke içinde dağılmışlar ve örnek gösterilir olmuşlardır. **«Onların»** söz konusu **«bahçelerini,»** yenemeyecek derecede **«buruk yemişli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.»**

Müfessir Beyzavî şöyle demiştir: "Âyette, *"biraz sedir ağacı"* diye buyrulmuştur. Çünkü sedir ağacının yemişi, yenmesi hoş olan Arabistan kirazıdır. Bu nedenle bahçelere dikilmektedir."

Ebussuûd ise bu konuda şu hususu dile getirmiştir: "Doğrusu sedir ağacının iki türü vardır: Bir türünün yemişi yenir ve yaprağından el yıkamada yararlanılır. İkinci türünün yemişi ise çok sert olup asla yenmez. Bu ağaç sahrada yetişir. Âyet-i kerimede kastedilen ikincisidir. Sebe' halkının ağaçları en

5- Bu kıssa, Abdullah b. Mübarek'le ilgili meşhur kıssadır. Hacca gitmek isteyen odur ve bu hadise onun başından geçmiştir.

iyi ağaçlardı. Fakat Allah Teâlâ onların kötü amelleri yüzünden bu ağaçları faydasız hale getirmiştir."

Kısacası Allah Teâlâ meyve veren ağaçlarını yok etmiş ve yerlerine meyvesiz ağaçları bitirmiştir.

17. Nimete **«nankörlük ettikleri için onları işte böyle cezalandırdık.»** Nimeti onlardan çekip aldık ve yerine zıddını koyduk. Ya da Allah Teâlâ onları, peygamberleri yalancı saymaları yüzünden cezalandırmıştır.

«Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?» Yani Biz bu cezayı, ancak çok nankör olana, ya da inkârcıya veririz. Buradaki soru olumsuzluk anlamındadır.

18. «Onlarla,» yani ülkelerinin Yemen tarafında kalan bölgesiyle; sular, ağaçlar, meyveler, bolluk ve herkes için geniş hayat imkânlarıyla **«kutlu kıldığımız»** Şam bölgesindeki **«kentler arasında,»** -ki bu kentlerden maksat Filistin, Eriha, Ürdün vb. yerlerdir- yakınlıkları sebebiyle biri diğerinden **«görünen»** ardarda gelen **«şehirler varettik»** ki bunlar, halkın görebileceği bir durumdadır, ya da yola nazır olup yolcuların görebileceği bir pozisyondadır. **«Ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik.»** Yani bu şehirleri yolcuların durumuna uygun, birinin diğerine belli mesafede olacak şekilde kıldık. Denmiştir ki, bir şehirden sabahleyin yola çıkan, öğle vakti diğer şehre ulaşarak orada dinlenir, bu şehirden öğleden sonra yola çıkan, diğer şehirde geceyi geçirirdi. Nihayet Şam'a ulaşıncaya kadar su ve azık taşımaya ihtiyaç duymazdı. Bütün bunlar, kendilerine verilen türlü nimetlere yapılan ilâveler ve gerek hazarda, gerekse seferde o nimetlerin çoğaltılmasıydı.

Âyet-i kerime Sebe' halkından bahseden bölümle bağlantılıdır. Burada söz konusu halka verilen çeşitli nimetler, onların ise bu nimetlere nankörlük etmeleri ve bu yüzden cezaya çarptırılmaları dile getirilmiş, ardından ilgili kıssaya ek olarak kendilerine, yolculuk ettikleri yerlere ve ticaret merkezlerine yönelik verilen apaçık nimetler açıklanmıştır. Fakat tekrar tekrar anlatmada önemli ölçüde uyarı ve hatırlatma olduğu için olay bütünüyle bir arada zikredilmemiştir.

«'Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde dolaşın.'» Yani onlara, yararınız için söz konusu şehirlerde ne zaman dilerseniz, ister geceleri ve isterse gündüzleri halkın çokluğu sebebiyle hoşlanmadığınız şeylerden, düşmanlardan, hırsızlardan ve yırtıcı hayvanlardan ya da açlık ve susuzluktan

emin olarak dolaşın veya yolculuğunuz uzun sürse, hatta geceleri ve gündüzleri içine alan uzun bir yolculuk da olsa, güven içinde gezin «**(dedik.)**»

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ
إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ
عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ
مِنْهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾

19. Bunun üzerine: "Ey Rabbimiz! Yolculuklarımızın mesafesini uzak kıl" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları efsane yapıverdik. Onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.

20. Andolsun ki İblis, onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi. İnanan bir zümrenin dışındakiler ona uydular.

21. Oysa İblis'in onlar üzerinde bir nüfuzu yoktu. Ancak âhirette inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik.) Rabbin her şeyi koruyandır.

19. «Bunun üzerine: 'Ey Rabbimiz! Yolculuklarımızın mesafesini uzak kıl' dediler ve» onlar Allah'a eş koşarak, şükrü terkederek, nimete de-

ğer vermeyerek ve peygamberleri yalancı sayarak ilâhî gazaba ve azaba hedef olunca **«kendilerine yazık ettiler.»**

Müfessirler şöyle demişlerdir: "Sebe' halkı nimetten dolayı şımarmış, rahat geçimden usanmış, refahtan bıkmış ve bu yüzden zorluğu ve yorgunluğu talep etmiştir. Nitekim İsrailoğulları da bıldırcın ve bal yerine sarmısak ve soğan istemişlerdi. Sebe' halkı şöyle demiştir: 'Bahçemizin yemişleri daha uzak olsaydı onları daha çok arzulardık.' Bu yüzden onlar, yolculukları esnasında bineklerine binsinler, yanlarına azık alsınlar ve gittikleri yerde fakirlere iyilik etsinler diye Allah'tan, bulundukları yerle Şam arasını kırsal alan ve çöl yapmasını talep etmişlerdir".

«Biz de onları», Sebe' halkını daha sonrakilerin onların durumlarına şaşkınlıkla bakıp, akibetlerinden ibret alarak onlardan bahsetmeleri için **«efsane yapıverdik. Onları darmadağın ettik.»** Artık bir araya gelmesi mümkün olmayan her grup için örnek gösterilir olmuşlardır. Bu maksatla şöyle denmektedir: "Onlar Sebe' halkı gibi dağılmışlardır." Sebe' halkı kabileler ve gruplar halinde iken ülkenin her tarafına dağılmışlardır.

Şüphesiz bunda» onlarla ilgili olarak zikredilen kıssada günahlara, boş arzu ve isteklere, sıkıntılara ve zorluklara karşı ve ibadetleri yapma hususunda **«çok sabreden ve»** her zaman ve her durumda ilâhî nimetlerden dolayı **«çok şükreden herkes için»** Allah'ın birliğini ve gücünü gösteren apaçık **«ibretler»** kesin deliller ve büyük işaretler **«vardır.»**

20. «Andolsun ki İblis,» Sebe' halkının yersiz arzulara daldığını görünce **«onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi.»** Onu doğru buldu. **«İnanan bir zümrenin dışındakiler»** şirk ve günah konusunda **«ona»** şeytana **«uydular.»** Fakat mü'minler uymadılar. Bu mü'minlerin azınlık oluşları kâfirlere oranladır. Ya da âyetteki *"min"* teb'iziyye olup mü'minlerden bir grup ona uymadı, demektir ki bunlar, samimi mü'minlerdir.

21. «Oysa İblis'in onlar üzerinde bir nüfuzu» vesvese vermek sûretiyle bir tasallutu ve istilâsı **«yoktu. Ancak âhirette inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik.)»** Yani İblis'in onlara tasallutu, sadece âhirete inanani şüphe ve tereddüt içinde olandan ayırıp cezayı gerektirecek, hali hazırdaki bilgimizden dolayı olmuştu. Kuşkusuz Allah'ın bilgisi eskiye dayanır. Bazıları da burada sözü edilen bilginin "ayırma" anlamında mecaz olduğunu söylemişlerdir. Buna göre anlam, "Ahi-

rete inananı, şüphe içinde olandan ayırmamız için..." şeklindedir. **«Rabbin her şeyi»** gerektiği gibi **«koruyandır.»**

قُلِ ٱدْعُوا
ٱلَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُۥ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ
(٢٢) وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُۥ ۚ حَتَّىٰٓ إِذَا فُزِّعَ عَن
قُلُوبِهِمْ قَالُوا۟ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا۟ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ
(٢٣) قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۙ وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ
لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ (٢٤) قُل لَّا تُسْـَٔلُونَ عَمَّآ أَجْرَمْنَا
وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (٢٥)

22. De ki: "Allah'tan başka tanrı olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın. Onlar, göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahip değillerdir. Onların, her ikisinde hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur."

23. Allah'ın huzurunda, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez. Nihayet onların kalplerinden korku giderilince şöyle derler: "Rabbiniz ne buyurdu?" Onlar da: "Hak olanı buyurdu" derler. O, yücedir, büyüktür.

24. De ki: "Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?" De ki: "Allah! O halde doğru yolda veya apaçık sapıklıkta olan ya biziz ya da sizsiniz."

25. De ki: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz."

22. Ey Muhammed! Müşriklere, inançlarının bâtıl olduğunu ortaya koymak ve kendilerini âciz bırakmak için **«de ki: 'Allah'tan başka»** O'nun yerine **«tanrı olduklarını ileri sürdüğünüz şeyleri çağırın.»** Yani size fayda vermek ve zararı gidermek için Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şeyleri çağırın. Eğer bu çağrınız yerinde ise belki size karşılık verirler. Bu ifadenin ardından Allah Teâlâ cevabın belli olduğunu hissettirerek gereken cevabı vermiş -ki Allah boy ölçüşmeyi kabul etmez- ve onların durumunu açıklamak üzere şöyle buyurmuştur:

«Onlar,» hiçbir hususta **«göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şeye»** iyilik ve kötülüğe, fayda ve zarara **«sahip değillerdir. Onların,»** yani tanrılarının **«her ikisinde»** göklerde ve yerde yaratma, mülk ve tasarruf açısından **«hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan»** putlarından, gökler ve yere ait işleri plânlamada kendisine destek sağlayacak **«bir yardımcısı da yoktur.»** Kısacası, Allah Teâlâ yarattıklarına muhtaç değildir. Fakat onların tanrıları ise her şeyden âcizdir.

23. İddia etmekte oldukları gibi **«Allah'ın huzurunda, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati»** hiçbir şekilde **«fayda vermez.»** Sadece şefaati hak eden kişilere, Allah'ın izin verdiği kimselerin şefaâti fayda verir. Bunların dışındakilere ise asla fayda vermez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...İzni olmadan katında kim şefaat edebilir?..."* (Bakara: 255) *"Şefaat"*: Birinin, başka biri için af ve lütuf talep etmesidir.

«Nihayet onların» yani şefaat edeceklerle kendilerine şefaat edilecek mü'minlerin **«kalplerinden korku giderilince»** kendilerine şefaat edilecekler **«şöyle derler:»** İzin konusunda Rabbiniz ne buyurdu? Çünkü onlar, şefaat iznine muhtaçtırlar ve O'nun emrine önem vermektedirler. Oysa kâfirler, şefaat dileme durumundan uzak ve kalplerinden korkunun giderilmesinden fersah fersah ötedirler. Böyle olunca kendilerine şefaat için nasıl izin verilir?

Denmiştir ki, kendilerine şefaat edilecekler izin isteme ve dilekte bulunma durumunda uzun bir süre beklerler. Nihayet kalplerindeki korku giderilip dileklerine kulak verileceği müjdesi ortaya çıkınca: **«'Rabbiniz ne buyurdu?'»** diye sorarlar. Bunun üzerine, **«Onlar da:»** Yani şefaat edecekler de:

«**'Hak olanı buyurdu' derler.**» Bu hak, hak edenler için şefaat izninin verilmesidir. Şefaat edecekler, şefaat için doğrudan izin talebinde bulunacaklardır.

«**O, yücedir, büyüktür.**» Yani O, yücelik ve büyüklükte, hükümranlık, zat, sıfat, söz ve fiil açısından tektir. Bu nedenle O'nun izni olmadan insanların en şereflilerinden biri dahi konuşamaz. Gerçekten O, büyüktür. Her şey O'nun büyüklüğü yanında basit kalır.

24. Ey Muhammed! «**De ki: 'Göklerden**» yağmur indirerek «**ve yerden**» bitki bitirerek «**size rızık veren kimdir?'**» Allah Teâlâ Hz. Peygambere müşrikleri ilâhlarının göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip olmadıklarını ve rızık verenin sadece Allah Teâlâ olduğunu kabullenmeye sevkederek onları susturmasını emretmiştir. Zaten onlar bunu inkâr etmiyorlardı. Nitekim bu durumu dile getiren âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: *"De ki: 'Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim sahip olabilir?'... Onlar; 'Allah' diyeceklerdir."* (Yunus: 31) Fakat onlar gereğini yerine getirme endişesiyle cevap vermede duraklamaları yüzünden Hz. Peygamber'e şöyle buyurulmuştur:

«**De ki: 'Allah!**» size rızık veriyor! Çünkü onlara göre de bundan başka cevap yoktur. «**O halde doğru yolda veya apaçık sapıklıkta olan ya biziz ya da sizsiniz'**» Yani Allah'ın birliğini, rızık verenin O olduğunu ve zatına mahsus gücünü kabullenip sadece O'na kulluk eden grupla; kullukta O'na cansız şeyleri ortak koşan gruptan biri, ya doğru yolda ya da apaçık sapıklık içindedir. Biraz önce geçtiği gibi kimin doğru yolda, kimin de sapıklıkta olduğunu tayin eden bu veciz ifade, insaf prensiplerine uygun olarak cereyan ettiği için durumu açıkça belirtmekten daha vurgulu ve azılı hasmı susturmada etkilidir. Bu söz tıpkı arkadaşını tarif eden adamın şu sözü gibidir: "Allah hangimizin yalancı olduğunu bilir."

25. «**De ki: 'Bizim işlediğimiz suçtan**» ve kazandığımız küçük günah ve kusurlardan «**siz sorumlu değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden**» küfür ve büyük günahlarınızdan «**sorumlu değiliz.'**» Aksine herkes kendi ameline karşılık hesaba çekilir. Nitekim her çiftçi, başkasının değil kendi ekinini toplar. Bu adalet açısından daha belirgin, tartışmaya girmekten ve zor duruma düşmekten daha uzaktır. Çünkü bu ifadenin kapsamında inananlar için yanılma kastedildiği halde onlara suç işleme isnad edilmiş, inkârcıların amelleri de en büyük günahlardan ibaret olmasına rağmen onlara sadece işlediğiniz, yaptığınız tabiri atfedilmiştir.

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا
بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِ
شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ
إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾
قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

26. De ki: "Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda adaletle hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, çok iyi bilendir."

27. De ki: "Allah'a eş koştuklarınızı bana gösterin. Hayır. Aksine yegâne galip ve hikmet sahibi olan ancak Allah'tır."

28. Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.

29. "Doğru iseniz bu vaad ne zamandır?" derler.

30. De ki: "Size bir gün vaad edilmiştir. Ondan bir saat ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz."

26. «**De ki: 'Rabbimiz**» kıyamet günü toplanma ve hesap anında «**hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda adaletle hükmedecektir.**» Bizim ve sizin durumunuz ortaya çıktıktan sonra doğru yolda olanları cenne-

te, bâtıl yolda olanları ise cehenneme koymak sûretiyle bizi ayıracaktır.

O, en âdil hüküm veren,» son derece girift meseleleri çözen, verilmesi gereken hükmü, kimin lehine ve kimin aleyhine hükmedeceğini **«çok iyi bilendir.'»** Gerek bu durum, gerekse diğer durum ve hususlar O'na gizli kalmaz.

27. «De ki: 'Allah'a eş koştuklarınızı bana gösterin.» Bu emirle onlara büyük hatalarının gösterilmesi ve görüşlerinin bâtıl olduğunun bildirilmesi amaçlanmıştır. Yani hangi sıfatla putlarınızı, ibadeti hak etmekle birlikte benzeri olmayan Allah'a eş koştuğunuzu bana gösterin. Onlara niçin taptığınızı bana söyleyin. Onlar yaratabiliyorlar mı? Rızık verebiliyorlar mı? Bu ifade ile inkârcılar, delilin aleyhlerine sabit olmasından sonra daha çok susturulmuşlardır.

«Hayır.» Burada inananlarla inkârcıların mukayesesinin yersiz olduğu ortaya konduktan sonra o inkârcıların Allah'a eş koşmalarından menedildikleri belirtilmektedir. **«Aksine yegâne galip ve»** eşsiz **«hikmet sahibi olan ancak Allah'tır.'»** Nitekim Allah: "*O Allah tektir.*" (İhlâs: 1) buyurmuştur. Öyleyse en basit ve en zelil şeyler olan putlarınızın bu yüce rütbe ile ne ilgisi vardır?

28. Ey Muhammed! **«Biz seni»** esmeriyle siyahıyla **«bütün insanlara ancak»** mü'minlere cenneti **«müjdeleyici ve»** kâfirleri de cehennemle **«uyarıcı»** ve korkutucu **«olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.»** Bu yüzden bilgisizlikleri onları muhalefete ve isyana sevkeder.

Âyet-i kerimede *"insanlar"*, müjde ve uyarı nimetleriyle peygamberlik nimetini bilmedikleri vurgulanarak iki defa zikredilmişlerdir. Gerçekten bu insanlar sözkonusu nimetler sayesinde Allah'ın kendilerine olan lütfunu tanımazlar ve O'na şükretmezler. Çünkü akıl yalnız başına dünya ve âhiretle ilgili bütün işleri idrak edemez, zararlı ve yararlı şeyleri ayıramaz. Bu nedenle insanlar; müjdelenmeye, uyarılmaya, peygamberler ve nebîler vasıtasıyla müşkil olan şeylerin izahına ihtiyaç duymuşlardır.

Âyet-i kerime Hz. Peygamber'in peygamberliğinin genel olduğunu ve onun herkese gönderildiğini göstermektedir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Altı şeyle peygamberlerden üstün kılındım: Bana az sözle çok mana ifade etme hasleti verilmiş, bir aylık yol kadar yerden düşmana korku salınmakla destek sağlanmış, ganîmetler bana helâl kılınmış, benim için yer-*

yüzü temiz ve mescid sayılmıştır. Ben bütün insanlara gönderildim ve peygamberlik benimle son bulmuştur." [6] Bunu gösteren âyet-i kerime de şudur: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."* (Enbiyâ: 107) Bütün varlıklar bu hitabın kapsamı içine girmektedir. Allah Teâlâ; *"Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."* (Sebe': 28) sözü ile de insanların pek çoğunun ifade edilen gerçeği bilmediklerine işaret etmektedir.

29. Aşırı cehaletlerinden ve sapıklıklarından dolayı Allah Rasûlü ile mü'minlere alaylı bir şekilde hitap ederek: Söylediklerinizin tahakkuku ve meydana gelişi konusunda **«'doğru iseniz»** kendisiyle müjdelenen ve uyarılan **«bu vaad»** yani cennet ve cehennem **«ne zamandır?' derler.»**

30. «De ki: 'Size bir gün vaad edilmiştir» ki o gün yeniden dirilme günüdür. **«Ondan»** yani bu vaadin aniden gelişi anında ondan **«bir saat ne geri kalabilirsiniz, ne de öne geçebilirsiniz.'»** Bu ifadede bir tehdidin olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim aklen öne geçmenin mümkün görülmediği gibi geri kalmak da mümkün görülmemiştir.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ وَلَا بِٱلَّذِى
بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ
إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ ۖ يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟
لَوْلَآ أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ لِلَّذِينَ
ٱسْتُضْعِفُوٓا۟ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم بَل كُنتُم

6- Hadisi, Müslim bu ifadelerle tahrîc etmiş, Buhârî, Tirmizî ve Nesâî de yakın lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/530.

مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا
بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ
أَنْدَادًا ۚ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ
فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾
وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ
بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ
بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

31. İnkârcılar dediler ki: "Bu Kur'an'a ve bundan önce inen kitaplara asla inanmayacağız." Sen bu zalimleri, Rablerinin huzurunda dikilmiş, birbirlerini suçlayarak söz atarlarken bir görsen! Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara: "Siz olmasaydınız biz elbette inanmış olacaktık" derler.

32. Büyüklük taslayanlar, güçsüz sayılanlara: "Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Aksine siz suç işliyordunuz" derler.

33. Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara: "Hayır. Gece gündüz (işiniz) hile ve tuzak kurmaktı. Siz daima Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortak koşmamızı bize emrederdiniz" derler. Artık azabı gördüklerinde pişmanlıklarını içlerine

atarlar, Biz de o kâfirlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak yaptıklarının cezasını çekerler.

34. Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı kişileri: "Kuşkusuz biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" dediler.

35. "Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz" dediler.

36. De ki: "Rabbim, dilediğine bol rızık verir ve kısar. Fakat insanların çoğu bilmezler."

31. «**İnkârcılar**» yani Kureyş kâfirleri «**dediler ki:**» Muhammed'e inen «**'bu Kur'an'a ve bundan önce inen**» Tevrat ve İncil gibi yeniden dirilmeyi haber veren «**kitaplara asla inanmayacağız.'**»

Ey Muhammed! Ya da hitaba lâyık olan! «**Sen**» yeniden dirilmeyi inkâr eden «**bu zalimleri**» -çünkü onlar inkârı iman yerine koymuşlardır- «**Rablerinin huzurunda**» hesap verme durumunda parmak uçlarında «**dikilmiş,**» alıkonmuş «**birbirlerini suçlayarak söz atarlarken**» ve tartışmaya koyulurlarken «**bir görsen!**» İfadenin, tasvirinden yetersiz kaldığı kötü ve çirkin bir durum görürsün.

«**Güçsüz sayılanlar**» ve ezilenler «**büyüklük taslayanlara:**» Yani aşırı derecede kibirli olan, Allah'a ibadet etmeye, peygamberlerine indirilen âyetleri kabul etmeye tenezzül etmeyen, zayıf kimseleri taşkınlığa ve sapıklığa sevketmeye çalışan liderlere: «**'Siz olmasaydınız**», saptırmanız ve bizi iman etmekten alıkoymanız olmasaydı «**biz elbette inanmış olacaktık', derler.**» Yani siz iman etmemizi ve peygambere uymamızı engellediniz.

Sanki "Büyüklük taslayanlar ne derler?" diye sorulur ve bunun üzerine şöyle buyurulur:

32. «**Büyüklük taslayanlar, güçsüz sayılanlara:**» Onları iman etmekten alıkoyduklarını inkâr ederek ve bu durumu kendilerine ispat etmeye çalışarak: «**'Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik**» ve alıkoyduk? Biz size engel olmadık. «**Aksine siz suç işliyordunuz',**» bu nedenle kendinizi imana ermekten alıkoydunuz ve taklidi tercih ettiniz «**derler.**» Bu ifadede, dünyada bir kısmının diğer bir kısma uymasının âhirette düşmanlığa ve birbirinden uzaklaşmaya sebep olacağına dair kâfirlere bir uyarı var-

dır.

33. «Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara» cevap vererek: **«'Hayır. Gece gündüz (işiniz) hile ve tuzak kurmaktı.»** Yani doğrusu hileniz gece gündüz bize engel oldu ve bizi Allah'a ortak koşmaya, günahlara sevketti. **«Siz daima Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na ortak koşmamızı bize emrederdiniz' derler. Artık»** her iki grup **«azabı gördüklerinde»** doğru yoldan sapmak ve saptırmak gibi yaptıkları kötü şeyleri, pişmanlığın kendilerine fayda vermediği bir zamanda ayıplanma endişesiyle **«pişmanlıklarını içlerine atarlar»** ve birbirinden gizlemeye çalışırlar, ya da pişmanlıklarını ortaya koyarlar ki, durumlarına uyan da budur. Nitekim burada geçen "*ısrâr*" sözcüğü hem gizlemek, hem de açığa çıkarmak anlamlarına gelir.

Kıyamet günü **«Biz de»** her iki gruptan dünyada kendilerine hak geldiği zaman onu inkâr eden **«o kâfirlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak»** dünyada **«yaptıklarının»** küfür ve günahlarının **«cezasını çekerler.»** Onlar dünyada cin ve insan şeytanlarının teşvikiyle kendilerini bağlayıp imandan alıkoyunca, âhirette boyunlarına sözkonusu tasmaların takılmasını meşrû hale getirmişlerdir.

34. «Biz hangi ülkeye bir uyarıcı» halkını azapla uyaran bir peygamber **«göndermişsek mutlaka oranın varlıklı kişileri:»** Yani bu ülkenin büyüklük taslayan ve dünyada müreffeh bir hayat süren liderleri peygamberlerine: **«'Kuşkusuz biz,»** iddianıza göre **«sizinle gönderilen şeyleri»** tek Allah inancını ve imanı **«inkâr ediyoruz' dediler.»**

Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber'i teselli etmek için gelmiştir. Yani "Ey Muhammed! Geçmiş ümmetlerin zenginlerinin gidişatı böyledir. Bu nedenle kavminin ileri gelenlerinin tutumuna aldırış etme." Tekzibe herkesin iştirak etmesine rağmen bunun varlıklı kişilere mahsus bir özellik kılınması, ya onların uyulan kişiler olmasından, ya da tekzibe ve inkâra iten en büyük etkenin, büyüklük taslamaya iten müreffeh yaşamanın olmasından kaynaklanmaktadır.

35. Varlıklı kâfirler, dünya saltanatı ve kendileri için deneme sayılan şeylerle övünerek fakir mü'minlere: **«'Biz»** dünyada **«malca ve evlâtça»** sizden **«daha çoğuz, biz»** âhiretin var sayılması durumunda orada **«azaba uğratılacak da değiliz' dediler.»** Çünkü dünyada değerli görülen, âhirette küçümsenmez.

36. Ey Muhammed! Onlara cevap vererek **«de ki: 'Rabbim,»** mü'min

olsun, kâfir olsun **«dilediğine bol rızık verir ve»** sonsuz hikmetlere dayalı dileği gerektirdiği ölçüde -ister mü'min, ister kâfir olsun- dilediğinden de **«kısar.»** İtaat ve itaatsizlikle ilgili olan mükâfat ve ceza işi ise bu durumla mukayese edilmez. Çünkü rızkın daraltılması, kişiye değer verilmediği anlamına gelmediği gibi genişletilmesi de kendisine değer verildiği anlamına gelmez. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Dünya, iyinin ve günahkârın kendisinden yararlandığı hazır bir mal, âhiret ise doğru bir vaad olup orada, hükümranlık elinde olan ve yüce olan Allah hükmeder.*"

«Fakat insanların çoğu», gaflet içinde olanlar, rızkın bol verilmesinin ve kısılmasının hikmetini **«bilmezler.'»** Zannediyorlar ki rızkın bol verilmesinin sebebi şeref ve üstünlük, kısılmasının sebebi de zillet ve hafifliktir. Ve onlar, birincinin çoğu kez istidrac kabilinden; ikincinin ise deneme ve derecenin yükseltilmesi maksadıyla olduğunu bilmezler.

Allah Teâlâ hakkı pekiştirmek üzere şöyle buyurmuştur:

وَمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُم
بِٱلَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ
جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ
يَسْعَوْنَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾
قُلْ إِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥ ۚ وَمَآ
أَنفَقْتُم مِّن شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ
يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا

يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ ۖ بَلْ كَانُوا
يَعْبُدُونَ الْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

37. Katımızda size yakınlık sağlayacak ne mallarınız, ne de evlâtlarınızdır. Fakat iman edip iyi amelde bulunanlar müstesna. Ancak onlara yaptıklarına karşılık kat kat fazlası vardır. İşte onlar, yüksek makamlarda güven içindedirler.

38. İnat ederek âyetlerimizi boşa çıkarmaya çalışanlara gelince işte onlar azapla yüz yüze bırakılacaklardır.

39. De ki: "Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve kısar. Siz Allah için ne verirseniz O, onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

40. O gün Allah, onların hepsini toplar, sonra meleklere: "Bunlar size mi tapıyorlardı?" der.

41. "Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, Sensin. Doğrusu onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanıyorlardı." derler.

37. Ey insanlar! **«Katımızda size yakınlık sağlayacak ne mallarınız, ne de evlâtlarınızdır. Fakat iman edip iyi amelde bulunanlar müstesna.»** Yani mal ve evlâtlar hiçbirinizi Allah'a yaklaştırmaz. Fakat malını Allah yolunda harcayan, çocuklarına iyiliği öğretip hak yolda yetiştiren iyi mü'min hariç. **«Ancak onlara»,** inanıp kulluk edenlere **«yaptıklarına»,** iyi amellerine **«karşılık kat kat fazlası vardır.»** Yani onların bir iyiliğine karşılık on kat, daha fazla ve yedi yüz kat derken sayılamayacak derecede karşılık vardır.

«İşte onlar, yüksek makamlarda» cennet köşklerinde hoş olmayan bütün şeylerden ölüm, yaşlılık, hastalık, düşman vs. âfetlerden uzak **«güven içindedirler.»**

İbrahim b. Edhem bir adama şöyle sormuştur: "Uyku halinde iken bir gümüş parayı mı daha çok seversin, yoksa uyanık halde iken bir altın parayı mı?" Adam: "Uyanık halde iken bir altın parayı" diye cevap vermesi üzerine

İbrahim b. Edhem: "Dünyada sevdiğin şey tıpkı uyku halinde sevdiğin gümüş para gibidir. Âhirette sevdiğin şey ise tıpkı uyanık halde sevdiğin altın gibidir. Öyleyse ölüm için hayatını değerlendir," demiştir.

Hz. Ömer birgün Allah Rasûlü'nün huzuruna, evine girmiş ve onu uyur halde bulmuştu. Hasır Hz. Peygamber'in bir tarafına iz bırakınca Hz. Ömer ağlayarak şöyle demiştir: "Ey Allah'ın elçisi! Sen hasır üzerinde, İran ve Bizans hükümdarları ise ipek döşekler üzerinde!" Bunun üzerine Allah Rasûlü(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ey Ömer! Onlar dünya hayatında peşin olarak kendilerine hoş şeyler verilen bir toplumdur. Biz de iyi şeyleri âhiret hayatına bırakılan bir toplumuz. Dünya onların, âhiret de bizim olmasını istemez misin? Benim dünya ile olan ilişkimin örneği, tıpkı çok sıcak bir günde yola çıkan ve bir ağacın altında gölgelendikten sonra orayı terkedip giden bir yolcu gibidir."*[7] O halde insan için uygun olan, ölümsüz olanı alıp, ölümlü olanı bırakmaktır.

Öte yandan hikâye edildiğine göre bir hükümdar vezirlerinden birini diğerlerinden daha çok seviyormuş. Onlar da onu kıskanmış ve aleyhinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine hükümdar işin gerçeğini ortaya koymak üzere çeşitli süsler ve zînetlerle süslenmiş bir konakta onları ağırlamış ve ardından şöyle demiştir: "Her biriniz konakta hoşuna giden şeyi alsın." Onlar da hoşuna giden mücevherleri ve eşyayı almışlar, fakat kıskanılan söz konusu vezir ise hükümdara: "Benim hoşuma sadece sen gittin," diyerek onu tercih etmiştir. İnsan, bu süslü dünyaya sadece imtihan için gelmiştir. O, tıpkı gelin gibi üzerine saçılan şeylere aldırış etmez. Şayet aldırış eder ve döner bakarsa onun düşüklüğünü ve aklının noksanlığını gösterir. Bugün fırsat günüdür, gelecek ise yolculuk için azık tedarik etme günüdür.

38. «İnat ederek» bizi âciz bırakacaklarını ve bizden kaçabileceklerini sanarak Kur'an **«âyetlerimizi»** reddetmek, onlara saldırmak suretiyle **«boşa çıkarmaya çalışanlara gelince işte onlar azapla yüz yüze bırakılacaklardır.»** O azaptan uzaklaşamadıkları gibi güvendikleri şeyler de kendilerine fayda vermez.

39. «De ki: 'Rabbim,» denemek ve bir hikmet için **«kullarından dilediğine»** bazen **«bol rızık verir ve»** bazen de **«kısar.»** Bu ifade tek bir şahıs-

7- Hadisî Ahmed b. Hanbel ve Hâkim: *"Benim dünya ile olan ilişkimin örneği bir yolcu gibidir..."* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/101.

la ilgili, daha önce geçen aynı anlamdaki âyet ise iki ayrı şahısla ilgilidir. Bu nedenle burada bir tekrar söz konusu değildir. **«Siz Allah için ne verirseniz O, onun yerine başkasını verir.»** Yani Allah'a itaat hayır ve iyilik yolunda ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir; dünyada ona mal verir, kanaat verir, âhirete ise sevap ve çeşitli cennet nimetlerini verir. Öyle ise fakirlikten korkmayınız, dünya da ve âhirette Allah'ın lütuflarını elde etmeye çalışınız. **«O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.'»** Başkası ise Allah'ın rızkını ulaştırmada sadece bir vasıtadır. Dolayısıyla gerçek anlamda rızık vermekle ilgisi yoktur. Allah Teâlâ herkese tükenmeyen hazinelerden lütfeder.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle geçmektedir: "Kulların yararına olan şeyleri yapmak en büyük itaat ve en şerefli ibadet olunca -ki bu, peygamberlerin ve sâlih kulların görevlerinden biridir.- Allah Teâlâ onlara âyet-i kerimede bu yararlı hizmetlerin birini göstermiş ve onu teşvik etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de buna teşvikle ümmetine şöyle buyurmuştur: "*Bütün insanlar Allah'ın iyâli, yani bakımlarını üstlendiği kişilerdir. En çok sevdiği kişi ise aile fertleri için en faydalı olan kişidir.*" (8)

el-Askerî şöyle demiştir: "Hadisteki bu ifade mecazîdir. Allah Teâlâ kulların rızkını üzerine alıp tekeffül edince insanlar da tıpkı O'nun iyâli gibi addedilmişlerdir."

Hadis-i şerifte: "*Her iyilik bir sadakadır*" buyurulmuştur. "Her iyilik bir sadakadır" ifadesinin anlamı, infak etmenin malla sınırlı kalmaması demektir. Aksine mal, söz, iş, ilim ve dinî bilgiden müteşekkil her iyiliği içine alır. Allah'ın zâtı ile ilgili bilgi, bunların en üstünü ve en şereflisidir. Çünkü malların faydası bedenler için, dinî bilgilerin faydası ise kalpler ve ruhlar içindir.

40. «O gün Allah, onların hepsini toplar,» yani "Ey Muhammed! Kavmine Allah'ın, büyüklük taslayanları, güçsüz sayılanları ve Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyleri toplu olarak biraraya getireceği günü hatırlat." **«Sonra»** putlara tapan müşrikleri azarlamak ve iddia ettikleri gibi şefaatlerinden ümitlerini kesmek için **«meleklere: 'Bunlar»** yani kâfirler, dünyada **«size mi tapıyorlardı?' der.»**

41. Melekler bu durumdan uzak olduklarını ifade ile: **«'Sen yücesin,»** şirkten seni tenzîh ederiz, **«bizim dostumuz onlar değil, sensin. Doğrusu**

8- Hadisi Ebû Ya'lâ *Müsned* isimli eserinde, Taberânî de *Kebîr* isimli kitabında ve el-Bezzâr ise Enes'ten merfû olarak tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/105.

onlar» bilgisizliklerinden ve sapıklıklarından dolayı **«cinlere»**, şeytanlara **«tapıyorlardı.»** Allah'tan başkasına kullukta onlara boyun eğiyorlardı. **«Çoğu onlara»** yani cinlere ve "Melekler Allah'ın kızlarıdır" şeklindeki yalan sözlerine **«inanıyor»**, onlara uyuyor ve kendilerine şefaat edeceklerine dair ifadelerine aldanıyor **«lardı' derler.»** Âyetteki "*ekser*" (çoğu) kelimesi burada "hepsi" anlamında olup bununla müşrikler kastedilmiştir ve bütün müşrikler demektir. Bazı müfessirler ise şöyle demişlerdir: "Çoğu ifadesi, hepsi anlamında değildir; bununla insanlar kastedilmiştir ki, insanların çoğu demektir."

فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذُوقُوا۟ عَذَابَ
ٱلنَّارِ ٱلَّتِى كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا
بَيِّنَٰتٍ قَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُكُمْ ۚ وَقَالُوا۟ مَا هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ
وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ
مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَآ ءَاتَيْنَٰهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَآ
أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

وَمَا بَلَغُوا۟ مِعْشَارَ مَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ فَكَذَّبُوا۟ رُسُلِى فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

42. Bugün bir kısmınızın diğerlerinize bir fayda, ya da bir zarar vermeye gücü yetmez. Biz zalim olanlara: "Yalanlamakta olduğunuz ateşin azabını tadın" deriz.

43. Onlara âyetlerimiz apaçık olarak okunduğu zaman demişlerdi ki: "Bu, sizi babalarınızın taptıklarından çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir." Ve yine: "Bu da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir" dediler. Hak, inkâr edenlere geldiğinde onun için: "Bu apaçık bir büyüdür" dediler.

44. Oysa Biz onlara okuyacakları kitaplar vermemiş ve senden önce de onlara bir uyarıcı göndermemiştik.

45. Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) yalancı saymışlardı. Oysa bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile erişememişlerdi. Böyle iken peygamberlerimi yalanladılar ama Beni inkâr (edişin sonu) nasıl oldu?

42. «**Bugün**» yani mahşer günü «**bir kısmınızın**», putların «**diğerlerinize**», puta tapanlarınıza «**bir fayda, ya da bir zarar vermeye gücü yetmez.**» Şefaat da edemez, azap da edemez. Çünkü o gün bütünüyle emir Allah'ındır. Nitekim âhiret yurdu hesap yurdudur. Allah'tan başka kimse insanları hesaba çekemez.

Bu ilâhî mesaj da meleklere hitap cümlesindendir. Meleklerin, kâfirlerin kendilerine nisbet etmiş oldukları şeyden Allah'ı tenzih etmeleri anında kendilerine söylenen sözlerin içinde yer almaktadır. Âcizliklerini, kendilerine tapanların nazarındaki eksikliklerini ortaya koymak ve umduklarını bütünüyle boşa çıkaran durumları belirtmek üzere şahitler huzurunda onlara hitap edilir:

«**Biz**» inkâr etmek ve yalan saymak suretiyle kendilerine yazık edip «**zalim olanlara:**» İman ve tasdik yerine inkâr ve yalanlamada bulunanlara âhirette: Dünyada «**'Yalanlamakta olduğunuz**» ve ısrarla yok saydığınız «**ateşin azabını tadın.'**» Onunla karşı karşıya geldiniz ve böylece zannınız ve davanız boşa çıktı «**deriz.**» Bu ifade, o gün meleklere söyleneceklerin anlatılmasının ardından kullara söyleneceklerin Allah Rasûlü'ne anlatılmasından ibarettir.

Bil ki, cinlere tapan ve şeytanın dilediği gibi ona itaat eden kişinin azabı tıpkı İblis'in azabı gibi sürekli olur. Nefsinin dilediği şekilde ona boyun eğen kişi de günaha girmiştir. Ancak bunun azabı geçici olur. Arzularına uyan kimsenin ise hesabı zor olur.

Yahya (a.s.), büyük bir zat oluşuna ve bilerek bir hata yapmamasına rağmen ateşin azabından korkuyor, gece, gündüz ağlıyordu. Hal böyle iken gaflet içinde bulunan kimse günahlarının çokluğuna ve şeytan gibi bir düşmanı olmasına rağmen imanının zedelenmesinden nasıl emin olabilir? O halde her durumda Allah Teâlâ'dan başkasına meyletmekten tevbe etmeli, yakarmalı ve sabah akşam ağlamalı ki ateşten kurtulması mümkün olsun.

43. «**Onlara**» Mekke müşriklerine Kur'an «**âyetlerimiz**» tevhidin hakikatine ve şirkin bâtıl oluşuna delâleti «**apaçık olarak**» Hz. Peygamber'in diliyle ardarda «**okunduğu zaman**» Peygamber (s.a.v.)'e işaretle «**demişlerdi ki: 'Bu, sizi**» uzun bir süreden beri «**babalarınızın taptıklarından**», putlardan «**çevirmek isteyen**» ve ortada ilâhî bir din olmadan kendiliğinden icad ettiği şeye uymanızı talep eden «**bir adamdan başkası değildir.**» Buradaki *"bir adam"* deyimi küçümsemeyi ve alayı ifade etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber müşrikler arasında bilinen ve meşhur olan biriydi.

Âyet-i kerimedeki *"babalar"* kelimesinin kendilerine değil de muhatablara *"babalarınız"* şeklinde söylenmesi, onlardaki ırkçılığı tahrik ederek şirkte karar kılmalarını sağlamaya ve tek Allah inancından nefret ettirmeye yöneliktir.

«**Ve yine: 'Bu**» Kur'an «**da**» kapsadığı tevhid ve yeniden dirilme işi anlayışlarına uymadığı için Allah Teâlâ'ya isnad ederek kendisi tarafından «**uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir' dediler.**» Onlar bu sözü inatlarından ve büyüklenmelerinden dolayı söylemişlerdir. Oysa onların büyüğü Utbe b. Rabia Kur'an hakkında: "Allah'a andolsun ki o ne bir şiir, ne uy-

durma bir söz, ne de bir sihirdir" demiştir.

«**Hak,**» Kur'an «**inkâr edenlere**» Allah Teâlâ tarafından «**geldiğinde**» onu düşünüp taşınmadan hemen işitir işitmez onu yalan sayarak ve bile bile inkâr ederek «**onun için: 'Bu apaçık bir büyüdür'**» ve bunun için bir şüphe söz konusu değildir «**dediler.**» *"Sihir;"* imsak vaktinden önceki birinci aydınlıkla, imsak vaktinde ortaya çıkan ikinci aydınlık arasındaki vakit için kullanılan *"seher"* kelimesinden alınmıştır. Seher aslında ışıkla karanlığın birbirine karışmasıdır. Söz konusu seher vakti sabah aydınlığının karışmasıyla gece değil; göze güneş ışığı gelmediğinden dolayı da gündüz değildir. Aynı şekilde sihirbazların yaptığı şey yok sayılacak derecede bâtıl değil; çünkü göz tereddüt edilmeyen bir şeyi farketmektedir. O, gerçekten hak olan bir şey de değil ki bizzat var olduğu ortaya çıksın. Kısacası sihir, gözün gördüğü ve görenin sandığı gibi bir şey değildir.

44. «**Oysa Biz onlara**» yani Mekke'li müşriklere «**okuyacakları kitaplar vermemiş**» ki bu ifade onların müşrik olduklarını göstermektedir. Nitekim âyet-i kerimede; *"Yoksa onlara bir delil indirdik de o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?"* (Rum: 35) diye buyurulmuş; bir diğer âyette ise şöyle ifade edilmiştir: *"Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?"* (Zuhruf: 21)

Âyette *"kitaplar"* lâfzının çoğul olarak getirilmesi, söz konusu şüphe için benzer delillerin olması gerektiğini vurgulamaktadır.

«**Ve senden önce de onlara**» kendilerini şirke çağıran ve şirkin terkedilmesi durumunda ceza ile uyaran «**bir uyarıcı göndermemiştik.**» Onların inancının bâtıl olduğu her yönüyle daha önce ortaya çıkmış, hal böyle iken bu sapık düşünceye nasıl sahip olmuşlardır?

Bu mesaj, onların cehaletini ve görüşlerinin basitliğini ortaya koymaktadır. Ardından Allah Teâlâ onları tehdit ederek şöyle buyurmuştur:

45. Kavmin Kureyş seni yalancı saydıkları gibi «**onlardan öncekiler**» geçmiş ümmetler ve nesiller «**de (peygamberlerini) yalancı saymışlardı. Oysa bunlar, onlara**» beden gücü, mal, evlât çokluğu ve uzun ömürden «**verdiklerimizin onda birine bile erişememişlerdi. Böyle iken peygamberlerimi yalanladılar ama Beni inkâr (edişin sonu)**», köklerini kazımam ve yok etmem «**nasıl oldu?**» Onların yanında bunlara da aynı şekilde köklerini kazıyacak azâbı vermeme engel olan nedir? Bu nedenle bunlar, benzer durumdan sakınsınlar.

قُلْ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا۟
لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۟ ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ
إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُم
مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِٱلْحَقِّ ۚ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾
قُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ ٱلْبَٰطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِن
ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِى ۖ وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِىٓ إِلَىَّ رَبِّىٓ ۚ
إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

46. De ki: "Size tek bir öğüdüm vardır: Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalkmanız, ardından düşünmenizdir. (Anlayacaksınız ki,) arkadaşınızda bir delilik yoktur. O, ancak çetin bir azabın öncesinde sizi uyarmaktadır."

47. De ki: "Ben sizden ne ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ecrim yalnız Allah'a aittir. O, her şeye şahittir."

48. De ki: "Rabbim, hakkı (ortaya) koyar. O, her türlü gizliyi en iyi bilendir."

49. De ki: "Hak geldi; artık bâtıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir."

50. De ki: "Eğer saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer doğru yolda olursam, bu da Rabbim'in bana vahyetmesiyledir. Şüphesiz O, işitendir, yakın olandır."

46. Ey Muhammed! **«De ki: 'Size tek bir öğüdüm vardır:»** Gösteriş ve taklit için değil **«'Allah için»** ve O'nun rızası için Allah Rasûlü'nün meclisinden ve yanında bulunan topluluktan **«ikişer ikişer ve teker teker kalkmanız, ardından»** onun durumu hakkında **«düşünmenizdir. (Anlayacaksınız ki)»** zannettiğiniz gibi **«arkadaşınızda»** peygamberde kendisini peygamberlik davasına sevkeden **«bir delilik yoktur.»** Âyetteki *"kalkmanız..."* şeklinde tercüme edilen *"kıyam"*dan maksat ya ayağa kalkmaktır ki hakikî manası budur. Ya da görevi yerine getirmek ve hakkı talep etmeye özen göstermektir.

İkişer ve teker şeklinde sınırlanmalarının faydası şudur: İki kişi insaflı olarak hakkı araştırıp arzu ederek Allah Teâlâ'ya yöneldiklerinde hidayete ererler. Bir kişi de boş arzulardan uzak olarak kendi kendine düşününce bu şekilde doğru yola yönelir. Fakat çokluk ise böyle değildir. Çünkü çoğu kez onların arasında insaf az, ihtilâf fazla olur ve öfke kendini gösterir. Bu tür toplumda sadece tercih edilen görüşün zaferi dinlenir.

«O,» kendisine karşı gelmeniz durumunda hakkı söyleyen bir dil ile **«ancak çetin bir azabın»** âhiret azabının **«öncesinde sizi uyarmaktadır.»** Çünkü o, kıyamete yakın gönderilmiştir.

47. «De ki:» Peygamberliği tebliğe karşılık **«'ben sizden ne ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ecrim»** ve mükâfatım **«yalnız Allah'a aittir.»** Ben ancak dünya malı değil, Allah'ın mükâfatını talep ederim. **«O, her şeye şâhittir.'»** Dolayısıyla doğruluğumu, samimi niyetimi, davetimin Allah rızası için olduğunu ve buna dünya ve âhiret için bir çıkar karışmadığını bilir.

48. «De ki: 'Rabbim, hakkı (ortaya) koyar.» Yani kullarından dilediğine vahiy gönderir veya bâtılı hak ile ortadan kaldırır ve yok eder. **«O,»** Söz, iş veya benzeri bir şey olsun göklerde ve yerde varlıkların bilemediği **«her türlü gizliyi en iyi bilendir.'»**

Âyet-i kerimede "*ğuyûb*" (gizlilikler, bilinmeyenler) sözcüğü çoğul olarak getirilmiştir. Çünkü Allah herkesin gizli yönünü, gönlünde olanları bildiği gibi kıyamet gününe kadar gelecek olan nesillerin kalplerinde olanları da bi-

lir. Yine âyet-i kerimede, farklı durumlardaki gizliliklerin bilgisine sahip olduğunu ifade için, çok iyi bilen anlamında "*allâm*" sözcüğü getirilmiştir.

Nâbiğa'ya Müslüman olduğu zaman "Muhammed (s.a.v.)'e iman mı et tin?" denmesine karşılık: "Evet, iman ettim. O, Allah'ın kitabından üç âyetle bana galip geldi. Aynı kafiyede üç beyitlik bir şiir söylemek istedim. Fakat "*De ki: Her türlü gizliyi en iyi bilen Rabbim, hakkı yerine koyar.*" (Sebe': 48) âyetini işitince âciz kaldım ve başaramadım. O zaman bunun, bir insan sözü olmadığını anladım," demiştir.

49. «De ki: 'Hak», İslâm ve Tevhid inancı **«geldi; artık bâtıl, ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.'»** Yani şirk, hiç izi kalmayacak şekilde yok olup gitti. Çünkü yok olduğuna göre bir şeyi ortaya çıkarması, ya da geri getirmesi sözkonusu değildir. Artık bütünüyle yok olma konusunda örnek getirilir olmuştur.

İbn Mes'ud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.v.) Mekke'ye girdiği zaman Kâbe'nin etrafında 360 put vardı, elinde bulunan bir sopa ile putlara vuruyor, bir taraftan da şu âyetleri okuyordu: "*Hak geldi, bâtıl yok oldu.*" (İsrâ: 81) "*De ki hak geldi. Artık bâtıldan bir eser kalmadı, bir daha geri dönmez.*" (Sebe': 49)

50. «De ki: 'Eğer» iddia ettiğiniz ve "Atalarının dinini terkettiğin zaman sapmış olursun!" dediğiniz gibi hak yoldan **«saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum.»** Sapmamın vebali bana aittir. **«Eğer doğru yolda olursam, bu da Rabbim'in bana»** hikmet ve beyanı **«vahyetmesiyledir.»** Çünkü doğru yola girmek O'nun tevfîki ve hidayeti sayesindedir.

Burada, sapıklığın kaynağının insanın kendi nefsi olduğuna işaret edilmektedir. Nefis kendi haline terkedildiği zaman ondan ancak sapıklık ortaya çıkar. Hidayet ise Allah Teâlâ'nın lütfundan kaynaklanmaktadır. Nefis onun kaynağı değildir.

«Şüphesiz O, işitendir, yakın olandır.'» Dolayısıyla doğru yolda olan ve sapmış olan herkesin sözünü ve işini, ne kadar gizli de olsa bilir.

Âyet-i kerimede, kişinin başkaları tarafından saptırılmasıyla sapmadığına işaret edilmektedir. Gerçekten sapmış olan kişi, hidayetten yüz çevirmesi sebebiyle Allah'ın kendisinde sapıklığı var ettiği kişidir. "*...Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...*" (En'am: 164) Her koyun kendi bacağından ası-

lır. Yani herkes başkasının işinden dolayı değil, kendi işinden dolayı muamele görür. İnsan, iyi amellerine ve güzel ahlâkına karşılık mükâfat görür, başkasının kötü amellerinden dolayı zarara uğramaz. Günahkâr insan da kötü amelinden dolayı ceza görür. Başkasının iyi amellerinden fayda görmez.

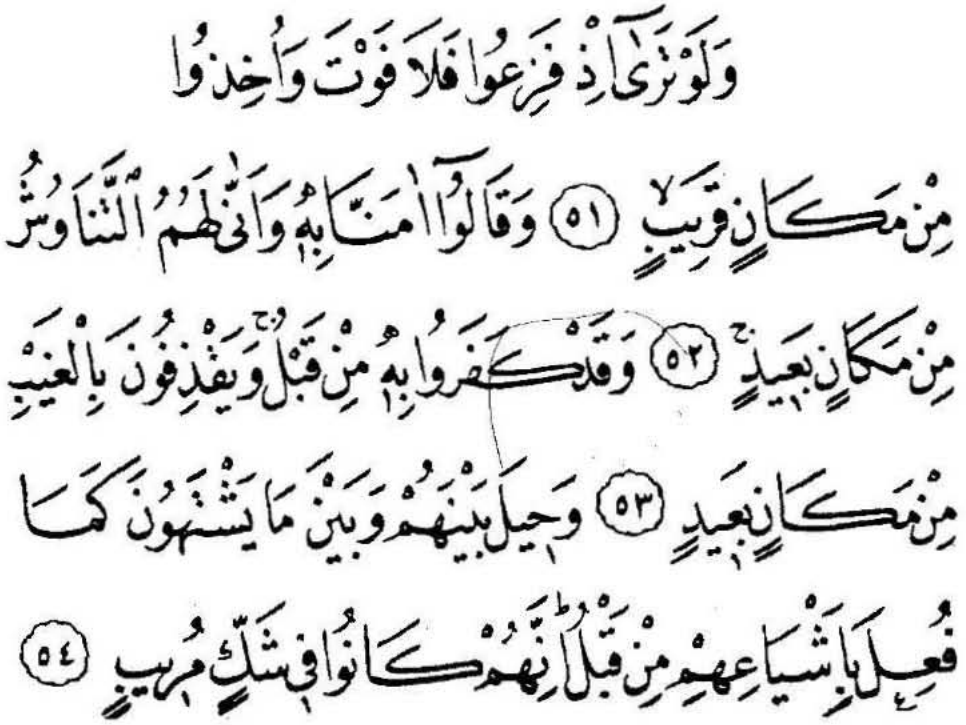

51. Onlar telâşa düştükleri zaman bir görsen! Artık kaçış yoktur, yakın bir yerden alınırlar.

52. "Ona inandık" derler, ama uzak yerden (imana) kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?

53. Halbuki daha önce onu inkâr etmişlerdi. Gayba uzak bir yerden atıyorlardı.

54. Artık kendileriyle arzuladıkları şeyler arasında perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar şüphe ve endişe içindeydiler.

51. Ey Muhammed! Ya da ey hitabı anlayan ve ona lâyık olan! **«Onlar»** kâfirler **«telâşa düştükleri»** ve ölüm, ya da yeniden dirilme anında korktukları **«zaman bir görsen!»** Korkunç bir durum görmüş olursun. **«Ar-**

tık» onlar için Allah'ın azabından **«kaçış»** ve bu kaçış veya korunmaya çalışmakla kurtuluş **«yoktur,»** korktukları şey başlarına gelir ve **«yakın bir yerden»** yani yerin üstünden altına **«alınırlar.»** Ya da durdukları yerden cehenneme atılırlar.

52. Azabı gördüklerinde **«'Ona»** yani Muhammed (s.a.v.)'e **«inandık,' derler,»** -nitekim; "*...Arkadaşınızda bir delilik yoktur.*" (Sebe': 46) âyetinde Hz. Peygamber'den sözedilmişti- **«ama uzak yerden»** dünyadan kolaylıkla **«(imana) kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?»** Çünkü iman, âhirete irtihal etmeleriyle onlardan uzak düşmüştür. *"Tenâvüş"*, elini ulaşabileceği bir şeye uzatmak demektir.

Bu mesajda iman etme fırsatı ortadan kalkıp yok olduktan sonra samimi olarak iman etmek isteyenlerin durumu, oldukça uzakta bulunan bir zarftan bir şey almak isteyen birinin durumuna benzetilmiştir ki bu isteğin gerçekleşmesi mümkün değildir.

53. «Halbuki daha önce», mükellef olma anında **«onu»** yani Muhammed (s.a.v.)'i, ya da inkârcıları uyardığı çetin azabı **«inkâr etmişlerdi.»** Tevbe kapısı kapandıktan sonra tevbe etmişler ve vasıtalar ortadan kalkınca pişman olmuşlardır. Onlar için sadece ziyan, pişmanlık, azap ve elem vardır.

Geride senden sonra ağlayacak gözler bırak
Geçen güzel günler tekrar geri dönmez.

Âyet-i kerimede hedeflenen şudur: İnsan yeryüzünde hayatta olduğu zaman bir şeye gücü yettiği gibi, toprağın altında ölü olduğu zaman buna gücü yetmez.

«Gayba uzak bir yerden atıyorlar» bilgileri olmadığı halde Allah Rasûlü, ya da azap hakkında konuşup duruyorlar **«dı.»** Nitekim inkârcılar, "Biz azaba uğratılmayacağız" diyorlardı. Aynı zamanda onlar Kur'an'ın şiir, sihir, uydurma ve yalan olduğunu ileri sürmüşlerdi. Belki de bu ifade onların bu alandaki durumlarını, bir şey görmediği halde görmüş gibi uzaktan atan bir kimsenin durumuna benzetmekten ibarettir. Zanla hareket etmekle ona kavuşulamaz.

54. «Artık kendileriyle» yani bu kâfirlerle **«arzuladıkları şeyler»** imanın faydası ve cehennemden kurtulma **«arasında perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine»** geçmiş ümmetlerin kâfirlerine **«yapıldığı gi-**

bi. Çünkü onlar» dünyada tevhid, yeniden dirilme ve azabın gelmesi gibi iman edilmesi ve yakînen kabul edilmesi gereken şeylerden **«şüphe ve endişe içindeydiler.»** Kâfirlerin dünyadaki tutumları şüpheden ibaret olunca, âhirette yakînin yani tereddütsüz imanlarının kendilerine faydası olmaz. Çünkü bu iman, azabın görülmesinden ve sorumlu addedilme yeri olan dünyadan ayrıldıktan sonra gerçekleşmiştir. Böylece onlar bu âyet-i kerimede şüphe, inkâr ve bilinmeyen şeyler hakkında atıp tutmaktan dolayı kınanmışlardır.

Bu nedenle insan bir şeyi hemen inkâra yeltenmemeli, ancak delil, ya da görme sayesinde bildikten sonra inkâr etmelidir.

Allah Teâlâ'nın yardımıyla Sebe' Sûresi'nin tefsiri sona ermiştir.

FÂTIR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 45 âyettir.

Bu sûre Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından tercüme edilmiştir.

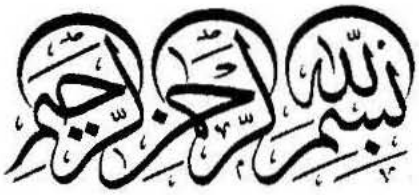

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا
اُولِيْٓ اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۭ يَزِيْدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاۗءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ
عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝١ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ فَلَا
مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٢

1. Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratışta dilediğini çoğaltır. Kuşkusuz Allah, her şeye gücü yetendir.

2. Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup, hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir.

1. «Gökleri ve yeri yaratan,» daha önce benzeri olmadan yoktan var eden, ki İbn Abbas şöyle demiştir: "*Fâtır*" kelimesinin anlamını, iki bedevî Arabın bir kuyu için yanımda tartışıncaya kadar bilmiyordum. Bu iki şahıstan

biri diğerine, ilk olarak kuyuyu ben açtım anlamında, "Ene fetertuhâ" diyordu. Müberred de, *"Fâtır*, yaratan ve yoktan var eden demektir," demiştir. «**Melekleri**» sahip oldukları farklı derecelere göre **«ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan»** ki, Allah onları kendisi ile peygamberleri arasında vasıtalar kılmıştır. Böylece onlar, ilâhî mesajları peygamberlere vahiy yoluyla, ilham ve gerçek rüya ile tebliğ ederler. Yine onlar, bu kanatları sayesinde gökten yere inerler ve göğe çıkarlar. Kanatların fazla olması, bazı meleklerin diğerlerine oranla kabiliyetlerinin daha mükemmel olduğuna işaret etmektedir. Buna göre anlam şöyledir: "Bazı melekler iki kanatlı, bazıları üç kanatlı ve diğer bazıları da dört kanatlı olarak yaratılmıştır."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Mîrac gecesinde Cebrâil (a.s.)'i altı yüz kanatlı olarak görmüştür. Bu kanatlardan ikisi doğudan batıya ulaşıyordu. Bu rivâyet ve dörtten ziyade kanatla ilgili rivâyetler delâlet eder ki Allah Teâlâ bu âyette sayısal olarak meleklerin kanatlarının özelliklerini kastetmemiş ve dörtten fazla kanatlarının olmayacağını da belirtmemiştir.

Öte yandan bazı büyükler şöyle demişlerdir: "Kalbde meydana gelen şey, ya haktır ya da bâtıldır. Hak olan, ilim ve mağrifete bağlı olarak Allah'tan veya rûhânî bir melek tarafındandır. İnsanı itaate ve iyi olana sevkeden bu şeye *"ilham"* adı verilir. Bâtıl olan ise ya nefsanîdir, ki burada nefis rol oynadığından buna, hatıra gelen anlamında *"hâcis"* adı verilir, ya da şeytânîdir, insanı günaha davet eden bu dürtüye de *"vesvese"* denmiştir."

«Allah'a hamdolsun.» Yani bütün övgüler, başkasına değil, Allah'a mahsustur. Gerçek anlamda Allah'a hamd, zâtı ile kendini övmesi ise de burada kullara nasıl hamdedecekleri öğretilmektedir. **«O, yaratışta»** -ki yarattığı, hangi varlık olursa olsun, ister melek ve isterse başka bir şey olsun- iradesi ve hikmetinin gereği olarak tarifi mümkün olmayan şeylerden **«dilediğini çoğaltır.»** Bu nedenle kanatların sayısı konusunda meleklerin durumlarının farklı oluşu ile diğer varlıkların bazı özelliklerinin değişik olması, onların varlığının bir gereği değil, aksine Allah'ın dilemesinin ve O'nun hikmetinin bir gereğidir.

Âyet-i kerime, artırılarak verilen somut ve soyut özellikleri içine almaktadır. Vücut ve özellikle yüz güzelliği, gözlerin güzelliği, organların yerli yerinde olması, dilin rahat ve kolay hareket edebilirliği, güzel saç ve güzel ses bunlardan birkaçıdır. Nitekim Hz. Peygamber, sesi hoş olan biriydi. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allah Teâlâ, sesi güzel birinin Kur'an okuyuşu-*

nu efendisinin şarkıcı bir cariyesini dinlemesinden çok daha fazla dinler."[1] Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Kur'an'ı seslerinizle süsleyin."*[2] Yani Kur'an'ın süsünü güzel seslerinizle ortaya koyun. Yoksa yaratanın sözü, yaratılanın sesi ile süslemesinden yücedir. Bir harf ilâve etmek, ya da bir harf eksiltmek suretiyle mana değişmedikçe sesi güzelleştirerek ve nağme yaparak okumaya müsaade edilmiştir. Ayrıca güzel yazı, keskin zekâ, yüksek akıl, cesaret ve güzel huyluluk ve buna benzer övülen pek çok haslet sözkonusu özelliklerdendir.

«Kuşkusuz Allah, her şeye gücü yetendir.» Bu ifade, dile getirilen hükmün ve Allah'ın dilediği kadar fazla vermeye olan gücünün dayanağıdır. Allah Teâlâ, gücünün her şeyi içine aldığını belirtmiştir. Yersiz istek ve arzulardan kurtarmak, gaflet bataklığından çıkarmak, birçok nimetten biri sayılan bilme ve görme dairesine sokmak da bu güce dayanır. Bu nedenle ilâhî gücü hiçe sayan, bilerek inkâr etmiştir. İbrahim b. Edhem'in durumunu görmüyor musun? Nitekim Allah ona ilk olarak maddî lütuf güzelliği ile tecellî etmiş, makam ve saltanat vermiş, ardından da ona ikinci olarak manevî lütfu ile ihsan ve ikramda bulunmuştur. Zira Allah Teâlâ onu gereksiz bağların hapsinden, kederlerden kurtarmış ve vuslatla şereflendirmiştir.

Hikâye edildiğine göre hükümdarın evlâtlarından biri olan İbrahim b. Edhem'in, ailesini, malını, makamını ve görevini terketmesinin sebebi şuydu: Bir gün avlanmak için çıkmış önce tilki aramış, ardından da tavşan aramaya koyulmuştur. Bu arama ve tarama esnasında kendisine aniden gelen bir ses: "Bunun için mi yaratıldın? Yoksa sana bu mu emredildi?" demiş, İbrahim b. Edhem bu ses üzerine bineğinden inmiş ve bu arada bir çobana rastlamıştır. Çobanın yün kabanını alarak giymiş, karşılığında ona atı ile birlikte yanında bulunan eşyaları vermiş ve sonra çöle yönelmiştir. Daha sonra farklı bir kimliğe bürünmüştür.

Ve yine hikâye edildiğine göre Kirman hükümdarı Şeyh Kirmânî ava çıkmış ve uzun süre av arayıp durmuş, nihayet tek başına bir çölün içine düşmüştür. Bir de ne görsün, yırtıcı bir hayvana binmiş vaziyette bir delikanlı! Etrafında da yırtıcı hayvanlar var. Bunlar onu görünce kendisine yönelmişler, fakat delikanlı onlara engel olmuştur. Şeyh Kirmânî'ye yaklaşınca selâm ver-

1- Hadisi İbn Mâce, Hakim ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/2.

2- Hadisi Ebû Dâvud ve Nesâî tahrîc etmişlerdir. Hadiste kastedilen, Kur'an okurken düzgün ve tecvidli bir okuyuş ile sesi güzelleştirmektir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/454.

miş ve ona şöyle demiştir: "Ey Şah! Allah'tan uzak bu gaflet nedir? Âhiretini kenara bırakıp dünyan ile, Mevlâna hizmet yerine zevkin ve boş arzunla meşgulsün. Gerçek şu ki Allah Teâlâ, kendisine hizmet etmede yararlanmak üzere sana dünyayı vermiş; oysa sen onu O'ndan uzak bir meşguliyet için vasıta kılmışsın. Allah Teâlâ'nın dünyaya; "Kim Bana hizmet ederse sen de ona hizmet et; kim de sana hizmet ederse onu hizmetinde kullan" diye ilham ettiği hususu sana ulaşmadı mı? Şeyh Kirmânî bu durumu görünce tevbe etmiş, bunun sonucunda büyük bir değişikliğe uğramıştır.

2. «Allah'ın insanlara» rahmet hazinelerinden -hangi rahmet olursa olsun- nimet, sağlık, hikmet vs. olsun **«açacağı herhangi bir rahmeti tutup, hapseden»** kimse **«olamaz.»** Çünkü O'nun verdiğine engel olmak mümkün değildir. **«O'nun tuttuğunu»**, alıkoyduğunu ve hapsettiğini **«O'ndan»** yani O'nun tutmasından ve hapsetmesinden **«sonra»** yine varlıklardan **«salıverecek»** kimse **«de yoktur.»** Çünkü O'nun tuttuğu ve alıkoyduğu bir şeyi vermek mümkün değildir.

«O, üstündür,» söz konusu açma ve tutma fiillerinin de yer aldığı bütün işlerden dilediğini yapacak kadar güçlüdür ve hiç kimse O'nunla yarışamaz; hikmetin ve maslahatın gerektirdiği kadar dilediğini yapan **«hikmet sahibidir.»**

Muğîre b. Şu'be (r.a.) şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.v.) namazın ardından şöyle diyordu: *"Tek Allah'tan başka hiçbir tanrı yok, ortağı da yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım! Verdiğine kimse engel olamadığı gibi alıkoyduğunu da kimse veremez. Kısmet sahibine senden olan kısmeti fayda vermez."*[3] Ona ancak ameli ve itaati fayda verir. Bu nedenle akıllı insan, zorluk, sıkıntı ve yorgunluk olmadan rızkı kendisine gelinceye dek gayret sarfetmelidir.

Şeyh Ebû Ya'kub el-Basrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Harem-i Şerif'te on gün kadar aç kaldım. Kendimi güçsüz hissettim ve güçsüzlüğümü telâfi edecek bir şey bulabilirim diye vâdiye çıkmayı içimden geçirdim. Bunun üzerine çıktım, atılmış bir çanta buldum ve onu aldım. Bir de ne göreyim, bir adam geldi ve önüme oturdu. Yere bir çanta koydu ve bana: "Bu sana aittir" dedi. Ben de ona: "Bunu ne diye bana verdin" deyince o: "Bil ki biz, on günden beri denizde idik. Gemi nerede ise batıyordu. Bunun üzerine her biri-

3- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *Müsned*inde tahric etmiştir.

miz, Allah bizi kurtardığı taktirde bir şey bağışlamayı adadı. Ben de Allah'ın beni kurtarmasına karşılık karşıma ilk çıkan kişiye bunu bağışlamayı adadım. Sen karşıma ilk çıkan kişisin." Ona: "Aç bakalım onu" dedim. O da onu açtı ve bir de ne göreyim, içinde pasta, badem ve şeker var! Bunun üzerine biraz ondan, biraz bundan aldım. Ardından bana: "Gerisini benden çocuklarına bir hediye olarak götür," deyince onları aldım ve kendi kendime şöyle dedim: Rızkın sana on günden beri geliyor, sen ise onları vâdide arıyorsun. Allah'ım! Bize hayırlı kapı aç ve bizi, akıllı insanları rızıklandırdığın gibi rızıklandır. Kuşkusuz sen bütün kapıları açansın."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَٰلِقٍ
غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ
﴿٣﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى ٱللَّهِ
تُرْجَعُ ٱلْأُمُورُ ﴿٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ ٱلْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ
لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟
مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾

3. Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı

var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden şirke) çevriliyorsunuz?

4. Eğer seni yalanlıyorlarsa senden önceki peygamberler de yalanlandı. Bütün işler yalnız Allah'a döndürülür.

5. Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve aldatıcı (şeytan) da Allah'ın affına güvendirerek sizi aldatmasın.

6. Şüphesiz şeytan, sizin bir düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateş ehlinden olmaya çağırır.

7. İnkâr edenler için çok çetin bir azap vardır. İman edip iyi ameller yapanlara da bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

3. «Ey insanlar!» Ya da ey Mekke halkı! **«Allah'ın size olan nimetini hatırlayın.»** Yani Allah'ın size verdiği nimetin hakkını bilerek, ibadet ve itaati onu verene ait kılarak nimete karşı görevinizi yapın. Bu nimet ister mal ve mevki gibi harici bir nimet olsun, ister sağlık ve kuvvet gibi bedensel bir nimet olsun; ya da akıl ve idrak gibi insanın iç âlemine yönelik bir nimet olsun, değişmez. Nimeti hatırlamak, o nimeti vereni hatırlamaya sevkettiği için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **«Allah'tan başka size gökten»** yağmur indirmek **«ve yerden»** bitki bitirmek sûretiyle **«rızık verecek bir yaratıcı var mı?»** Yani O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur.

"el-Es'iletü'l- Müfhime" isimli kitapta şöyle geçmektedir: "Bu âyette Mûtezileye karşı hangi delil vardır?" Bunun cevabı şudur: "Allah Teâlâ kendisinden başka hiçbir yaratıcının olmadığını bildirmiştir. Oysa onlar: 'İşlerimizi biz yaratıyoruz' diyorlar."

«O'ndan başka tanrı yoktur.» Allah Teâlâ uluhiyette, yaratmada ve rızık vermede tek olduğuna göre **«nasıl oluyor da»** tevhidden şirke ve O'na itaatten putlara itaate **«çevriliyorsunuz?»**

4. Ey Muhammed! **«Eğer»** müşrikler, kendilerine tebliğ ettiğin hususlarda **«seni yalanlıyorlar»** ve buna devam ediyorlar**«sa»** üzülme, sabret; **«senden önceki»** pek çok ulu **«peygamberler de yalanlandı.»** Ama onlar sabrettiler ve nihayet başarıya ulaştılar.

«**Bütün işler**» in sonuçları «**yalnız Allah'a döndürülür.**» O, sabredene sabrına göre, tekzib edene de tekzibine göre muamele eder.

Böylece Allah, bu âyetle Hz. Peygamber'i teselli etmeye ve sıkıntıya karşı direncini artırmaya işaret buyurmuştur. Hz. Peygamber, kendisinin karşılaştığı zorlukların aynısını diğer peygamberlerin de karşılaştıklarını ve Allah için sabretmeleri sonucu Allah'ın onlara yettiğini bilince kendisine de yeteceğini bu vesile ile bilmiş olur.

5. «Ey insanlar! Allah'ın» yeniden diriltmesi, mükâfat ve ceza ile ilgili «**vaadi gerçektir.**» Ondan dönüş yoktur. «**Sakın dünya hayatı sizi**» âhirete yönelik hazırlıktan ve âhiret hayatı için gayret sarfetmekten alıkoyup süsü ve cazibeli yönleriyle itaat ve ibadetten, hicret etmekten uzaklaştırmak suretiyle «**aldatmasın**» Bu ifade ile insanların, dünyaya aldanmamaları için dikkatleri çekilmiştir. Bir hadis-i şerifte, ya da ashabın sözünde şöyle geçmektedir: "Ey insan! Sürenin fazlalığı seni aldatmasın. Kuşkusuz kaybetmekten endişe eden, almada acele eder."

Öte yandan el-Alâ' b. Ziyad'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Rüyamda dünyayı çirkin, görmesi zayıf, cılız ve üzerinde her çeşit zinet bulunan bir kadın gibi gördüm ve ona: 'Kimsin sen? Senden Allah'a sığınırım' deyince o da bana şöyle dedi: 'Ben dünyayım. Kuşkusuz senin sırrın, Allah'ın benden seni kendisine sığındırmasıdır. Altın ve gümüş paraları hak yolda infak etmekten uzak durma'".

Dünya âhiretin tarlasıdır. Akıllı kişiler dünya tarlasında türlü itaatleri ekerek hasat günü onları ganimet bilirler. Dünyanın âhiretin tarlası olduğunu bilmeyenler ise böyle değildir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Dünya, yurdu bulunmayanlar için bir yurt niteliğindedir. Aklı olmayan, dünya için mal biriktirir durur."*[4]

«**Ve aldatıcı (şeytan) da Allah'ın affına**» cömertliğine ve engin rahmetine «**güvendirerek sizi aldatmasın.**»

Âyette geçen *"ğarûr"* (aldatıcı), mübalağa kipi olup şeytanın bir adı olmuştur. Çünkü şeytanın aldatmasının bir sınırı yoktur, o çok aldatıcıdır.

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Beyhakî'de *Şua'bu'l-İmân* bölümünde: *"Dünya, yurdu bulunmayanlar için bir yurt ve mülkü olmayanlar için bir mülktür. Aklı olmayan, dünya için mal toplar durur"* ifadesiyle tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/116.

Ragıb İsfahânî şöyle demiştir: *"Ğarûr:* İnsanı aldatan mal, makam, şehvet ve şeytandan her biri demektir." Bu kelime "şeytan" diye tefsir edilmiştir. Çünkü şeytan en kötü aldatıcıdır. Aynı zamanda bu kelime "dünya" olarak da tefsir edilmiştir. Çünkü deniyor ki dünya aldatır, zarar verir ve ardından gelip geçer.

Buna göre mana şöyledir: "Pek aldatıcı olan şeytan: 'Dilediğiniz gibi hareket edin, kuşkusuz Allah çok bağışlayıcıdır, dolayısıyla bütün günahları bağışlar. Yine Allah'ın sizin ibadetinize ve azap edilmenize ihtiyacı yoktur.' demek suretiyle günahlara bağımlı hale getirerek ve Allah adına mağfiret ümidi vererek sizi aldatmasın."

Evet, Allah'ın ne ibadetlere ne de azaba ihtiyacı vardır. Fakat bu beklenti ile günah işlemek, vücudun direncine güvenerek zehir yemeğe benzer. Gerçekten Allahu Teâlâ mü'minler için pek cömert ise de, günahkârlara karşı azabı çetindir.

6. «Şüphesiz şeytan, sizin» babanız Âdem'e zihinlerden silinmeyen bir iş yapması sebebiyle düşmanlığı eskiye dayanan **«bir düşmanınızdır, siz de onu»** inancınız, işleriniz konusunda kendisine muhalefet ederek **«düşman sayın.»** Her halükârda ondan sakının. Bu düşmanlık, sadece dille yeterli değildir. Aksine kalp ve bütün organlarla olmalıdır. Kişi, şeytanın düşmanlığına karşı ancak zikre sarılması ve sürekli Rabbinden yardım dilemesiyle güç kazanır. Nitekim çoban köpeklerinin saldırdığı kişinin, çobana seslenmeden başından onları defetmesi güçtür. Oysa çoban, bir kelime ile o köpekleri kovar. **«O,»** şeytan **«kendi taraftarlarını»** Allah'tan yüz çeviren ve O'na itaat yerine başka şeylerle meşgul olan grubunu **«ancak alevli ateş ehlinden olmaya çağırır.»**

Bu ifade ile hedeflenen, şeytanın, onların boş arzulara uymada ve dünyanın zevklerine yönelmedeki maksadının, onların birtakım dünyevî menfaatlerini ve isteklerini karşılamak olmadığını, aksine onları çıkmaza sokmak ve hesaba katmadıkları sonsuz azabın içine atmak olduğu uyarısında bulunarak şeytanın düşmanlığını ortaya koymak ve ona itaat etmekten sakındırmaktır.

7. «İnkâr edenler» iman edilmesi gerekirken küfürde sebat edip bunda ısrarlı olanlar **«için»** kâfir olmalarına ve şeytanın davetine uymalarına karşılık, peşin ve tehir edilen olmak üzere **«çok çetin bir azap vardır.»** Peşin olan azabı dünyada görürler. Bu da, kalben ayrı düşmeleri, basîretlerinin kapalı olması ve düşünceleririn basit oluşudur. O kadar ki tanrılarının putlar, ar-

zular, dünya ve şeytanın olmasına razı olurlar. Tehir edilen azap ise, şiddetli ve çetin oluşunun gizli kalmadığı âhiret azabıdır.

«İman edip iyi ameller» sırf Allah rızası için imanlarının nurunu artıracak ibadet **«yapanlara da»** imanları ve şeytana düşman olmanın da yer aldığı iyi amellerine karşılık büyük **«bir mağfiret»** -ki bunun sonucunda dünyada günahları örtbas edilir. Eğer örtbas edilmese rezil olurlar. Âhirette ise sözkonusu günahları amel defterlerinden silinir. Bu da olmasa helâk olurlar- **«ve»** ahirette son derece **«büyük bir mükâfat vardır.»** Bu mükafat, istenilenin yerine getirilmesi ve umulandan fazlasına erişilmesidir.

Denmiştir ki Allah'ın, diğer kullardan farklı olarak tezyin ettiği sâlih kullar, tıpkı hükümdarın talimat verdiği şu askerler gibidir: "Yarın benim huzuruma çıkmak üzere süslenin. Kim daha güzel süslenirse onun katımdaki değeri, diğerlerine göre daha yüksek olur." Ardından hükümdar, ülkesinin seçkin kişilerine ve sevdiklerine, askerlerde eşi bulunmayan bir zîneti, süsü gönderir. Bu kimseler hükümdarın verdiği zînetle süslendiklerinden, hükümdarın huzuruna çıkma anında askerlerden üstün gelirler. Allah Teâlâ da, tercihe yönelik özel bir başarı lütfetmesi sayesinde söz konusu mü'minleri, iyi amellerde başarılı kılar, samimî itaatlerle süsler, güzel teveccühlerle bezer ve dünyada büyük mükâfatlarla, âhirette de övünülecek şeylerle diğerlerinden üstün tutar.

O halde Allah'ın kendine itaat ve ibadet yolunda istihdam edip çalıştırdığı kimse, Allah'a çok hamdetsin. Çünkü hizmet yoluna, hele özellikle bu zamanda girenler azdır; din kardeşlerinden aşk yoluna yönelenler de nadirdir. Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki bu kulların kalplerinin yapıları üzüntüler, vatanları da aşk, sevgi ve itaattir.

Şu iki sevgiyle seviyorum, birisi hevâ
İkincisi ise sen buna lâyıksın zirâ

Hevâya bağlı sevgiye gelince
O, bir anış ki senden başkasıyla beni meşgul eder.

Senin lâyık olduğun sevgi ise
Aramızdaki perdeyi kaldırmandır.

O ve bu sevgide bana medih yoktur.

Fakat her iki sevgide de övgüler sanadır.

Allah Teâlâ'dan, kalplerimizi çeşitli ibadetlerle süslemesini ve bizi ecirleri büyük, mükâfatları fazla olan has kulları ile mahşerde bir araya getirmesini dileriz.

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهِۦ فَرَءَاهُ حَسَنًا ۖ فَإِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن
يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۖ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَٰتٍ ۖ
إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ
سَحَابًا فَسُقْنَٰهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ
كَذَٰلِكَ ٱلنُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعِزَّةَ فَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ
إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ ۚ وَٱلَّذِينَ
يَمْكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُو۟لَٰٓئِكَ هُوَ
يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ
أَزْوَٰجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ
مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ
يَسِيرٌ ﴿١١﴾

8. Kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, (imanı ve iyi ameli tercih eden kimseye benzer) mi? Allah, dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini de doğru yola iletir. Artık onlara üzülerek kendini harap etme. Allah, onların ne yaptıklarını bilir.

9. Rüzgârları gönderip de bulutları harekete geçiren Allah'tır. Biz onları ölü bir bölgeye sürer, onunla toprağa ölümünden sonra hayat veririz. Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.

10. İzzet ve şeref isteyen kimse bilsin ki izzet, bütünüyle Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir. Onları da iyi amel yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlara gelince onlar için çetin bir azap vardır. Ve onların tuzağı bozulur.

11. Allah sizi topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. Bir dişinin gebe kalması ve doğum yapması hep O'nun bilgisiyledir. Birinin ömrünün uzatılması da, ömründen azaltılması da mutlaka bir kitapta (yazılı) bulunmaktadır. Şüphesiz bunlar Allah'a kolaydır.

8. «Kötü işi kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse,» imanı ve iyi ameli tercih eden kimseye benzer **«mi?»** Yani iki ayrı zümrenin akibetlerinin farklı olduğu anlaşıldıktan sonra, şeytanın kendisine süslü gösterdiği inkâra dalan kimse, küfrü çirkin görüp ondan kaçınan ve imanla iyi ameli tercih eden kimse gibi olabilir mi? Elbette olamaz. **«Allah, dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini de doğru yola iletir.»** Yani Allah, ancak sapıklığı hoş gören ve tercihini bu yönde kullanan kişiyi saptırır ve düşük seviyeye indirir. Tercihini hidayet yolunda kullanan kişiyi de doğru yola iletir ve onu en üst seviyeye yükseltir. **«Artık onlara üzülerek kendini harap etme.»**

Kuşkusuz yukarıda zikredilenler, üzüntünün nehyedilmesine sebeptir. "*Zehâbü'n-nefs*", ölümden kinayedir. "*Hasret*" de, kaybedilenlerden dolayı aşırı üzüntü ve pişmanlık duymaktır. Âyet-i kerimede bu kelimenin "*heserât*" şeklinde çoğul getirilmesi ise, Hz. Peygamberin onların durumlarına aşırı üzüntü duyduğunu, ya da üzüntü duymayı gerektiren kötü amellerinin çokluğunu göstermektedir. Buna göre anlam şöyledir: "Her şeyin Allah'ın dilemesiyle olduğunu bildiğine göre o inkârcıların sapıklıklarından ve ısrarlı davranışlarından dolayı üzüntüye kapılma, yalanlamaları ve inkâr etmelerinden de

kederlere kapılarak kendini harap etme. Kuşkusuz sen onlara öğüt için elinden geleni yaptın ve böylece tebliğ sorumluluğundan kurtuldun. Artık bundan sonra senin için bir sıkıntı yoktur. Dünya ve âhirette sıkıntı, ancak onlar için vardır.

«**Allah, onların**» kötülüklerden «**ne yaptıklarını bilir.**» Bu nedenle onlara, kötülüklerine karşılık kötü ceza verir. Onlar iyi göremedikleri için kötü şeyleri güzel görseler de kötü şey asla güzel olmaz.

9. «Rüzgârları gönderip de» -ki bu rüzgârlardan kasıt güney, kuzey rüzgârları ile saba rüzgârıdır. Kuşkusuz bunlar rahmet rüzgârlarıdır. Batı rüzgârları ise azap rüzgârlarıdır.- «**Bulutları**» yağmur indirmek üzere gök ile yer arasında «**harekete geçiren Allah'tır.**» Denmiştir ki burada ifade edilen bulutlardan maksat, denizlerden ve arzdan yükselen buhardır. «**Biz onları ölü bir bölgeye sürer, onunla**» yani buluttan yağan yağmurla «**toprağa ölümünden**», kurumasından «**sonra hayat veririz**» , bitkilerle yeşil hale getiririz. Ölü bölge de, kuraklıktan etkilenen ve üzerinde bitki bulunmayan yerdir. Allah Teâlâ söz konusu bulutları bu yere sevkederek ihtiyaç duyulan yağmuru yağdırır.

Allah, *"Bulutları ölü bir bölgeye süreriz"* buyurmuş ve böylece bu işin kendisine ait olduğunu, her şeyin O'ndan kaynaklandığını ve vasıtaların sebep olmaktan öteye geçmediklerini göstermek üzere üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş yapmıştır. Yine Allah, "*Ölü bir bölge*" ifadesiyle de su kaynaklarından mahrum olan bölgeleri kastetmiştir.

«**Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.**» Yani mahşer günü ölülerin yeniden diriltilip kabirlerden çıkarılmaları, tıpkı müşahade ettiğiniz bu toprağa hayat verilmesi gibidir. Allah'ın gücünün yetmesi ve bu işin yerine getirilmesinin kolaylığı konusunda bu iki yaratma arasında hiçbir fark yoktur.

Âyet-i kerimede kâfirlerin yeniden dirilmeyi inkâr etmelerinden dolayı onlara delil getirilmiş, gözleriyle gördükleri toprağa hayat verilmesi örnek gösterilmiştir.

Ebû Rezîn el-Ukaylî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Dedim ki; Ey Allah'ın Elçisi! Allah ölüleri nasıl diriltir? O şöyle buyurdu: '*Kuru bir vâdiden geçip ardından yeşerirken oradan hiç geçmedin mi?*' Ben de, Evet, geçtim deyince: '*İşte Allah ölüleri bu şekilde diriltir, yeniden dirilme de böyledir.*' buyurdu." [5]

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*de; İbn Ebî Hatim ve Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*'ta tahrîc etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 5/245.

10. «İzzet ve şeref isteyen kimse» ki Rağıp Isfahanî şöyle demiştir: "*İzzet*, insanın yenilgiye uğramasına engel olan bir durumdur. *'Azîz*'de, mağlup olmayıp galip gelen demektir. Allah, peygamberi ve mü'minler için olan izzet, sürekli ve devamlı olan izzettir. Gerçek izzet ve üstünlük de budur. Kâfirlerin izzeti ise büyüklük taslamaktan ibarettir ki aslında bu, zillettir."

Âyet-i kerimedeki bu ifadeden maksat, müşriklerin putlara tapmaları yüzünden üstünlük taslamalarıdır. **«Bilsin ki izzet,»** dünya ve âhiret izzeti **«bütünüyle»** ve sadece **«Allah'ındır.»** O'ndan başka kimse buna sahip değildir. Yani bu üstünlük ve şerefi talep eden kimse, bu izzet ve şerefi Allah'tan, O'na itaat ederek ve O'ndan korkarak istesin, başkasından değil. Allah Teâlâ, ardından izzetin iman ve iyi amelle talep edileceğini açıklayarak şöyle buyurmuştur: **«O'na ancak güzel sözler yükselir.»** Buradaki güzel sözlerden kasıt, izzetin talep edilme vasıtası olan sözlerdir. Açıkça görüldüğü gibi âyette, "*O'na*" derken, sadece kulların amelleri için görevlendirilen meleklere değil, Allah Teâlâ'ya işaret edilmektedir. Çünkü dostunu üstün kılan ve arzu ettiğini doğrudan veren O'dur.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Âyette geçen "*kelim*" (sözler), duâyı, istiğfârı, Kur'an okumayı, Hz. Peygamber'in "*Sübhânellâh ve'l-hamdü lillâh velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber*" şeklindeki ifadesini ve buna benzer güzel sözleri içine almaktadır."

«Onları da iyi amel yükseltir.» Âyet-i kerimedeki "*yerfe'uh*" daki zamirin hangi ismin yerini tuttuğu konusunda bazı farklı görüşler vardır:

Birincisi; bu zamirle güzel sözlere işaret edilmektedir. Çünkü amel, ancak tevhid inancı sayesinde kabul edilir. Yani tevhid kendi başına yükselir ve kabulüne vesile olması hasebiyle de iyi ameli yükseltir. Kâfirlere ait amellerin şirk yüzünden reddedildiği ve boşa çıkarıldığını görmüyor musun?

İkincisi; sözkonusu zamir, iyi amelin yerini tutar. Nitekim amel, imanı sağlamlaştırır ve kuvvetleştirir. Yüksek dereceler de ancak onunla elde edilir. Tevhid, ancak itaat sebebiyle kabul edilir; isyanla fayda vermez. Yani cezaya engel olamaz.

Ebussuûd Efendinin Tefsîrinde bu husus pek güzel şekilde ifade edilerek şöyle denmiştir: "Ameller tıpkı yükselme vasıtaları olan basamaklar gibidir. Amelden yoksun söz, yağsız çorba, yağmursuz bulut ve kirişi olmayan yay gibidir. "*Yerfe'uh*", onu kabul eder demektir."

İbn Atiyye de şöyle demiştir: "En çok tercih edilen söz budur. Bu şeref bu şekilde amele tahsis edilmiş olmaktadır. Çünkü amelde zorluk ve külfet vardır."

«Kötülükleri tuzak yapanlara gelince» hileleri yüzünden **«onlar için»** dünya ve âhirette **«çetin bir azap vardır.»** Bu azabın sınırı belli olmadığı gibi azap esnasında onların daha önce nasıl tuzak kurduklarına da bakılmaz.

Burada, güzel sözün ve iyi amelin durumu açıklandıktan sonra kötü sözün, kötü amelin ve bunların sahiplerinin durumu ortaya konmaktadır. Söz konusu tuzaklar da Kureyş halkının Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygamber ile ilgili kurdukları tuzaklar olup bunlar da hapsetmek, öldürmek ve sürgün etmekten ibaret üç şeyden birini ona reva görmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ Enfal Sûresi'nde onların bu kararına işaretle şöyle buyurmuştur: "*Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları, veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı.*" (Enfal: 30)

«Ve onların» yani Allah Rasûlüne tuzak kurmak isteyen bozguncuların **«tuzağı»** Allah'ın onlara tuzak hazırlamasının karşısında **«bozulur»**, yok olur. Allah Teâlâ bu kimseleri, tuzaklarını yok ettikten sonra mahvetmiştir. Nitekim onları Mekke'den çıkararak hayatlarına son vermiş ve Bedir savaşında öldürülmüşler, böylece Hz. Peygamber hakkında kurdukları üç tuzaktan birini aleyhlerine çevirmiştir. "*De ki: Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar...*" (İsrâ: 84)

11. «Allah sizi» Hz. Âdem'in yaratılmasına bağlı olarak ilkin **«topraktan,»** ki bu ifade yeniden dirilmenin ve mahşerde toplanmanın doğruluğuna işaret eden başka bir delildir. **«Sonra meniden yarattı.»** "*Meni*"; omurga kemikleri ile göğüs arasından çıkan -az olsun, çok olsun- arı bir sudur. Yani daha sonra sizi meniden yarattı. İnsanlığın atası olan Hz. Âdem'i topraktan, sonra onun bir nesli olarak üreme ve doğum yoluyla sizi de meniden varetti.

«Sonra sizi çiftler» erkek, dişi ya da sınıflar; kırmızı, beyaz ve siyah tenli **«kıldı.»** Katade şöyle demiştir: "Birbirinize eş kıldı."

«Bir dişinin gebe kalması ve doğum yapması hep O'nun bilgisiyledir,» dilemesine bağlıdır. Yani O, gebe kalanın gebe kalması ve doğum yapanın doğumu yapması ile ilgili her şeyi bilir. Bununla birlikte gebe kalınan ve doğum yapılan yeri, günlerini, saatlerini, bebeğin düşük mü, sağlıklı mı, er-

kek mi, kız mı olduğunu vb. durumları bilir.

«Birinin ömrünün uzatılması da, ömründen azaltılması da mutlaka bir kitapta» Levh-i Mahfuz'da veya Allah'ın bilgisinde ya da her insanın amel defterinde yazılı **«bulunmaktadır.»** *Ömür;* bedenin hayatla mamur olma müddetine verilen addır. Uzun ömürlü birinin ömrünün kısalması mümkün değildir. Bu, dinleyenin anlayışına güvenerek ifadede gösterilen bir müsamahadan ibarettir. Âyetin manası, hiçbir kimsenin ömrü kısaltılmaz ki kitapta olmasın, demektir. Ancak bunun manası hiçbirinin ömrü uzun iken kısaltılmaz anlamında değil, aksine ömrü baştan kısa kılınmaz ki kitapta olmasın, anlamındadır.

«Şüphesiz bunlar» sözkonusu yaratma ve ardından ifade edilenler, akıllara durgunluk vermekle birlikte **«Allah'a kolaydır.»** Çünkü Allah vasıtalara muhtaç değildir. Öldükten sonra yeniden diriltmek de böyle kolaydır.

Bil ki âyet-i kerimede iki ömüre göre artma ve azalma, öğrendiğin anlamdadır. Çoğu kelâmcıların ve hatta âlimlerin çoğunun (cumhurun) görüşüne göre ömür, yani bir şahsın ömrü ne artar, ne de azalır. Denmiştir ki, bu alandaki artma ve azalma, Levh-i Mahfuz'da tespit edilen çeşitli sebepleredir. Faraza falan şahıs hacca giderse ömrü 60 yıl, değilse 40 yıl şeklinde yazılması gibi. Aynı şekilde sadaka verir ya da akrabayı ziyaret eder, sıla-i rahim yaparsa ömrü 80 yıl, değilse 50 yıl gibi. Nitekim hadis-i şerif buna işaret etmiştir: "*Sadaka ve akrabayı görüp gözetme, ülkeleri imar eder ve ömrü artırır.*"

Öte yandan dendiğine göre ömrün azaltılmasından maksat, kişinin ömrünün geçmesi ve dolayısıyla kısalmasıdır. Nitekim amel defterine, ömrü şu kadar ve bu kadar yıldır diye kaydedilir. Ardından bunun altına, bir gün geçti, iki gün geçti diye yazılır. Nihayet kişi ömrünün sonuna gelir.

İbn Abbas da şöyle demiştir: "Allah Teâlâ her insana bir ömür biçmiştir. Nihayet o, bu ömrün sonuna ulaşır. Üzerinden gece ve gündüz geçtikçe buna paralel olarak ömrü de azalır."

Ve yine denmiştir ki; ömrün azalması, Allah Teâlâ'nın rızasının dışında tüketilmesidir.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهُ
وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ
حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ
رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ
﴿١٣﴾ إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

12. İki deniz birbirine eşit olmaz. Şu çok tatlı, susuzluğu giderici, içimi kolaydır. Şu da çok acı ve tuzludur. Herbirinden taze et yersiniz ve takmakta olduğunuz süs eşyası çıkarırsınız. (Allah'ın) lütfundan (nasibinizi) arayıp şükretmeniz için gemilerin denizi yarıp gittiğini görürsün.

13. Allah, geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar; güneşle ayı ise buyruğu altına almıştır. Herbiri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'nu bırakıp da taptıklarınız ise bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir.

14. Eğer onları çağırsanız çağrınızı işitmezler. İşitmiş olsalar bile size cevap vermezler. Kıyamet günü de sizin ortak koş-

manızı inkâr ederler. Sana, (hiç kimse) her şeyden haberdar olan Allah gibi haber veremez.

12. «İki deniz birbirine eşit olmaz.» "*Bahr*" (deniz); çok su ihtiva eden geniş bir yerdir. Geniş bir bilgiye sahip olan, ilimde otoriter olan kişi için de "bahr" (derya) adı verilir. *Kâmus* isimli sözlükte ise bu kelime şöyle tarif edilmektedir: *Bahr*; tatlı olsun, tuzlu olsun çok su demektir. Bazıları ise şöyle demişlerdir: "Deniz, aslında tatlı su için değil, tuzlu su için kullanılır. Allah Teâlâ'nın "*İki deniz birbirine eşit olmaz*" buyruğunda tatlı su, tuzu da ihtiva ettiği için deniz diye adlandırılmıştır. Nitekim güneş ve ay için "iki ay" dendiği gibi.

«Şu» deniz **«çok tatlı»** ve hoş, **«susuzluğu giderici, içimi kolaydır. Şu da çok acı ve tuzludur»** boğazı yakar.

Haridetu'l-Acâib isimli eserde şöyle geçmektedir: "Deniz suyunun çok tuzlu olmasının, tadılmaya ve kolay içilmeye müsait olmamasının hikmeti: Zamanla denizin bozulmaması ve bu bozulma yüzünden arzın zarar görmemesidir. Şayet deniz tatlı olsaydı aynı sonuç ortaya çıkardı. İnsanın, yere, göğe, âleme ve renklere baktığı gözünü düşünmez misin? Nitekim göz yuvarlağı göz yaşlarına batırılmış haldedir. Gözyaşı da tuzlu sudan ibarettir. Demek ki göz yuvarlağı ancak tuzlu su ile korunmaktadır. Bu nedenle gözyaşı tuzlu olmuştur."

Tatlı ve büyük nehirlere gelince, onlar sürekli aktıklarından tadları ve kokuları değişmez. Bu değişme, ancak bir yerde durmasından kaynaklanır.

Ey insanlar! Tadları farklı bu iki denizin **«herbirinden taze et»** balık **«yersiniz ve»** özellikle tuzlu olanından **«takmakta olduğunuz»** hanımlarınızın takındığı **«süs eşyası»** inci ve mercan **«çıkarırsınız.»** Burada balık, kolay bozulduğu için taze diye nitelenmiştir. Bu yüzden balık, vakit geçirilmeden taze olarak yenir. Yine burada, hanımlar erkekler için süslendiklerinden söz konusu süs eşyası erkeklerin imiş gibi takma işi onlara isnad edilmiştir.

«(Allah'ın) lütfundan (nasibinizi) arayıp» bu lütuftan dolayı **«şükretmeniz»** ve Allah'ın nimetlerini bilmeniz, dolayısıyla hakkını yerine getirmeniz **«için gemilerin denizi yarıp gittiğini görürsün.»** Bu ifadede "*görürsün*" hitabı tekil ve fakat bundan önceki hitaplar ise çoğuldur. Çünkü buradaki hitap, sadece denizlerden istifade edenlere değil, aynı zamanda bu durumu

görenlere de aittir.

Öte yandan *Bahru'l-Ulûm*'da şöyle geçmektedir: "Allah'ın lütfunu aramaktan kasıt ticarettir. Çünkü ticaret, rızkın artmasının ve fazlalaşmasının en büyük vasıtasıdır."

Bil ki Allah Teâlâ bu âyeti; gücünü göstermek, nimetlerini ortaya koymak üzere dile getirmiş, mü'min ve kâfir için tatlı deniz ile tuzlu denizi örnek göstermiştir. Bu iki deniz birbirine eşit değildir.

13. «Allah,» gecenin bir bölümünü gündüze ilâve ederek **«geceyi gündüze katar,»** böylece ilkbahar ve yaz mevsimlerinde olduğu gibi, gece kısalırken gündüz uzar. Sonbahar ve kış mevsimlerinde görüldüğü gibi, gündüzün bir bölümünü geceye ilâve ederek **«gündüzü de geceye katar; güneşle ayı ise buyruğu altına almıştır.»** Güneş ve ayın buyruk altına alınmasının anlamı, onları insanlar için faydalı hale getirmek demektir. Çünkü insanlar güneşle ayın hareketleri sayesinde yılların sayısını ve hesabı bilmektedirler. Gecenin gündüze, gündüzün de geceye katılmasının hikmeti de yine bu sayede öğrenilmektedir. Nitekim güneş ve ayın hareketleriyle vakitler değişmekte, pek çok faydanın ve önemli durumların bağlı olduğu dört mevsim ortaya çıkmaktadır.

Güneş ve ayın **«herbiri»** yılın gün sayısına göre kendine mahsus günlük belirli ve zorunlu hareketine uygun olarak devamlı bir şekilde **«belirtilmiş»** muayyen **«bir süreye kadar akıp gider.»** Bu süre Allah Teâlâ'nın güneş ve ayın hareketi için takdir ettiği süredir ve kıyamet günü ile son bulur. O zaman bunların dönüşü durur.

«İşte» bu eşsiz yapıyı ortaya çıkaran ve şanı yüce olan **«Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur.»** Yani ilâhlık, Rab olma, göklerde ve yerde bulunan şeylere sahip olma gibi vasıfları kendinde toplayandır. Öyleyse O'nu tanıyın, birleyin ve buyruğuna boyun eğin.

«O'nu» ve kendisine ibadet etmeyi **«bırakıp da taptıklarınız ise bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir.»** Yani size çekirdek zarı kadar fayda vermeye güçleri yoktur. "*Kıtmîr*"; tıpkı örtü gibi çekirdeği kaplayan ince beyaz bir zardır. Bu azlığa, küçüklüğe ve basitliğe gösterilen bir örnektir. "Nakîr" çekirdeğin üzerinde bulunan oyuk, "fetîl" bükülmüş ip şeklindeki çekirdek filizi de aynen böyle bir örnektir.

14. «Eğer onları» yani putları yardım etmek ve zararı gidermek için

«çağırsanız çağrınızı işitmezler.» Çünkü onlar cansızdır. Cansız olan bir şeyin, işitme kabiliyeti yoktur. Faraza **«işitmiş olsalar bile size cevap vermezler.»** Çünkü onların dili yoktur. Ya da faydadan bütünüyle âciz kaldıkları için arzunuza cevap veremezler. Kuşkusuz kendine faydası dokunamayanın başkasına faydası nasıl dokunur? **«Kıyamet günü de sizin»** onları Allah'a **«ortak koşmanızı»** ve kendilerine ibadet ettiğinizi *"Siz bize tapmıyordunuz..."* (Yûnus: 28) sözleriyle bile bile **«inkâr ederler.»** Onlar, cahillikten ve aptallıktan dolayı putlara idrak kabiliyeti atfettiklerinden burada o putlara, insanlara isnad edilen işitme ve cevap verme isnad edilmiştir. Ayrıca âyette, Allah'tan başka tapılan cinler, insanlar ve putlar da kastedilmiş, böylece putlar, diğerlerine dahil edilmiş olabilir.

Ey Muhammed! Bu gerçeği **«sana, (hiç kimse) her şeyden haberdar olan Allah gibi haber veremez.»** İşlerin gizli taraflarından haberdar olan O'dur; başkaları değildir. Ba âyetle hedeflenen, söz konusu putların durumunu bütün açıklığıyla ortaya koymak ve inkârcıların tanrı kabul ettikleri şeylerin ilâhlıkla ilgileri olmadığını belirtmektir.

ez-Zevrakî şöyle demiştir: *"Habîr*; işin inceliklerini çok iyi bilen kimse demektir. Ki bu incelikleri, bildirme ve haber verme olmadan başkasının bilmesi mümkün değildir."

Gazâlî de şöyle demiştir: *"Habîr*; gizli haberler kendisinden uzak olmayan, dünyada ve ruhlar âleminde cereyan eden her şeyi, hareket halinde veya duran her bir zerreyi bilen ve bütün bunlardan haberdar olan kimse demektir."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ أَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ
(١٥) إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ (١٦) وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ
بِعَزِيزٍ (١٧) وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ
حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَىْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ ۖ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ ۖ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

15. Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur.

16. Dilerse sizi yok eder ve yeniden başkalarını yaratır.

17. Bu, Allah'a zor değildir.

18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Yükü kendine ağır gelen kimse onu taşımak üzere (birini) çağırsa, yakını dahi olsa yükünden ona bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarırsın. Kim (günah kirlerinden) temizlenirse o, kendi yararına temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.

15. «Ey insanlar! Siz» kendiniz için ve size teklif edilen şeyler için **«Allah'a»** çok **«muhtaçsınız.»** Gerçekten her varlık, kendisini ilk olarak ortaya koymak, yetiştirmek, ikinci olarak da hayatta bırakmak için yaratanına muhtaçtır. Sonra insan, O'nun zâtı, sıfatları ve fiilleri konusunda Allah'ın kerem ve lütfuna muhtaçtır.

Mutlak manada **«zengin ve övülmeye lâyık olan»** bütün varlıklara nimet veren ve nihayet bu nimet ve lütfuna karşılık o varlıklardan hamdi hakeden **«ancak O'dur.»** Herkes O'na muhtaçtır. Çünkü hiç kimse kendi başına işini göremez, ancak yardımcılarla görebilir. Allah ise yardımcılara, diğer şeylere muhtaç değildir. Allah, ihtiyaç hissetmeyen zengindir.

16. «Allah dilerse sizi» yeryüzünden **«yok eder»** tıpkı varetmeye ve hayatta bırakmaya gücü yettiği gibi **«ve»** yerinize **«yeniden başkalarını yaratır.»** Onlar sizin gibi olmazlar, bilakis itaati sürdürürler. Yeniden varedilen, kendileri gibi insan olur, ya da bilmediğiniz başka bir âlem yaratır. O takdirde varedilen kendi cinslerinden olmaz. Burada her iki durumda amaçlanan, unutkanlığa kapılmış insanlara olan öfkeyi ortaya koymak, aşırılıklarından ve gü-

nahlarından dolayı onları azarlamaktır.

17. «**Bu,**» yani onları yok edip başkalarını yaratma «**Allah'a zor değildir.**» Aksine O'na kolay ve basittir. Çünkü O'nun gücü her şeye yeterlidir. Bu nedenle herhangi bir şeye, "ol" deyince, o şey duraksamadan ve direnmeden hemen oluverir. Kuşkusuz Allah, geçmiş milletleri helâk etmiş ve yerlerine başkalarını getirmiştir.

Buna göre akıllı ve mükellef olan kişinin Allah'a kulluk etmesi, O'na karşı gelmekten sakınması, rızasına muhalif bir şeye cüret etmekten uzak durması ve cansız varlıklardan daha fena bir duruma gelmemesi gerekir. Çünkü en şerefli varlık insandır.

18. Kıyamet günü «**hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez.**» Aksine herkes kazanmış olduğu günahını çeker. Dünyada ise böyle değildir. Burada zorbalar dosta karşı dostu, komşuya karşılık komşuyu hesaba çekerler. Allah Teâlâ'nın: *"Elbette onlar kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte başkalarının yüklerini de yükleneceklerdir."* (Ankebût: 13) buyruğuna gelince, bunun anlamı şudur: Onlar kendi sapıklıklarının günahları yanında saptırdıkları kişilerin de günahlarını yüklenirler. Bunların her ikisi onların günahlarıdır. Burada başkalarına ait günahlardan hiçbiri yoktur. Nitekim onların: *"Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim..."* (Ankebût: 12) şeklindeki sözlerine karşılık Allah Teâlâ'nın: *"...Halbuki onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir."* (Ankebût: 12) buyruğu ile kendilerini nasıl yalanladığını görmez misin?

Buradan, kıyamet günü mazlumların günahlarının zalimlere nasıl yükletildiği öğrenilmektedir. Her ne kadar görünürde zulme uğrayanın yükünün hafifletilmesi hasıl oluyorsa da aslında yüklenilen şey, zulmün cezasıdır. Söz konusu işi, ancak başkasıyla bağlantılı olan günahta cereyan eder.

«**Yükü**» günahları «**kendine ağır gelen kimse**» -ki yük, burada günah anlamındadır. Nitekim günah, kıyamet günü sahibine ağır geleceği ve dünyada sevaptan geri bıraktığı için *"yük"* olarak adlandırılmıştır.- «**Onu**» üzerinde bulunan günahların bir kısmını «**taşımak üzere (birini) çağırsa,**» çağrıyı yaptığı kişi babası, annesi, çocuğu, kardeşi vb. «**yakını dahi olsa yükünden ona bir şey yüklenmez.**» Çünkü o gün, onların herbirinin, başından aşacak işi ve kendisini âciz bırakacak yükü vardır.

Bu mesaj Allah Teâlâ'nın, ancak günahı bizzat işleyeni hesaba çekeceği-

ni ve akrabadan imdat dilemenin takva sahibi kişilerin dışındaki kimselere fayda vermeyeceğini göstermektedir.

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Baba ve anne evlâtlarıyla karşılaşır ve ona şöyle derler: 'Yavrum! Bazı günahlarımı üstlen.' Evlât da: 'Buna gücüm yok; üzerimde bulunanlar bana yeter' der. Aynı şekilde adam hanımına yapışır ve ona: 'Dünyada ben senin beyindim' der ve onu iyice överek kendisine şunu söyler: 'Senin iyiliklerinin zerre miktarına muhtacım. Belki onun sayesinde gördüğün şu halden kurtulurum.' Bunun üzerine hanımı : 'İstediğin şey ne kadar basit! Fakat buna gücüm yok, çünkü senin korktuğun gibi ben de korkuyorum' der."

Ey Muhammed! **«Sen»** bu uyarınla **«ancak»** ilâhî azabı ve ahiretin durumlarını **«görmeden»** ya da insanlardan uzak başbaşa kalınca **«Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları»** yani namazı gerektiği gibi kılan ve onu dikilen bir minare, göndere çekilen bir bayrak gibi yapanları **«uyarırsın.»** Âyetin anlamı şöyle olmaktadır: "Sen, her ne kadar bütün insanların uyarıcısı isen de senin uyarın ve dikkat çekişin ancak kavminden böyle kimselere fayda sağlar. Fakat bunların dışındaki azgınlara ve fesat ehline fayda vermez."

Âyet-i kerimede öncelikle korku ve namaz üzerinde durulmuştur. Çünkü korku ve namaz, açık ve gizli güzel amellerin esasıdır. Namaz dinin direği, korku ise sağlam inancın sembolüdür. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Gerçekten kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazı terketmek vardır.*" (6)

«Kim» bu uyarıların etkisinde kalarak günahların kirlerinden **«temizlenir»** ve itaat ederek halini düzeltir **«se o, kendi yararına temizlenmiş olur.»** Çünkü bunun faydası ona aittir. Tıpkı günahlarla kirlenenin kendi zararına kirlendiği gibi. Tek ve toplu olarak **«dönüş Allah'adır,»** başkasına değildir. Temizlenmelerinden dolayı onları en güzel şekilde mükâfatlandırır.

ALTINCI CİLDİN SONU

6- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/10.